

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

OSMANLI CEZA HUKUKUNDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ahmet KILINÇ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gül AKYILMAZ

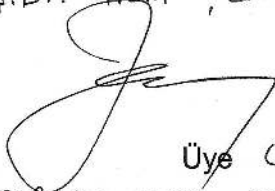
Ankara - 2013

ONAY

Ahmet KILINÇ tarafından hazırlanan "Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir" başlıklı bu çalışma, 23.05.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği/oyçokluğu* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda *Doktora* tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Halil ÇİN

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Gül AYILMAZ

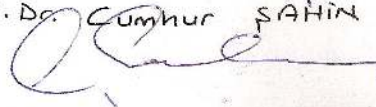
Üye

Prof. Dr. Ahmet BİLGİN

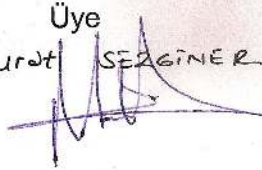
Üye

Prof. Dr. Cumhur SAHİN

Üye

Prof. Dr. Murat SERGİNER

ÖNSÖZ

“Teşhir” ifadesi, üzerinde hemen herkesin birkaç söz söyleyebileceği kavramlardan biridir. Bunun nedeni belki de bu kavramın insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olmasında yatmaktadır. Gerçekten, bu olgu, geçmişten günümüze kadar özünü ve değerini koruyarak varlığını sürdürmüştür. Prensip itibarıyla, insanı konu alan ve onunla varlığını sürdüren “teşhir”, 21’inci yüzyılda dahi kendisinden söz ettirebilmiştir.

Türk Hukuk Tarihi çalışmaları her ne kadar son dönemde hız kazanmış olsa da araştırmacılar için hâlâ bakir bir alan olarak durmaktadır. Teşhir yaptırımı da incelenmeyi bekleyen konulardan biriydi. Bu durum tez konumuzu belirlememizi etkileyen nedenlerden birisidir.

Çalışmanın son halini bulması yaklaşık olarak dört yıl sürmüştür. Fakat araştırma tekniğini bilmek ve uygulamak, farklı olguları mukayese etmek, karşılaşılan durumları yorumlamak için belirli bir hukuk mantığı ve kültürü gerekmektedir. Ancak bu şekilde hukuki bir müessese hakkında söz sahibi olunabilir. Bu nedenle çalışmanın süresini dört yıla sığdırmak pek de doğru değildir.

Çalışma okunurken arşiv belgelerinin tercümeleri ile ilgili bir iki hususa değinmek lazım. [] işaretinin arasında kalan kelimeler tarafımızdan eklendiğini göstermektedir. Bir kelimenin yanında (?) varsa, o kelimenin okunuşundan emin olmadığımız anlaşılmalıdır. (...) ifadesi de vesika da o bölgenin yırtılmış veya okunamayacak kadar kötü olduğunu göstermektedir.

Hicri veya Rumi takvime göre yazılmış olan orijinal metinlerin miladi takvimde hangi yıla tekabül ettiği metnin içinde [] işareti ile belirtilmiştir. Tezin metin kısmında 993/1585 şeklinde ifade edilen tarihler ise şu şekilde anlaşılmalıdır: 993 hicri veya rumi takvime göre belirlenmiş tarih iken; 1585 miladi takvime göre belirlenmiş tarihtir.

Çalışma sırasında sadece yardımlarını ve zamanını değil, samimiyetini ve de sabrını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Gül Akyılmaz’a; “var”lığı mutluluk kaynağım olan ve geleceğe umutla baktıran can parçam kızım Zeynep Hilâl’e; büyük sıkıntılar içinde beni bugünlere getiren ve can parçaları olmakla gurur duyduğum ebeveynim Arif ve Zeynep Kılınç’a; ayrıca eşim Ayşe Nur’a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. KONUNUN TAKDİMİ VE SINIRLANDIRILMASI	4
II. YÖNTEM VE KAYNAKLAR.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM OSMANLI CEZA HUKUKU TEORİSİNDE TEŞHİR YAPTIRIMI

I. TEŞHİR YAPTIRIMININ TANIMI KAPSAMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	14
A. Tanım Denemesi	14
1. Kavramsal Olarak Teşhir ve Muadil İfadeler.....	14
2. Tanım Denemesi	17
a. Teşhir Bir Yaptırımdır.....	19
b. Teşhirden Toplumun Bilgilendirilmesi Esastır	21
c. Mahkûmun ve Suçun Topluma Duyurulması Kafidir	24
B. Teşhir Yaptırımının Kapsamı	25
1. Duruşmaların Kamuya Açık Olarak Yapılması	25
2. Damgalama Teorisi ve Teşhir	28
C. Doğrudan Teşhir Dolaylı Teşhir Ayırımı.....	34
1. Doğrudan Teşhir.....	34
2. Dolaylı Teşhir	35
II. TEŞHİR YAPTIRIMININ HUKUKİ NİTELİĞİ.....	37
A. Ceza Olarak Teşhir.....	37
1. Genel Olarak Ceza ve Teşhir	37
2. Cezanın Şiddeti Açısından Teşhir	42
3. Tazir Cezası Olarak Teşhir.....	46
a. Tekmili Ceza Olarak Teşhir	50
b. Tebei Ceza Olarak Teşhir	51

c. Nefsi Ceza Olarak Teşhir.....	53
4. Had Cezası Olarak Teşhir	54
B. Güvenlik Tedbiri Olarak Teşhir	56
C. İdari Yaptırım Türü Olarak Teşhir	61
D. Disiplin Cezası Olarak Teşhir	64
III. CEZA HUKUKU İLKELERİ AÇISINDAN TEŞHİR YAPTIRIMI	67
A. Cezaların Subjektifliği Açısından Teşhir	67
B. Cezaların Kanuniliği Açısından Teşhir	68
C. Cezaların Şahsiliği Açısından Teşhir	76
D. Cezaların Genelliği Açısından Teşhir.....	80
1. Askerîler ve Özellikle Ulema Açısından Teşhir Uygulaması	82
2. Cinsiyet Açısından Teşhir Uygulaması	90
3. Müslüman-Gayrimüslim Açısından Teşhir Uygulaması	96
IV. TEŞHİR YAPTIRIMINI DOĞURAN NEDENLER VE/VEYA TEŞHİR YAPTIRIMININ AMACI	99
A. Genel Olarak Cezalandırmanın Amacı	99
B. İbret olması (Caydırıcı Etkisi).....	102
C. Doğru Bilginin Halka Duyurulması	111
D. Devletin Kudretini Gösterme Arzusu.....	113
E. Toplumun Merak Hissinin Giderilmesi ve Tatmin Edilmesi	115
F. Toplumsal Otokontrol Sistemi.....	117
G. Aleni Suça Aleni Ceza	124
H. İnfazda Aşırılığın veya İnfazın Hafifletilmesinin Önüne Geçme	129
İ. Suçlunun Islahı	132
J. Spesifik Neden ve Amaçlar.....	133
V. TEŞHİR YAPTIRIMININ İNSAN HAKLARI İLE BAĞLANTISI	135

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM OSMANLI CEZA HUKUKU

UYGULAMASINDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR

I. KADİM TOPLUMLARDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR.....	146
II. SEMAVİ DİNLERDE YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR	152

A. Yahudi Ceza Hukukunda Teşhir	152
B. Kilise Ceza Hukukunda Teşhir	155
III. İSLAM CEZA HUKUKUNDA TEŞHİR.....	158
A. Genel Olarak İslam Ceza Hukuku	158
B. İslam Ceza Hukukunun Amacı ve Teşhirin Cezanın Amacındaki Yeri.	161
C. Ana Kaynaklarda Teşhir Yaptırımı	162
1. Kuranı Kerim’de Teşhir.....	163
2. Hadislerde Teşhir	167
D. İslam Hukuk Doktrinde Teşhir Yaptırımı	169
E. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımı Vermeye Yetkili Makam ve İnfaz Görevlileri.....	176
F. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Prosedürü.....	180
G. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımı Örnekleri	185
IV. OSMANLI ÖNCESİNDEKİ TÜRK DEVLETLERİNDE TEŞHİR YAPTIRIMI	190
A. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Teşhir Yaptırımı.....	191
B. Selçuklu Devletlerinde Teşhir Uygulaması	198
V. OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TEŞHİR.....	206
A. Osmanlı Devleti’nde Verilen Tazir Cezaları ve İnfaz Şekilleri	206
B. Osmanlı Devleti’nde Teşhir Yaptırımının Çeşitli Kullanış Şekilleri.....	217
1. Osmanlı Devleti’nde Teşhir Yaptırımının Farklı Uygulanış Şekilleri.....	217
a. Mahkûmu Şehirde Dolaştırma.....	218
b. İdam Edilmiş Cesedin veya Kesilmiş Başın Teşhir edilmesi	221
c. Saç ve Sakalın Kesilmesi.....	232
d. Damgalamak veya Alın Dağlamak Suretiyle Teşhir Etmek	236
e. Sürgün Cezası Mahkûmlarının Teşhiri	237
f. Mecmua ve Gazetelerde Suçluların Teşhiri	239
g. Hükmün İlanı ve Teşhir	244
h. Hükmün Alenen İnfazı ve Teşhir	246

(1) İdam Cezası	253
(2) Recim ve Sopa Cezası	259
(3) Kazığa Oturtma Cezası	262
2. Esnaf Teşkilatında Teşhir Uygulamaları	266
a. Yargılamaya Yetkili Makam	267
b. İnfaza Yetkili Makam	268
c. Verilecek ceza	269
d. Esnaf Teşkilatında Teşhir Yaptırımına İlişkin Mevzuat ve Uygulama	272
C. Osmanlı Devleti'nde Teşhir ile Cezalandırılan Suçlar	282
1. Pezevenklik Suçu	282
2. Yalancı Şahitlik ve Yalancılık Suçu	286
3. Yankesicilik ve Yol Kesme Suçu	299
4. Devlete İsyan	304
5. Toplumsal Ahlaka Yönelik Suçlar	306
6. Dini Vecibelerin İfa edilmemesi	314
7. Hırsızlık Suçu	321
8. Devlet Tekeline Müdahale ve Gümrük Kurallarına Uymama	322
9. Müessir Fiil	325
10. İçki İçme Suçu	327
11. Askerî Suçlar	329
12. Çevre Temizliği İhlali	334
D. Teşhir Cezası Vermeye Yetkili Makam ve İnfaz Görevlileri	335
1. Genel İdari Görevliler	336
2. Muhzırbaşı ve Muzhırlar	343
3. Münadiler	344
4. Mukataa Sahipleri	345
5. Yasak-kulu	346
E. Tanzimat Sonrası Ceza Hukukunda Teşhir Yaptırımı	349
1. 1256/1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi ile 1267/1851 Tarihli Kanun-ı Cedid Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı	350

2. 1267/1851 Tarihli Kanun-ı Cedid ile 1858/1274 Tarihli Ceza Kanunu Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı	355
3. 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu ile 765 sayılı Türk Ceza Kanunu Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı	359
a. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nda Teşhir Yaptırımı	360
b. 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun Yürürlükte Olduğu Dönemde Teşhir Yaptırımı	363
(1) Taslak Metinde Teşhir Yaptırımı	363
(2) 1858/1274 Tarihli Ceza Kanunu'nda Teşhir Yaptırımı.....	365
(3) Mehaz 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu ile 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nu Teşhir Yaptırımı Açısından Kıyaslama	376
(4) 1274/1858 tarihli Ceza Kanunu'nun Yürürlükte Olduğu Dönemde Teşhir Yaptırımı Uygulamaları	379
4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Ceza Hukukunda Teşhir Yaptırımında Görev Alan Memurlar	389
F. Hukuka Aykırı Teşhir Uygulamaları	391
1.Hâkim Kararı Olmadan Teşhir Yaptırımı Uygulamak.....	391
2. Usule Aykırı Teşhir Yaptırımı Uygulamak.....	393
3. Kanuna Aykırı Teşhir Yaptırımı Uygulamak	395
G. Teşhir Yaptırımının Yürürlükten Kalkması.....	397

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN ÇAĞDAŞI DEVLETLERDE VE ÇAĞIMIZDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK UYGULANAN TEŞHİR

I. OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇAĞDAŞI DEVLETLERİNDE UYGULANAN TEŞHİR YAPTIRIMI	400
A. Batı Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımının Teorik Boyutu	400
B. Koloniler Dönemi'nde Kuzey Amerika'da Teşhir Yaptırımı	416
C. İngiltere'de Teşhir Yaptırımı.....	418
1. Genel Olarak	418
2. İngiltere'de Teşhir Yaptırımının Farklı Uygulanış Şekilleri	421
a. Ducking veya Cucking Stool cezası.....	421

b.Esnaflara Uygulanan Teşhir Cezası	423
c.Alternatif Ceza Olarak Teşhir Cezası.....	424
d.Hükmün Alenen infazı.....	425
D. Özel Bir Örnek Olarak Jamaika'da Teşhir Yaptırımı	426
E. Osmanlı'nın Çağdaşı Diğer Devletlerde Teşhir.....	433
F. Osmanlı'nın Çağdaşı Türk Devletlerinde Teşhir Yaptırımı	434
1. Timur İmparatorluğu'nda Yaptırım Türü Olarak Teşhir	434
2. Memluk Devletinde Yaptırım Türü Olarak Teşhir	437
3. Dülkadiroğulları Beyliği'nde Yaptırım Türü Olarak Teşhir	444
4. Moğol Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir	446
II. CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRKİYE'DE TEŞHİR	
YAPTIRIMI	447
A. 765 Sayılı Türk Ceza Kanununda Teşhir Yaptırımı	447
B. 5996 Sayılı Kanun'da Teşhir Yaptırımı	453
C. Diğer Teşhir Yaptırımı Uygulamaları	457
III. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE UYGULANAN TEŞHİR.	464
IV. DİĞER ÜLKELERDE UYGULANAN TEŞHİR YAPTIRIMI.....	467
SONUÇ.....	470
KAYNAKÇA	487
I. Klasik Kaynaklar.....	487
II. İnternet Kaynakları	500
III. Arşiv Kaynakları	505
A. Tamamından Yararlanılan Vesikalar	505
B. Özetlerinden Yararlanılan Vesikalar	506
EKLER.....	510
ÖZET	545
ABSTRACT.....	547

KISALTMALAR

A.E.III. AHMED	: Ali Emiri Tasnifi III. Ahmed
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
BEO	: Bâb-ı Ali Evrak Odası
A.MKT.MVL.	: Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Yazışmaları
A.MKT.UM.	: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları
AÜDTÇFD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askerîye
C. DH.	: Cevdet Dahiliye
C. MF.	: Cevdet Maarif
C.ZBT.	: Cevdet Zabtiye
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. VRK.	: Dahiliye Nezareti Evrakı
DH.EUM.PMC	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Polis Mecmuası Kalemi
DH.H.	: Dahiliye Hukuk
DH. MKT.	: Dahiliye Mektubi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DÜHF	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
dp.	: dipnot
e.t.	: erişim tarihi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
HR. HMŞ. İŞO	: Hariciye Nezareti Hukuk Muşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR.İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı

İ.DUİT	: İradeler Dosya Usulü
İ.MVL.	: İradeler Meclis-i Vala
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜSBF	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Karş.	: Karşılaştırınız
M.Ö.	: Milattan Önce
MVL	: Meclis-i Vâlâ
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TFR	: Teftişat-ı Rumeli Evrakı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TTKY	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
vd.	: ve devamı
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
ZBT	: Zabtiye

GİRİŞ

Hukuk tarihi ilminin, tarih sahnesindeki tüm toplumların hukuk kurallarını ve kurumlarını, bunların hangi ihtiyaçlara istinaden meydana geldiklerini, geçirmiş oldukları gelişim ve değişimleri, yürürlükten kalkış sebeplerini incelediği bilinen bir gerçektir¹. Bu çerçevede hukuk tarihi, geçmişte uygulanmış olan hukuk kuralları ve müesseselerin hangi ihtiyacı karşılamak için konulduğunu, bunların konuluş amacına ulaşip ulaşmadığını incelemektedir. Bu şekilde edinilecek bilgilerle iyi bir hukuk kültürü ve formasyonuna sahip olunabilecektir.

Görüldüğü üzere hukuk tarihi, hem araştırılan zaman açısından hem de konu açısından çok geniş bir sahaya sahiptir. Sadece bir milletin hukuk tarihini araştırmak dahi bu bilimin kapsamını daraltmamaktadır. Hukuk tarihinde spesifik bir konu hakkında çalışma yapabilmek için hem milli ülke hem zaman hem de konu açısından sınırları belirli bir başlık belirlemek gerektiği aşîkardır.

Klasik Roma hukukçularından Ulpianus'a ait olduğu bilinen kamu hukuku ve özel hukuk ayırımı, kıta Avrupa'sı ve ülkemizde geçerliliğini hâlâ sürdürmektedir². Bu ayırım içerisinde ceza hukukunun, kamu hukukunun bir alt dalı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Ceza hukuku ise hangi davranışların suç olarak belirlenmesi gerektiğini ve bunlara uygulanacak yaptırımların neler olabileceğini, bu yaptırımların nasıl uygulanabileceğini tespit etmeye çalışan hukuk disiplindir³. Ceza hukukunun bugün ulaşılan bu gibi temel nitelikleri bir anda ortaya çıkmamış olup, belirli bir tarihi gelişimin neticeleridir⁴.

¹ Halil Cin, Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, 4. Baskı, Sayram Yayınları, Konya 2011, s. 3; Mehmet Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 9. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2009, s. V; Çoşkun Üçok, Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s. 1.

² Özcan Karadeniz-Çelebican, **Roma Hukuku**, 6. basım AÜHF Yayınları, Ankara 1997, s. 104; Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul 1998, s. 4; Attila Özer, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 4, 5; A. Mehmet Kocaoğlu, **Anayasa Hukuku**, YÖK Matbaası, Ankara 1998, s. 9, 10.

³ İzzet Özgenç, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s. 35. Muhtelif tanımlar için bk. Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara 1998, s. 32; Bahri Öztürk, Mustafa R. Erdem, Veli Özer Özbek, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri**, 4. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998, s. 6 vd.

⁴ Soyaslan, modern ceza hukukunun tarihi kaynaklarını üç büyük hukuk düzenine dayamaktadır. Yazara göre Roma hukuku, Germen hukuku ve Kanonik hukuk, mer'i ceza hukukunun oluşmasına etki eden temel hukuk sistemleridir. Soyaslan, s. 43, 44.

Ceza hukuku gelişim evresinde nelerin suç olacağı ve nelerin yaptırım olacağı hususunda çok çeşitli teori ve alternatifler gün yüzüne çıkmıştır. Geçmişte uygulanmış olan suç ve yaptırım teori ve çeşitlerinin ortaya çıkışlarını, geçirmiş oldukları evreleri, ortadan kalkışlarını, hangi amaca hizmet ettiklerini ve amaçlarına ulaşip ulaşmadıklarını tahlil etmek suretiyle ceza hukukun bugününü anlamak ve değerlendirmek daha kolay olacaktır.

Altı yüzyıldan daha fazla bir zaman diliminde tarih sahnesinde yer alan, günümüzde uygulanan bazı modern sistemlere kaynak teşkil eden bir düzene sahip olan Osmanlı Devleti'nde yürürlükte kalmış olan hukuk kuralları, hukuk müesseseleri daha geniş bir ifade ile hukuk sistemi önem arz etmektedir. Çalışmamızın temelini teşkil eden husus da Osmanlı Ceza Hukukunda sıklıkla uygulanan bir yaptırım olan teşhir müessesesidir.

Teşhir kavramı ise hemen herkesin aklında bir şeyler oluşturmakla birlikte net olarak tanımlı yapılmamış bir müessesedir. Bu gerekçeyle öncelikle teşhir yaptırımından anlaşılması gereken olgunun ne olduğu; hangi uygulamaların teşhir sayılabilirken, hangilerinin sayılamayacağını belirlenmesi gerekmektedir. Teşhir yaptırımının kapsamı, sınıflandırılması yapıldıktan sonra, bu yaptırımın hukuki niteliği belirlenmelidir. Bu çerçevede teşhir, bir ceza mıdır? Güvenlik tedbiri midir? Yoksa bir disiplin cezası mıdır? Acaba teşhir Osmanlı Devleti'nde sadece tazir cezası olarak mı uygulanmıştır? Bu sorulara verilecek cevaplar teşhir yaptırımının hukuki niteliğinin belirlenmesi ile ortaya çıkacaktır.

Ceza hukukunun temel ilkelerinin teşhir yaptırımında nasıl tezahür ettiğini araştırılması gereken bir başka başlıktır. Acaba kanunnamelerde teşhir yaptırımı mevcut mudur? Bu ceza sadece reayaya mı uygulanmaktadır, yoksa askerî kesim de teşhir edilmiş midir? Cezanın uygulanmasında zimmî Müslüman ayırımı yapılmış mıdır İşte bu sorulara cevap verebilmek için de bu cezanın sübjektifliği, kanuniliği, şahsiliği ve genelliği ayrı ayrı tahlil edilmesi gereken konulardır.

Başta da belirtildiği gibi, hukuk tarihi ilminin araştırdığı mevzulardan biri de bir müessesenin neden ortaya çıktığı ve hangi amaca hizmet ettiğinin belirlenmesidir. Bu bağlamda acaba teşhir hangi nedenlerden dolayı hukuk

tarihinin konusu olmuştur? Teşhir yaptırımı ile devletin, beklentisi nedir? Daha net bir şekilde sormak gerekirse teşhir yaptırımının amacı nedir? İşte bu sorulara çalışmamız içerisinde bir cevap bulmaya çalışacağız.

Arz edildiği üzere bu tez bir Türk Hukuk Tarihi tezidir. Bundan dolayı İslam Ceza Hukukunda teşhir yaptırımının mevcut olup olmadığı, bu konuda hangi delillere başvurulduğu tespit edilmelidir. Çünkü Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte, eski hukuk sistemlerinin yerini İslam hukuku almıştır. Bu çerçevede İslam Hukuk doktrinin teşhir yaptırımına bakışı, İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımını vermeye yetkili makam ve infaz görevlilerin kimler olduğu, teşhir prosedürünün nasıl gerçekleştiği ve klasik İslam Hukuku evresinde bu müesseseden yararlanılıp yararlanılmadığının tespit edilmesi incelenmesi gereken diğer başlıklardır.

Bilindiği gibi Osmanlı Hukukunda sadece şeri hukuk mevcut değildir; Osmanlı Hukukunu oluşturan diğer parça da Türk milletinin geçmişten getirdiği birikimlerle oluşturulan örfi hukuktur. Bu çerçevede Osmanlı Devleti dışındaki Türk devletlerinde teşhir yaptırımı da soruşturulmalıdır. İslamiyet öncesi Türk hukukunda ve özellikle Selçuklularda teşhir müessesesinin var olup olmadığı, var ise nasıl uygulandığı Türk Hukuk Tarihi ilmi açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı uygulamasında teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekilleri, hangi suç tipleri için bu cezaya hükmedildiği, bu cezayı vermeye yetkili makam ile cezanın infazında görev alan memurların belirlenmesi ise tezin temel noktaları olacaktır.

Malum olduğu üzere Tanzimat sonrası Osmanlı Hukukunda köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Ardı ardına ceza kanunları yürürlüğe girmiştir. Acaba bu kanunlarda teşhir yaptırımı var mıydı? Var ise nasıl düzenlenmişti? Bu düzenleme şekillerinin uygulamaya aktarımı nasıl olmuştu? Teşhir yaptırımı tamamen hukuka uygun bir şekilde mi icra edilmişti? Teşhir yaptırımı zaman içinde yürürlükten kalkmış mıdır? Tüm bu sorulara verilecek cevaplar da tez konumuz açısından önem arz etmektedir.

Bir hukuki müesseseyi sağlıklı bir şekilde tahlil etmek için, o müessesenin farklı bölgelerde farklı zamanlarda nasıl icra edildiğinin tespit

edilmesi de gerekir. İşte bu nedenle Osmanlı'nın çağdaşı devletlerinde teşhir yaptırımı tetkik edilmelidir. Acaba Osmanlı'nın çağdaşı Türk devletlerinde bu müessese var mıydı? Var ise nasıl uygulanmakta idi? Keza Osmanlı'nın çağdaşı olan ve ne Türk ne de Müslüman olan ülkelerde teşhir yaptırımının versiyonları neler idi? Bu sorulara cevap vermek, tezin olgunlaşması açısından önemlidir diye düşünmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızın son bölümünde konuyla ilgili açıklayıcı ve farklı hukuk sistemleri açısından karşılaştırma yapmayı sağlayacak bilgiler vermeye çalışacağız.

I. KONUNUN TAKDİMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Tezimizin başlığı “Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir” olarak belirlenmiştir. Başlıktan anlaşılacağı üzere tezimiz, belli bir dönemi, belirli bir hukuk türü açısından ve yine belirli bir müesseseyi, belirli bir bakış açısından araştırmıştır. Konunun sınırlarını çizmenin, çalışmanın faydalı olması açısından önem arz ettiği kanaatinde olduğumuz için belirli noktaları vurgulamakta fayda vardır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki çalışmamız bir Türk Hukuk Tarihi araştırmasıdır. Bu gerekçeyle bu bilim dalının prensipleri çerçevesinde araştırmalar yapılmaya ve sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın sınırını belirleyen ilk husus zaman dilimidir. Araştırma esas itibarıyla Osmanlı Devleti döneminde uygulanmış olan teşhir yaptırımı ile ilgilenmiştir. Araştırma, Osmanlı'nın belirli bir yıl aralığına odaklanmamıştır. Araştırılan süje, teşhir yaptırımının Osmanlı'nın tüm dönemlerinde nasıl tezahür ettiğini bulmak olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı'nın klasik dönemi ve Tanzimat sonrası dönem araştırılan zaman dilimi kapsamındadır.

Bilindiği gibi İslam Hukuku, Osmanlı Hukuk sistemi için çok önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Hukukunda özellikle belirli hukuk branşlarında bir müessese çalışılırken, İslam Hukukunu göz ardı etmek, bir eksiklik olacaktır. Bu sebeple teşhir yaptırımının İslam Hukukunda nasıl tezahür ettiği tezimiz için önem arz etmektedir. Bu nedenle, çalışma konumuza belli bir referans noktası teşkil etmesi açısından İslam Hukukunda teşhir yaptırımı da dahil edilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti kendisinden önce kurulmuş olan Türk Devletlerinin sahip oldukları hukuk sistemlerinden ziyadesiyle yararlanmışır. Bundan dolayı sadece İslam Hukukundaki durum değil başta Selçuklu Devletleri olmak üzere ortaçağ Türk devletlerinde, Moğollarda ve İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde teşhir yaptırımının görünüş şekillerine değinmek gerekecektir.

Osmanlı Devleti, yaşadığı dönemde dünyadaki tek devlet olmadığı ve komşusu olan veya olmayan birçok devletle türlü nedenler ve usullerle ilişkiye girdiği aşikârdır. İdeal olan hukuka ulaşmak için devletlerin, birbirlerinden etkilendikleri ve birbirleriyle mukayese ettikleri gerçeği dikkate alındığında Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde teşhir yaptırımının mevcut olup olmadığı, bu yaptırım türü varsa, hangi usullerde uygulandığının tespiti önemlidir. Bu sebeple çalışmada Osmanlı'nın çağdaşı devletlerinin meseleye bakışı izah edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle farklı hukuk sistemleri yada uygulamaların ortaya çıkardığı değişik sonuçların mukayese edilmesi imkanı doğacaktır.

Zaman, mekân ve bakış açımızdaki hudutları bu şekilde belirttikten sonra, bu sınırlar içinde araştırma konumuzun yaptırım⁵ türü olarak teşhir olduğunu ifade etmek gerekir. Belirtilen sınırlar içerisinde neyi araştırdığımızın tespiti önemlidir. Bu çerçevede hangi uygulamaların teşhir olarak algılandığı ve teşhir kavramının unsurlarının neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın çerçevesini belirleyen bir diğer faktör de teşhirin, belli bir hukuk dalı açısından incelenmesi olmuştur. Biz teşhir yaptırımını Osmanlı Ceza Hukuku perspektifinden inceleyeceğiz. Bu gerekçeyle ceza hukukunun temel ilkelerinin teşhir yaptırımına nasıl yansıdığının tetkik edilmesi gerekmektedir.

⁵ Literatürde yaptırım, müeyyide, ceza, ukube gibi kavramların birbirlerinden farklı olduğu, her kavramın birbirinin karşılığı olmadığı yönünde çeşitli görüşler vardır. Bazı ceza hukukçuları, yaptırım kavramının, bir başkasını belli bir şekilde hareket etmeye zorlamak anlamına geldiğini ve bir eylemi ifade ettiğini belirterek, bu kavramın her hukuki müeyyideyi kapsamadığını (örnek olarak da butlan verilmektedir) belirtirler. Bk. Haluk Toroslu, **Ceza Müeyyidesi**, Savaş Yayınları, Ankara 2010, s. 7. Buna karşılık bizim de kabul ettiğimiz diğer görüşe göre müeyyidenin Arapça teyit etmek kökünden türediğinden bahisle, kavram, hukuk kurallarına uygun ve aykırı hareket için hukuk kuralları tarafından öngörülen maddi tepki anlamına gelmektedir. Bu görüş sahipleri maddi tepkinin ödül olarak da verilebileceğini vurgulamışlardır. Böylece müeyyidenin, yaptırımdan daha geniş bir anlama sahip olduğuna işaret etmişlerdir. Bk. Mehmet Maden, **Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 81.

II. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Bir Türk Hukuk Tarihi araştırması olduğunu ifade ettiğimiz bu çalışma, bu bilimin yöntem ve kaynaklarından faydalanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda arşiv kayıtları, konuyla ilgili fikirlerin doğruluğunu ve teyidini sağlayan en önemli delillerdir. Biz de çalışmamızda ifade ettiğimiz tüm görüşleri bir kayıta dayandırmaya çalıştık. Bu çerçevede daha önceden değerli ilim adamları tarafından gün yüzüne çıkartılan arşiv kayıtlarından yararlanıldığı gibi, tam metinlerine ulaştığımız vesikalara da başvurulmuştur.

Osmanlı dönemine ışık tutan dokümanların her ne kadar büyük kısmı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde mevcut olsa da; tüm belgelerin söz konusu kurum tarafından muhafaza edildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu münhalda konuyla ilgili araştırma yaparken il halk kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri, milli kütüphane gibi yerlerde bulunan Osmanlı belgelerinden de mümkün olduğunca yararlanılmaya çalışılmıştır.

Konuyu tetkik ederken, hem tümevarım yöntemini hem de tündengelim yönteminden yararlandık. Belirtildiği üzere, hukuk tarihi ilmi, hukuki olguların neden nasıl hangi şartlar altında ortaya çıktığını, ne gibi değişikliklere uğradığını ve nihayetinde neden ve nasıl ortadan kalktığını araştırır. Kendisi de bir hukuki olgu olan teşhir yaptırımının İslam Hukukunda, İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde, Selçuklular ve nihayet Osmanlılarda spesifik uygulama örneklerinden yola çıkarak, Türk Hukuk Tarihinde bu yaptırımın ortak özelliklerini, genel hatlarıyla bulmaya çalıştık. Böylece örneklerden yararlanarak, genel teori hakkında bilgi edinmeye gayret etmiş olduk.

Gerek İslam Hukukunun, gerek İslamiyet öncesi Türk Devletlerinin gerekse Selçuklular ve Osmanlıların hukuk normlarında teşhir müessesesinin nasıl yer aldığını, bu düzenlemelerin uygulamaya nasıl yansıdığını tespit yönünde de gayretlerimiz oldu. Bu sayede Türk Hukuk Tarihinde yer alan bir normun icrası araştırılmak suretiyle tündengelim yöntemi uygulanmıştır. Bu şekilde bir hukuk normu olan teşhirin, icrasında ortaya çıkan aksaklıklar veya beklenilmeyen etkilerin gün yüzüne çıkması mümkün olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, İslam Osmanlı Ceza Hukuku konusunda yapılan araştırmalar genelde suç tiplerine yönelik olmuştur. Doğrudan bir “ceza”nın

çalışıldığı eserler oldukça azdır. Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun "Siyaseten Katl Cezası" adlı eseri "ceza" ile ilgili yazılmış nadide eserlerdendir. Prof. Dr. Mustafa Avcı'nın Hapis cezası ile ilgili makalesi, Prof. Dr. Mehmet İpşirli'nin Kürek cezası ile ilgili makalesi, Tarih anabilim dalında yazılmış olan Nefy, Kısas, kalebentlik⁶ ve sürgün⁷ cezasına ilişkin tezler bunlardan birkaçıdır.

Türkiye'de teşhir yaptırımı ile ilgili doğrudan bir kaynak bulmak mümkün olmamıştır. Konuyla ilgili Batı'da ise bir tek makale bulunmuştur. İngiltere'de basılan "*Islamic Law and Society*" adlı derginin 14. sayısında Prof. Dr. Christian Lange tarafından yazılan "*Legal and Cultural Aspects of Ignominious Parading (Tashhir) in Islam*" adlı makale bugüne kadar yazılmış konuyla ilgili olan tek eserdir. Bu eser de, tezin ilerleyen kısımlarında görüleceği üzere, teşhiri hukuki olmaktan çok sosyolojik ve kültürel açıdan değerlendirmiştir. Onun dışında konuyla ilgili teferruatlı bir kaynağa ulaşmak mümkün olmamıştır. İslam Ceza Hukuku ile ilgili çalışmalarda ise nadiren çok kısa bilgilere ulaşılmaktadır. Örneğin Rudolph Peters'in "*Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to Twenty-First Century*" adlı kitabında teşhir yaptırımından bahsedilmekte, lakin onun geniş bir hukuki değerlendirmesi yapılmamaktadır⁸. Fariba Zarinebaf, "*Crime & Punishment in Istanbul 1700-1800*" adlı eserinde ilgi çekici bir şekilde doğrudan teşhirden hiç bahsetmemiştir⁹. Uriel Heyd'in eserinde ise iki sayfalık değerlendirme yapılmıştır¹⁰. Teşhir ile ilgili çalışmaların az olmasının nedeni belki de özellikle Klasik İslam Hukukundan

⁶ Tuğba Akıllı Acar'ın Gaziosmanpaşa Üniversitesinde 2006 yılında yazdığı **3 Nolu Nefy ve İtlak Deteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi** ve Güler Bayraktar'ın **Osmanlı Devleti'nde Kal'a-bend Cezası** adlı tezler; ve Neşe Erim'in "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Araştırmaları**, IV, 1984 adlı eser bunlardan bir kaçıdır.

⁷ Kemal Daşcıoğlu, **İşkan, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

⁸ Rudolph Peters, **Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to Twenty-First Century**, Cambridge Universty Press, 2007, s. 34.

⁹ Eserde hükmün alenen infaz edilebileceğine ilişkin bilgiler mevcut iken doğrudan teşhirden bahseden bir fikir beyan edilmemiştir. Esasında eserin "*ottoman punishment*" başlığı altında, sürgün, hapis, kürek, bedeni ve parasal cezalar, işkence ve tövbe ayrıntılı bir şekilde anlatılmışken teşhir diye bir başlık açılmamıştır; Fariba Zarinebaf, **Crime & Punishment in Istanbul 1700-1800**, University of California Press, Berkley, London, Los Angeles, 2010, s. 157-173.

¹⁰ Uriel Heyd, **Studies in Old Otoman Criminal Law**, Clarendon Press, Oxford 1973, s. 299- 301.

Osmanlı Hukukunun oluştuğu evreye kadar olan dönemdeki ilim adamlarının suç ve cezalara yönelik çalışmalara rağbet göstermemesidir¹¹.

Bilindiği gibi Osmanlı Hukukunun temel hukuk normları kanunnamelerdir. Kanunnamelerde yer alan ceza hükümleri ise genelde “*cürm alına*” şeklinde yerini alan para cezaları¹²; “*habs idüb*” şeklinde ifade edilen hapis cezaları¹³ ve “*haklarından geleler*”¹⁴’dir. Yasaknamelerde de prensip itibarıyla yasaklanan konulardan ayrıntılı bir şekilde izah edilmekte; yasağa uymayana verilecek cezalar “*yolundan hakkından gele*” şeklinde belirtilmiştir¹⁵. İstisnai bazı hükümlerde ise teşhir yaptırımından bahsedilmektedir. Bundan dolayı kanunnameler, araştırmamızın temel kaynaklarından olmuşlardır.

Başvuru kaynaklarımızdan bir diğeri de mühimme defterleri olmuştur. Zira mühimme defterleri, suçluya verilen cezanın ne olduğu, cezanın infaz edilip edilmediği konusunda ipucu verebilmektedir¹⁶. Ancak mühimme defterlerinin birçoğunda da neyin yapılması veya neyin yapılmaması net bir şekilde yazılmışken o fiile verilecek cezanın ne olacağı yazılmamıştır. Verilecek ceza genelde “*müsâhikk oldukları cezâların tertib eyleyüb*”¹⁷,

¹¹ Aynı yönde görüş için bk. Christian Lange, “*Legal and Cultural Aspects of Ignominious Parading (Tashhir) in Islam*” in **Islamic Law and Society**, C. 14, sayı. 1, 2007, s. 82.

¹² “*Ve dahi namaz kılmayanları mahalle ve mahalle köy be köy teftiş edüb muhkem ta’zir edüb iki ağaç başına bir akçe cürm alına*” Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 4. Cilt, OSAV yayınları, İstanbul 1996, s. 303, md. 54. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

¹³ “*Eğer balı’ oğlân atasını veyahud anasını darb etse ba’d-ül ta’zir habs idüb yük akçe cürm alına*”, Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 72, md. 160. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

¹⁴ “*Ve dahi köy halkı birbirinin suvadlarına ve mer’alarına dahl edüb tecavüz etmeyeler; memnu’olmayanların haklarından geleler*”, Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 304, md. 61. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

¹⁵ Örneğin mumhaneden başka yerde mum döken, satan kişi hakkında yasakkuluna verilen vazife şu şekilde belirtilmiştir: “*Her kim emrüme muhalifet edecek olursa, kulum dutub yolundan hakkından gele...*” Robert Anhegger, Halil İnalcık, **Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i ‘Örf-i Osmani**, TTKY, Ankara 1956, s. 56, vesika 40. Bu bağlamdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örnekler için mezkur eserin 39, 42, 49 nolu ve diğer vesikaları incelenebilir.

¹⁶ Mehmet Akman, **Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması**, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 131.

¹⁷ “*Revan muhâfızî vezîr Mustafa Paşa’ya hüküm ki:*

Bî tevfi’i’llâhî te’âlâ te’mîn-i bilâd ve terfîh-i ‘ibâd ehemmi vâcibâtından olub husûsan Revan memleketi feth-i cedîd olmağla re’âyasının himâyet ve sıyânet ve perâkende olanlarını dahî iktizâsı üzere hareket ile yerlerine getirilib biz berâ-yı hüsn-i nizâm ve ma’mûr ve abadân olması iktizâ-yı merâm-ı hayrencâm-ı pâdişâhânem olmağla sen ki vezîr-i müşârûn ileyhsin memleket-i merkûmenin bî ‘avni’llâhî te’âlâ hıfz ve hurâset ve re’âyâ ve berâsinin himâyet ve sıyânetlerine ihtimâm ve dikkat eyleyüb ve re’âyâ ve berâyâya te’addî ve tecavûze cesâret iden olur ise eğer ‘askerî ise zâbîtları ma’rîfetiyle te’dîb ve terhib ve eğer ‘askerî olmayub züberât makûlesi ve sâ’ir Paşa kapusu tavâ’îfînden ise ‘alâ eyy-i hâlin ahz olunub tahrîb-i memleket ve ta’zîb-i ahâlî ve ra’îyyete cesâretleri için bilâ te’hîrin müstâhakk oldukları cezâların tertîb eyleyüb gerek varoş ahalisinin ve gerek kurâ

“muhkem haklarından geline”¹⁸, “envâ-ı ikabla mu’âteb olmanız mukarrerdir”¹⁹, “tedip ve tazir eyliye”²⁰, “siyaset oluna”²¹, “hakaret oluna”²²,

re’âyâsını himâyet...(hüküm yarım bırakılmıştır)” Zeynep Kurt, **13 Numaralı ve 1727-1730 Tarihli Mühimme Zeyli Defteri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 89, Hüküm No: 14.

¹⁸ “Üsküdar kadısına hüküm ki

Mektub gönderüb tahtı kazanda vaki olan iskelelerde odun gemisinin navlunu dörder akçeye ve Şili nahiyesinde altışar akçiye olıgeldüğü ehli vukuf Müslümanlar haber viriüb ol takdirce Üsküdar kazasına odun taşıyan reayaya altışar akçiye Şili nahiyesinden odun taşıyan reayaya dörder akçiye nerh virilüb odun taşıyan gemilerimiz nesne çekmeyiüb ve dağdan odun taşıyan reaya nehri mezbur üzre taşıyub gayri nesneye mübaşeret etmiyüb evvelden çekegeldikleri üzre odun çeküüb nehri mezbur üzre beyi idüüb gemiciler dahi ol nehr üzre alub reayaya hilafı emir ziyadeye virdirmeyüb emrime mugayir iş olmakdan hazer eyliyesin

Şöyleki evvelden odun taşıyan reaya emre mugayir ziyadeye satub ve yahud odun çeke gelen kimesneler gayri nesneye mübaşeret eyleyenler anın gibiler ile isimleri ile yazub bildiresin ki **muhkem haklarından geline** Ve minbaad bu hükmü hümayunumun icrasında dakika fevt etmeyiüb ikdam ve ihtimam üzre olasın Ve dayıma mazmunu hümayun ile âmil olub sicili mahfuza kayd eyliyesin Muhtesbin âdemisi Mustafaya virildi Fi 23 Rebiülevvel 983[1575]” Ahmet Refik, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, Devlet Basımevi, 2’inci Baskı, İstanbul 1935, s. 114. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır. Örneğin bk. Oğuzhan Yüce, **59 Numaralı Mühimme Defteri’nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007, s. 64, Hüküm No: 41, aynı defter s. 74, 54 nolu hüküm.

¹⁹ “Mezbûr kadının âdemi Ferhâd’a virildi. Fi 10 Receb sene 979[1571]

Tırnovi kazâsından müfrez olan Potliç ve Şistovi kadılarına hüküm ki

Tırnovi kadısı mektûb gönderüb kadılıklarınız kazâ-i mezbûrdan ta’yîne müfrez olmağla kendüye gönderilen ahkâmda ta’yîn olunan gemi kerestesin ve levâzımı ihrâcında müstakilen bize emir gelmedi deyü ihmâl ve mesâlih eyledükleri i’lâm eyledi imdi buyurdum ki vusûl buldukda aslâ tevakkuf itmeyüb mezbûre gönderilen ahkâm gemilerin kerestesinden ve levâzımından ne kadarına ihrâc olunmak fermân olunmuş ise cümleñüz taht-ı kazânuzdan sana mu’accel tedârük ve ihrâc idüüb mahal-i ma’mûre eyledüüb teslim idesin şöyleki min-ba’d ihmâlin i’lâm oluna azille konulmayub **envâ-ı ikabla mu’âteb olmanız mukarrerdir** ana göre külli basîret üzre olub itmâm ve ikdâmda dakika fevt itmesin.” İbrahim Etem Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (s. 179 – 356) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 122, Hüküm No: 430.

²⁰ “Yazıldı. Vize Beği âdemi Mustafâ’ya virildi. Fi selhı Ramazân, sene: 972[1564-1565]

Vize kâdısına ve Dergâh-ı Âlî çavuşlarından Hüseyin Çavuş’a hüküm ki:

Vize Sancağı Beği Mahmûd dâme izzühü mektûb gönderüp; "Istranca tagına muttasıl taglarda hâssa gemilere yarar kereste bulunmagla korunup hıfz olunması lâzım olmağın emirle korıcı ta’yîn olunup sınırı mu’ayyen iken Midye sâkinlerinden yeniçeri ve ra’ıyyet tâyifesinden niçe kimesneler hulâf-ı emr kereste kesdiklerinde korıcısı men’a kâdir olmayup inâd itdiklerin" bildürmegin; "hâssa kereste kesenler tefahhus olunup men’ olunmaga Midye’ye varıldukda mezkûr korıda deryâ kurbinde sekiz bin kıt’a kereste bulunup sâhiblerinden sü’âl olundukda; "Taglarda hâssa korı içinde levend kâfirler çokdur. Tagda yaturlar. Anlar kat’ idüp bey’ iderler. Anlardan alduk." diyü cevâb virdüklerinde mezbûr levend kâfirler meclis-i ser’a da’vet olunmagiçün dört nefer âdem gönderiliüp varup korıda bir zümre kâfir kereste keserken bulup da’vet itdiklerinde muhâlefet idüp âlet-i harble hamle idüp bunlar dahi üç nefer kâfir ele getürüp biri halâs olup Eyyûb kazâsına tâbi’ Gelikor(?) nâm karye keferesine haber idüp karye-i mezbûre keferesiyle yeniçeri tâyifesi sürb-i hamr iderlerken gülüvv idüp irisüp âdemlerine muhkem ât idüp ikisini giriftâr ve nâ-bedîd eylemislerdür, şer’le buldurmasını ve mevcûd olan kerestenün kâtı’larının ve bâyi’lerinin haklarından gelinmek için hükm-i serîfüm virilmesin" arzitmegin buyurdum ki:

Hükm-i serîf-i vâcibü’l-ittibâ’um vardukda, bu bâbda ihzârı lâzım olanları ihzâr idüp gaybet idenleri şer’le buldurması lâzım olanlara teklîf idüp buldurup getürdüp ber-müceb-i ser’-ı kavim teftiş ü tefahhus idüp göresin; kazıyye arzolandığı gibi ise -ki, bi-hasebi’s-ser’-ı’s-serîf sâbit ü zâhir ola- anun gibi sancakbegi âdemlerin basup zikrolunan kâfirleri alanları **te’dîb idüp** inâd ü muhâlefet idüp itâ’at itmeyenleri dutup küreğe gönderesin ve zikrolunan keresteyi dahi mîrî için zabt u hıfz idüp ne mikdâr

“emrim ne veçhile olur ise mucebiyle amel eylesin”²³, “icrâyı hakk olunmak için şer’le şurûtuyla”²⁴ şeklinde ifadelerle hükmü vermeye yetkili makama bırakılmıştır. Hal böyle olmakla birlikte nadir de olsa uygulanması gereken ceza net olarak belirtilmiştir. Bu cezalar genelde hapis²⁵, kürek²⁶ ve

kereste zabt u kabz olundugın cinsli cinsi ile defter idüp mühürleyüp defterin gönderüp yazup arzyleyesin; söyle bilesin.” BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 949. Mescidi ahıra çeviren naibin tazir edilmesine ilişkin örnek için bk. Orhan Paşazade, 9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570) Özet Transkripsiyon ve Değerlendirme, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul, 2006, Hüküm No: 43, s. 19. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

²¹ “Yazıldı. Vilâyet-i Anatoli’da yol üzerinde vâkı’ olan kâdîlara hüküm ki:

Hâlîyâ Donanma-i Hümâyûnum’un deryâya çıkmak zamânı olup henüz ta’yîn olunan kürekci tâyifesi tamâm gelüp irismeyüp anlara tevakkuf olunmağın Dergâh-ı Mu’allâm çavuşlarından () zîde kadruhûyı ulagla irsâl idüp buyurdum ki:

Her kangınuzun taht-ı kazâsına dâhil olursa ihrâc olunmaduk kürekci var ise ber-vech-i isti’câl bi’t-tamâm ihrâc idüp sür’at ü ikdâm ile yöriyüp irismek ardınca olası ve siz ki yol üzerinde bulunan kâdîlarsız ve azeb re’îslerisiz, kürekçileri yollarda eglendürmeyüp isti’câl üzre gice vü gündüz yöriyüp gelüp irismek bâbında ikdâm idesiz. Bundan sonra tekrâr ulagla emr-i serîfüm gönderilir, gelüp irismeyenlerin gereği gibi haklarından gelinüp siyâset olunurlar. Ana göre mukayyed olası ve mezkûr çavuşuma ve bir nefer hûmetkârına menzil be-menzil birer ulak bulivirüp aslâ özr ü bahâne eylemeyüp avk u te’hîrden ihtirâz idesiz.” BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 830. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

²² 975/1567-1568 tarihli belgeye göre Hassa reislerinden Hüsam Reis’in Gelibolu Zindancısı Mahmud’a teslim ettiği suçluların, zindanın ihmalinden dolayı firar ettikleri bildirildiğinden, firarilerin zindancıya buldurulması; “...Şöyle ki; bulmaya, anlara olacak hakaret zindancıya olmak mukarrerdür”, BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 261.

²³ Beğün âdemi Mustafa’ya virildi. Fi 4 Safer, Sene 975[1567-1568] Mora beğine:

Hâlâ ze’âmete mutasarrıf olan Lutfi’nün ahvâlin bildürmüşsin. Ma’lûm olup ze’âmeti âhara virilip kendü habsolunmak emridüb buyurdum ki: Vusul buldukda, mezkûrî hapseyleyesin; sonra emrüm ne vechile olur ise mucebiyle amel eylesin.” BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 41. “...Mezburî emrüm üzre tutup habsidüp arzyleyesin ki, sonra emrüm ne vechile sâdır olursa mucebiyle amel eylesin.”, BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 1177, Bir başka örnek için bk. BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 21. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır. Aynı anlamda şu kelimeler de kullanılmıştır: “fermân-ı âlî-şânım ne vecihle sâdır olur ise mucebince amel olunmak”, Azize Gelir Çelebi, 93 Numaralı Mühimme Defteri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 151, Hüküm No: 259.

²⁴ “Üsküb ve Piraşte ve Vulçitrin Kâdîlarına hüküm ki,

Nikola nâm zimmî südde-i Sa’âdetime arz-ı hâl idüp Demliç nâm karyede olup, bu evinde otururken Üsküb Nâzırı Mahmûd Paşa evin basup, iki yüz kırk re’s koyun ve otuzar aded kara sığır ve iki re’s tay ve bir re’s kısırak alup ve oğlunu katl etmekle icrâyı hakk olunmak için şer’le şurûtuyla emr-i şerîf yazılmışdır.” Fi 15 L.Sene 1069[1658-1659]; Çelebi, 93 Numaralı Mühimme Defteri, 70, Hüküm No: 51, bir başka örnek için aynı defter 56, 60, 78, 117 nolu hükümlere bakılabilir.

²⁵ “Çorlu’nun Hacısırmerd köyünde yaramaz olduklarına dair haklarında şikâyetle bulunulan ve budurumlarının sicil olunmuş olduğu bildirilen kadınların yakalanarak hapsedilmeleri” hakkındaki yazı için bk. BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 812. 966[1559] tarihli bir belgede deryaya tereke verilmemesi ve verenlerin hapsedilmesi emredilmiştir. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 20.

²⁶ “Varna kazâsında şer’-i şerîfe aykırı iş yaptıkları ve hırsız ve harâmî oldukları sâbit olan Simavnalı vs. ehl-i fesadın küreğe konulmak üzere Ahyolu’da yaptırılan gemilere gönderilmesi” hakkındaki yazı için bk. BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 784. Suyolu hizmetine gitmeyen eskincilerden Hüseyin’in küreğe konulmak üzere Kavala kaptanına teslim edilmesine ilişkin belge için bk. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 50. Bir başka örnek için bk. BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 734. Başkaca örnekler için bk. Bekir Gökbnar,

kalebentlik²⁷ cezaları olmuştur. Belgelerde bu cezalara ilişkin çok ilgi çekici noktalara ulaşılmıştır. Örneğin hapis cezasının, güvenlik tedbiri olarak uygulandığına²⁸, suçlunun önce hapsedilmesi daha sonra muhakeme yapılmasına karar verildiği görülmüştür²⁹. Nitekim bazı hallerde suçu sabit olmayanların serbest bırakıldıklarına şahit olunmaktadır³⁰. Bu arada kısas suçlarının cezalarını da mühimme defterlerinde görmek mümkün olabilmiştir³¹. Osmanlı'nın son dönemlerine doğru da kısas suçlarına ilişkin

105 Numaralı Mühimme Defteri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1996, s. 110, Hüküm No: 102 ve 199. Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 478, 508, 519. Örnekleri çoğaltabiliriz.

²⁷ 1106[1695]'de Mustafa adlı çorbacının şaki olması ve devlet-i aliyyeye ihanet etmesi, ocaklıklar arasında ihtilal çıkarması ve nifak üzerine olması üzerine Semednire Kadısından söz konusu kişinin Semendire kalesinde kalabend ve haps olmasına karar verildiğine ilişkin Divan-ı Hümayun kararı için bk. Gökbnar, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 110, Hüküm No: 83. Aynı defterin 114 numaralı hükmünden Bursada Mehmed Çorbacı ve Arnavud Hasan adlı şakilerin kalebent cezasına çarptırıldığını anlıyoruz. Defterde 140, 146, 233, 340 numaralı hükümler çeşitli suçlardan dolayı kişilerin kalebent cezasına çarptırıldığını göstermektedir.

²⁸ Hapisin güvenlik tedbiri olarak kullanıldığına ilişkin bu arşiv kaydında beyin adamlarından kaçma ihtimali olanların teftiş oluncaya kadar hapsedilmeleri yazılıdır: “*Dergâh-ı Mu'allâ çavuşlarından Mustafâ'ya hüküm ki:*

Ürgüb Kâdîsı Mevlânâ Bâlî Dergâh-ı Mu'allâm'a gelüp Alacahısâr begi âdemlerinden sekvâ itdüğü ecilden teftiş olunmasıçün hükm-i serîfüm virilmisdir. Buyurdum ki:

Hükm-i serîfüm vardukda, meclis-i ser'-ı şerîfe huzûri lâzım olan kimesnelerden gaybet itmek ihtimâli olanları ele getirüp müfettişler gelince habseyleyüp zabteyleyesin ki, müfettiş geldükde ahvâli ne ise şer'le görüle; söyle bilesin” BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 542.

²⁹ 966/1159 tarihli bir belgede Gelibolu kadısından Ece nahiyesinde Tuzla'yı basan leventlere yardım edenlerin haps edilmesini “...*Habsden ıtlâk itmeyüp sonra emrüm ne vechile olursa mücebiyle amel*” etmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 269. Hapisin benzer şekilde kullanıldığı başka örnekler için bk. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 287 ve 851. 1036/1626'da Tatar ağalarından Hüseyin, Mustafa, Altun (?) ve diğer Mustafa'nın her nerede iseler yakalanarak, Vezir Hasan Paşa Donanma ile Akkirman'a gelinceye kadar Akkirman Kalesi'nde hapsedilmeleri hakkındaki hüküm için bk. BOA, **83 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 113.

³⁰ 966/1559 tarihli belgede Budun Beylerbeyinden Budin voyvodası Mustafa'nın “... *zamândan berü mahbûs olup mezkûr[a] isnâd olan gayri vâkı' olup hîn-i teftîşde dahı üzerine Şer'ile nesne sâbit...*” olmadığı için serbest bırakılması istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 380.

³¹ Alet-i cariha ile adam katleden kişinin kısas edileceğine ilişkin şu hüküm örnek gösterilebilir: “*Karaman beglerbegisine hüküm ki : Ilgun kâdîsı mektûb gönderüp, erbâb-ı timârdan Mustafa bin Yusuf nâm kimesne nefsi ilgun'dan ulûfesine bedel-i timâra hükm-i serîf virilen Mûsâ bin Dede nâm kimesne Meclis-i ser'a ihzâr idüp, is bu mâh-ı Sa'bânun yigirmi ikinci günü, vakt-i asrîde tasköprü basında, Hacı nâm oğlunu, sol böğründen bıçağla urup, mecrûh idüp yedinci gün ol darbdan fevt olup, zimmet taleb itdiriüp, didükde mezkûr Mûsâ'dan suâl olunup, inkâr idilmek Mustafa bin Efendi ve Sa'dî bin ibrahîm ve Turhan bin Pîr Alî ve imirze bin Temur nâm kimesneler, vech-i mesrûh üzre mezkûrî bir kara bıçağla solböğründen urup, ol darbdan yedinci gün fevt oldu diyü şehâdet itdiklerinde mezkûr Mûsâ dahı ikrâr ve i'tirâf itdüğün bildiriüp, Kâdî Sükrî tarafından pâye-i serîr-i Sa'âdet-masrîme arz olındukda, siyâset olunmasın emr idüp buyurdum ki: Arz olunduğı üzre **mezkûr şer'le kısâs idüp**, emr-i serîfüm yerine varduğın yazup, arz eylesesin.”*, Paşazade, **9 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 155, s. 68.

ayrı defterler tutulmuştur³². Bu defterlerde nadir de olsa suçluların özellikle teşhir cezası ile cezalandırılması konusunda ferman verilmiştir ki bunlar tezin ilerleyen kısımlarında tek tek incelenecektir.

Şeriye sicillerine bakıldığında ise, genelde ceza davasına konu olan mekân, şikâyet eden veya mağdurun isim veya isimleri, zanlının ismi, dava konusu olan olayın müddei tarafından ileri sürülmesi, zanlının bu iddiaya verdiği yanıt, inkâr etmesi halinde yemin etmesi³³, varsa şahitlerin ifadeleri ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Tüm bu bilgilerden sonra zanlının suçunu ikrar etmesi veya şahitlerin ifadesiyle³⁴ zanlının suçlu olduğunun belirlenmesi üzerine kadının hükmettiği ceza kural olarak yazılmamış; davalar genelde “*mâ-vak’a bi’t-taleb ketb olundu*”³⁵ şeklindeki ifadelerle sonuçlandırılmıştır³⁶. Nadir de olsa bazı suçlara ilişkin cezalara sicillerde rastlamak mümkündür. Bu cezalar genelde ölüm cezası olmaktadır³⁷. Ancak yine de az da olsa şeriye sicillerinde teşhir yaptırımına başvurulduğuna ilişkin örneklerle rastlanılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde şeriye sicilleri de başvuru kaynaklarından bir diğeri olmuştur.

³² Nefy ve kısas cezaları için tutulan ilk defterin tarihi Hicri 1256-1259 Miladi 1840-1843’dür ve toplam 10 adet defter tutulmuştur. Son defterin tarihi ise 1903’tür. Ali Turan, **7 Numaralı Kısas Defteri**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007, s. IX.

³³ 1070’de Konya’da Ali Kızı Cemile’in Şükrullah oğlu Ahmet’in hıyanet kastıyla geceleyin evine geldiğini, kendisinin feryat etmesi üzerine mezbur kişinin kaçtığını kadı huzurunda iddia etmesi üzerine, kadı kendisinden delil istendiğinde, kendisinin delilinin olmadığını, mezbur kişinin bu eylemi yapmadığına ilişkin yemin etmesini talep etmiştir. Söz konusu kişi, olayı yapmadığına ilişkin yemin etmiş ve dava kapanmıştır. İzzet Sak, **10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili**, Selçuk Üniversitesi Tükiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2003, Hüküm No: 81-2, s. 115.

³⁴ Örnek bir karar için bk. Sak, **10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili**, Hüküm No: 130-1, s. 187.

³⁵ “*Mahmiye-i Konya Kazâsına tâbi’ Gödene nâm karye sâkinlerinden râfi’ü’l-kitâb Hüseyin bin Musli nâm şâb meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzîmü’t-tevkirde işbu İbrahim bin Mustafa mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm idüp tarih-i kitabdan üç gün mukaddem ben tarlada çift sürerken mezbur İbrahim üzerine gelip gılavuz ol diyü sol küreğimi ve sağ kolumu kılınç ile darb ve mecruh eyledi su’âl olunup takriri tahrir olunmak matlubumdur didikde gibbe’s-su’al mezbur İbrahim cevabında fi’l-vaki’ mezbur Hüseyin tarla sürerken gılavuz ol didiğimde muhalefet eylemeğin ucu demürlü öğendire ile darb ve mecruh eyledim diyü bi-tav’ihi ikrar ve itiraf itmeğin mâ-vak’a bi’t-taleb ketb olundu hurrîre fî gur-re-i şeh-r-i Ramazani’l-mübârek li-sene seb’in ve elf (1 Ramazan 1070)[1659-1660]. Mahmud bin Veli, Ali Çelebi bin Murad, Halil bin Nuh, Süleyman bin Halil ve gayrihun” Sak, **10 Numaralı Konya Şeriye Sicili**, Hüküm No: 64-1, s. 92.*

³⁶ “*Budur ki, Kıymet bint-i Zavik nam zimmîye, Yasaf veled-i Yakob nam zimmî mahzarında mezbur beni döğdü deyü şekva eylediğinde gibb’el-inkar merkumeden beyine taleb olundukda şahidim yokdur yemin itsün diyecek, mezbur zimmî yemin-i b’illâh idüb kaydolundu. Mehmed bin Ali, ve Şeyh Ali Cafer bin Pirlî ve Ali bin Budak*”, Halit Ongan, **Ankara’nın İki Numaralı Şer’iye Sicili**, TTKY, Ankara 1974, Hüküm No: 376, s. 29, 30.

³⁷ 1071/1660-1661’de Konya’da Kat-ı Tarık suçu işleyen, bir adet at, bîr hırka ve belli miktar para çalan, başkalarına da benzer fiilleri ika eden ve suçlarını ikrar eden dört kişi hakkında “*kıtâ-ı tarîk ve sâ’î bi’l-fesad oldukları eclden izâlelerine hükm*” verilmiştir. Karar için bk. Sak, **10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili**, Hüküm No: 153-1, s. 228.

Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde teşhir yaptırımını incelerken, elbette Batı hukukunun kendi kaynaklarından yararlanılması gerekmiştir. Belirtmek gerekir ki, Batı'da da teşhir yaptırımı ile ilgili ayrıntılı çalışmaya rastlamadık. Batı hukukunda genelde ölüm cezası, sürgün cezası ve hapishanelerin gelişimi ile ilgili olarak derinlemesine araştırmalar yapılmakta iken, teşhir ile ayrıntılı bir çalışma yoktur. Mevcut eserlerde son derece yüzeysel değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin John Beattie tarafından yapılan ve oldukça kapsamlı bir çalışma izlenimi veren "*Crime and the Courts in England 1660-1800*" adlı eser toplam 600 sayfa olmasına rağmen, teşhir yaptırımını ile ilgili sadece 7 sayfa bilgi verilmiştir³⁸.

Bununla birlikte Batı'lı eserlerde kendi tarihlerini izah ederken belirli başlıklardan yararlanılmıştır. "Kamu cezaları", orijinal hali ile "public punishments", adı altında anlatılan bilgiler, tez konumuz açısından da önem arz etmiştir. Özellikle Batı'da kamu cezalarını araştırarak, teşhir ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu bağlamda teşhirin neden ihmal edilmiş bir konu olduğunu, tanımını, özelliklerini, hangi suçlara uygulanabileceğini, infaz sırasında neler yapıldığını, toplumun bu cezanın neresinde olduğunu, söz konusu cezanın ne gibi değişikliklere uğradığını ve nedenlerini, cezanın uygulanması gerektiğini iddia edenler ile cezanın kaldırılması gerektiğini savunanların fikirlerini kamu cezaları başlığı altında bulduk diyebiliriz.

³⁸ John Beattie, *Crime and the Courts in England, 1660-1800*, Princeton University Press, Princeton, N.J 1986.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM OSMANLI CEZA HUKUKU TEORİSİNDE TEŞHİR YAPTIRIMI

I. TEŞHİR YAPTIRIMININ TANIMI KAPSAMI VE SINIFLANDIRILMASI

Bu başlık altında öncelikle, kavramsal olarak teşhirin ne anlam ifade ettiğini, ona muadil diğer kavramları belirleyeceğiz. Ardından yapılan tanımlardan ve karşılatığımız teşhir hadiselerinden yola çıkarak söz konusu kavramın tanımını yapmaya çalışacağız. Akabinde nelerin teşhir olup olmadığını belirtip, bu yaptırımı sınıflandırmaya gayretinde olacağız.

A. Tanım Denemesi

Osmanlı Ceza Hukukunda teşhir yaptırımı soruşturmaya geçmeden önce, ilk olarak hangi uygulamaların veya mevzuat hükümlerinin “teşhir” olarak değerlendirilebileceğinin ve teşhir yaptırımına benzeyip de esasında teşhir yaptırımı olmayan uygulama ve normların tespit edilmesi gerekmektedir. Biz teşhir yaptırımını öncelikle, etimolojik açıdan ele alacağız; bu bağlamda söz konusu kavram yerine kullanılan ifadelerin olup olmadığını belirlemeye çalışacağız. Ardından da gerek umumi hukuk tarihi, gerekse Türk Hukuk Tarihinde hukuk normları ve uygulamalarını dikkate alarak bir tanım denemesi yapmaya gayret edeceğiz.

1. Kavramsal Olarak Teşhir ve Muadil İfadeler

Arapça ün, ad yapma anlamına gelen “şöhret” (شهره) kökünden türemiş olan “Teşhir” (تشهير) kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğünde birkaç anlamda ifade edilmektedir:³⁹ 1) Gösterme, 2) Sergileme 3) Herkese duyurma, dile düşürme ve 4) Bir hükümlüyü ceza olarak halka gösterme. Kamus-ı Türkî’de ise kelime şu şekilde açıklamıştır:⁴⁰ 1) Şöhretlendirme, meşhur etme, şöhret kazandırma: Gazeteler kendisini teşhir ettiler 2) Bir cürüm veya cinayet sahibini ibreten lilsa’irîn mecma’nes (toplanılacak) olan bir yere çıkarıp gösterme: Kabl-el idam (idamdan önce) kendisini teşhir ettiler 3) sergiye vaz’ edip (koyup) edip umuma gösterme, enzâr-ı âmmaye (umumun bakışlarına)

³⁹<http://www.tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=te%5c5%9fhir> e.t.: 25.02.2009.

⁴⁰ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî Osmanlıca-Osmanlıca Sözlük**, İkdam Matbaası, “teşhir” kelimesi, Dersa’adet (İstanbul), 1317 (1901), s. 408.

vaz' edip (koyup) gösterme: ma'mûlât-ı mahalliyeyi teşhir etmeli 4) Kınından silah çekme, sırma, silah kullanma, silaha davranma: teşhir-i silah etti.

Ferit Devellioğlu da teşhiri şu şekilde tanımlamıştır⁴¹: 1) Şöhretlendirme, şöhretlendirilme 2) Gösterme, 3) Sergiye koyup herkese gösterme, 4) (bir mahkûmu) hakarete uğratmak için halka gösterme, 5) Dillere düşürme, ortalığa duyurma, 6) çekme, çekilme (teşhir-i silah: silah çekme). Bir başka Osmanlıca Türkçe sözlükte teşhir şu şekilde açıklanmıştır⁴²: Şöhretlendirme, gözler önüne serme, kıymet ve değerini herkese ilan etme, sergiye koyup bütün insanlara gösterme, bir suçluya verilen cezayı ibret olsun diye gözler önünde uygulama, dillere düşürme, âleme duyurma. Kavram ile ilgili yapılan etimolojik değerlendirmeleri çoğaltmak mümkündür⁴³.

Bazı etimologlar, teşhirin Arapça'dan Türkçe'ye geçerken anlam değişikliğine uğradığını ifade etmişlerdir. Bu yazarlara göre teşhir, esasında “*meşhur etmek, ayıbını yamak, itibarını zedelemek*” anlamına sahiptir; ancak kavram Türkçe'de anlam değiştirmiş ve “*gösterme, sergileme*” şeklinde kullanılmıştır⁴⁴. Hakikaten Osmanlı uygulamasına baktığımızda “*teşhir-i silah*” adında bir suç tipinin mevcut olduğunu görüyoruz. Arşivde de bahse konu suç tipine ilişkin birçok vesika⁴⁵ mevcuttur. Teşhirin, bu noktada kullanım anlamı, gösterme veya icra etme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma konumuz olan “teşhir” yaptırımına başkaca kavramlar da tekabül etmektedir. Özellikle klasik İslam Hukuku evresinde kullanıldığını tespit ettiğimiz “*tecris*” ifadesi de teşhir ile yaklaşık olarak aynı anlamda kullanılmıştır. Arapça zil anlamına gelen “cers” (سرج) kökünden türetilmiş

⁴¹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, “teşhir” kelimesi, Ankara, 2007, s. 1096.

⁴² Mevlüt, Karaca, **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Hisar Yayınevi, teşhir kelimesi, İstanbul, bila tarih, s. 889.

⁴³ Bir başka tanımda şu şekildedir: “*Göz önüne serme, gösterme. Sergi serip âleme ilan etme. *Meşhur ve nâmdâr kılmak. *Kılıç sıyırma.*”; Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, “teşhir” kelimesi, Türkiye Dayanışma ve Kalkınma Vakfı Basım ve Yayım, İstanbul 1985, s. 1000.

⁴⁴ Emrullah İşler, **Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 133.

⁴⁵ Hicri 25/Z/1137 [1724-1725] tarihli Silivri’de katl kastıyla teşhir-i silah eden ve muhakemeden ictinab eden Seyyid Fazıl nam kimsenin tecziyesine dair Silivri Kadısı Mehmed imzalı arıza için bk. BOA, İE.DH, Dosya No: 28, Gömlek No: 2498. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

olan “tecris” (سیرجت) sözlükte 1) Hadiselerin bir kimseye tecrübe kazandırması, umumi efkârda onu güçlü hale getirmesi 2) Yalancı şahitlik, hırsızlık gibi suç işleyen kimseleri teşhir etme, halka tanıtmaya şeklinde tanımlanmıştır⁴⁶.

Osmanlı kaynakları tetkik edildiğinde, teşhir olarak algıladığımız olgunun türlü ifadelerle kaleme alındığını tespit ettik. Elbette ilk kavram, *teşhir* ifadesidir. Bu kavram bazı belgelere “tâ’zir bil teşhir” (ريشيل اب ريزعث), bazı belgelerde “siyâseten teşhir” (ريشيل قساييس) bazen ise sadece teşhir olarak geçmektedir. Suçluların “*memmer-i nas*”da cezalandırılması, suçluların teşhir edilerek cezalandırıldığını gösteren bir başka ifadedir. Ayrıca Osmanlı Kanunnamelerindeki *gezdüreler* ifadesi ile Alaüddeve Kanunnamesi’ndeki *rûsvâ-i âmm etmek* kavramı, teşhir yaptırımının muadili olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngilizce yazılmış eserlerde tez konumuz olan “teşhir” müessesesini araştırırken farklı kavramların kullanıldığını rastladık. “Pillory” bu kavramlardan ilkidir. Ayrıntılarını “Osmanlı Devleti’nin Çağdaşı Devletlerde Teşhir” başlığı altında anlatmaya çalıştığımız bu kavram, sözlüklerde “ceza boyunduruğuna vurmaya, teşhir etmek, elalemin maskarası yapmak”⁴⁷, “boyundurukla sergilemek, eskiden kullanılan ve boyun ve kolları geçirmeye mahsus delikleri olan teşhir aleti, rezil etme, boyunduruk, boyundurukla teşhir etme, teşhir tahtası”⁴⁸, “rezil etmek, sergi direği, teşhir direği”⁴⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Batılı kaynaklarda konuyla ilgili bir başka kavram “*public humiliation*”dir. Kavram, çok çeşitli yöntemleri olan, suçluyu genelde şehir merkezinde getirerek toplum tarafından cezalandırılma şeklinde tanımlanmıştır⁵⁰. Etimolojik olarak söz konusu kavram değerlendirildiğinde “public”, kamu, umum, halk, seyirci, kamusal halka açık, herkese ait⁵¹ gibi anlamlara gelmektedir. “Humiliation” ise “alçaltma, aşağılama, bozum, küçük

⁴⁶ Devellioğlu, s. 1052. Söz konusu kavram Kamus-ı Türkî’de yer almamaktadır.

⁴⁷ <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=pillory> e.t.: 28.12.2011.

⁴⁸ <http://www.seslisozluk.net/?ssQBY=0&word=pillory> e.t.: 28.12.2011.

⁴⁹ <http://tureng.com/search/pillory> e.t.: 28.12.2011.

⁵⁰ Kavrama İngilizce Türkçe sözlüklerde rastlanmamıştır, tanım için bk.

http://en.wikipedia.org/wiki/Public_humiliation e.t.: 28.12.2011.

⁵¹ <http://tureng.com/search/public> e.t.: 28.12.2011.

düşürme, rezil etme, utandırma”⁵², “kibrini kırma, gururunu kırma”⁵³, “küçülme, küçültme, utanç”⁵⁴ gibi anlamları karşılamaktadır.

Bazı yazarlar ise “*Public exposure to scorn*” ifadesini teşhir yaptırımını ifade etmek amacıyla kullanmışlardır⁵⁵. Dil bilimi açısından gözden geçirildiğinde aşağılamak, küçümsemek, hakir görmek için kamunun huzuruna çıkarmak, kamuda açığa vurmak anlamına gelmektedir.

“*Exposition to public ignominy*” ifadesi de teşhir için kullanılan bir başka İngilizce kavramdır⁵⁶. Bu ifade kamu aşağılamasına sergilemek olarak Türkçe’ye çevrilebilir.

Tez konumuzla ilgili olarak yazılmış tek kaynakta ise “*Ignominious Parading*” ifadesi kullanılmıştır. Kalıp olarak bu iki kelimenin karşılığına, ne İngilizce Türkçe sözlüklerde ne de İngilizce sözlüklerde rastlayabildik. Kelimeler tek tek incelendiğinde “ignominious” ifadesinin “alçakça, aşağılayıcı, aşağılık, küçültücü, namussuzca, rezil, yüz kızartıcı, alçaltıcı”⁵⁷ anlamlarına geldiğini belirtebiliriz. Parading’in kökü olan “Parade” ise “geçit töreni yapma, gösteri yapma, alay etme, gösteriş yapmak, kibirle gösterme, nümayiş, gezi, ilan etmek, reklamını yapmak, belirli bir düzen içinde sıra haline gelmek ve geçmek” şeklinde tanımlanmıştır⁵⁸.

2. Tanım Denemesi

Herhangi bir konuda özellikle de hukuki bir mevzuda tanım yapabilmek çok zordur. Bu zorluk, tanımın “efrâdını camii ağyarını mani” olması gerektiğinden kaynaklıdır. Bu sebeple olsa gerek ki çok kıymetli eserlerde dahi teşhir yaptırımından bahsedilmiş; ancak tanım yapılmamıştır⁵⁹.

Hal böyle olmakla birlikte, doktrinde teşhir cezasının sınırlarını belirlemeye çalışan değerli görüşler mevcuttur. Teşhirin “*İrtikab olunan suç*

⁵² <http://tureng.com/search/humiliation> e.t.: 28.12.2011.

⁵³ <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=humiliation> e.t.: 28.12.2011.

⁵⁴ <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=humiliation> e.t.: 28.12.2011.

⁵⁵ Rudolph Peters, **Crime and Punishment in Islamic Law**, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 34.

⁵⁶ Heyd, **Otoman Criminal**, s. 299.

⁵⁷ <http://tureng.com/search/ignominious>, <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=ignominious>, <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=ignominious> e.t.: 28.12.2011.

⁵⁸ <http://tureng.com/search/parade>, <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=parading>, <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=parade> e.t.: 28.12.2011.

⁵⁹ Örneğin, Heyd’in eserinde teşhirin “ne” olduğu açıklanmamıştır.

*ve failinin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulması*⁶⁰ şeklinde tanımlayan yazarlar olduğu gibi *“teşhirden maksat, mahkûmun suçunu ildir”*⁶¹ gibi tanımlayan müellifler de vardır. Bir başka tanım ise şu şekildedir: *“Teşhir, caninin işlediği suçun insanlara duyurularak ondan sakınmaları hususunda uyarılmaları ve yaptığı rezilliklerin herkese duyurulmasıdır”*⁶². Mezkûr yaptırım, *“suçlunun yüzünün karalanarak şehir içinde dolaştırılması ve işlediği suçun münadi tarafından halka ilan edilmesi”*⁶³ şeklinde de açıklanmıştır. Batılı eserlerde de teşhir *“mahkûmu toplum aşağılanmasına maruz bırakmayı içeren ceza”* olarak tanımlanmıştır⁶⁴.

Lange, teşhirin ne olduğunu, farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Yazara göre teşhir, bir kişinin onurunun ve bedeninin dokunulmazlığının ve gizliliğinin ters anlamlısıdır⁶⁵: Yazar, teşhiri, Sarahsi'nin “Müslümanlar üzerine serpiştirilmiş olan gizli dürüstlük örtüsünün paramparça edilmesi” olarak tanımladığı mevzunun üzerine kurmuştur. Lange, teşhirin kapsamını şu şekilde izah etmiştir: *“Bu insanın hukuki mahremiyetinin gizlenmesi hak ve görev arasındaki gerilimin içerisinde yer almaktadır. Doğrudur, teşhire maruz kalan kişiler tamamen soyulmamaktadır, ama kesin olan bir şey vardır ki bir kişinin dokunulmazlığına yapılmış olan bir saldırıya karşı duyulan his çok güçlü olmak zorundadır. Ceza, temel olarak kaynağını utanmadan alan bir uygulamadır. Bu da mahkûma paçavraların giydirilmesi, vücuduna dalga geçilecek şeylerin takılması ve elbette yüzünü karartarak elde ediliyordu.”*⁶⁶

Yapılan tanımlardan yola çıkarak teşhir yaptırımında öne çıkan iki hususun altını çizmek gerekir. Bunlardan ilki, bu müessesenin bir yaptırım olduğudur. Zira yapılan tanımlar ve değerlendirmeler, bahse konu olguya suçun işlenmesi halinde başvurulduğunu göstermektedir. Öne çıkan ikinci

⁶⁰ Ali Şafak, **Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1977, s. 199.

⁶¹ Abdulkadir Udeh, **Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk**, Cilt 2, Tercüme Ali Şafak, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, s. 268.

⁶² Abdurrahman el-Maliki, **İslam'da Ukubat Nizamı**, Çev. Ercan Tekinbaş, Köklüdeğişim Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 247.

⁶³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Enes Sarmaşık Yayınları, İstanbul 1999, C.III, s. 307; Mustafa Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, Mimoza Yayınları, Konya 2012, s. 202.

⁶⁴ Peters, s. 196.

⁶⁵ Lange, **Ignominous Parading**, s. 101.

⁶⁶ Lange, **Ignominous Parading**, s. 101 vd.

nokta ise bu uygulamanın hedefinin mahkûmun ve suçun toplum tarafından öğrenilmesi olduğudur.

Öne çıkan ortak noktalar ve tarihte uygulanış şekli ve kriterlerden hareketle teşhir ilgili olarak yeni bir tanım denemesi yapabiliriz. Kanaatimizce teşhir, *“bir suçun karşılığı olarak, toplumun bilgilendirilmesi amacıyla/kastıyla, işlenmiş olan bir suçun ve bu suçun failinin ve/veya bu faile verilmiş olan cezanın ve/veya bu faile verilmiş olan herhangi bir cezanın infazının topluma duyurulması amacıyla gerçekleştirilen ve mahkeme tarafından verilmiş olan bir yaptırım”*dır.

Mahkûmun aşağılanması da teşhirin muhtevasında olduğu şeklinde görüşleri yukarıda zikretmiştik. Ancak biz, mahkûmun aşağılanması teşhir yaptırımının bir unsuru olmadığını; aşağılanmanın bu yaptırımın amaçlarından birisi olduğunu düşünüyoruz. Zira ilerde ayrıntılı bir şekilde görüleceği gibi, teşhir sadece mahkûmu aşağılamak için icra edilmiş bir yaptırım olarak karşımıza çıkmamıştır. Aşağılamayı tanımın içerisine alacak olursak, teşhirin diğer amaçlarla kullanılış şekillerini izah etmekte zorlanırsınız. Bundan dolayı bu yaptırıma hangi amaçla veya amaçlarla başvurulduğunu tanımın içerisinde almaya gerek duymuyoruz.

Yapmaya çabaladığımız teşhir tanımının esas olarak üç temel unsuru vardır. Bunlardan ilki, teşhir bir yaptırımdır. İkincisi, teşhirin özünde toplumun bilgilendirilmesi vardır. Üçüncüsü, teşhir yaptırımında asgari olarak mahkûmun ve suçun ifşa edilmesi kâfidir. Şimdi sınırını belirlemeye çalıştığımız teşhirin unsurları hakkında ayrıntılı bilgi verelim.

a. Teşhir Bir Yaptırımdır

Yaptırım, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. *“Hukuka aykırı davranışlar için hukuk tarafından öngörülen zorlayıcı maddi tepki”*⁶⁷ olarak izah edilen tanım⁶⁸, bu kavramın genel çerçevesini çizmektedir. Teşhiri çerçevesi çizilen yaptırım kavramı açısından düşündüğümüzde, bu müessesenin bir yaptırım

⁶⁷ Hukuk kuralları, olması gerekeni düzenlemektedir. Gerçekleştirilen davranış, düzenlenmiş davranışa uymuyorsa, bir ihlal söz konusudur. Yaptırım hakkındaki her düşüncede bu ihlal edilebilirlik yer almaktadır. Bu nedenle de yaptırım, ihlale gösterilen tepki olarak izah edilmektedir. Zeki Hafızogulları, **Türk Ceza Hukuku Ders Notları**, s. 521.

<http://www.zekihafizogullari.com/CezaHukuku%20Ders%20Notlari.pdf> e.t.: 21.06.2012.

⁶⁸ Maden, s. 81.

olduğunu belirtmek gerekir. Zira teşhir, yaptırımın uhdesinde bulunan, hukuka aykırı davranışlara hukuk tarafından öngörülen zorlayıcı maddi bir tepki olma vasfını barındırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, teşhir, hukuk tarafından belirtilen zorlayıcı maddi bir tepki olması özelliğini taşıdığı için yaptırım kavramının bünyesinde yer almaktadır. Teşhirin, teşhir olunanda üzüntü, elem, acı, rezil olma hissini uyandırması, onun bir yaptırım olduğunun diğer bir kanıtıdır.

Teşhirin hukuki bir yaptırım olmasının yanında “sosyal yaptırım”a hizmet eden araç olduğunu da belirtmek isteriz. Yaptırımı, ahlaki (içsel) müeyyide, sosyal (harici) müeyyide ve hukuki müeyyide olarak üçe ayıran Hafızoğulları, sosyal müeyyideyi “*yapılan ihlal, toplumdaki diğer bireylerin o ihlale cevap niteliğinde bir tepkisini gerektiriyor ise sosyal müeyyideden bahsedilecektir*” diyerek tanımlamıştır⁶⁹. Bu açıdan bakıldığında, teşhir, teşhir edilen kişi hakkında toplumun tepki vermesini kolaylaştıran bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi teşhir edilmelidir ki, toplum o kişi ve işlediği suç hakkında bilgi sahibi olsun ve kişiye tepki göstere. Eğer verilen bu tepki, menfi yönde ve teşhir olunan kişide mahcubiyet, üzüntü, rezil olması hissi uyandırıyor, teşhir sosyal yaptırımın bir aracı olarak kullanılmış olacaktır. Örneğin, Osmanlı’nın çağdaşı devletlerinde ayrıntılı bir şekilde izah edeceğimiz üzere teşhir olunan mahkûma, izleyenler tarafından taş, çürümüş meyve sebze, leş atılması, toplumun tepkisinin tezahürüdür. Toplumda teşhir olunan mahkûma karşı böyle bir tepkiyi ortaya çıkaran teşhirin kendisidir. Kural bu olmakla beraber, Daniel Defoe örneğinde olduğu gibi tarih bize her teşhir edilenin toplum tarafından tepkiyle karşılanmadığını göstermiştir. Zira ayrıntısı Osmanlı’nın çağdaşı devletlerde teşhir yaptırımı kısmında belirtileceği üzere, teşhir olunan Daniel Defoe’ya halk taş vs. atmaktan ziyade çiçek vs. atmıştır.

Teşhirin, sosyal yaptırımın bir argümanı olması, onun hukuki yaptırım niteliğine zarar getirmemektedir. Teşhir, öz itibarıyla hukuki bir yaptırımdır. Zira burada toplumun kendiliğinden oluşturduğu bir tepki söz konusu değildir. Fakat unutulmamalıdır ki hukuki bir yaptırım olan teşhir, diğer hukuki

⁶⁹ Zeki Hafızoğulları, **Ceza Normu**, Us-A Yayıncılık, Ankara 1996, s. 146; Toroslu, s. 7, 8.

yaptırımlardan farklı olarak sosyal yaptırıma da hizmet etmektedir. Örneğin hapis cezası ile teşhir yaptırımı mukayese edildiğinde toplumun hapisteki kişiden ziyade teşhir olunan kişiye karşı daha rahat ve net bir şekilde tepki göstereceği aşikârdır. Bu gerekçeyle bu hukuki yaptırım uygulanırken sosyal yaptırıma da araç olacağı gerçeği unutulmamalıdır.

b. Teşhirde Toplumun Bilgilendirilmesi Esastır

Kanaatimizce bir uygulamaya teşhir denilebilmesi için o uygulamanın içermesi gereken ikinci ve belki de en temel özellik, o uygulamanın topluma duyurulmasıdır. Burada mühim olan nokta, uygulamanın toplum tarafından bilinmesinin sağlanmasıdır. Bizim “toplum tarafından bilinmesinin sağlanması” olarak ifade ettiğimiz noktayı Lange, “*teşhirin temeli bir kişiyi kamulaştırmak veya kamuya/ topluma mal etmektir*”⁷⁰ diyerek açıklamıştır.

Fikrimizi bir örnekle izah etmeye çalışalım. Osmanlı’da yalancı şahitlik eden kişinin yanında gezen münadi⁷¹, “*yalan şahitlik edenin cezası budur*” şeklinde ifadelerle suç işleyen kişiyi toplumu duyurmaktadır⁷². Burada görüldüğü üzere cezayı önemli kılan nokta, toplumun kendisidir. Toplum, bu kişinin yalancı şahit olduğunu bildiği için bu uygulama bir yaptırım niteliğine bürünmektedir. Aksi takdirde, suçlunun hapsedilmesi de bir cezadır, ancak burada toplumun bilgisinin önemi yoktur; sadece ceza mevcuttur. Başka bir ifade ile toplum bilmese dahi hapis müessesesi bir ceza olarak karşımızda durmaktadır. Ancak teşhir yaptırımında durum farklıdır; teşhirde toplum suçu ve mahkûmu bildiği için ortada bir yaptırım vardır.

Burada akla gelecek sorulardan ilki, “toplum” denilen mefhumdan kastedilen süjenin ne olduğudur. Soruyu başka bir şekilde sorarsak, kimlerin o uygulamayı bilmesi halinde toplumun bilmiş olacağı kabul edilecektir. Toplum, “*aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını*

⁷⁰ Lange, **Ignominious Parading**, s. 81.

⁷¹ Teşhir cezası vermeye yetkili makam ve infaz görevlileri başlığında ayrıntılı bir şekilde izah edilecek olan münadi, Türk Dil Kurumu tarafından “*Kamuya duyurulmak istenilen şeyleri yüksek sesle haber vermeyi iş edinmiş olan kimse*” olarak tanımlanmıştır. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 20.03.2013.

⁷² Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 301.

sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü” olarak tanımlanmıştır⁷³. Burada elbette, toplumun tüm fertlerini bilgilendirmek mümkün değildir. Mühim olan husus, toplumun genelinin bilgilendirilmesini sağlamaktır. İnternet vasıtasıyla mahkûmların resimlerinin teşhir edilmesini buna örnek olarak verebiliriz. Kanaatimizce, sadece *kamuoyu* oluşacak şekilde toplumun bilgilendirilmesi teşhir olarak ifade edilmemelidir; belli bir kesimine hitaben gerçekleştirilen uygulamalar da teşhir kapsamında yer alabilmelidir. Örneğin esnafın işlemiş olduğu bir suçtan dolayı, o suçu işlemiş olan esnafı, sadece esnaf teşkilatının bilmesi yönünde gerçekleştirilen uygulama da bizce teşhir olarak algılanabilir⁷⁴. Bir başka örnek olarak da 1926 tarihli Ceza Kanununda var olan, belli suçları işlemiş olan mahkûmlar hakkında verilen kararın bir kısmının, o mahkûmun ikametgâhının bulunduğu muhtarlık panosunda ilan edilmesini gösterebiliriz. Burada sadece mahkûmun ikamet ettiği yerdeki insanların bilgilendirilmesi amaçlanmış ve yeterli görülmüştür.

Toplumun bilgilendirilmesi özelliğinin ikinci can alıcı noktası bilgilendirmenin nasıl yapılacağıdır. Osmanlı döneminde herhangi bir olgunun toplum tarafından bilinmesinde o olgunun “*nida*” edilmesi kullanılmıştır. Örneğin Kanuni zamanında Sancakbeyi, subaşı ve diğer sipahiler ava çıkmak için insana ihtiyaç duyarsa, bu ihtiyacı gidermek için ava gidileceğini halka duyurmalıdır. Konuyla ilgili kanunname hükmü şu şekildedir: “*Ve sancakbeğleri ve subaşıları ve sair sipahiler av murad edinüb nice def’a re’âyâyı sürüb işlerinden korlar imiş. Bid’at olduğu sebebden ref’ olundu. Sayd murad edündüklerinde halka nidâ edeler. Kendü ihtiyarı ile varan varana; güc ile kimesneyi ava sürmeyeler ve at dahi bekletilmeye*”⁷⁵.

Nida etmek sadece idarenin yapacağı veya yapmayı arzu ettiği vakalar için kullanılmamıştır. Bu yöntem aynı zamanda yapılması ve yapılmaması öngörülmüş olan kuralların topluma duyurulmasında da kullanılmıştır. Örneğin Vergi memurlarının yaptığı zulüm ve suiistimalleri bertaraf etmek için

⁷³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fdb2a167570f4.34798709 e.t.: 06.06.2012.

⁷⁴ Bu konuda derinlemesine bilgilendirme esnaf teşkilatı kısmında izah edilmiştir.

⁷⁵ 926/1516 tarihli Divriği Sancağı Kanunnamesindeki bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 250. Divriği için çıkan diğer kanunnamede de benzer hüküm vardır; bk. Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 255.

kaleme alınan 947/1540 tarihli Para Voyvodaları⁷⁶ Yasaknamesinin son kısımlarında yer alan şu hüküm yasaknamenin nida edilmesini emretmektedir: *“Bu emr-i şerifimin tenbih ve i’lânına taksir etmeyüb bir vechile nidâ etdüresin ki, sonra işitmedim, bilmedim demeğe bir ferdin özri kalmayub cümlesi ferman-ı hümayunumla amel edüb yerine getireler. Ta ki re’âyâ tâifesi daima ketf-i himayetimde kemâl-i refâhiyyet veistirâhat üzere kendü hallerinde ve rençberliklerinde olub kimesneye hilaf-ı şer’-i mutahher ve kanun-ı mukarrer hayf ve te’addi olunmalı olmaya”*⁷⁷.

Bulunan bir malın kime ait olduğunun tespitini sağlamak içinde nida etmek yöntemi kullanılmaktadır. Bu bilgiye Kanuni’nin 973/1565 tarihli Bosna Sancağı Kanunnamesi’nde yer alan şu hükümden ulaşıyoruz: *“Eğer bir kimesne yabanda vond ya davar veya at veya koyun ve sığır gibi bulsa veya kıymetlü nesne bulsa dahi ketm eylese, ma’rifet-i kadı ile nida etdirmese, ganiden kırk akçe ve mutavassıtdan yirmi akçe ve fakirden on akçe cürm alına”*⁷⁸. Burada görülmektedir ki kaybolan bir eşyadan toplumun haberdar olması kadının vakayı nida etmesiyle sağlanmaktadır.

Nida etmek, mahkûmun toplumun bilgisine sunulmasında da kullanılan bir yöntemdir. Osmanlı’nın klasik döneminde münadilerin teşhir olunan kişilere eşlik ederek, *“yalan şahitlik edenin cezası budur”* şeklinde nida etmesi teşhir yaptırımında münadilerin mevcut olduğunu göstermektedir⁷⁹. Zamanın ilerlemesiyle Osmanlı da gelişen teknolojiye ayak uydurarak teşhir yöntemini değiştirmiştir. Polis mecmualarında, gazetelerde suçluların fotoğraf ve isimlerinin teşhir edilmesi Tanzimat sonrası Osmanlı Hukukunda gördüğümüz teşhir uygulamalarıdır.

Teşhir yaptırımında esas, toplumun bilgilendirilmesi olduğu için, icra edilen hukuki işlemlerin amacı toplumu bilgilendirme olursa teşhirden bahsedilebilir. Yani devlet tarafından mahkûma yönelik olarak uygulanan tepkinin veya yaptırımın veya usul işleminin amacı, toplumu bilgilendirmek

⁷⁶ Voyvoda burada devlet tarafından iltizama verilen bir yerin vergilerini toplamaya memur edilen kimse ve vezirlerin kendi haslarının yıllık gelirlerinin tahsil için görevlendirdikleri kimse olarak anlaşılmalıdır; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 313.

⁷⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 320.

⁷⁸ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 470.

⁷⁹ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 301.

olmalıdır. Bir başka ifadeyle, bir uygulamanın teşhir olarak adlandırılabilmesi için devletin, mahkûma yönelik olarak gerçekleştirdiği uygulamanın gayelerinden bir tanesi, toplumu o uygulama konusunda bilgilendirmek olmalıdır. Yani devlet, gerçekleştirdiği uygulamada toplumun bilgilendirilmesi kastını barındırmıyorsa o uygulamaya teşhir denilmesi doğru olmayacaktır. Örneğin kanunnamelerde yer alan “mahkûmların çarşı pazar gezdirilmesi”indeki amaç, uygulamadan toplumun haberdar edilmesidir. Ancak duruşmaların açık olarak yapılması, şuhudul hal gibi duruşmayı izleyen kişilerin varlığı bu açıdan bakıldığında teşhir olarak nitelendirilmemelidir. Zira duruşmaların topluma açık olmasındaki amaç topluma sanığı sunmaktan ziyade, yargılamanın tarafsız ve adil bir şekilde yapıldığını topluma göstermektir.

Sonuç olarak teşhire yaptırım niteliği kazandıran nokta, teşhir olunacak olguların toplum tarafından bilinmesidir. Söz konusu olguların kimler tarafından bilinmesinin gerektiğine verilecek cevap muhtelifdir. Suç bir meslek grubu tarafından işleniyorsa o meslek grubunun bilmesi yeterli olabilirken, belirli bir hedef kitlesi olmadan umumun bilmesi de kâfi olabilmektedir. Toplumun nasıl bileceğine ilişkin ise türlü yöntemler uygulanabilmiştir. Münadilerin bağırması, gazetelerde ilan bu yöntemlerden birkaçıdır.

c. Mahkûmun ve Suçun Topluma Duyurulması Kafidir

Kanaatimizce bir uygulamanın teşhir olarak nitelendirilebilmesi için asgari iki hususun toplum bilgisine sunulması lazımdır. Bunlardan ilki mahkûm, ikinci ise suçtur. Bu elbette mahkûma başkaca cezanın verilemeyeceği anlamına gelmemelidir. Mahkûma verilmiş olan cezanın toplum tarafından bilinmesi sağlanıyorsa burada da teşhir söz konusudur. Ancak asgari olarak bilinmesi gereken iki nokta vardır; bunlar da biraz evvel zikrettiğimiz gibi mahkûm ve suçtur.

Bir kişinin mahkûm olarak nitelendirilebilmesi için o kişi hakkında verilmiş bir mahkeme kararının varlığı şarttır. Osmanlı uygulamasında da kadı kararı olmadan bir kişinin cezalandırılmaması üzerinde önemle durulmuş bir nokta olmuştur. Dolayısıyla bir kişinin teşhir yaptırımı ile

cezalandırıldığı sonucuna varabilmek için o kişi hakkında bir hâkim kararı mevcut olmalıdır.

Asgari olarak bilinmesi gereken ikinci husus, mahkûmun işlemiş olduğu suçtur. Münadilerin, suçluyla beraber dolaşırken suçlunun işlemiş olduğu suçu ilan etmesi, suçlunun işlemiş olduğu suçu özetleyen levhaların suçlunun boynuna asılı olarak insanların çok sık geçtiği yerde mahkûmu bekletme, kesik başın önünde üzerinde işlenilen suçu gösteren yaftanın konması, mahkûmun işlemiş olduğu suçun ne olduğunun toplumun bilgisine sunulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

B. Teşhir Yaptırımının Kapsamı

Bu başlık altında sınırını çizmeye çalıştığımız teşhir yaptırımının, benzer kavramlarla ilişkilendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Toplumun bilgilenmesi temeline oturttuğumuz teşhir yaptırımı ile toplumun bilgilenmesi neticesini doğuran başka hukuki müesseseler mukayese edilecektir.

1. Duruşmaların Kamuya Açık Olarak Yapılması

Duruşmaların kamuya açık olarak yapılması, duruşmadaki kişilerin teşhiri anlamına gelebilir mi? Bu başlık altında bu soruya cevap bulmaya çalışacağız. Duruşmanın kamuya açık olarak yapılması ile duruşmadaki kişi topluma ifşa edilmiş olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilgili şahsın teşhir edildiği düşünülebilir. Ancak kanaatimiz aksi yöndedir. Fikrimizi açıklamaya umumi hukuk tarihi ve Osmanlı uygulamasında duruşmaların kamuya açık olarak yapılıp yapılmadığı ve neden böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulduğunu açıklamakla başlayalım.

Umumi hukuk tarihinin akışına baktığımızda, duruşmaların kamuya açık olarak yapılmasının bir gereklilik olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Fransa'da 1498 tarihli emirname olağan üstü usulde mutlak bir gizliliği emretmiş ve söz konusu emirname ile halk ceza muhakemelerinin dinleyicileri olabilmekten men edilmiştir⁸⁰. 1539 emirnamesi ile de aleniyetin son izi olan kararın sanığa tefhimi de ortadan kaldırılmıştır. Bu durum ve

⁸⁰ Vasfi Raşit Seviğ, “Engisizyon Muhakeme Usulünün Tedvin Devri”, AÜHFD, Cilt 15, Sayı 1, Ankara 1958, s. 7.

benzeri birkaç neden tepkilere neden olmuş, muhakemenin aleni olarak yapılması yönünde görüşler zikredilmiştir. Dönemin hukuk profesörü Pierre Ayrault yargılamanın gizliliğinin getirdiği sakıncaları çok net bir şekilde belirtmiştir: *“Gizlilik, yazılı evraka verilen meş’um önem ve yargıca verilmiş hudutsuz yetki muhakeme usulünün başlıca fenalıklarıdır... Gizli celsede katmak ve çıkartmak, hile veya tesir yapmak kolaydır. Açıklılık ihtirasları gemler ve kötü yargıçlara felâket teşkil eder. Tahkikatın alenî olması kötü yargıçlara gemdir, iyi yargıçlara da kalp ve vicdan huzuru sağlayıcıdır. Gizli yapılan muhakemelerde masum halkın gözünde tamamiyle beraat etmez, suçlu da. Tam haklı olarak ceza görmez; cünki dâvalar alenen halk huzurunda görülmez ve tahkik edilmez ise hakkında daima söylenecek bir şey bulunur. Şairlerin yarattığı bütün Div(Dev) lerden canavarlardan daha çok gözlü, daha çok kulaklı olarak teşekkül eden o çehre (halk) vicdanlara nüfuz edebilecek ve orada hakkın hangi tarafta olduğunu, bizim gizli tahkik usulümüzün çok daha iyi görecektir kuvvet ve enerjiyi haizdir”*⁸¹. Yargılamanın aleni olması gerekliliğini Ayrault çok net bir ifade ile ortaya koyarak savunmuştur. Hukuk tarihinin bize öğretmiş olduğu bu ihtiyaç, duruşmalara jürilerin katılması, şuhudul hal müessesesi, duruşmaların kamuya açık olmasının prensip olması gibi yöntemlerle giderilmeye çalışılmıştır.

Engizisyon muhakeme usulünde hal böyle iken, Osmanlı Devleti’nde yargılamada tam bir eşitlik ve tarafsızlık esas alındığı ve ceza yargılamasının belirli bir mahkeme binasının olmamasından ötürü, kadının evinde⁸² veya camide⁸³ yapıldığı ve yargılama safhalarının halka açık olmasının prensip

⁸¹ Seviğ, s. 26. Pierre Ayrault hakkında bilgi için bk. Katherine Godwin, **Pierre Ayrault v. The Society of Jesus: Gallican-robbin Constructions of Paternal Authority on Legal, Political, and Religious Grounds**, Bitirme tezi, University of Michigan, Department of History, Michigan 2008.

⁸² Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, C. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, TTK Yayınları, IV. Dizi, Sayı 12, Ankara 1990, s. 126.

⁸³ Vezir Mustafa Paşa hâslarına dahil olan Pirlepe varosu ve Morhova nahiyesi zimmîlerinin voyvodalarından sikâyet ettikleri, fakat mahkemede delil göstermeğe muktedir olmadıkları; bu arada voyvodanın da bu zimmîlerden iki senelik alacağı olduğunu söyleyip tahsilini talep etmesi üzerine binden fazla zimmînin sopa ve taşlarla mahkemeye saldırmaya kalkıştıkları ancak **cuma günü olması münasebetiyle Müslümanların çoğu mahkeme kapısında hazır bulundukları için** bu zimmîlerin dağıtıldığı Pirlepe Kadı Nâibi Ahmed tarafından bildirildiğinden, sözkonusu zimmîlerin elebaşlarının yakalanarak derhal Dergâh-ı mualla'ya gönderilmesine dair Üsküp beyi ile Kırçova ve Pirlepe kadılarına yazılan 973/1565 tarihli belge için BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 621.

haline getirildiği belirtilmiştir⁸⁴. Nitekim Mülteka'da da yeni atanan kadının, insanlar arasında meydana gelen davalara bakıp hükmetmek için açık olarak mescide oturması, mümkünse de büyük bir camide oturması uygun görülmüştür⁸⁵. Bunun nedeni ise büyük caminin herkes tarafından bilinme ihtimalinin daha çok olmasıdır. Eğer kadı, kendi evinde oturur, insanların kendi yanına girmesine izin verirse bunda da bir sakınca yoktur. İslam Hukukunda hukuki uyuşmazlıkların çözüleceği bir mahkemenin olmayışının nedeni şu şekilde izah edilmiştir⁸⁶: Davalıyla, davacı arasında meydana gelen olay konusunda hüküm vermek bir ibadettir. Bu sebeple de bir yere mahsus olamaz. Bundan dolayı yargılama kadının evinde yapılacak ise evin kapısı açık olmalıdır. Hatta açıkta gerçekleştirilmeyen yargılamanın şaibeli olduğu; kadının karar verirken iki müşavirin orada mutlaka hazır olması gerektiği belirtilmiştir⁸⁷.

Hal böyle iken, tespit ettiğimiz 994/1585 tarihli İstanbul Kadısına hitaben yazılan bir belgede İstanbul'da mahkeme sayısının beş olduğunu, fakat bu sayının yeterli olmadığı, halkın bu yerlere ulaşmak için çok uzaklardan geldiği ve bu nedenle zahmet çektikleri belirtilmiş ve mahkeme sayısının artırılması yönünde ferman çıkarılmıştır⁸⁸.

Şer'iye mahkemelerinde yer almış olan “Şuhudul Hal” olgusu duruşmaların kamuya açık olarak yapılması açısından değer arz etmektedir⁸⁹. Şuhudul hal, o kaza bölgesinin ileri gelenleri arasından seçilen, sayıları beş, altı bazen daha fazla olabilen, mahkemenin işleyişine ve

⁸⁴ İlber Ortaylı, “Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme”, **Bülent Nuri Esen'e Armağan**, Ankara 1977, s. 247, 248; Ömer Menekşe, **XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 88.

⁸⁵ İbrahim Halebi, **Mültekâl-Ebhur, Mevkufât**, şerheden Mehmed Mevkufati, Sadeleştiren Ahmed Davudoğlu, Doyuran Matbaası, İstanbul 1980, C. 2, s. 98.

⁸⁶ Halebi, C. 2, s. 98.

⁸⁷ Ortaylı, **Mahkeme**, s. 247, 248.

⁸⁸ “İstanbul Kadısına hüküm ki

Süddei saadetime mektub gönderüb mahrusei mezburede beş yerde mahkeme olmak ile Müslümanlara taab geliüb hususa eyyamı şitada buud (baid olmalı) mesafeden gelmekde zahmet ve meşakkat çekerler beyu bir iki yerde dahi mahkeme ihdas olunmak recasına arz eylediğün ecilden göresin filvaki mahkeme ihdası gayet lazım ise tedarik olunmak emir idüb buyurdum ki Vusul buldukda göresin filvaki mahkeme ihdası gayet lâzım ise müinasib olan mahalde mahkeme ihdas eyleyüb icrayi ahkamu şer'iyye eyliyesin (BAO HAT) Fi 2 Safer 994[1585]”, Refik, s. 30, 31. Bizce Osmanlı'da yargılamanın nerelerde yürütüldüğü bir araştırma konusu yapılabilir.

⁸⁹ Şuhudul hal ile ilgil bilgi için bk. Ortaylı, **Mahkeme**, s. 98 vd.

kararına herhangi bir müdahale şansı olmayan, ancak yapılan yargılamayı izleyerek, kadiya adil karar vermesi için dolaylı olarak etkileyen bir müessesedir⁹⁰. Görülmektedir ki Osmanlı Devleti'nde sadece duruşmalar kamuya açık olarak tutulmamış, bir adım öteye gidilerek, duruşmanın izleyen bir meslek grubu oluşturulmuştur. Bu meslek grubu hiçbir şekilde yargılamaya ve kadiya müdahalede bulunmamaktadır. Ancak varlıkları ile kadının adil karar vermesini sağlamaktadırlar. Bundan dolayı olsa gerektir ki genelde emekli olmuş kadılar, müderrisler hatta kazaskerler şuhudul hal olarak belirlenmiştir.

İzah edilen tüm bu mevzular, duruşmaların aleni olması gerektiğini, aksi takdirde yargılamanın adaletli bir şekilde yapılamayacağını ortaya koymuştur. Şimdi başta sorduğumuz sorunun cevabını verelim. Duruşmalardaki aleniyet teşhir yaptırımını doğurmamaktadır. Bizi bu düşünceye iten iki neden vardır. Bunlardan ilki duruşmada toplum huzuruna çıkan kişi, henüz hakkında hüküm çıkmış biri değildir. Duruşmadaki kişi hâli hazırda bir sanıktır ancak mahkûm değildir. Teşhirden söz edebilmek için ise bir mahkûmun mevcut olması gerekir. Duruşmaların aleni olmasının duruşmadaki kişinin teşhiri anlamına gelmediğini düşünmemize sebep olan ikinci nokta ise duruşmaların aleni olmasının amacının adaletli bir yargılama yapılması olduğudur. Hâlbuki bir olgunun teşhir olarak algılanabilmesi için o olgunun amacının toplumun bilgilendirilmesi olması gerekir. Belirtildiği gibi burada amaç adaletin hukuka uygun bir şekilde sağlamaya çalışıldığının topluma gösterilmesidir. Dolayısıyla uygulamadaki amaçsal fark, konunun teşhir kapsamı dışında olduğunu göstermektedir.

2. Damgalama Teorisi ve Teşhir

Teşhir yaptırımı ile bağlantılı olan ikinci hukuki müessese damgalama teorisidir. 1960'lı yıllarda yaygın olarak taraftar bulan damgalama teorisi, bireylerin etiketlenmelerinin onların suç işleme süreçleri üzerinde etkili olduğu varsayımı üzerine oturmaktadır⁹¹. Yani bu teori esasında suçun oluşumunda damgalamanın önemine odaklanmaktadır. Teori, "Bir kimse neden suç işler"

⁹⁰ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 181.

⁹¹ Zahir Kızmaz, *Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Çukurova Üniversitesi, SBE Dergisi, Aralık 2005, C. 29, No: 2, s. 167.

sorusuna cevap aramaktan ziyade toplumsal gücün resmi ve resmi olmayan yollardan ne zaman ve hangi tepkilerde bulunacağı sorununu araştırmaya çalışır⁹². Hududunu çizmeye çalıştığımız teşhir yaptırımı da toplumsal gücün resmi yoldan tepkisi konumunda olduğundan ötürü teşhirin damgalama teorisinde hangi noktada yer aldığını belirtmekte yarar görüyoruz.

İlk kez Charles Horton Cooley, “İnsan Doğası ve Sosyal Kurallar” adlı kitapta damgalama teorisinden bahsetmiştir⁹³. Cooley “looking glass self” (kendini camda görme) adını verdiği yaklaşımda bir kişinin diğer insanlara karşı tavrını, diğer insanların o kişiyi nasıl gördüğü/imelediği/tasarladığı (imagine) belirlemektedir. Cooley’e göre konunun üç temel unsuru vardır: Birincisi, insanların o kişinin dış görünüşünün (appearance) nasıl tasarlandığı/imgelendiği, ikincisi bu imge hakkında insanların karar vermesi ve son olarak kişinin bir takım utanç veya gurur gibi kendi düşünceleri. İşte kişiyi gurur veya utanca düşüren neden insan aklındaki bu imgelemenin yansımasıdır⁹⁴.

Damgalama teorisine katkıda bulunan ikinci yazar ise George Herbert Mead’dır. Yazar sosyal etkileşimi temel alarak, sembolik anlamları ve dilleri insanlar arasında sosyal etkileşimin bir prosedürü olarak görmektedir. Mead’e göre kişi, sosyal yapının temelini oluşturan unsurdan ziyade, kendini bahse konu prosedür gibi görmektedir⁹⁵.

Daha sonra Frank Tannenbaum, “dramatization of evil” “kötülüğün tiyatrosu” adlı eserinde damgalanan kişinin ileride de suç işleyeceğini belirtmiştir. Yazara göre kötülük olarak ifade edilen bir hareket, kötü bir insanın hareketine dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecini yazar üç basamak şeklinde izah etmiştir. İlk olarak kişi, topluma uyumsuz olan bir hareket ile meşgul olmaktadır. İkinci aşamada yavaş yavaş toplumun tepkisini çekmeye başlayan kişinin yaptığı hareketler toplum nazarında şüphe ile karşılanmaya başlanmıştır. Son olarak kötü olan/olacak kişi açısından bakıldığında kişinin,

⁹² Hasan Dursun, **Damgalama Teorisi ve Suç**, Barolar Birliği Dergisi, 1997/3-4, s. 309.

⁹³ Literatürün Frank Tannenbaum’un bu teorisinin kurucusu olduğu yönündeki görüşüne katılmadığımızı ifade etmek isteriz. Karş. Dursun, s. 309.

⁹⁴ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012.

⁹⁵ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012; Ian Taylor, Paul Walton, Jock Young, **The New Criminology For a Social Theoriy of Deviance**, Routledge & Kegan Paul plc, 1973, Taylor & Francis e-Library, 2003, s. 144.

kişilik konseptinde bir değişiklik meydana gelmektedir. Yalnız kalan ve diğer insanlardan farklı olduğunu hisseden kişi artık damgalanmış konumdadır⁹⁶. Tannenbaum'a göre kişinin tutuklanması ve yargılamaya tabi tutulması bir kamusal tanıma işlemi olarak görülmekte ve tutuklanan kimseye bir etiket yapıştirilmesi⁹⁷, yalnızlığı ve farklı olma hissini körüklemektedir. Bu durumda kişi artık kendi dünyasında yaşamakta ve kendi gibi insanlarla görüşmeye başlamaktadır. Böylece bir kere damgalanan kişi, damgalandığı şekilde hareket etmeye devam etmektedir.

1951'de Edwin Lemert'in "Primary and Secondary Deviation" "Temel ve İkincil Dereceden Sapmalar" adlı eseri, bu teorinin temellerini sağlamlaştırmıştır. Bu çerçevede söz konusu kuram, damgalamayı veya etiketlemeyi, bir sosyal tepki olarak görmektedir. Belirtmek gerekir ki kişinin davranışı ile toplumun tepkisi arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Edwin Lemert'e göre sosyal tepkiyi doğuran neden ise kişinin davranışlarında meydana getirdiği sapmalardır⁹⁸. Kişi, eğer kendisini kurallara aykırı hareket eden kişi rolünde görmeden bir davranış sapmasında bulunuyorsa, bu davranış sapması ilk derecedeki sapmadır. Fakat kişi, meydana getirdiği davranış sapmasını belirli bir role bağlı olarak yapıyorsa ve bu sapmalar ileri seviyede ve süreklilik arz ediyorsa söz konusu sapma artık ikincil seviyede bir sapmadır. Fakat yazara göre bu rolü doğuran neden ise kişinin kişiye karşı gösterilen sosyal tepkiye karşı bir savunma veya atakta bulunma hissine sahip olmasıdır⁹⁹.

Görüldüğü üzere kişinin davranışı ile sosyal tepki arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Lemert, bu etkileşim sürecini "ilk derece sapması"yla başlatmaktadır. Bu konumdaki sapmada, daha önce izah edildiği gibi, kişi, kendini kurala aykırı hareket eden kişi rolünde bulunmadan yapar. Kişinin daha sonra bu aykırı hareketleri, tekrarlaması halinde bu hareketler

⁹⁶ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012

⁹⁷ Dursun, s. 309.

⁹⁸ Teori davranış sapmalarına odaklandığı yani sosyal kurallara karşı gelen bir tavırı esas aldığı için, teorinin savunucuları sosyolojik relativist olarak görülmüşlerdir. Zira kimilerine göre aykırı gelen bir davranış kimilerine göre aykırı gelmeyebilmektedir. Daha da önemlisi bir kere aykırı olarak tanımlanan davranış daha sonra aykırı olarak tanımlanmaktan çıkabilmektedir. Taylor, Walton, Young, s. 140.

⁹⁹ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012.

belirgin hale gelecektir. Bu belirginliğe ve tekrarlamaya toplum bir tepki ile karşılık verecektir. Bu etkileşim sonucunda, toplumun tepkisi, belirli bir noktadan sonra kişinin “benliği”ne nüfuz etmeye başlayacaktır¹⁰⁰. Tepkinin artması ve buna bağlı olarak sapkın davranışın bir atak veya savunma olarak çoğalması ve belirginleşmesi, kişinin kendi benliğinden kopmasına neden olmaktadır. Böylece kişi toplum içerisinde olması gerektiği rolden kopmakta ve yeni rol arayışı içinde yer almaktadır. Kişinin benimseyeceği yeni rol ise, toplumun tepki olarak ileri sürdüğü rol olacaktır¹⁰¹.

Lemert, ikincil sapmaya varan sürecin sekiz aşamadan geçtiğini ifade etmiştir. 1. birincil sapma 2. sosyal cezalandırma 3. sonraki birincil sapma 4.daha sert ceza ve tepkiler 5. sonraki sapma ki muhtemelen bu sapmada sosyal tepkiden kaynaklı kızgınlık ve düşmanca his mevcuttur 6. kriz, tolerans sınırını aşmış durumdadır ve artık sosyal tepki resmi boyut kazanmıştır. 7. cezalandırmaya ve etiketlemeye karşı daha sert sapmalarda bulunma 8.toplumun kişi hakkında öngördüğü rolü kabullenme¹⁰².

Lemert, teorisini şu örnekle izah etmeye çalışmıştır. Herhangi bir nedenden dolayı sınıfta yaramazlık yapan bir öğrenciyi düşünelim. Bu öğrenci öğretmeni tarafından cezalandırılacaktır. Daha sonra öğrenci sakarlığından dolayı tekrar bir kargaşaya neden olsa, tekrar azarlanacaktır. Sonra çocuk yapmadığı hareketten dolayı da sorumlu tutulacaktır. Öğretmen, çocuğa “kötü çocuk” “baş belası” gibi kelimeler kullanırsa, çocukta kızgınlık ve düşmanlık duygusu uyanacaktır. Bu durumda çocuk, kendisinden beklenen rolü oynamasının engellendiğini düşünebilecektir. Daha sonra çocuk artık öğretmenin kendisine gösterdiği rolü kabullenecektir¹⁰³.

Netice olarak, Lemert, bir kişinin bir kere damgalanması halinde, toplumun artık onun sürekli davranış sapmalarında bulunacağı ileri sürmektedir. Birey artık kendisine özgülünen rolü veya damgasını kabullenecek ve davranış sapmalarına devam edecektir¹⁰⁴. Bu sonuç,

¹⁰⁰ Dursun, s. 311.

¹⁰¹ Taylor, Walton, Young, s. 141.

¹⁰² Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012. Ayrıca bk. Dursun, s. 311, 312.

¹⁰³ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012.

¹⁰⁴ Cecil, E. Greek, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm> e.t.: 15.06.2012.

damgalama teorisinin caydırma yaklaşımının karşısında yer aldığı fikrini teyit etmektedir¹⁰⁵. Çünkü suçlu olarak yakalanan, cezalandırılan kısacası suçlu olarak “etiketlenmenin” kişilerin gelecekte hukuka uygun bir hayat sürmeyecek olması, ferdi caydırıcılık prensibiyle bağdaşmamaktadır.

Her teori gibi damgalama teorisi de eleştiriye tabi tutulmuştur. Suç işlemeyi, sadece damgalamaya tabi tutmanın eksik bir yaklaşım olduğu, suçun karmaşık bir yapısının mevcut olduğu ve kişiyi suça iten birçok nedenin mevcut olduğu fikri yapılan eleştirilerden biridir. Ayrıca kişinin davranışlarını, sadece sosyal tepkinin belirlemeyeceği görüşü de damgalama teorisine getirilen diğer bir eleştiridir. Her suça karşı toplumsal bir tepkinin mevcut olmayacağı fikri de damgalama teorisinin zayıf yanı olarak görülmüştür. Buna ek olarak, toplumun davranış sapmalarına karşı göstermiş olduğu reaksiyonun nereden geldiği bu teori tarafından net olarak açıklanmadığı için eleştirilmiştir. Diğer eleştiri noktası da teorinin suç davranışlarını açıklamaktan çok, suç işleyenler lehine bir gerekçe oluşturmuş olmasıdır. Bir başka eleştiri noktası da toplumdan topluma davranış sapmalarının farklı olması noktasındadır¹⁰⁶.

Teşhir yaptırımına damgalama teorisi açısından bakıldığında, teşhir edilen kişinin, artık damgalanmış bir suçlu olacağı açıktır. Bu teorideki varsayımları doğru olarak kabul edersek, teşhir yaptırımı, mahkûmların davranış sapmalarının devam etmesine neden olacaktır. Çünkü suçlunun teşhir edilmesi Lemert’in davranış sapmalarının 6’ncı sırasında yer almaktadır. Zira bu sırada devlet tarafından kişiye sosyal tepki gösterilmektedir. Bu bağlamda, teoriye göre, teşhir edilen mahkûm, artık, suçlu “rolünü” benimsemiş olacaktır. Bu ise yine teoriye göre, o kişinin ileride de suç işlemeye devam edeceği anlamına gelecektir.

Kanaatimiz, teşhirin doğrudan bir damgalama teorisi argümanı olmadığı yönündedir. Zira teori, kişinin davranışlarını suç teşkil etmeden evvelki aşamasından itibaren ilgilenmektedir. Hâlbuki teşhir, suç teşkil etmiş bir davranışa uygulanan bir yaptırımdır. Belirtildiği gibi, teşhir, teorinin belirli bir noktadan sonraki aşamasında yer almaktadır. Teoride davranış sapması

¹⁰⁵ Maden, s. 18.

¹⁰⁶ Durmaz, s. 311 vd; Kızmaz, s. 169; Taylor, Walton, Young, s. 151 vd.

olarak ifade edilen fiil, suç teşkil ediyorsa ve hukuk düzeni o fiile teşhir yaptırımı öngörüyorsa, teşhir yaptırımı damgalama teorisinin içerisinde değerlendirilebilir. Bu durumda da teşhir yaptırımı, artık damgalama teorisine hizmet eden araç olmaktan öteye gitmemektedir.

Bizce, teşhir edilmek suretiyle damgalanan mahkûmun, sırf damgalandığı için yeniden suç işleyeceği düşüncesine katılmak pek doğru kabul edilemez¹⁰⁷. Öncelikle suç karmaşık bir yapıya sahiptir, suçun oluşumunu sadece bir faktöre –teoride bu faktör sosyal tepki olarak gözükmektedir- bağlamak tutarlı değildir. Ayrıca bizce teori suçlunun iradesini, tamamen sosyal tepkiye bağlamaktadır. Suç bir iradenin neticesi olarak ortaya çıkıyorsa, o iradeyi etkileyen birçok neden olabilir. Kişinin okuduğu bir kitap, etkilendiği bir kişi iradenin şekillenmesinde rol alabilir. Ayrıca damgalanmanın tüm mahkûmlarda rol değişikliğine neden olacağı – teorideki ifadesiyle yeni rolü kabul etmesi- fikri, mahkûmun psikolojisini göz ardı etmek anlamına gelecektir. Teşhir edilmek, bir takım insanlarda teorideki etkiyi –artık suçlu olarak damgalandığı ve toplumun kendisine suçlu rolünü uygun gördüğü ve bu rolün gereğini yapmaya devam etme etkisi - doğurabileceği gibi bazı insanlar da utanma, rezil olması hissi ağır basarak bir daha bu duyguları, elem ve ızdırabı yaşamamak için yeniden suç işlememek yönünde kanaat oluşmasına neden olabilir¹⁰⁸.

Osmanlı uygulamasına baktığımızda teşhir yaptırımının, suçluyu tekrar suç işlemeye yöneltmediğini söyleyebiliriz. Esasında bu tesbite varmak çok güçtür, zira bu durumu tesbit edebilmek için öncelikle o dönemde teşhir ile cezalandırılmış kişilerin tekrar suç işlemeleri gerekir. Ardından bu kişilerin ikinci kez suç işlemelerinin gerekçesi daha öncesinde teşhir yaptırımına tabi tutulmuş olmalarıdır. Bu durumu belirleyebilmek ise çok zordur. Ancak ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, Devlet, kural olarak yalancı şahitlik, pezevenklik, dini vecibelerin yerine getirilmemesi, yankesicilik suçlarına ve esnafın işlemiş olduğu mesleki suçlara karşı teşhir yaptırımını öngörmüştür. Yüzyıllar boyunca da bahsi geçen suç tiplerine bu ceza

¹⁰⁷ Zaten yapılan araştırmalar göstermiştir ki, teorisinin öngördüğü gibi damgalama her zaman sapmayı artırmamıştır; Kızmaz, s. 169.

¹⁰⁸ Kızmaz, s. 169 vd.

verilmiştir. Eğer bu suç tiplerine teşhir yaptırımının verilmiş olması, mahkumların tekrar suç işlemelerine sebebiyet vermiş olsa idi, bahse konu suçlar için teşhir yaptırımı uygulamasından vazgeçilirdi. Ancak ısrarla uzun yıllar boyunca bu yaptırımın uygulanmasından kaçınılmaması, teşhir edilmek suretiyle damgalanmış olan kişilerin tekrar suç işlemelerinde teşhir yaptırımının bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Zaten bu durumu Osmanlı pratiğinde de görmek mümkün olsa gerektir. Mesleki kusurundan dolayı teşhir edilmek suretiyle damgalanmış olan bir esnafın, sırf teşhir edildiği için yine mesleki bir kusura yöneleceğini düşünmek pek olası değildir.

C. Doğrudan Teşhir Dolaylı Teşhir Ayırımı

Gerek umumi hukuk tarihi, gerekse özel olarak Türk Hukuk Tarihinde hatta günümüzde teşhir olarak adlandırılan vakaların genel değerlendirilmesi yapıldığında, teşhir yaptırımının iki kategoriye ayrılması gerektiği kanaatine sahibiz: Doğrudan teşhir, dolaylı teşhir. Bu ayırmada esas alınan kıstas da toplumun suçtan, cezadan ve mahkûmdan devlet kanalıyla bilgilenme şeklidir. Kanaatimizce toplumun bilgilenmesi, ceza olarak uygulanıyorsa doğrudan teşhir; yapılan işlem ve/veya verilen hüküm, toplumun bilgilenmesi sonucunu doğrudan doğruya dolaylı teşhir söz konusudur.

1. Doğrudan Teşhir

Doğrudan teşhir, cezalandırmanın kendisinin, toplumun bilgilenmesi halidir. Bir başka ifade ile ceza toplumun, mahkûmdan ve suçtan haberdar olmasıdır. Burada toplumun bilgilenmesi, ceza olarak kabul edilmelidir. Asgari olarak mahkûm ve suçtan toplumun bilgisinin olması, cezanın doğrudan teşhir olması için yeterlidir. Yani doğrudan teşhirden bahsedebilmek için toplumun iki husustan bilgisinin olması gerekir. Bunlardan ilki, mahkûmdur; ikincisi de suçtur. Buna mahkûma verilmiş olan başkaca cezaların eklenmesi mümkündür. Ancak yapılacak işlemin kendisi toplumu bilgilendirmek olmalıdır. Örneğin, pazar yerinde dolaştırmak doğrudan teşhirdir. Burada yapılan işlem, mahkûmun bizzat kendisinin toplumun huzuruna çıkarılmasıdır. Mahkûmun cesedinin veya kesik başının toplumun bilgisine sunulması da doğrudan teşhir kapsamına girmektedir. Bir başka örnek ise gazete, mecmua, internet gibi vasıtalarla gerek mahkûmu gerekse

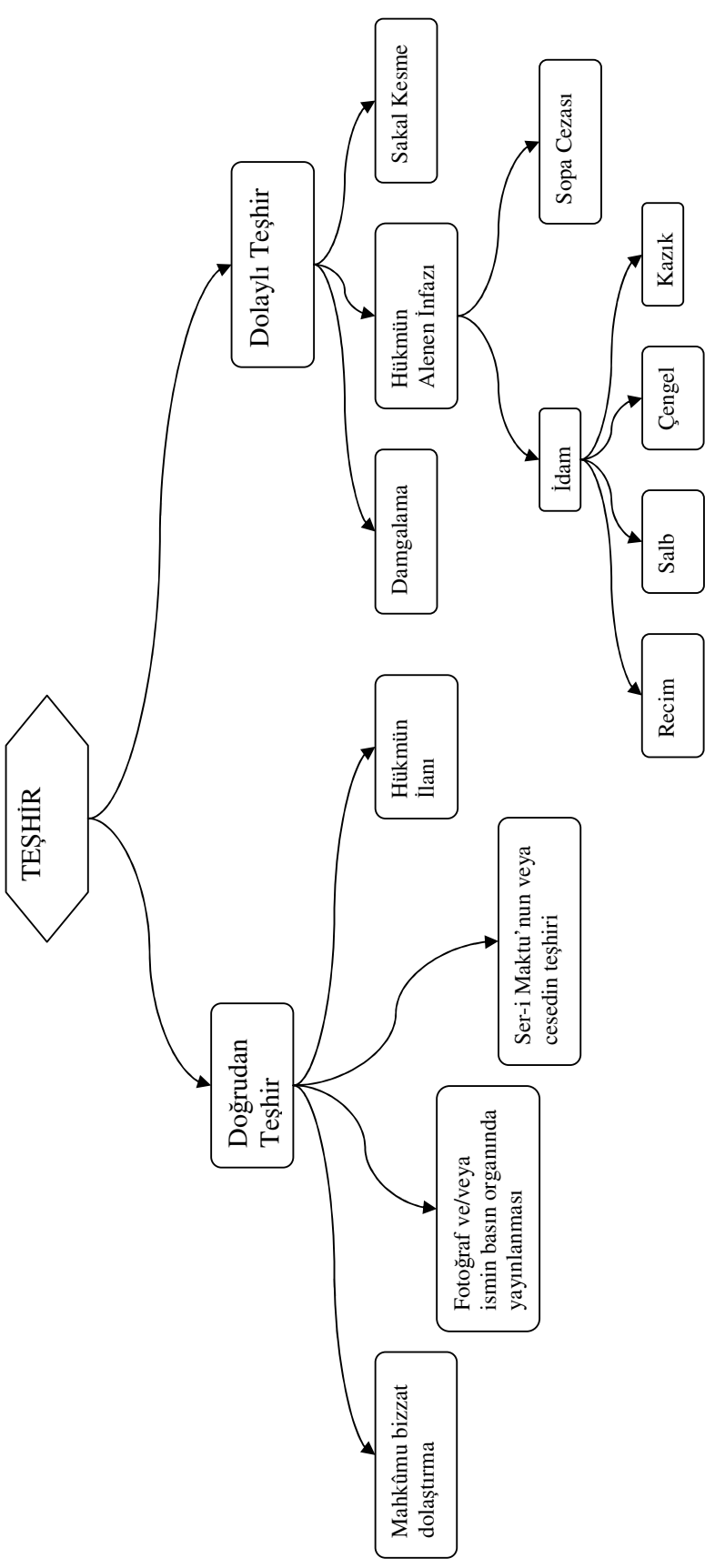
mahkûma verilmiş başkaca cezanın toplum bilgisine sunulmasıdır. Bu yöntemde mahkûmun isminin teşhir edilmesi, doğrudan teşhir için kâfidir. Tarih bize, bazen mahkûmun isminin bazen ise resminin bahsedilen vasıtalarla topluma arz edildiğini göstermektedir. Bu uygulamaların tamamı kanaatimizce doğrudan teşhir uygulamalarıdır.

2. Dolaylı Teşhir

Dolaylı teşhir ise, toplumun bilgilenmesi sonucunu doğuran yaptırımlardır. Burada yapılan işlemin kendisi toplumun bilmesi değildir. Mahkûma başkaca bir ceza verilmekte ancak icra edilen başka bir işlem nedeniyle toplumun mahkûmdan, cezadan ve suçtan haberi olmaktadır. Bu kategorinin en güzel örneği hükmün alenen infazıdır. Mahkûma verilecek cezanın örneğin idam olduğunu düşünelim. İdam cezası, gizli bir şekilde de infaz edilebilir; aleni bir şekilde de infaz edilebilir. İşte eğer ceza aleni olarak infaz ediliyorsa, buradaki amaç toplumun bilgilenmesidir. Ancak ceza hâlâ aynıdır; idamdır. Dolaylı teşhirde cezanın bizzat kendisi toplumun bilgilenmesi değildir; ceza başkadır. Ancak uygulanan işlem sonucunda toplum cezadan haberdar olmaktadır. Bir başka ifade ile toplumun bilmesi hedef alınıyor, ancak ceza doğrudan toplumun bilmesi değil ise dolaylı teşhir söz konusudur. Burada birincil seviyede olan konu cezanın kendisidir. Toplumun bilmesi ise ikincil seviyede kalmaktadır.

Dolaylı teşhirde, kapalı kapılar ardında başka bir ifade ile toplumun bilgisi olmadan da icra edilebilen bir ceza mevcuttur. Ancak işbu ceza, yapılan işlem neticesinde toplumun bilmesi sonucunu doğurmaktadır. İşte toplumun bilmesi sonucunu doğurduğu noktada dolaylı teşhir uygulaması ortaya çıkmaktadır. Toplumun verilen cezadan bilgisi olmasının devlet kanalıyla icra edilmesi halinde dolaylı teşhir meydana gelmektedir. Burada devlet, esasında verdiği cezanın toplum tarafından öğrenilmesini istemektedir.

Doğrudan teşhir, dolaylı teşhir ayrımını bu şekilde yaptıktan sonra, uygulamada karşılaşılan ve teşhir olarak adlandırdığımız müesseseleri bir tablo halinde sunmak faydalı olacaktır.

II. TEŞHİR YAPTIRIMININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Teşhir yaptırımının, tanımını, çerçevesini ve sınıflandırmasını bu şekilde yaptıktan sonra, mezkûr kavramının hukuki niteliğinin ne olduğu konusunda ayrıntılı bilgi vermek icap etmektedir. Bu çerçevede bir yaptırım olarak izah ettiğimiz, teşhir ceza mıdır? Güvenlik tedbiri midir? Disiplin cezası olarak veya idari yaptırım türü olarak teşhir müessesesinden yararlanılmış mıdır? Bu başlık altında bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

A. Ceza Olarak Teşhir

Bu başlık altında teknik anlamda ceza mefhumundan ne anlaşılması gerektiği izah edilecek, teşhirin cezanın unsurlarını taşıyıp taşımadığı tartışılacaktır. Ardından cezanın şiddeti açısından teşhirin konumu anlatılmaya çalışılacaktır. Son olarak da teşhirin ne tür bir ceza olduğu hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

1. Genel Olarak Ceza ve Teşhir

Ceza, Arapça kökenli bir kelime olup, “işlenen fiile, verilen karşılık” anlamına gelmektedir¹⁰⁹. Bu durumda onaylanan bir fiile karşı gerçekleştirilen “mükâfat” da onaylanmayan davranışa karşı verilen acı ve elem de ceza olarak anlaşılmalıdır. Türkçe’de bu kelime Arapça’daki anlamının sadece bir kısmını kapsamakta ve “kötülüğe karşılık olarak verilen maddi eziyet ve acıyı”¹¹⁰ ifade etmektedir. Ceza hukuku açısından teknik bir anlama sahip olan “ceza” kavramı, Arapça’da ukube kavramı ile ifade edilmektedir. Ukube, İslam Hukukunda “emir ve yasaklarını ihlale engel olmak için, Şari tarafından konulan müeyyide” olarak tanımlanmıştır¹¹¹. Tanımdan anlaşılabacağı üzere, İslam Hukukunda “ceza”nın amacı, ileride suçun işlenmesinin önüne geçilmesidir. Osmanlı Ceza Hukukunda verilen cezaların genel itibariyle

¹⁰⁹ Türkçeye “ceza” olarak çevrilen Latincedeki “poena” kelimesinin de aynen Arapçada olduğu gibi “karşılık” ve “takas” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Sulhi Dönmezer, **Cezai Mes’uliyetin Esası**, Akgün Matbassı, İstanbul 1949, s. 14; Şamil Dağcı, **İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 31.

¹¹⁰ Şemsettin Sami, Ceza kelimesi, s. 475.

¹¹¹ Udeh, C. I, s. 609; Dağcı, s. 31.

suçun işlenmesinin önüne geçilmesini hedef alması cezanın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde ceza türlü şekillerde tanımlanmıştır. Cezayı “bir suçun karşılığı olan, olumsuz bir değer yargısı içeren, kasıtlı, zecri ve yoksun kılıcı bir yaptırım”¹¹² olarak görenler olduğu gibi “bir kötülüğü, yine bir kötülükle ödetme”¹¹³ şeklinde tanımlayanlar olmuştur. Ceza, kanun tarafından bir tehdit olarak öngörülen ve adli makamlar tarafından bir ceza muhakemesi sürecinde yine kanunun bir emrini ihlal eden kişiye uygulanan acı, ıstırap olarak da tanımlanmıştır¹¹⁴.

Cezanın korku hissinden ayrılmayacağını ifade eden Gölcüklü, konuyu şu şekilde izah etmiştir: “esasen ceza gibi bir zor tedbirinin telkin ettiği korku hissini, bu tedbirden tecrit etmek imkânsızdır; ‘korku’, müeyyide mefhumunun zaruri bir cüzü; ayrılmaz bir neticesidir”¹¹⁵. Teşhir edilmek de, kural olarak insanlarda rezil olma, değer kaybetme gibi korkuları barındırmaktadır. Cezanın ayrılmaz parçası gibi gözükken korku hissi, görüldüğü gibi teşhirden de bulunmaktadır.

İzzet Özgenç, cezanın verilmiş gayesinin “kişinin işlediği suçtan dolayı kusurunun örtülmesi” veya “içinde bulunduğu kusurluluk durumundan ibra olmasını sağlamak”¹¹⁶ olduğu fikrini savunarak; cezanın yegâne amacının - kural olarak- salt müspet anlamda özel önleme olduğunu ifade etmektedir¹¹⁷.

“Ceza”nın tanımı ve unsurları hakkında elbette söylenecek çok fazla şey mevcuttur. Bizim açımızdan önemli olan nokta, teşhirin hukuki niteliğinin ceza olup olmadığı noktasıdır. Bir başka ifade ile teşhirin öncelikle bir ceza olup olmadığını soruşturmak gerekir. Bu tartışma ilk başta basit gelse bile, yapılan tartışmalar bu konunun incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Bazı Batı’lı yazarlar, İslam Ceza Hukukunda yaptırım türü olarak teşhirin varlığının farkına varamamışlar, fakat eserlerinde dolaylı olarak bu

¹¹² Maden, s. 88.

¹¹³ Hafızoğulları, **Ders Notları**, s. 528.

¹¹⁴ Toroslu, s. 11.

¹¹⁵ Feyyaz Gölcüklü, **Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar)**, Sevinç Matbaası, 1966, s.

16.

¹¹⁶ Özgenç, s. 32.

¹¹⁷ Özgenç, s. 33 dp. 56.

müesseseye değinmişlerdir. Örneğin Joseph Schacht, İslam Ceza Hukukunda yalancı şahitlik yapan veya yanlış delil veren kişilere ceza verilmediğini, bunlar hakkında özel tedbir (special measure) uygulandığını ifade etmektedir. Bu tedbir ise söz konusu kişilerin toplum tarafından bilinmesini (merely made known publicly (*ta'rîf*) sağlamaktır¹¹⁸. Bu bakış açısı haklı olarak bir başka Batı'lı yazar tarafından eleştirilmiştir¹¹⁹: Öncelikle, gerek İslam Hukuk tarihi uygulamaları gerekse örfi hukuk düzenlemeleri İslam Ceza Hukukunda teşhir etmenin bir yaptırım olduğunu ortaya koyması açısından sayısız örneklerle doludur.

Kaldı ki İslam ve Osmanlı Hukuk doktrini de teşhirin bir yaptırım olduğu konusunda hem fikirdir¹²⁰. İkinci olarak Schacht'ın gözden kaçırdığı nokta, teşhirin sadece yalancı şahitlik yapan veya yanlış delil sunan kişi hakkında uygulandığını ileri sürmesidir; esasında tezin ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere daha birçok suç hakkında da bu yaptırıma başvurulmuştur. Ayrıca, yalancı şahitlik suçu hâkimler tarafından, sadece tedbirle cezalandırılacak kadar basit bir suç tipi olarak düşünülmemiştir.

Tanzimat sonrası Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında karşılaşılan bir olay da teşhirin hukuki niteliğinin “ceza” olduğunu göstermesi açısından önemlidir. 23 Temmuz 1327/5 Ağustos 1911 tarihi ile 14 Eylül 1327/27 Eylül 1911 tarihleri arasında vukua gelen ve BOA, MTV, Dosya No 22-1 Gömlek No:45'de yer alan 9 adet vesika, teşhirin hukuki niteliğinin ceza olduğunu göstermektedir. Bozuk ekmek üretip, narhtan yüksek fiyata satan fırıncılar, işbu hukuksuzluklarından ötürü müteaddit defalar, para cezasıyla cezalandırılmışlardır. Fırıncıların kazançları, ödedikleri para cezasından çok olduğu için bu ceza kendilerine tesir etmemiş ve bozuk ürünü yüksek fiyattan

¹¹⁸ Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford University Press, Oxford 1982, s. 187.

¹¹⁹ Lange, *Ignominious Parading*, s. 82.

¹²⁰ İbn Nüceym, *Risala fi Beyani'r-Rive ve Ahkâmihâ*; Ali Pekcan, “Son Dönem Hanedi Fakihlerinden İbn Nüceym'in (970/1563) Fıkhi Risalelerinin Tanıtımı Ve Rüşvet Risalesi'nin Çevirisi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Konya 2004, s. 262; Çoşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *AÜHF*, C. 3, Sayı: 2, Ankara 1946, s. 130.

satmaya devam etmişlerdir¹²¹. Bunun üzerine üretilen ekmeklerin sağlığa zararlı olduğu konusunda tabip kararı¹²² da alan Kilis kaymakamı, bozuk ekmekleri ekmekçilerin boyunlarına takıp, yüzlerine boya sürerek çarşı pazarda, önünde dellallerin nida etmesi suretiyle teşhir ettirmiştir¹²³. Fırıncılar da durumdan şikâyetçi olmuşlardır¹²⁴. Mahkemede kaymakam ve diğerleri aleyhine bir hüküm vermiştir. Mahkemenin vermiş olduğu karar, teşhirin hukuki niteliğini göstermesi açısından önemli olduğu için bahse konu kararı buraya aynen aktarıyoruz:

¹²¹ Vakanın tüm belgelerinin orijinal halleri ek 12'de sunulmuştur. “ *Polis Komiser Mu'âvinliği'ne Yazılan Fî 1 Eylül Sene 327[1911] Ta'rîhli Der-kenâr Sûretidir:*

Kilis furûncuları, öteden berü bişirmekde bulundukları ekmekleri bozuk ve Belediyece virilen narhdan fazla fî'âtle furûht imekte bulundukları cihetle, kirâran kendülerinden cezâ-yı nakdî alındığı ve furûncuların ticâretleri, virmekte bulundukları cezâ-yı nakdînin fevkünde bulunmasından dolayı intibâhları gayr-i mümkün bulunduğu ve bundan dolayı ahâlî-i sekene miyânında bir çok güft ü gûlar cevelân itmesi ve ol sırada Binbaşı Emîn Beğ, Kâ'im-i makâm Vekâleti'nde bulunub, furûncılar, Zâbita Odası'na celb edilerek furûnlarından dahî ekmek getirüb Belediye Tabâbeti'ne mu'âyene itdirilüb ekl'e gayr-i sâlih bulunduğuna rapor istihşâl itdükden sonra, mezkûr, getirmiş olduğu ekmeği boyunlarına ta'lik ve yüzlerine mürekkeb sürerek çârşûda dolaştırıldıkları ve furûncılar da usûlî dâ'iresinde mahkemeye mü'râce'atla istid'â takdîm idüb, geçenlerde muhâkemeleri bi'l-icrâ, Binbaşı'yla işbu fî'le iştirâk iden iki zâbit ve jandarma neferleriyle Belediye Çâvuşlarına mahkemece hükm virildiği lede't-tahkîk anlaşılmış ise de, virilen hükm neden 'ibâret bulunduğu Müdde'î-i 'Umûmî Mu'âvinliği'nce ma'lûm olacağı tabî'î bulunmuş olduğundan, mes'elenin ne yolda fasl idildiği anlaşılmak üzere, Muvâfık-ı Re'y-i 'Âlî-i Kâ'im-i makâm-ı Ekremîleri buyurulduğu takdîrde, bir kerre de Mu'âvin-i mûmâ ileyhden isti'lâmı, ma'rûzdur”

¹²² “Mu'âyene olunan dokuz ekmekten altısının gâyet çiğ ve usûlsüz ve pek sâhte ve bozuk bir hâlde hâzırlanmış olub herhâlde hiç olmaz ise efkar-ı fukarâ mi'de hastalıklarının envâ'ını mûcib olacağı ve hattâ nba'z-ı cinsleri, iskât-ı cenîn bile meydâna getürebilür olduğu ve üç ekmeğin isti'mâle mikdâr-ı kifâye elvirişli ise de teknîl hâlis olmadığı arzı husûsunda Rapordur, efendim. Fî 22 Temmûz Sene 307

Belediye Tabîb Vekîli [Mühür]: Doktor Karabityân”

¹²³ “Haleb Vilâyeti Vekâlet-i Behiyyesi'ne,

30 Temmûz Sene 327 [1911] Ta'rîhli ve 120 Numerolu Tahrîrât-ı Behiyyeleri Cevâbıdır: Furûncı Muhammed Emîn ve Rifkî imzâlarıyla çekilen Telgraf-nâmede, pişirdikleri ekmekler, Kuvve-i Müselleha ma'rîfetiyle cebren boyunlarına takılarak ve yüzlerine kara boya sürülerek münâdîler vâsıtasıyla çâr-sû ve pâzârlarda teşhîr olunduklarından bahs ü şikâyet idildiği hâlde, Tahrîrât-ı Cevâbiyyelerinde, bunun sıhhat ü 'adem-i sıhhati hakkında bir şey' dinilmemiş olduğundan, mevâdd-i müştekâ bi-hâya 'â'id Tahkîkât, muvazzahan iş'ârı bâbında.”

¹²⁴ Fırıncıların şikâyeti: “Dâhiliye Nezâret-i 'Aliyyesi'ne,

Dünki gün Kilis Kâ'im-i makâmlık Vekâleti'nde bulunan Binbaşı Emîn Beğ ile Mülâzim Râzî Efendiler, ekmekleri çiğ pişirmişsiniz, diyerek pişirilen ekmekleri cebren ve kuvve-i müselleha ile boyunlarınıza takarak, yüzlerimize boya sürerek çârşû ve pâzârlarda beş bin cem'iyyet huzûrunda, önümüzde dellâl nidâ idilmek sûretiyle mü'ebbed küreğe vaz'-ı hükm olunmuş cânîler gibi teşhîr idildik. Hakkımızda idilen şu mu'âmele ve devr-i sâbıkda ve ne de dünyânın en müstebid memâlikinde icrâ idilemeyeceği cihetle, haklarında hükm-i kânûnun icrâsını 'adâlet ve meşrûtiyyet nâmına istirhâm eyleriz.

Kemikçiyân Ohannes, Râsim Oğlu 'Alî, Hürriyyet Oğlu 'Alî, Furûncı Muhammed Emîn, Şekeryân Körîk, Marorosyân Agob, Kuyumciyân İsador, Kemikçiyân Çerçî”

“Mahkeme-i Bidâyet Kalemi’ne Yazılan Fî 1 Eylûl Sene 327 [14 Eylûl 1911] Ta’rîhlü Der-kenâr’ın Sûretidir:

Bu bâbda cereyân iden muhâkemeleri netîcesinde, fasl-ı müdde’âya ‘ale’l-ahvâl sâbit olmağla, Binbaşı mûmâ ileyhın, Kânûn-ı Cezâ’nın Yüz dördüncü Mâddesi’ne tevîkan, bir sene ve şerîk-i cürmi olan Jandarma Mülâzimi Muhsin Efendi’yle Kilîs Redîf Taburı Mülâzimi Râzî Efendi’nin de, Kânûn-ı mezkûrun Yüz yetmiş dokuz ve Yüz altıncı Mâddelerine tevîkan birer mâh ve dört ‘aded jandarma neferâtıyla iki şahs Belediyye Çâvuşlarının da Kânûn-ı mezkûrun yine Yüz altıncı Mâddesi’ne tevîkan birer hafta habslerine ve Beştüzelli Gurûş mesârif-i mahkemenin, kendülerinden tahsîline mahkemece karâr virildiği, kayden anlaşılmış olduğu ‘arz olunur.”

Kayıttan da anlaşılacağı üzere Kaymakam, 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 104’üncü maddesine göre cezalandırılmıştır. 104’üncü madde *“Mehâkim ve mecalis erbabından vesair memurin-i devletten biri, mücrimiyete kanunen tayin olunan mücazattan ziyade ve ağır suretle muamele eylemeyi hüküm veya icra eder ise, altı aydan üç seneye kadar hapis ve fima ba’d mahâkim ve mecalis memuriyetlerinde kullanılmak üzere tard olunur.”* Hükmüne amirdir. Kanunda belirtilen suçun maddi unsuru, kanununda belirtilenden başka bir cezaya veya daha ağır bir cezaya karar vermek veya icra etmektir. Suçun faili ise mahkeme, meclis veya diğer devlet memurlarıdır. Bizim vakamızda da fail olarak karşımıza çıkan kaymakam, kanunda belirtilen diğer devlet memurları kapsamında girmektedir. İşlemiş olduğu suç ise kanunda belirtilen cezadan başka bir cezaya hükmetmesidir. İşte bu nokta, teşhirin hukuki niteliğinin ceza olduğunu göstermektedir. Zira mahkeme kaymakamı kanunda belirtilenden başka bir ceza ile cezalandırdığı için mahkûm etmiştir. Kanunda geçen başka bir ceza, bizim vakamızdaki teşhir cezasıdır. Bu da göstermektedir ki teşhir Tanzimat sonrası hukuk âleminde hukuki nitelik olarak ceza addedilmektedir.

Sonuç itibariyle teşhir, bir suçun karşılığı olduğu, olumsuz bir değer yargısı içerdiği, mahkûmda özellikle manevi anlamda elem, acı, ızdırap doğurduğu, bu sebeple korkutucu özelliğe sahip olduğu için cezadır

diyebiliriz. Zaten gerek İslam Hukuk Tarihi gerekse Osmanlı Ceza Hukuku uygulama ve normları bu müessesenin bir ceza olduğunu gösteren örneklerle doludur.

2. Cezanın Şiddeti Açısından Teşhir

Teşhirin hukuki niteliğinin ceza olduğunu izah ettikten sonra, teşhir cezasının diğer cezaların neresinde olduğuna odaklanmak istiyoruz. Bir başka ifade ile burada teşhir cezasının şiddetinin derecesini tahlil etmek arzusundayız. Cezanın şiddetinden anlaşılması gereken mevzu, mezkûr cezanın, diğer cezalarla kıyaslandığında mahkûma verdiği elem, ızdırıp, acının seviyesinin az ya da çok olması durumudur.

Cezanın şiddeti her dönemde önemli bir ceza hukuku konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bazı suç ve durumlarda cezanın şiddetini önemsemiş ve verilecek cezanın “*eşedd-i siyaset*” olmasını özellikle vurgulanmıştır¹²⁵. Yani suçlulara verilecek cezaların, bu cezaların şiddetleri de göz önünde bulundurularak takdir edilmesini istemiştir. Bu bağlamda cezanın şiddeti açısından teşhirin nerede durduğu konusunda çeşitli görüşler mevcuttur.

İbn Nuceym'e göre teşhir, mahkûma hapis cezasından veya kırbaç cezasından daha ağır bir ceza olarak gelmektedir¹²⁶. Başka bir ifadeyle kırbaç cezasına veya hapis cezasına mahkûm olan suçlular, teşhir sırasında olası dayak yemek veya canından olmak ile yüz yüze kalma ihtimalini bildikleri için kendilerine verilen bu cezalardan ötürü memnun olabilmişlerdir.

¹²⁵ 967/1559'de Budun beylerbeyine yazılan emirde haydutluk, haramilik, yol kesme, adam kaırma, mal kaırma gibi suçları işleyen kişilerin “...*her ne tarıkla olursa ele getirüp esedd-i siyâset ile haklarından*” gelinmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 516. Aynı defterin 558'inci hükmüne göre de Kışın seferde kışanılması emrolunduğu için zeamet ve tımar sahiplerinden harçlıklarının muaccelen tahsil edilip harçlıklılara teslim edilmesi gerekmektedir. “*Söyle ki, hükm-i serîfüm mücebi ile amel olunmayup ihmâlinüz sebebiyle asker halkının harçlığı tamâm irismeye ve yâhûd geç gele ve yâhûd kimesneye bel' u ketm itdüresiz, aslâ özrün makhbûl olmayup azl ile iktifâ olunmayup esedd-i ikab ile mu'âkab olmanız mukarrerdür.*” denilerek Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa ikaz edilmektedir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 558. 993/1585'de Erzurum'a hareket eden Serdar Osman Paşa Ordusu'na ilhak etmek üzere Mısır çavuşlarından ve müteferrikalarından dörder yüz kisinin hazırlanıp gönderilmesi aksi takdirde *eşedd-i ikabla* cezalandırılacağı hakkında Mısır beylerine yazılan hüküm için bk Yüce, **59 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 112, Hüküm No: 162.

¹²⁶ İbn Nuceym, C. 7, 127'den aktaran Lange, **Ignominious Parading**, s. 82.

Bu görüşe göre teşhir kırbaç ve hapis cezasından daha ağır bir cezadır. Bunun nedeni ise teşhir edilen kişinin teşhir sırasında ne ile karşılaşacağını belli olmamasıdır. Teşhir edilen mahkûmun dayak yiyebilmesi ve bazı durumlarda atılan taşlardan ötürü ölme ihtimali, cezanın şiddetini söz konusu yazara göre artırmaktadır¹²⁷.

Hız. Peygamber zamanında gerçekleşen bir vakada teşhir yaptırımının şiddetinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir¹²⁸. Buna göre Hız. Peygamber'in önünden yüzü karartılmış ve değnekle dövülmüş bir Yahudi geçirildi. Onları çağırdı, dedi ki; "*Kitabınızda zinanın cezası böyle midir?*" "Evet" dediler. Sonra onların âlimlerinden birini çağırdı ve "*Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına soruyorum, Kitabınızda zina cezası bu şekilde midir?*" dedi. Dedi ki; "*Eğer böyle sormasaydın söylemezdim, orada recim cezası vardır. Ama üst düzey kişiler arasında zina çoğaldı. Onlardan birini yakalarsak serbest bırakırdık, zayıfı yakalarsak ona o cezayı uygulardık.*" Dedik ki; gelin, üst düzeye de zayıfa da uygulayacağımız bir ceza üzerinde anlaşalım. Sonra recmin yerine yüz karartma ve değnek cezası koyduk. Hız. Peygamber şöyle dedi: "Allah'ım! Senin emrini ilk hayata sokan ben olacağım, çünkü onlar öldürmüşler." Hemen emir verdi, o Yahudi recim edildi¹²⁹. Bu Sünnetten yola çıkarak, yüzün karartılarak sokaklarda teşhir edilmek suretiyle cezalandırmanın şiddetinin recim cezasının şiddetinden daha düşük olduğunu çok rahat bir şekilde ifade edebiliriz.

Osmanlı uygulamasında ise dolaylı teşhir kapsamında yer alan hükmün alenen infazı şeklindeki cezalarda cezanın şiddetinde artış

¹²⁷ Yazar görüşünü desteklemek için 'İzz al-Din Abu l-Hassan Ali b. Abil-Karam Ibn al-Athir (d. 630/1233), **al-Kamil fil tarih**, 11. Sayı (Beyrut: Darül Kitab al-Arabi, 1417/1997) 9: 152'e atıf yaparak 542/1147 tarihinde bir casusun Mahdiyyada (Tunus) kızgın kalabalık tarafından taşlanarak öldürülmesini örnek olarak göstermiştir; Lange, **Ignominious Parading**, s. 82 dipnot 5.

¹²⁸ Fatih Duman, **İslamiyet öncesi Arap Folklorunun Yeri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006, s. 64.

¹²⁹ Müslim, Hudud, 28; Ebû Dâvud, Hudud, 26, 4450, 4451. (Sonra Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "Kimi Yahudiler... Sözleri yerleşik manasından kaydırır, tahrif ederler. Derler ki; Hakkınızda şu karar verilirse uyun, bu karar verilirse uymayın..." (Maide, 5/41) Çünkü diyorlardı ki, "*Muhammed'e gidin; yüz karartma ve değnek cezası verirse uyun, recim yani taşlanarak öldürme cezası verirse kaçın*". Daha sonra da bütün kâfirlerle ilgili şu ayetler indi: "... kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar kafirlerin ta kendileridir." "... kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir." "... kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar fasıkların ta kendileridir." (Maide, 5/44-45-46).

olabilmektedir. Bu durum genelde idam cezası için geçerlidir. Şöyle ki eğer mahkûm alenen siyaset olunacaksa, devlet duruma müdahale ederek infazın şiddetli bir şekilde yerine getirilmesini isteyebilmektedir. Yani mahkûm toplum huzurunda siyaset olunacağı için daha şiddetli bir şekilde öldürülmektedir. Örneğin Çorlu'da eşkıyalık, hırsızlık ve adam öldürme suçlarını işleyen kişinin diğer insanlara ibret olması için herkesin gelip geçtiği sokakta “*eşedd-i siyâset*” olunması emredilmiştir¹³⁰. Yani teşhirin varlığı, cezanın şiddetinde artışa neden olabirmiştir¹³¹.

Ulaşılan bir belge, Osmanlı Devlet’inde bize doğrudan teşhir yaptırımının, hapis cezasından daha az şiddetli bir ceza olduğunu göstermektedir. 972/1564 tarihli belgeye göre yalancı şahitlik eden kişiler teşhir edilmiştir. Söz konusu kişiler daha sonra aleni bir şekilde içki içmiş, kadınları erkek kılığına sokmuş ve leş etleri satmışlardır. Bu durumda da bu kişilere tekrar teşhir cezası verilmiştir. Belgedeki ifadesiyle “*Bulak halkı mezburlardan şikâyet idüp hüccetler ibraz itdükleri*” üzerine artık bu kişilerin hapsedilmeleri yönünde karar alınmıştır¹³². Görülmektedir ki teşhirden daha ağır bir ceza verilmek istendiğinde hapis cezasına başvurulmuştur.

¹³⁰ 967/1559 tarihli bahse konu belge şu şekildedir: “Çorlu kadısına hüküm ki: Bundan akdem ol cevânibde harâmîlik ve hırsızlık idüp katl-i nüfûs ve garet-i emvâl iden Arab hâliyâ Mısır cânibinde ele gelüp Südde-i Sa’âdet’ime irsâl olmağın sâ’irlerine mûcib-i ibret için mahallinde esedd-i siyâset olmak ecliçün sipâhî-oğlanlarum kethudâsı İbrâhîm zîde mecduhû ile irsâl olunup buyurdum ki:

Mezkûr ol fesâd itdüğü memerr-i nâsda esedd-i siyâset ile siyâset idüp emr-i serîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 586.

¹³¹ Bir başka örnekte Budun beylerbeyine 967/1559 tarihinde yazılan emirde İstolni Belgrad havalisinde çete halinde fesat çıkaranlardan bir kısmının “mahallinde eşedd-i siyâset ile siyâset” olunması emredilmiştir. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 665.

¹³² “Yazıldı. Mektûb getüren âdeme virildi. Mısır beglerbegisine ve kâdîsına hüküm ki: Hâliyâ Südde-i Sa’âdetüm’e mektûb gönderüp hüküm-i serîf vârid olup mazmûn-ı hümayûnunda: “*Evlâd-ı Gafîr dimekle ma’rûf Yûsuf ve Bedrüddîn ve Ahmed nâm kimesnelere Abdurrahmân nâm kimesne garaz idüp üzerine sâhid-i zûr ikâmet itmekle teşhîr olunmuşlar, göresin.*” diyü fermân olunmağın mezbûrlar husamâsıyla Dîvân-ı Mısır’a ihzâr olunup teftîş olundukda mezkûrlar âsikâre sürb-i hamr idüp ve avretleri er sûretine koyup gezdürüp ve müslimânlara lahm-ı meyyite bey’ idüp ehl-i fesâd oldukları sâbit olup sâbıkâ olan kâdî ma’rifetiyle teşhîr olunmuşlar ve hâlâ dahı Bulak halkı mezkûrlardan şikâyet idüp hüccetler ibraz itdükleri ecilden teftîş olundukda sikât ve mu’temedün-aleyh kimesneler ibraz olunan hüccetlere muvâfık şirret ü sekâvetlerin haber verdüklerinde ıtlâk olunmayup ve mezbûrlar hakkında olan sûret-i sicil ve huceci Südde-i Sa’âdetüm’e gönderdiğünüz ecilden mezbûrların min-ba’d habsolunmaların emridüp buyurdum ki: Mezbûrûn Yûsuf ve Bedrüddîn ve Ahmed nâm kimesneleri muhkem habsidüp min-ba’d habsden ihrâc eylemeyesiz.” BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 449.

Sultan II. Beyazıt zamanında çıkarılmış olan Filibe Çeltik Yasaknamesinde yer alan “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar ma’rifetiyle mâ-tekaddemden olıgelmiş kanun ve kâide üzre zikrolan enhârda yürüyüb hilâf-ı emr iş edenlerün haklarından gelüb tehdid edeler. Ammâ tehdid her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ba’zısını döğüb ve tazmin ettirmek ve ba’zının sakalın kesmek ve ba’zının burnun delüb bazarda gezdürmekdir*”¹³³ hükmü teşhirin şiddetini belirleme açısından faydalı olabilecek bir normdur. Buna göre burnun delinmek suretiyle pazarda teşhir etmek, döğmek ve tazmin etmekten ve sakal kesmekten daha şiddetli bir cezadır. Burada salt teşhir esas alınmamış, bedeni ceza ile birlikte teşhir alternatif yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu norm bize ayrıca işlenen suçun şiddeti arttıkça, verilecek cezanın şiddetinin de arttığını göstermesi açısından mühimdir.

Sonuç olarak, teşhir yaptırımın şiddetini, teşhirin tek başına uygulanıp uygulanmadığı belirlemektedir. Eğer mahkûma teşhir ile birlikte başkaca bir ceza verilmemişse -bizim ifademizle doğrudan teşhir cezası söz konusu ise- teşhir cezası, hapis cezası ve bedeni cezalardan daha hafif bir cezadır diyebiliriz. Ancak hükmün alenen infazı gibi dolaylı teşhir yaptırımı söz konusu ise teşhirin şiddetini verilen hüküm belirlemektedir. Esasında burada şiddeti artıran husus, teşhir değil, hükmedilen diğer cezadır. Örneğin mahkûmun burnuna kıl geçirerek sokaklarda dolaştırdığınız vakit, cezanın şiddetini artıran husus burna geçirilen kıldır. Diğer türlü, örneğin Tanzimat sonrası Osmanlısında görüldüğü gibi, mahkûmun boynuna üzerinde işlenen suçun özetini gösteren levha asılı olduğu halde iki saat bekletme şeklindeki teşhirde şiddet elbette daha düşüktür.

Hal böyle olmakla karşılaştığımız vakalardan yola çıkarak, hükmün alenen infazı şeklindeki uygulamalarda, teşhirin varlığı verilen hükmün şiddetinin artırılması için bir gerekçe olabilmiştir. Yani teşhirin varlığı, bu tip uygulamalarda cezanın şiddetinin artırılmasına sebep olmuştur. Bu durumun gerekçesi şu şekilde izah edilebilir. Bu olayların uygulandığı dönemlerde, cezanın ibret olması veya caydırıcı olması temel ceza hukuku ilkesiydi.

¹³³ Akgündüz, *Kanunnameler 2.Cilt*, s. 403.

Verilen cezanın şiddeti artırıldıkça, cezanın caydırıcılık fonksiyonunun artacağı düşünülmekte idi. Bu nedenle herkesin görebileceği şekilde infaz edilen bir cezanın şiddeti yüksek olursa cezanın caydırıcılık fonksiyonunun daha fazla olacağına inanılmıştır.

3. Tazir Cezası Olarak Teşhir

Tazir, had ve kısas suç ve cezaları dışında kalan, miktar ve keyfiyeti Kur'an ve Sünnet tarafından belirlenmemiş olan, bundan dolayı düzenlenmesi devlet başkanına veya onun vereceği yetki ile hâkime bırakılmış bulunan suç ve cezalar olarak tanımlanmıştır¹³⁴. Tazir cezalarını önemli kılan nokta, ana kaynaklarda bu konuyla ilgili hükümlerin olmamasıdır. Bu sebeple de hâkimlere geniş takdir yetkisi verilmiştir.

Konuya, teşhir cezasının tazir cezası olup olmadığı mevzuunda doktrinde ifade edilen bir yanlış anlaşılma ile başlamak istiyoruz. Lange, Ebu Hanife'ye atfedilen görüşlerin, teşhir ile tazir arasında fark olduğunu belirttiğini ifade etmiştir¹³⁵. Yazar bu fikrini de Sarahsi ve Merginani'nin atıflarına dayanarak ileri sürmüştür. Gerçekten Sarahsi, Ebu Hanife'nin "*kadı yalancı şahidi teşhir etmeli ancak ona tazir cezası eklememelî*" dediğini belirtmektedir¹³⁶. Benzer şekilde Merginani de Ebu Hanife'ye dayanarak yalancı şahidin teşhir edilmesi gerektiğini ancak tazir edilmemesi gerektiğini belirtir¹³⁷. Mevkufatta da benzer ifadeler mevcuttur: "*Bir kimse yalancı şahitlikte tanınsa, İmam-ı Azam (RH. A.)'a göre; halk arasında o kimsenin yalancı şahit olduğu bildirilir; ta'zir edilmez*"¹³⁸. Ancak Lange bir hususu gözden kaçırmaktadır. Yukarıda ismi zikredilen müellifler teşhir edilir, tazir edilmez derken; sopa cezasının verilmeyeceğinden bahsetmektedirler¹³⁹.

¹³⁴ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 278.

¹³⁵ Lange, **Ignominous Parading**, s. 90.

¹³⁶ Şemsü'l-elmme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsi (1009-1090), **Mebûsât**, Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, C. 16, s. 167 vd.

¹³⁷ Lange, Merginani'nin bu görüşünü, Burhanuddin Ebu'l Hasan Ali, **Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi**, Daru's-Selam Kahire, 2006, Cilt 3, s. 136'a istinaden ifade etmiştir; Lange, **Ignominous Parading**, s. 90 dipnot 43.

¹³⁸ Halebi, C. 2, s. 134.

¹³⁹ Müellifler arasındaki fark, yalancı şahide sopa cezasının vurulup vurulamayacağı konusundadır. Hakikaten, Ebu Hanife, sadece teşhirden bahsedip sopa cezasının vurulamayacağından bahsederken;

Kullanılan tazir ifadesi, sopa anlamında kullanılmıştır. Zaten, İbn Nüceym, Feth'ül Kadir'e atıfta bulunarak; İmam-ı Azam'ın "onu tazir etmem" demesini "onu dövmem" olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir¹⁴⁰. Aksi takdirde tazir ayrı bir ceza türü, teşhir ayrı bir ceza türü şeklinde sonuç çıkar ki bunun mümkün olması pek olası değildir¹⁴¹.

Zaten gerek önceki gerekse çağdaş literatür¹⁴², kaynaklar ve uygulama göstermektedir ki teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Teşhir yaptırımına konu olan suçlara bakıldığında da bu sonuca varmak mümkün olmaktadır. Örneğin yalan yere şahitlik etmek Şari tarafından yasaklanmış¹⁴³ olmasına rağmen verilecek ceza belirlenmemiştir. Şari tarafından yasaklanıp ululemr tarafından cezalandırılan suç ve cezalar da tazir kategorisinde yer almaktadır¹⁴⁴. Bu çerçevede yalancı şahitlik suçuna teşhir yaptırımının uygulanması, teşhir yaptırımının bir tazir cezası olduğunun göstergesidir.

Bilindiği gibi tazir suçlarının içerisinde Allah hakkına yönelik olanlar olduğu gibi şahıs hakkına yönelik olanlar da mevcuttur¹⁴⁵. Klasik İslam Hukuku uygulaması ve diğer İslam devletlerinde yalancı şahitlik suçuna prensip itibarıyla teşhir cezasının verilmesi, bu cezasının hem kul hakkıyla hem de Allah hakkıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kul hakkıyla bağlantılıdır çünkü aleyhine yalan söylenen kişinin hukukuna tecavüz edilmiştir. Allah hakkının ihlalidir. Zira Kuran-ı Kerim'de yer alan "...Artık

İmameyn kadının yalancı şahidi acıtacak şekilde dövüp yüzünün karartılacağından bahseder; Halebi, C. 2, s. 135.

¹⁴⁰ İbn Nüceym, **Rüşvet**; Pekcan, s. 262.

¹⁴¹ Zaten, Lange de netice itibarıyla teşhirin bir tazir türü olduğunun literatür tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir; Lange, **Ignominious Parading**, s. 90.

¹⁴² Udeh, **C. II**, s. 268; Yaşar Tekin, **Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları**, Marmara Üniversitesi, SBE, İslam Hukuku Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 8; Sarahsi, C.16, s. 167 vd.

¹⁴³ Kuran-ı Kerim Hacc 22/30 "Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının" ; "Yalan yere şahitlik (etmenin günahı) Allah'a şirk koşmaya denk tutulmuştur.", İbn Mâce, c. 1, s. 794; Ebu Bekre (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.), - "Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?" buyurmuş ve bunu üç kere tekrar etmişlerdi. Biz, - "Evet!" deyince, - "Allah'a şirk koşmak, anne-baba haklarına riayetsizlik, (haksız yere) cana kıymak!" buyurdular. Bu sırada dayanmış/yaslanmış durumda idi, yere oturup, "Haberiniz olsun! Yalan söz, yalan şahidlik!" dedi ve bunu o kadar tekrar etti ki, "Keşke kesse artık!" temennisinde bulunduk." [Buhâri, Sahih, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstîtâbe 1; Müslim, Sahih, İmân 143, (87); Tirmizi, Sünen, Şehâdât 3, Hadis no: 2302. Bu kaynaklar, yalan şahitliğin Şari tarafından yasaklandığını gösteren deliller olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴⁴ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 280.

¹⁴⁵ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 232.

putlara tapma pislüğinden kaçının, yalan sözden kaçının”¹⁴⁶ hükmü ve Hz. Peygamber’in yalancı şahitlikle ilgili muhtelif Hadisleri¹⁴⁷ fakihler tarafından yalancı şahitliğin küfür kadar kötü olduğu ve Allah’ın bir Müslümana karşı yalancı şahitlik yapması kendisine karşı yapıldığı şeklinde algıladığı şeklinde yorumlanmıştır¹⁴⁸.

Osmanlı dönemi hukukçuları da teşhiri tazir cezası kategorisi içerisinde müteala etmiştir. II. Abdülhamit’e hukuki lahiya arz eden bir hukukçuya göre “*Vâkıâ rahat-ı umûmiyeyi selb eden cerâim ve şûreş ve fitnenin men’i için ceza tertibetmek hâkimlerin re’y ve keyiflerine muhabbel ise de, bu misillû ceza, şer’i şerif ile mahdud ve mukayyedir. Bunlar da icabına göre, hapis, celd, cezay-ı nakdi, teşhir ve tahkir-i alenîden ibarettir.*”¹⁴⁹ Bu kayıt teşhirin Osmanlı Ceza Hukuku teorisinde tazir sınıfında yer aldığını gösteren bir başka belgedir.

Konuyla ilgili bir başka örnek ek 18’de orijinal halini sunduğumuz Debbağzade¹⁵⁰’nin “*Tuhfetu’s-sukûk*”¹⁵¹ adlı eserinde mevcuttur. Bu eserde şehadetten dönen şahitlerin tazmin sorumluluğunun yanı sıra tazir cezası olarak teşhir yaptırımına tabi tutulacağı konusunda görüş vardır. Aynı eserde yer alan ve yine ek 18’de orijinalini sunduğumuz, alacak davasına ilişkin bir

¹⁴⁶ Hac süresi 22/30.

¹⁴⁷ “Size günahların en büyüğünü söyleyeyim mi? Allah’a ortak koşmak, ana-babaya eziyet etmek, yalan söylemek ve yalancı şahitlik etmektir.” Bu son söylediğini o kadar çok tekrarlardı ki hepimiz keşke sussa dedik.” Buhari.

¹⁴⁸ Serahsi, C. 8, s. 327. Hatta Sarahsi, yalancı şahitlik suçunu aleni olarak işlemenin, İslamiyetin beş temel şartından biri olan şehadetin ihlali olarak ima etmiş; ve aleni olarak yalancı şahitlik etmeyi, küfür olarak değerlendirmiştir; Lange, **Ignominous Parading**, s. 99.

¹⁴⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 288. Eserde söz konusu gayrimüslim hukukçunun adının tespitedilemediği yazılıdır.

¹⁵⁰ Mecmuanın müellifi, Şeyhülislam Debbağzadenin torunu olup, Mısır Mollalığına kadar yükselmiştir. Fıkıh ilminde ihtsas sahibi olup Feteva-i Numaniye isimli fetva kitabı mevcuttur; Süleyman Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Klavuzu: Sakk Mecmuası*”, **Türk Hukuk Tarihi** Sayısı, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, İstanbul 2005, s. 411.

¹⁵¹ İslam’da mevcut olan şurut ilminin bir çeşidi olan sakk mecmuaları, genelde tecrübeli kadılar tarafından acemi kadılar ya da katiplere yol göstermek için kaleme alınan, ilam, hüccet ve fetvalar barındıran kayıtlardır. Bu belgelerin en önemli özelliği, içlerinde numune olarak konulan belgelerin şeriye sicillerinden özenle seçilmiş olmalarıdır. Ümit Ekin, “*Sakk Mecmualarının Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması Üzerine Bir Deneme*” **Bilig**, Bahar 2010, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sayı: 53, s. 115 vd; Sakk mecmuaları ile ilgili yapılan bir başka tanım kadının hakkında hüküm verdiği meseleyi nasıl yazıya geçireceği, hangi ibareleri hangi usulle yazacağı hakkında yardımcı olmak üzere, muhtelif meselelere dair mahkemelerde tutulan kayıtların numunelerini içeren eserlerdir şeklindedir; Kaya, s. 380.

fetvada şahitlerin şehadetlerine göre hüküm verildikten sonra, şahitlerin kadı huzurunda şehadetlerinden dönmeleri üzerine, şahitlerin söz konusu borca kefil olmalarının ve buna ek olarak teşhir cezasıyla cezalandırılmalarının uygun olup olmayacağı sorusuna şeyhülislam tarafından uygun olacağı *nükulu*¹⁵² vardır¹⁵³. Dikkat edilirse burada şehadetlerinden dönen kişilerin öncelikle borca kefil olmalarına, daha sonra da tazir cezasıyla cezalandırılmasına hüküm verilip verilemeyeceği sorulmuştur. Verilen cevap borca kefil olunması ve tazir cezası verilmesinin İslam Hukukuna uygun olduğu yönündedir.

Nihai olarak, gerek İslam Ceza Hukuku gerekse Osmanlı Ceza Hukuku norm ve uygulamaları teşhir cezasının hukuki niteliğinin tazir olduğunu ortaya koymaktadır. Doktrinsel tartışmalar, şeyhülislam fetvaları, hukukçuların görüşleri, kanunname hükümleri bu cezanın niteliğinin tazir olduğunu gösteren çok sayıda örnekle doludur.

Teşhirin, hukuki niteliğinin tazir olduğunu tespit ettikten sonra, bu cezanın hangi tür bir tazir cezası olduğu konusunda görüş bildirilmelidir. Teşhirin “*cezaların aralarında bulunan irtibata*”¹⁵⁴ göre ne tür bir ceza olduğunu tahlil etmeye çalışacağız. Bu tasnife göre teşhirin, asli, bedeli, tekmili ve tebei ceza olup olmadığı incelenecektir. Ancak bu noktada ifade etmek istediğimiz bir nokta vardır: Yukarıda ayrıntılı şekilde izah ettiğimiz üzere teşhir, asli ceza olarak uygulanmıştır. Bundan dolayı teşhirin asli ceza olma özelliğini ayrı bir başlık altında tetkik etmeyeceğiz.

Cezaların aralarındaki irtibata göre teşhirin ne tür bir ceza olduğunu belirledikten sonra da “*cezaların tatbik yerine göre*”¹⁵⁵ ne tür bir ceza olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Bilindiği gibi bu cezalar da bedeni

¹⁵² Nükul, bazı fetva ve sakk mecmualarında ilgili belge ve fetvanın altında veya hamişinde yazılıp o konuda verilen hükmün kaynağını teşkil eden daha önceki dönemlerde yazılmış fıkıh ve fetva kitaplarından yapılan alıntılardır; Kaya, s. 388.

¹⁵³ *Zeyd, Amrdan sana şu kadar akçe karz virmişdim diyü da’va ve amra inkâr idüb bîkr-ü beşer zeydin müdd’asına şehâdet itdiklerinden sonra bîkr-ü beşer kadı huzûrunda şehâdetlerinden rüccû’ itmeleriyle üzerlerine şera’ meblağ-ı mezbur zamân ile hüküm olduktan sonra mezburlara ta’zîr bil teşhîr dahi lâzım olur mu? El-cevab: olur*” Numan Debbağzade, **Tuhfet’s-sukûk**, Matbaa-i Amire 1248, s. 288.

¹⁵⁴ Udeh, **C. II**, s. 207.

¹⁵⁵ Udeh, **C. II**, s. 208.

cezalar, nefsi (psikolojik) cezalar ve mali cezalar olarak üçe ayrılmaktadır. Bu çerçevede teşhirin mevcut kategori içerisinde nerde bulunduğunu belirlemeye çalışacağız.

a. Tekmili Ceza Olarak Teşhir

Tekmili ceza, literatürde asli ceza ile birlikte verilen, ancak sabit olması için hâkimin müstakil hükmüne ihtiyaç duyulan ceza olarak tanımlanmıştır¹⁵⁶. Osmanlı uygulamasına bakıldığında zaman teşhir yaptırımının tekмили bir ceza olduğunu anlıyoruz. Hakikaten karşılaşılan birkaç örnek bizim bu fikrimizi destekler niteliktedir. Misal olarak hırsızlık suçu işlemiş bir kişinin kolunun boynuna asılarak dolaştırılmasına karar verilmesi verilebilir¹⁵⁷. Doktrin de teşhirin tekмили bir ceza olduğu konusunda görüş zikretmiştir. Udeh'e göre hırsızlık cürmünün irtikâbından sonra el kesme cezasının infazını takiben kesilen elin mahkûmun boynuna bağlanıp dolaştırılması tekмили cezaya bir örnektir¹⁵⁸. Yazara göre elin asılması kesilmeye bağlıdır; asılması için de ayrı bir karar gerekir.

Teşhirin tekмили bir ceza olduğunu kanıtlayan en iyi örnek III. Murat dönemi Kanunname-i Vilayet-i Vülcırtın'da yazılı olan şu hükümdür: “*Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle geçürüb gezdüreler*”¹⁵⁹. Buna göre terazide eksik tartmanın cezası para cezasıdır. Kanunnamedeki ifadesiyle “*lazım gelürse*” bu suçu işleyen kişiye teşhir yaptırımı da uygulanacaktır. Hükümden anlaşılmaktadır ki, teşhir yaptırımı her terazideki eksik satım suçunda infaz edilmeyecektir; teşhir yaptırımına başvurulmak için ayrıca bir karara ihtiyaç vardır. Bu somut veriler de bize teşhirin bir tekмили ceza olarak da uygulandığını göstermektedir.

Kanunnamelerde teşhir yaptırımının tekмили bir ceza olarak uygulandığını gösteren örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kanun-i Sultan Süleyman döneminde çıkan kanunnamede yer alan “*Eğer bir kimesne kaz*

¹⁵⁶ Udeh, C. II, s. 207; Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 253.

¹⁵⁷ Udeh, C. II, s. 207; Cin- Akyılmaz, 4. Baskı, s. 253.

¹⁵⁸ Udeh, C. II, s. 208.

¹⁵⁹ Akgündüz, Kanunnameler 8. Cilt, s. 586.

veya tavuk veya ördek uğurlasa kadı tazir idüb kadı tavuğu ve ördeği boynuna asıb teşhir ede valla”¹⁶⁰. Hüküm bir diğer örnektir. Burada kadı gerçekleşen fiil karşısında bir tazir cezasına hükmetmekte ardından da hırsızın çaldığı malları boynuna asarak teşhir edilmesine karar verebilmektedir.

Konu ile ilgili olarak bir başka örnek vermek gerekirse, “*Yan kesmek âdet ise elin keseler, değil ise siyâseten kollarına nacak saplayub gezdüreler*”¹⁶¹ hükmünü sunabiliriz. Bu ve benzeri hükümlerde ok ile veya nacak ile yol kesen kişiye tazir cezasının verilmesi gerektiği, ayrıca yol kesme suçunda kullandığı aletin vücuduna saplanarak dolaştırılmasına hükmedilmesi yazılıdır. İşte suç işlerken kullanılan aletin vücuduna saplı bir şekilde dolaştırılması, teşhirin tekmili bir ceza olarak kullanıldığının göstergesidir.

b. Tebei Ceza Olarak Teşhir

Tebei ceza, doktrinde asli cezaya bağlı olarak ortaya çıkan, ayrıca hâkim hükmüne gerek olmayan cezalar olarak tanımlanmıştır¹⁶². Burada asli cezaya hükmetmek, tebei cezaya maruz kalmak için yeterlidir. Tebei cezalara örnek olarak adam öldürme suçu işleyen failin, öldürdüğü kişinin miras ve vasiyetinden mahrum olması verilebilir.

Karşılaştığımız bazı kanunname hükümleri teşhir cezasının tebei ceza olarak da uygulanmış olduğunu düşünmemize neden olmuştur. I. Ahmed döneminde kaleme alınan “*Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın daima âdeti ise, elin keseler ve illa koluna bıçak sancub gezdüreler*”¹⁶³ hükmü teşhir yaptırımının tebei ceza olarak da kullanıldığını göstermektedir. Hükümde yan kesmek suçunun tekerrür etmesi halinde el kesme cezası verileceği “*ve illa*” denilerek de kola bıçak saplayarak teşhir cezası verileceği yazılıdır. Normda geçen “*ve illa*” ifadesi hâkimin ayrıca karar vermeden suçlunun teşhir

¹⁶⁰ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 73.

¹⁶¹ Yılmaz Kurt, “*I. Ahmed (1603-17) Dönemine Ait Bir Osmanlı Kanunnamesi*”, *Belleten*, C. XXXI, Sayı: 35, Ankara 2010, 44.

¹⁶² Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 253; Udeh, **C. II**, s. 207.

¹⁶³ Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 498.

edilmesi gerektiğine işaret olabilir. Suçun asıl cezası el kesmedir; el kesme cezasına mahkûm olanlar ayrıca ve başka bir karara gerek olmadan teşhir de edilecektir. Teşhirin burada ayrı bir karara ihtiyaç duyulmadan ilk cezaya bağlı olarak uygulanması mezkûr yaptırımın tebei ceza olarak uygulandığının göstergesi olabileceği kanaatini taşımaktadır.

Muhtevasında “ve illa” barından tek hüküm yukarda verdiğimiz kanunname hükmü değildir. II. Bayezid Aydın-eli siyasetnamesinde pezevenklik suçunun tekerrürü halinde verilecek ceza, burnun kesilmesi olarak belirlenmiş ve buna bağlı olarak da eşeğe bindirilmek suretiyle teşhir edilmek olduğu hükmü amirdir: “*ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnı kesile ve illa eşeğe bindürüb teşhir oluna*”¹⁶⁴. Burada hâkimin ayrıca bir kararına ihtiyaç duyulmadan burnu kesilen mahkûmun eşeğe bindirilerek teşhir edilmesi söz konusudur.

Hükümlerde geçen “ve illa” ifadesine bu denli önem vermemizin ve anlam yüklememizin nedeni, başkaca suçlarda teşhir yaptırımı için bu ifadenin tam tersi anlamına gelen ifadelerin kullanılmasıdır. Kanunî'nin 932/1525 tarihli Kanun-ı Sas-ı Ma'âdin-i Osmanî'sine göre de terazide oynama yaparak eksik mal satan esnafın başına tahta gülle geçirilerek teşhir edileceği “*lazum gelürse*” şartına bağlanmıştır: “*Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle gecürüb gezdüreler*”¹⁶⁵. Buna göre eksik mal satmanın cezası para cezasıdır. Eğer suçun işleniş şekli başka bir cezaya da ihtiyaç doğuruyorsa bu ceza teşhir olacaktır. Bir başka ifadeyle teşhir yaptırımı her zaman ilk cezaya bağlı olarak ortaya çıkmamakta, kendi hakkında ayrıca bir hükme de ihtiyaç duyulduğu uygulamalarda olmaktadır. Teşhir yaptırımı burada görüldüğü üzere tekmili bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bir cezanın tebei ceza olduğunu belirleyen kriterin, o ceza için ayrıca hakim kararına gerek olmadan kendiliğinden ortaya çıkması olduğu düşünülürse, teşhir yaptırımının zaman zaman tebei ceza olarak

¹⁶⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 169.

¹⁶⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 675.

uygulandığını söyleyebiliriz. Yukarıda örneklerini verdiğimiz kanunname hükümlerinde, teşhir cezası için ayrıca bir karar verilmeden, asli cezanın hükmedilmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum da teşhirin tebei ceza olarak da uygulandığını düşünmemize neden olmuştur.

c. Nefsi Ceza Olarak Teşhir

İslam Osmanlı Ceza Hukukunda cezalar, tatbik yerine göre bedeni, nefsi veya psikolojik, hürriyeti kısıtlayıcı ve mali cezalar olarak da tasniflendirilmiştir¹⁶⁶. Kısas, recim, celd, idam bedeni cezalara örnekler iken, hapis, gözaltında tutma hürriyeti kısıtlayıcı cezalar kategorisi içerisinde yer almaktadır. Tazmin ve para cezaları da mali cezalar içerisinde kapsamında değerlendirilmiştir.

İslam Hukuku literatüründe teşhirin nefsi veya psikolojik¹⁶⁷ cezalar içerisinde yer aldığı belirtilmiştir¹⁶⁸. İnsan bedenine uygulanmayan, suçlunun şahsiyetine yönelik ceza olarak tanımlanan nefsi cezaların en hafifi hâkimin, suçluyu mahkemede uyarmak olarak gösterilirken, en ağır teşhir olarak belirtilmiştir. Buna göre, suçlunun yüzünü karalatarak veya kendisini merkebe ters bindirerek şehirde dolaştırmanın, suçlunun saygınlığının azaltacağı ifade edilmiştir¹⁶⁹.

Osmanlı uygulamasına baktığımızda da teşhirin nefsi cezalar içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Bir takım belgelerde karşılaştığımız doğrudan teşhir uygulamaları bizi bu kanaate itmektedir. Hatta bazı kayıtlar teşhir uygulanırken mahkûmun nefsinde daha da ağır gelecek yöntemleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Örneğin, at, davar gibi hayvanlarının ölüsünü halkın gelip geçtiği yere bırakan kişilere ceza olarak leşlerin kafalarının kesip, mahkûmun boynuna geçirip şehirde dolaştırmak öngörülmüştür¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Udeh, C. II, s. 208.

¹⁶⁷ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 253.

¹⁶⁸ Hafize Kontbay, **İslam Hukukunda Cezalarda Gözetilen Amaçlar Işığında Suçla Mücadele ve Suçluların Islahı**, Ankara Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 57, 58.

¹⁶⁹ Bilmen, C. III, 306, 307; Kontbay, s. 58.

¹⁷⁰ 946/1539 tarihli Kanuni'nin Edirne Sancağı Çevre Temizliği Yasaknamesindeki hüküm şu şekildedir: "Dahi onat vechile görüb güzedüb cifeden ve sair mezbeleden pak etdüre. Ve at ölüsün ve sair davar cifesin halk incidiği yerde kodurtmaya. Gereği gibi yasak edüb men' eyleye. Hem kim ki,

Yasakname suç işleyen kişiyi sadece teşhir ile cezalandırmamış, hayvan leşinin boynuna asılmak suretiyle teşhir edilmesini emretmiştir. Kanaatimize göre leşin boynunda olduğu halde teşhir edilmesi, kişinin saygınlığına daha fazla zarar verecek ve nefesine daha zor gelecektir.

4. Had Cezası Olarak Teşhir

Teşhirin tazir cezası olduğu konusunda çeşitli hukuk normları, içtihatları ve örnek hadiseleri yukarıda ayrıntısı ile izah etmeye çalıştık. Ve sonuç itibarıyla teşhirin hukuki niteliğinin tazir olduğu konusunda genel kabul olduğunu ortaya koyduk. Bizce teşhir cezasının, hukuki niteliğinin “had” olup olmadığının da incelenmesi gereken bir konudur. Bizi bu fikre iten neden bazı had cezalarının teşhir cezası kapsamında olabileceği ihtimalidir.

İlk vereceğimiz örnek yol kesme suçu olarak da izah edilen Kat-ı Tarık suçudur. Kat-ı Tarık suçunun teşekkülü konusunda mezhepler arasında bazı farklar mevcut olsa da verilecek cezalar konusunda görüş ayrılıkları yoktur. Tezimiz Osmanlı Ceza Hukuku olduğu için Osmanlı’nın belli bir döneminden sonra resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinin bu suçu nasıl tarif ettiğini kısaca izah edip verilecek cezalara geçelim. Hanefilere göre yol kesme suçunun üç unsuru vardır¹⁷¹. Bunlardan ilki silah ve kuvvet kullanarak yol kesmedir. İkincisi şehirlerarası yolda iken yol kesme fiilinin gerçekleşmiş olmasıdır. Üçüncü ise had cezası uygulanabilmesi için failin erkek olması gerekir.

Suçta verilecek cezalara gelince, cezalar suçun işleniş tarzına göre değişikliğe uğramıştır. Buna göre sadece yol kesilmişse, sürgün cezası verilir. Sadece mal alınır, cana kastedilmezse sağ el ve sol ayak bilekten çaprazlama kesilir. İnsanlar öldürülür, mal alınmazsa, cezası idamdır. Bizim üzerinde durmak istediğimiz ceza ise son ceza türdür ki o da şu şekilde izah edilmiştir. Hem insanlar öldürülmüş hem de mal alınmışsa, önce el ve ayaklar

eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takub şehri teşhir edüb men’ edeler. Eslemeyeni yazub bildüre”; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 542.

¹⁷¹ Belirtmek gerekir ki suçun oluşumu konusunda da Ebu Yusuf’un, Ebu Hanife ve İmam Muhammet’ten ayrıldığı noktalar olmuştur.

kesilir, sonra da ölüm cezası uygulanır. Burada uygulanacak ölüm cezası salbtir.

Ebu Hanife, Şafii ve Ahmet bin Hanbel'e göre yol kesme suçunu işleyen kişiler öldürüldükten sonra bir yere asılarak teşhir edilir. Burada teşhir edilerek asılmadan duyulan amaç, suçlunun işkence görmesi ve cezanın ağırlaşması değil, kamuoyununa duyurulmasıdır¹⁷². Yani teşhir yaptırımının temel gayesi olan toplumun bilgilendirilmesi esas alınmaktadır. Bu çerçevede bu noktada uygulanan kuralın teşhir yaptırımı ile bağdaştığını ifade edebiliriz.

Kaldı ki asılarak idam edilmenin, sadece bu had suçuna münhasır olarak uygulandığı ifade edilmiştir, çünkü asılarak idam etme, haysiyet kırıcı bir ceza olarak görülmekteydi¹⁷³. Bu açıdan bakıldığında da teşhir ile yol kesme suçuna en son aşamada verilen salb cezası birbiriyle uyum içerisinde. Zira teşhir yaptırımının özünde de haysiyet kırma, onurunu zedeleme mevcuttur.

Netice itibariyle unsurları oluşmuş bir Kat-ı Tarık suçunu işleyen kişilere verilecek ceza, diri olarak asılıp süngü ile öldürülmek veya öldürüldükten sonra asılarak ölüsünü teşhir etmektir¹⁷⁴. O halde had suçu olan yol kesme suçunda da teşhir yaptırımı kullanılmıştır denilebilir.

Had cezalarından olup, teşhir yaptırımı ile bağlantılı olan tek ceza Kat-ı Tarık suçuna verilen ceza değildir. Unsurlarını tam olarak yerine gelmiş olan zina suçuna verilecek recim cezasının¹⁷⁵ da teşhir yaptırımı ile ilintili olduğu düşünülebilir. Zira taşlanarak öldürme olarak tarif edilen recim cezası da aleni olarak infaz edilmektedir. Fıkıh kitaplarında cezanın infazı ayrıntılı bir şekilde izah edilmektedir. Recim cezasının infazında toplumdan yararlanılmaktadır,

¹⁷² Udeh, C. II, s. 233; Ali Bardakoğlu, “Eşkya”, Diyanet Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul 1995, s. 466.

¹⁷³ İdam cezasının ölümü en seri surette gerçekleştirecek şekilde yapılması esastır. Bunun da yolunu fakihler kılınç ile başın kesilmesi olarak göstermişlerdir. Çünkü bu en seri idam şeklidir. Ama daha sonra kurşunla idam daha seri olduğu için, infazlarda tercih edilmiştir. Salb, yani asarak idamı, İslâm Hukuku yalnızca kat-ı tarik, (yol kesme, eşkıyalık) suçunun hem mal alınıp, hem adam öldürüldüğü bir türüne has tutmuştur; Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı**, İstanbul 2005, s. 53.

¹⁷⁴ İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, **AÜHFD**, Cilt 52, Sayı 1, Ankara 2003, s. 177.

¹⁷⁵ Recim cezasının had cezası olup olmadığı konusundaki tartışmalar için bk. Mustafa Avcı, **Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004, s. 198 vd.

zira taşlar toplum tarafından atılmaktadır. Hatta ilk taşı eğer suç, şahadet ile sabit olmuşsa şahitlerin atacağı, ardından da kadının taş atacağı daha sonrada izleyen topluluğun taş atacağından bahsedilir. Bu bağlamda görüldüğü üzere toplum, mahkûmun hangi suçu işlediğini ve suçu işleyen kişiyi bilmekte hatta infazda görev almaktadır. Toplumun bu iki unsuru (mahkûmu ve suçu) bilmesinin sağlanması bu uygulamanın teşhir olma olasılığını artırmaktadır. Nitekim Osmanlı tarihinde bir kere uygulandığı iddia edilen recim cezasında da mahşeri bir kalabalık mevcuttur¹⁷⁶.

Muhsan olmayan kişilerin zina suçu işlemeleri halinde verilecek ceza ise Kuran-ı Kerim’de yazılıdır. Bu kişilerin cezası sopa cezasıdır. Kuran’da yer alan “*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.*”¹⁷⁷ Hüküm de teşhir ile bağlantılıdır. Zira burada verilecek cezanın bir topluluk tarafından görülmesi istenmektedir. Bu uygulamada da had cezalarının teşhir ile bağlantılı olduğu bir başka noktadır.

Sonuç olarak, bazı had suçlarının infaz şekilleri, tanımını çizmeye çalıştığımız teşhir yaptırımı ile bağlantılı gözükmemektedir. Yol kesme suçunda cesedin teşhir edilmesi, zina eden kişinin toplum huzurunda cezaya mahkûm olması bizi bu düşünceye iten faktörlerdir.

B. Güvenlik Tedbiri Olarak Teşhir

Tezimizin bu kısmında teşhir yaptırımının, hukuki niteliğinin güvenlik tedbiri olup olmadığı hususunu tartışacağız. Konuya güvenlik tedbirinin tanımı ve özelliklerini belirtmekle başlayalım. Güvenlik tedbiri, “*işlediği suçtan*

¹⁷⁶ Ahmet Gökçen, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Cezai Müeyyideler**, İstanbul 1989, s. 68, dipnot 11; Avcı, **Suçlar ve Cezalar**, s. 201; Cin-Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 258.

¹⁷⁷ Sopa cezasından önce Nisa Süresi 4/16’da aynı konu bir başka şekilde cezalandırılmalıydı: “*Kadınlarınızdan fuhuş (zinâ) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölümleri alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). Sizlerden fuhuş (zinâ) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.*” âyetlerinde zinâ suçunu işleyenler, “kınama” ve “evlerde tutma (dışarı çıkarmama)” gibi müeyyidelerle cezalandırılmıştır.

dolayı, kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın, suç işleyen kişi hakkında ya da suçun konusu ile veya suçun işlenmesinde kullanılan araçla ilgili olarak uygulanan, koruma veya iyileştirme amacına yönelik ceza hukuku yaptırımını şeklinde tanımlanmıştır¹⁷⁸.

Güvenlik tedbirlerinin iki amacı vardır. İlki koruma, ikincisi ise iyileştirme. Korunacak sūje, toplum, mağdur ve fail olabilmektedir¹⁷⁹. Ceza ile güvenlik tedbirleri arasındaki en önemli fark, cezanın amacı, işlenen suçun karşılığını vermek iken, güvenlik tedbirinin amacı, haksızlığın karşılığını vermek değildir¹⁸⁰. Güvenlik tedbirlerinde yaptırımın “önleme” fonksiyonu ön plana çıkmaktadır. Çünkü güvenlik tedbirlerinin var oluş nedeni, suç işleyen kişinin suç işleyerek ortaya koyduğu tehlikelilik halidir¹⁸¹. Bu kişilerde isnat yeteneğinin olup olmamasının önemi yoktur.

Maden, sadece toplumun korunması amacının, güvenlik tedbirleri ile cezaları ayırmada yeterli olmadığını ifade etmektedir. Lakin Özgenç, toplumu korumayı gaye edinmenin, güvenlik tedbirleri ile cezaları ayırmada kullanılacak argüman olarak görmektedir. Örneğin Özgenç’e göre yürürlükteki Türk Ceza Kanununda yer alan “belirli bir yere gitmeden veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanma (m.50/1-d)” ve “ehliyet veya ruhsat belgelerinin geri alınması veya belli bir meslekten veya sanatı yapmaktan yasaklanma (m. 50/1-e) yaptırımların, **“suç oluşturan fiili işleyen kişiden toplumun korunması amacına... hizmet eden güvenlik tedbirleridir**¹⁸².

Bazı yazarlar, güvenlik tedbirleri ile cezaları birbirinden ayıran kriter olarak, yaptırımın korkutuculuğu üzerinde durmuşlardır. Cezaların, korkutucu bir fonksiyonu varken, güvenlik tedbirlerinin bu fonksiyonunun olmadığını belirtmişlerdir¹⁸³. Bu açıdan bakıldığında teşhir edilmenin, kişilerde hissettireceği duygu önem kazanmaktadır. Bu da teşhirin kullanım amacı, kullanım yerine göre değişebilmektedir. Eğer, kişi, teşhir olunarak rezil

¹⁷⁸ Özgenç, **4. Baskı**, s. 344.

¹⁷⁹ Maden, s. 93.

¹⁸⁰ Maden, s. 94; benzer yöndeki fikir için bk. Hafızogulları, **Ders Notları**, s. 557.

¹⁸¹ Hafızogulları, **Ders Notları**, s. 557, 558.

¹⁸² Özgenç, **4. Baskı**, s. 677.

¹⁸³ Hafızogulları, **Ders Notları**, s. 564.

olmaktan, utanmaktan, mahcup olmaktan, itibar kaybetmekten korkuyorsa yani kişide bir manevi baskı oluşuyorsa, bu manevi baskının oluşması amacıyla ve söz konusu olan korkudan yararlanılarak teşhire başvurulursa, teşhirin hukuki niteliğinin “ceza” olduğunu ifade edebiliriz. Burada teşhirin kullanılış amacı önem kazanmaktadır. Kişinin korkusundan yararlanılarak, teşhir yaptırımının kullanılması onun hukuki niteliğini “ceza” olarak belirlemeye neden olmaktadır.

Kanaatimizce teşhir, uygulanış usulüne göre hem ceza hem de güvenlik tedbiri olabilmektedir. Yalan beyanda bulunan kişinin, pazar yerinde başka herhangi bir işleme tabi tutulmadan teşhir edilmesi, suçunun karşılığı olarak bu cezaya tabi tutulduğu anlamına gelir ki, bu durumda teşhir bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ürettiği ürünün gramajında eksiklik tespit edilen esnafın veya pirinç hırsızlığı yapan kişinin hırsızlık yaptığı pazardan başka pazarlarda¹⁸⁴ da teşhir edilmesinde toplumun o esnaf ve hırsız hakkında uyarılması, bilgilенmesi ve buna bağlı olarak toplumun korunması amaçlanmaktadır. Böylece teşhir burada bir güvenlik tedbiri olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁵. Zira burada teşhir, toplumun korunması ve kişinin içinde bulunduğu tehlikelilik haline bir tedbir olması gayesiyle kullanılmıştır. Nitekim literatür de bu yönde fikir beyan etmiştir. Örneğin Avcı, teşhirin amacının suçlunun onurunun kırılmasından çok, toplumun korunması olduğuna vurgu yapmış ve bu yaptırıma güvenlik tedbirleri içerisinde yer vermiştir¹⁸⁶. Keza ABD’de uygulanan cinsel suçluların internet ortamında resimlerinin erişilebilir olması, teşhir edilen bu kimseler hakkında suçlunun tehlikelilik halinin toplum tarafından bilinmesini amaçlamıştır. Bu durumda da güvenlik tedbiri olarak uygulanan teşhir ile karşı karşıya kalmaktayız.

Tanzimat sonrası Osmanlı Ceza Hukukuna bakıldığında teşhir müessesesinin güvenlik tedbiri vasfıyla kullanıldığını daha rahat

¹⁸⁴ II. Beyazıt döneminde ortaya çıkan Filipe Çeltik yasaknamesinde çeltik hırsızının pazarlarda teşhir edileceğine ilişkin hüküm şu şekildedir: “*Ve bir kimesne çeltük uğurlayacak olursa, kadı ma’rifetiyle tazmin etdürdükten sonra muhkem let edüb burnunu delüb bazarlarda gezdürib teşhir eyleye*”; Akgündüz, **Kanunnameler 2.Cilt**, s. 404.

¹⁸⁵ Maden, s. 105.

¹⁸⁶ Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 202.

söyleyebiliriz. Bu dönemde Osmanlı, teşhiri güvenlik tedbiri olarak kullanırken gelişen teknolojiden de yararlanmıştı. Zabtiye Müşiriyeti ve Maliye Nezaretine yazılan 1.Z.1284/1868 tarihli vesika¹⁸⁷ ile hırsızlık, yan kesicilik gibi suçları işleyen kişilerin fotoğraflarının çekileceği ve bu fotoğrafların bir dergide basılacağı ve böylece bu kişilerin bir daha benzeri suçları işlemelerinin önüne geçileceği anlaşılmaktadır. Vesika, yankesicilik, hırsızlık gibi türlü edepsizliği ika eden şahısların, ceza kanununun ilgili hükmünün icrası ile kendi memleketlerine gönderildiğinden; fakat yine de bu kişilerin bir şekilde yolunu bulup İstanbul'a dönerek huy edindikleri türlü fenalıkları yapmaya devam ettiklerinden bahsetmektedir. Bu gerekçeyle bu kişileri teşhis etme noktasında kolaylık olması ve rahatlıkla yakalanabilmeleri için mezkûr kişilerin fotoğraf ve resimlerinin tertip edilecek bir dergiye basılması istenmektedir. Fotoğrafla birlikte kendilerine isnat olunan suçun derecesinin de dergide yer alması belirtilmektedir. Bu derginin bir nüshasının Zabtiye'de bulunması, birer nüshasının da İskenderiye, İzmir, Selanik, Beyrut, Trabzon gibi büyük şehirlere ulaştırılması istenmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁷ “Zabtiye müşiriyet ve Mâliye nezâret-i celîlelerine

Yankesicilik fi'il-i mazrûf ve sirkat ve sâir dürlü fazâhata cesâret eden eşhâsı terettüb eyleyen mücâzât-ı kânûniye icrâsıyla memleketlerine tard edilmekde ise de yine ber takrîb DerSa'âdet'e avdetle me'lûf oldukları ef'âl-i reddiyyeyi icrâ etmekde bulunduklarından o makûlelerin bi't-teşhîs tarafımıza (?) sühûlet-bahş olmak üzere fotoğrafa ile resimleri aldırılarak tertîb olunan mecmû'alarından bir nüshasıyla derece-i töhmetlerini mübeyyen olan ta'rîfnâmesinin bâb-ı zabtiyede bulunması ve ba'de-zîn memâlik-i mahrûsede bu misillülerin bir gûne (?) habâset icrâsına yol bulamamak ve şahısları ma'lûm olmak için mecmû'alarından birer nüshasının İskenderiye ve İzmir ve Selanik ve Beyrut ve Trabzon gibi büyük şehirlere irsâli ve bu yolda vukû'bulan on dört bin sekiz yüz kırk gurusu mesârifin hazîne-i celîleden tesviyesi husûslarına makâm-ı vâlâlarından vâki' olan iş'âr üzerine bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulmuş ve hazînece îfâ-yı muktezâsı mâliye nezâret-i celîlesine havâle kılınmış olmağın ber minvâl-i muharrer icâbının icrâsına himmet buyurmaları siyâkında tezkere

Mâliyeye

[Yankesicilik fi'il-i mazrûf ve sirkat ve sâir dürlü fezâhata] cesâretlerinden dolayı bâb-ı zabtiyede mahbûs olan eşhâsın ikmâl-i müddet-i tevkîfiyeleriyle memleketlerine tardlarından sonra bir aralık savuşup âdet-i me'lûfesini icrâyâ tesaddîleri hâlinde teşhîs ve ahz u giriftlerine sühûlet-bahş olmak üzere fotoğrafa ile aldırılmış ve mahall-i münâsebeye irsâli mukarrer bulunmuş olan resimlerinin mesârifî bulunan on dört bin sekiz yüz kırk gurusu hazîne-i celîleden tesviyesine bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulmuş ve keyfiyet zabtiye müşiriyet-i celîlesine bildirilmiş olmağın hazînece îfâ-yı muktezâsına himmet buyrula diyü'

Belgenin orijinal hali ek 4'tedir. Kayıt BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 403, Gömlek no: 12'de yer almaktadır.

¹⁸⁸ Bu şehirlerde derginin hangi kuruma gönderileceği yazılı olmasa da oranın zabtiyesine gönderileceği açıktır.

Kanaatimiz bu uygulamanın bir güvenlik tedbiri olduğu yönündedir. Bizi bu fikre iten türlü nedenler vardır. Öncelikle bu uygulamanın amacı, toplumu bu kişilerden korumaktır. Burada kişiler, işlemiş oldukları bir suçtan dolayı böyle bir yaptırıma tabi tutulmamaktadırlar. Toplumu bu kişilerden korumak amacı daha ön plana çıkmaktadır. Bu nokta güvenlik tedbirlerinin can alıcı noktası olup vesikada çok net bir şekilde izah edilmektedir. İkinci olarak bu uygulama ile bir daha suç işlenmesinin önüne geçilmesi planlanmaktadır. Elbette cezaların da bu fonksiyonu vardır ancak güvenlik tedbirlerinin bu vasfının biraz daha önde olduğunu izah etmiştik. Buradaki uygulama da bu kişilerin bir daha böyle suçlar işlemelerinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Bu nokta belgede defeatle vurgulanmıştır. Ayrıca bu uygulamanın bir korkutucu vasfının olmadığını da belirtmek gerekir. Biraz önce zikredildiği gibi bazı yazarlara göre korkutucu vasfı olmayan ceza hukuku yaptırımları güvenlik tedbiri olarak kabul edilmektedir. Olaya bu açıdan bakıldığında da güvenlik tedbiri niteliği daha belirgin bir görünüm arz etmektedir.

Sonuç olarak, güvenlik tedbirinde olması gereken unsurların, Osmanlı Devleti'nde uygulanan bazı teşhir vakalarında mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı Devleti'nde kişinin içinde bulunduğu tehlikelilik durumundan veya başka nedenlerden dolayı toplumu korumak için muhtelif yöntemler uygulanmıştır¹⁸⁹. Kanaatimizce teşhir de bu yöntemlerden biridir. Güvenlik tedbirini belirleyecek temel kıstas, suç işleyecek kişiden toplumun korunması amacının sağlanması ise, Osmanlı'da esnafın teşhir edilmesi, yankesicilerin fotoğraflarının mecmualarda teşhiri güvenlik tedbiridir diyebiliriz.

¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde toplumu akıl hastalarına karşı korumak amacıyla sürgün uygulamasına başvurulduğunu görmekteyiz. Gerçekten çeşitli sebeplerden dolayı sürgün edilen kişilerin listesinin tutulduğu bir belgede 1787 yılında akıl hastalığı sebebiyle, sakızlı Manol Veledi olan kişi Ayranoz'a akıl hastalığı geçinceye değin sürgün edilmiştir; BOA, C. DAH. Nr. 1091 belgede yer alan tablonun ikinci sırası; Daşcıoğlu, s. 238. Kanaatimizce söz konusu zimmînin sürgün sebebi, bulunduğu yerdeki toplumu o akıl hastasından korumaktır. Bu bağlamda sürgün, güvenlik tedbiri olarak kullanılmıştır.

C. İdari Yaptırım Türü Olarak Teşhir

Teşhir yaptırımının hukuki niteliğinin bazen ceza bazen de güvenlik tedbiri olabileceğini izah ettikten sonra; bu yaptırımın bir idari yaptırım türü olup olmadığı konusunu da araştırmak gerekmektedir. Konuya idari yaptırımın tanımı ve niteliklerini belirtmekle başlayacağız. İdari yaptırım, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan ilki İdarenin bir yargı kararı olmadan, kanunla kendisine tanınmış yetkiye dayanarak idare hukuku esaslarına göre, doğrudan doğruya idari kararların gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla uyguladığı müeyyidelerin, “idari müeyyide” olarak niteleneceğini belirtir¹⁹⁰ yapılan tanımlardan biridir. Özay ise idari yaptırımları kanunların açıkça yetki verdiği ve yasaklamadığı durumlarda, araya yargı kararı girmeden, idarenin doğrudan doğruya bir işlemi ile ve idare hukukuna özgü usullerle uyguladığı müeyyideler olarak tanımlamıştır¹⁹¹.

Toroslu, toplumsal sonuçları bakımından doğurduğu tehlikeye göre bazı eylemler için idari yaptırma başvurunun zorunlu olduğunu ve bu eylemlerin ceza ile karşılanan fiillere göre nispeten daha hafif olduğunu belirtmektedir¹⁹². Bu durumda toplumu tehlikeye atan, neticesi ceza olan fiile göre daha hafif bir şekilde tehlikelilik arz eden fiillere idari yaptırım uygulanabilmektedir.

Literatürde idari yaptırımın tanımları benzer şekilde yapılmıştır. Bu tanımları gözden geçirdiğimizde ortak olan ilk nokta yaptırımı uygulayan makamın mahkeme olmayıp idari bir mercinin olmasıdır. Bir başka ifade ile bu yaptırımlar, mahkeme kararı ile değil, idari işlem ile verilmektedirler. İdari yaptırımların kendine has amaçları mevcuttur. İdari yaptırımların amaçları cezalarda olduğu gibi acı çektirme ve caydırma olmayıp idari ihlalin kamu yararında neden olduğu eksilmeyi gidermek, idarenin yüklediği yükümlülükleri yerine getirtmek, yasaklara riayeti sağlamak, idari ihlalleri önlemek şeklinde belirtilmiştir¹⁹³.

¹⁹⁰ Toroslu, s. 14.

¹⁹¹ İlhan Özay, **İdari Yaptırımlar**, İstanbul 1985, s. 23.

¹⁹² Toroslu, s. 15.

¹⁹³ Ramazan Çağlayan, **İdari Yaptırımlar Hukuku**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s. 28.

Bizce tehlikelilik arz eden olgunun, toplum tarafından bilinmesi, o olgunun tehlikeliliğini azaltacaktır. Bu durumda teşhir, topluma tehlikelilik arz eden olgunun toplum tarafından bilinmesine araç olarak kullanılabilir. Öyleyse, teşhir, idari yaptırım türü olarak da kullanılabilir.

Osmanlı Hukukuna bakıldığında Tanzimat sonrası gerçekleşen bir olayda teşhirin idari yaptırım niteliğinde kullanıldığına şahit olmaktayız. 21 Ağustos 1330/12 Eylül 1914 tarihinde Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliğinde kaleme alınan bir vesikanın konusu bazı İngiliz sigorta şirketleri tarafında verilmeyen tazminattan dolayı mezkûr şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesidir. Vesikadan riziko gerçekleşmiş olmasına rağmen bazı İngiliz şirketlerinin ödemeleri gereken sigortalarını ödemedikleri, bunun üzerine İngiliz sefaretine başvurulduğu anlaşıyor¹⁹⁴. İngiliz sefaretine ise idari ceza vermelerinin mümkün olmadığını, bu sebeple mahkemeye başvurulması gerektiğini ancak şirketlerin Osmanlı sınırları içindeki mahkemeler tarafından değil, şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki mahkemeler tarafından yargılanmasının mümkün olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Bâb-ı Âli Umûr-ı İdare-i Müdüriyeti Umumisi söz konusu Lanfariş, Imperyal Kravak ve British Insurance adlı şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesi yönünde karar almış; bu kararın hukuki değerlendirmesini yapması için Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği'nden görüş sormuştur. Müşavirlikte bu kararın uygulanabileceğini,

¹⁹⁴ “Numro: 34000 Târîh: 21 Ağustos 1330 [3 Eylül 1914] Nev'-i müsvedde: Derkenâr Hülâsa: Ba'zı ingiliz sigorta şirketleri tarafından verilmeyen tazminatdan dolayı teşhîren mezkûr şirketler esâmîsinin i'lânı hakkında umûr-ı idâreye müdüriyet-i umûmiyesi müzekkiresi 2 Temmuz sene 330 [15 Temmuz 1914]târîh ve 10,967 Mâdâm ki İngiltere sefâreti de mehâkime mürâca'atdan başka çâre kalmadığını i'tirâf ya'ni tâbî'leri bulunan şirketler hakkında idâreten tazyîkât icrâsından imtinâ' ediyor mebhûsun anı şirketlerin mehâkim-i Osmâniyenin salâhiyeti kabûl etmedikleri ta'bîr-i âharla ancak merkez mu'âmeleleri mehâkiminin hall-i nizâ'a salâhiyetdâr bulunduğu tahakkuk ettiği takdîrde mâdde-i müştakâ-bihâdan bahisle Lanfaşir, Imperyal Kravak ve British Insurance sigorta kumpanyalarıyla mu'âmelâtta bulunmamalarının vesâit-i münâsebe ile ahâlîye i'lânı esbâbının istikmâline dâir umûr-ı idâreye müdüriyet-i umûmiyesinin dermiyân eylediği mutâlebeye istişâre odasında da iştirâk edilir ma'amâfih bi'z-zât sefâret bile İngiltere şirketlerinden gayr-ı memnûn görünerek aleyhlerine da'vâ ikâmesine râzî olduğuna ve zâten müdde'â aleyh hakkında bulunan gayr-ı musaddak ecnebî anonim şirketler aleyhine ikâme-i da'vâ etmek câiz olduğuna binâen i'lânât-ı lâzime icrâsıyla berâber şirket-i mezbûr aleyhine ikâme-i da'vâ ve mahkûmiyetlerini mutazammun bir i'lâm istihsâl eylemelerinin ihtâr edilmesi ve vakt-i mu'ayyende mahkeme huzûrunda isbât-ı vücûd etmeyecekleri takdîrde acentehânelerinin seddine teşebbüs edilmesi münâsib olup şu tedbîr müessir olacağından alâkadârlara şimdiden ta'limât-ı lâzime ifâsı lüzumu ma'rûzdur” Vesikanın orijinal hali ek 19'da mevcuttur. Kayıt BOA, HMŞ. İŞO, Dosya No: 2, Gömlek No: 14'de yer almaktadır.

hatta İngiliz sefaretinin de bu şirketlerden memnun olmadığını, mezkûr şirketler aleyhine dava açılabilirliğini, açılan davada acenteler haklılığını ispat edemezlerse kapatılabileceğini belirtmiştir.

Olayda görüldüğü üzere riziko gerçekleşmesine rağmen şirketler ödeme yapmamışlardır. Bâb-ı âli Umûr-ı İdare-i Müdüriyeti Umumisi ise bunun üzerine vatandaşlarının bu şirketlerle iş yapıp zarara uğramasını önlemek için bu şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesine karar vermiştir. Kanaatimizce burada teşhir yaptırımı idari yaptırım şeklinde kullanılmak istenmiştir. Bizi bu kanaate iten çeşitli nedenler vardır. Bunlardan ilki bu yaptırıma karar veren mercinin mahkeme olmayıp, idari makam olmasıdır. Hakikaten karar, Bâb-ı âli Umûr-ı İdare-i Müdüriyeti Umumisi tarafından alınmıştır. Müdüriyet verdiği kararın hukuka uygun olup olmadığını tasdik etmek için hukuk müşavirliğinden de görüş sormuştur. Müşavirliğin onayının da alınması üzerine karar oluşturulmuştur. Burada mühim olan nokta bu şirketler hakkında bir mahkeme kararı olmadan böyle bir yaptırıma karar verilmesidir. Kararı alan mercinin idare olması, bu uygulamayı idari yaptırım türü olarak nitelendirmemize neden olmuştur.

Bu uygulamayı idari yaptırım türü olarak görmemizin ikinci nedeni uygulamanın amacının idari yaptırım türlerinin amacıyla bağdaşmasıdır. Burada vatandaşların zarara uğramasının önüne geçmek amacıyla bu şirketlerin adları teşhir edilmek istenmektedir. Vesikada geçen “...*Lanfariş, Imperyal Kravak ve British Insurance sigorta kumpanyalarıyla mu’âmelâtta bulunmamalarının vesâit-i münâsebe ile ahâliye i’lânı...*” ifadelerinde teşhirin gayesinin vatandaşların bu şirketlerle iş yapmamalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Yani suçlu şirketlere işlemiş oldukları fiilin karşılığı olarak değil, toplumu korumak gayesi ile bu yaptırıma başvurulmuştur. Bu nokta ise idari yaptırımın ayırıcı özelliklerindendir.

Nihai olarak, teşhir yaptırımı, yargı kararı olmadan, salt idarenin bir işlemi ile acı çektirme ve caydırma amacı ile değil de kamu yararında neden olunan eksikliği gidermek amacıyla kullanılırsa idari yaptırım türü olarak da kullanılabilecektir. Nitekim yukarıda ayrıntısı ile izah ettiğimiz Tanzimat

sonrası Osmanlı'sında meydana gelen olay fikrimizi doğrulayan güzel bir örnektir.

D. Disiplin Cezası Olarak Teşhir

Bilindiği üzere, disiplin hukuku, bir kurumun iç düzenini, işleyişini nizam etmek amacıyla mevcut olan bir hukuk disiplinidir. Kurumun işleyişinin ihlaline neden olan veya memuriyet vazifesinin yerine getirilmemesi halinde uygulanacak suçlar, disiplin suçu, bu suçlara verilecek cezalar da disiplin cezası olarak algılanmaktadır. Akgüner, disiplin cezasını memurların mesleki yaşamlarında ve görevlerinde ortaya çıkan, çalıştıkları kurum düzenine aykırı kimi davranışları nedeniyle, kendilerine uygulanan kimi zorlayıcı önlemler şeklinde tanımlamıştır¹⁹⁵. Disiplin hukukunun can alıcı noktası, bozulan düzenin bir kamu kurumu düzeni olmasıdır¹⁹⁶. Yani toplumun kamu düzeninin ihlali değil, bir kamu kurumunun düzeninin bozulması söz konusu olmaktadır. Disiplin suç ve cezalarının ikinci can alıcı noktası bu suç ve cezalara memurların muhatap olmasıdır. Ceza hukuku ilkeleri bağlamındaki suç ve cezalara herkes muhatap oluyor iken, disiplin suçlarında durum böyle değildir. Disiplin suçlarının bir diğer özelliği memurun memuriyet eyleminden dolayı bir kusur işlemesidir. Disiplin cezaları, ceza hukukundaki cezalara nazaran daha hafiftir. Ceza hukukunda cezalar, kişinin yaşamına, özgürlüğüne, toplumsal durumuna ve haklarına etki yaparken, disiplin cezaları, kişinin sadece mesleki haklarına etki yapmaktadır¹⁹⁷. Disiplin cezalarının bir diğer özelliği de bu cezaları uygulayacak makamın, hiyerarşideki üstler olmasıdır; hâlbuki ceza hukuku anlamında bir cezadan bahsedebilmek için hâkim kararı gerekmektedir. Yani disiplin cezaları yargısal bir işlem ile değil, idari bir işlem ile ortaya çıkmaktadır.

Hukuk tarihinde teşhirin disiplin cezası olarak kullanıldığı örneklerle rastlamak mümkündür. Ordudaki disiplinin sağlanması açısından teşhir cezasına hükmedildiğini görebilmekteyiz. Timur, Harezmi seferi esnasında

¹⁹⁵ Tayfun Akgüner, **Kamu Personel Yönetimi**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 197.

¹⁹⁶ Metin Günday, **İdare Hukuku**, İmaj yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 1999, s. 418; Nur Centel, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 524.

¹⁹⁷ Akgüner, s. 298; Centel, s. 524.

komutan Kuçe Melik'i, verilen emir gereği, orduyu zamanında hendeğin üzerinden istenilen yere geçirmediği gerekçesiyle sopa cezasıyla cezalandırmıştır. Cezalandırma da bunla da yetinilmemiş, komutan, bir eşeğin kuyruğuna bağlanarak Semerkand'a kadar yürütülmüştür¹⁹⁸. Bu ceza, ordudaki görevin yerine getirilmemesi nedeniyle verilmiştir, dolayısıyla bir disiplin hukuku yaptırımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda ceza, diğer askerlerin önünde infaz edilmiştir. Bu da diğerlerine ibret olması açısından önemlidir. Cezanın bir başka özelliği, onur kırıcı olmasıdır. Bir komutanın, bir eşeğe bağlanarak yürütülmesinin, o komutan açısından manevi bir eleme neden olacağı şüphesizdir.

Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti'nde kaleme alınmış 9.N.1273/1857 tarihli bir evrak, söz konusu dönemde teşhirin disiplin cezası olarak kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Vesika, tüm valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar ve defterdarlara hitaben yazılmıştır. Vesika, bir kanun veya kanun lahiyası değildir; ancak içeriği biraz sonra açıklanacağı üzere bir disiplin suçunu tarif etmekte ve bu disiplin suçuna verilecek cezayı belirlemektedir¹⁹⁹.

Vesikanın disiplin suç ve cezasını düzenlediğini ileri sürmemizin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki evrakın, tüm vali, kaymakam, mutasarrıf ve

¹⁹⁸ Cüneyt Kanat, **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza**, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 161.

¹⁹⁹ “*Bi'l-cümle vülât-ı izâm ve mutasarrıfın-ı kirâm ve defterdârân ve kâimmakâmlara Taşra me'mûrlarının mesâil-i me'mûresinin bir mu'tenâsı dahi vâridât-ı öşriye ve rusûmiye bedelâtının vesâir emyâl-i mûriyenin vakt u zemânıyla ve nizâmı vechile tahsîli ve cedvel ve defterlerinin peyderpey hazîne-i celîleye irsâl ve tevzi' kaziyyesi olduğu hâlde Ohri kâimmakâmı Râif Efendi ile mâl kâtibi buralarına hiç sarf-ı efkâr etmeyerek ve nizâmât-ı mevzû'âyı mühimseyerek [mühimsemeyerek, katip burada önce mühimsemeyerek yazmış sonra üzerini çizmiş mühimseyerek yazmıştır. Belgenin orijinali görüldüğü üzere çok değişikliğe uğramıştır. Burada mühimsemeyerek denilmek istenmiştir] Ohri sancağının yetmiş iki senesine mahsûben ihâlesi icrâ olunan vâridât-ı öşriye ve rusûmiye bedelâtının geçmiş taksîtleri elyevm mültezimleri zimmetlerinde kalmış olduğundan bahisle gönderilen te'kidnâmelere bir takım makâlât-ı vâhiye serdiyle cevâblar yazmağa cür'et etmiş ve böyle tekâsül ve müsâmaha iden ve icrâ olunan te'kidâtı ihfâ etmeyüp dahi ya'ni me'mûriyetini yerine getirmeyen me'mûrların te'dibleri mukarrer idüğü geçende umûmen o tarafa bâ tahrîrât beyân ve i'lân kılınmış olduğundan işte bu azm ve karâr üzerine kâimmakâm-ı mûmâ ileyh ile mâl kâtibi mutâbık buyrulan emr u fermân-ı hazret-i şâhen-şehî muktezâ-yı âlîsi üzre me'mûriyetlerinden azl olunmuşdur ifâ-yı hüsn-i hizmet edenlerin mazhar-ı mükâfât olacakları belki böyle hilâf-ı talîf-i me'mûrîn hareket eyleyenlerin dahi bu vechile ve daha şedîd sûretle te'dib ve teşhîr olunacakları biliniüp âna göre hareket olunmak ve mücâzât ve teşhîrden tevakkî kılınmak üzre keyfiyet bu kere dahi cümleye iş'ar ve i'lân kılınmağla be-tekrâr ihzâr ve beyân-ı keyfiyet siyâkında işbu şukka tastîr kılındı Fî 9 N sene 73[1857]*” Evrakın orijinali ek 1'dedir. Kayıt, BOA, A.)MKT.UM, Dosya No: 280, Gömlek No: 98'de yer almaktadır.

defterdarlara hitaben yazılmasıdır. Yani yazı idari mercilere yazılmaktadır. Bir başka neden, vesikanın taşra memurlarının bir vazifesinin de öşür gelirleri ve rusüme bedelleri gibi devlet gelirlerinin zamanında ve usulüne uygun bir şekilde tahsil edip, bu konulardaki cetvel ve hesap defterlerini hazineye bildirmek olduğunu belirtmesidir. Ayrıca, bahse konu evrakların tutulmasını ve gönderilmesi konusunda tekit ve ihtar gönderilmesine rağmen, defterlerin gönderilmemesinin üşenme, tembellik, ilgisizlik, aldırış etmeme, savsaklama (metinde ifadesi ile tekâsül ve müsamaha) olarak algılandığıdır. Bununla beraber, bu savsaklamanın ise memurun görevini yerine getirmemesi olarak kabul edileceğinin vesikada net bir şekilde yazılmasıdır. Bir başka sebep, vesikada görevini hakkıyla yerine getirenlerin taltif edileceklerinin bildirilmesidir. Bir diğer neden de bahsedilen vazifeyi yerine getirmeyenlerin görevlerinden azledilecekleri ve teşhir edileceklerinin yazılı olmasıdır. Ve son olarak da diğer memurların azl olunmak ve teşhir olunmak istemiyorlarsa bu gibi fiilleri ika etmemeleri gerektiğinin bildirilmesidir.

Yukarda bahsettiğimiz tüm bu kalemler, belgenin bir disiplin suçu ve cezasını belirlediğini göstermektedir. Vesikaya göre disiplin suçu, öşür gelirleri ve rüsum bedelleri gibi devlet gelirlerini zamanında ve usulüne uygun bir şekilde toplamamak ve bu konuda düzenlenmesi gereken cetvel ve belgelerin hazineye bildirmemektir. Bu disiplin suçunun faili, bahse konu işlemlerden sorumlu olan tüm kaymakam, vali, mutasarrıf, defterdar, mal memuru gibi kamu görevlileridir. İşbu suçu işlemiş olana verilecek ceza ise görevinden azl ve teşhir cezasıdır.

Devlet ileri gelenlerini böyle bir düzenleme koymaya iten neden yine bahse konu vesikada belirtilmektedir. Buna göre belgede, Ohri sancağının 1272/1856 senesinin öşür gelirleri, rüsum bedellerinin hâlâ mültezim zimmetinde kaldığı; Ohri Kaymakamı Raif bey ve mal kâtibine bu konuda tekitler gönderildiği; mezkûr kişilerin verdikleri cevapların ise manasız ve boş olduğu; bu sebeple vazifelerini savsakladıkları; bunun ise görevlerini yerine getirmemek olarak algılandığı; o bölgeye görevini yerine getirmeyenlere cezalar verileceğinin daha öncesinde yazı ile bildirildiği yazılıdır. Belgede,

tüm uyarı, tekit ve bilgilendirmelere rağmen vazifesini yerine getirmeyen Ohri Kaymakamı Raif ve Mal memurunun görevinden alındığı vurgulanmaktadır. Raif beyin ve mal katibinin yapmış oldukları daha doğrusu, yapması gerekip de yapmadığı hususlar, böyle bir disiplin suçunun teşekkül etmesine ve bu suça teşhir ve azl cezasının verilmesine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere, teşhir yaptırımı, memurun memuriyet vazifesini yerine getirmemesi nedeniyle kurumun iç düzeninin bozulması halinde, yargı kararı olmadan ve üst makamlar tarafından uygulandığında disiplin cezası niteliğine bürünmektedir. Yukarıda ayrıntısı ile izah ettiğimiz hadisede teşhirin bir disiplin cezası olarak uygulandığına şahit olmaktayız.

III. CEZA HUKUKU İLKELERİ AÇISINDAN TEŞHİR YAPTIRIMI

Bu başlık altında ceza hukukun temel ilkelerinin teşhir yaptırımı bağlamında değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır. Cezaların sübjektifliği, kanunililiği, şahsiliği ve umumiliği ayrı ayrı teşhir yaptırımı ile ilişkilendirilecektir.

A. Cezaların Sübjektifliği Açısından Teşhir

Suçun manevi unsuru olarak da zikredilen cezaların sübjektifliği ilkesi, işlenen fiil ile kişi arasında manevi bağı ifade etmektedir²⁰⁰. İslam Osmanlı Ceza Hukukunda, cezalar manevi (sübjektif) sorumluluk esasına dayanmaktadır. Suçta kast ve taksir ayırımı yapılarak bunlara farklı cezaların öngörülmesi, İslam Osmanlı Ceza Hukukunda cezalandırmanın sübjektif sorumluluk esasına dayandığını göstermektedir²⁰¹.

İslam Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında, failin ika ettiği fiili kasten veya taksir ile işlemesi halinde teşhir yaptırımına da başvurulmuştur. Örneğin 998'de Ankara'da davalı Mehmet'in borcunu inkâr etmesi ve davacı diğer Mehmet'in de alacağını isnat etmesi üzerine fail Mehmet teşhir edilmek üzere Muhzırbaşına havale edilmiştir²⁰². Dikkat edilirse bu örnekte fail, bilerek ve isteyerek yalan beyanda bulunmak suretiyle borcunu inkâr etmiştir. Durumun

²⁰⁰ Özgenç, 2. Baskı, s. 223.

²⁰¹ Dağcı, s. 34.

²⁰² Ongan, Hüküm No: 1249, s. 96.

ortaya çıkması üzerine de cezalandırılmıştır. Bir başka ifade ile failin manevi sorumluluğu bulunmadığı durumlarda bu yaptırıma da başvurulmamıştır.

B. Cezaların Kanuniliği Açısından Teşhir

Ceza hukukunun güvence fonksiyonlarından olan cezaların kanuniliği ilkesi, hiç kimsenin belli bir suçla ilgili olarak kanunda öngörülmemiş bir ceza ile ya da kanunda öngörülen cezadan daha ağır bir ceza ile cezalandırılmayacağı anlamını taşımaktadır²⁰³. İslam Ceza Hukukunda suçlarda olduğu gibi cezalarda da kanunilik ilkesine uyulmuştur. Özellikle had ve kısas cezalarında sıkı bir kanunilik ilkesi hâkim olmuştur. Hatta had suç ve cezaları, isimlerini buradan almaktadır²⁰⁴. Zira Had veya çoğulu hudud Arapça *sınır* demektir²⁰⁵. Had suçlarında uygulanacak ceza sabittir; sınırı belirlidir.

Had ve kısas suçlarında durum böyle iken hakkında Kuran'da ve Sünnette herhangi bir hüküm bulunmayan tazir suçlarına uygulanacak cezaların kanuniliği konusu tartışmalıdır. Bazı müellifler, birçok suçun İslam Ceza Hukukunda suçlar arasında sayılmaması ve bunlara verilecek cezaların da önceden belirlenmemesi dolayısıyla tazir cezalarının kanunilik ilkesine uymadığını ileri sürmüşlerdir²⁰⁶. Diğer görüş sahipleri ise, siyasi otoritenin tazir gerektiren suçlarda belli kurallara uyarak cezaları düzenleme hakkına sahip olmasının, hukukun değişen şartlara uyumunu kolaylaştırdığını vurgulamışlardır. Bu görüşe sahip yazarlar, tazir cezalarının esnek yapısının suçun ağırlığını ve işleniş şeklini de dikkate alarak suç failinin şahsına sosyal ve mali durumuna uygun bir cezanın verilmesini sağlamasından ötürü bu cezaların kanunilik ilkesiyle uyumunu belirtmişlerdir²⁰⁷. Bu görüş sahipleri tazir cezalarının kanunnameler ile belirlendiğini ifade ederek görüşlerini sağlamlaştırmışlardır²⁰⁸.

²⁰³ Özgenç, 2. Baskı, s. 104.

²⁰⁴ Cin, Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, 4. Baskı, s. 251; Mustafa Avcı, **Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş**, Mimoza Yayınları, Konya 2008, s. 40 vd; Dağcı, s. 35.

²⁰⁵ Karş. Dağcı, s. 32.

²⁰⁶ Üçok, Mumcu, s. 74.

²⁰⁷ Cin, Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, 4. Baskı, s. 251; Dağcı, s. 35.

²⁰⁸ Avcı, **Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş**, s. 43.

Uriel Heyd kanunilik ilkesi açısından İslam Ceza Hukuku ile Osmanlı Ceza Hukuku arasında fark olduğunu, Osmanlı Ceza Hukukunun kanunilik ilkesine daha bağlı olduğunu belirtmiştir²⁰⁹. Yazar, İslam'ın asli kaynaklarında ceza hukuku hükümlerinin az olmasından ötürü, ceza hukukunun kadıların yetkileri dışında kaldığını belirtmiş, Halifeler tarafından oluşturulan mezalim divanlarının ise başkanlığını siyasi otoritenin yaptığını ve bu divanların esasında resmi görevlilerin yaptıkları zulümleri denetlediğine değinmiştir. Yazar buradan hareketle, Osmanlı padişahlarının daha önceden hiç yapılmamış bir şey yaparak, kadıların dışında kalan hâkimlerin²¹⁰ şahsi arzularına binaen verdikleri cezaları tahdit etmek için cezai hükümler içeren kanunnameler çıkarttığını ileri sürmüştür.

Hangi eylemlerin suç olduğu ve bu eylemlere ne gibi cezaların verileceğinin toplum tarafından önceden bilinmesi, kanunilik ilkesinin temel hedefi olduğu genel kabul görmüş bir fikirdir. Bu hedefe varmak için, Osmanlı kanunnamelerinin muhtevasının halka bildirilmesi hakkında fermanlar çıkarılmıştır. Bazen bu fermanlar, meydanlarda yüksek sesle okunmakta yani nida edilmekte idi. Örneğin 947/1540 tarihli Para Voyvodaları²¹¹ Yasaknamesinin son kısımlarında yer alan şu hüküm yasaknamenin nida edilmesini emretmektedir: *“Bu emr-i şerifimin tenbih ve i'lânına taksir etmeyüb bir vechile nidâ etdüresin ki, sonra işitmedim, bilmedim demeğe bir ferdin özri kalmayub cümlesi ferman-ı hümayunumla amel edüb yerine getireler. Ta ki re'âyâ tâfiesi daima kett-i himayetimde kemâl-i refâhiyyet veistirâhat üzere kendü hallerinde ve rençberliklerinde olub kimesneye hilaf-ı şer'-i mutahher ve kanun-ı mukarrer hayf ve te'addi olunmalı olmaya”*²¹². Dikkat edilirse hükümde yasaknamenin duyurulmasının gerekçesi de belirtilmektedir. Hükme göre yasakname nida edilmelidir ki yasaknamenin gereğinin yapılacağı bilinerek yasaknameden haberdar olunmadığı iddiası

²⁰⁹ Uriel Heyd, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat” **AÜİFD**, cilt 26, Ankara, s. 634 vd.

²¹⁰ Yazara göre bunlar, şahibu'ş-şurta, veliyyü'l-cerâ'im ve muhtesib gibi görevlilerdir. Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 632.

²¹¹ Voyvoda burada devlet tarafından iltizama verilen bir yerin vergilerini toplamaya memur edilen kimse ve vezirlerin kendi haslarının yıllık gelirlerinin tahsil için görevlendirdikleri kimse olarak anlaşılmalıdır; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 313.

²¹² Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 320.

kabul edilmesin. Böylelikle suç ve cezanın toplumda önceden bilinmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili bir başka örnek olarak Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancağı Siyasetnamesini verebiliriz: "*Liva-i mezbureye müte'allik şehirlerde ve köylerde ve kasabalarda mazmûnu nidâ olunub âmmе-i nâsa ilâm ve ilân oluna, ba'de hazâ her kimden şirret ve şeâ'at sâdır olur ise, ol yerin kadıları marifetile siyâsetnâme mûcibince hakkında geline*"²¹³. Kanuni Sultan Süleyman da 935/1528'de babası gibi Anadolu Eyaleti Siyasetnamesinin şehirlerde ve köylerde ilan edilmesini istemiştir²¹⁴. Hatta bazı belgelerde kanunnamenin ne zaman ulaştığı, hangi usulle ilan edildiğinin padişaha bildirilmesi gerektiği yine kanunnamede yazılıdır. Örnek olarak Kanuni'nin 967/1560 tarihli Semendire Sancağı Adaletnamesinde yer alan hükmü gösterebiliriz: "*Ve bu hükm-i şerifim ne gün varub ve ne vechile i'lân olunub bedâyi' ref' olunduğun yazub bildüresiz*"²¹⁵. Ayrıca Sultanın her tebaası böyle bir kanunnamenin resmi bir suretini bir hükümet dairesinden ya da mahkemeden takdir edilen resmi fiyatını ödemek suretiyle temin etme hakkına sahiptir²¹⁶.

Adaletnamelerin de halkın duyacağı şekilde ilan edilmesi Osmanlı Devleti'nde rastlanılan vakalardandı. III. Murat döneminde 994/1585'de Rakka Adaletnamesinde geçen "*Buyurdum ki, Hükm-i şerifimle varıcak taht-ı hükümetinizde olan bilad ve kasabatda ve bazarlarda ve bil-cümle mecma'-ınâs olan mahallerde nida ve tenbih ve yasağ etdürüb...*"²¹⁷ şeklindeki hüküm fikrimizi teyit etmektedir. Bahse konu adaletnamenin ortaya çıkışı kendisinin mukaddimesinde açıklanmıştır. Buna göre söz konusu yerde subaşı, sipahi ve voyvodalar bazı kızları velilerinin rızası olmadan zorla istedikleri kişilerle evlendirmekte, bazı kişileri ise zorla boşattırmaktadırlar. Bu durumdan haberdar olan Padişah bahse konu yer ile ilgili olarak bunların yasak

²¹³ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 192.

²¹⁴ "*Mazmunu mukaddema ol sancağa müte'allık şehirlerde ve karyelerde nida edüb halka i'lan eyleye. Ba'de'n-nidâ her kimden hırsuzluk ve fesat zahir olursa, ol yerin kadısı ma'rifeti ile siyasetname mucibince hakkında gele*"; Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 57.

²¹⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 380.

²¹⁶ Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 635.

²¹⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 101.

olduğunu ve kurala uymayanların cezalandırılacaklarını topluma duyurmak istemiştir.

Bazı kanunname hükümlerinde geçen ifadeler, kanunilik ilkesine işaret etmektedir. Örneğin III. Murat döneminde Vidin Sancağı Kanunnamesi'ndeki “*Ve cerime almalu olduklarında kanunnameden ziyade cerime almayalar... Şöyle ki sancakbeğ ademileri veyahut sahib-i tımar cerimeyi kanundan ziyade alalar, kadiler men' edüb aldırmayalar ve eğer men' olmazlar ise dergâh-ı mu'allaya arz edeler*” hükmü veya Kanuni'nin 943/1536 tarihli Birecik Sancağı Kanunnamesi'nde yer alan “*Fil-cümle cüz'i ve külli ceraim vâki' oldukda Kanûn-ı Osmanîye müreca'at olunub alına; tecavüz olunub ziyâde nesne alınmaya*”²¹⁸ hükmü kanımızca para cezalarının belirtilenden fazla alınmasını yasaklamaktadır. Dolayısıyla bu hükümler özellikle para cezalarında kanunilik ilkesinin mevcut olduğunu göstermektedir.

Teşhir cezasının kanuniliğini incelediğimizde, öncelikle farklı uygulanış şekilleri açısından teşhir yaptırımını ayrı ayrı ele almak gerektiğini söylememiz gerekir. Hükmün alenen infaz edilmesi şeklinde karşımıza çıkan teşhir yaptırımı bazı had suçlarında yer almaktadır. Bunlardan ilki şartları yerine geldiği takdirde zina suçunu işleyen kişilere uygulanan recim cezasıdır. Bu ceza açısından bakıldığında teşhir yaptırımı kanunilik ilkesiyle bağdaşmaktadır. Diğer suç kat-ı tarık suçu olup, buna uygulanacak asarak idam etme ve cesedi teşhir etme cezasında da kanunluk ilkesinin mevcut olduğu ortadadır. Ayrıca had suçlarının cezası olarak halkın huzurunda infaz edilen sopa cezalarında da mahkûmun teşhir edilmesi kanunilik prensibiyle bağdaşmaktadır.

Tazir cezası olarak uygulanan teşhir cezasının kanuniliğini incelediğimizde ise şunu ifade etmek gerekir: Birçok suçta teşhir cezası kanunilik ilkesiyle bağdaşmaktadır. Çünkü bu suç tipleri kanunnamelerde düzenlenmekte ve bunlara uygulanacak cezanın teşhir olduğu çok açık bir şekilde yazılmaktadır. Örneğin yalancı şahitlik suçunun cezasının teşhir edilmek olduğu I.Ahmed Kanunnamesi'nde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ve*

²¹⁸ Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 632.

dahi yalan şahâdet edenin muhkem hakkından gelüb ve şâhid-i zûra ta'zir edüb teşhir edeler"²¹⁹. Hatta yalancı şahitlik suçunu işleyen kişi hakkında teşhir cezasının verilmesi gerektiği yönünde farklı zamanlarda fetvalar da çıkmıştır. *Bir hususa şehadet eden Zeyd'in yalan yere şehadet ettiği şer'an sabit olsa, Zeyd'e ne lâzım olur? El-cevab: Ta'zîr bi-teşhir.*"²²⁰ Pezevenklik suçunun cezasının teşhir cezası olduğu da III. Murad dönemi Umumi Kanunnâmelerinde şu şekilde belirtilmiştir: *"Eğer bir kimesne püzevenklik eylese ...âî ta'zîr ve teşhîr idüb cürm alına."*²²¹. Yankesicilik suçunun ilk kez işlenmesi halinde teşhir cezasıyla cezalandırılacağı yolundaki hüküm IV. Mehmed Kanunnamesi'nde yer almıştır²²². Dini vecibelerin yerine getirilmemesi durumunda kişilerin teşhir ile cezalandırılacağına da kanunname hükümlerinde yer verilmiştir: *"Mahalle mahalle ibadet etmeyenleri gözleyerek, ibadet görevini yerine getirenlerle, getirmeyenler görülsün. İbadet etmeyenler, yakalandıktan sonra, halka teşhir edilsinler, cezalandırıldıktan sonra cezaları halk önünde infaz edilsin"*²²³. II. Bayezid döneminde çeltik yasağına ilişkin çıkan yasaknamede yer alan kurallara aykırı hareketen kişilere, aykırılığın seviyesine göre döğme, sakal kesme ve burnunu delip pazarda dolaştırma cezalarından birinin verilebileceğini gösteren hüküm, teşhirin kanuniliğini ortaya koyan bir diğer örnektir²²⁴. III. Murat dönemi Kanunname-i Vilayet-i Vulcirtin'da da terazisi eksik tartan esnafın boynuna tahta gülle geçirilip teşhir edilmesi gerektiği yazılıdır²²⁵.

²¹⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 502, 55'inci madde.

²²⁰ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, **Fetâvâ-yı Âli Efendi**, C. I, İstanbul 1322/1905, s. 155'den aktaran, Seda Örsen, **Osmanlı Hukukunda Fetva**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 102.

²²¹ Ümit Kılıç, *"Nişancı Feridun Ahmed Paşa Kanunnâmesi"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu Özel Sayısı, Sayı 28, Erzurum 2005, s. 289.

²²² Suçun tekrerrüü halinde ise yan kesicinin elinin kesileceği hükme bağlanmıştır: *"Yan kesenin âdeti ise elin keseler değil ise siyaseten teşhir edeler"*. Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 60.

²²³ Örneğin 1091/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'nin 20'inci bölümünde Pazar ve Kent Zabıtası kısmındaki 1'inci madde; Mantran, ek 3, s. 316, 317.

²²⁴ *"Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar ma'rifetiyle mâ-tekaddemden olıgelmiş kanun ve kâide üzere zikrolan enhârda yürüyüb hilâf-ı emr iş edenlerin haklarından geliüb tehdid edeler. Ammâ tehdid her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ba'zısını döğüb ve tazmin ettirmek ve ba'zının sakalın kesmek ve ba'zının burnun delüb bazarda gezdürmekdir"*, Akgündüz, **Kanunnameler 2.Cilt**, s. 403.

²²⁵ *"Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelirse siyaseten boynuna tahta gülle geçürüb gezdüreler."*; Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 586.

Kanunilik ilkesinin teşhir yaptırımı açısından önemi aynı suçun farklı aletler tarafından işlenmesi durumunda daha da artmaktadır. Buradan kastımız şudur: Bir suçun bir aletle işlenmesi halinde teşhir yaptırımı uygulanabilirken, aynı suçun farklı bir aletle işlenmesi halinde teşhir değil başka bir yaptırım uygun görülmüştür²²⁶. Bu ayırımın varlığını ise hukuk normlarından anlamaktayız.

Verdiğimiz bilgiler göstermektedir ki, hakkında teşhir cezası verilen tazir suçlarının birçoğunda kanunilik ilkesi mevcuttur. Fakat, zaman zaman teşhir cezasına hakkında kanunname hükmü olmadan da başvurulduğu görülmektedir. Örneğin 972/1564-1565'de yani Kanuni Sultan Süleyman döneminde kadınları, erkek kılığına sokan, aleni bir şekilde içki içen ve halka leş eti satan kişilerin kadı marifetiyle teşhir edildiğini mühimme defterinden anlamaktayız²²⁷. Sultan Süleyman döneminde çıkan kanunnamelerde böyle bir suç tipine rastlanılmamaktadır. Ancak kanun koyucudan kadınları erkek kılığına sokup, halka leş eti satmanın ve aleni bir şekilde içki içmenin suç olarak düzenlemesini ve buna uygun bir cezaya yer vermesini beklemek kanaatimizce çok doğru değildir. İşte bu noktada tazir cezalarının esnekliğinin²²⁸ ve cezayı ferdileştirilme özelliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yukarıda belirtilen şekilde suç işlemiş kişilere kadı, olayın gerçekleşiş tarzı, zamanı, toplum üzerindeki etkisini de göz önüne alarak teşhir cezası vererek, kendi takdir yetkisini bu yönde kullanmıştır.

Teşhir yaptırımının, kanunilik ilkesi ile bağlantılı olduğu bir diğer nokta da bu yaptırımın farklı şekillerinin kanunilik ilkesine katkı sağladığıdır. Hükmün alenen infazı ve hükmün ilanı şeklindeki teşhir yaptırımı, kanunilik ilkesi ile aynı yönde netice doğurmaktadır. Şöyle ki, hem hükmün alenen infazı ve hükmün ilanı hem de kanunilik ilkesi, pratikte işlenen suçun ve bu suça verilmiş ve verilecek olan cezanın toplum tarafından bilinmesini hedef

²²⁶ Yan kesicilik suçunda suç aletinin ok olması halinde teşhir; bıçak veya Kılınc olması halinde ise hakkından gelme ve para cezası olduğu yönünde hem Kanuni zamanında hem de I. Ahmet dönemi Umumi Kanunnamelerinde hükümler mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için tezin yankesicilik suç başlığına bakınız.

²²⁷ BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 449.

²²⁸ Dağcı, s. 35.

almaktadır. Hükümün alenen infazı ve hükümün ilanında yaptırımın alenileştirilmesi ile toplumun bir takım hususlardan haberdar olması istenmektedir. Devletin toplumun bilmesini istediği konular şunlardır: 1. Fail, 2. Suç, 3. Suça verilen ceza, 4. Cezanın infazı. Hakikaten, hükümün ilanı ve hükümün alenen infazı ile toplum, kimin, hangi suçu işlediğine, bu suçun cezasının ne olduğuna ve devletin suçu, suçluyu takip ederek bulduğuna ve cezanın teorik bazda kalmayıp pratikte de uygulandığına şahit olmaktadır. Öte yandan, “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin esas mantığı, kişilerin yasak eylemleri önceden bilmelerini sağlamaya dayanmaktadır²²⁹. İşte bu noktada hükümün alenen infazı ve hükümün ilanı, toplumun suç olarak nitelendirilen yasak eylemleri bilmelerini sağlamaktadır. Bu hedef esasında kanunilik ilkesinin de hedefidir. Böylece, hükümün alenen infazı ve hükümün ilanının, kanunilik ilkesinin gayesi olan toplumun suçu ve cezayı bilmesine hizmet eden müesseseler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tanzimat sonrası dönemde teşhir yaptırımının kanuniliğine daha fazla önem verilmiştir. Bu konu ile ilgili bilgilere öncelikle işlenecek bir disiplin suçuna ceza olarak teşhir yaptırımının verileceğinin tüm kamu personeline duyurulacağını izah eden belge ile başlayalım. Yukarıda teferruatı ile izah ettiğimiz Ohri Sancağı kaymakamı ve mal memurunun azl edildiğine ilişkin kayıta; öşür geliri, rüsum bedeli gibi devlet gelirlerini zamanında tahsil etmemek ve bu konuda hazırlanması gereken cetvel ve defterlerin hazineye bildirilmemesi bir disiplin suçu olarak belirlenmiştir. Belge “...*böyle hilâf-ı taltîf-i me'mûrîn hareket eyleyenlerin dahi bu vechile ve daha şedîd sûretle te'dîb ve teşhîr olunacakları bilinüp âna göre hareket olunmak ve mücâzât ve teşhîrden tevakkî kılınmak üzere keyfiyet bu kere dahi cümleye iş'ar ve i'lân kılınmağla be-tekrâr ihzâr ve beyân-ı keyfiyet siyâkında işbu...*” ifadelerine yer vererek, teşhir cezasına muhatap olunmak istenmiyorsa memuriyet görevinin hakkıyla yerine getirilmesi gerektiğini herkese duyurmaktadır. Yani disiplin suçu önceden belirlenmiş ve bunun cezasının teşhir olduğu tespit edilmiş ve bu cezaya mahkûm olunmak istenmiyorsa bu suçun işlenmemesi

²²⁹ Akbulut, s. 180.

gerektiği öncesinden tüm vali, kaymakam, mutasarrıf ve defterdarlara tebliğ edilmiştir. Kısacası, disiplin suçu ve bunun karşılığı olan teşhir ve azil cezasını önceden muhatap olunan kesimin bilmesi sağlanmıştır.

1858 tarihli Ceza Kanunun 19'uncu maddesi, kürek cezasına mahkûm olanların teşhir cezasına da mahkûm olacaklarını ve aynı kanunun yalancı şahitlerin teşhir edileceklerine ilişkin maddesi, teşhirin kanunda mevcut ise uygulanması gerektiğini göstermektedir. Kaldı ki Tanzimat sonrası Osmanlı Hukuk uygulaması da bu fikrimizi teyit etmektedir. 23 Temmuz 1327/5 Ağustos 1911 tarihi ile 14 Eylül 1327/27 Eylül 1911 tarihleri arasında vukua gelen ve BOA, MTV, Dosya No 22-1 Gömlek No:45'de yer alan 9 adet vesika, teşhir cezasının uygulanmasında kanunilik ilkesine ne kadar titizlikle uygulandığını göstermektedir: Bozuk ekmek üretilip, narhtan yüksek fiyata satan fırıncılar, işbu hukuksuzluklarından ötürü müteaddid defalar, para cezasıyla cezalandırılmışlardır. Fırıncıların kazançları, ödedikleri para cezasından çok olduğu için bu ceza kendilerine tesir etmemiş ve bozuk ürünü yüksek fiyattan satmaya devam etmişlerdir²³⁰. Bunun üzerine üretilen ekmeklerin sağlığa zararlı olduğu konusunda tabip kararı²³¹ da alan Kilis kaymakamı, bozuk ekmekleri ekmekçilerin boyunlarına takarak, yüzlerine boya sürerek çarşı pazarda, önünde dellallerin nida etmesi suretiyle teşhir ettirmiştir²³². Fırıncılar da durumdan şikâyetçi olmuşlardır²³³. Mahkeme

²³⁰ Vakanın tüm belgelerinin orijinal halleri ek 12'de sunulmuştur. “ *Polis Komiser Mu'âvinliği'ne Yazılan Fî 1 Eylül Sene 327[14 Eylül 1327] Ta'rîhli Der-kenâr Sûretidir:*

Kilis furûncuları, öteden berü bişirmekde bulundukları ekmekleri bozuk ve Belediyyece virilen narhdan fazla fî'âtla furûht itmekde bulundukları cihetle, kirâran kendülerinden cezâ-yı nakdî alındığı ve furûncuların ticâretleri, virmekde bulundukları cezâ-yı nakdînin fevkinde bulunmasından dolayı ...”

²³¹ “*Mu'âyene olunan dokuz ekmekten altısının gâyet çiğ ve usûlsüz ve pek sâhte ve bozuk bir hâlde hâzırlanmış olub herhâlde hiç olmaz ise efkar-ı fukarâ mi'de hastalıklarının envâ'ını mûcib olacağı ve hattâ nba'z-ı cinsleri, iskât-ı cenîn bile meydâna getürebilür olduğu ...”*

²³² “*... çekilen Telgraf-nâmede, pişirdikleri ekmekler, Kuvve-i Müselleha ma'rifetiyle cebren boyunlarına takılarak ve yüzlerine kara boya sürülerek münâdiler vâstasıyla çâr-sû ve pâzârlarda teşhîr olunduklarından bahs ü şikâyet idildiği hâlde...*”

²³³ Fırıncıların şikayeti: “*...Düinkî gün Kilis Kâ'im-i makâmlik Vekâleti'nde bulunan Binbaşı Emîn Beğ ile Mülâzım Râzî Efendiler, ekmekleri çiğ pişirmişsiniz, diyerek pişirilen ekmekleri cebren ve kuvve-i müselleha ile boyunlarımıza takarak, yüzlerimize boya sürerek çârşû ve pâzârlarda beş bin cem'iyyet huzûrunda, önümüzde dellâl nidâ idilmek suretiyle mü'ebbed küreğe vaz'-ı hükm olunmuş cânîler gibi teşhîr idildik. Hakkımızda idilen şu mu'âmele ve devr-i sâbıkda ve ne de dünyânın en müstebid memâlikinde icrâ idilemeyeceği cihetle, haklarında hükm-i kânûnun icrâsını 'adâlet ve meşrûtiyyet nâmına istihâm eyleriz... Kemikçiyân Ohannes, ...”*

kaymakamı “...*Binbaşî mûmâ ileyhî, Kânûn-ı Cezâ'nın Yüz dördüncü Mâddesi'ne tevfi'kan, bir sene...*” hapis cezası ile cezalandırmıştır. 104'üncü madde “*Mehâkim ve mecalis erbabından vesair memurin-i devletten biri, mücrimiyete kanunen tayin olunan mücazattan ziyade ve ağır suretle muamele eylemeyi hüküm veya icra eder ise, altı aydan üç seneye kadar hapis ve fima ba'd mahâkim ve mecalis memuriyetlerinde kullanılmak üzere tard olunur.*” Hükmüne amirdir. Kanununda belirtilen suçun maddi unsuru, kanununda belirtilenden başka bir cezaya veya daha ağır bir cezaya karar vermek veya icra etmektir. Suçun faili ise mahkeme, meclis üyesi veya diğer devlet memurlarıdır. Bizim olayımızda da fail olarak karşımıza çıkan kaymakam, kanunda belirtilen diğer devlet memurları kapsamında girmektedir. İşlemiş olduğu suç ise kanunda belirtilen cezadan başka bir cezaya hükmetmesidir. Dikkat edilirse kaymakamın kanununda olmamasına rağmen teşhir cezasına hükmetmesi suç olarak kabul edilmiştir. Eğer, bozuk ekmek üretip yüksek fiyattan satmak suçunun cezası teşhir olsaydı ve bu halde kaymakam bu cezaya hükmetseydi; kendisi kanunda olmayan bir cezaya hükmetmek suçundan cezalandırılmayacaktı. Bir başka ifade ile bu suçun cezası, teşhir olmamasına rağmen teşhir ile hükmetmek suçtur. Bu da bize göstermektedir ki teşhir cezasının uygulanmasında kanunilik ilkesine sıkı sıkı uyulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, teşhir cezası, had cezası niteliğine büründüğü suç tiplerinde kanunilik ilkesine uygun şekilde icra edilmiştir. Tazir cezası olarak uygulanan teşhir cezaları ise gerek klasik dönemde gerekse Tanzimat sonrası dönemde “kural olarak” kanunilik ilkesine uygun bir şekilde uygulanmıştır. O kadar ki biraz evvel verdiğimiz örnekte olduğu üzere kanunda olmadan bu cezaya hükmetmek suç olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı örneklerde görüldüğü üzere kanunilik prensibinin dışına çıkan teşhir uygulamaları da görülmüştür.

C. Cezaların Şahsiliği Açısından Teşhir

Bilindiği gibi cezaların şahsiliği, herkesin işlemiş olduğu suçtan dolayı şahsen sorumlu olması, ceza çekmesi; başka bir kişinin bundan dolayı

sorumlu olmaması şeklinde anlaşılmaktadır²³⁴. Bu konuda İslam Hukukunun ana kaynaklarında epeyce delil mevcuttur²³⁵.

Teşhir cezası da Osmanlı uygulamasında prensip itibariyle bizzat mahkûmun kendisi tarafından çekilmektedir. Bazı kanunname hükümlerinden bu hususu rahatlıkla anlayabiliyoruz. Örneğin 946/1539 tarihli Edirne Çevre Temizliği Yasaknamesinde halkın sürekli olarak bulunduğu bölgeye hayvan leşi bırakan kişinin başına o hayvanın kafasını takıp şehirde dolaştırılacağı şu şekilde kaleme alınmıştır: “...*Ve at ölüsün ve sair davar cifesin halk incidiği yerde kodurtmaya. ... Hem kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb **bırakan kimesnenin** boynuna takub şehri teşhir edüb men’ edeler. Eslemeyeni yazub bildüre*”²³⁶. Hükümde geçen “*bırakan kimesnenin*” ifadesi bu suçu işleyen kişinin bizzat teşhir yaptırımına tabi olacağına işaret eder.

Hangi yöntem veya usul ile olursa olsun teşhir edilmiş bir kişi, kanaatimizce cezasını şahsen çekmektedir. İster dolaştırarak, ister alına damga vurarak, isterse resmini bir basın organında ifşa ederek olsun teşhir edilen kişi, elem ve ızdırabı bizzat yaşamaktadır. Bu konuda akla gelebilecek düşünce, teşhir edilen kişinin ailesinin veya yakınlarının teşhirden etkilenebileceği hususudur. Bizce, bu durum teşhir cezasının şahsiliğini ortadan kaldırmamaktır. Zira teşhir olunan yakın değil, failin kendisidir. Unutmamak gerekir ki hangi ceza olursa olsun, mahkûmun yakınlarının veya ailesinin verilen cezadan dolayı etkileneceği kesindir. Bundan dolayı bir mahkûmun ailesinin veya yakınlarının, mahkûmun teşhir edilmesinden dolayı duyacakları ızdırıp ve elem, teşhir cezasının şahsiliğini ortadan kaldırmamaktadır. Yine de kabul etmek gerekir ki, her ne kadar mahkûmun teşhiri, bu cezanın şahsiliği ortadan kaldırmasa da mahkûmun yakınlarının bu uygulamadan etkilenecekleri kesindir.

²³⁴ Hüseyin Esen, *İslam’da Suç ve Ceza “İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk”*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 89.

²³⁵ Enam 164, İsra 15, Fatır 18, Zümer 7, Necm 38 ayetler ile “*Kişi babasının ve kardeşinin suçundan dolayı sorumlu tutulamaz*” şeklindeki Hadis, şahsilik ilkesini ortaya koymaktadır. Dağcı, s. 35; Cin, Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. baskı, s. 251.

²³⁶ Akgündüz, *Kanunnameler 6. Cilt*, s. 542.

Nitekim Osmanlı uygulamasında aile yakınlarının suçlunun teşhir edilmesinden dolayı şikâyet ettikleri olmuştur. 2 Muharrem 1310/27 Temmuz 1892 tarihli belgede Marya adlı bir kadın, eşinin kesik başının hükümet önünde asılmak suretiyle teşhir edilmesi sebebiyle şikâyetinde bulunmuş ve şikâyeti dikkate alınarak incelenmek üzere evrak mahkemeye gönderilmiştir²³⁷. Bu kayıta teşhir olunan kişi esasında ölmüş bir kişidir. Cezadan etkilenen ise mahkûmun eşidir. Bu çerçevede ceza, mahkûmu aşarak mahkûmun ailesine sirayet etmiştir. Bir taraftan, mahkûmun ailesinin bu durumdan etkilendiği, müteessir olduğu, onurlarının kırıldığı düşünülebilirken; diğer taraftan da bu ceza bu derece etki gösteriyorsa, suç işleme potansiyeline sahip kişilere de derinden nüfuz edip böylece yeni suçların işlenmesinin önüne geçilebileceği ve böylece kamu düzenin korunmuş olacağı düşünülebilir. Yani burada bir yanda mahkûmun ailelerinin duyacağı ızdırap diğer yanda da potansiyel suçluların harekete geçmelerinin önlenilmesi suretiyle kamu yararı mevcuttur.

Yukarıda belirtilen konular gerçek şahıslar için olan bilgilerdir. Hükmi şahısların cezai sorumluluğu ve teşhir cezasına konu olup olmadıklarına da kısaca değinmekte yarar vardır. Belirtmek gerekir ki, İslam Hukuku hükmi şahıslar konusunda genel bir nazariye ortaya koymamakla birlikte, hükmi şahısları kabul etmiş, onlara mülk edinme ve mülklerinde tasarruf etme hakkı tanımıştır. Ancak, varlığını kabul ettiği hükmi şahısların cezai sorumluluklarını kabul etmediği literatürde genel kabul gören görüştür²³⁸. Bu kurumlar adına çalışanların cezayı gerektirecek fiillerinden doğan cezai sorumluluk ilgili şahsa ait olmuştur. Gerçekten Osmanlı uygulamasına baktığımızda da vakıf

²³⁷“ Selânik Vilâyet-i Celîlesi’ne,

Menlik Kazâsı Kâ'im-i makâmı tarafından zevci Mûce'nin hânesi taht-ı muhâSaraya aldırılarak itlâf ve ser-i maktû'ı Hükûmet önüne ta'lîk u teşhîr itdirilmiş olduğundan bahsle, istid'â-yı icrâ-yı ma'deleti ve ba'z-ı ifâdeyi hâvî Marya imzâsıyla 'Adliyye Nezâret-i Celîlesi'ne keşîde olunub tevdi' idilen Telgraf-nâme'nin Sûreti leffen irsâl kılınmış ve mündericâtı, şâyân-ı dikkat bulunmuş olmağla, bi't-tahkîk, icâbının serî'an icrâ vü inbâsına, Himem-i 'Aliyye-i Dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında". Belgenin orijinali ek 2'dedir. Belge BOA, DH. MKT, Dosya No: 1979, Gömlek No: 8'de yer almaktadır.

²³⁸ Esen, s. 75; Udeh, C. II, s. 23.

şartlarına aykırı işlem yapılması halinde vakıf yöneticilerinin cezalandırıldıklarına şahit olmaktayız²³⁹.

Bazı çağdaş İslam Hukukçularına göre, hükmi şahısların toplum için zararlı olabilecek faaliyetlerine sınırlama getirilebileceği gibi, hükmi şahısları temsil eden kişilere ceza terettüp ettirilebilir. Hükmi şahıslara yönelik olarak da hükmi şahsiyetini sona erdirmeye, yıkma, ortadan kaldırma ve müsadere gibi cezalar veya güvenlik tedbirleri uygulanabilir²⁴⁰.

Bu bilgiler ışığında klasik dönemde Osmanlı Devlet'inde hükmi şahısların ibret amacıyla da olsa teşhir edildiğine dair örneklerle rastlamadığımızı belirtmek gerekir. Ancak Tanzimat sonrası dönemde konuyla ilgili ilgi çekici bir vesika karşımıza çıktı. 21 Ağustos 1330/3 Eylül 1914 tarihinde Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliğinde kaleme alınan bu belgenin konusu, bazı İngiliz sigorta şirketleri tarafında verilmeyen tazminattan dolayı mezkûr şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesidir²⁴¹. Vesikadan riziko gerçekleşmiş olmasına rağmen bazı İngiliz şirketlerinin ödemeleri gereken sigortalarını ödemedikleri, bunun üzerine İngiliz sefaretine başvurulduğu anlaşıyor. İngiliz sefaretine ise idari ceza vermelerinin mümkün olmadığını, bu nedenle mahkeme başvurulması gerektiğini ancak şirketlerin Osmanlı sınırları içindeki mahkemeler tarafından değil, şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki mahkemeler tarafından yargılabileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Bâb-ı Âli Umûr-ı İdare-i Müdüriyeti Umumisi söz konusu Lanfariş, Imperyal Kravak ve British Insurance adlı şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesi yönünde karar almış bu kararın hukuki değerlendirmesini yapması için Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliğinden görüş sormuştur. Müşavirlikte bu kararın uygulanabileceğini hatta İngiliz sefaretinin de bu şirketlerden memnun

²³⁹ Örneğin Medine-i Münevvere'de Bâb-ı Rahmet'deki Kayıtbay Vakfı'na ait su mahzeninin bazı kişiler tarafından isgal edildiği bildirildiğinden, durum arz edildiği gibi ise isgalcilerin buradan çıkarılmaları ve bundan sonra da kimsenin vâkıfın şartına aykırı iş yapmasına izin verilmemesi hakkındaki belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1770. Benzer kararlar için aynı defterin 415, 1202, 1577 nolu hükümlerine bakılabilir.

²⁴⁰ Udeh, **C. II**, 23. Kanatimizce bu tedbirler veya cezalar arasına teşhiri de sokmak mümkündür.

²⁴¹ Vesikanın orijinal hali ek 19'da mevcuttur. Kayıt BOA, HMŞ. İŞO, Dosya No: 2, Gömlek No: 14'de yer almaktadır.

olmadığını, mezkûr şirketler aleyhine dava açılabilirliğini, açılan davada acenteler haklılığını ispat edemezse kapatılabileceğini belirtmiştir.

Vakada görüldüğü üzere riziko gerçekleşmesine rağmen şirketler ödeme yapmamışlardır. Osmanlı Devleti ise bunun üzerine vatandaşlarının bu şirketlerle iş yapıp zarara uğramasını önlemek için bu şirketlerin isimlerinin teşhir edilmesine karar vermiştir. Vesika şirketlerin isimlerinin teşhir edileceğinden ve toplumun bu isimleri öğrenmesinin kamu yararına uygun olacağından bahsetmektedir. Ayrıca belgede, uygun bir vesait ile teşhir edileceği belirtilerek teşhir prosedüründen ziyade teşhirin kendisinin üzerinde durulmuştur. Tüm bu bilgiler, bize göstermektedir ki Tanzimat sonrasında tüzel kişiler teşhir yaptırımına tabi tutulmuşlardır²⁴².

Sonuç olarak, teşhir yaptırımı Osmanlı Devleti'nde cezaların şahsiliği ilkesine uygun olarak infaz edilmiştir. Edirne çevre temizliği yasaknamesindeki hüküm düşüncemizi desteklemektedir. Ancak belirtilmelidir ki, teşhir yaptırımından mahkûmun yakınlarının etkilenmemesi çok zordur. Nitekim izah edildiği üzere bu konuda Tanzimat sonrası Osmanlısında şikâyetler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımı, hükmü şahıslar açısından değerlendirildiğinde şu sonuca varılmıştır. Tanzimat sonrası Osmanlısında tüzel kişiler de güvenlik tedbiri niteliğinde teşhir yaptırımına muhatap olabilmişlerdir.

D. Cezaların Genelliği Açısından Teşhir

Cezaların genelliği, suçu işleyen herkese ayırım yapılmaksızın aynı şekilde cezai müeyyidenin uygulanmasıdır²⁴³. Bu konuda Hz. Peygamber'in kendi kızının hırsızlık yapması durumunda dahi aynı cezayı vereceğini

²⁴² Bugün Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve diğer kurumların nın yapmış olduğu firma teşhiri uygulamasının yaklaşık 100 sene evvel Osmanlı idarecileri tarafından uygulandığını göstermesi açısından bu örnek dikkat çekicidir.

²⁴³ Udeh, **C. I**, s. 306 ve **C. II**, s. 204, 205; Cevat Akşit, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Gaye Vakfı, İstanbul 2004, s. 52, 53; Dağcı, s. 36.

belirten Hadisi, Veda Hutbesi'ndeki Arabın Arap olmayana üstün olmadığına ilişkin ifadesi delil olarak gösterilebilir²⁴⁴.

Teşhir cezasının herkese uygulanıp uygulanmadığı konusu bu açıdan önemlidir. Osmanlı Devleti'nde Umumi Kanunnamelerde yer alan hükümler bize bu yaptırımın herkese uygulanması gerektiğini göstermektedir. Örnek olarak III. Murad dönemi Umumi Kanunnâmesini verebiliriz. Buna göre “*Eğer bir kimesne püzevenklik eylese ...âî ta'zîr ve teşhîr idüb cürm alına.*”²⁴⁵ Hükümü her kim ki pezevenklik suçu işlerse tazir ve teşhir olunacağını göstermektedir. Umumi Kanunnamelerde benzer düzenlemelere rastlamak mümkündür.

Bazı spesifik kanunname hükümlerinden de teşhirin umumi bir ceza olduğunu anlayabiliyoruz. II. Bayezid'in İstanbul için çıkarmış olduğu İhtisab Kanunnamesi'nde tüm sanat ehlinin teşhir yaptırıma tabi tutulabileceği şu şekilde hükme bağlanmıştır: “*Ve her san'atı aydan aya kadı ile teftiş ede ve dahi göre ve gözede. Her kangısı kim ta'yin olunan narhtan eksük sata, muhtesib hakkında gelüb teşhir ede*”²⁴⁶. Söz konusu İhtisab Kanunnamesi'nde “*hayat*”tan “*tarakç*”ıya, “*halayıkçı*”dan, “*değirmenci*”ye kadar yaklaşık elli adet meslek grubundan bahsedilmektedir. Hükümdeki ifadesi ile *her kangısı* hukuka aykırı bir şekilde işini yaparsa teşhir ile cezalandırılacaktır. Sadece belli bir meslek grubu belirtmeden tüm sanat ehli için bu yaptırımın öngörülmesi teşhir yaptırımını umumileştirmektedir.

Yine II. Bayezid'in Filipe Çeltik Yasaknamesi teşhir yaptırımının umumilik niteliğini göstermektedir. Hüküm şu şekildedir: “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar ma'rifetiyle mâ-tekaddemden oligelmiş kanun ve kâide üzre zikrolan enhârda yürüyüb hilâf-ı emr iş edenlerün haklarından gelüb*

²⁴⁴ Hem Kuran-ı Kerim'de hem de Sünnette insanlar arasındaki üstünlüğün tek sebebinin takva olduğu vurgulanmıştır: “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstün olanınız, takva bakımından en üstün olanınız (Allah'tan en çok korkunuz)dır. Şüphesiz Allah bilendir. her şeyden haberi olandır*” (el-Hucurât, 49/13). Hz. Muhammed de Veda Hutbesi'nde aynı durumu şöyle izah etmiştir: “*Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız birdir. Hepiniz Âdemdensiniz ve Âdem de topraktır. Allah'ın yanında en üstün olanınız takvası en fazla olanınızdır. Araplarla Arap olmayanların birbirine karşı üstünlüğü ancak takva ile*”.

²⁴⁵ Kılıç, **Kanunnâmesi**, s. 289.

²⁴⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 2.Cilt**, s. 296.

tehdid edeler. Ammâ tehdid her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ba'zısını döğüb ve tazmin ettirmek ve ba'zının sakalın kesmek ve ba'zının burnun delüb bazarda gezdürmekdir"²⁴⁷. Buna göre bu yasaknameye aykırı şekilde hareket eden kişilere verilecek ceza üç adettir. Bunlardan ilki, döğmek ve zararı tazmin ettirmektir; ikincisi sakalın kesmek ve nihayet burnunu kesip pazarda dolaştırmaktır. Görüldüğü üzere teşhir yaptırımı bu hüküm ile bu kanunname için umumi bir ceza niteliğine bürünmektedir. Yani teşhir yaptırımı sadece belli kişilere değil, bu kanunnamedeki hukuka aykırı iş yapan herkese uygulanabilecektir.

Umumi Kanunnamelerde ve spesifik kanunnamelerde hal böyle olmakla birlikte, bu yaptırımın uygulanabilirliğinin zimmîler, kadınlar ve askeriler açısından ayrıca incelenmelidir.

Osmanlı Devleti'nde uzun süre kadıların başvuru kitabı olan İbrahim Halebi'nin *Mültekâ'l-Ebhûr*'unda tazir cezası, tedib, men, red, icbar ve tahkirden ibaret olduğu için, bu hususta hür ile köle, erkek ile kadın, Müslüman ile kâfirin eşit olduğu ifade edilmiştir²⁴⁸. Bununla beraber bir tazir cezası olan teşhir cezası için bu sınıflandırmalar arasında uygulamada bir fark olup olmadığının tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle askerîler ve özellikle ulema ile reaya, daha sonra kadın ile erkek ve nihayet Müslim gayrimüslim arasında teşhir uygulaması açısından bir farklılık olup olmadığı belirtilmeye çalışılacaktır.

1. Askerîler ve Özellikle Ulema Açısından Teşhir Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımına geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin her alanda en fazla etkilendiği Selçuklu Devletlerinde teşhir yaptırımının yönetici kesime uygulanıp uygulanmadığına göz atmakta fayda vardır.

Dönemle ilgili kaynaklarda, Büyük Selçuklu Devleti döneminde reislerin reisi unvanına sahip kişinin teşhir edildiğini görüyoruz. Fakat buradaki uygulama biraz farklılık arz etmektedir. Şöyle ki; 450/1058 yılında

²⁴⁷ Akgündüz, *Kanunnameler 2.Cilt*, s. 403.

²⁴⁸ Halebi, C.1, s. 690.

Büyük Selçuklu Devleti zamanında Bağdat'ta²⁴⁹ Abbasi veziri Reisü'r-Rüesâ Ebû'l-Kâsım Ali İbnü'l-Müslime teşhir edilerek öldürülmüştür²⁵⁰. İbnü'l-Müslime'yi teşhir edip öldürülmesini sağlayan ise Şii olmasına rağmen, Sünnî Abbasî Halifeliği'nin başkenti olan Bağdat'ın valiliğine getirilen Ebû'l-Hâris Arslan Et-Türkî El-Besâsiri'dir²⁵¹. Besâsiri, valilik makamına geçtikten sonra ilk icraat olarak, edindiği askerlerle vezir İbnü'l-Müslime'yi tüm şehirde gezdirmek suretiyle teşhir etmiş ve sonra da öldürmüştür²⁵². Bunun üzere Bağdat'a askerleri ile geri gelen Selçuklu Hükümdarı Tuğrul bey, savaşta Besâsiri yenmiştir. Bir kaynakta Besâsiri'nin başının Bağdat'ta gezdirildiği ve Nube kapısına asıldığından bahsedilmektedir²⁵³.

Bu olay bize göstermektedir ki isyan gibi çok önemli bir suç işlemiş olan valilik makamındaki kişiler, Selçuklu Devleti zamanında teşhir ile

²⁴⁹ Selçuklu hükümdarı Tuğrul beyin, Bağdat'a nasıl girdiği konusunda muhtelif görüşler var olmuş olsa da, genel kabul, Sultanın, Halifeliğin merkezi olan Bağdat şehrine Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah tarafından davet edilmesi üzerine girdiğidir. Hatta Tuğrul bey, Halifenin dördüncü davetinden sonra Bağdat'a girmeyi kabul etmiştir. Halife'nin buradaki amacının Şii kökenli olan Buveyhilerin baskısından kurtulmak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Nadir Özdemir, “*Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler*”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 24, Güz 2008, s. 321 vd.

²⁵⁰ Lange, **Ignominious Parading**, s. 84 dipnot 9.

²⁵¹ Muzaffer Sağlık, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşuna Dair Meseleler**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 114.

²⁵² Sünnî Halifelik makamı ile Besasiri'nin aralarının 1054 ve 1055'te meydana gelen iki hadise sebebiyle açıldığı belirtilmiştir; 1054 senesinde Besâsiri, kendine bağlı obaların yakılmasını Halife'nin vezirinden bilerek onu itham etmiştir. Bu yüzden vezir Ebu'lkâsım b. Mesleme ile araları iyice açılmıştır. Bunun dışında Besâsiri, 1055'de Enbar'ı kuşatarak aldığı sırada, bir grup insanın Bağdâd'da kendi evini yakmasından da Halife'nin vezirini mesul tutmuştur; Sağlık, s. 114. İfade etmek gerekir ki, 1045'de, “Reisü'r-Rüesâ” lakabını alarak el-Kâim'in veziri olan İbn Müslime (ö. 450/1058) mezhep itibarıyla koyu bir Ehli Sünnet mensubudur. Bundan dolayı İbn Müslime icraatlarında Selçuklulara karşı meylinin olduğu ve hem Ehli Sünnet mezhebinin, hem de Abbasî hilâfetinin gerek Fatımîler, gerek Büveyhîler karşısında korunmasının ancak Selçuklular sayesinde mümkün olabileceğine inanmış biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslıhan Köse, **Sultan Tuğrul Bey Devri Hâkimiyet Mücadeleleri (1040–1063)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Ortaçağ bilim dalı Yüksek lisans tezi, Ankara, 2008, s. 80. Hatta Tuğrul beyin, Bağdat'a davet edilişinde İbnü'l-Müslime'nin rol aldığı ve halifeye karşı göstermiş olduğu saygı ve hizmetten ötürü kendisine “Cemâlü'l-verâ şerefü'l-vüzerâ” unvanının verildiği söylenir; Ahmet Güner, “*Mâverdü'nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arka Planına Bir Bakış (I)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, İzmir 2002, s. 25, 26.

²⁵³ Dr. Ali b. Salih el-Muheymid “el-Karahâniyyûn ve Cühûdühüm fî Neşri'l-İslâmî” Mecelletü Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Süûdi'l-İslâmiyyi dergisi, Riyad Safer 1417, sayı: 16) 273-318 “*Karahanlılar Ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları*” Çeviri: Ali AKSU, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt5 Sayı1, Sivas 2001.

<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/298.pdf> e.t.: 04.01.12.

cezalandırılabilmiştir. Kişinin vazifesinin önceden valilik olması, onun teşhir edilmesini engellememiştir²⁵⁴.

Selçuklularda sadece vali konumunda olan kişilerin değil, ulemadan da kişilerin teşhir edildiği örnekler vardır. Nitekim Ebul-Feth Bağdat'ta 567/1171 yılında yüzü karartılarak teşhir edilmiştir²⁵⁵. Buradan yola çıkarak, bu ceza türünün ilim adamlarına da teşmil edildiğini görebiliyoruz. Türk-İslam medeniyetinde ilim adamlarına duyulan saygının ne kadar büyük olduğu bilgisine sahip olduğumuz için bu örneğin ne kadar çarpıcı olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıfa mensup kimseler vazifelerini yerine getirirken hukuka aykırı hareket etmeleri halinde türlü yöntemlerle çeşitli cezalara çarptırılmışlardır²⁵⁶. Sürgün bu cezalardan biridir. Örneğin Akdeniz

²⁵⁴ Bu olaydan yola çıkarak teşhir yaptırımının devlete isyan eden ve kısmen de olsa başarılı olan asiler tarafından da kullanıldığını anlıyoruz. Reisü'r-Rüesâ makamına erişmiş bir idarecinin, asiler tarafından teşhir edilmesindeki gayenin "gövde gösterisi" olduğu fikrine sahibiz. Asiler, başarılı oldukları dönemde, güçlerini, halka göstermek belki de halk nezdinde meşruiyet kazanabilmek için teşhire başvurabilmişlerdir. Teşhir'in meşruiyet kazanabilmek ve kudret ifşası amacına hizmet edebilmesi için ise teşhir edilen kişinin halk tarafından tanınması, kabul görmesi ve güç sahibi birisi olması gerekir. Bu niteliklere sahip olabilmek için ise yönetici sınıfı içinde yer alınmalıdır. Bu sebeple yönetici sınıftan birinin teşhir edilmesi, sadece o kişiyi aşağılamak veya potansiyel suçluların gözünü korkutmak amacını taşımamaktadır.

²⁵⁵ Lange, **Ignominious Parading**, s. 84.

²⁵⁶ Araştırmalarımız sırasında Osmanlı Devletinde yol kesme ve eşkıyalık, adam katletmek suçlarının cezasının, suçu işleyen kişinin görevine göre değiştiğini fark ettik. Şöyle ki eğer yol kesme suçu devlet görevi olmayan bir grup tarafından işlenirse cezasının "*şer'le lazım gelen*" ne ise ona göre belirlenmesi emredilmişken; eğer söz konusu suç devlet vazifesi olan bir kişi tarafından işlenmişse bu durumda bu kişinin hapsedilmesi emredilmiştir. Yönetici kesime verilen bu hapis cezasının nehai ceza olup olmadığı tartışılabilir. Zira yaygın usule yönetici sınıf mensuplarının cezaları kadılar tarafından değil, doğrudan İstanbul'dan verilmektedir. Konuyla ilgili ilk örnekte 975/1568 yılında Anadolu beylerbeyine yazılan yazıda Bilkavak köyü civarında tüccarların yolunu keserek eşyalarını gasbedip iki tüccarı öldürdükleri bildirilen Çeltik Amili Mürüvvet ve adamlarının "... *miriye alâkaları var ise habsidüp arz...*" eylemesi "*Miriye alakaları yoğunlaşmış ashâb-ı hukuka şer'le müteveccih olan hakların alıvrıp sipahi değiller ise ol bâbda şer'le lâzım geleni icra*" etmesi istenmiştir. Örnekler için bk. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 754; BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 321. Bu münhaldeki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hicri 975 tarihli bir belgede Karahisar-ı şarki'de Kadioğulları diye bilinen Abdurrezzak, Zeynel ve Rüstem adlı sipahiler ile akrabalarının sakin oldukları Şıryan nahiyesinde yol kesip tüccarların mallarını aldıkları, İran elçisi için zahire tedarikine gönderilenleri döğdükleri bildirilmiş, adı geçenlerin davacıları ile beraber davalarının görülmesi, suçları sabit görülürse hapsedilerek tımarlarının başkalarına tevcih edilmesi emredilmiştir. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 916. Bir başka örnekte kız ve oğlan çekip hırsızlık yapan "...*sipahi ise habsidüp değil ise şer'le lazım geleni...*" uygulamak gerektiği belirtilmiştir. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 939. Keza 966/1559 tarihli belgede Prizin sabık beyi Hüseyin bey'e yazılan emirde Varna'nın Pazarcık kasabasında ve Silistre'nin bir köyünde eşkıyalık yapan kişiler "*sipâhî tâ'ifesinden ise muhkem habs idüp arz idesin, değil ise ol bâbda muktezâ-yı Şer'-i Serîf ne ise mahallinde edâ idüp yirine*" koyması istenmiştir.

Boğazı muhafızlığına tayin edilen Nasuh Paşa önceki yerinde olduğu gibi mezalim ve ahaliye zulüm ettiğinden vüzeratı alınarak Rodos'a sürgün edilmiştir²⁵⁷. Hapsedilme ve bedeni cezalar da yönetici kesime verilen cezalardandır. Örneğin 977/1570'de Ramazan Köyü'nden İbrahim Dede isimli şahsın herhangi bir suçu yokken parası alınıp, kendisine zulmedildiği için hükm-i şerif irad edilip pazar yerinde yüksek sesle okutulması üzerine, sancak beyi subaşı olan Ferhat'ın, okuyanı haps edip, sonra da bu hükm-i şerifi okuyana, okutana, yazana, getirene şiddetli küfür etmesi üzerine şahsın yakalanıp, hapsedilip, dilinin kesilmesine karar verilmiştir²⁵⁸. Bir başka örnekte Yenice naibi Mustafa'nın bir mescidi ahıra çevirmesi üzerine, kendisinin tazir edilmesine hükmedilmiştir²⁵⁹. 1730 yılında yeni fethedilen bir bölge olan Revan'a atanan vezir İbrahim Paşa'nın bölgeyi adaletle idare

BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 295. Tehdit, adam öldürme ve hırsızlık suçlarını isledikleri bildirilen Kilise köyünden isimleri yazılı olan şahısların teftis edilip ser'an üzerlerine sâbit olan hakların alınıp sahiplerine verilmesi; adam öldürme suçunu isleyen sipâhi değil ise ser'-i şerife göre cezalandırılması, sipâhi ise diğer suçlularla birlikte hapsedilip sicil sûretlerinin gönderilmesine dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 163. Yalvaçlı Hacı'nın seferde iken evini basıp malını alan ve kızını götüren Hızır arkadaşlarının hakkındaki tatbikatta elde edilen ve evinde Hacı'nın kızı bulunan Hızır'ın yaptıklarına memleket ayanının şahadet ettiğini Akşehir kâdısı bildirdiğinden "...ehl-i fesâd sipâhi ise habs idüib arz eyleyesin değilse ol bâbda emr-i şerîfîm kavîm her ne ise icrâ ..." edilmesi hükme bağlanmıştır. Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 487. Devlet görevlilerin hapsedilmesi, onların idam edilmeyeceği anlamına gelmiyordu. Hapsedildikten sonra da siyaset edilen görevlilere rastlamak mümkündür. 967/1559 tarihinde Akçahisar yolunda kadınların öldürülmesine yardımcı olan Subaşı Karamanlı Hasan'ın siyaset olunması bu duruma bir örnektir; BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 505.

²⁵⁷ BOA, C. DAH. Nr. 1283 / R. 1206[Kasım 1791], Daşcıoğlu, s. 123.

²⁵⁸ "Ağlasun kâdisına hüküm ki: Haliyâ nâibin sûret-i sicill gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' karye-i Ramazân'dan ibrahîm Dede bin Hacı Hamza'nın sancakbegi, sübasısı üzerine cerîme-i sâbit olmadan cerîme diyü akçesin alup, zulm itdüğü husûs için hükm-i serîf îrâd idüp, zıkr olunan hükm-i serîfün mefhûmın bâzârdan nidâ itdüğünizde, sancak begi sübası olan Ferhad, münâdîyi habs idüp, muhkem azâb idüp, sonra yazanın ve getürenin ve nidâ itdürenin ve nidâ idenin, ağzına avretine semm-i galîz itdüğü şer'le sâbit olduğun bildürmeğin buyurdum ki: Sen göresin. Husûs-ı mezbûr bir def'a şer'le fasl olmayup ve on bes yıl mürrâr itmis. Da'vâyı değil ise, Hakk üzre ber-mûceb-i ser'-i serîf teftîş idüp göresin. Fi'l-vâkı'arz olduğu üzre bi-hasebi ser'-i serîf, sicill-i mezbûrın mazmûnu sâbit ve zâhir olduğundan sonra mezbûr Ferhad'ın dilin kesesin ve emr-i serîfün yerin bulduğun yazup bidüresin. Ammâ hîn-i teftîşde Hakk-ı sarîha tâbi' olup tezvîrden ve telbîsden meshûd-zûrdan hazer idüp, kasabadan muttasıl olmayanı azl itdüresin.", Paşazade, **9 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 197, s. 84.

²⁵⁹ "Bolu begine ve Yenice kâdisına hüküm ki: On iki dîvân kâdısı mektûb gönderüp, sen ki Yenice kâdisısın. Nâibin Mustafa bir mescidi bozup, ahûr idüp ve Pîr kulu nâm kimesnenün hulâf-ı ser' yedi yüz akçesin aldugı sâbit olmuştur diyü i'lâm itdüğü, kâdî askerîm tarafından pâye-i serîr-i âlâya arz olunmağın, minba'd niyâbet idirilmeyüp, ta'zîr olunup, südde-i Sa'âdetüme gönderilmesin emr idüp buyurdum ki:

Mezkûra emrim üzre minba'd niyâbet itdirmeyüp, ta'zîr idüp, dahı Âsitâne-i Sa'âdetüme gönderesin. Yolda gelürken gayb itdirmekten hazer idesin." Paşazade, **9 numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 43, s. 19.

etmemesi, haksız yere vergi toplaması gibi nedenlerle kadı tarafından yargılanması ve hak sahiplerine haklarının verilmesi hükme bağlanmıştır²⁶⁰. Merkez teşkilatında yer alan Divan kalemi kâtiplerinden Seyyid İbrahim kendi halinde olmadığı, sadakatten uzaklaştığı, kanun ve hükümlere ilaveler yaptığı için görevinden azledilerek Limni Adasına sürgün edilmiştir²⁶¹.

Yönetici kesime verilen farklı cezalar arasında teşhir yaptırımı da yerini almıştır. Hatta devletin zayıflamaya başladığı dönemlerde bu cezayı yeniçerilerin yönetici kesime uyguladığını Lady Montagu'nun göndermiş olduğu mektuplardan anlayabiliyoruz. Yazar, yeniçerinin bir bölgedeki yöneticiyi cezalandırıldıktan sonra teşhir etmesini ve Padişahın bu durum karşısında ses çıkarmamasını şu şekilde ifade etmiştir²⁶²:

“Burada bir vekil halkı memnun edemezse, üç [gün] sonra efendisinin kollarından bile olsa çekilip alınıyor. Elleri, kafası ve ayakları kesiliyor; büyük hürmetle Sarayın kapısının önüne atılıyor. Kendisine nihayetsiz bir sevgi beslenen Padişah ise bu sırada dairesinde titreyerek oturuyor. Gözdesini ne savunabiliyor ne de intikamını alabiliyor.”

Bazı belgeler, kamu görevlisinin teşhir edilmesinin yerine hapsedilmesinin daha uygun bulunduğunu göstermektedir. Şöyle ki, suç işleyen kişi hakkında gönderilen emirde *“...mezbûrenün oğlını katlidenler ve hırsuz u harâmîlik ve fesâd ü senâ’atî zâhir olan her kimler ise sipâhî tâyifesinden olanı habsden itlâk itmeyüp ser’le üzerine sâbit ü zâhir olan mevâddı ale’t-tafsîl yazup arzidesiz; sipâhî olmayanlar bâbında emr-i ser’ı*

²⁶⁰ Revân fethedildiğinde gönderilen emirle, askerlerin baskısı nedeniyle başka yerlere göç eden halkın tekrar eski topraklarına dönerek Revân’ın tekrar önceki mâmur ve bayındır hâle getirilmesi için İbrâhim Paşa vezîr tâyin olunup, gerekçeleri sıralanıp te’kidle halka mülâyemet gösterilmesi ve adâletle idâre edilmesi vurgulanmışken; vezîrin aksi hareketlerde bulunduğu, mal biriktirip halka bu yönde baskılar uygulayarak birçok ek vergilerle halkı fakirleştirdiği haberleri ulaştığından çeşitli isimler altında halktan toplanan bu vergiler vezîr adâletli bir şekilde yargılanıp, bu durumdan haberdar olan şâhitler dinlenilmek sûretiyle vezîrin, aldıklarını tazmîn husûsunda hiçbir özrü kabûl edilmeyip şiddetle uygun bir dille kınanarak, aldıkları son kuruşuna varıncaya kadar eksik bırakılmadan tazmîn edilerek üçte ikisi gönül hoşluğuyla mîrîye bırakılıp Revân’ın ayrı bir hazînesinde toplanıp, üçte birinin ise hak sâhiplerine dağıtılarak defterleri tutulup huzûra yazılı ve mühürlü olarak gönderilmesini bildiren hüküm için bk. Kurt, **13 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri**, s. 205, Hüküm No: 226.

²⁶¹ BOA, C. DAH. Nr. 2440 / Evail Z.1205 [Ağustos 1791], Daşcıoğlu, s. 103.

²⁶² Lady Montagu, **Şark Mektupları**, 28. Mektup, s. 36.

kavîm her ne ise mahallinde icrâ idüp yirine..." konması emredilmiştir²⁶³. Yani eğer mahkûm sipahi ise, onun hapsedilmesi emredilmişken, sipahi olmaması durumunda hakkında verilecek kararın mahallinde alenen infaz edilmesi vurgulanmıştır. Bu durumda sipahinin alenen infazının önüne geçilerek teşhir edilmesi engellenmiş olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf açısından genelde kesik başın teşhiri şeklinde bir teşhir uygulaması mevcuttur. Sadece kesilen başın teşhiri değil, aynı zamanda neden infaz edildiğinin, mahkûmun isminin, görevinin yer aldığı yaftalarda ser-i maktuunun önünde teşhir edilirdi²⁶⁴. Ceset teşhiri de askerî kesime sık uygulanan bir teşhir yöntemi idi. Hatta askerî, siyasi ve idari açıdan en üst seviyede bulunan sadrazamların bile cesetlerinin teşhir edildiğine rastlanılmaktadır. Sadrazam Topal Recep Paşa'nın, yeniçeri ve sipahileri kışkırtarak kendisine rakip gördüğü Başdefterdar Vezir Prevezeli Mustafa Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Halifeyi ortadan kaldırmak istemesi üzerine IV. Murat tarafından boğdurtularak siyaset olunmuş ve cesedi Saray kapısında teşhir edilmiştir²⁶⁵.

Rastladığımız bazı kayıtlardan askerî kesimin doğrudan teşhir yaptırımına tabi olduğu da anlaşılmaktadır. Bu çerçevede eğer sipahi görev yerine gelmez ise teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. Kendilerine gönderilen emre aykırı bir şekilde görev yerine gitmeyen sipahilerin burunlarına kıl geçirilerek teşhir olunması ve ellerindeki tımarların alınması yönünde Divan-ı Hümayun'da karar alınmıştır²⁶⁶.

²⁶³ Belge için bk. BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 393.

²⁶⁴ Konuyla ilgili teferruatlı bilgi, Osmanlı Devletinde teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekilleri başlığı altında mevcuttur.

²⁶⁵ BOA, **83 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 19.

²⁶⁶ "Yazıldı, nisanlu Mustafa Çavuş'a virildi. Fî 10 Zilka'de sene 973[1566]

Semendire beyine hüküm ki: Bundan akdem sana hükmi şerifim gönderilüp sancağın sipahileri Budun beylerbeyisi yanına cem'iyete gönderüp yüz neferin alıkoyasın dinilmis idi eyle olsa sipahiden kimesneye varmayup buyurdum ki:

*Aslâ te'hir ü terâhî itmeyüp Semendire sipahilerinin emrim üzre yüz neferden mâ'adâsın ber-vech-i isti'cal ihrâc idüp müretteb ü mükemmel düşmen yarağıyla Budun'a müsâriü'n-ileyhe gönderesin ki vech gördüğü üzre hizmetde bulunalar ihmâlden hazer eylesesin sonra özrün makbul olmaz ve varup irismiyen sipahiye hakâret ve seyâset olmak mukarrerdir ana göre tanbih eyliyesiz ve şimdiye degin Budun beylerbeyi yanına varmıyanlara ki anda bulunalar **burunlarına(?) (...) geçürüp teşhîr idüp tımarı** dahi alına, söyle bilesin." BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1716.*

Tanzimat sonrası, 1858 tarihli Ceza Kanunun yürürlükte olduğu dönemde yönetici kesimden kişilerin de teşhir yaptırma tabi tutulmaya devam ettiğine şahit olmaktayız. Örneğin, 12.Ş.1282/1866 tarihinde İzmir'in Aydın sancağına bağlı Ödemiş kazasının Bademye karyesinde ve Asakiri-Zabtiyeden Çavuş Mustafa ve neferattan Çavuşoğlu Mehmed, Koloğlu Mehmed, Malkoçoğlu Mustafa ve Külahçioğlu Mehmet'in cibr ve şiddet uygulayarak soygun yapmalarından dolayı teşhirden sonra soygundan geri kalanların da kendilerinden tahsiliyle, yedişer sene müddetle küreğe konulmak üzere Mildilli'ye gönderilmişlerdir²⁶⁷. Görülmektedir ki zabtiye görevlileri ve yardımcıları teşhir yaptırımından muaf tutulmamıştır.

Yönetici sınıf açısından konuyu genel olarak inceledikten sonra, bu sınıf içerisinde yer alan ilmiye mensupları ile ilgili biraz daha ayrıntılı bilgi vermek faydalı olacaktır. Osmanlı Devleti'nde ulemanın, İslam dini ve hukukunu temsil etmesi sebebiyle özel bir konumu olsa da, ilmiye mensuplarına da işledikleri suçlardan dolayı ceza verilmiştir. Bu çerçevede teşhir cezası da listedeki yerini almaktadır. II. Mustafa döneminin Şeyhülislamı olan Feyzullah Efendi, hükümet nüfuzunu kendi çevresi için kullandığından halk ve devlet içinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. İstanbul'da 1703'de çıkan ayaklanmada şeyhülislam azledilmiş ve Erzurum'a sürgün edilmiştir. Daha sonra Edirne'ye getirilmiş ve yeniçeriler tarafından idam edilmiştir²⁶⁸. Devlet malını zimmetine geçiren Limni Kadısı da Kıbrıs'a sürgün edilmiştir²⁶⁹. Bir başka örnekte, Bursa'da Alaaddin Bey camiinde imamlık yapan Hamza Efendi, mahallesindeki bir parça yeri zabt etmek için, İstanbul'a şeyhülislamın mührünü taklit ederek sahte mühürlü mektup yazmış, bununla birlikte rüşvet almaya da cüret ettiği için Limni Adasına *sürgün* edilmiştir²⁷⁰. Keza İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii müezzini ve kandilcisi olan İbrahim Efendi mahallesinde sakin Şerife Hafize adlı bir kadını

²⁶⁷ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 32.

²⁶⁸ Daşcıoğlu, söz konusu vakayı BOA, **114 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 114/1, s. 90'a atfen vermiştir; Daşcıoğlu, s. 137.

²⁶⁹ BOA, **71 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 244 (12.S.1002/ 07.11.1563).

²⁷⁰ BOA, C. ZAB. Nr. 414 / 10.L.1205 (12.06.1791), Daşcıoğlu, s. 101.

gerekli tetkikleri yapmadan Halil adındaki kimseye nikâh ettiği için Bursa'ya sürgün edilmiştir²⁷¹.

Yukarıda belirttiğimiz cezalar dışında teşhir cezasının da verildiği görülmektedir. Mısırın fethinden sonra 923/1518 senesinde Şafii fakihlerden biri, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlendiği için kadı tarafından cezalandırılmıştır. Kadı, fakihi şiddetli şekilde dövmüş ve başını açmış, pisliği ile birlikte olan bir inek işkembesini ona giydirmiş, ters döndüğü halde eşek üzerine bindirerek Kahire'de teşhir ettirmiştir²⁷².

Osmanlı kanunnamelerinde araştırıldığında görevini yanlış ifa eden imamların teşhir yaptırımı ile cezalandırılabilirliğini görüyoruz. Hakikaten Uriel Heyd'in Kanuni'ye atfen yayınlamış olduğu hükme göre "*Ve dahi iddet tamam olmadan nikâh iden kimsenin muhkem hakkında geleler (tazir ve teşhir ide) ve ağaç başına bir akçe cürm alına, nikâh iden imamı bulup ana dahi sual idüp, itdiyse ana dahi böyle ideler...*"²⁷³. Görülmektedir ki imam eğer iddet süresi içerisindeki bir kadının nikâhını kıyarsa, böyle bir fasid nikâh aktini kıydığı için teşhir edilecektir.

İmamların teşhir edileceğine ilişkin bir başka kanunname hükmü ise şöyledir: "*Veya kız veya avrat çeküb cebr ile nikâh itdireni ve kız çeküb tağda göcile (?)kabin kıydırub avrat edeni cebr ile boşadalar ve dahi siyaset ideler. Ve nikâh idenin sakalın kesüb muhkem let ideler. O kabin kıyan danışmendin âdeti ise sakalını keseler ve eşeğe bindireler, valla âdeti değil ise tazir ideler*"²⁷⁴. Bahse konu hüküm bize zorla kaçırılarak evlenmeye zorlanan kadınların nikâhlarını kıyan imamlara verilecek cezaları izah etmektedir. Eğer imam, kanunnamedeki hali ile danışmend, bu işi sürekli olarak yapıyorsa sakalı kesilecek ve eşeğe bindirilerek teşhir edilecektir.

Belgelerden anlaşılacağı üzere ulemadan kimselere hemen teşhir yaptırımının uygulanmasından kaçınıldığı görülmektedir. Yalancı şahitlik yapan bir kişi hakkında hem klasik İslam Hukuku devresinde hem de

²⁷¹ BOA, C. ZAB. Nr. 232 / Evahir Z. 1173 (Temmuz 1760), Daşcıoğlu, s. 101.

²⁷² Ebud El Şalci, *Mevzuat-el Azab*, al-Dar el-Arabiyya li-l-Mavzu'at, Beyrut 1980, s. 250 vd.

²⁷³ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 84, md. 100 dipnot 3.

²⁷⁴ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 60, md. 15 dipnot 3.

Osmanlı uygulamasında teşhir cezasının verildiğini belirtmiştik. Halbuki mühimme defterlerinde yer alan bir örneğe göre 979/1572'de Sarıkavak köyünde imam olan Sefer'in gammazlık ve yalancı şahitlik yaptığı konusunda şikâyet edilmesi üzerine mezkûr kadıdan imam Sefer hakkında teftiş yapıp, üzerine atılı suçları işlediği şer'le sabit olması halinde durumun sicile kaydedilip, imamın İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir²⁷⁵.

Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde 1274/1858 tarihli Ceza Kanununda eklenen bir fıkra ile ulema kesim teşhir yaptırımından muaf tutulmuştur. Hatta getirilen düzenlemeye göre sadece İslam dini açısından dini niteliğe sahip olan kişiler değil, diğer milletlerin dini görevlileri de teşhir yaptırımından muaf tutulmuşlardır. 7 Zilhicce 1278/5 Haziran 1862 tarihinde yani kanun yürürlüğe girdikten yaklaşık 4 sene sonra yürürlüğe giren hüküm şu şekildedir: “*Ehl-i İslamdan ulema ve meşayih ve hutebâ ve eimme ile milel-i saireden sıfat-ı ruhaniyesi olanlar teşhir kaidesinden muaf ve müstesna tutulur.*” Bu düzenleme ile ulema Tanzimat sonrasında ulema kesim açısından teşhir yaptırımına başvurmak kanuni olarak imkânsız hale gelmiştir.

2. Cinsiyet Açısından Teşhir Uygulaması

Tezimizin bu kısmında cinsiyetin teşhir yaptırımının uygulamasında rol oynayıp oynamadığını tahlil etmeye çalışacağız. Burada elbette ilk akla gelen soru, kadınların teşhir yaptırımı ile cezalandırılıp cezalandırılmadığıdır.

İlgi çekici tespitlere yer verildiği için konuya öncelikle Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde kadınların teşhir cezasıyla cezalandırılması konusundaki

²⁷⁵ “Yazıldı.Mezbûr kadî efendiye virildi. Fî gurre-i Sefer sene 979[1572] Kastamoni kadîsına hükiüm ki Südde-i Sa'âdet'üme mektûb gönderüb taht-ı kazânda Sarıkavak nâm karyede imam olan Sefer'in karyesi halkından Murâd bin Üveys Receb ve Nebi ve Hızır Muharrem ve İsmail ve Şa'bân ve gayri kimesne **mezbûr imam** subaşilar yanına varub dâyimâ gammazlık ve telbis da'vâ **idüb şahid-zôr olmakdan** hâlî olmayub gelen kadılarınca def'i men idüb memnû'olmaz hakkından bu def'a gelinmezse perâkende olmak mukarrerdir deyû şekvâ eyledüklerin arz eylemişsin imdi buyurdum ki vardukda mezkûr imam Sefer'in ahvâlin evkât-ı vechile hak üzre teftîş ve tefahhüs idüb göresin arz itdüğün mezbûr kimesne olmayub yaramaz olub vech-i meşrûh üzre müslimânlara zarar u ziyânı olduğı şer'le sâbit ü zâhir olursa vukû'ı üzre sicile kayd idüb dahi kendüye kay-u bend ile yarar âdemlere koşub sûret-i siciller ile **Südde-i Sa'âdet'üme irsâl eyleyesin** koşub gönderdüğün âdemlere tenbih eyleyesin ki evkât-ı hıfz idüb gaflet ile gaybet itdürmekden ziyâde hazer eyleyeler ve hebsin teftîşin hak sarîthe tâbi' olub hilâf-ı şer'-ı şerîfe kimesneye zulm ve teaddîden hazer eyleyesin.” Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 560.

fikirleri belirtmekle başlamak istiyoruz. Greene, erken modern²⁷⁶ Avrupa'da kadınların, utandırma yaptırımlarına erkeklere nazaran daha fazla konu olduğu ileri sürmüştür. Yazar, görüşlerini şu şekilde izah etmiştir: *“Kadına acı çektirmenin kültürel bir yasak olarak düşünüldüğü o dönemde jüri üyelerine fiziksel olmayan müeyyideleri kullanmak daha cazip gelmektedir. Bu nedenle jüri üyeleri bu yasaklara karşı daha temkinli olabilmek için kadınlar hususunda utandırma cezalarına başvurmayı tercih ediyorlardı. Fakat yine de acı içermeyen cezaların kullanılması, söz konusu yasakları istismar etme potansiyeline sahiptir, çünkü kadınların daha çabuk kabullenici fıtrata (female modesty) sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bir kadını, toplum önünde ifşa ederek utandırmak, fiziksel müeyyideye nazaran sosyal ve ekonomik olarak daha uzun dönemde zarar verebilmektedir”*²⁷⁷. Greene'nin bu sözlerinden erken modern Avrupa'sında kadınlara sıklıkla teşhir cezasının verildiği, hatta bu cezaya başvurmanın prensip olduğu sonucu çıkmaktadır. Greene, kadınlara teşhir cezasının verilmesinin nedenini ise kadınlara fiziksel ceza vermenin kültürel olarak yasak olmasına bağlamaktadır. Ancak yazar bir yanıltan kaçarken başka bir yanıltıya düşüldüğünü ifade etmektedir. Zira yazara göre kadınları teşhir ederek utandırmak uzun vadede topluma daha fazla zarar verecektir.

Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde kadının teşhiri konusundaki fikirler bu yöndedir. Peki, Osmanlı'da durum nasıldı? Söze klasik dönem İslam Osmanlı Ceza Hukukunda had suçlarının işlenmesinde failin kadın veya erkek olmasının bir öneminin olmadığını ifade etmekle başlayalım²⁷⁸. Had suçlarında cinsiyet farkı verilecek cezayı etkilemez. Örneğin tüm unsurları gerçekleşmiş bir zina suçunun cezası kadın ve erkek için sopa veya recimdir. Verilecek ceza bu dönemde her ne kadar aynı olsa da sopa cezasının infazı açısından kadın erkek ayrımı yapılabilmıştır. Muhsan olmamış, zina suçunu

²⁷⁶ Yazarın ifadesi ile early modern.

²⁷⁷ Jody Greene, “Public Secrets: Sodomy and the Pillory in the Eighteenth Century and Beyond” The Eighteenth Century, Vol. 44, Texas Tech University; Summer/Fall 2003, No:2-3, s. 228, dipnot: 17.

²⁷⁸ Gül Akyılmaz, “19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Kanunlaştırma Hareketlerinde Kadının Hukuki Durumuna İlişkin Düzenlemeler”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 2011/ 1-2, İstanbul 2011, s. 198; Gül Akyılmaz, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü**, Gökso Matbaa, Konya 2000, s. 61.

işlemiş kadına uygulanacak olan sopa cezası aleni bir şekilde infaz edilir. İnfaz sırasında kadın, oturmalıdır. Sirtında ancak çok kalın elbise veya kürk varsa çıkarılmalıdır²⁷⁹. Normal elbisesi çıkarılmadığı gibi elbise açılmayacak şekilde iyice vücuduna bağlanmalıdır. İslam Hukukçuları, bundan maksadın sopa cezası infaz edilirken kadının avret yerinin açılmasının önlenmesi olarak görüş bildirmişlerdir²⁸⁰.

Kanaatimizce kadına uygulanacak olan sopa cezası hakkında bu denli teferruatlı hükümlerin belirtilmesi, cezanın aleni olarak infazıyla ilgili olabilir. Kadının, oturtulması, elbiselerinin sıkıca giydirilmesi ceza sırasında avret mahallinin açılma ihtimaline istinaden öngörülmüş tedbirlerdir. Eğer söz konusu ceza, aleni olarak değil, gizlice ve bir başka kadın tarafından infaz edilecek olsaydı, bu tedbirlere gerek olmayabilirdi; çünkü bu durumda mahkûma namahrem kimse etrafta olmamış olurdu. Özetle hükmün alenen infaz edilmesi, kadınlar açısından başkaca önlemlerin alınmasını gerektirmiştir.

Uygulamaya baktığımızda Osmanlı Devleti'nde kadınlara türlü cezaların verildiğini görüyoruz. İlk olarak siyaset cezasını örnek olarak verebiliriz. Örneğin zindanı yıkıp içinde bulunan gurbet tâifesinden on kişinin kaçmasına sebep olan üç zindancı ile söz konusu gurbetlerin kadınlarının siyâset olunmasına karar verilmiştir²⁸¹. Kadınlara da siyaset uygulandığına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür²⁸².

²⁷⁹ Akyılmaz, **Kadın**, s. 62.

²⁸⁰ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sellime et-Tahavi, **Muhtasaru't-Tahavi**, Matbaatu Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire 1370 (1950 M.), s. 264'den aktaran İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", **AÜİFD**, C. 33, Ankara,, s. 97.

²⁸¹ "Hüdâvendigâar beyine hüküm ki: Mektûb gönderüp emr-i serîfîm ile ba'zı ehl-i fesâdı testîs için gittükde sâbıkâ ahvâlleri arz olunan on nefer azebler size gittükde zindânı bozup geldükde ahvâllerin teftîş idüp bu fesâda ne bâ'is olup azeblerin avretleri ile hâliyâ zindancı olan Hasan ve sâbıkâ zindancı olup içerüce odabası olan bu Sinan ve birnefer levend isleri ve bilcümle bu husûsda zindâncılardan arz olunan zindâncılar ile azeblerin avretlerinden olduğuna şüphe yoktur deyü bildüğün ecilden zindâncılara ve avretlere siyâset emr idüp buyurdum ki: Hük-m-i serîfîm varıcak emrim üzre arz it (.....) zidâncılara ve avretlere siyâset idüp emr-i serîfîm yerine varduğın yazup bildireriz. Ve arz itdüğün üzre kafes odaların mefîn idüp ve kapıyı dahi içerüden mukayyed itdüğün mahallden açdırup ammâ ol Medîne-i Münevvere'ye vakf olan dükkânların yerine münâsib nesne bulasın ki, vakf yerine zarar olmaya söyle bilersiz" BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 657.

²⁸² Müslümanların kadınlarını ve cariyelerini ayartmak, ehl-i fesâdın baskalarının evlerine girmesine ve ayartılan cariyeleri öldürmesine yardım etmek gibi yaramazlıkları bulunduğu bildirilen Mihrisah isimli kadının, üzerine ser'an sâbit olan haklar alındıktan sonra siyâset olunmasına dair Karaman

Kadınlara sürgün cezasının verildiğine de müşahade etmekteyiz. 1783 yılında İstanbul'da Rahiki dükkânı mutasarrıfı mütevellî Ebezade validesinin azatlısı olan Münevver hatun, vazifesinden başka işlere karıştığı ağza alınmayacak sözler söylediği için Bursa'ya sürgün edilmiştir²⁸³. Keza İstanbul'da oturan Ümmügülsüm adlı bir kadın hileci, dalavereci ve rüşvet alıp verdiği için Bursa'ya sürgün edilmiş ve orada ikamet ettirilmesine karar verilmiştir²⁸⁴. 1768'de pezevenklik yapan bir kadının da sürgün cezasıyla cezalandırıldığını arşiv kayıtlarından öğrenmekteyiz²⁸⁵.

Kanunname hükümleri incelendiğinde teşhir yaptırımının uygulanması açısından kadın erkek ayrımı yapıldığını ifade edebiliriz. Hükümlerden yola çıkarak erkeklere teşhir cezasının verilebilmesi kadınlara nazaran daha kolaydır diyebiliriz. Hatta bazı hallerde aynı suçu erkeğin işlemesi halinde teşhir; kadının işlemesi halinde ise bir başka tazir cezasının verileceği hükme bağlanmıştır. Örneğin Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi'nde pezevenklik yapan kişi için alınının dağlanması cezası öngörülmüştür²⁸⁶. Burada alnın dağlanması cezası, net bir şekilde ifade edilmemiş olsa da erkekler için öngörülmüştür²⁸⁷. Çünkü aynı kanunnamede aynı suçu işleyen kadına doğrudan dağlama cezasının verileceğinden bahsedilmemiş; bu suçu işleyen kadının tazir edilmesi gerektiği ve “*ne miktar vech görürse ve ağaç başına bir akça cerime alına*” şeklinde ceza verilmesi öngörülmüştür²⁸⁸. Kanunnamede kadına net bir şekilde dağlamak cezasının verileceği yönünde açık bir hüküm olmadığı için kadın ile erkeğe uygulanacak ceza bakımından ayırım yapıldığını söylemek doğru olacaktır²⁸⁹.

Beylerbeyine ve Konya kadısına hitaben yazılan belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 693.

²⁸³ BOA, C. ZAB. Nr.4092 / Evahir R. 1197 (25.03.1783), Daşcıoğlu, s. 95.

²⁸⁴ BOA, C. ZAB. Nr.3315 / 12.Z.1203 (03.09.1789), Daşcıoğlu, s. 103.

²⁸⁵ Olayda Filibeli Rukiye adındaki çingeneyi Edirne'de Koltukçu Hacı Hüseyin'e satan oyuncu Emetullah ve Züheyla adlı kadınların Bursa'ya sürülmesi söz konusudur. BOA, C., ZAB. Nr. 21 / 28.Ca.1182 (10.10.1768), Daşcıoğlu, s. 113.

²⁸⁶ “*ve pezevenklik edenin alnında dağ edeler*”; Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 58.

²⁸⁷ Aynı yönde görüş için bk. Nevin Ünal Özkorkut, “*İslam Ceza Hukukunda Kadın*”, **AÜHFD**, C.: 56, Sayı: 2, Ankara 2007, s. 90-91 dipnot 47 ve Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 62.

²⁸⁸ Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 55; Heyd, **Otoman Criminal**, s. 63, md. 30.

²⁸⁹ Kanuni'nin sancak kanunnamelerinde kadınların pezevenklik suçu işlemeleri halinde tazir ve para cezasına çarptırılacağına yönelik hükümlere rastlamak mümkündür. Örneğin 929/1523 tarihli Karabağ

Benzer düzenlemeler, II. Selimin Kırşehir Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur²⁹⁰. Bahse konu düzenlemede de bir kadının pezevenklik suçunu işlemesi halinde mahkûmun sopa cezasına çarptırılacağını ve kadı ne kadar sopa cezasına hüküm veriyse o kadar para cezasına mahkûm edileceğini göstermektedir. Aynı kanunnamenin 57'inci maddesi ise “*Eğer bir kişi pezevenklik eylese kadı tazir idub teşhir ide, ağaç başına bir akçe cürm alına*”²⁹¹ hükmüne amirdir. Aynı kanunnamede kadınlar için ayrı bir hüküm düzenlenmesi o dönemde verilecek ceza açısından cinsiyet ayrımı yapıldığını göstermektedir.

İzah edilen bu hususlar, kadınlara hiçbir şekilde teşhir cezasının verilmediği sonucunu çıkarmamaktadır. Kanunname hükümleri iyi incelendiğinde kadınların da pezevenklik suçunu belirli şartlarda işlemeleri halinde teşhir yaptırımıyla cezalandırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Heyd'in aktardığı kanunname hükmüne göre pezevenklik suçunu, meslek olarak yapan kadının bedeni ceza ile birlikte nasıl teşhir edileceği şu şekilde izah etmiştir: “*Ve pezevenklik daim sanatı olan avratın (daima âdeti ise sanatı ola) burnu kesile ve illa eşeğe bindiriler teşhir oluna*”²⁹². Görülmektedir ki meslek olarak pezevenklik yapan kadın, öncelikle burnu kesilmek suretiyle bedeni bir cezaya mahkûm olmakta ardından da eşeğe bindirilerek teşhir edilmektedir.

Kanunnamelerdeki bu hükümlerin pratiğe yansıdığı belirtmek gerekir. Şalci'nin aktardığına göre 1215/1801 senesinde Kahire'de iki kadın, caddelerde önlerinde kadı olduğu halde teşhir edilmiştir. Bu kadınlar teşhir edilirken de münadiler “*Şu, hürleri satanların cezasıdır. Bu ikisi, Rumlara dokuz riyale bir kadın satmıştı*” şeklinde bağırımlardır²⁹³.

Şeriye sicillerinde kadınlara da teşhir yaptırımının uygulandığına ilişkin örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin 925 senesinde Dimitri isminde bir

Vilayeti Kanunnamesi “*Eğer bir avret peevenlik eylese kadı ta'zir ede. İki ağaca bir akçe cürm alına*” hükmüne amirdir; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 565.

²⁹⁰ “*Eğer bir 'avrat pezevenlik eylese kadı ta'zir urub ne mikdar vece görürse ağaç başınabir akçe cürm alına*”; Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 627.

²⁹¹ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

²⁹² Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

²⁹³ Şalci, s. 258 vd.

gayrimüslim ile birlikte olduğu iki şahidin tanıklığı ile kesinleşen Zeynep adlı kadın tazir ve teşhir yaptırımına çarptırılmıştır²⁹⁴. Zina suçunu işleyen kadınlara her zaman tazir cezası ile birlikte teşhir cezası verilmemiştir. Karşılaştığımız bir örnekte zina suçundan dolayı yargılanan kadına salt teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Hadise 925/1519 senesinde Üsküdar'da gerçekleşmiştir. Timurhan kızı Şahi adlı kadın, Seyid oğlu Murat ile birlikte bir evde yakalanmıştır. Murat'ın olay yerinden kaçtığını sicilden anlamaktayız. Açılan davaya dört kişi şahadet etmiştir. Netice itibariyle Şahi adlı kadın, teşhir cezası ile cezalandırılmıştır²⁹⁵.

Tanzimat sonrası dönemde suçluların mecmualarda teşhir edildiğinden yukarıda ayrıntıları ile bahsetmiştik. Daha öncede belirttiğimiz gibi polis mecmuasının ilk otuz sayısında suçluların fotoğraf ve isimleri teşhir edilmişti. Bu 30 sayıyı tek tek gözden geçirdiğimizde hiçbir kadın mahkûma rastlamadığımızı belirtmemiz gerekir. Bunun gerekçesini söyleyebilmek çok zordur. Kadınlar suç işlemedikleri için mi yoksa suç işlemiş olsalar bile kadın oldukları için mi dergide teşhir edilmemişlerdir sorusunun cevabını bulabilmek hakikaten zordur. Gerçek olan bir nokta vardır ki hiçbir kadın polis mecmuasında teşhir edilmemiştir.

Tanzimat sonrası dönemde kadınlar her ne kadar polis mecmuasında teşhir edilmemiş olsalar da kendilerine teşhir cezasının verildiği görülmektedir. Zira Hicri 06.L.1338/1922 tarihli belgeye göre Bayındır

²⁹⁴ “Sebeb-i tahrir-i kitâb budur ki

Karye-i Naerdübanlı'da Zeyneb bt. Mahmus'u Turmelik'in sığırı damı içinde Dimitri nâm kâfir ile bulduk deyu meclis-i şer'de Hazma b. Şahin ve Gündüz b. Hoşkadem şehâdet eylediler ba'de't-tezkiyet'ş-şer'iyye ve't-tahli'î'l-âdi şehâdetleri kabûl olundukda ta'zir olunup ve teşhir olundu öyle olsa mâ-hüve'l-vâki deftere sebt olundu. Tahriren fi evâsıtı Rebi'ulâhir sene 925[1519].

Şuhûdü'l-l-mazmûn Yeniçeri Hacı b. Abdullah ve Zipun ? Hamza b. Şirmerd ve Hazma b. () ve Ahmed b. Hüseyin ve Ali b. Hacı ve gayruhum mine'l-hâzırin.” **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927 / M. 1513-1521)**, Haz. Bilgin Aydın, Ekrem Tak, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 342, Hüküm No: 609.

²⁹⁵ “Vech-i tezkire oldur ki

Ba'dehû meclis-i sâni'de zikr olan cemâ'at hâzırûn olup mezkûr İskender'in avreti Şahi bt. Timurhan nâm avret [o]rosbu ve kahbe avrettirsâbikâ Murad b. Seydi'nin levendiyle bir ev içinde tutulup zikr olan Murad kaçıp gitmiş deyu mezkûr Sinan da'vâ ettikte Hacı Ahmed b. Mehmedî [ve] Ali b. Mustafa [ve] İsmail b. Yahya ve Hamza b. Yusufhan hâzırûn olup mezkûr Sinan'ın min külli'l-vücûh da'vâsına muvâfık edâ-yı şehâdet ettikleri sebebeden teşhîrine hükm olundu.

Fî evâsıtı Şa'bân sene 925[1519]. Şuhûdü'l-l-hâl: el-Mezbûrûn.” **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil**, Haz. Rifat Günelan, Vildan Kemal-Özlem Altıntop, Hatice Ayyıldız Bahadır, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, Hüküm No: 286, s. 165.

kazasının Burgaz köyünde Kabak Delen Çetesi ile Yunan askerî arasındaki çatışmada çeteden iki erkek ve bir kadın öldürülmüştür. Ardından da kadının çıplak olarak ahaliye teşhir edildiği arşiv kayıtlarında mevcuttur²⁹⁶.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın çağdaşı devletlerinde kadınlara teşhir cezası vermek bir prensip halini almış iken, Osmanlı da durum tam tersidir. Osmanlı, erkekleri kadınlara nazaran daha kolay bir şekilde teşhir etmiştir. Bu tespit, kadınların hiç teşhir edilmediği anlamına gelmemektedir. Kanunname hükümleri ve uygulamalar göstermiştir ki, erkekler kadar olmasa da kadınlar da teşhir cezasına muhatap olabilmişlerdir.

3. Müslüman-Gayrimüslim Açısından Teşhir Uygulaması

Zimmet antlaşması ile gayrimüslim teba İslam Ceza Hukuku kurallarına birkaç ufak istisna dışında tabi olmayı kabul etmişlerdir. Arşiv belgeleri, zimmîlerin de tıpkı Müslümanlar gibi teşhir yaptırma çarptırıldıklarını göstermektedir. Konuya ilişkin ilk kaydımız zimmîlerin suç mahallinde asılarak siyaset edilmesidir. Gerçekten 1047/1638 senesinde Kıbrıs'ta padişahın bilgisi olmadan harabe olmuş bir kilisenin tamirine izin veren eski Kıbrıs beylerbeyi Mustafa'nın kethüdası ve birkaç Müslüman ile birlikte kilisenin tamirine yardımda da bulunan zimmîlerin "...kenîse mukâbelesinde müceb-i ibret için ..." asılmalarına hüküm verilmiştir²⁹⁷. Bu

²⁹⁶ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 42, Gömlek No: 15.

²⁹⁷ "Kıbrıs beglerbegisine ve Magosa kâdisına hüküm ki;

Südde-i Sa'âdet'üme mektûb gönderiüp Magosa kal'ası kurbunda vâkı' bir harâbe kenîsenün ta'mîrine mübâseret olundu diyü i'lâm olundukda zıkr olunan kenîsenün keşf ve tahrîri için üzerine varıldıkda kenîse-i mezbûrenün bir kapısı müceddeden egri tas ile binâ ve bir kapısı sedd olup ve içinde iki âdem na'âsı mevcûd bulunmagla kenîse-i merkûmenün binâsını izn viren kim olduğu a'yân-ı vilâyetden suâl olundukda sâbıkâ Kıbrıs beglerbegisi olan Mustafa'nun kethudâsı Hürrem ve Dirban Osmân ve Hasan Kethudâ oğlu Mustafa nâm kimesneler izniyle ta'mîr ve termîmine mübâseret olundugunu meclis-i ser'de ihbâr eyledüklerin arz eyledüğüñ ecilden kenîsenün binâsına mübâseret [eyleyen] zimmîler ve izn virenler her kimler ise kenîse mukâbelesinde müceb-i ibret için salb olunmak emrüm olmusdur buyurdum ki;

Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrüm üzre amel idüüp dahi husûs-ı mezbûra gereği gibi tekayyüd ve ihtimâm eyleyüp göresin zıkr olunan kenîse binâsına mübâseret eyleyen zimmîler ve izn virenler her kimler ise ahz eyleyüp sâire müceb-i ibret için kenîse mukâbelesinde salb eyleyüp emr-i serîfûme mugâyir kimesneye is itdürmeyüp ammâ bu bahâne ile câdde-i hakka dâhil olup ahz u celb sebebi ile kimesneye meyl ve himâyeden ve garaz ve ta'arruz ile hilâf-ı ser' bir ferde zulm ü te'addî olunmaktan be gâyet ihtirâz eyleyesin." Fatma Kaytaz, 88 No'lu Mühimme Defteri, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, Hüküm No: 70, s. 41, 42.

örnekte bize zimmîlerin hükmün alenen infaz edilmesi şeklinde teşhir edildiğini göstermektedir.

Şeriye sicillerinde zimmîlerin de teşhir yaptırımına konu olduklarına ilişkin kayıtlar mevcuttur. Örneğin 925/1519 senesinde Üsküdar'da Mahmud kızı Zeynep ile bir evde yakalanan Dimitri adlı zimmî tazir olunup teşhir olunmuştur²⁹⁸. Söz konusu olay zina suçuna ilişkindir, toplam şahit sayısı sicilden anlaşıldığı kadarıyla ikidir. Kayıttan tanıkların vakayı nasıl gördükleri hususunda bir bilgi mevcut değildir. Bu şartlar altında söz konusu kişilere had cezasının verilmemesi normaldir. Zimmîlerin zina suçunu işlemeleri halinde evli olsalar bile recim cezasına çarptırılmadıklarını biliyoruz²⁹⁹. Bahse konu olayda Dimitri'nin evli olup olmadığını bilmiyoruz. Vakanın bize gösterdiği en net durum zimmî de olsa kişilerin teşhir yaptırımına konu olabildikleridir.

Zimmîlere teşhir uygulaması Tanzimat sonrası da devam etmiştir. Aşağıda ayrıntısı ile izah edileceği üzere 1274/1858 tarihli Ceza Kanununda teşhir yaptırımına kürek cezası ile birlikte hükmedileceği amirdir. Bu kanun hükmü zimmîler için de uygulanmıştır. Örneğin 12 Muharrem 1277/31 Temmuz 1860 tarihinde Cezayir mutasarrıflığına hitaben yazılan vesikadan Petre adlı bir zimmînin Kostantin'in oğlu Vasil'i öldürdüğü; varis baba Kostantin'in Petreyi affettiği; bu sebeple Petre'nin kısasen öldürülmeyeceği; kanunun 172'inci maddesine göre müebbeden veya on beş seneden az olmamak üzere küreğe konulacağı; küreğe konulmak üzere Rodos'a gönderilmeden evvel teşhir olunması gerektiği anlaşılmaktadır³⁰⁰. Zimmîlerin

²⁹⁸ Aydın, Tak, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927 / M. 1513-1521)**, s. 342, Hüküm No: 609.

²⁹⁹ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 239.

³⁰⁰ “*Cezâyir-i bahr-ı sefid mutasarrıfına Cezâyir-i bahr-ı sefid eyâleti dâhilinde Sülûklü(?) adası ahâlîsinden maktûlen fevt olan Vasil'in vârisi babası Kostanti ile kâtîli yine ada-i mezkûr ahâlîsinden Petre'nin icrâ kılunan mürrâfa'a-i şer'îyyelerine dâir vârid olan mazbata ile i'lâm-ı şer'î Meclis-i Vâlâya lede'l-havale meâllerine nazaran kâtîl-i merkûm Petre'nin maktûl-ı merkûm Vasil'i mücebi kısâs olan katl ile katl eylediği ber nehc-i şer'î sâbit oldukdan sonra merkûm Kostanti kâtîl-i merkûm kısâsı ve diyetden afv ile zimmetini ibrâ itmiş olduğundan bu sûretde merkum Kostanti husûs-ı mezkûr hakkında kâtîl-i merkûmdan fîmâba'd nesne da'vâsına kâdir olmayacağı cânib-i fetvâhânen beyân kılınmasıyla bu hâlde maslahatın îcâb-ı şer'îsince hükmü götürür yeri kalmayup bu makûle kısâsdan afv olunan kâtîlin müebbeden veyahud on beş seneden ekall olmamak üzere muvakkaten küreğe konulması kânûn-ı cezânın yüz yetmiş ikinci maddesinde muharrer bulunduğu binâen merkûmun dahi bu hükmü tevfiğin ve târîh-i habsinden i'tibâren mahallinde ba'de't-teşhîr on beş sene müddetle Rodos cezâresinde vaz'-ı kürek olunması ve târîh-i habsinin bu tarafa bildirilmesi husûslarının savb-ı*

bu kanun çerçevesinde teşhir yaptırımına uğradıklarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür³⁰¹.

Zimmîler hükmün alenen infazı şeklinde de teşhir yaptırımına tabi tutulabilmişlerdir. Örneğin 1309/1891 tarihinde Yunanistan'a firar ederek oluşturduğu çete ile hudud- hakaniye tecavüzle kötü şeylere teşebbüs etmiş ise de yakalanan Atnaş Bolaca isimli şahsın Yanya'da ahaliye teşhir olunarak idamına karar verilmiştir³⁰².

Arşiv belgelerinin de ortaya koyduğu üzere, zimmîler hem klasik dönemde hem de Tanzimat sonrası dönemde teşhir yaptırımı ile cezalandırılabilmişlerdir. Gerek şeriye sicilleri gerekse mühimme defterlerinden anlaşıldığı üzere zimmîler, doğrudan teşhir ile cezalandırılabilirdikleri gibi hükmün alenen infazı şeklinde de teşhir edilebilmişlerdir.

Sa'âdetlerine iş'ârı meclis-i mezkûrdan bâ mazbata ifâde olunmağla ber minvâl-i muharrer îcâbının icrâsı husûsuna himmet eylemeleri siyâkında şukka Fî 12 Muharrem sene 1277[31 Temmuz 1860]"; BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 69.

³⁰¹ 17/Ş/1278(1862) tairhli Bağdad'da mukim Yahudi Moşin'in katili olan Yahudi Yakob'un teşhir edildikten sonra kürek cezası ile tecziyesine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 761, Gömlek No: 57. 04/B/1282(1866) tairhli Edincik sakinlerinden ve Tebea-i Devlet-i Aliyye'den Karabet'in katili Kigork'un teşhir olunduktan sonra küreğe konulmak üzere Bab-ı Zabtiye'ye gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 12. 12/Ş/1282(1866) tarihinde Aydın'a bağlı Ödemiş kasabası sakinlerinden Kirkor'un küçük yaştaki kızı Susano'nun bıkırını izale eden Aron isimli şahsın teşhirinden sonra bıkır tazminatı kendisinden tahsil edilerek üç sene müddetle mahallinde küreğe konulduğuna ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 31. Kalpazan Kosti'nin tevkif tarihinden itibaren ba'de't-teşhir on sene müddetle küreğe konulmasına ilişkin 06/Za/1282(1866) Tarihli belge için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1029, Gömlek No: 85. 28/Za/1283(1867) tarihli Vefat eden haydut Çoban Kosti'ye muavenet eden Andon'un, teşhir edildikten sonra kürek cezasına çarptırılmasına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 566, Gömlek No: 116. 09/R/1306(1889) tarihli Menlik'in Lefe karyesi sakinlerinden Garametik oğlu Lazar'ı dağa kaldırmış olan eşkiyaya yataklık eden Angel veled-i Esteyiço'nun teşhirden sonra üç sene Konya'da küreğe konulması, Avram veled-i Petro'nun beraati ve Dimitri veled-i Trandakço firarda bulunmasından dolayı yakalanarak icabının icrası hakkındaki yazı için bk. BOA, İ.DH., Dosya No: 1115, Gömlek No: 87257. 27/R/1325(1908) tarihli Ahiçelebi kazasında Kırşuyu mevkiinde fesad gayesiyle, Bulgar askerlerinin silahlı olarak hudud-ı hakaniye tecavüz ve asker üzerine silah atmalarına sebep vermesinden dolayı, Dere karyesinden Yovan oğlu Çoban Gorgi'nin teşhir edilerek, irade-i seniye gereği üç sene kürek cezasına çarptırıldığına ilişkin kayıt için bk. BOA, DH.MKT, Dosya No: 1172, Gömlek No: 25. İvod isimli çocuğu sakife şeridi ile boğarak öldüren İvad'ın diyet ödeyerek teşhirden sonra Bağdad'da küreğe konulmasına hükmedilmiştir; 109/Ca/1278(1862) tarihli belge için bk. BOA, A.MKT.MVL., Dosya No: 135, Gömlek No: 37.

³⁰² BOA, DH.MKT, Dosya No: 1896, Gömlek No: 75.

IV. TEŞHİR YAPTIRIMINI DOĞURAN NEDENLER VE/VEYA TEŞHİR YAPTIRIMININ AMACI

Bilindiği üzere hukuk tarihi, bir hukuki müessesesinin ortaya çıkış nedeni ve o müessesesinin hedeflediği amaçları da tahlil eder. Biz de tezimizin bu kısmında teşhir yaptırımının tarih sahnesinde neden var olduğunu ve teşhir yaptırımı ile güdülen amacın ne olduğunu incelemeye çalışacağız. Başlığı “*Teşhir yaptırımını doğuran nedenler ve/veya Teşhir yaptırımının amacı*” olarak belirlememizin gerekçesi, amacın aynı zamanda neden olduğu veya nedenin aynı zamanda amaç olmasından kaynaklanmaktadır. Yani teşhiri ortaya çıkaran bir neden, aynı zaman da teşhir yaptırımının amacı olabilmektedir.

A. Genel Olarak Cezalandırmanın Amacı

Cezalandırmadaki amacı açıklayan teoriler, netice teorileri(araççı, faydacı teoriler) ve neticeci olmayan teoriler olmak üzere ikiye ayrılmıştır³⁰³. Neticeci teorinin temelinde, cezanın uygulanmasından sonra bir “iyilik” ve/veya “fayda” doğuracağı fikri vardır. Bu teorideki amaç, genellikle suç işleme oranlarının azaltılmasıdır³⁰⁴. Neticeci olmayan teoriler ise genelde “karşılığını verme” ile ifade edilir ve bu teoriye göre, ceza, ek bir yarar/fayda/iyilik getirmese bile, cezayı uygulama yönünde bir pozitif ödev olduğu için uygulanmalıdır. Bu yaklaşıma göre ceza, bir araçtan ibaret değildir.

İslam Osmanlı Ceza Hukukunun amacını bu perspektiften değerlendirdiğimizde, yaptırımların amaçları neticeci teorideki fikre daha yakın bulunmaktadır. Zira biraz sonra zikredeceğimiz tüm görüşler, İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda cezanın uygulanmasından bir netice elde edileceğini ifade etmektedirler. Bu çerçevede, bazı yazarlar, Osmanlı ceza “kanunlarının” amacının, reayanın zulm eden idareciye karşı korunması

³⁰³ Maden, s. 5. Cezanın amacını açıklayan teoriler daha başka şekillerde de sınıflandırılmıştır. Örneğin Centel, cezalandırılmanın amacını mutlak teoriler ve nisbi teoriler olarak ikiye ayırmıştır. Kefaret ve Adalet teorisini mutlak teori içine alan Centel, özel önleme ve genel önlemeyi de nisbi teori içerisine sokmaktadır; Centel, s. 500 vd. Benzer tasnif için bk. Soyaslan, s. 39 vd ve Öztürk, Erdem, Özbek, s. 341. Benzer sınıflandırma için bk. Fatma Karakaş Doğan, **Cezanın Amacı ve Hapis Cezası**, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 37 vd.

³⁰⁴ Maden, s. 5.

olduğunu belirtmişlerdir³⁰⁵. Toplumun suçlulara karşı daha etkili bir şekilde korunmasının Osmanlı Ceza Hukukunun amaçları içinde olduğunu belirten görüşler de mevcuttur³⁰⁶. Ceza hukuku ile yapılmak istenilenin, toplum düzenini sağlayan kanun ve nizamları koruma ve insanların huzurunu sağlamak olduğu da ifade edilen bir diğer görüştür³⁰⁷.

İslam'ın kötülüğü önleyip iyiliği hâkim kılma ilkesinden hareketle cezalandırmanın amacının, İslam'ın korunmasını esas aldığı beş temel değer, yani akıl, din, can, ırz ve malı korumak, insanların genel ve özel yararlarını korumak olarak da ifade edilmiştir³⁰⁸. Farklı bir bakış açısına göre İslam'da cezalandırmanın amacı, suçun aleniyetine engel olma, kamu vicdanı ve düzenini koruma, suçu önleme ve suçluyu ıslah etmektir³⁰⁹.

Maverdi, cezaların neden var olduğunu şu şekilde izah etmiştir: *“Allah'ın emrettiğini yapmamak ve yasak ettiğini yapmak hususunda uzaklaştırıcı cezalar, bir anlık bir lezzet uğruna azdırıcı nefsi arzular sebebiyle ahret hayatının azabına maruz kalmamak için Allah tarafından vaz edilmiştir. Allah Teâlâ önleyici, korkutucu cezalar koymuştur ki fert bunları görünce cezanın acısından kaçınır. Allah, bu cezaları insanların haramları yapmaması için koymuştur.”* Maverdi'nin bu açıklamaları prensip itibarıyla had cezalarına ilişkindir. Bu ifadeler, had cezalarının caydırıcılık teorisine daha yakın olduğu sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır. Müellif tazir cezalarını hakkında ceza konulmamış işlerin yapılması halinde yaparı *edeplendirmek* için konulan cezalar olarak tarif etmiş ve tazir cezalarının bir bakıma faili doğru yola getirmeye yarayan ceza olarak nitelendirmiştir³¹⁰. Yani, tazir cezalarının amacının suçluyu ıslah etmek olduğuna işaret etmiştir.

Avcı, İslam Hukukunda cezanın amacının, had suçlarında toplumun koruması; korkutma ve ibret; kişilere karşı işlenen suçlarda onarma; tazir

³⁰⁵ Bu görüşe sahip olan Uriel Heyd, makalesinde bu fikrini teyit eden bir yazmanın haşiyesine atıfta bulunmaktadır. Yazarın atfı şu şekildedir: Üniversite Kütüphanesi, İstanbul, T. 1807. V. 1b.; Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 635.

³⁰⁶ Daşcıoğlu, s. 33, 34.

³⁰⁷ Halil Cin, Ahmed Akgündüz, **Türk-İslam Hukuk Tarihi I**, Timaş Yay., İstanbul 1990, s. 301.

³⁰⁸ Ali Bardakoğlu, “*Ceza*” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 7. Cilt, İstanbul 1993, s. 472.

³⁰⁹ Akbulut, s. 169.

³¹⁰ İmam el- Maverdi, **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Çev. Ali Şafak, Bedir Yay., İstanbul 1994, s. 442.

cezaları ve güvenlik tedbirlerinde ise uslandırma olduğunu ifade etmiş ve cezanın bir araç durumunda olduğunu belirtmiştir³¹¹.

Doktrinde cezanın amacı konusunda zikredilen bu görüşlerden sonra Osmanlı uygulamasında cezaların amaçları konusunda fikir verecek birkaç kayıda bakalım. Örneğin, 932/1525 tarihli Mısır Kanunnamesi'nin mukaddimesinde suçların arttığı bu gerekçeyle daha ağır cezalar uygulanması gerektiği ve suç işleyen kişilerin bu kanunname hükmüne göre cezalandırılacağı belirtilmiştir³¹². Bu bağlamda cezaların şiddetinin arttırılışının hedefinin yeni işlenecek suçların engellemek olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yani bahse konu Osmanlı kanunnamesi, cezanın amacının suçun işlenmesinin önlenmesi olarak belirtmektedir.

Daşcıoğlu'nun, doktora tezinde yayınladığı bazı arşiv kayıtları, Osmanlı Devleti'nde verilen cezanın amacının iki kategoriye ayrılabilirliğini göstermektedir. Buna göre cezalar bazen sadece mahkûmu ıslah etmek için başvurulmuş bir yöntem iken, bazı hallerde hem mahkûmu ıslah etmek hem de diğer insanları korkutmak için kullanılmıştır. Örneğin 18. yüzyılda tutulan Hattı Hümayun Tasnifi 11209 numaralı belgelerde sürgün edilen kişilerin listesi tablo halinde düzenlenmiştir³¹³. Bu tabloda sürgün tarihi, sebebi, yeri, ismi, Müslüman veya gayrimüslim olduğu diğer adlı başlıklar mevcuttur. Yaklaşık 50 adet mahkûm hakkında bilgi veren tablodaki "diğer" başlığı altında cezadan beklenen amaç yazılmıştır ve bu amaç *edeplendirmek ve diğerlerini korkutmak* olarak izah edilmiştir. Cevdet Tasnifi Zabtiye fonunda yer alan diğer bir tabloda³¹⁴ ise sürgün edilmekle, mahkûmun "edeplendirilmesi"nin amaçlandığı gözükmektedir³¹⁵. Söz konusu tablolar Osmanlı Devleti'nde

³¹¹ Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 182.

³¹² Heyd, **Kanun ve Şariat**, s. 635.

³¹³ Tablonun transkribe edilmiş hali için bk. Daşcıoğlu, Ekler bölümü, s. 223 vd.

³¹⁴ Tablonun transkribe edilmiş hali için bk. Daşcıoğlu, Ekler bölümü, s. 231 vd.

³¹⁵ Belgelerden kişinin ıslah olduğuna karar veren makamın gittiği bölgedeki mahalli otorite olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen tabloda yer alan bir kayda göre kendi halinde olmayıp vazifesi olmayan işlere karışmaktan ötürü 1787 yılında Nikola isimli bir zimmî Limni adasına sürgün edilmiştir. Heybeli ada sakinleri bundan sonra iyi geçineceklerini beyan etmişler ve mahkûmun edeplendiğinin Rum patriği tarafından bildirilmesi üzerine Nikola affedilmiştir; BOA, C. DAH. Nr.1091, Daşcıoğlu, s. 239. Aynı konuda müslüman tebaa için ise kadı arzının gerektiğini, çocuklarının ve ailesinin af talebinde bulunduğu mahkûm hakkında padişahın yazdığı telhisden belgesinden anlamaktayız: "*Şeyhül-haramın ve Medine Kadısının arzları yoğ iken halet-i arzuhalile*

cezalandırmanın amacının suçluyu ıslah ve diğer insanları korkutarak caydırıcı olduğunu göstermektedir.

Literatürdeki fikirler ve uygulamadaki bir takım örnekler değerlendirildiğinde Osmanlı Ceza Hukukunda cezanın amacının, neticeci teoriler içerisinde yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı uygulamasında cezadan beklenen amaç veya sonuç üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki toplumu korumak, ikincisi suçluyu ıslah etmek ve son olarak da cezanın caydırıcı olmasıdır. Caydırıcı olması da hem ferdi caydırıcılık hem de umumi caydırıcılığı kapsamaktadır.

Tezimizin bu bölümünde teşhir yaptırımının bu üç amaca nasıl hizmet ettiğini, bu cezadan daha başka beklentilerin olup olmadığını tahlil etmeye çalışacağız. Şimdi teşhir yaptırımının amaçlarını derinlemesine inceleyelim.

B. İbret olması (Caydırıcı Etkisi)

Neticeci teoriler içerisinde yer alan caydırma yaklaşımı genel önleme teorisi olarak da ifade edilmiştir. Bu teoriye göre suçun cezalandırılışının sebebi suç işlenmesini önlemektir ve burada amaç suçluların cezalandırılması ile başkalarına gözdağı vermek, suç işleyen cezalandırıldığını gören muhtemel suçlu adaylarının suç işlemekten çekinmesini sağlamaktır. Zira muhtemel suçlular görürler ki suç işleyenler cezaya maruz kalmaktadırlar. Bu durum, bireysel iradeler üzerinde psikolojik bir baskı unsuru yaratmakta ve böylece suç işlemleri halinde kendilerinin de cezaya maruz kalacakları ruh haline girerek suç işlememektedirler³¹⁶. Bu niteliğinden ötürü, ceza ayırım gözetmeksizin herkese hitap etmektedir, yani genel bir tehdittir. Belirtildiği gibi cezada mevcut olan bu tehdit ve

ıtlak olur mu cevap viresin” BOA, HH. Nr.10563 / 1203 (1788), Daşcıoğlu, s. 188. Gidilen bölgedeki otorite mahkûmun ıslah olup olmadığını bölgedeki halkın iradesini esas alarak neticeye varmaktadır. Gerçekten, sürgün edilerek cezalandırılan mahkûmlar hakkındaki “..misillü tezviratı sülük imyeceklerine taahhüd eylediklerinden başka kendileri dahi ıslah-ı nefis birle tedib ve müstegafir olduklarına binaen rahmen bi-halihim merkumler kala-ı merkumeden ıtlak ve..” hüküm, mahkûmların bulundukları bölgedeki halkın iradesinin kendilerinin ıslah olup olmadıkları noktasında ne derece önemli olduğunu göstermektedir; BOA, C. ZAB. Nr. 1478 / 9.Ş.1194 (11.07.1780), Daşcıoğlu, s. 189.

³¹⁶ Soyaslan, s. 41; Hafızogulları, **Ders Notları**, s. 529.

korkutuculuk unsuru kişileri suç işlemekten caydırmaktadır. Bundan dolayı bu teoriye caydırıcılık teorisi de denilmiştir³¹⁷.

Caydırıcılık teorisinde yer alan tehdit ve korku unsurları, kendisini rehabilitasyon ve ıslah yaklaşımlarından ayırmaktadır³¹⁸. Cezanın sert, seri ve kesin bir yaptırım olduğuna inanıldığı sürece o cezanın caydırma potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir³¹⁹. Cezada mevcut olan tehdit ve korku unsurlarının, suçun işlenmesini önleyen diğer faktörleri (adalet, ar, hayâ duyguları, ahlak ve dini nedenler, şeref haysiyet gibi duygular) de çoğalttığı ve pekiştirdiği ifade edilmiştir³²⁰.

Umumi caydırma yaklaşımının İslam Ceza Hukukunda da yer aldığını söyleyebiliriz. Kuran'da yer alan "*Hırsızlık yapan erkek ve kadın, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*" (Maide 5/38) ve "*Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, "Aşağılık maymunlar olun" demiştik. Biz bunu, hem onu görenlere, hem de sonra geleceklere bir ibret ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık.*"³²¹ hükümleri cezanın ibret olmasının İslam Hukukunda mevcut olduğunun delilleridir. Hatta örnek verilen ilk Ayet ibret olunması için verilecek cezanın ne kadar ağır olabileceğine işaret etmektedir. Unsurları gerçekleştirilmiş hırsızlık suçunun sonucunda uygulanacak olan el kesme cezası, Osmanlı uygulamasında, "*ibreten li's-sairîn*" amacına da hizmet etmektedir. Bir başka ifadeyle, mahkûmun elinin kesik halde dolaşmasının, diğer insanlara ibret olacağı düşünülmüştür. Gerçekten bu düşünce uygulamada da kendisini göstermiştir: "*Rusçuklu Ahmed nam şahıs bundan akdem sirkat töhmetiyle ahz ve ibreten li's-sairîn ber muktezayı şer'-i mutahher kat'u yediyle te'dip*

³¹⁷ Maden, s. 11.

³¹⁸ Andrew Ashworth, **Sentencing and Criminal Justice**, Cambridge University Press, 2007, s. 75.

³¹⁹ Maden, s. 10.

³²⁰ Hafızoğulları, **Ders Notları**, s. 531.

³²¹ Kuranı Kerim, Bakara Suresi, 2/65, 66.

olunmuş iken...³²² ifadesinden de anlaşılmaktadır ki mahkûmun elinin kesik olarak dolaşmasının bir amacı da diğer insanlara ibret olmasıdır.

Şeyhülislam fetvalarında da ibret olması için cezanın verileceğine ilişkin kayıtlar mevcuttur³²³. Fetvalardaki hükümler uygulamada da yer bulmuştur. Örneğin Şeyhülislam Abdurrahim Efendi (ö.1128/1716) tarafından hırsızlık yapmak amacıyla beytülmal demirlerini keserken yakalanan hırsıza “gayre ibret için” padişah emriyle siyaseten katl ile cezalandırabilmenin mümkün olduğu belirtilmektedir³²⁴.

Verdiğimiz bu bilgilerden sonra, Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında caydırıcılık teorisinin yerini izah etmeye çalışalım. Bu teorisinin Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında temel alınan bir yaklaşım olduğunu rahatlıkla

³²² Belge şu şekilde devam eder: “...merkûm kendû halinde olmayub bi edebâne harekete ictira’ iylediğine binaen merkûmun vilayeti olan Rusçuk’a nefy ve irsâli hususu edâmehu seniyyeye tealluk etmekle merkûm mahal-i mezkûrda menfiyyen meks ve ikamet itdurub bilâ ferman ıtlak ve mahal-i âhara hareketle irâet ve hakkında ittika ve mübaderet olunması bâbında sâdır olan fermân-ı celîlî’l-unvan Cebeci mübaşeretiyle Medine-i Rusçuk Mahkemesi’ne vûrud ve ba’de’l-edâ cevaplarında sâırk-ı merkûm Rusçuk sükkanından olmayub vatan-ı asliyesi Niğbolu olmağla Niğbolu kal’asına irsâl ve ber mantuk-ı emr-i âli harekete tenbih birle pâye-i serir-i a’lâya arz ve i’lâm olundu. Bâki emr u fermân hazret-i men leh’ul-emrindir. Hurrîre fi’l-yevmi’l hamis aşer min es-Seyyid el-mûvellâ hilafetehu bi Medineli Rusçuk”, BOA. CA. 1381; Menekşe, **Hırsızlık**, s. 112, dipnot. 471.

³²³ “İstanbul sellah-hanesi kasaplarından ba’zı, koyunları murdar olup, etini ete halt edip, dükkanlarında sattırıp vebaşı ve parçalarını dahi ağnam-ı mezbuna başlarına ve ayaklarına halt edip İstanbul’da baş-habelere tevzi’ edip, baş-hane kazganlarda mahluten tabh olunup, amma kangı kazgana vâki’ olduğu nâ-ma’lûm olucak, kazganlarda tabh olunan başın ve paçanın ekli helal olur mu ve bu makule fi’li ihtiyar eden kasapların halleri beyan buyrula? Ucibe: Cümlesi haramdır. Amma bu fi’li eden Müslim olmak muhaldir. Kangı kasap ise kemâl-i dikkat ve ihtimamla buldurup, Müslimanlara meyyite yedirmeyi helâl ş’tikâd ederse mürtedir, asla tehir olunmayıp boynu vurulmak lazımdır. Eğer haram idüğüne i’tiraf ederken bu fesâd-ı âmm-ı azîme irtikab ederse, katilden beri, fûnun-ı ukubattan bir ukubatla hakkından gelmek lazımdır, ki ol taifenin Müslim ve kâfirine mûcib-i ibret ola”; M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 210.

³²⁴ “mine’l-hidate ve’t-tevfik Bu mesele beyânında Eimme-i Hanediyye’den cevâb ne vechiledir ki; Padişah-ı İslâm hukkidet hilafetuhu ila yevmi’l-kıyam hazretlerinin mahfuz olan Hazine-i amire serikaya tasaddi idüb Hazine-i amire’nin pencerelerini törpülerken bu halde ahz olunan Zeyd’e ne lazım olur beyan buyrula el-Cevab:Allahu a’lem. Mekân-ı muhrezden serikaya tasaddi idub nesne ahz itmeden ahz olunan kimesneye şer’an ta’zir-i şedid lazım olur ve gayet(?). ta’zir yetmiş dokuz değnek olub İmam Ebu Yusuf’tan bir rivayette yüzden ziyade olur ve ta’zir-i şedid müttehemine tevbe ve salâhi zahir olunca habs-i medid ile dahi olur hem darb hem habs cem’ tariki ile dahi olur bu makule mûzinin keyfiyeti ta’zir-i Padişah-ı İslâm hullidet hilafetuhu ila yevmi’l-kıyam hazretlerinin re’yi humayunlarına müfveviz olub böyle müezzi ve mûfsidin şer’u fesadını def’ ve gayriye ibret için hakkında siyaseten katl ihtiyar buyrulursa be’s yoktur.

Ketebehu el-fakir Abdurrahim ufiye anhu

Siyaseten katilde emr-u men leh’ul-emr inzimamına muhtaçtır. Munazzam olıcak katl meşru’dur.

Ketebehu el-fakir Abdurrahim ufiye anhu” (TSMA nr.e.10751); Topkapı Sarayı Arşiv Klavuzu, II, vesika nr. 22; Menekşe, **Hırsızlık**, s. 128, dipnot 568.

söyleyebiliriz. Caydırıcılık teorisi, Osmanlı uygulamasında verilecek cezanın ibret olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Cezanın ibret olmasına o kadar önem atfedilmiştir ki cezanın ne olduğundan ziyade, verilecek cezanın “*mucib-i ibret ü nasîhat vakı*” olması önemsenmiştir. Bir başka ifadeyle, verilecek ceza ne olursa olsun, yeter ki diğer insanlar bu konuda uyarılmış olsun fikri Osmanlı uygulamasında temel alınan kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır³²⁵. Örneğin bir kayıta eşkıyalık yapıp, kamu düzenini bozan kişilerle ilgili şöyle bir karar alınmıştır: “*şer’le haklarından gelinmek îcâb eden tâ’îfenin gereği gibi haklarından gelesin ki sâyirlerine mûceb-i ibret ve nasîhat olup kimesne fesâd u senâ’at ve re’âyâyâ zulm u te’addî itmek ihtimâli olmıya*”³²⁶. Bir başka örnekte de Edirne’de meydana gelmiştir. Bölgede hâssa avlak etrafında bulunan isimleri yazılı köyler sınır tayin edildiğinden, belirtilen sınırlar dâhilinde kimsenin avlanmasına, tazı vb. av hayvanı beslemesine, tüfek atmasına izin verilmemesi ve bu hususta anılan köyler ahalisine tenbihte bulunulması; emre uymayanların başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır³²⁷. Benzer şekildeki cezalandırılmalara belgelerde sıkça rastlanmaktadır³²⁸.

³²⁵ Benzer yönde görüş için bk. Daşcıoğlu, s. 33.

³²⁶ “(...) beyine hüküm ki:

Mektûb gönderüp ekrâd tâ’îfesinden ba’zı eskîyâ sulh u salâha mugâyir evzâ’a irtikâb idüp ale’t-l-ittisâl envâ’-ı fesâd ü şirrete mesgullerdir. Re’âyâ âsûde-hâl olması için tâ’îfe-i mezbûrenin haklarından gelmek lâzımdır, deyü arz itmegün buyurdum ki:

Vardukda anun gibi fesâd u şenâ’at üzre olup şer’le haklarından gelinmek îcâb eden tâ’îfenin gereği gibi haklarından gelesin ki sâyirlerine mûceb-i ibret ve nasîhat olup kimesne fesâd u şenâ’at ve re’âyâyâ zulm u te’addî itmek ihtimâli olmıya.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1003.

³²⁷ “... bir vechile hakâret ü ikâb olunurlar ki, işidenlere mûcib-i ibret ü nasîhat vakı’ ola ...” Belgenin öncesi ve sonrası için bk. BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 206. Bu olayda hükümdar, aynı mesele hakkında çeşitli defalar emirler göndermiştir, emirlerinin yerine gelmediğini öğrenmesi üzerine böyle bir karar almıştır. Bir başka örnek için aynı defter, 304 nolu hüküme bakılabilir. Özi Serdari Vezir Hasan Paşa ile Özi beylerbeyi Özi’ye geleli yirmi günü geçtiği halde Niğbolu, Vidin, Çirmen ve Kırkkilise sancaklarından görevlendirilen sancak beyleri ile askerler henüz Özi’ye gelmediklerinden, bunların acilen yola çıkıp Vezir Hasan Paşa’nın emrine girmeleri; aksi halde ibret için haklarından gelineceği hakkındaki hüküm için bk. BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 5. Misalleri çoğaltmak mümkündür.

³²⁸ Bazı önemli hususlar için Eflak üzerinden Tımsıvar beylerbeyine gönderilen Dergâh-ı âlî çavuşlarından Mustafa’nın, Tımsıvar’dan geri dönüşünde beraberinde kendisinin bir adamı, Tımsıvar beylerbeyinin bir çavuşu ve bazı tutsaklar olduğu halde Erdel içinde Milatoglu Hisarı’ndan geçerken hisardan çıkan bazı Macarların Çavuş Mustafa’yı ve yanındaki adamları öldürüp tutsakları serbest bıraktıkları bildirildiğinden, bu eylemi yapanların derhal yakalanarak başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılmasına dair belge için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 219 ve 248.

Osmanlı Devleti'nde cezanın potansiyel suçlulara ibret olması konusu toplumda o kadar kabul görmüştür ki, bazı durumlarda halkın bu yönde talebinin olduğuna rastlayabiliyoruz. Örneğin, 986/1578 tarihli Silistre Beyi'ne ve Aydos Kadısı ve Mehayif Müfettişi'ne gönderilen bir hükümde Ahyolu, Aydos, Karinabad, Yanbolu ve Ruskasrı kadılıklarında yakalanıp kendilerine had cezası tatbik edilmesi gereken hırsızların ibret için siyaset edilmeri gerektiği hususunda halkın ricada bulunduğu anlaşılmaktadır³²⁹.

Bazı belgelerde verilecek cezanın ibret olmasından dolayı diğer insanların suç işlememelerinin beklenildiği net bir şekilde kayda alınmıştır: Ma'arra'da fitne, fesat ve isyan girişiminde bulunan kişilerin "...*muhkem hakkından gelinsin ki, sâ'irlere mûcib-i ibret ü nasîhat vâkı' ola ve kimesnenün fesâd ü şenâ'at itmeğe mecâlli olmaya*"³³⁰. Görülmektedir ki, ceza uygulanarak diğerlerine ibret olması böylece suç işlemesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Cezanın, kimler için ibret olacağı veya kimlerin ileride suç işlemekten engellenmenin hedeflendiği de önemli bir konudur. Burada cezanın hedef kitlesini kast ediyoruz. Prensip itibarıyla cezayı gören, bilen herkes bu kitlenin içerisinde girmektedir. Bazı arşiv kayıtlarından ise sadece belli bir kesimin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Örneğin zulmü haber alınan Murtazabad Naibinin azledildiği ve bu emrin geleceklere örnek ve ibret olmak üzere söz konusu mahkemenin siciline kaydı ve aslının muteber bir kimseye verilmesi hakkında Ankara Mirlivasıyla Murtazabad kadılarına hitaben 997/1588'de ferman yazılmıştır³³¹. Bu olaydaki hedef kitle gelecek olan tüm naiplerdir.

Hedef kitle bazı hallerde belli bir bölgede yaşayan insanlar da olabilmektedir. Bu ise genelde suçun işlendiği yer olarak ifade edilebilir. Örneğin hırsızlık suçunu işleyen kişinin cezasının mahallinde infaz edilmesi

Havâss-ı hümayundan Kados köyü ahalisinin hem vergilerini vermedikleri hem de etrafta olan köylerin ahalisine zulmettikleri bildirildiğinden, bunların elebasılarının yakalanıp diğerlerine ibret olacak şekilde cezalandırılmasına dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 719. Antep ve Kilis bölgesindeki bazı sakinlerin fesatlık çıkardıklarından dolayı eski yerlerine iskan edilmelerine, baş müfsitlerinin ele geçirilip diğerlerine ibret olacak şekilde hakkından gelinmesine ilişkin hüküm için bk. Paşazade, **9 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 161, s. 71.

³²⁹ BOA, **35 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 249/627; Menekşe, **Hırsızlık**, s. 126, 127.

³³⁰ BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 31.

³³¹ Ogan, Hüküm No: 740, s. 59.

gerektiği şu şekilde kaleme alınmıştır³³²: “*Haslar kadısına hüküm ki Mora’dan Yorgi nâm levend kâfir kâtib Hasan nâm kimesnenin bir gümüş at zincirin serika idüb meclis-i şer’de koynundan çıkartılub suâl olundukda şeytana uydum deyû cevab virmeğin kat’ı yed olmak emr idüb buyurdum ki ... vardıkda tehir etmeyüb mahallinde şer’le kat’ı yed ittiresiz ki sâirlere mûcib-i ibret ola.*”

Osmanlı ceza sisteminde prensip itibariyle genel caydırıcılık yaklaşımının esas alındığını bu şekilde belirttikten sonra şu soruya cevap bulmak gerekir: İbret olması için ne gibi cezalara hükmedilmiştir? Uygulamaya baktığımızda emsallerine ibret olması için çeşitli cezaların kullanılmış olduğunu görüyoruz. Yani birçok cezada, uygulanan bu cezanın emsallerine ibret olacağı belirtilmiştir. Örneğin 1139/1727 tarihinde III. Ahmed devrinde Maraş eyaleti züaması ve tımar sahipleri verilen vazifeleri yerine getirmeleri için “*ibreten ki’s-sâiriye*” nefy olunmuşlardır³³³. Suçluların “... *emsaline ibret olmak üzre nefy...*”³³⁴ yönünde kararları çoğaltmak

³³² BOA, 62 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 228; Menekşe, *Hırsızlık*, s. 114.

³³³ “*Hâlâ Erzurum Eyâleti’ne mutasarrıf olub Gence ve Şirvan cânibi Sercaskerî olan vezîrim Mustafa Paşa’ya hüküm ki:*

Südde-i Saâdetim’e mektup gönderüb Mar’aş Eyâleti zü’ema ve erbâb-ı tîmârının bir iki defa’ ihtilâfına bâ’is hareket-i nâ sezâları zuhûr eyledikde men’ ve def’ olunmuş iken Şemâhi’den ‘avdet ve Gence’ye gelindikde ekseri hevâlarına tabi’ alaybeyileri olub bilâ izin ve bilâ fermân hizmete muhafaza-yı terk ve fîrar eylediklerin i’ lâm itmen ile zîkr olunan erbâb-ı tîmâr önlerine düşüb fîrara terbîb ile ifsâd ve ihlal eyledikden sonra kendüleri dahi ma’an fîrar iden dört nefer alaybeyilerin ze’ametleri ve alaybeylikleri âhara tevcih olunub kendüleri dahî ‘ibreten li’s-sâiryire ahz ve ‘avrat () adasına nefy ve iclâ olunmaları için emr-i şerîfimle mübâşir ta’yîn ve irsâl olunmağla sen ki vezîr-i müşârun ileyhsin mektûbunda tahrîr olunduğu üzre hidemât-ı mebrûrelerinden bilâ izn ve fermân fîrâr iden erbâb-ı tîmârın bir dahî bir tarîkiyle tîmarları açık olunmamak şartıyla mahallinde bulunan sancak mülâzımlarına ve sâir müstahkata tevcih eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdr olmuştur buyurdum.” Kurt, 13 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri, s. 85, 86, Hüküm No: 4.

³³⁴ “... *Balikesri nâ’ibine hüküm ki:*

*... ve Sencelü asîreti ihtiyârlarından kâtîl-i merkûm Nasuh’ın müttetik ve hemdârı oldığı tebeyyün ve tahakkuk etmiş olan Hâcî Mahmûd nâm sahsın dahî **emsâline ibret olmak üzre bi-lâ-müddet Balikesri’ye nefy u tagrîbi** husûsları meclîs-i vâlâ-yı mezkûrda bi’t-tensîb bâ-mazbata ifâde olunmuş ve ol vechle icrâsı husûsına irâde-i seniyye-i mülûkânem müta’allukıyla emr-i hümayûn-ı sâhânem sunûh u sudûr iderek mûcibince iktizâsı icrâ kılınmış olmağla sen ki ...” Tuğba Akıllı Acar, 3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri’nin (S. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s.166, Hüküm No: 36/1 şerh 2. Benzer şekilde örnekleri çoğaltma imkanı vardır.*

mümkündür. Keza emsallerine ibret olması için askerî vazifelerini yerine getirmeyenlerin *kalabend* cezasıyla cezalandırıldığını biliyoruz³³⁵.

Umumi caydırıcılığı sağladığı düşünülen belki de en önemli yaptırım türü ise “teşhir”dir. Zira bu şekilde verilen cezada, suçlu ve suç toplum tarafından öğrenilmekte ve potansiyel suçluların saydığımız üç unsuru görmeleri ve bilmeleri sağlanmaktadır. Osmanlı Ceza Hukukunda da teşhir yaptırımından diğerlerine ibret olması için sıklıkla yararlanılmıştır. Caydırıcılık teorisinde cezanın seri, kesin ve sert bir niteliğe sahip olması gerektiği fikri, Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında da mevcuttur. Kanunnamede yer alan koluna bıçak saplayarak teşhir etmek³³⁶ cezasının caydırma yaklaşımının bir uygulaması olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Zira insanın koluna bıçak saplayarak teşhir etmek, hem seri, hem kesin ve hem de sert bir yaptırımdır. Ayrıca vücuda saplanan bıçağın meydana getireceği acının varlığı, bu cezanın korkutucu ve tehditkâr olduğunun göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında da söz konusu cezanın caydırıcılık yaklaşımıyla uyum sağladığını ifade edebiliriz.

Kanaatimizce gerek doğrudan teşhir uygulamaları gerekse dolaylı teşhir uygulamalarının tamamı caydırıcılık teorisine uygun birer yaptırım türleridir. Osmanlı uygulaması da bu fikrimizi teyit etmektedir. III. Selim’e ait bir telhis örneği düşüncemizi onaylayan bir belgedir. Hicri 29/Z/1204(1790) tarihli belge aynen şu şekildedir:

“*Kâ'im-i makâm Pâşâ,*

Cenâb-ı Allâh selâmetler ihsân eyleye! Âmîn!

³³⁵ 1728’de daha önce Çar ve Tala Lezgileri tâifesinin yola getirilmesi için Gence muhâfızı vezîr Mustafa Paşa’nın asker artırımına ihtiyâcı bulunduğundan, günlük beş akçe vermek üzere sipâhî oğlanları içinden savaşa elverişli beş yüz terakkîli askerî isimlerinin yazılarak vezîr Mustafa Paşa’nın ma’iyyetinde görev yapmak üzere gönderilmesi istenmişti. Henüz bu askerlerin yerlerine ulaşmadığı haberi alındığından emre harfiyen uyulup bir an önce askerlerin yerlerine ulaştırılması, asker hazır ise vakit kaybetmeden hemen yola koyulması; aksi takdirde bu emrin diğer emirler gibi algılanmaması, işin vehâmeti nedeniyle gösterilecek herhangi bir ihmâlkârlık sebebiyle sorumluların “*sâirlerine mûcib-i ibret için sâdr olan ferman mûcebince bilâ tevakkuf kal’a bend*” cezasıyla cezalandırılacaklarına dair hüküm için bk. Kurt, **13 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri**, s. 165, Hüküm No: 168.

³³⁶ Kanunname hükmü şu şekildedir: “*Yan kesmek ‘âdet ise elin keseler, değil ise siyâseten kollarına nacak saplayub gezdüreler*” Kurt, **Kanunname**, s. 44.

Kuzu ve koyun bulunmuyor. Ramezân-ı Şerîf'dir; bu kadar Ümmet-i Muhammed 'âc kalmasına bâ'is, sâbık Kassâbbaşı Çil Emîn didükleri mel'ündür. Sabâh sâbık Kassâbbaşı Çil Emîn'ün cezâsın tertîb idüb kassâb dükkânları önüne ser-i maktû'un koyasınız. Ve yâhûd dükkânlar önünde katl itsünler. İbret-i 'âlemdür. Yarın tertîb idesiz; ve's-selâm.

Şevketlü, Kerâmetlü, Mehâbetlü, Kudretlü, Veliyy-i ni'metim, Efendim; Pâd-şâhım,

Rûmili cânibinden 'asker cem'iyle Sefer-i Hümâyûn'a me'mûr olanlardan ba'zîların 'azîmet itdüklerin hâvî bu def'a birtakım tahrîrât dahî vârid olmağla, hulâsa itdirilüb mücerred ma'lûm-ı 'âlîleri buyurulmak içün 'Atebe-i 'Ulyâları'na takdîm olunmuşdur. Manzûr-ı Hümâyûnları buyuruldukda, Emr u Fermân Şevketlü, Kerâmetlü, Mehâbetlü, Kudretlü, Veliyy-i ni'metim, Efendim; Pâd-şâhım Hazretleri'nindir.”³³⁷

Belgede kaymakam Paşa, Padişaha Avusturya ile yapıldığını tahmin ettiğimiz savaş³³⁸ için Rumeli'nde askerlerin toplandığını ve bir kısmının harekete geçtiklerini arz etmektedir. III. Selim ise bu konuyu dua etmek suretiyle kapatmaktadır. Ardından da koyun ve kuzu bulunmadığını, Ramazan ayının içinde bulunulduğunu, Müslüman tebaanın aç kaldığından bahsederek; bu kutsal ayda Müslümanların aç kalmasının nedenin ise Kasapbaşı Çil Emin olduğunu belirtmektedir. III. Selim kasapbaşına o kadar kızmıştır ki cezasının ölüm olduğunu belirtmektedir. Cezanın infazı ile ilgili III. Selim'in ifadeleri ibret anlayışının Osmanlı Ceza Hukukunda nasıl yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. Padişah, Çil Emin'in ya kesik başının kasap dükkânları önüne konulması ya da mahkûmun kasap dükkânları önünde idam edilmesini istemektedir. Padişah'ın isteği mahkûmun salt öldürülmesi

³³⁷ Belgenin orijinal hali ek 6'dadır. Kayıt BOA, HAT, Dosya No: 184, Gömlek No: 8547'de yer almaktadır.

³³⁸ BOA'da belgenin tarihi 29 Zilhicce 1204(9 Eylül 1790) olarak belirtilmiştir. Belgenin kendisinde ise tarih yazılı değildir. Padişahın ifadesinden Ramazan ayında yazıldığı anlaşılıyor. BOA Müdürlüğünün tesbitine göre yılın da hicri 1204/1790 olduğunu düşündüğümüzde padişahın III. Selim olduğunu ve padişahlığının ilk yılında olduğunu ifade edebiliriz. Bilindiği gibi III. Selim tahta çıktığında Osmanlı hem Rusya hem de Avusturya ile savaş halinde idi. Belgede Asker-i Hümayunun Rum iline gittiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle Avusturya ile yapılan savaşa gidildiğini düşünmekteyiz. Gerçi Rusya ile yapılan savaş için de Rum iline yönelmiş olabilir. Bu ihtimali de göz önünde tutmak lazımdır.

değil, öldürüldüğünün veya öldürülmesinin kendi meslektaşları tarafından da bilinmesidir. İşte bu sebeple ya önceden öldürülüp, kesik başının dükkânlar önüne konması ya da dükkânlar önünde öldürülmesini istemektedir. Bu isteğe iten faktör de belgede hali ile “*ibret-i âlemdür*”.

Kesik başın teşhir edilmesinin amacının diğer insanlara ibret olması olduğu yönündeki vesikaları çoğaltmak mümkündür³³⁹. Diğer kişilere ibret olması için bir suçlunun toplum huzurunda infaz edildiği örneklerle de arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır: 967/1559 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla hırsızlık, eşkıyalık ve adam öldürme suçlarını işleyen bir kişinin “*sâ’irlerine mûcib-i ibret için mahallinde eşedd-i siyâset*” olunmasına karar verilmiştir³⁴⁰. Bu örnekte infazın *memerr-i nâsda* yani insanların sıkça gelip geçtikleri yerde infaz edilmesi istenmiştir. Cezanın *memerr-i nâsda* infaz edilmek istenmesinin amacı elbette infazın olabildiğince çok insan tarafından görülmesinin istenmesidir. Bu sayede cezalandırılmasının etkisi daha çok insan üzerinde müessir olacaktır.

Sonuç itibariyle, İslam Ceza Hukukunda da yer alan cezanın ibret olması ilkesi, Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında genel kabul görmüş bir prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. Sairlerine ibret olması için türlü cezalara başvuran Osmanlı Devleti, teşhir yaptırımına da bu amaç için

³³⁹ “*Osmancık kadısına hüküm ki:*

*Dergâh-ı mu’allâ’ma mektûb gönderiüp Durak nâm sûhte sekiz nefer yoldaslariyle Hasan nâm sipâhînin derbendde espâb ü emvâlin yağmâ idiüp kutta’-ı tarîk ve bâgiler olup tûfengleri ve ikiser yayları ve okla memlû ikiser kuburları ve kılıçları olup Hacı Hamza nâm kasabada yollar kesüüp kasaba halkına altun salup ve nâ’ibi habs idiüp yedi yüz akça ve elli bir altun virüüp halâs olup, sana haber gönderiüp müsâriin-ileyh dahı âdemler gönderiüp mezbûrûn bâgiler ile kâtâl idiüp bir âdemisini katl idiüp Kastamoni sancağına sarb yirlere girdüklerinde Âstâne-i Sa’âdet’den ele getüriüp haklarından geliüp niçe olduğun arz idesin diyiü buyurılmağın, emr-i âlî mücebince müsâriin-ileyh Çorum’dan ulgar idiüp âhar sancaklara asup Karadeniz yalıısına varup kazâ’-i Bafra[‘ya] tâbi‘ karye-i Alaçam’da yetisiüp sekiz neferin katl idiüp birisini habs idiüp getüriüp nefsi-i Osmancık’da siyâset olunup ve **maktûl olanların baslarını getüriüp asâ koyup cümle bâgilere ibret olduğun** arz eylemissin. İmdi, bu bâbda dâ’imâ mukayyed olup anun gibi ehl-i fesâd husûsında bundan akdem sana irsâl olunan evâmîr-i aliye mücebince amel idiüp ehl-i fesâd ü şenâ’atin gereği gibi haklarından geliüp muhtâc-ı arz olanı yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 969.*

³⁴⁰ 967/1559 tarihli bahse konu belge şu şekildedir: “*Çorlu kadısına hüküm ki:*

Bundan akdem ol cevânibde harâmîlik ve hırsızlık idiüp katl-i nüfûs ve garet-i emvâl iden Arab hâliyâ Mısr cânibinde ele geliüp Südde-i Sa’âdet’üme irsâl olmağın sâ’irlerine mûcib-i ibret için mahallinde esedd-i siyâset olmak ecliychün sipâhî-oğlanlarum kethudâsı İbrâhîm zîde mecduhû ile irsâl olup buyurdum ki:

*Mezkûrî ol fesâd itdüği **memerr-i nâsda** esedd-i siyâset ile siyâset idiüp emr-i serîfûm yirine varduğun yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 586.*

sıklıkla başvurmuştur. Osmanlı Devleti'nde cezanın ibret olması için kesik başın teşhiri gibi doğrudan teşhir uygulamasına rastlanıldığı gibi, hükmün alenen infaz edilmesi gibi dolaylı teşhir uygulamalarına da başvurulmuştur.

C. Doğru Bilginin Halka Duyurulması

İnsanoğlu, teşhir cezasını özellikle tarih sahnesinde, iletişim araçlarının çok az olduğu dönemde kullanmıştır. Haberleşme ve doğru bilgiyi yayımlama araçlarının çok az olduğu belki de olmadığı dönemlerde, "şehir efsaneleri"nin ortaya çıkması, halkın iktidardan veya iktidarın almış olduğu kararlardan, uygulayacağı politikalardan uzak kalması normal karşılanabilir. Bundan dolayı iktidarın, çok önem atfettiği konularda, doğrudan halka inerek bilgi vermeyi tercih ettiğini düşünüyoruz. Örneğin, isyan eden bir valinin başarılı olup olmadığı konusundaki tereddütler, o valinin merkezi idare tarafından elleri kolları bağlı, saçları kesilmiş, yüzü karartılmış tabiri caiz ise perişan bir şekilde halka gösterilmesi suretiyle ortadan kalkacaktır. Netice itibarıyla teşhir, zamanında bilgi karışıklığını gidermek veya doğru bilgiyi halka aksettirmek gayesiyle de kullanılmıştır.

Doğru bilginin halka duyurulmasının teşhir cezasıyla bütünleştiği örnek bir olay Anadolu Selçukluları zamanında gerçekleşmiştir. Sultan İzzettin Keykavus, Trabzon Rum İmparatoru Aleksiosu yanında küçük bir kuvvetle avlanırken yakalamıştır. Bunun üzerine Trabzon halkına şehri teslim etmeleri bildirilmiştir. Halkın bu talebi reddetmesi üzerine, Sultan, Alaksios'u Trabzon halkının görebileceği bir yere götürülerek cezalandırılmasını emretmiştir. Şehrin teslim alınmasının ardından ise Sultanın cezası daha şiddetli olmuş, İmparatorun derisinin yüzülerek, içine saman doldurulmuş vaziyette teşhir edilmiştir³⁴¹.

Devletin doğru bilginin halka duyurmak için teşhir yaptırımına başvurması sadece halkın bilgiden uzak olmasından da kaynaklanmamaktadır. Halk bazı hallerde yanlış bilgiye de sahip olabilmektedir. İşbu halde yani, toplumun bildiği ancak doğru olmayan bu olgu veya vaka eğer suç teşkil ediyorsa, yanlışlığın düzeltilmesi veya

³⁴¹ F. Nâfiz Uzlu, *Anonim Selçukname*, Ankara 1952, s. 28, 29.

toplumun doğru bilgiyi edinmesi için teşhir yaptırımından yararlanılmıştır. 26 Temmuz 1322/8 Ağustos 1906 tarihli Osmanlı arşiv kaydı da bu fikrimizi teyit etmektedir. Kayıd aynen şu şekildedir:

“*Vilâyât-ı Selâse-i Şâhâne’ye,*

Selânîk taraflarında öteden beri icrâ-yı mefsedet itmekde olan Bulgâr ru’esâ-yı eşkıyâsından Argir ve Lazar nâmında iki şakînin otuz kadar ‘avene ile Avcı ve Nizâmiyye Taburları efrâdına mahsûs elbiseye müşâbih elbise ve fesi lâbis oldukları hâlde Gevgili Kazâsı muzâfâtından Livâdiye Karyesi civârında mandıraları basarak bir çobânı katl ve bir haylî ağnâmı itlâf eyledikleri Kazâ’-i mezkûr Kâ’im-i makâmılığından bildirilmiştir. Üç hafta mukaddem Filorina’da bulunulduğu sırada der-dest idilen dört Bulgâr şakîden de ikisi Avcı Taburı’na mahsûs elbise ile ahz u girift idilmişler ve nezd-i ‘âcizîde ajan sivillere irâ’e olunmuşlar idi. Bulgâr eşkıyâsı îkâ’ itmekde oldukları cinâyâtı, ‘Asâkir-i Şâhâne’ye haml itmek fikr-i hâ’inânesiyle bu dürlü desâyise öteden beri cür’et itmekde olduklarından, ta’kîb ve tutuldukları kıyâfetle teşhîrlerine i’tinâ olunmasının, lâzım gelenlere emr ü teblîği ma’rûzdur.”³⁴²

Belge incelendiğinde Bulgar eşkıyaların asker kıyafeti giyerek köy bastıkları, çoban öldürdükleri, köylüyü maddi zarara uğrattıkları anlaşılmaktadır. Bu dört eşkıyadan ikisi üzerlerinde Avcı Taburuna has bir resmi kıyafet var iken yakalanmışlardır. Belgeden çok net bir şekilde eşkıyanın amacının, askerî üniforma giyerek işlemiş oldukları suçları askere atfetmek istedikleri anlaşılmaktadır. İşte devlet suçluları teşhir etmek suretiyle halkı doğru bilgilendirmek istemiştir. Suçluları üzerlerinde bulunan askerî üniforma ile teşhir ettirmiştir. Hatta üzerlerinde bulunan asker üniforması ile teşhiri konusunda “*itina*” edilmesi istenmiştir.

Burada suçluların teşhir edilmesinin amacı, devlet memuru olan asker tarafından yapıldığı düşünülen cinayet, gasp gibi fiillerin esasında hakiki askerler tarafından yapılmadığını, bu fiilleri yapan kişilerin esasında eşkıyadan ibaret olduklarını halka göstermektir. Askerî üniforma giymiş

³⁴² BOA, TFR-I UM, Dosya No: 9, Gömlek No: 820. Belgenin orijinali ek 3’te mevcuttur.

kişinin icra edeceği her türlü eylemde, halk doğal olarak yapılan hareketin asker ve dolayısıyla devlet tarafından yerine getirildiğini düşünecektir. Bu düşünce verdiğimiz örnekte görüldüğü üzere doğru olmayabilmektedir. İşte bu gibi hallerde halka yanlış aksettirilen bilgi ve icraat, suç da teşkil ediyorsa cezası teşhir olabilmektedir.

Sonuç olarak, teşhir yaptırımı, gerek Selçuklularda gerekse Osmanlı'da topluma doğru bilginin aktarılması için de kullanılmıştır. Burada teşhir, bir yanlışlığın düzeltilmesi için başvurulmuş yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette her doğru bilgi veya her yanlışlık teşhir ile düzeltilmemektedir. Bizim ifade etmek istediğimiz nokta, düzeltilmesi istenen olay eğer suç teşkil ediyorsa, teşhir yaptırımından da tarih sahnesinde yararlanıldığını ortaya koymaktır.

D. Devletin Kudretini Gösterme Arzusu

Tarihte devletlerin, teşhir yaptırımını, kendi egemenliğini ve kudretini göstermek amacıyla kullanıldığı da görülmüştür. Esasında bu noktada teşhir, hukuki bir amaçtan ziyade politik bir amaç ile kullanılmaktadır. Devletin meşruiyetini, egemenliğini veya kudretini gösterme ihtiyacı farklı şartlarda ortaya çıkmıştır.

Ülkeye gelen elçinin öldürüp kesik başlarının halka teşhiri bu duruma örnek teşkil edebilmektedir. Bir haber bildirmek üzere başka bir ülkeden gönderilen elçinin öldürülmesi, orta çağ ve yeniçağda net bir şekilde savaş ilanı olarak algılanırdı. Öldürülen elçinin kendi toplumuna sergilenmesi de devletin, elçiyi gönderen devletten daha güçlü olduğunu göstermek gayesiyle yapılan bir eylemdi. Memluklu Sultanı Kutuz'un, Timur'un görevlilerinden Hülagu'nun elçilerini idam ettirip kesik başlarını mızrak ucuyla teşhir etmesi bu konuda güzel bir örnektir³⁴³.

³⁴³ Hülagu'nun elçilerinin, Memluklu Sultanının karşı koymaksızın teslim olmasını aksi takdirde akıbetinin kötü olacağını söylemesi üzerine, Kutuz, emirleri ile görüştüğünden sonra bu şekilde bir cevap vermiştir. Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 189.

Yavuz Sultan Selim'in Memluk Devleti'ni fethettikten sonra devletin son hükümdarı olan Tumanbay'ı Zuveyle kapısında asarak teşhir etmesini³⁴⁴, fethedilen toplumda Osmanlı Devleti'nin kudretini hissettirmek amacıyla yapıldığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Fethedilen bir bölgedeki eski bir âdetin yasaklanması ve bu yasağa uymayan kişilerin teşhir cezası ile cezalandırılmasının nedeni de devletin kendi kudretini gösterme arzusu olduğu düşünülebilir. Nitekim Kanuni'nin Mısır'ı fethetmesinin ardından çıkarmış olduğu kanunnameden fetihten önce Mısır'da gelin olacak kızın, yedi defa, yedi farklı kıyafetle levendlerin önüne çıkmasının, o topluluğun önünde dans etmesinin ve topluluktaki insanların da kızın suratına para yapıştırmasının eski bir adet olduğunu anlıyoruz. Kanunname bu şekilde davranmayı yasaklamış ve yasağa aykırı hareket eden kişilerin de tazir ve teşhir olunacağını hükme bağlamıştır³⁴⁵.

Tanzimat sonrası dönemde de devlet kendi gücünü göstermek amacıyla teşhir yaptırımından yararlanmayı sürdürmüştür. Bu konuda karşılaştığımız bir belge oldukça ilgi çekicidir. "Disiplin Cezası Olarak Teşhir" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde izah ettiğimiz belgede, çeşitli vergileri toplamamak ve bu vergilerle ilgili defterleri hazineye göndermemek disiplin suçu olarak belirlenmekte ve cezasının azil ve teşhir olunacağı tüm vali kaymakam, mutasarrıf ve defterdarlara bildirilmektedir. Bu belge aynı zamanda devletin kudretini göstermek gayesiyle teşhirden yararlanıldığını göstermektedir. Çünkü bu suç tipi ve cezası belirlenirken, devleti, böyle bir düzenlemeye mecbur tutan kişiler de teşhir edilmektedir. Zira Ohri kaymakamı Raif Bey ve mal memuru vesikada açık olarak ve ismen zikredilmiştir. Bu belgede yukarda sayılan makamlara gönderilmektedir. Yani

³⁴⁴ Arzu Özcan, **Memluk Devletinde Merkez Teşkilatı**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 54.

³⁴⁵ "Ve zaman-ı kadim bir 'adet-i kabîha ve bir Sünnet-i seyyi'e-i faziha varmış kim, bir kişi düğün edüb kızın çıkarmak istedikde bir gice cem'iyyet edüb her tâîfeden bir nice levend cem' olub fisk u fücür ederken gelin olacak kız yedi def'a her defa'da bir türlü vaz'la ve libâsla yedi dürlü sûrete girüb ol meclise gelüb nice dürlü lu'b ve lehv ve raks eyleyüb cemi' ehl-i meclis suratına akçe yapışdırurlarmış. Bu dahi hilâf-ı muktezây-ı şer'-i mutahhar olmağın ref' olundu. Min ba'd gerekdir ki muhkem yasağ olunub men' oluna; ba'd-et-tenbih eslemeyeni subaşı dutub ta'zir ve teşhir etdikten sonra kız atasından ve güvegünden vâfir cerime alına. Bu 'adet-i kabîhalarından gayri ede-geldükleri 'adette düğünlerin edeler'; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 130.

Ohri kaymakamı Raif ve mal memurunun ismi tüm idari birimler tarafından öğrenilmiş olmaktadır. Bu sayede, cezanın teşhir olacağını bildirilmesi sırasında bile bir kişi teşhir edilmektedir. Kanaatimizce diğer kamu görevlilerine gözdağı vermek amacıyla Raif beyin ismi belgede yer almaktadır. Diğer kamu görevlilerine, bu suç tipini işlerseniz, cezasını çekersiniz denirken, bu konuda devletin ne kadar ciddi olduğunu göstermek amacıyla uygulamış olduğu örneği de evraka eklenmiştir. Bu da devletin gücünü göstermek amacıyla gerçekleştirilmiş bir usul olarak değerlendirilebilir. Zira devlet, koymuş olduğu mevzuatın fiiliyatta da uygulandığını göstermektedir. Yani, söz konusu mevzuat hükmünün boşta kalmadığının, icra edildiğinin bilinmesi istenmektedir. Bu ise devletin hâlâ kudretinin mevcut olduğunu göstermek amacıyla yapılan bir uygulamadır.

Nihai olarak, Osmanlı Devleti, teşhir yaptırımını kendi güç, meşrutiyet hatta egemenliğini göstermek amacıyla da kullanmıştır. Devletin teşhir yaptırımından yararlanarak kudretini gösterme arzusu, bazen yeni bir ülkenin fethinde bazen de yeni hukuki düzenlemeler hazırlandığında ortaya çıkmaktadır. Fethedilen bir ülkenin eski devlet başkanını teşhir etme; yine fethedilen bir ülkede eski hukuki düzenlemelerin uygulanmasının yasaklanması ve bu yasağa uymayanların teşhir ile cezalandırılması; devletin yürürlüğe koyduğu hükümlerin uygulanacağını teşhir yaptırımı ile göstermesi devletin kudretini göstermek amacıyla teşhir yaptırımından yararlandığını ortaya koymaktadır.

E. Toplumun Merak Hissinin Giderilmesi ve Tatmin Edilmesi

Teşhir yaptırımını doğuran nedenlerden bir diğeri de halkın belirli suç işlemiş kişilere karşı duyduğu merak hissidir. Devleti uzun süre uğraştıran asiler halk nazarında her dönemde merak uyandırmıştır. Kanat bu durumu şu şekilde izah etmiştir: *“... O dönemde halkın en çok ilgi gösterdiği şeylerden birisi, devleti uzun süre uğraştıran asilerin, suçluların ya da savaş sonrası ele geçirilmiş olan esirlerin kortej halinde şehre girişlerini izlemektir. Çünkü asiler ve yapılan savaşlarla ilgili anlatılan çeşitli hikâyeler halk üzerinde büyük merak uyandırıyor, bu sebeple şehre giren kortejler her türlü iş güç bir kenara*

*birakılarak mutlaka izleniyordu...*³⁴⁶. Biz de yazarın bu görüşüne katılıyoruz. Halkın bu konudaki merakını gidermenin en iyi yöntemi ise yakalanan bu kişilerin halka gösterilmesi, teşhir edilmesidir. Dolayısıyla toplumda duyulan merak hissi beraberinde teşhiri getirmektedir.

Tarih, teşhir yaptırımını doğuran bir başka neden olarak toplumun tatmin olmasını göstermiştir. Bazı suçlarda işlenen suç, toplum nazarında öylesine olumsuz etki yaratmaktadır ki, toplum o suçu işleyenlerin cezalandırıldığını görmek istemektedir. Bu noktayı Anadolu Selçuklu dönemi tarihçisi İbni Bibi, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i devirerek, iktidarı ele geçirme hevesinde bulunan vezir Sadedinin Köpek'in asılması olayında şu şekilde izah etmiştir: *“Canını cehenneme yolladıktan sonra sultan, akıl sahiplerinin içleri rahatlasın ve kalpleri soğusun diye onun kirli bedenini yüksek bir yere asmalarını buyurdu. Parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurarak, Kubadabad müşrifi Kemal'in asılı cesedini darağacından indirip Köpek'inkini taktılar.*”³⁴⁷

Görüldüğü üzere özellikle Selçuklularda toplumun merak hissinin giderilmesi ve kamu vicdanın tatmin edilmesi için teşhir yaptırımından yararlanılmıştır.

IV. Mehmed'in saltanatı ve Beyazizade'nin Rumeli kazaskerliği döneminde 1091-1680 yılında gerçekleşen zina suçuna uygulanan recm cezasının infazında Padişah dahil bütün İstanbul halkı hazır bulunmuştur³⁴⁸. Hadisede erkek Yahudi, kadın ise Müslümandır. Kadın'a verilecek olan ceza ve bu cezanın uygulanması toplumun çok fazla merakını uyandırmıştır. Bu nedenle birçok insan cezanın infazında hazır bulunmuştur. Görülmektedir ki hükmün alenen infazı şeklinde uygulanan teşhir yaptırımı toplumun merak hissinin gidermekte, toplumu bir nebze de olsa tatmin etmektedir.

³⁴⁶ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 87.

³⁴⁷ İbn Bibi, **el-Evamirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçukname)**, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, Cilt II, s. 33-36.

³⁴⁸ Ömer Menekşe, *“Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm”* **Marife**, Sebat Ofset Konya 2003, s. 14.

F. Toplumsal Otokontrol Sistemi

Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımını doğuran nedenlerden birisi de toplumda mevcut olan otokontrol sistemidir. Bu fikrimizi izah etmeye, toplumsal otokontrol mekanizmasından kastedilen hususun ne olduğunu belirleyerek başlayacağız. Ardından da Osmanlı'da toplumsal otokontrolün varlığına işaret eden delilleri izah edeceğiz. Nihayetinde de toplumsal otokontrolün teşhir yaptırımının doğuşuna nasıl etki yaptığını belirtmeye çalışacağız.

Toplumsal otokontrol mekanizmasından anlaşılması gereken durum, toplumdaki üyelerin birbirlerini devlet organlarının müdahalesi olmadan denetlemesi, kontrol etmesi, suç işlemelerini önlemesi ve bazı durumlarda birbirlerinin hareketlerinden sorumlu olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde toplumsal otokontrol mekanizmasının mevcut olduğunu kanunname hükümlerinden anlamak mümkündür. Örneğin *“Bir kişiye hırsız veya kahpe diye mahalle veya köyü halkı şikâyetçi olup kovmak ve uzaklaştırmak isterse, bu kişinin suçu insanlar arasında açıkça bilinirse, mahallesinden veya köyünden kovulur. Ve sürgün edilir. Eğer gittiği yer de onu kabul etmezse şehirden sürülür.”*³⁴⁹ hükmünü ele alalım. Dikkat edilirse bir bölgede yaşayan insanlar bölgelerinde suç işlemiş bir şahsın yaşamasını istemiyorlarsa, o kişiyi bölgelerinden çıkartma hakkına sahiplerdi. Otokontrolün esas manasını ise bize son cümle daha iyi açıklamaktadır; zira suçlunun bir insan yeni gittiği yerde de barınıp barınmayacağına o bölgede yaşayan insanlar karar vermektedirler. Başka bir ifade ile o kişinin, orada suç işleyip işlemediğini kontrol edecek kişiler, sözkonusu yerleşim yerinde yaşayan halk olmaktadır. Yani mahallelerine gelen kişi kontrol altında tutmaktadırlar.

Kanunname hükümlerinde toplumsal otokontrolün mevcut olduğuna ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. Esnaf Kanunnamesi olarak da belirtebileceğimiz Kanun-nâme-i Ehl-i Hıref'te *“Bir kişi için suç işlendi dense*

³⁴⁹ Kanunnamenin devamı şu şekildedir: *“... Ancak o kişi belki pişmanlık duyar da yaptığı kötü işten vazgeçer diye birkaç gün beklenir. Eğer vazgeçmezse o zaman sürülür.”*, Abdullah Uysal, **Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hıref)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 74.

ve o da kaçsa, oğlu, kardeşleri, akrabası, dostları, kefilleri, köy ve mahalle sakinlerinden ve orada oturanlardan onu bulmaları istenir.”³⁵⁰ Hükmüne rastlamaktayız. Bu normdan da anlaşılacağı üzere, bir kişi suç işleyip kaçarsa yakınlarından ve orada oturanlardan onu bulması istenmektedir. Bu durum ise otomatikman toplumun kendi kendini kontrol etmesini mecbur kılmaktadır. Aksi halde, yani otokontrol sisteminin uygulanmaması halinde, devlet işlenmiş olan bir suçun açığa çıkmasında yine o bölgede oturanları ya da suçu işleyen kişinin yakınlarını suçun aydınlatılmasında kullanmayacaktır.

Osmanlı Devleti’nde toplumsal otokontrolün mevcut olduğuna delalet edecek birçok müessese mevcuttur. 20’inci yüzyıl öncesinde sosyal kontrol mekanizmaları bakımından salt bir topluluğu veya coğrafi bölgeyi kontrol edebilmek amacıyla tutulan “yoklama defterleri”, Tanzimat’tan sonra yerini *Havadis Journalleri* adıyla ortaya çıkan dokümanlara bırakmıştır³⁵¹. Bu belgelerin, savcılık³⁵² kurumunun, akile³⁵³, kasame³⁵⁴, kefalet bi’n-nefs³⁵⁵ ve

³⁵⁰ Uysal, s. 73.

³⁵¹ Sedat Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, **Belleten**, C. LXXV, sayı 274, Ankara 2011, s. 845.

³⁵² Klasik dönem Osmanlı Devleti’nde şer’iye mahkemesinde görev yapan personel arasından subaşının, ham bir savcı portresi çizdiği literatürde ifade edilmektedir. Nitekim subaşıl原因 kamu düzeninin doğrudan ihlal edildiği vakalarda kimsenin şikayetine ihtiyaç duymadan zanlıyı kadı önüne çıkarabilme yetkisine sahip olduğu yönünde belgelere ulaşılabilir: “*Mahiye-i Üsküdar mahallatından Mahalle-i Cedide subaşı olan fahrü’l-akrân Sefer Bey ibn Abdulmenâb meclis-i şer’a gelüp takrîr-i kelâm idüp tarih-i kitap gicesi nıfs’l-leylden mukaddem vakt-i zamanda Seydi Ali ibn Veli nâm kimesneyi meclis-i şer’s ihzar ve muvacehesinde takrîr-i kelâm idüp mezbûr Seydi Ali’nin elinde balta ... ile fenersiz çarşu içinde gezerken ahz eyledim suâl olunup takrîri tahrîr olunması matlûbundur didikde ... [29 Recep 1049/26 Kasım 1639]*”, bk. İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, numara 192, v.3a/2; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 48 dipnot 86.

³⁵³ Akilenin toplumsal otokontrol ile ilgisi şu şekilde izah edilebilir. Akile bildiğiniz gibi cezai yargılama neticesinde diyete mahkûm olan kişinin diyetini yani cezasını, ödeyen asabe, aşiret, divan üyeleri gibi kişi ve kurumlardır. Akile müessesesinin var oluş nedeni konusunda ileri sürülen görüşlerden biri akilenin, kendi ihmal ve sorumsuzluğunun cezası olarak diyeti ödediği fikridir. Yani akile, suçluyu kollama ve gözetleme görevini yerine getirmediği zaman suça ortak sayılmakta ve cezai sorumluluğu birlikte üstlenmektedir. Esen, s. 92; Akbulut, s. 172. Bu nedenle de akilenin içinde bulunan kişiler birbirlerini kontrol etmek zorunda hissetmişlerdir. Herhangi bir cezai sorumluluk doğuran fiilin içlerinden biri tarafından ika edilmesinin önüne geçilmesini sağlamak zorunda kalmışlardır.

³⁵⁴ Akbulut, kasameyi şu şekilde tarif etmiştir: “*Kaseme, faili meçhul olarak bir kimsenin öldürülmüş olması halinde, ölünün bulunduğu yeri böyle bir fiili işlenmeyeceği şeklinde kontrol edebilecek durumda olanların, bazı şartlar ile diyet ödemeye mecbur olmalarıdır*”, Akbulut, s. 173.

³⁵⁵ Kefalet bi’n-nefs İslam Hukukundaki dört kefalet türünden bir olup, sanığın, cezasının infazını bekleyen mahkûmun veya ceza evinden kaçmasından endişe edilen kimselerin istenildiğinde hazır bulunmasını sağlayan kimsedir şeklinde tanımlanmıştır. Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 56. Kayıtlarda, kefilin, kefil olunana ulaşamadığı zamanda onun yerine cezaya çarptırıldığını görmekteyiz: “*Dimo veled-i Yani, an Yanya: Hazreti Ebi Eyyub Essarî’de Piri Paşa Bostanında Bostancı Dimo’ya kefil*

belki şuhudul hal sistemlerinin İslam-Osmanlı Ceza Hukukun yer alması, toplumsal otokontrolün varlığının somut delilleri olarak düşünülebilir.

Cezai kovuşturmanın devlet tarafından resen mi yoksa mağdurun veya yakınlarının şikâyeti üzerine mi yürütüleceğinin tespiti, İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda toplumsal otokontrol açısından değer arz etmektedir. Zira toplumsal otokontrolün olduğu yerde devletin kovuşturmayı kendiliğinden yürütmediği ileri sürülebilir. Bu çerçevede, her ne kadar Joseph Schacht İslam Hukukunda “resen kovuşturma” uygulamasının çok zayıf³⁵⁶ olduğunu iddia etmiş olsa da had suçlarının kovuşturulmasının resen yapıldığı konusunda İslam Hukukçuları arasında ihtilaf yoktur³⁵⁷. Kamu haklarını ihlal eden tazir suçları açısından da durum bu yöndedir³⁵⁸. Hatta herkesin kamu davasını tahrik edebilmesi öğretide belirtilmiştir³⁵⁹. Gerçekten, İslamiyet’te yer alan iyiliği emretme kötülüğü sakındırma görevi (emir bi’l-marûf nehiy ani’l-münker) herkese verilmiştir³⁶⁰. Bu görevin toplumdaki herkese verilmiş olması toplumun kendi kendini kontrol etmesi sonucunu, yani toplumsal otokontrol mekanizmasını doğurmuştur

olub ve mezbur Dimo mîrî kâfirler ayardub, basılıb, kendü gaybet idüb ele girmiyecek kefli kireğ gönderildi 29 Şevval 970(21 Haziran 1563)’’; Mehmet İpşirli, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezasıyla İlgili Hükümler”, İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 12, İstanbul 1982, s. 223.

³⁵⁶ Schacht, hırsızlık ve zina iftirasının şikayete bağlı suçlar olduğunu; zina durumunda ise şahitlerin normalde davacıya benzer bir rol oynadığını; ancak yol kesicilikte “re`sen kovuşturmadan” bahsedilebileceğini ileri sürmüştür. Joseph Schacht, “İslam Hukukuna Sosyolojik Bakış”, Çev. Bülent Uçar, Hakkı Arslan, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, Konya 2010, s. 103.

³⁵⁷ İslam Osmanlı Ceza yargılama hukukunda bu konuda sayısız örnekler mevcuttur bk. Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 26 vd. Had suçlarından olup, resen koşturulan, şikayet üzerine koşturma açılan iki adet suç vardır: zina iftirası ve hırsızlık suçları. Bu suçların hem Allah hakkını hem de kul hakkını ihlal ettiği konusunda İslam Hukukçuları arasında bir tartışma yokken, hangisinin (Allah hakkının mı yoksa kul hakkının mı) daha ağır bastığı konusunda mezhepler arasında görüş farkı vardır. Cin, Akyılmaz, **3. Baskı**, s. 211.

³⁵⁸ Batılı bazı yazarlar, İslam Ceza Hukukunda ceza davasının açılması için mutlaka mağdur veya yakınlarının şikayetinin gerektiğini düşünerek, bu denklemde otoritenin dava açmasını çelişki olarak görmüşlerdir. Ronald Jennings, “*Kadı, court and Legal Procedure in 17th Century Ottoman Kayseri*”, **Studia Islamica**, sayı 48, 1978, s. 149-150. Had, kısas ve tazir suç ve ceza ayırımının net anlaşılması bu tartışmaya son vermektedir; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 28.

³⁵⁹ Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 30.

³⁶⁰ Bu ilkenin Osmanlı Hukuk uygulamasında yer aldığını arşiv belgelerinden anlayabiliyoruz: “*Alkas nâm kimesnenin ağzında rayiha-yı hamr olduğuna Mustafa bin Murad haber verüb kaydolundu*”; İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi, Tophane Mahkemesi, numara 7, v.10a/6. “*Orta boylu tıraş Abdi veledi Veli nâm gemicinin, Ramazan bin Recep ve Hüseyin bin Hasan ağzın kokub rayiha-yı hamr vardır diyü ihbar idüp... fi 5 min şehri Şevval sene 987 [25 Kasım 1579]*” İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi, Tophane Mahkemesi, numara 7, v.35b/3; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 30.

Osmanlı'da suçları ve suçluları takip etmenin subaşı ve adamlarının görevi olmasının yanında; zina gibi suçlarda devlet, başta imam olmak üzere mahalle halkına da bu yetkiyi vermiştir. Buna göre mahalleli, şüpheli kimseleri görevlilere ihbar edebilecekleri gibi; zina yapıldığından şüphelendikleri eve baskın yapma, zanlıları yakalayıp ilgililere teslim etme yetki ve hakkına sahiplerdi³⁶¹. Tüm bu konular toplumun kendi kendini kontrol etmesini sağlıyordu.

Toplumun kendi kendini kontrol ettiği bir sistemde, mahkemede sanık konumunda olan bir kişi hakkında onu tanıyanların onunla ilgili görüş bildirdikleri önem kazanmaktadır. Belgelerden suçun sabit olması konusunda kesin karar verilememesi durumunda, ahaliden o kişi ile ilgili ilgi topladığı anlaşılmaktadır³⁶². Hatta kanunnamelerde bu yönde hükümler mevcuttur³⁶³.

³⁶¹ Özer Ergenc, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul 1984, s. 69-78; Abdülmecit Mutaş, "Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recim Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı 3/4, Yaz 2008, s. 585.

³⁶² "Vidin begine ve Vidin kadısına hüküm ki:

Mektûb gönderüp nefsi-i Vidin'de Sa'dî Hoca Mahallesi'nde Kurd Ali nâm sipâhî maktûl bulunmıyın Nis hudûdî'nda iken Hürî nâm vâlidisi, Mehmed b. Hasan nâm sipâhî tarik-ı âmda sis ile urup katl eyledi diyüp mahalle-i mezbûre halkından tefahhus olundukda mezbûr Mehmed mecrûhan üzerimize geliüp: "Seni kim mecrûh itdi?" diyü sü'âl olundukda: "Merkum Kurd Ali odama geliüp meydâna da'vet idiüp tasra çıkdugunda elüme ve basuma kılıç ile çalup mecrûh idicek, ben dahı sis ile urdum" didi diyü haber virdüklerin ve mahalle-i mezbûre ahâlîsi mastûr Mehmed ehl-i fesâd ü şenâ'atdür didüklerin arz eylemissin. Buyurdum ki:

Vusûl bulıcak, ihzâr-ı husamâ kılup bu husûsı Şer'ile tefîş idiüp göresin; mezkûr Kurd Ali'yi, mezkûr Mehmed katl eylediği Şer'ile sâbit olursa, lâzım geleni icrâ idiüp yerine koyasın. Mezbûrları habsden itlâk itmeyüp ya egerçi zâhir olan hususların mufassal arz idesin." BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1578. Bir başka örnekte şu şekildedir: "Bursa Beyine hüküm ki:

Mektûb gönderüp Hüdâvendigâr sancağına müte'allık Mihâliç kazâsına tâbi' Musa nâm karyede gece ile Bâyezid nâm bir a'mâ kimesnenin harâmîler evini basup kendüye ve ehline iskence eyleyüp hayli akçasın ve altunun alup ve evi içinde olan esbâbın gâret idiüp te'addî itdiklerinde umûmen tefîşe mübâsir olan Kite kadısı ile ma'an üzerine varup karye-i mezbûre ahâlîsi ve etrâfında olan kurâ halkı cem' idiüp dikkat ile tefîş olundukda evi basılan kimesnenin hatunu kendüye iskence idenlerden Mehmed nâm sipâhiyi benzedüp ahvâli su'al olundukda ba'zı mu'temedün-aleyh kimesneler "Eyü degildir, ef'âli ve evzâ'ı yaramazdır, bundan ba'îd degildir" deyü haber verdiklerinde musâhibleri ve yoldasları yoklandıkda cümlesi gaybet itmiş bulunup envâ'ı cedd-ü cehdle Ali nâm seriki ele geliüp su'âl olundukda bilâ ikrâh mezbûr sipâhî tahrîkiyle üzerine vardukların akça ve esbâb alup mezbûrlara örf eyledüklerin ikrâr idiüp ve seriklerinden ba'zı haber virdiginde bir seriki elde hazır bulunup bu ahvâl Mehmed nâm sipâhîden istîfsâr olundukda elde bulunan yoldasına havâle idiüp bu bilür demekde..."

" BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 210. Pir Mehmed'in karısı Zeliha'yı döğen H. Bayram hakkında kötü bir kimse olduğuna dair kişilerin ifadelerine ilişkin zabıt için bk. Ongan, Hüküm No: 1454, s. 111.

Toplumsal otokontorülün varlığını ispat edecek belki de en önemli müessese kefalet kurumudur. Osmanlı Ceza Hukukunda kefalet sistemi³⁶⁴ çok yoğun bir şekilde kullanılmış, böylelikle tutuksuz yargılamada mümkün olmuştur. Ayrıca kefil³⁶⁵ görevini yerine getirmeyip, mahkemede hazır bulundurmazsa³⁶⁶ uygun bir tazir cezası verilebilmiştir: 967/1559 tarihinde Turhal dizdarını bulup teslim etmeyen kefillerine siyaset cezasına hükmedilmiştir³⁶⁷. Kişilerin birbirine kefaleti bazen sürekli, bazen belli bir süreliğine³⁶⁸, bazen topluca³⁶⁹ bazen de spesifik olarak belli kişi hakkında, bazen belli bir konuda bazen her konu hakkında olabilmıştır. Bu durumun,

³⁶³ Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nde yer alan "Ve dahi bir kimesneyi mahallesini veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedür deyü şikayet edüp bize gerekmez deyü red etseler, vakıa müttehem ise, dahi bey'n-nas malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler" hükmü bu duruma ilişkin bir örnektir. Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 52, 53.

³⁶⁴ Kefalet sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Osman Uysal, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi", Balıkesir Üniversitesi, F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, 2007/1 ve Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usulu", Tarih ve Toplum, S. 164, s. 4-12, 1997; Mehmet Akman, "Bir Ceza Yargılaması Aracı Olarak Kişiyi Kefalet: Osmanlı Örneği", **75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 11 vd.

³⁶⁵ Mehmed oğlu Ekmekçi Sefer'in, kardeşi Satılmış'a ve Şaban oğlu Şeker'in Sefer'e ve Satılmış'a kefil olmalarına dair belge için bk. Ongan, Hüküm No: 8/a, s. 1. Benzer şekilde birçok kefil olma durumu vardır.

³⁶⁶ "İstanbul Hâfızı İskender Paşa'ya hüküm ki:

Mektub gönderüp bazaristanda esbâb sirkat iden Mustafa'nın ve sâir Üsküdar'da bulunan yoldaşlarının ahvâlin ve sipahi olan üç neferin habs olunup hizmetkârları küreğe virildüğün ve birinin tîmârını bir kimesneye murâd itdiğün bildirmissin, ma'lum oldu. İmdi ol küreğe virilenler kemâ-kân küreğe olup ulâk olunmaya ve ol üç nefer sipâhi dahi inâyeti'llâhi te'âlâ Sa'âdet ile varınca habs olunmasın emr idüp buyurdum ki;

Varıcak emrim üzere ol üç nefer sipahiyi habs idüp ve ol küreğe virdüklerin kemâkân küreğe olup ol iki nefer sipahinin dahi timarların aynı ile bilüp arz idesin anların timarları dahi âhara virile bundan akdem Mikel(?) nâm kâfirin avreti bulunmak emrim olmus idi. Emr-i sâbık üzere buldurasın ol Mikel'in bir sâ'atçı[sı] vardır dragmanlık ıderdi. Ana bulup ol kefil, buldurasın." BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1645.

³⁶⁷ "Amâsiyye begine ve kadısına hüküm ki:

Mektûblar gönderüp sâbık mahbûs olan Turhal Dizdârı Mehmed, Südde-i Sa'âdet'üme gönderilmek için hüküm-i serîfüm vârid olup bundan akdem mezbûrun mevâddı teftîş olunup arz olunmalı oldukda kayd ü bend ile Amâsiyye kal'ası'nda habs olunmalı iken kal'a-yı mezbûre kethudâsı Mehmed ve sâ'ir müstahfızları gelüp kefâlet ile taleb idükleri ecilden mezbûrlara teslim olunup kefâletleri dahi müseccel olup hıfzı bâbında gereği [gibi] tenbîh ü te'kid olunmuş idi. Hâliyâ, gaybet itdi diyü cevâb olunmagın, hisâr kethudâsıyla üç neferi Amâsiyye kal'ası'nda hıfz olunup ve üç neferi dahi ağaları yanında yarar kefillere virildüğün arz itmissin. İmdi, mezkûr kefil olanlara her ne tarîkla olursa teklîf idüp buldurup söyle ki bulmayalar, ana olacak siyâset anlara olmak mukarrerdür ve mezkûr bulınca dahi kefil olanların timarları için zabt itdüresin." BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 934.

³⁶⁸ Müstecap oğlu Mustafa'nın üç gün için H. Bayram'a kefil olduğuna ilişkin hüccet için bk. Ongan, Hüküm No: 1448, s. 111.

³⁶⁹ Uzağlı köyünden H. Veli ile Hızırbalı'nın her hususta bütün köy halkına kefil olduklarına dair hüccet için bk. Ongan, Hüküm No: 1403, s. 108.

suçluların bulunmasını, sosyal düzenin yeniden tesis edilmesini hızlandırdığı ve kamu düzenin yeniden tesisinin oluşumuna katkıda bulunduğu belirtilmiştir³⁷⁰. Kefalet sisteminin, suç oranlarının azaltılması gayesi ile uygulandığını belirten görüşler de mevcuttur³⁷¹.

Toplumsal otokontrolün mevcut olduğu bir toplumda suç işleme oranının düşük olacağı yönünde teoriler de mevcuttur. Sosyal kontrol teorisine göre, bireylerin, aile, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurum veya unsurlara bağlılık düzeylerinin güçlü olması, suçlulukta engelleyici bir işleve sahiptir. Bağlılık düzeyi zayıfsa, bireylerin suç işleme olasılıkları artmaktadır. Bu teori, bireylerin, toplumdaki değer, norm ve kurumlara olan bağlılığını ve bu bağlılıkla oluşan sosyal denetim olgusunu temel almaktadır. Birey veya toplum üzerinde söz konusu sosyal kontrolün başarısızlığı ve yetersizliği, bu kuram açısından suçluluğun önemli bir nedeni olarak görülmektedir³⁷².

Halkın kendi kendini kontrol etmesinin yoğun olarak uygulandığı toplumda, suç işlemiş bir kişinin topluma ifşa edilmesi bu kontrolün işleyişini kolaylaştırmaktadır. Teşhirin varlığı, toplumsal otokontrolün işleyişini iki şekilde kolaylaştırmaktadır. İlk olarak, mahkûmun teşhir edilmesi ile toplumun o şahıs hakkında bilgilenecek ve ardından da o şahsı kontrol etmesi daha kolay olacaktır. Zira mahkum teşhir olduğu için toplum tarafından suçlu biri olarak tanınacaktır. Hüküm giymiş kişinin bir daha suç işlememesi için toplum diğer insanlara nazaran o şahsa karşı daha titiz bir şekilde davranacaktır. Bu ise toplumsal otokontrolün o kişiye odaklanması ile olacaktır.

Teşhir, toplumsal otokontrolün olduğu bir yerde suçun işlenmesinin önlenmesinde de yarar sağlamaktadır. Toplum suç işlediğini bildiği kişiye daha rahat bir şekilde sosyolojik tepki gösterecektir. Yücel'in ifadesiyle *"Araştırmacılarca belirlendiği üzere, kişilerin hukuka uyarlı davranış sergilemelerinde ... hukuka karşı geldiklerinde bulundukları sosyal grubun*

³⁷⁰ Madeline C. Zilfi, **Women and Slavery in the Late Ottoman Empire**, Cambridge University Press, 2010, s. 6.

³⁷¹ Saydam, s. 4, 6.

³⁷² Kızmaz, s. 165.

*tepkisi ... (nin) etkisi fazladır*³⁷³. Yani suçun işlenmesinin önlenmesi noktasında “sosyal grubun tepkisi” önemli bir yere sahiptir. Toplumun bu tepkiyi verebilmesinin ilk şartı da kanaatimizce toplumun mahkûm hakkında bilgilenmiş olmasıdır. İşte bu noktada teşhir cezası önem kazanmaktadır, zira bu ceza, toplumun suçlu hakkında bilgilenmesinde araç olabilmektedir. Toplumsal otokontrolün mevcut olduğu bir toplumda sosyal tepkinin etkisinin daha yoğun olacağı aşîkârdır. Dolayısıyla bu tepkiyi sağlayacak olan teşhir yaptırımının bizzat kendisi, suçun işlenmesinin önlenmesi açısından yarar sağlayabilir. Böylece, teşhir “aracı” ile bilgilenmiş bir toplumun, mahkûma göstereceği “teпки”, toplumsal otokontrolün işleyişine katkıda bulunmuş olacaktır.

Şuna da işaret etmek gerekir ki; ceza yargılama sürecine toplumun bu denli dâhil olması, yargılamanın sonucunda hükmolunacak cezanın toplum tarafından bilinmesiyle tezatlık teşkil etmemektedir. Bir başka ifadeyle, toplum ceza yargılamasının doğrudan içerisinde ise hükmolunmuş cezanın toplum tarafından bilinmesinde sakınca yoktur. Bu bağlamda teşhirin, toplumsal oto kontrol sisteminin mevcut olduğu toplumda yer alması normal karşılanmalıdır.

Nihai olarak, Osmanlı Devleti, toplumsal otokontrolün mevcut olduğu bir devlettir. Zira yukarıda ayrıntılı ile izaha ettiğimiz, kanunname hükümleri, akile, kaseme, kefalet gibi müesseseler bu kontrolün varlığına işaret etmektedir. Teşhir yaptırımı da toplumsal otokontrolün işleyişini kolaylaştırmaktadır. Bunu da toplumun suçluyu bilerek ona karşı daha temkinli olması ve sosyolojik bir tepki göstererek bir daha suç işlenmesinin önüne geçerek yapmaktadır.

³⁷³ Mustafa Tören Yücel, **Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 126, 4’üncü baskı, Ankara 2007, s. 304. Yücel çalışmasında esasen, ceza hukukunun ultima-ratio ilkesine vurgu yapmakta, cezai yaptırımın, suçun işlenmesinin önlenmesindeki etkisi ile sosyal grubun tepkisinin etkisi mukayese edildiğinde, ilkinin daha az etkili olduğunu belirtmektedir. Bizim kanaatimiz, teşhirin hem bir ceza olduğu hem de sosyal grubun tepkisine bir araç olduğu yönündedir. Eğer kişilerde sosyal grub tepkisi, suç işlenmesinin önlenmesinde daha fazla öneme sahipse, bu tepkiyi sağlayacak teşhir ve benzeri mekanizmalara da daha fazla önem verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

G. Aleni Suça Aleni Ceza

Teşhir yaptırımını doğuran nedenlerden bir diğeri de işlenen suçun aleni olarak ika edilmesidir. Suç aleni olarak işlendiği için cezası da aleni olarak verilebilmektedir. Bu çerçevede aleniyetin İslam-Osmanlı Hukukundaki yerini belirleyip, doktrinin aleni suça aleni ceza verilebilmesi hususundaki tartışmalarına değineceğiz.

İslam ceza yargılama hukukunda, aleniyet bazı hallerde suçun oluşması için gerekli bir şart bazı hallerde ise suça verilecek cezanın ağırlatıcı sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin had suçları aleniyet kazandığı zaman suç olarak algılanmıştır; işlenen fiil had suçlarından olmakla birlikte aleniyet arz etmemiş ise had suçu olarak değil dini bir kavram olan günah³⁷⁴ olarak belirlenmiştir. Örneğin zina suçunun sabit olması için en az dört şahidin var olması gerektiği hususu, bu fiilin aleni bir şekilde işlenmesi halinde had suçu sınıfında yer alacağının göstergesidir. Hatta bazı yazarlar, zina suçunun şahitlerle ispatlanabilmesi için teşhir edilircesine açıkta işlenmesi gerektiğinin altını çizer³⁷⁵.

Aleniyet, aynı zamanda bir suçun ağırlatıcı nedeni olmaktadır. Aleniyetin suçun ağırlatıcı nedeni olduğuna ilişkin delil olarak da *“İnanlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayanlar için bu dünya ve ahrette çetin bir ceza vardır”*³⁷⁶; *“Kim gizlice günah işlerse Allah’ın örtüsü altındadır, açıktan suç işleyeni ise cezalandırırız”* Hadisi gösterilmektedir³⁷⁷.

Tazir suçları için de eğer suç aleni olarak işleniyorsa aleni olarak cezalandırılması gerektiği şeklinde görüşler mevcuttur³⁷⁸. İslam ceza yargılama hukukunda yer alan bu düşünsel temel dikkate alındığında, aleni olarak işlenmiş olan bir suçun (fiilin) yine aleni olarak (teşhir edilerek) cezalandırılması veya cezalandırma sürecinde aleniyetin kullanılması birbirine aykırı düşmemektedir. Bir başka ifade ile fiilin suç kategorisinde yer

³⁷⁴ Belirtmek gerekir ki yapılan fiilin günah olması, onun suç olma niteliğini bozmamaktadır; sadece suçun hukuki niteliğini değiştirmektedir. Bu halde suç had suçu olma vasfından çıkmakta artık tazir suçuna dönüşmektedir.

³⁷⁵ Mutaş, s. 592.

³⁷⁶ Kuran-ı Kerim, Nur Suresi, 24/19.

³⁷⁷ Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 168.

³⁷⁸ Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 20.

alması için gerekli olan noktalardan biri o fiilin toplum huzurunda işlenmesi ise bu suçun cezasının da toplum ile iç içe olmasında (toplum huzurunda infaz, toplumun infaz sürecine katılımı şeklinde) sakınca yoktur. Nitekim Nur Suresinin 2'nci Ayeti de bu fikrimizi destekler mahiyettedir. Ayet, zina suçunu işleyen kişilere verilecek olan cezanın tespitini yaptıktan sonra “*Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.*” hükmüne yer vererek, cezanın infazını alenileştirmektedir. Böylece toplum huzurunda işlenmiş olan bir suçun cezasının yine toplum huzurunda infaz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Aleni suça aleni ceza verilebilirliği hususu İbni Teymiye tarafından farklı bir şekilde izah edilmiştir. İbni Teymiye, eğer ceza, suç ile aynı türden olabiliyorsa, ilahi hukukun mümkün olduğunca aynı türden ceza verilmesi gerektiğini emrettiğini belirtmiştir. Fikrini de Hz. Ömer'in yalancı şahidi, dört ayaklı bir hayvana bindirip, yönünü ters çevirip, yüzünü karalatmasıyla teyit etmiştir. İbni Teymiye'ye göre Hz. Ömer mahkûmu hayvana yönünü çevirerek bindirmiştir, çünkü o kişi yalan söyleyerek sözünü çevirmiştir. Yine aynı mantıkla, yalancı şahit yalan söyleyerek aleyhine yalan söylenen kişinin yüzünün kararmasına neden olmuştur; bu sebeple de yalancı şahidin de yüzü karartılmalıdır³⁷⁹.

Dikkat edilirse İbni Teymiye cezaları, suçların birer aynası gibi düşünmektedir. Bu bağlamda bir kişi hakkında kamuya açık olan mahkemede sözde suç isnat edecek şekilde bir beyanda bulunmak; yalan şahitliği aleni olarak işlemek anlamına gelmektedir. O halde kamunun huzurunda bir kişiyi yalan söyleyerek utandıran kişiler de kamuya duyurularak isimleri ve suçları ilan edilmek suretiyle cezalandırılmalıdırlar³⁸⁰.

Benzer düşüncelere Sarahsi de sahiptir. Sarahsi'ye göre, şahitler ifade vererek, yüzünü yani onur kazanmaktadırlar. Yalan söyleyen kişiler teşhir edilerek, sahip oldukları bu yüzünü yani onur kendilerinden alınmaktadır.

³⁷⁹ Ferhat J. Ziadeh, “*Integrity in Classical Islamic Law*” in Nicholas Heer (ed), **Islamic Law and Jurisprudence: Studies in Honor of Farhat J. Ziadeh**, University of Washington Press, Seattle 1990, s. 85.

³⁸⁰ Lange, **Ignominious Parading**, s. 95.

Dolayısıyla teşhir, bu suç için ideal bir ceza olmaktadır³⁸¹. Yalancı şahit, başkalarının onurunu zimmetine geçirdiği için kendisi de cezasını onurunun zedelenmesi şeklinde ödemelidir. Yalancı şahitlik ile başkalarına verilen zarar ki bu zarar kendilerinin onurlarını lekelemektedir, gerektiği şekilde suçlunun üzerine yıkılmalıdır. Bir kişinin onuruna yapılmış olan bir saldırı, onursuzlaştırılarak, utandırılarak cezalandırılmalıdır ki bu amaca en iyi hizmet eden süje de teşhirdir³⁸².

Doktrinde aleni suça aleni ceza verilebilmesinin İslam Ceza Hukukunun temel ilkelerinden olan kısas ilkesiyle kavramsal olarak bağdaştığı ileri sürülmüştür. Lange, Şafi fâkih Nevavi(ö.676/1277)'nin gıybet konusundaki fikrini esas alarak böyle bir sonuca ulaşmıştır. Nevavi, gıybete iki halde müsaade edildiğinden bahsetmektedir. İlk olarak gerçek adalet gıybet edilerek sağlanacaksa gıybet edilebilir iken; ikinci olarak aleni olarak işlenen günahlara/suçlara cevap teşkil edecekse yine gıybet edilebilir³⁸³. Nevavi'ye göre bir kişi aleni olarak bir suç/günah işlerse, o zaman onun hakkında konuşmaya müsaade vardır; aksi halde yoktur. Lange, Nevavi'nin bu fikrini, kısa bir süreliğine teşhir cezasının amacı olarak ele almış ve şöyle bir sonuca varmıştır: Unsurları tam oluşmayan suç tiplerini işleyen kişileri cezalandırmanın amacı, suçları alenileştirmektir. Lange, bu amacın üç kişinin görmüş olduğu zina suçu, ağız içki kokmayan kişinin içki içme suçunu işlemesi halinde teşhir edilmesi gibi durumlarda hedefine ulaştığından bahseder. Buradan yola çıkarak kısasın kavramsal olarak bu noktada uygulandığını ifade etmektedir. Zira bir suç aleni olarak işlendiği için suçluların kendileri alenileştirilmektedir³⁸⁴.

³⁸¹ Sarahsi, C. 16, s. 165 vd.

³⁸² Lange, **Ignominous Parading**, s. 96.

³⁸³ Navavi, **Ravdat'ül Talibin**, C. 7, s. 33'den aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 97.

³⁸⁴ Lange, **Ignominous Parading**, s. 97. Lange'nin bu bakış açısı netice itibariyle aleni suça aleni bir cezanın verilebileceği sonucuna varmaktadır. Ancak kannatimizce bu sonuca varılırken izlenen yöntem pek sağlıklı değildir. İslam Ceza Hukukunda kısas cezası, öz itibariyle faile, mağdura yaptığı fiilin aynıını yapmaktır. (Kısas ile ilgili teferruatlı bilgi için bk. Dağcı, s. 86 vd.) Kısasın infaz edilebilmesi için muhtelif şartlar vardır. Lange, burada kısası, suçun işleniş şekli ve verilecek ceza arasında kurmaktadır. Suç aleni olarak işlenirse bunun kısasen cezası da aleni olarak ceza verilmesidir. Bu husus, kanaatimizce kısasın temel mantığıyla bağdaşmamaktadır. Ayrıca Navavi'nin ifadelerinden suçu alenileştirmenin amaç olduğunu anlamak doğru değildir; Navavi'nin ifadeleri esasında aleni olarak işlenen bir günah/suç hakkında konuşulursa, konuşan kişi hakkında gıybet

Lange, aleni suçla aleni ceza verilebileceği sonucuna farklı bir açıdan da ulaşmıştır. Yazar, suçları, gizli olması gerekenler (ought to be veiled) ile aleni olarak işlenebilen suçlar olarak ikiye ayırmıştır. Müellife göre eğer gizli olması gereken bir suç, aleni olarak işlenirse, bu durumda bu suçla verilecek ceza teşhir olacaktır. Buradan hareketle, kamusal alanın gardiyanı (guardian of the public sphere) olarak gördüğü muhtesibin de bu nokta teşhir ile cezalandırma yetkisinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Zira kamusal alandan sorumlu olan kişi muhtesiptir ve onun alanına aleni bir şekilde tecavüz edilmesi, verilecek cezanın teşhir olması ve bu cezayı infaz edecek görevlinin muhtesip olacağı sonucunu doğurmaktadır. Teşhir, öyle bir cezadır ki kamusal alan ile özel alan arasındaki çizgiyi belirlemekte ve bu iki alanı yeniden oluşturmaktadır.

Bizce, aleni suçla aleni cezanın verilebilirliği, İslam'da olan iyiliği emredip, kötülüğü engelleme ilkesi ile de bağdaştırılabilir. Bu ilke suçun işlenmesini ve alenileştirilmesini engellemek ister; suçun işlenmesine sebep olan şeylerin ortadan kalkmasını hedef alır. Bu çerçevede aleni bir şekilde kötülük işlenirse, suç işlenirse, mahkûmun aleni bir şekilde cezalandırılması, bir daha böyle bir suç işlenmesini engelleyecektir. Burada verilecek aleni ceza, diğer insanların kötülük işlemelerini engellemek için bir araç olarak kullanılmıştır. Ceza aleni olarak verilmelidir ki, o cezayı gören diğer insanlar böyle bir suç işlemesinler. Aleni ceza, diğer insanların suç işlemelerinin önüne geçeceği için de kötülük veya suç engellenmiş olacaktır.

Kanaatimizce, bir suçun hiç kimse bilmeden işlenmesi ile birçok kişinin gözleri önünde işlenmesi arasında suçun topluma olan tesiri açısından fark vardır. Suçun aleni olarak işlenmesinin toplumun vicdanını daha çok rahatsız edeceği aşîkârdır. Nitekim günümüzde dahi *“güpegündüz hırsızlık yaptılar, caddenin tam ortasında adam bıçakladılar”* şeklindeki vakalar toplum

hükümlerinin uygulanmayacağını izah etmektedir. Netice itibarıyla Lange biraz zorlayarak böyle bir sonuca varmıştır.

vicdanını daha çok rahatsız ettikleri için olsa gerek, haber³⁸⁵ niteliği taşımaktadırlar. Bu rahatsızlığın giderilmesi de aynı yöntemle sağlanabilmektedir. Kanımızca bazı had suçlarında cezanın infazında şahitlerin bulunmasının istenmesi bundan olsa gerektir.

Aleniyet Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin Hicri 973 tarihli bir belgede aleni olarak fi'li şeni'i suçu ika ettiği iddia edilen kişiler hakkında teferruatlı bir araştırma yapılması istenmiştir³⁸⁶.

Osmanlı kanunnamelerine baktığımızda da aleni olarak ortaya çıkan suçların aleni olarak cezalandırıldığını görebiliyoruz. Halkın sıklıkla bulunduğu yere hayvan leşini bırakan bir kişinin şehirde teşhir edilmek suretiyle cezalandırılması bu durumun örneklerindendir diyebiliriz³⁸⁷. Zira burada suçun oluşabilmesi için leşin halkın sık bulunduğu yere bırakılması gerekmektedir. Bir başka ifade ile fiil aleni olduğu için suç olarak nitelendirilmiştir. Hükümde geçen "*halk incidiği yerde*" ifadesi fiilin suç olarak nitelendirilebilmesi için leşin aleni bir yere konması gerektiğine işaret eder. Hükümde verilecek cezada teşhir olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla aleni olarak işlenen bir suça aleni bir ceza verilmiştir.

Sonuç itibarıyla, gerek İslam Hukukunda gerekse Osmanlı uygulamasında aleniyet suça verilecek cezanın belirlenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. İslam Hukukunun temel kaynaklarındaki hükümler, İslam Hukukçularının konuyla ilgili fikirleri, aleni suça aleni ceza verilebileceği yönündedir. Osmanlı uygulaması da bu yönde olmuştur. Aleni olarak işlenen

³⁸⁵ Örneğin, AkSaray'da güpegündüz yüzlerine taktıkları peçe ile ellerinde bıçak ve silahla bir eve zorla giren 2 kişi, rehin aldıkları 2 kadının altınlarını çalarak kayıplara karıştıklarına ilişkin haber için bk. <http://www.haberler.com/akSaray-da-gupegunduz-gasp-4019012-haberi/> e.t.: 12.11.2012.

³⁸⁶ Aleni olarak fi'l-i şeni'(zina) yapan kadın hakkındaki hüküm şu şekildedir: "*Fî 7 Rebi' [ü'levvel] sene 973 [2 Ekim 1565] Çorum beyine ve kadısına hüküm ki:*

Bundan akdem Çorum beyi olan İlyas Dergâh-ı Mu'allâma mektûb gönderüp livâi mezbûrda nefsi Osmancık boyahânesinden (?) iki bin tûmâra mutasarrıf Mustafa nâm sipâhînin vâlidesi fâhise olup alâniyen fi'l-i seni' etdüğine mezkûr vâkıf olup mukayyed olmaduğundan mâ'adâ mezbûr Mustafa sürb-i hamr iden fâhise gurbet avretlerinin birin alup bi'l-fi'l tasarrufunda olup mezkûra vâlidesi nerde olup (.....) gayrı'n-nihâye sürb-i hamr idüp fisk ü fücûr olunduğın arz eylemissin. Buyurdum ki: Hükûm-i serîfîm vardukda mezbûr Mustafa'nın ahvâlin teftîş idüp bu arz olunan kusûrlar vâkı' mıdır, nicedir? Tamâm ma'lûm idiniüp dahi yataklık (?) sâbit olan yaramazlığın sicil idüp arz eylesin" BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 309.

³⁸⁷ Akgündüz, *Kanunnameler 6. Cilt*, s. 542.

suçlara aleni ceza olarak teşhir yaptırımının uygulandığını arşiv kayıtlarından anlamaktayız.

H. İnfazda Aşırılığın veya İnfazın Hafifletilmesinin Önüne Geçme

Teşhir yaptırımının amaçlarından bir diğeri de verilmiş olan cezanın hukuka uygun bir şekilde infaz edilmesini sağlamaktır. Cezanın hukuka uygun bir şekilde infaz edilmesi iki şekilde tezahür eder. Birinci verilecek cezanın hafifletilmeden infaz edilmesi iken; ikincisi cezanın aşırı şekilde infaz edilmemesidir. Birinci durumda, teşhir yaptırımı, hukuk kurallarının meşruluğunu, infaz edilebilirliğini, umumiliğini göstermesi açısından önemlidir. Zira bu sayede herkese eşit şekilde, cezanın uygulandığı toplum tarafından bilinmektedir. İkinci durumda ise mezkûr yaptırım, teşhir olunacak kişiyi hukuki güvence içinde tutmaktadır. Teşhirin bu özellikleri özellikle dolaylı teşhir türünde kendisini göstermektedir. Zira dolaylı teşhirde daha öncesinde belirtildiği üzere mahkûma başka bir ceza verilmekte ancak yapılan işlem neticesinde toplumun suçtan ve mahkûmdan bilgisi olmaktadır. Dolaylı teşhirde toplumun bildiği bir konu daha vardır ki o da mahkûma verilen asli cezadır. İşte teşhir yaptırımı sayesinde asli cezanın normlara uygun bir şekilde infaz edilip edilmediğinin kontrolü yapılabilmektedir.

Belirtildiği üzere dolaylı teşhire en güzel örnek hükmün alenen infaz edilmesidir. Özellikle bedeni cezalarda, suçluya uygulanacak olan cezanın işkenceye dönüşmemesi, cezanın şiddetinde aşırılığa gidilmemesi için alınacak önlemlerden biri de bu cezaların aleni olarak infaz edilmesidir. Tabi burada kastettiğimiz ceza, niteliği gereği her yerde uygulanabilecek olan cezadır. Kürek cezası veya hapis cezası gibi mutlaka belli bir yerde infazı şart olan cezalar kapsam dışındadır.

Hükmün alenen infazı kısımda recim ve sopa cezasını izah ederken, sopa cezasının uygulanma yönteminin İslam-Osmanlı Hukukunda ayrıntılı bir biçimde düzenlendiğini belirtmiştik. Ceza aleni olarak infaz edilirse, cezayı infaz eden görevli bu ayrıntılara daha fazla dikkat edecektir. Diğer türlü, yani cezanın aleni değil de, gizli bir şekilde infaz edildiğini düşündüğümüzde, cezanın uygulanış yöntemi ya da uygulama sırasında kurallara uyulup

uyulmadığı tamamen uygulayıcının eline bırakılmaktadır. Bir başka ifadeyle cezanın aleni olarak infaz edilmesi ile idarenin şeffaf bir biçimde görevini yerine getirmesi sağlanmaktadır. Böylece iyi bir cezada olması gereken “zalimane olmama” özelliği³⁸⁸, cezanın alenen infaz edilmesi durumunda sağlanmış olacaktır.

İnfazda aşırılığın önüne geçme hususu sadece bedene acı veren cezalar açısından önem arz etmemektedir. Ölüm cezasında bile, cellâdın uygulaması önem kazanmaktadır. Osmanlı'nın son cellâdı olan İzmirli Cellât Kara Ali anılarını anlatırken zikrettiği şu sözler düşüncemizi teyit etmektedir³⁸⁹: “...ben işimi iyi bildiğim ve ölüme mahkûm olanları çok çabuk ve acı duymadan idam ettiğim için astığım kimselerin bana minnettar olduklarını da biliyorum. Eğer ölümler konuşursa yemin ederim ki sadece İzmir'in işgali sırasında altı masum Türkü satırla doğrayıp öldürdüğü için idama mahkûm edilen kasap Kaba Yorgi müstesna hepsini çok güzel, hiç acı çekirtmeden asmışımıdır. Çünkü ben istersem, astığım adamın canını beş saniyede, istersem yarım saatte çıkarırım. Kaba Yorgi'ye gelince onu ipte tam 47 dakika canlı canlı sallandırdım... Nihayet müftü efendi "bizim dinimizde eziyet etmek yoktur, kâfi" dedi ve şöyle bıçağını çekip canını çıkarıverdim”. Aynı cellâdın, kasap Kaba Yorgi'yi aleni olarak değil de gizli olarak infaz etmiş olduğunu düşündüğümüzde, mahkûmun çok daha uzun süre acı çekeceğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Demek ki ölüm cezasında dahi hükmün alenen infaz edilmesi halinde infazın alenileştirilmesi önem kazanmaktadır.

Cezanın aleni olara infazı belirtildiği gibi kuralların usulüne uygun bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır. İnfaz görevlisi acıma, tanıma ve sair birçok sebepten ötürü, mahkûmun cezasını hafifleterek de uygulayabilir. Eğer infaz aleni olarak gerçekleştirilirse, infaz görevlisi, cezayı kurala uygun bir şekilde yapmak zorunda kalacaktır. Bu ise temelde iki sonuca varmamıza neden olmuştur. İlki, verilen cezasının infaz edildiğinin topluma bildirilmesidir.

³⁸⁸ Maden, s. 88.

³⁸⁹ Ali Yıldırım, **Darağacında Kan Sesleri Bir Celladın Anıları**, Akyıldız Yayınları, 2'inci baskı, Ankara 2000.

Bu sayede toplum, cezanın infaz edildiğini kendi gözleri ile görmektedir. İkinci sonuç ise cezanın herkese uygulandığını göstermektedir. Eğer ceza aleni olarak infaz edilirse kimseye mûsama gösterilmeden cezanın uygulandığı toplum tarafından görülmektedir.

Konunun Osmanlı Devleti'nde nasıl tezahür ettiğini soruşturduğumuz zaman son derece ilgi çekici bilgilere ulaştık. İlk olarak ifade etmek istediğimiz nokta, özellikle sopa/değnek cezasında infazda aşırılığa gidildiği için devletin bir nizamname çıkardırđıdır³⁹⁰. Bir başka belgede ise verilen cezanın uygulandığını göstermek amacıyla, bahse konu cezanın aleni olarak infaz edilmesi emredilmiştir. 29.Z.1215/13.05.1801 tarihli kayda göre Süleymaniye Camii'nde Rusya, Sicilyateyn elçileriyle İsveç Maslahatgüzarı'na karşı bir tecavüz söz konusu olmuştur. Saldırı hakkında yapılan tahkikat sonucunda asıl suçlu olarak kabul edilen dört kişinin ikisinin Boğazkesen Kalesine hapsine karar verilmiş; diğer ikisi ile cürümleri hafif olan on dört kişiye de değnek cezası verilmiştir. Hükmü önemli kılan husus ise mahkûmlar, verilen 20'şer değnek cezasının Babiâli'de Meşihat'tan memur elçilerin adamları huzurunda infaz edilmesidir³⁹¹. Görüldüğü üzere devlet, verdiği cezanın uygulandığını ispat etmek amacıyla saldırıya uğrayan kişilerin huzurunda infazı gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak, teşhir yaptırımı asli cezanın hukuka uygun olarak infaz edilip edilmediğinin kontrolünü de sağlamaktadır. Dolaylı teşhir kapsamında yer alan hükmün alenen infazında bu özelliğı görmek daha kolaydır. Hüküm alenen infaz edilerek iki nokta güvence altına alınmaktadır. Bunlardan ilki, infazın aşırı bir şekilde yerine getirilmesinin önüne geçilmesi ve böylece mahkûma hukuki güvence sağlanmasıdır. İkincisi ise cezanın hafifletilmesinin

³⁹⁰ Harem-i Şerif-i Nebevi hizmetinde bulunan ağalardan yolsuz hareketi görülenlerin bazen pek ziyade döğölerek bundan fenalıklar zuhur ettiğı ve bu da gayr-i caiz olduğı cihetle bu ağalar arasındaki cünha erbabının ne suretle tecziye edileceğine dair Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyece yapılan nizamnamenin gönderildiğinden ve zikrolunan ağaların cünhalarına göre üç değnekten otuz değneğe kadar cezaları mahallince icra olunup nefis etmeyenlerin tardedilmesi mezkur nizam ahkamından bulunduğundan bahisle ona göre muamele olunmasına dair Şeyhülharem Vecihi Paşa'ya hüküm için bk. BOA, C.DH., Dosya No: 15, Gömlek No: 731, Hicri 29/R/1281(1 Ekim 1864).

³⁹¹ BOA, HAT, Dosya No: 268, Gömlek No: 15612.

önüne geçilmesidir. Osmanlı uygulamasında da bu fikirlerimizi teyit eden örnekleri yukarıda izah ettik.

İ. Suçlunun Islahı

Cezanın fonksiyonlarından olan suçluyu topluma kazandırma veya ıslah³⁹² İslam Hukukçuları tarafından suçluyu psikolojik yönden terbiye edip, yeniden topluma kazandırmak olarak tanımlanmıştır³⁹³. Buna göre fail cezasını çektikten sonra, suçunun günahından temizlendiğini ve toplumla olan hesabının görüldüğünü düşünerek psikolojik bir rahatlık hissedecek ve ümidini kaybetmeyip bir daha suç işlemek için elinden gelen gayreti gösterecektir. Ayrıca bu yaklaşım tarzı cezanın, suçluluğu ortadan kaldırdığına inanan toplumun diğer fertlerinin, suçunun bedelini ödeyen faile, bundan sonra suçlu gözüyle bakmayacağı anlamına da gelmektedir. Böylelikle toplumsal bir intibak temin edilmiş olacaktır³⁹⁴.

Bu bakış açısına göre göre cezanın suçlu tarafından çekildiğinin toplum tarafından bilinmesi, suçlunun ıslah edilmesinde önemli bir etken olmaktadır. Kanaatimizce cezanın suçlu tarafından çekildiğinin bilinmesini sağlayacak en net usul suçlunun herhangi bir usulle teşhir edilmesidir. Eğer bu fikrin doğruluğu kabul edilecek olursa, suçlunun teşhir edilmesi, kendisinin ıslah edilmesini kolaylaştıran bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır³⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nde de suçlunun ıslahı, onun edeplendirilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Cezalandırmanın amacı başlığı altında ayrıntılı bir şekilde izah edildiği üzere Osmanlı'da cezalardan beklenen üç gayeden biri de mahkûmun edeplendirilmesi idi. Ancak ifade etmek gerekir, incelediğimiz

³⁹² Soyaslan, s. 580.

³⁹³ Dağcı, s. 36.

³⁹⁴ Dağcı, s. 36, 37.

³⁹⁵ Toplumun suçlunun cezasını çektiğini bilmesi, o suçlunun toplum tarafından artık suçlu gözüyle görülmeyeceği fikri esasında ideal olan düşüncedir. Pratikte toplumun cezasını çekmiş olan kişilere önyargıyla baktığını söyleyebiliriz. Bu durumda teşhir mekanizması, ıslahdan ziyade cezayı artıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca asıl mühim olan, somut olarak bir suçlunun cezasını çektiğinin toplum tarafından bilinmesi mi yoksa toplumda “suç işleyen cezasını çeker” genel kanaatinin olması mı daha önemlidir sorusuna verilecek cevaptır. Belirtmek gerekir ki eğer toplumda “suç işleyen cezasını çeker” şeklinde bir kanaatin var olması suçlunun ıslahı açısından yeterli ise, suçluyu bir usulle teşhir etmek suçlunun ıslahı amacına hizmet etmeyecektir.

belgelerde Osmanlı'da suçluyu edeplendirdiği için teşhir yaptırımına başvurulduğuna dair bir örneğe rastlamadık.

J. Spesifik Neden ve Amaçlar

Teşhir yaptırımını doğuran özel nedenler de olabilmıştır. Konuyla ilgili olarak vereceğimiz ilk örnek, yankesicilik, hırsızlık gibi suç işleyen kişilerin fotoğraflarının bir dergide basılması ve zabtiye teşkilatına bu dergilerin gönderilmesi vakasıdır³⁹⁶. Güvenlik tedbiri olarak teşhir başlığında ayrıntısı ile izah ettiğimiz bu uygulamanın ortaya çıkmasına neden olan birkaç husus vardır. Bunlardan ilki, bahsi geçen uygulama ile bu kişilerin daha rahat bir şekilde yakalanacak olmasıdır. Mezkûr suçları işleyen kişilerin tekrar İstanbul'a gelip aynı suçu işlemelerinin önüne geçilmesi için böyle bir uygulamanın yapılması gerekliliği vesikadan rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Bu olayda teşhir yaptırımını doğuran ikinci ve belki de daha önemli neden, bu kişilerin hapis cezasından sonra memleketlerine sürülmelerine rağmen tekrar İstanbul'a gelmeleri ve benzeri suçları işlemeye devam etmeleridir. Vesika'da geçen "*Yankesicilik fi'il-i mazrûf ve sirkat ve sâir dürlü fazâhata cesâret eden eşhâsı terettüb eyleyen mücâzât-ı kânûniye icrâsıyla memleketlerine tard edilmekde ise de yine ber takrîb Dersa'âdet'e avdetle me'lûf oldukları ef'âl-i reddiye'i icrâ etmekde bulunduklarından...*" ifadeleri bu düşüncemizi açıklamaktadır. Bu çerçevede böyle bir teşhir uygulamasına karar verilmesinin nedeni öncelikle aynı suçluların tekraren aynı suç tiplerini işlemeleridir. Bu kişiler, bahsi geçen suçları işledikten sonra yakalanıp hapsedilmekte ve memleketlerine gönderilmekte ancak tekrar İstanbul'a dönüp aynı fiili işlemektedirler. İki veya daha fazla defa bu suçu işlemelerinden dolayı böylesi bir tedbir alınmak istenmektedir. Bu da bize teorik olarak tekerrür halinin teşhir yaptırımının doğuşuna vesile olduğunu göstermektedir.

Gerek kanunname hükümlerinde gerekse uygulamada bir kişinin bir suçu işlemesi adet-i müstemire haline gelmişse o kişi bu kez teşhir ile cezalandırılmıştır. Örnek olarak II. Beyazıt'ın Aydın-eli siyasetnamesindeki

³⁹⁶ Belgenin orijinali ek 4'tedir. BOA, MKT.MHM, Dosya No: 403, Gömlek No: 12'de yer almaktadır.

hükmü verebiliriz: “*ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnı kesile ve illa eşeğe bindürüb teşhir oluna*”³⁹⁷. Kanunnamelerde suçun tekrerrürü halinde teşhir yaptırımı verileceği yönünde fazlası ile örnek mevcuttur³⁹⁸.

Uygulamaya bakıldığında da tekrerrür halinde teşhire başvurulduğunu görüyoruz. III. Ahmed döneminde 19/Ra/1143(1 Kasım 1730)’de yalancı şahit berber Süleyman hakkında sâkin olduğu mahallesinde yapılan tahkikatta mezkûr kişi hakkında “...*şehâdet-zûr etmek âdet-i müstemirresi olup ve bundan akdem defe’âtiyle ahz olunup bûr-i tarîk ile halâs olmuş atf-i yalan şâhididir...*” şeklinde rapor düzenlenmiştir³⁹⁹. Bunun üzerine berber Süleyman’ın “*teşhîr olunup ba’de’t-teşhîr subaşı kulları mübâşeretiyle vaz’-ı zindân*”a konulmasına karar verilmiştir. Görüldüğü üzere berber Süleyman’ın yalancı şahitliği adet-i müstemirre vasfını taşımaktadır; yani bu kişi sürekli olarak yalancı şahitlik etmektedir. Bu kişiye verilen ceza da teşhir ve zindan cezası olmuştur. İşbu belgede göstermektedir ki klasik dönemde de tekrerrür hali teşhir yaptırımına neden olabilmektedir⁴⁰⁰.

Gerek uygulama gerekse kanunname hükümlerinde tekrerrür halinde teşhir yaptırımına ilişkin bilgiler mevcut olsa da tam tersi düzenlemelerin olduğunu da ifade etmek gerekir. Gerçekten II. Bayezid Umumi Kanunnamesi’nde yer alan “*Yan kesenin ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve eğer âdeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler*”⁴⁰¹ hükmü, teşhir yaptırımına tekrerrür olmaması halinde başvurulacağını göstermektedir. Bu da bize tekrerrür halinin cezanın teşhir olacağı yönünde bir genel kanı oluşturulamayacağını göstermesi açısından önemlidir.

³⁹⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 2.Cilt**, s. 169.

³⁹⁸ “*Ve pezevenklik daim sanatı olan avratın (daima adeti ise sanatı ola) burnu kesile, valla eşeğe bindiriler teşhir oluna*”; Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

³⁹⁹ Belgenin orijinali ek 5’tedir. Kayda BOA, AE.SAMD.III. Dosya No: 39, Gömlek No: 3733’de ulaşılabilir.

⁴⁰⁰ Burada elbette sırf tekrerrür olduğu için teşhire karar verildiğini söylemek çok doğru değildir. Zira aşağıki bölümlerde görüleceği üzere yalancı şahitlik hakkında teşhir yaptırımı verilen klasik bir suç tipidir. Burada üzerinde durmak istediğimiz husus, tekrerrür halinin teşhir cezası verilmesine engel olmadığı hatta belki de teşvik ettiği.

⁴⁰¹ Akgündüz, **Kanunnameler 2.Cilt**, s. 44.

Sonuç itibariyle teşhir yaptırımı, spesifik nedenlerle de uygulanabilmektedir. İlk verdiğimizde örnekte olduğu üzere İstanbul'u korumak veya bir suçun tekerrür edilerek işlenmesi teşhir yaptırımının ortaya çıkmasına neden olan spesifik nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

V. TEŞHİR YAPTIRIMININ İNSAN HAKLARI İLE BAĞLANTISI

Günümüz ceza hukukçularının büyük bir kısmı teşhir cezasının eskiden kalma ve insan haklarına aykırı bir ceza olarak telakki etmektedirler. Zira teşhir yaptırımı şerefe yönelik bir ceza olarak sınıflandırılmakta⁴⁰² ve bu cezalara başvurulmaması gerektiği belirtilmektedir⁴⁰³. Bazı yazarlar ise teşhiri, manevi cezalar içerisinde değerlendirmekte ve onur kırıcı özelliğe sahip olduğu için terk edilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Soyaslan, *“Tüm cezaların onur kırıcı bir yanı vardır. Ancak bazen ceza sadece kişiyi aşağılamak amacı güdebilir. Aşağılanan kişi itibarını kaybeden, saygınlığı olmayan kimsedir. Kişiyi itibar kaybettiren cezalar hukuk düzenlerinden kaybolmaya yüz tutmuşlardır... mesela suçlunun boynuna yuvarlak bir halka geçirilerek sokaklarda dolaştırılması gibi.”*⁴⁰⁴ diyerek, teşhir yaptırımının yegâne amacının onur kırmak olduğundan hareket ederek, bu cezaya başvurulmaması gerektiğini belirtmiştir. Yazar tüm cezaların onur kırıcı olduğunu belirtmekte ancak teşhir cezasında onur kırıcılığın daha etkin olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı da bu cezaya başvurulmaması gerektiğini izah etmektedir.

Biz teşhir yaptırımının, insan haklarına aykırı olduğu fikrine iki açıdan farklı yaklaşıyoruz. Bunlardan ilki bu yaptırımın sadece manevi bir yaptırım başka bir ifade ile şerefe yönelik bir ceza olarak telakki edilmesinin eksik bir yaklaşım olduğudur. Teşhir yaptırımının manevi bir baskı veya işkence ile ilişkilendirilmesi bizce de makuldür. Gerçekten kişilerin aşağılanması, hor görülmesi, toplum nazarında küçük düşürülmesi amacıyla bu cezaya tarihsel süreçte sıklıkla başvurulmuştur. Kavramlar kısmında izah ettiğimiz üzere teşhire “kamu aşağılaması” anlamında kullanılan “public humiliation”

⁴⁰² Karakaş Doğan, s. 81.

⁴⁰³ Özgenç, **2. Baskı**, s. 561; Centel, s. 527.

⁴⁰⁴ Soyaslan, s. 633.

denildiğini burada yinelemek isteriz. Hal böyle olmakla birlikte, bizce, teşhir yaptırımının sadece manevi bir baskı vasıtası olduğunu ifade etmek doğru değildir. Teşhir yaptırımının amaçları ve nedenleri başlığında ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere teşhir yaptırımı sadece mahkûma manevi baskı amacıyla uygulanmamıştır. Cezada aşırılığın önüne geçmek gibi bir fonksiyonu da olan teşhir yaptırımı bu fonksiyon ile mahkûma manevi baskı değil, hukuki güvence sağlamaktadır. Hatta biraz zorlama bir yaklaşım da olsa, teşhir suçlunun ıslahında da kullanılabilecektir. Bu durumda teşhir yaptırımını sadece şerefe yönelik bir ceza olarak algılamak, bu yaptırımı dar yorumlamak anlamına gelmektedir.

İkinci olarak üzerinde durulması gereken konu, utanma, rezil olma, saygınlığını yitirmenin her bireyde aynı sevide olup olmadığının tespitinin önemli olmasıdır. Kanaatimizce, utanma duygusu ve rezil olma hissinin insan hakları ve özellikle insan onuru ile olan bağlantısının üzerinde durulması gerekir. Bizce bu durum doğrudan mahkûmun şahsıyla ilgilidir. Burada akla şöyle bir soru gelmektedir: Cezanın amacı elem acı ve ızdırap vermekse utandırma veya rezil etme bu amaca hizmet eden araç olarak görülebilir mi? Cezalandırma amacına hizmet edecek araçlarda insan onurunun zedelenmemesi gerektiği söylenmektedir. Eğer mahkûmu rezil etme veya utandırma hissi, mahkûmun insan onuruna dokunmak olarak algılanırsa o vakit mahkûmu rezil edecek veya utandıracak hiçbir cezaya başvurulmamalıdır. Belirtmek gerekir ki, ister bedeni, ister mali, ister olanaksızlaştırma şeklinde olursa olsun verilecek her ceza mahkûmu utandıracaktır. Bu fikrin mefhumu muhalifi şu şekildedir: Hiçbir mahkûm ceza aldığından ötürü gururlanmamaktadır. Öyleyse, cezaların mahkûm üzerinde hissettireceği utandırma veya rezil etme hissinin dereceleri olmalıdır. Başka bir ifadeyle her ceza aynı seviyede utandırma ve rezil olma hissini doğurmayacaktır. Zahiren bakıldığında, teşhir cezasının mahkûmda utandırma ve rezil etme hissini diğer cezalara nazaran daha yoğun sağlayacağı söylenebilir. Ancak bu tespit ferdin iç âlemini yansıtan psikolojik durum göz ardı edilerek yapılan, daha ziyade sosyolojik bir tespit olacaktır.

Şöyle ki toplumda suç işlemekten dolayı mahkûm olan kişinin rezil olduğu veya olacağı şeklinde bir genel kanı vardır. Bu genel kanı o kişinin rezil olduğunu aşağılandığını söylemektedir. Ayrıca vurgulanmalıdır ki utanma ve rezil olma hissi, toplumun diğer üyeleri bulunduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Ancak başta da söylediğimiz gibi utanma ve rezil olma hissi, özünde ferdin içinde bulunduğu psikolojik durumla doğrudan bağlantılıdır. Yani, bir şahsın utanıp utanmadığını veya rezil olup olmadığı hissine kapılıp kapılmadığını ancak şahsın kendisi bilmektedir.

Konuyu şu soru soruyu sorarak açmaya çalışalım: Toplumun tüm fertleri, işledikleri suçtan dolayı teşhir edilecek olurlarsa utanır veya rezil olmuş hissederler mi? Daha da önemlisi herkesin bu hissi aynı seviyede midir? Kanaatimiz, başta herkesin aynı seviyede aynı hissi hissetmeyeceği, ardından da teşhirin herkesi utandırmayacağı veya rezil etmeyeceği yönündedir. Fikrimizi örnekle izah etmeye çalışalım. Bir yanda toplum ileri gelenlerinden müteşekkil olduğu belirtilen üniversitede öğrencisine tecavüz eden bir Profesörü, diğer yanda da daha önce ırza tecavüz veya benzeri suçu muhtelif defalar işlemiş olan bir varoş gencini düşünelim. Teşhir cezasının aynı suçu işlemiş bu iki şahısta aynı etkiyi veya aynı hissiyatı uyandıracığını söylemek mümkün olmasa gerektir. Elbette profesör, gence nazaran daha fazla utanacak veya rezil olacaktır. Gelelim teşhirin herkesi utandırmayacağı fikrini izah etmeye. Eğer mahkûm öncesinde sıklıkla aynı tip suçları işliyor ve bu işi artık sürekli olarak yapıyorsa, toplumda kendisinin sürekli benzer suçlar işlediği biliniyorsa, o kişinin teşhir edilerek utanacağını veya rezil olacağını düşünmek çok doğru olmayacaktır. Zira hem kendisi hem de toplum bilmektedir ki o kişi o suç tipini işlemeye devam edecektir. Bu durumda eğer teşhir, herkeste rezil olma ve utandırma hissiyatını aynı seviyede doğurmuyorsa ve bir adım ötesi olarak, herkesi utandırıp, rezil etmiyorsa, bu durumda teşhir cezanın insan onuruna dokunmadığı ve bu bağlamda insan haklarına aykırı olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Burada teşhir edilecek olmasından dolayı onuru kırılacak fertlerin insan hakları ihlal edilecek gibi gözükmemektedir. Bu durumda teşhir cezasının

her ferde uygulanabilip uygulanmayacağı tartışılmalıdır. Esasında burada ceza ile insan haklarının mücadelesi söz konusudur. Zira günümüzde “iyi bir cezanın”⁴⁰⁵ özellikleri arasında o cezanın insancıl olması ve insan haklarıyla bağdaşır olması gerektiği de dile getirilmiştir. Ceza hem bu özelliklere sahip olmalı hem de bazı yazarlara göre “kötülük”⁴⁰⁶, bazılarına göre “zararlı bir tepki, kötülük”⁴⁰⁷ bazı yazarlara göre “muaheze”⁴⁰⁸ (kınama), bazı yazarlara göre “yoksun kılıcı”⁴⁰⁹, bir kısmına göre “acı, ıstırap”⁴¹⁰ özelliğine sahip olmalıdır. Yani aynı kavramda hem insancılık özelliğine sahip olmalı, hem kötülük veya muaheze veya yoksun kılıcılık olmalıdır. Teorik olarak bakıldığında bir müessesede bu iki uç olgunun aynı anda yer alması çok güç gibi gözükmemektedir. Zaten pozitif ceza hukukunda yer alan yaptırımlara baktığınızda da iki uç olgudan birinin daha ağır bastığını görmekteyiz. Örneğin, bir kişinin hürriyetini kısıtlamak suretiyle infaz edilen hapis cezasının, fail açısından bakıldığında, “kötülük” veya “muaheze” veya “yoksun kılıcı” olduğu açıktır. Yine fail açısından bakıldığında bu durum kendisinin hürriyet özgürlüğünün ihlali yani insan haklarının ihlalidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde teşhir edildiğinde kendi iç dünyasında demoralize olacak, utanacak ve onurunun kırıldığını düşünecek insanların kanunda belirtilen suç tipini işlemelerinde verilecek cezanın ne olacağı önem kazanmaktadır. Bu kişiler iç dünyalarında ne hissedерlerse hissetsinler, nihayetinde birer suçludurlar. Suçlu olmalarından dolayı da cezalandırılacaklardır. Suçlulara iç dünyalarında hissettikleri duygular bir tarafa bırakılırsa ceza verilmesi normal olarak karşılanmıştır. Kaldı ki teşhiri bir tarafa bırakacak olursak, her türlü ceza, bu duygulara sahip olan insanları

⁴⁰⁵ Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Ahmet Caner Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 834, 836; Öztürk, Erdem, Özbek, s. 341.

⁴⁰⁶ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Akgün Matbaası, İstanbul 1959.

⁴⁰⁷ Hafızoğulları, **Ders Notları**, s. 527.

⁴⁰⁸ “Ceza, işlemiş olduğu haksızlıktan dolayı bir insanın muaheze edilmesi gerektiği hususundaki yargının somutlaşmasıdır, maddi bir muhteva kazanmasıdır” Özgeç, **5. Bası**, s. 566.

⁴⁰⁹ Ceza, kişiyi sahip olduğu bir takım hürriyetlerden, haklardan varlıklardan mahrum bırakır. Maden, s. 89; Hafızoğulları/Özen’e göre ceza kanunu, ihlale tepki olarak ihlalin muhatabına bir yoksunluk yüklüyorsa, bu yoksunluk cezadır. Zeki Hafızoğulları, Muharrem Özen, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, US-A Yayıncılık, Ankara 2010, s. 473.

⁴¹⁰ Toroslu, s. 11.

demoralize edecek, manevi bir baskı uyandıracaktır. İşte teşhir cezası da bu insanların bu hislerini alevlendirecek bir yaptırım olarak karşımızda durmaktadır. Günümüzde genel kanı, insanların rezil olma hissini artıracak bir yaptırımın cezai müeyyide olarak uygulanmasının insan haklarına uygun olmadığı yönündedir. Fakat tarih bize, insanların bu hislerinden yararlanarak uygulanan teşhir yaptırımından devletlerin ziyadesiyle yararlandığını göstermektedir.

İslam Hukuk doktrini de onurun derecesini bir başka ifade ile herkesin aynı derece onura sahip olup olmadığını tartışmıştır. İslam Hukukçusu Kadıhan (ö. 592/1196) herkesin aynı derecede onura sahip olmadığını ifade etmiştir. Fakihe göre bir hırsıza hırsız demek, cezalandırılması gereken bir hareket değildir. Zira hırsızın sahip olduğu onur ile hiç suç işlememiş kişinin sahip olduğu onur bir değildir⁴¹¹. Benzer şekilde Kâsanî de, tazir cezasının mahkûmun onurunun derecesine göre belirlenmesi gerektiği düşüncesindedir; yazara göre onur derecesi yükseldikçe verilecek ceza düşürülmelidir. Buradan hareket ile Seyyitlik konumunda olanlar, ulemadan kimseler, diğer yönetici sınıf mensupları, onur derecesi yüksek olan kişiler olarak görülmektedir⁴¹².

Osmanlı uygulamasına bakıldığında herkesin aynı derecede onura sahip olmadığını görüyoruz. Peters, cezanın belirlenmesinde kişinin sahip olduğu statünün çok önemli olduğunu belirterek; eğer elit⁴¹³ bir kimse ise cezanın daha hafif olacağını zikretmiştir⁴¹⁴. Kanunnamelerde yer alan ulemadan kimselere sopa cezasının verilmemesi gerektiği, onları tekit etmenin dahi kendilerine verilmiş bir tazir cezası olarak düşünüleceğine ilişkin hükümler bu fikrimizi teyit etmektedir⁴¹⁵. Bu çerçevede ulema gibi kişilerin

⁴¹¹ Kadıhan, **Feteve**, C. 3, s. 479'den aktaran Lange, **Ignominious Parading**, s. 96.

⁴¹² 'Alâ' al-Dîn Abû Bakr b. Mas'ûd al-Kâsanî, **Bada'i al-Şana'i' al-şanâ'i' fi tartib al-Sharâ'i'**, Kahire, Al-Matba'a al-Jamâliyya, Beyrut 1910, C. 7, s. 64'den aktaran Lange, **Ignominious Parading**, s. 96.

⁴¹³ Yazar "members of the elite" ifadesini kullanmaktadır.

⁴¹⁴ Peters, s. 33 ve 66.

⁴¹⁵ "Ve dahi kazâ ve tedrid ve tevlit ve nezâret ve meşhîhat ve hitâbet ve imâmet ve sâir anların gibi menâsibden ve cehâlden şûnlar ki berât-ı pâdişâhile tesrif edenler ta'zir lâzım olursa itmeyeler, jemân bir dahi böyle itme diye kâdı 'infâle söylemek ol makûlelere ta'zirdir "; Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 91.

onurları bir üst derecede tutulmakta ve onlara sahip oldukları onurlara istinaden daha hafif bir cezanın verilmesi uygun görülmektedir. Keza yeniçerilerin alenen infaz edilmesinden kaçınılması da bu fikrimizi teyit etmektedir. Zira burada yeniçerilerin onur dereceleri yüksek olarak algılandığı için bu şekilde cezalandırılmaları istenmemiştir.

Gerek İslam Hukukunda gerekse Osmanlı uygulamasında insan onuru konusunda bu yönde fikirler mevcut olsa da hem İslam Hukuk tarihinde hem de Osmanlı Hukuk uygulamasında ulemeden ve diğer yönetici sınıftaki kimselerin teşhir ile cezalandırıldıklarını yukarıda izah etmiştik. Yani insanların onurları arasındaki fark ortaya konmasına rağmen, uygulamada hemen herkesimin teşhir yaptırımına tabi tutulduğunu söyleyebiliriz.

Tanzimat dönemi Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında teşhirin kişilere yüklemiş olduğu manevi baskı daha da artmıştır. Artık Osmanlı tebaası vatandaşlar, teşhir uygulamalarından şikâyet etmeye başlamıştır. Günümüzde teşhir yaptırımına nasıl bakılıyorsa Tanzimat sonrası dönemde de bu yaptırıma aynı şekilde bakılmıştır. Bu konuyla ilgili ilk örneğimiz 2 Muharrem 1310/27 Temmuz 1892 senesinde kaleme alınan belgedir. Belgede Marya adlı kadının, eşinin kesik başının hükümet konağı önünde teşhir edilmesinden dolayı yazdığı şikâyet dilekçesi ile ilgilidir:

“*Selânîk Vilâyet-i Celîlesi’ne,*

Menlik Kazâsı Kâ’im-i makâmı tarafından zevci Mûce’nin hânesi taht-ı muhâsaraya aldırılarak itlâf ve ser-i maktû’ı Hükûmet önüne ta’lîk u teşhîr itdirilmiş olduğundan bahisle, istid’â-yı icrâ-yı ma’deleti ve ba’z-ı ifâdeyi hâvî Marya imzâsıyla ‘Adliyye Nezâret-i Celîlesi’ne keşîde olunub tevdî’ idilen Telgraf-nâme’nin Sûreti leffen irsâl kılınmış ve mündericâtı, şâyân-ı dikkat bulunmuş olmağla, bi’t-tahkîk, îcâbının şerî’an icrâ vü inbâsına, Himem-i ‘Aliyye-i Dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında.”⁴¹⁶

⁴¹⁶ Belge BOA, DH. MK. Dosya No: 1979, Gömlek No: 8’de yer almaktadır. Orijinal hali ek 2’de mevcuttur.

Belgeye göre Marya adlı bir kadın, evlerinin kaza kaymakamı Hüseyin Beyzade Tahir Bey⁴¹⁷ tarafından kuşatıldığı, eşi Muce'nin öldürüldüğü, maktulun kesik başının hükümet konağı önünde asılmak suretiyle teşhir edildiğini belirterek Adliye Nezareti'nden adalet talep eden bir dilekçe yazmıştır. Marya'nın dilekçesi dikkate değer bulunarak incelenmek üzere mahkemeye gönderilmesine karar verilmiştir.

Belge bize, kocası Muce'nin kesik başının teşhir edilmesinden dolayı, rahatsızlık duyan Marya'nın şikâyet ettiğini göstermektedir. Marya, onurunun zedelenmiş, gururu incinmiş ve manevi bir ızdırap yaşamış olmalıdır ki bu durumdan şikâyet etmiştir. Bu şikâyet de yetkili makam tarafından dikkate değer görülmüştür. Görülmektedir ki artık, insan onuru ve şerefi Osmanlı Hukuk sisteminde de tartışılmaya başlanmış ve davalara konu olmaya başlanmıştır.

Konuyla ilgili olarak ikinci örnek de 23 Temmuz 1327 (5 Ağustos 1911) tarihi ile 14 Eylül 1327(27 Eylül 1911) tarihleri arasında vukua gelen vakadır. BOA, MTV, Dosya No 22-1 Gömlek No:45'de yer alan 9 adet vesika, teşhir cezasının insan onurunu kırarak şekilde uygulanmasının suç teşkil ettiğini göstermektedir: Bozuk ekmek üretilip, narhtan yüksek fiyata satan fırıncılar, işbu hukuksuzluklarından ötürü müteaddid defalar, para cezasıyla cezalandırılmışlardır. Fırıncıların kazançları, ödedikleri para cezasından çok olduğu için bu ceza kendilerine tesir etmemiş ve bozuk ürünü yüksek fiyattan satmaya devam etmişlerdir⁴¹⁸. Bunun üzerine üretilen ekmeklerin sağlığa zararlı olduğu konusunda tabip kararı⁴¹⁹ da alan Kilis kaymakamı, bozuk ekmekleri ekmekçilerin boyunlarına takarak, yüzlerine boya sürerek çarşı pazarda, önünde dellallerin nida etmesi suretiyle teşhir ettirmiştir⁴²⁰. Fırıncılar da durumdan “...mü'ebbed küreğe vaz'-ı hükm olunmuş cânîler gibi...” teşhir edildiklerini beyan ederek şikâyetçi olmuşlardır⁴²¹. Fırıncıların “Hakkımızda

⁴¹⁷ Söz konusu tarihlerde menlik kaymakamı bu kişidir.

<http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=22988.0> e.t.: 17.12.2012.

⁴¹⁸ Vakanın tüm belgelerinin orijinal halleri ek 12'de sunulmuştur.

⁴¹⁹ Bk. Dipnot 122.

⁴²⁰ Bk. Dipnot 123.

⁴²¹ Bk. Dipnot 124.

idilen *şu mu'âmele ve devr-i sâbıkda ve ne de dünyânın en müstebid memâlikinde icrâ idilemeyeceği*'nden bahsetmesi de teşhir cezasının insan onurunu zedelediğinin tüm dünyada tartışıldığını göstermektedir. Bidayet mahkemesi, iddiaların sübut ettiğine karar vererek, onur kırıcı şekilde teşhir cezasına hükmetmenin ve infaz etmenin 1858 sayılı Ceza Kanunun 104 ve 106'ıncı maddesine göre cezalandırılmasına karar vermiştir⁴²². Mahkemenin, "...*fasl-ı müdde'âya 'ale'l-ahvâl sâbit olmağla...*" diyerek karar vermesi, iddia olunan olayların gerçekleştiğini, yani halkın onurunun zedelenerek teşhir cezasının uygulandığını göstermektedir.

Burada dikkat çekmek istediğimiz konu, mahkemenin teşhirin uygulanış şeklini de cezalandırmasıdır. Zira mahkemede "...*Jandarma Mülâzimi Muhsin Efendi'yle Kilîs Redîf Taburî Mülâzimi Râzî Efendi'nin de, Kânûn-ı mezkûrun... Yüz altıncı mâddelerine tevîkan birer mâh ve dört 'aded jandarma neferâtıyla iki şahs Belediye Çâvuşlarının da Kânûn-ı mezkûrun yine Yüz altıncı Mâddesi'ne tevîkan birer hafta habslerine...*" hüküm olunmuştur. 1858 tarihli Ceza Kanunun 106'ıncı maddesi "*Kuvve-i cebriye imaline memur olanlar ve zabtiye memurları ve ihzar memuru, emr-i memuriyetlerini icrada ve mafevkinde bulunan amirlerinin emrini infazda, kanun ve nizamın tayin ettiği usulden gayrı surette olarak bir kimse hakkında bir su-i muameleye yani kesr-i ırz ve namusa sebep olacak veyahut cismen eza verecek halete tasaddi eder ise, harekât-ı vakıasının derece-i şiddetine göre bir haftadan bir seneye kadar hapis ile mücazat olunur*" hükmüne amirdir. Yani mezkûr kişiler, cezanın usule aykırı bir şekilde infaz edilmesi sebebiyle cezalandırılmışlar. Teşhir cezasının usulü 1858 sayılı Ceza Kanunu'nun 19'uncu maddesinde yazılıdır. Buna göre kararın özeti, kalın harflerle bir levhaya yazılacaktır. Cezalandırılacak kişi, şehir meydanında

⁴²² "*Mahkeme-i Bidâyet Kalemi'ne Yazılan Fî 1 Eylûl Sene 327[14 Eylûl 1911] Ta'rîhlü Der-kenâr'ın Sûretidir:*

Bu bâbda cereyân iden muhâkemeleri netîcesinde, fasl-ı müdde'âya 'ale'l-ahvâl sâbit olmağla, Binbaşî mûmâ ileyhîn, Kânûn-ı Cezâ'nın Yüz dördüncü Mâddesi'ne tevîkan, bir sene ve şerîk-i cürmi olan Jandarma Mülâzimi Muhsin Efendi'yle Kilîs Redîf Taburî Mülâzimi Râzî Efendi'nin de, Kânûn-ı mezkûrun Yüz yetmiş dokuz ve Yüz altıncı Mâddelerine tevîkan birer mâh ve dört 'aded jandarma neferâtıyla iki şahs Belediye Çâvuşlarının da Kânûn-ı mezkûrun yine Yüz altıncı Mâddesi'ne tevîkan birer hafta habslerine ve Beştüzelli Gurûş mesârif-i mahkemenin, kendülerinden tahsiline mahkemece karâr virildiği, kayden anlaşılmış olduğu 'arz olunur'

veya herkesin gelip geçtiği bir yere götürülecek ve burada boynuna üzerinde özeti barından levha asılı olduğu halde iki saat bekletilecektir. Boyna ekmek asarak, yüzüne mürekkep sürerek ve münadiler vasıtasıyla duyurarak teşhir etmek usule aykırı olduğu ve insan onurunu zedelediği için suç olarak kabul edilmiş ve bu uygulamayı gerçekleştiren görevliler hapis cezası ile cezalandırılmışlardır.

Kanun-i Esasi yürürlüğe girdikten sonra teşhir cezası ile cezalandırılan kişiler, bu cezanın varlığının Kanun-i Esasinin yokluğu anlamına geldiğini belirtmişlerdir. 31 Mayıs 1328 (13 Haziran 1912) tarihinde Antep'ten, teşhir edildiği için Dâhiliye Nezaretine telgraf çeken Hasırcızade, teşhir edilmek suretiyle gülünç bir hale düştüğünü ve bunun anlamının Kanun-i Esasiye'nin mevcut olmadığı anlamına geldiğini belirtmiştir. Hasırcızade bu şekilde bir ceza vermenin istibdat yönetimin bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir:

“Der-Se’âdet’de Dâhiliyye Nezâret-i Celîlesi’ne,

*Müsellehan jandarmaya hânem yağma itdirilmek, siyâseten götürülen cânîler misillû teşhîr idilmek şiddeti nisbetinde madhek bir nümâyîşe ma’rûz kaldım. Esbâb-ı kânûniyyenin fıkdanı resmen sâbitdir. Millete zevâl-i ebedîsi te’mîn idilen istibdâd sûret-i fecî’ada rû-nümâ oluyor. Kânûn-i Esâsî mevcûd ise, muhâfazasına ri’âyet buyurulsun.”*⁴²³

Hasırcızade teşhir cezasının varlığının Kanun-i Esasi'ye aykırı olduğunu, teşhir var ise Kanun-i Esasi yoktur diyecek kadar net bir şekilde ifade etmiştir. Elimizdeki belge tek sayfa olduğu için, kendisinin neden teşhir edildiğini, kim tarafından teşhir edildiğini, hangi usulle teşhir edildiğini bilemiyoruz. Ancak sebebin ve usulün nasıl olduğunu önemsemeden, sırf teşhirin varlığı Kanun-i Esasi'ye aykırı bulunmuştur. Hasırcızade muhtemelen Kanun-i Esasi'nin 9, 10 ve 26'ıncı maddelerinde düzenlenen kişi güvenliği ve kişi dokunulmazlığı ilkelerinden bahsetmek istemiştir⁴²⁴. Zira 9'uncu madde *“Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuku*

⁴²³ Belgenin orijinal hali ek 20'dedir. BOA, DH. H. Dosya No: 25-1 Gömlek No: 9'da yer almaktadır.

⁴²⁴ Kanun-i Esasi'nin insan hakları yönünden analizi konusunda bk. Ahmet KILINÇ, **Kanun-i Esasi'nin İnsan Hakları Yönünden Analizi**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2005.

hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir” hükmüne; 10’uncu madde “*Hürriyeti şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz*” hükmüne; 26’ıncı madde de “*İşkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliyyen memnudur.*” hükmüne amirdir. Hatta 10’uncu madde 1909 değişikliklerinden etkilenmiş ve temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından olumlu bir değişikliğe uğramıştır. Buna göre madde ilk halinde kişileri sadece kanun dışı “mücazata” (cezalandırmaya) karşı koruyorken; yapılan değişiklikle kişiler, kanun dışı “tevkife”(tutuklanmalara) karşı da korunmuştur⁴²⁵. Örnek verdiğimiz hadise, 1909 değişikliklerinden sonra vukua gelmiştir. Anayasada ilkesel bazda kişi dokunulmazlığı ve kişi güvenliğinin mevcut olduğu bir hukuk sisteminde teşhir yaptırımının uygulanması görüldüğü üzere şikâyetle konu olmuş ve bu şikâyet yetkililerce soruşturulmaya değer bulunmuştur⁴²⁶.

Konuyla ilgili bir başka örnek de 5 Cemaziyeleevl 1279 (29 Ekim 1862) tarihli belgedir. Alaiye sancağı, Nevahi-i Aliye kazasına tabi Maruliye ahalisinden Ali oğlu Hasan ve Ali Necib adlı kişiler, Alavade karyesi sakinlerinden Havva adlı hatuna fi’l-i şeni’den ötürü muhakeme edilmişlerdir. Mezkûr kişiler, yazmış oldukları şikâyet dilekçesinde ayaklarına prangalar vurularak Pazar yerinde teşhir edildikleri için nahiye müdüründen davacı olmak istemişlerdir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde “... *vakiü’l-hakika merkuman kaide-i teşhir şeklinde tahkir olunmayub bil icab tediye-i hidemat-ı süfliye ve örfiye misillü muhakeme sırasında hasbe’t-tarik Pazar yerinden geçirilmiş olmalarından ibaret idüğü...*”⁴²⁷ anlaşılmıştır. Zaten mezkûr kişiler daha sonra kötü niyetli kişilerin yönlendirmesi ile bu yönde bir girişimde bulunduklarını itiraf etmişlerdir. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz mevzu, toplumun en ufak bir hareketi dahi teşhir olarak algılamaya başlamış olması ve toplum tarafından teşhirin hukuka aykırı bir yaptırım olarak

⁴²⁵ Kemal Gözler, **Kanun-u Esasi**, <http://www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm> e.t.: 23.01.2013.

⁴²⁶ Hazırcızadenin şikâyet telgrafının Dahiliye Nezaretine ulaşması üzerine “*Hasırcı-zâde Sâmi*” imzâsıyla ‘*Ayn-tâb’a çekilen 31 Mâyıs Sene 328 [13 Haziran 1912] [Ta’rîhli] Telgrafının kuponunun celb ü mütâle’asıyla bi’t-tahkîk iktizâsının îfâ ve netîcesinin inbâsı*” denilmek suretiyle, Haleb vilâyetinden vakanın incelenmesi ve gereğinin yapılması istenmiştir.

⁴²⁷ BOA, MVL, Dosya No: 410, Gömlek No: 67.

görüldüğünü beyan etmektedir. Vermiş olduğumuz örnekteki kişiler teşhir olunarak “*namusları hak olduğu*”nu düşünmektedirler. Bugünkü ifade ile insan haklarının ihlal edildiklerini iddia etmektedir. Ancak yapılan incelemeler bu uygulamanın bir teşhir olmayıp, alelade işlerde çalıştırılmak üzere pazar yerinden geçirilme olduğu anlaşılmıştır⁴²⁸.

Sonuç olarak teşhir yaptırımı sadece manevi bir baskı aracı olarak görmenin, bu yaptırımın diğer amaçlarını göz ardı etmek olarak algılıyoruz. Ayrıca bu yaptırımın uygulandığı kişide hissettireceği duygunun önemli olduğunu, hissedilen duyguya göre utanmanın veya şerefın zedeleneneğini ve buna bağılı olarak bu yaptırımın insan haklarına aykırı olup olmayacağını belirlenmesi gerektiğini düşünüyöruz. Kaldı ki İslam Osmanlı Hukukunda her insanının onurunun aynı olmadığı yönünde görüş ve düzenlemelerin mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Her ne kadar insanlarda onursal bir fark olduğu belirtilmiş olsa da Osmanlı'nın klasik dönem ceza hukuku uygulamasında teşhirin toplum tüm katmanlarında uygulandığını görmek mümkün olmuştur. Tanzimat sonrası Osmanlı ceza uygulamasına bakıldığında ise teşhir yaptırımı artık günümüzde olduğu gibi insan haklarına aykırı bir yaptırım türü olarak görölmektedir.

⁴²⁸ Bahsekonu olayda gizli bir teşhirin varlığı tartışılabilir. Eğer mahkumlar bir yerden başka bir yere götürölürken, kasten pazar yerinden geçirildiysele, gizli teşhir vardır diyebiliriz. Ancak burada böyle bir kastın olduğunu tesbit etmek çok zor. Belgeden anlaşıldığına göre Ayrıca böyle bir kasıt olmuş olsa bile yapılan uygulama kanuna aykırı bir teşhir uygulaması olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM OSMANLI CEZA HUKUKU

UYGULAMASINDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR

Tezimizin bu bölümünde teorik çerçevesini, sınırlarını, amaç ve nedenlerini, hukuki niteliğini, ceza hukukunun temel ilkeleri ile olan ilişkisini çizmeye çalıştığımız teşhir yaptırımının, İslam-Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında nasıl tezahür ettiğini incelemeye çalışacağız. Bu incelemeye İslamiyet doğmadan önceki din ve toplumlarda, Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önceki dönemde kurdukları devletlerde ve Selçuklu Devletlerinde bahse konu yaptırımın mevcudiyetinin tahlili ile başlanacaktır. Ardından İslam Hukukunun kaynaklarında teşhir yaptırımı incelenecek, İslam Hukuk tarihinde teşhir prosedürü, bu yaptırımı vermeye yetkili makam ve infaz görevlileri izah edilecektir. İslam Hukuk tarihindeki teşhir yaptırımı örnekleri için de ayrı bir başlık açılacaktır. Nihayet, Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekilleri, teşhir ile cezalandırılan suçlar, teşhir yaptırımı vermeye yetkili makam ve infaz görevlileri araştırılacaktır. Esnaf teşkilatı ve Tanzimat sonrası döneme ilişkin düzenlemeler ayrı bir öneme sahip olduğu için bu konular ayrı başlıklar altında işlenecektir.

I. KADİM TOPLUMLARDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR

Kadim toplumların birçoğunda teşhir türlü amaçlarla kullanılmıştır. Eski uygarlıklarda teşhirin uygulanış şekillerinin ilki kölelerin damgalanması veya saçlarının belirli bir şekilde kesilmesidir. Köleler üzerinde böyle bir uygulamanın yapılmasındaki amaç köleleri diğer insanlardan ayırt etmek ve bu şekilde kaçmalarının engellemektir⁴²⁹. Örneğin Sümerlerde bir kadın, kocasının vefatından sonra kendisine itaat etmeyen oğlunu, ayağından damgalayarak köle olarak satabilirdi⁴³⁰. Babillerde kölelere damga, yıldız, çapa gibi şekillerin yapılması veya efendinin adının kızgın demirle dağlanarak

⁴²⁹ İbrahim Erol Kozak, *Kâdim Dönemler Genel Hukuk Tarihi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 50, 97.

⁴³⁰ Recai Galip Okandan, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1951, s. 107, 11, 113; Gülnihal Bozkurt, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *AÜHFD*, C. 38, Sayı 1-4, s. 70-74.

ya da iğneyle dövme yapılarak vücuda işlenmesi mümkündü. Dağlama şeklindeki damgalar genellikle kaçma teşebbüsünde bulunan ya da kaçtıktan sonra yakalanarak geri getirilen kölelere icra edilirdi. Bazı durumlarda da kölenin elinin tersine iki ayrı dilde efendinin adı yazılarak damgalama gerçekleştirilir⁴³¹. Asurlarda ise kölelerin kulakları delinerek işaretleme yapılmaktaydı⁴³².

Sümerlerde hırsızlık maksadıyla bir evin duvarını delerek içeri giren kimse öldürülür ve cesedi de o duvarın önüne gömülürdü⁴³³. Bu durumda hırsızlık suçunu işleyen kişinin mezarı suçu işlediği mahal olarak belirlenmiştir. Muhtemeldir ki bu uygulamanın amacı o duvarı ve o mezarı gören kişilerin ibret almalarıdır.

Hammurabi ve Asur kanunlarında idam, ağır işlerde çalışma, para cezası, nehre atma, ateşe atma, kazığa oturtma, dayak, başa zift dökme, hadım etme, kulak ve/veya burun kesme gibi cezaların⁴³⁴ yanı sıra teşhir yaptırımı da vardır.

Hammurabi Kanunnamesi'nde bazı cezaların toplum huzurunda çektirilmesi yönünde hükümler mevcuttur. Buna göre *"eğer bir adam, kendinden büyük (üstün) olan bir kimsenin suratına vurursa, kalabalık önünde sıgırkuyruğundan bir kamçı ile 60 defa kırbaçlanır"*⁴³⁵. Bu hükümden Babillerde de cezanın toplum huzurunda infaz edilmesine önem verildiğini anlayabiliyoruz.

Babillerde iftira etmek de suç olarak algılanmış ve bu suça uygun görülen ceza da saçın belirli bir kısmı kesilmek suretiyle teşhir etmek olarak belirlenmiştir. Hammurabi Kanunnamesi'nin 127'inci maddesine göre *"Eğer bir adam, bir rahibeye veya bir adamın esine parmak uzatmaya (suçlamaya) sebep olursa ve bunu ispat edemezse o adamı mahkeme huzuruna sürükleyecekler ve yarı başını tıraş edeceklerdir"*. Benzer düzenleme Orta

⁴³¹ Kozak, s. 99.

⁴³² Kozak, s. 141.

⁴³³ Kozak, s. 53.

⁴³⁴ Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, **Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı**, TTKY, Ankara 1975, s. 181 vd.

⁴³⁵ Tosun, Yalvaç, s. 205; Hammurabi Kanunnamesi, madde 202, <http://toplumvetarih.blogcu.com/kesfet/452139> e.t.: 26.01.12.

Asur dönemine (M.Ö. 145-1250) ait Asur Kanununda da yer almaktadır. Buna göre arkadaşının karısına zina isnat ederek ispatlayacağını bildiren, fakat ispatlayamayan kişiye 40 sopa cezası verilecek, saçı ya da sakalı kesilecek, bir ay süreyle krala hizmet edecek ve bir talent kalay ödeyecektir⁴³⁶.

Sümerlerdeki benzer şekilde Babillerde de “*Eğer bir adam bir ev delerse, deliğin önünde onu öldürecekler ve onu asacaklardır*”. Hammurabi Kanunnamesi madde 21’de yer alan bu hükmün cesedin teşhir edilmesi şekliyle toplumu ikaz etmek amacına yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Eski Babil dönemi krallarından İşmedegan (M.Ö. 1953-1935) dönemine ait bir belgede yer alan kayıtlara göre, bir adam karısını zina ederken yakalamış ve onu erkeğin vücuduna bağlayarak mahkemeye getirmiştir. Kral, ceza olarak kadının cinsel organının kesilmesine, burnunun delinmesine karar vermiş ve teşhir edilmesi için şehir yönetimine teslim etmiştir⁴³⁷. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere cinsel suç işleyenlere eski toplumlarda da teşhir cezası ek bir ceza olarak öngörülmüştü.

Hititlere baktığımızda teşhir cezasının aşağılama özelliğinden yararlanıldığını görüyoruz. Tapınak görevlilerinin belirli bir suç işlemeleri halinde, “*eğer onu öldürmezlerse, çıplak olarak Labarna’nın sarnıcından tapınağa kadar üç kez su taşıtarak, onu aşağılarlar*”⁴³⁸. Bu durumda tapınak görevlisi çıplak olarak toplum huzuruna çıkarılarak aşağılanmaktadır.

Asur kanunlarında da teşhir ile ilgili hükümlere rastlamak mümkündür. Asur kanunları Ana İttisu maddesinin 29’uncu kısmında “*Eğer bir evlat, anasına, sen benim anam değilsin derse, yar kafasını tıraş edecekler, onu şehrin etrafında dolaştıracaklar ve evden kovacaklardır*”⁴³⁹ hükmünü bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Burada teşhir yaptırımına, aile düzeni ile ilgili bir konuda başvurulduğuna ve tek başına bu cezaya hükmedilmediğine değinmek gerekir.

⁴³⁶ Nevin Ünal Ozkorkut, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009, s. 36.

⁴³⁷ Belkıs Dinçkol, **Eski Önasya Toplumlarda Suç Kavramı ve Ceza**, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayını, İstanbul 2003, s. 42.

⁴³⁸ Dinçkol, s. 39.

⁴³⁹ Tosun, Yalvaç, s. 47,48; Daşcıoğlu, s. 21.

Eski Alman hukukunda zina suçu, teşhiri de içinde barından cezalar bütünü ile cezalandırılmaktaydı. Romalı tarihçi Tacitus'un M.Ö 98'de yazmış olduğu kitaba göre, Germen halklarında, zina yapan kadının süsünün, gururunun ve özgürlüğünün simgesi olan saçları kocası tarafından kesilmekte, çırılçıplak bir biçimde köy boyunca kamçılanmaktaydı⁴⁴⁰. Saksonya'da ise zina yapan kadın, köyün kadınları tarafından kamçılanarak dolaştırılmakta, elbiseleri kesilmekte, makasla bütün vücudu doğranmakta ve kanlar içinde evden eve sürüklenmekteydi⁴⁴¹. Söz konusu toplulukta evli bir adamın bekâr kadınla birlikteliği durumunda ise ceza, teşhir, hapis veya sopa şeklinde olmaktaydı. Görülmektedir ki eski Alman toplumunda da zina suçu teşhir müeyyidesi ile cezalandırılmakta, bu yapılırken de kadının saçının kesilmesi uygulamasında olduğu gibi cezanın aşağılama özelliğinden yararlanılmaktadır. Teşhirin bu toplumda hem erkeklere hem de kadınlara yönelik olarak uygulandığını da belirtmek gerekir. Aynı zamanda teşhir ile diğer cezaların bir bütün halinde uygulandığını da zikretmek lazımdır.

Eski Mısır hukukunda çocuğunu öldüren anne ve babalar, öldürdükleri çocuklarının bedenlerine sarmalanarak üç gün o vaziyette teşhir edilirdi⁴⁴². Çocuğunu öldürmek görüldüğü gibi teşhir edilmek cezasıyla karşılık bulmaktaydı. Fakat burada dikkat çekici olan nokta, anne veya babanın cesetle sarmalanarak teşhir edilmesidir. Suçlunun suç konusu olan şey ile teşhir edilmesi, teşhir politikası açısından farklılık arz eden bir noktadır.

Perslerde veya kadim İran hukukunda devlete isyan suçu işlemiş olanların suçları tespit edildikten sonra, burunları ve kulakları kesilir, bu şekilde halka teşhir edildikten sonra, isyan ettikleri mahalde idam edilirler⁴⁴³. Teşhir cezasının burada teşhir edilen mahkûmlara acı çektirmek veya ızdırap vermek amacı taşımadığı aşîkârdır, çünkü bu suçlular teşhir öncesinde bedeni cezaya tabi tutuluyordu. Ayrıca bu suçlular teşhire müteakip idam

⁴⁴⁰ Nevin Ünal Özkorkut, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009, s. 52.

⁴⁴¹ Özkorkut, **Zina**, s. 52.

⁴⁴² Mahmud Es'ad b. Emîn Seydîşehrî, **Hukuk İlmi Tarihi**, Daru'l-Funûn Hukuk Fakültesi Müderrislerinden, Isparta Mebusu, İstanbul – Matbaa-i Amire, 1332. s. 41-59; Hasan Özket, *Medhal dergisi*, sayı 18; Kozak, s. 261; Okandan, s. 96.

⁴⁴³ Kozak, s. 401; Okandan, s. 221.

ediliyordu. Bu durumda teşhirin onlar açısından etkisinin çok yoğun olmadığını söyleyebiliriz. Bizce burada teşhirden güdülen amaç, devletin kendisine karşı gelenlere nasıl ceza verildiğini veya verebileceğini halka göstermektir. Nitekim bu toplumda var olan devlete isyan etmiş kişilerin öldürüldükten sonra derisinin samanla doldurularak halka teşhir edilmesi de düşüncemizi teyit etmektedir⁴⁴⁴.

Eski Hintlerde 2684 beyitten olan Sanskritçe yazılmış olan Manu Kanununun⁴⁴⁵ 9'uncu bölümün 288'inci maddesine göre hapis cezası, caddeler üzerinde kafes şeklindeki hücrelerde suçlunun teşhir edilmesi şeklinde uygulanıyordu⁴⁴⁶. Bu yasal düzenlemenin konumuz açısından çok ilgi çekici olduğu belirtelim. Zira teşhir yaptırımı hapis cezasıyla birleştirilerek uygulanmaktadır. Hapishanelerin yol kenarına yapılmasının amacı hükmün kendisinden kısmen anlaşılmaktadır. O yoldan geçenlerin o mahkûmların nasıl çirkinleştiklerini ve ne derecede acı çektiklerini görmeleri istenmiştir.

Manu Kanunun 8'inci bölüm 370'inci maddesine göre ise eğer bir kadın, genç bir kızı kirletirse, derhal saçları kesilir veya iki parmağı kesilir ve şehirde eşek üzerinde dolaştırılır⁴⁴⁷. Görülmektedir ki eski Hintlerde de cinsel suçlara ilişkin uygulanacak cezalar arasında teşhir yaptırımı yerini almaktadır.

Bilindiği üzere eski Hintlerde kast sistemi mevcut idi. İşte bir kişi kendisini daha üst bir kasta koymaya çalışırsa, o kişi kaba etinden damgalanmak suretiyle cezalandırılırdı⁴⁴⁸. Bu toplumda damgalanmak, aynı zamanda aforozu benzer bir sonuç doğurmaktaydı. Manu Kanununa göre damgalanan kişi, annesi ve babası tarafından reddedilmeli ve ne şefkat ne de

⁴⁴⁴ Kozak, s. 402; Okandan, s. 222.

⁴⁴⁵ Kanunun miladi 200'lerde tamamlandığı belirtilmiştir.

⁴⁴⁶ http://hinduism.about.com/od/scripturesepics/a/laws_of_manu.htm e.t.: 11.02.12.

⁴⁴⁷ Manu Kanunun İngilizce çevirisi için bk. <http://www.hindubooks.org/manusmriti.pdf> 11.02.12.

⁴⁴⁸ <http://www.hindubooks.org/manusmriti.pdf> 11.02.12.

⁴⁴⁹ Manu Kanunu, 8'inci bölüm 281'inci madde.

yararlı bir şey almamalıdır⁴⁴⁹. En üst kastta olan Brahmanın adam öldürmesi durumunda da damgalama cezası verilebilmekteydi⁴⁵⁰.

Eski Çin Ceza Hukukunda beş türlü suç ve ceza ayrımı vardı. Adam öldürme fiilini işleyen katiller idam edilir, adi yaralamalar ile hırsızlıkların ise bacakların kesilmesini gerektirirdi. Üçüncü kategoride yer alan edebe aykırı hareketler taşlamayı -castration-, dördüncü gruptaki hileler ve iğfaller burnun kesilmesini, beşinci ve son gruptaki diğer suçlar yüzüne damga vurulması sonucunu doğuruyordu. Bu dönemde üç bin çeşit suçun var olduğu ve bunlardan binine verilecek cezanın damgalama olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu dönemde cezadan diyet ödemek suretiyle kurtulunabilirdi. Damga için ödenmesi gereken ise 600 “unz” olup, bu miktar diğer cezaların diyetiyle kıyaslandığında oldukça azdır⁴⁵¹.

Verdiğimiz bilgilerden sonra binlerce yılı kapsayan dönemde muhtelif coğrafyalarda yaşamış olan toplumlarda uygulanmış olan teşhir cezası ile ilgili olarak şu neticelere varılabilir. Teşhir etmek veya damgalamak, sadece ceza olarak değil, kölelerde olduğu gibi toplumsal sınıflar arasındaki farkı gün yüzüne çıkarmak için de kullanılmıştır. Aşağılamak bu toplumlarda teşhir yaptırımının amacı olarak karşımıza çıkmıştır. Aşağılamak için ise farklı bir yöntem olarak mahkûmu çıplak olarak teşhir etmeye başvurulmuştur. Bahse konu dönemde devletin kudretini göstermek amacıyla da teşhirden yararlanılmıştır. Teşhir cezası bazı durumlarda suçun işlendiği mahalde icra edilmiştir. Hapis gibi bazı cezalarla teşhir cezası bir arada uygulanabilmektedir. Suç konusu olan nesne ile teşhir edilme de kadim toplumlarda kendi has teşhir uygulaması olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemde bazen tek başına teşhire başvurulabilişken, genellikle diğer cezalarla birlikte bu cezaya hükmedilmiştir. Hırsızlık, ana babaya saygısızlık, zina ve suç iftirasında bulunmak, zina, devlete isyan gibi suçların mezkûr yaptırım ile

⁴⁴⁹ Manu Kanunu, 8’inci bölüm 239’uncu madde.

⁴⁵⁰ Mahmud Es’ad b. Emîn Seydişehrî, **Hukuk İlmi Tarihi**, Daru’l-Funûn Hukuk Fakültesi Müderrislerinden, Isparta Mebusu, İstanbul – Matbaa-i Amire, 1332. Hasan Özket, medhal dergisi, sayı 20.

⁴⁵¹ Mahmud Es’ad b. Emîn Seydişehrî, **Hukuk İlmi Tarihi**, Daru’l-Funûn Hukuk Fakültesi Müderrislerinden, Isparta Mebusu, İstanbul – Matbaa-i Amire, 1332. s. 89-104; Hasan Özket, medhal dergisi, sayı 16.

cezalandırıldığı görülmektedir. Sonuç olarak eski toplumlar kendi özel şartları ve ihtiyaçları çerçevesinde teşhir cezasından yararlanmışlardır.

II. SEMAVİ DİNLERDE YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK TEŞHİR

Semavi dinler, bilindiği üzere, Allah tarafından vahiy edilen, Hz. İbrahim'in soyundan gelen Peygamberlere atfedilen dinlerdir. Bunlardan ilki, Musevilik ikincisi Hristiyanlık ve nihayet sonuncusu İslamiyet'tir. Söz konusu dinler, aynı coğrafya civarına indirilmiş ve aynı anda varlıklarını sürdürme gelmiştir. Son din olan İslamiyet, asli kaynağında sürekli olarak kendisinden önce gönderilen dinler hakkında bilgiler vermiş, toplumsal düzenle ilgili yeni düzenlemeler getirmiştir. Bundan dolayı İslam Hukukunda yaptırım türü olarak teşhiri araştırmaya geçmeden önce, önceki semavi dinlerde konunun nasıl düzenlendiği bilmek, mukayese yapabilmek, farklılık ve benzerlikleri tespit etmek önemlidir.

A. Yahudi Ceza Hukukunda Teşhir

Yahudilik, Yahudilerin hayatını düzenleyen ve uyulması gereken çeşitli türden kurallar ve anlatılar bütünüdür⁴⁵². Hukukî boyutu "Halakhah" şeklinde ifade edilir. Klasik Yahudi kaynaklarına göre, Halakhah'ın en temel kaynağı Sina'da Hz. Musa'ya verilen "yazılı vahiy", yani Tevrat'tır⁴⁵³. Mişna ve yorumu Gemara'dan teşekkül eden ve Yahudiler tarafından "sözlü vahiy" mahsulü olarak kabul edilen Talmud⁴⁵⁴ altı ana bölüme ayrılmakta olup Yahudi hayatını düzenleyen kurallar içermektedir. Ceza hukuku alanına dair hükümler, "zararlar" anlamına gelen Nezikin adlı dördüncü bölümde yer almaktadır⁴⁵⁵.

⁴⁵² Yahudi hukuku hakkında bilgi için bk. Hâmede Topçuoğlu, "Eski İsrail Hukukun menşei, hususiyetleri ve Hamurabi kanunu ile olan münasebetleri" *AÜHFD*, cilt5, sayı 1, Ankara 1948, s. 284 vd.

⁴⁵³ <http://www.jewfaq.org/halakhah.htm> ve <http://en.wikipedia.org/wiki/Halakha> e.t.: 07.01.12.

⁴⁵⁴ Musevi inancına göre; Yahudi halkı Sina Dağı'nda Yazılı Tevrat ile birlikte Sözlü Tevrat'ı da almıştır. Sözlü Tevrat, yazılı kanunların nasıl uygulanacağını ve takip edileceğinin sözlü açıklamasıdır. Sözlü Tevrat nesilden nesle aktarılmış fakat hiçbir zaman kaleme alınmamıştır. Çünkü Sözlü Tevrat'ın akışkan olması ve kurallar aynı kalmakla beraber uygulamanın her türden yeni koşula uyarlanması gerekiyordu. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mi%C5%9Fna> e.t.: 07.01.12.

⁴⁵⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Nezikin> e.t.: 07.01.12.

Cezanın uygulanmasındaki hedefin suçluyu aşağılamak ve toplum içerisindeki itibarını düşürmek olmadığı Tevrat'ta ifade edilmiştir⁴⁵⁶. Yahudi ceza hukukunda kabul edildiği üzere cezalar⁴⁵⁷, kuralın ihlâl edilmesiyle emirlerine karşı geline Tanrı'nın gazabını yatıştırmanın⁴⁵⁸ yanı sıra toplumdaki kötülüğü ortadan kaldırıp “zehrin yayılmasını önlemek” ve başkalarının da bunu görüp ibret alarak suç işlemesini engellemek için uygulanır⁴⁵⁹. Bu amacın gerçekleşmesi için ceza açık alanda toplumun göreceği bir yerde uygulanmıştır.

Teşhir cezasının ortaya çıkış nedenlerinde ifade etmeye çalıştığımız, mahkûmun aşağılanması ve toplum içinde rezil edilmesi gayesinin Yahudi ceza hukukunda yer almadığı en azından teorik olarak görülmektedir. Bununla beraber, Yahudi ceza hukukunda böyle bir yaptırımın yer almadığını söylemek de doğru değildir. Zira gerekçe başka da olsa cezaların infazı, potansiyel suçluları uyarmak, onları korkutmak amacıyla açık alanlara toplumun göreceği yerlerde yapılarak, teşhir mekanizmasından yararlanılmaktadır.

Yahudi ceza hukukunda teşhir müessesesi, ilginç bir şekilde suçlunun lehine olabilecek tarzda da kullanılmıştır. Rabbiler hukukuna göre recim cezasına mahkûm olan bir kişi infaza götürülürken, önünde birisi giderek onun kim olduğunu, hangi suçu işlediğini, şahitlerin kimler olduğunu yüksek sesle bağırarak ilan eder, ayrıca suçluya faydası olabilecek bir iddiası olanın gelip söylemesini ve cezayı engellemesini ister⁴⁶⁰. İşaret etmek gerekir ki,

⁴⁵⁶ “Suçluya kırk kırbaçtan fazla vurulmamalı. Kırbaç sayısı kırkı aşarsa, kardeşiniz gözünüzde aşağılanabilir. (Tesniye 25:3)” <http://bibleonline.ru/bible/tur/05/25/> e.t.: 07.01.12.

⁴⁵⁷ Mukayese yapıldığında Tevrât'ın suç sayıp ceza takdir ettiği fiillerin sayısının Kur'ân'da geçenlere göre daha fazla olduğu ve bu suçlara takdir edilen cezaların daha ağır olduğu ifade edilmiştir; Mehmet Nurullah Aktaş, **Nuzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 2011, s. 190.

⁴⁵⁸ Haim Herman Cohn, “Punishment”, *Encyclopaedia Judaica*, XIII, 1386-1388, 1386-1387.

⁴⁵⁹ Böylece bütün İsrail bunu duyup korkacak. Bir daha aranızda buna benzer kötü bir şey yapmayacaklar. (Tesniye 13:11); Bütün halk bunu duyup korkacak, bir daha saygısızlık etmeye kalkışmayacaktır (Tesniye 17:13); Bunun üzerine kentin bütün erkekleri onu taşıyarak öldürecekler. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldıracaksınız. Bütün İsraililer bunu duyup korkacaklar. (Tesniye 21:21). <http://bibleonline.ru/bible/tur/05/21/> e.t.: 07.01.12.

⁴⁶⁰ Eldar Hasanov, “Yahudi Şariatında Recim Cezası”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 12, 2008, s. 195.

burada suçlu, recim cezası için infaz yerine götürülürken teşhir edilmektedir. Yalnız burada teşhir, bir yaptırım aracı olarak değil, suçlunun lehine olabilecek herhangi bir hususun gözden kaçmaması için icra edilmektedir. Bu mevzu, Yahudi ceza hukukundaki -biraz önce bahsettiğimiz- mahkûmu aşağılamamak gerekliliği ile bağdaşmaktadır.

Tevrat'ta dolaylı olarak, ölüm cezasına mahkûm edilen kişilerin, infazdan sonra cesetlerinin darağacına asılması gerektiği yönünde hükümler mevcuttur⁴⁶¹. Uygulamada suçlunun bedeni, güneş batıncaya kadar bir darağacında asılı tutulmuş, ardından ise darağacı ve recim cezasında ölümüne sebep olan taşlarla birlikte gömülmüştür. Darağacının ve taşların gömülmesi, o ağaca ve taşlara bakarak böyle bir suçlunun anımsanmaması ve bu tarz bir suçu toplumun hafızasından silme gayesi ile açıklanmıştır⁴⁶². Suçlunun bedeninin, darağacında asılı olarak bir gün boyunca bekletilmesi, teşhir cezasında var olan, potansiyel suçluları korkutma ve ibret olma özelliği ile uyushmaktadır. Cesedin teşhirinin kısa tutulması ise Yahudi ceza hukukunda yer alan ve yukarıda izah etmeye çalıştığımız "toplumdaki kötülüğü ortadan kaldırıp *zehrini yayılmasını önlemek*" ilkesi ile açıklanabilir⁴⁶³.

Yahudi ceza hukukunda teşhir cezası ile ilgili olabilecek bir diğer ceza da "*tahmîm cezası*"dır. Tahmîm, zifte bulanmış değnekle kırk defa vurduktan sonra suçlunun yüzü siyaha boyanarak bir merkebe bindirilip sokaklarda gezdirilmesidir⁴⁶⁴. Nitekim sözlükte de bu kavram şu şekilde

⁴⁶¹ "Eğer bir adam bir günahıtan ötürü ölüm cezasına çarptırılıp öldürülür ve ölüsü ağaca asılırsa, ölüyü gece ağaçta asılı bırakmamalısınız. O gün kesinlikle gömmelisiniz. Asılan kişi Tanrı tarafından lanetlenmiştir. Tanrınız RAB'bin mülk olarak size vereceği ülkeyi kirletmeyeceksiniz" (Tesniye, 21: 22, 23)

⁴⁶² Hasonov, s. 196.

⁴⁶³ Belirtmek gerekir ki, bahsedilen cezalar, suçlu ve mağdur Yahudi olduğu vakit geçerlidir. Tevrat'ta Yahûdî olmayanlara (gentile) karşı işlenen katl ve benzeri fiillerin suç olmak bir yana, millî bir vecibe olarak telâkki edildiği görülmektedir. Amâlika kavmi için sevk edilen hükümler bunun en canlı timsalidir. Tevrat'taki şu ibâreler de ibretlidir: "*Mısırdan gittiğiniz zaman eli boş gitmeyeceksiniz. Her kadın komşusundan ve evinde olan misafirden altın, gümüş ve esvab isteyecek. Oğullarınızı ve kızlarınızı onlarla süsleyeceksiniz. Mısırlıları soyacaksınız*" (Çıkış 3/21-22).

⁴⁶⁴ Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukuku ve Önceki Şeriatlar, Eski Hukukumuzda Önceki İlahi Hukuk Sistemlerinin Yeri (Şerâyi-i Sâlife)**, 2'inci baskı, İstanbul 2010, s. 130; www.ekrembugraekinci.com e.t.: 09.01.12.

tanımlanmıştır⁴⁶⁵: “Zina eden kimseyi ziftleyip, dövüp, yüzüne kara vurup, ters olarak eşeğe bindirip gezdirmek”. Bu uygulamanın teşhir yaptırımının bir çeşidi olduğu konusuna tereddüt yoktur.

Tensiye⁴⁶⁶ 22/13-19'da düzenlenen zina isnadı ile ilgili hükümlere baktığımızda ise babasının evinde iken zina yapmış olduğu kabul edilen kadının, babasının evinin önünde şehir halkı tarafından taşlanacağını görmekteyiz. Burada üzerinde durulması gereken konu, cezanın infazında halktan bizzat yararlanılmak istenmesi ve bu şekilde cezaya aleniyet kazandırılmasıdır. Ayrıca bu örnekte işaret edilmesi gereken bir başka nokta da cezanın, suçun ika edildiği yerde infaz edilmesine önem verilmesidir.

Verilen bilgiler çerçevesinde, Yahudi ceza hukukunda teorik olarak “aşağılama, rezil etme” gayesiyle ceza verilemeyeceğini ancak diğer insanlara ibret olması için cezalandırmanın mümkün olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında teşhir mekanizmasının Yahudi ceza hukukunda mevcut olmakla birlikte teorik olarak amaçsal bir fark olduğunu belirtmek gerekir. Zira Yahudi Ceza Hukukunda teşhir, aşağılamak, rezil etmek amacıyla değil, diğer insanlara ibret olması gayesiyle uygulanabilir. Teşhir mekanizmasının Yahudi ceza hukukunda mahkûm lehine de kullanılabileceğini gördük. Yüzün karartılarak sokaklarda dolaştırma şeklinde ifade edilen tahmim cezası, recim cezasının alenen infaz edilmesi, cesedin kısa süreli de olsa teşhir edilmesi, söz konusu semavi dinde uygulanan teşhir türleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Kilise Ceza Hukukunda Teşhir

Kanon hukuku veya kilise hukuku, Hristiyan kurumlarının ve üyelerinin yönetimi için dini otorite tarafından yapılan ya da kabul edilen kanun ve yönetmeliklerin bütünüdür⁴⁶⁷. Kanonik Hukuk Katolik Kilisesi (Latin Kilisesi ve

⁴⁶⁵ <http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/53548-sozluk-TAHMIM-anlam.html> e.t.: 10.01.12.

⁴⁶⁶ Yasanın tekrarı anlamına gelen Tensiye Tevrat'ın bir bölümüdür; <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/tevrati> e.t.: 26.03.2013.

⁴⁶⁷ Vurgulamak gerekir ki, Hz. İsa'nın yeni bir hukuk sistemi mi getirdiği yoksa kendisinden önce Beni İsrail'e inen hukuk sistemine bazı eklemeler ve küçük çaplı değişiklikler mi yaptığı tartışma konusu olmuştur. Ali İmran Suresinin 50'inci ayetinde yer alan “*Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılman için gönderildim. Size*

Doğu Katolik Kiliseleri dahil), Doğu ve Oryantal Ortodoks kiliseleri ve Anglikan Komünyon kiliselerinin dinî iç hukukunu oluşturur. Kilise hukukunun yasalaşması, yorumlanması ve zaman zaman hükme varılmasında bu üç grup kilise arasında büyük farklılıklar vardır⁴⁶⁸. Kilise hukukunun asli kaynağı, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dan oluşan İncil olmakla birlikte, Hristiyanlığın kollarına göre farklılık arz etmiştir.⁴⁶⁹ Katolik Kilise Hukuku'nun Kitab-ı Mukaddes, havârîlerin sözleri, kilise gelenekleri ve ökümenik konsül kararları olmak üzere dört kaynağı vardır. VI. asırda Papa Dionysus buna kilise babaları⁴⁷⁰ ile papaların sözlerini de (papal decretal) de ilâve etmiştir. Ortodoks kilise hukuku, bir yandan kilise konsülleri ile kilise babalarının kararları gibi dinî, bir yandan da kilise disiplinine dair imparator emir-nâmeleri ile Corpus Iuris Civilis gibi seküler hükümlerden kaynaklanır. Ökümenik ve mahallî (Ermenî) konsül kararları ile kilise babalarının hükümlerinin Gregoryan mezhebine uygun tefsirlerinden teşekkül eden Ermenî kilise hukuku, ilk defa V. asırda katolikos Hovhannes Mandakuni tarafından derlenmiş; bu derleme VII. asırda kilise konsülü tarafından rafine edilmiş ve zamanın ihtiyaçlarına elverişli hale getirilmiştir. Kilise ceza hukukunda teşhir yaptırımı sayılan bu hukuki düzenlemelerde aranacaktır.

Kilise ceza hukukunda çeşitli cezalar vardır. Bunlardan bir tanesi olan aforoz konumuz açısından önem arz etmektedir⁴⁷¹: Hristiyanlığın bütün mezheplerinde gördüğümüz “aforoz”⁴⁷² (excommunication) cezası ile kişi, doğum ve ölüm kayıtlarını, ismini ve evliliğini kaybeder. Kiliseye giremez,

Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin.” Hükmü ile Hz. İsa'nın yeni bir hukuk sistemi getirdiği sonucuna varılabilir; Tuncay Başoğlu, “Hristiyan Hukuku” **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 9, Konya 2007, s. 28 ve 33.

⁴⁶⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kanon_hukuku e.t.: 09.01.12.

⁴⁶⁹ Ekrem Buğra Ekinci, **Şerâyi-i Sâlife**, s. 50-52.

⁴⁷⁰ Kilise babaları, Hz. İsa ile birlikte yaşamış olan elçilerden sonra gelen önderlere denilmekte idi. Kilise babaları, elçileri tanımış veya elçiler tarafından yetiştirilmiştir; Orhan Pıçaklar “*Kilise Babaları*”, http://www.incilturk.com/Calvinizim/policarp_kilise_babalari_tarihi.htm e.t.: 26.03.2013.

⁴⁷¹ İşaret etmek gerekir ki, Yahudilikte de aforoz cezası vardır, lakin Hristiyanlık tarihinde bu ceza daha etkin bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin 1077 yılında aforoz edilen Alman İmparatoru IV. Henry (Heinrich) affedilmek için Canossa'ya gelerek Papa Yedinci Gregory'nin kapısında günlerce yalın ayak karlar üzerinde beklediği iddia edilir. <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/aforoz> e.t.: 10.01.12.

⁴⁷² Kelime tam olarak “herhangi bir kimseyi iletişimin, toplumun dışına çıkarma” anlamına gelir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aforoz> e.t.: 10.01.12.

âyinlere katılamaz, kilise huzurunda evlenemez, mirasçı olamaz, dinî merâsimle gömülemez. Aforoz, sebebin ağırlığına göre ruhban sınıfının çeşitli rütbelerindekiler tatbik edebilir⁴⁷³. Kanonik hukuk metinlerinde aforoz sebepleri uzunca sayılmış, zamanla bu sayı azaltılmıştır⁴⁷⁴. Sadece inanç değil, büyük günahları işleme ve bazı âyinlere katılmamak da aforoz sebebi olarak sayılmıştır. Bunlardan en meşhur örnek kürtaja bilerek sebebiyet vermektir. Kilise âyinlerine hakaret, papaya fiilî tecâvüz, inancını kaybetme, sapık bir inancı benimseme, papa dışında birisinin piskopos tayini, günah çıkarma mahremiyetinin ihlâli gibi sebepler de aforoza yol açar. Aforoz cezası Saint Siege denilen yüksek rahipler heyeti tarafından verilebilir. Aforoz cezasından önce suç işlemeye çok yakın konumda olan kişilerin uyarılacağı hatta azarlanacağı (to rebuke) Kilise Kanunu 1139'da belirtilmektedir⁴⁷⁵. Yapılan ikaza uymayanlar infames (=rezil) ilan edilir⁴⁷⁶.

Aforoz cezasında suçlu, kilise tarafından rezil ilan edilmekte, toplumun suçludan haberdar olunması sağlanmaktadır. Nitekim 1983 Kilise Kanunun 6. Kitabının “Genel olarak Kusurlar ve Cezaları” (Delicts And Penalties In General) başlığı altında yer alan 1312'nci maddesinde Kilisenin iyileştirici ceza (medicinal penalties) veya kınama cezası(censures) vermeye yetkisinin olduğundan bahsetmektedir⁴⁷⁷. Kınama cezasının uygulanış şeklinde baktığımızda ise aforoz edilen kişinin neler yapıp yapamayacağını anlatıldığı görülmektedir. Kanunun 1331'inci maddesinin 2'nci fıkrasında ise aforoz edilen kişinin deklare edilmesi durumunda karşılaşılabilecekleri anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere suç işleyen bir kişinin kilise tarafından deklare edilmesi yani topluma duyurulması kilise hukuku kanununda yer almaktadır. Bu durumda toplum suçlunun ika ettiği suç hakkında ve suçlu

⁴⁷³ Ortaçağda papalar ve piskoposlar bu cezayı hükümdar ve prenslere karşı bir çıkar ve siyaset silahı olarak da kullanmışlardır; <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/DiniBilgilerDetay.aspx?ID=698> e.t.: 10.01.12.

⁴⁷⁴ Nitekim, derlenmesine 1545-1563 Trcmt Konsili sırasında karar alınmakla birlikte, yürürlüğe, ancak 1917 Yılında giren Kilise Hukuku Yasası içinde yer alan bu liste, bu yasanın 1983 yılında elden geçirilmesi sırasında yeniden düzenlenmiş, ve Aforoz'la İlgili VI. Kitap'taki bu suçların sayısı 37'den 7'ye indirilmiştir; Zübeyir Yetik, **Aforoz**, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/a/003.htm> e.t.: 10.01.12.

⁴⁷⁵ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P4Z.HTM e.t.: 12.01.12.

⁴⁷⁶ Ekinci, **Şerâyi-i Sâlife**, s. 78, 79.

⁴⁷⁷ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P4U.HTM e.t.:12.01.12.

hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu sayede toplum içinde o kişinin itibarı, saygınlığı zedelenmektedir. Suçlunun davranışlarında ısrar etmesi ile bir üst ceza olarak aforoz uygulandığını görüyoruz ki, bu durumda, toplumdan o kişinin deyim yerinde ise “yok” sayılması istenilmektedir. Kişi, adını, eşini kısacası toplum içindeki varlığını yitirmektedir. Toplum tarafından, kişinin hangi suçla mahkûm edildiğinin bilinmesi, toplumun o kişi aralarında olmasına rağmen, onu “yok” sayması, o kişinin aşağılanması, teşhir yaptırımının temel mantığı ile bağdaşmaktadır. Nitekim teşhir yaptırımında da kişi, topluma suçlu olarak deklare edilmekte, utandırılmakta ve itibarı zedelenmektedir. Bu hususlar aforoz cezasında olduğu gibi (bir derece üste çıkılmakta) toplumun onla ilişki kurması da engellenmektedir. Bu gerekçeyle aforoz cezası sahip olduğu özelliklerinden ötürü, teşhir yaptırımının bir nevidir kanaatine sahibiz.

III. İSLAM CEZA HUKUKUNDA TEŞHİR

Kadim toplumlarda ve semavi dinlerde teşhir yaptırımını açıkladıktan sonra İslam Ceza Hukukunda teşhir yaptırımını inceleyeceğiz. Bu başlık altında önce İslam Ceza Hukuku hakkında bilgi verceğiz, ardından İslam Ceza Hukukunun amacı ve teşhirin cezanın amacındaki yerine değineceğiz. Akabinde İslam Hukukunun asli kaynaklarında söz konusu teşhir yaptırımının düzenlenip düzenlenmediği ve İslam Hukuk doktrininin bu yaptırıma bakış açısı anlatılacaktır. İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımı vermeye yetkili makam ve infaz görevlilerine değindikten sonra teşhir prosedürü ve bu cezaya ilişkin örnekler verilecektir.

A. Genel Olarak İslam Ceza Hukuku

Ukubat olarak da isimlendirilen İslam Ceza Hukukunda suça cerime denilmiştir. Cerime, “Allah Teâlâ’nın had ve tazir cezalarıyla işlenmesini yasakladığı hukuka aykırı fiiller” olarak tanımlanmıştır⁴⁷⁸. Ceza ise bu fiillere verilen müeyyide olarak belirlenmiştir. İslam Ceza Hukukunda suç ve cezaların tasnifinde kabul görmüş ayırım suç ve cezaların had, kısas ve tazir

⁴⁷⁸ Cin, Akgündüz, **4. Baskı**, s. 230.

cezaları olarak üçe ayrılmasıdır. Had, “Allah hakkı olarak miktarı Şari tarafından kesin olarak belirlenen ceza” olarak tanımlanmıştır. Bu cezaların, ne toplum, ne kişiler tarafından düşürülmesi, affı ve azaltılması mümkün değildir. Kisas ve diyet gerektiren suçlar ise şahısların hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar olup, cezaları Kuran ve Sünnet tarafından belirlenmiştir. Bu suç tiplerinde de esneklik mümkün değildir, yani cezaların miktarı bellidir. Ancak kisas ve diyet gerektiren suçlarda mağdur veya mirasçıları suçluyu affedebilirler. Tazir cezasını gerektiren suçlar ise Kuran ve Sünnet ile yasaklanmakla birlikte cezası belirlenmeyen veya mubah olduğu halde siyasi otorite tarafından suç sayılıp ceza tayin edilen fiillerdir. Burada sabit cezalar söz konusu değildir. Cezaların belirlenmesinde hakim geniş takdir yetkisi mevcuttur⁴⁷⁹.

Bilindiği üzere İslam Ceza Hukukunun menşei dini kökenlidir. Bu durumda kişinin işlemiş olduğu fiilden dolayı muhatap olacağı cezanın nerede ve ne zaman uygulanacağı önem kazanmaktadır. Bir Müslümanın bu dünyada ika etmiş olduğu fiilin cezasını diğer dünyada çekeceği yönünde ana kaynaklarda hükümler vardır⁴⁸⁰. Müslümanların bu dünyada yapmış oldukları fiillerden dolayı bazı durumlarda hem bu dünyada hem de diğer dünyada cezalandırılacakları hükme bağlanmıştır. Örneğin dinden dönmenin bu dünyadaki cezası idam olarak belirlenmiştir⁴⁸¹. Aynı suçun diğer dünyadaki cezası ise cehennemde yer almak olacaktır⁴⁸². Benzer yaklaşım adam öldürme fiili için de geçerlidir. Adam öldürme suçunu kasten işleyen kişiyi

⁴⁷⁹ Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 130.

⁴⁸⁰ Özellikle İslam dinini inkar etmenin cezasının cehennem olduğu yönünde muhtelif ayetler mevcuttur: “İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar **cehennem**liktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Bakara Suresi, 39’uncu ayet)

⁴⁸¹ Hz. Peygamber’in bu konudaki Hadisleri: “Dinini değiştireni öldürünüz.”; “Bir Müslümanın kanı şu üç sebep olmadıkça helâl değildir; evli olan zinakâr, cana can ve İslam toplumundan ayrılarak dinini terk eden kimse.” Bkz., Ebu Zehra, C.II, s.167.

⁴⁸² Bakara 257’nci ayet: “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah’ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar **cehennem**liklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”

hem bu dünyada hem de diğer dünyada ceza beklemektedir⁴⁸³. Biz çalışmamızda işlenen fiillerin öbür dünyadaki cezaları değil, bu dünyadaki cezaları üzerinde duracağız.

İslam Ceza Hukukunun menşei açısından değerlendirmelere baktığımızda bu hukuk dalının, neredeyse tamamen beşerî kaynaklı olduğu yönünde görüşler vardır⁴⁸⁴. Bu fikre göre, Osmanlı padişahları, kanunnâmeler adıyla ısdar ettikleri hukuk metinlerinde, İslâm hukukunun kendilerine verdiği salâhiyet çerçevesinde, suç ve cezalar ihdas edebilmişlerdir. Birer örfî hukuk metni olan bu kanunnâmeler, aynı zamanda birer ceza kanunudur. Buradan yola çıkarak da İslam Ceza Hukukunun neredeyse tamamının insan ürünü olduğu savunulmuştur⁴⁸⁵.

Diğer görüş ise ululemre tanınan tazir suç ve cezalarını belirleme yetkisini esas alarak; tazir suç ve cezası olarak ortaya konan ve asli kaynaklarda olmayan suç ve cezaların dahi şer'i olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe sahip olanlara göre, farklı suç ve cezalar, İslam Hukukunun yeni bir açılımıdır⁴⁸⁶.

Bir diğer bakış açısına göre ise teorik olarak örfî hukuk düzenlemelerinin şer'i hukuka aykırı olmayacağını, ancak Osmanlı uygulamasında pekala bu kuralın ihlal edilebildiğini savunmaktadır⁴⁸⁷.

İslam Ceza Hukukunun bir diğer özelliği, günümüz ceza hukuku gibi genel hükümler, özel hükümler gibi bir ayırımının olmamasıdır. İslam Hukukçuları ceza hukuku ile ilgili meseleleri İslam Hukukunun genel yapısına uygun olarak meseleci bir metotla ele alıp incelemişlerdir. Ancak çağdaş İslam Hukukçuları da bu kazuistik malzemelerden yola çıkarak İslam Ceza Hukukunun genel prensiplerini ortaya koymaya başlamışlardır.

⁴⁸³ Nisa Suresi 93'üncü ayete göre “*Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir*”. Şartların yerine getirilmesi durumunda kasten adam öldürme suçunu işlemiş olan kişinin bu dünyadaki cezası da kısastır; Cin, Akyılmaz, **3. Baskı**, s. 221.

⁴⁸⁴ Ekinci, **Değişmenin Sınırı**, s. 15, 16.

⁴⁸⁵ Aynı yöndeki görüş için bk. Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 633 vd; Heyd, **Ottoman Criminal Law**, s. 174-175; 180 vd.; Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 125 vd.

⁴⁸⁶ Ali Bardakoğlu, “*Osmanlı Hukukunun Şeriliği Üzerine*”, Osmanlı, C. 6, Ankara 1999, s. 416.

⁴⁸⁷ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 88 vd.

B. İslam Ceza Hukukunun Amacı ve Teşhirin Cezanın Amacındaki Yeri

İslam Ceza Hukukunda ceza vermenin amacı konusundaki çeşitli görüşler mevcuttur⁴⁸⁸. İlk bakış açısına göre, suçluya ceza vermenin gayeleri suçun önlenmesi, suçlunun ıslâhı ve zararın telâfisidir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerîm ve Sünnetin öngördüğü cezalar o zaman için cezalandırmanın gayesini gerçekleştirmeye elverişli cezalardır; bugün için başka cezalar bu gayeyi gerçekleştirmeye daha elverişli ise; Kur'an ve Sünnetin öngördüğü cezalar terk edilerek başka cezalar tayin edilebilecektir. İslam Ceza Hukukunda cezanın amacının, insanın helâki olmadığı ifade edilmiştir, çünkü İdam cezası, kasten adam öldürme suçunun karşılığı olarak kabul edilmiştir⁴⁸⁹.

Bu görüşte esas alınan nokta suçun önlenmesi, suçlunun ıslahı ve zararın telafisidir. Teşhir yaptırımı bu üç temel noktadan suçun önlenmesine hizmet etmesi açısından önem kazanmaktadır. Tarihteki birçok uygulama bize teşhir yaptırımının suçun önlenmesi gayesiyle kullanıldığını göstermiştir. Suçluyu, cezayı teşhir ederek diğer insanların suçluyu ve suçun cezasını öğrenerek, o duruma düşmekten korkmalarını sağlamakta; böylece yeni oluşabilecek suçların önüne geçilmektedir. Bu durumda teşhir yaptırımı bu görüşün temel mantığına ters düşmemektedir.

Bir başka görüşe göre, İslam Hukukunda suçluya uygulanan cezai müeyyide, suçlunun bir takım bireysel ve sosyal hakları ihlal etmesinin karşılığı olarak uygulanan zorunlu bir tedbir olarak görülmüştür. Fakat cezalandırmanın amaç değil, yüksek ahlaki değerleri, birey ve toplumun yararlarını korumaya yönelik bir araç olarak algılanması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁹⁰. Aynı görüş sahipleri birey ve toplum hayatı için son derece önem arz eden akıl, din, can, ırz ve mal'a karşı bir ihlalin var olması halinde suçun oluşmuş olacağını ve bu durumda cezanın söz konusu olacağını belirtmektedir⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Ekinci, **Değişmenin Sınırı**, s. 20.

⁴⁸⁹ Ekinci, **Değişmenin Sınırı**, s. 22.

⁴⁹⁰ Menekşe, **Hırsızlık**, s. 10; Udeh, **C. I**, s. 99-100.

⁴⁹¹ Menekşe, **Hırsızlık**, s. 109.

Bu görüşte temel alınan nokta, cezanın suçun karşılığı olarak görülmesidir. Bu yaklaşım tarzı teşhir yaptırımı ile çelişmemektedir. Zira teşhir sadece diğer insanların suç işlemesini önlememekte; teşhir edilen kişiye elem, ızdırap, acı, manevi baskı yapmaktadır. Kişi, teşhir edildiği için rezil olma, aşağılanma hissiyatına kapılmaktadır. Kişiyi bu hissiyata iten sebep ise işlemiş olduğu suçtur. Yani kişi, yapmış olduğu ihlalin karşılığı olarak teşhir edilmektedir. Dolayısıyla bahsedilen ikinci görüş ile teşhir yaptırımı da çelişmemektedir.

Bir başka görüş ise İslam Hukukunda cezanın, amaç olmadığını, ancak bazı suçların önüne geçilmesi için bir araç olduğunu ifade etmiştir⁴⁹². Bu fikre sahip olanlara göre, cezanın bir araç olması sebebiyle cezalarda teşhir esas olarak alınmalı ve cezaların toplum üzerindeki olumlu etkileri göz önünde tutulmalıdır. Cezanın bir amaç değil, bir araç olduğu prensibi esas alındığında uygulanacak cezalarda teşhire öncelikle başvurmak gerekmektedir.

İslam Ceza Hukukunun amaçları konusundaki her ne kadar türlü görüşler⁴⁹³ mevcut olsa da teşhir yaptırımı bu farklı amaçlarının hepsiyle bağdaşabilmektedir. Zaten uygulamaya bakıldığında görülecektir ki, klasik İslam Hukuku döneminde teşhir yaptırımından farklı usul ve şekillerde fazlasıyla yararlanılmıştır.

C. Ana Kaynaklarda Teşhir Yaptırımı

Bilindiği gibi İslam Ceza Hukukun dört temel kaynağı vardır. Bunlar Kuran-ı Kerim, Sünnet, İcma ve tartışmalı olmakla birlikte Kıyas'tır. Bu bölümde bahsi geçen ana kaynaklarda teşhir müessesesinin mevcut olup olmadığını var ise nasıl yorumlandığını ortaya koymaya çalışacağız.

⁴⁹² Çalışkan, s. 100, Maliki, Ukubat hükümlerinin, insanları suç işlemekten alıkoymak için var olduklarını belirtmekte ve delil olarak da “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır*” (El-Baraka 179) ayetini ileri sürmektedir. El-Maliki, s. 12.

⁴⁹³ Cezanın amacı konusundaki görüşleri çoğaltmak mümkündür. Bazı yazarlar karma görüşler de ileri sürmüşler. Örneğin Peters’a göre İslam Ceza Hukukunun amacı caydırma, cezalandırma (retribution), ıslah ve mahkûmu sınırlandırarak toplumu korumaktır. Peters, s. 30 vd. Dağcı’ya göre de cezalandırmanın amacı, genel önleme yani insanları suç işlemekten önleme ve özel önleme yani suçluyu ıslah ederek onun yeniden suç işlemesini önlemek olarak tasnif edilebilir. Dağcı, s. 33.

1. Kuranı Kerim’de Teşhir

Kuran-ı Kerim’de yer ayetlerde cezai yaptırım olarak ve doğrudan teşhirden bahseden bir hüküm mevcut değildir. Ancak Nur Suresinin 2’inci ayetinde geçen bir hükmün, literatürde teşhir yaptırımına delalet ettiği ileri sürülmektedir. Hüküm şu şekildedir: “*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.*”⁴⁹⁴ Ayetin son cümlesindeki ifade fakihler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

El-Maliki “*Budan kasıt, her iki ukubat ile teşhir edilmesidir. Zina eden bekara, hem sopa vurulması hem de bu cezanın insanlar önünde uygulanarak azarlanması, küçümsenmesi ve rezilliklerin ortaya dökülmesidir.*” şeklinde yorumlamıştır⁴⁹⁵.

Karaman, Çağırıcı, Dönmez ve Gümüş ayetin son cümlesini “*Ceza infaz edilirken uygun sayı ve nitelikte bir grubun hazır bulunması, cezanın hukuka uygun bir şekilde infaz edilmesinin sağlanması ve ibret alma gerekçesinin gerçekleşmesi bakımından faydalı görülmüştür.*” şeklinde tefsir etmişlerdir⁴⁹⁶.

Kutup, ise alenen infazın hem suçu işleyenler hem de seyredenler üzerinde daha etkili ve caydırıcı olduğu için verilecek cezanın Müslümanlar huzurunda gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁹⁷. İbn Kathir de aynı görüştedir. Yazara göre zina suçunun cezası toplum huzurunda infaz

⁴⁹⁴ Zina suçu söz konusu ayet inmeden önce başka şekilde cezalandırılmalıydı: “*Kadınlarınızdan fuhuş (zinâ) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölümlü alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açmıyaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). Sizlerden fuhuş (zinâ) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.*” ayetinde (Nisa Süresi 4/15) zinâ suçunu işleyenler, “kınama” ve “evlerde tutma (dışarı çıkarmama)” gibi müeyyidelerle cezalandırılmıştır.

⁴⁹⁵ El-Maliki, s. 247.

⁴⁹⁶ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İ. Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur’an Yolu Tefsiri**, <http://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir.html> e.t.: 11.12.2012.

⁴⁹⁷ Seyyid Kutup, **Fıılal’ıl Kur’an**, http://www.enfal.de/Kuran-Tevsiri/Kuran_Tefsiri.htm e.t.: 12.12.2012.

edilecek olursa bu suç işleyenler açısından daha fazla aşağılayıcı olacaktır⁴⁹⁸.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu ayet nüzul etmeden önce zina suçuna kadınlar için hapis cezası, erkekler için ise hâkimin takdir edeceği bir cezanın uygulanacağına işaret ederek, bu cezanın sopa cezası ile kıyaslandığında devlet hazinesine daha masraf getirdiğini, infazının daha zor olduğunu, mezkûr ceza ile her türlü işin ve gücün durduğunu kaleme almıştır⁴⁹⁹. Sopa cezasının daha az masraflı olması, daha kolay tatbik edilebilmesi ve hayatın akışını engellememesi avantajlarına dikkat çeken Yazır'a göre bu cezanın dezavantajlı yönü kötü bir şekilde tatbik edilebilir niteliğe sahip olmasıdır. İşte bu sebeple de ayetteki son cümlelerin nüzul ettiğini belirtmektedir: *"Şu kadar var ki, kötü bir şekilde tatbik etmemek şarttır. Onun için buyruluyor ki: Ve müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun. Yani gizli döğülmesinler de müminlerden bir taifenin (grubun) huzurunda onların şahitliği ve gözcülüğü altında döğülsünler."*. Yazır'ın ifadelerinden son cümlede geçen insanların cezaya şahit olmaları gerekliliği, infazın kötü bir şekilde icra edilmesinin önüne geçilmesi içindir. Müellif, ayetteki bu hükmün, diğer insanların bu cezadan ibret almalarını sağlamasından ziyade, cezanın infazının aşırı bir şekilde uygulanmasının önüne geçilmesini temin etmesine dikkat çekmektedir.

Ömer Nasuhi Bilmen'e göre de bu hüküm, hem başkaları için bir uyanma vesilesi olmakta hem de denetleme vazifesi görmektedir. Diğer insanlar cezayı ve suçluyu görerek kendileri suç işlemekten vazgeçeceklerdir. Ayrıca cezanın usulü dairesinde yapılip ifrat ve tefrite meydan verilmemiş olacaktır⁵⁰⁰. Seyyid Abul Ala Mevdudi de benzer görüştedir. Müellife göre, cezanın toplum önünde infaz edilmesi ile bir yandan suçlu rezil olduğunu hissetmekte diğer yandan da diğer insanlar için caydırıcı

⁴⁹⁸ **Quran Tafsir,**

http://www.qtafsir.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2446&Itemid=79 e.t.: 12.12.2012.

⁴⁹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Kuran'ı Kerim Tefsiri,**

<http://www.kuranikerim.com/telmalili/nur.htm> e.t.: 12.12.2012.

⁵⁰⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'an-ı Kerim Tefsiri,** <http://www.tahavi.com/tefsir/024a.html> e.t.: 12.12.2012.

bir etki yaratabilmektedir.⁵⁰¹ Yazar bu hüküm ile İslam Ceza Hukukunun üç temel gayesinin olduğunun ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan ilki, toplum veya kişi aleyhine suç işleyen kişiye ceza vermektir. İkincisi suçlunun tekrar suç işlemesini engellemektir. Sonuncusu da toplumdaki diğer insanların suç işleme düşüncelerinden vazgeçirmektir. Yazar son olarak da kamu huzurunda cezalandırmanın infaz görevlisinin cezayı şiddetlendirme veya hafifletme imkânını ortadan kaldıracağına vurgu yapmaktadır.

Zina eden kişilere verilecek sopa cezasına “*Mü’minlerden bir topluluğun şahit olması*”, İslam aile hukukuyla da ilişkilendirilmiştir. Zira bazı yazarlar, zina eden kişilerin kadın olsun erkek olsun ya kendi aralarında yani öncesinde zina etmiş kişilerle ya da müşriklerle evlenebileceğini ifade ederler⁵⁰². Bu durumda zina eden kişilere verilecek cezanın aleni olarak uygulanması, zina edenlerin toplum tarafından bilinmesine ve bu kişilerle zina etmeyenlerin evlenmesinin önüne geçilmesine hizmet etmektedir. Yani, eğer bu fikri meşru kabul edecek olursak, zina edenler aleni bir şekilde cezalandırılacak; diğer insanlar böylece kimlerin zinakar olduklarını görmüş olacak böylece de onlarla zina etmemiş insanlar evlenmeyecektir. Bu durumda teşhir, bir başka hukuki mekanizmayı tetiklemektedir.

Ayet’te teşhir yaptırımına delalet edecek kelime yine teşhir kelimesi ile aynı kök olan “*yeşhed*” kelimesidir. Kavram, diğer insanların olguya şahit olmalarını, olgudan haberdar olmalarını, diğer insanların o olguyla ilgili bilgiye sahip olmalarını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında cezadan diğer insanların bilgilerinin olmasının hedeflendiği düşünülebilir. Bu hedef teşhir yaptırımının da temel hedefidir. Hal böyle olunca da ayette geçen ifadelerin teşhir yaptırımının en azından önünü açtığını ileri sürebiliriz.

Ayette bir topluluğun şahit olmasının istendiğini belirtmiştik. Şahit olunması istenen olgunun ne olduğunu sorusuna verilecek cevap, teşhirin maddi konusunu oluşturmaktadır. Ayet, etimolojik olarak değerlendirildiğinde

⁵⁰¹ Sayyid Abul Ala Maududi, *Tafhim al- Qur’an*, <http://www.englishquran.com/Quran/24/index.html#sdfootnote4sym> e.t.: 12.12.12.

⁵⁰² Bu konuyla ilgili çok fazla tartışma mevcuttur. Biz meselenin aile hukuku boyutuna girmek istemiyoruz. Bu nedenle bu fikrin bizim tezimizle ilgili olan kısmını değerlendirmek istiyoruz. Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Yazır, aynı yer.

verilen diğer cezanın, sopa cezasının infazının teşhir edilmesini veya diğer insanların sopa cezasının infazına şahit olmasını hedeflemektedir. Kelime anlamı açısından ayete bakıldığında doğrudan teşhir yaptırımının söz konusu ayette yer almadığı sonucuna varıyoruz. Ayet doğrudan ve salt teşhirden ziyade hükmün alenen infazı şeklinde teşhirden söz etmektedir.

Ayette bir taifenin, topluluğun şahit olmasından bahsedilmektedir. Kaç kişinin bu topluluğu oluşturacağı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Kasten sayının belirlenmediğini savunan görüş sahiplerine göre bu hüküm uygulamanın açık olmasını ama "seyirlik bir tören"e dönüştürülmesini hedeflemektedir⁵⁰³. Bunun dışında bazı görüş sahipleri en az üç⁵⁰⁴ bazı fakihler ise dört kişinin mevcut olması gerektiğini ifade eder. Keşşâf'ın açıklamasına göre tâife; bir halka olması mümkün olan, bir şeyin etrafını çeviren topluluk demektir. Bunun için ise en azı üç dört kişi olması gerekir. Yazır, aslında çoğulun en azı üç ise de zinanın ispatında dört şahit istendiğine göre infaza şahitlik edeceklerin de en azından dört kişi olması gerektiğini belirtmiştir. Zira müellife göre "şahit olsun" buyrulmuştur⁵⁰⁵. Bu sebepten iki kişi yeterli olmaz, Hatta Hasen'den rivayete göre en azı on kişi olmalıdır. Sonuç olarak gizli dövme suçlamasına meydan vermeyecek kadar bir grup insanın hazır bulunması gerekir. Bu ise bir iki kişi ile olamaz. Ayetteki hükme göre topluluğun sadece niceliği değil, niteliği de mühimdir. Onun için "müminlerden bir grup" buyrulmuştur ki, bunlar şahitliğe ehil halis müminlerdir. Zira şehadete ehil olmayan kimselerin şahitliği, yapılmamış gibidir. İbnü Abbas da "Allah'ı tasdik edenlerden kırk kişi kadar" demekle bunu kastetmiştir.

Netice itibariyle, Kur'anı Kerim'de doğrudan teşhir yaptırımına delalet edecek bir düzenlemenin mevcut olmadığını, ancak yukarda ayrıntılı bir şekilde izah edilen ayet hükmünün, hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı

⁵⁰³ Muhammed Esed, **Türkçe Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri**; http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=31&sid=24 e.t.: 12.12.2012.

⁵⁰⁴ Tafsir al-Jalalayn, Çev. Feras Hazma, <http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=0&tTafsirNo=74&tSoraNo=24&tAyahNo=2&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=2> e.t.: 12.12.2012.

⁵⁰⁵ Yazır, aynı yer.

teşhir mekanizmasına delil olduğunu söyleyebiliriz. İslam Hukukçuları bu ayet hükmünün amacını farklı şekillerde yorumlamışlardır. Kimilerine göre, suçlunun rezilliğini ortaya koyan, diğer insanlara ibret olmasını hedefleyen bu uygulama, kimilerine göre ise infazda aşırılığın önüne geçilmesi için indirilmiştir. Bizce de bu hükmün temelinde hem caydırıcılık fonksiyonu hem de infazın hem aşırı bir şekilde hem de hafif bir şekilde gerçekleşmemesi amacı yatmaktadır. Kaç kişinin infazı izleyeceği konusunda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Görüşler arasında en az 3 rakamı zikredilirken üst sınır net olarak belirlenmemiştir.

2. Hadislerde Teşhir

Tezimizle ilgili çalışmalar yaparken araştırdığımız Sünnet'te ve/veya Hadislerde dünyevi anlamda doğrudan teşhir cezası verilebileceğini içeren bir hükme rastlamadık. Ancak literatürde teşhir yaptırımına delalet eden uygulama olarak Buhari'de de yer alan şu olay gösterilmektedir:

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Selem Esed oğullarından İbnul Lutbiyye isimli birisini zekât toplama işi ile vazifelendirdi. Adam vazifeden döndüğünde Allah Resûlüne “Bu sizin, bu da bana hediye edilendir” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü Sallallahu Aleyhi ve Selem (öfkeyle) minbere çıkarak şunları söyledi: “Bundan sonra Ben sizden birisini, Allah’ın bana tevdi ettiği bir işte vazifelendiririm, sonra o gelip bana: “bu size aittir, şu da bana hediye edilendir!” der. Bu adam babasının veya anasının evinde otursaydı da eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır bir vaziyette Kıyamet günü Allah’la karşılaşacaktır. Eğer haksız yere aldığı bu şey deve ise böğürececek, sığırsa mölüyecek, koyunsa meleyecektir” sonra Allah Resûlü ellerini havaya kaldırdı., o kadar ki koltuk altlarındaki beyazlık göründü. “Allah’ım tebliğ ettim mi?” dedi ve bu sözünü üç kere tekrarladı”⁵⁰⁶.

Hadiste kamu görevini yerine getiren kişi, kamu mallarından alırsa veya hediye kabul ederse, rüşvet aldığı ve sırtında taşımak ve rezilliklerini gözler önüne sermek suretiyle kıyamet günü teşhir edileceği anlaşılmaktadır.

⁵⁰⁶ Buhari, K. Ahkam, 6639; Müslim, İmaret, 26, 1832; Ebu Davut, İmaret 11, 2946.

El-maliki, teşhir yaptırımının sadece Allah'a ait olduğunu belirten bir nas gelmediği için, hâkimin de suçluyu teşhir ettirmesinin önünde bir engel olmadığını belirtmektedir⁵⁰⁷.

Bu hadise esas itibarıyla uhrevi cezadan⁵⁰⁸ bahsetmektedir. Değindiği gibi uhrevi cezanın bu dünyada da aynen uygulanabileceği yönünde görüşler mevcuttur. Benzer yöndeki yaklaşım, mahkûmun boynuna suç unsurunun veya suçu belli edecek bir şeyin asılarak teşhir edilmesinde de geçerlidir. Ali İmran Suresindeki "*Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.*"⁵⁰⁹ Hükmü literatürde, bu dünyada teşhir olunacak kişilerin boyunlarına suçlarını belli edecek işaretlerin asılmasına delalet olarak gösterilmiştir⁵¹⁰.

Sünnet uygulamasına bakıldığında teşhir ile ilgili olarak "*Hammama vechehu*" olarak ifade edilen yüzün karartılması dikkat çekmektedir. Bu cezanın zina eden bir grup Medineli Yahudilere uygulandığı rivayet edilmiştir⁵¹¹. Yahudiler, Hz. Peygamber'e gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zina yaptığını söylediler. Hz. Peygamber onlara: "Recim hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Teşhir edip –yüzünü karartıp-rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam: "Yalan söylüyorsunuz. Zinanın Tevrat'taki cezası recimdir" dedi. Hemen Tevrat'ı

⁵⁰⁷ El-Maliki, s. 249.

⁵⁰⁸ Uhrevi alemde teşhir yaptırımından ziyadesiyle bahsedilmektedir. Örneğin Mevlana, Kuran'da yer alan kıssaların birer numune olduğunu teşhir yaptırımı ile örneklendirmiştir: "*Dünyada yüz binlerce İblis ve Bel'am gibileri vardır ki, onların halleri de gerek gizli, gerek aşikar böyledir. Bu ikisi diğerlerine şahit (ibret) olsun diye Allah bunları meşhur kıldı. Allah bu iki hırsız yüksek ve manevi bir darağacına astı ve teşhir etti. Yoksa kahr-ı ilahiye uğramış, lakin cezaları tecil edilmiş pek çok hırsız vardır.*"

Bu ikisinin (ve kıssalardaki diğerlerinin) perçemini şehre götürdü, yani onların ceza görmüş olduklarını halka gösterdi. Yoksa kahr-ı ilahî maktullerinin sayısı sayılamaz (bunlardan ibaret değildir); Hüseyin Güllüce, "*Mesnevi'de Temsîlî Anlatım ve Hikâye ve Temsillerle Kurân Âyetlerinin Açıklanması*", **Erdem**, sayı 50, 2008, s. 137.

⁵⁰⁹ Kuranı Kerim, Ali İmran, 3/180.

⁵¹⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Konkordanz**, Stuttgart, Konlhammer, 1993, s. 87.

⁵¹¹ Bu rivayete Duman, s. 64 ve Lange, **Igniminius Parading**, s. 84 dipnot 14'ten ulaşılmıştır. Lange rivayet için şu eserleri kaynak göstermiştir. Muhammed Shams al-Haqq al'Azmîmâbâdî, **'Awn al-ma'bûd**, Dâr-al-Kutub al-'İlmiyya, Beyrut, 1995, cilt 12, s. 87; Ahmad b. Muhammed al-Nahhâs (ö.338/950), **Ma'anî l-Quran**, 6 cilt, Jâmi'at Umm al-Qura, Mekke 1409/1988, cilt 2, s. 311 ve Abû Dâvûd Süleyman b. Al-Ash'ath al-Sijistani (ö. 275/889), **Sunan**, 4 cilt, editor 'Abd al-Hamîd, al-Maktaba al-Tijâriyya al-Kubra, 4üncü cilt, s. 154 ve Ahmad b. Muhammed Abû Ja'far al-Tahâwî (ö. 321/933), **Sharh ma'anî al-âthar**, Dâr-al-Kutub al-'İlmiyya, Beyrut 1399/1979 veya 80, cilt 4 s. 142.

getirip açtılar, içlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recim ayetinin üzerine koydu. Sonra, ayetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam müdahale edip: "Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recim ayeti mevcut idi. Bunun üzerine: "Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat'ta recim ayeti mevcuttur!" dediler. Hz. Peygamber derhal o iki zaninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler."⁵¹² Bu olay İslam'da ilk uygulanan recim hadisedir⁵¹³. Zina suçunun cezasının tespiti aşamasında Yahudilerin, recim cezası yerine teşhir cezasını tercih ettiklerini bu rivayetten anlayabiliyoruz.

Sonuç olarak, gerek Hadislerde gerekse Sünnet uygulamalarında dünyevi olarak teşhir yaptırımına kaynaklık edecek bir hükme rastlanılmamıştır. Ancak İslam Hukukçuları yukarıda izah edilen vakadan yola çıkarak, uhrevi âlemde teşhir cezasının varlığına işaret eden Hz. Peygamber'in Hadisini, bu dünyadaki teşhir yaptırımının delili olarak kabul etmişlerdir. Bu durum, İslam Ceza Hukukunda cezaların diniliği⁵¹⁴ vasfı ile açıklanabilir.

D. İslam Hukuk Doktrinde Teşhir Yaptırımı

Bu başlık altında, İslam Hukuk doktrininin teşhir yaptırımına nasıl baktığını tetkik etmeye çalışacağız. Bu bağlamda, mezheplerin teşhir yaptırımı konusundaki bakışları, farklı yaklaşımlar gözden geçirilecektir. Ayrıca fakihlerin teşhir yaptırımı ile ilgili hukuki görüşleri burada araştırma konusu yapılacaktır.

İlk olarak söylenmesi gereken mevzu, dört mezhebin de teşhir yaptırımını kabul ettiğidir. Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin teşhir yaptırımını uygulamaları; Kadı Şureyh'in teşhir ile cezalandırması mezhepler tarafından teşhirin ceza olarak uygulanabilir olduğunu kabul etmelerini sağlamıştır.

⁵¹² Buhari, Hudud 37, 24, Cenaiz 61, Menakıb 26, Tefsir, Al-i İmran 6, İ'tisam 16, Tevhid 51; Müslim, Hudud 26, (1699); Muvatta, Hudud 1, (2, 819); Tirmizi, Hudud 10; Ebu Davud, Hudud 26, (4446, 4449).

⁵¹³ Çalışkan, s. 99.

⁵¹⁴ Dağcı, s. 37.

Mezheplerin teşhir cezasına bakışlarındaki tek farklılık İmam Şafi'nin el-Umm adlı eserinde mevcuttur. İmam Şafi teşhirin sadece cami ve pazar yerlerinde yapılabileceğinden söz edip, suçluları dolaştırmak şeklinde teşhirden bahsetmemiştir⁵¹⁵.

Burada mutlaka ifade edilmesi gereken bir husus mezheplerin teşhir yaptırımından farklı şekillerde yararlandığı konusudur. Bilindiği üzere İslam Ceza Hukukunda unsurları gerçekleşmiş bir hırsızlık suçunun cezası, eğer ilk kez işleniyorsa, mahkûmun elinin kesilmedir⁵¹⁶. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel hırsızlık suçunu işlemiş bir kişiyi cezalandırma, özellikle de diğer insanları bir daha böyle bir suçu işlemekten alıkoyma amacıyla cezanın infazının aleniyetine ve infaz sonrası kesilen elin boyna asılmak suretiyle teşhirine ayrı bir önem vermişlerdir⁵¹⁷. Görülmektedir ki, Şafii mezhebi ve Hanbelî mezhebinin kurucuları, Ayet'te geçen "... ibret olmak üzere..." ifadesinin içini doldurabilmek için teşhir yaptırımından yararlanmak istemişlerdir. Burada teşhir, tek başına bir ceza olarak uygulanmaktan ziyade, hırsızlık suçunun tamamlayıcısı olarak öngörülmektedir.

Hanifi hukukçular ise teşhirin uygulanışı ile ilgili bir tartışma içerisine girmişlerdir. Ebu Hanife'nin aktardığı bilgilere istinaden görüş ileri süren Sarahsi, Kâsanî gibi âlimler, teşhirin bizzat kendisinin cezalandırmada kâfi olduğunu ve bu nedenle ek bir cezaya gerek olmadığını belirtmişlerdir⁵¹⁸. Daha sonraki dönem İbn el Humam, İbn Nuceym, İbn Abidin gibi Hanifi hukukçular ise Ebu Yusuf'un görüşlerine dayanarak teşhir sırasında sopa cezasının verilebileceği kanaatindedirler⁵¹⁹. Örneğin İbn el Hümmam, Fethü'l Kadir'de İmâm Ebû Hanîfe'nin; *Onu tazir etmem*' sözünün, *'onu dövmem*

⁵¹⁵ İmam Şafi, **El-Umm**, C. 7, s. 127'den aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 90.

⁵¹⁶ "*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibir*"; (Maide, 5/38). Bu konuda Hz. Peygamber'in Hadislerinin olduğu da bilinmektedir ve cezanın bu yönde olduğu konusunda tartışma yoktur. Tartışma konusu olan husus, el uzvunun neresi olduğu noktasındadır. Sadece parmağın kesilmesi mi yoksa kolun vücutla birleştiği yer mi el kapsamına girer sorusu İslam Hukukçuların tartıştığı nokta olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Menekşe, **Hırsızlık**, s. 41 vd.

⁵¹⁷ Menekşe, **Hırsızlık**, s. 43.

⁵¹⁸ Sarahsi, C. 16, s. 145 vd.

⁵¹⁹ İbn el Humam, C. 7, s. 476 ve İbn Nuceym, **Bahr**, Cilt 7, s. 127'den aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 90 vd.

anlamında olduğunu belirttikten sonra, ‘*Sonuçta bu kimsenin tazir’i konusunda (İmâmlar arasında) ittifak vardır. Ancak şu kadar var ki, İmâm Ebû Hanîfe, (bu cezanın) suçlunun sokaklarda dolaştırılmak suretiyle tazir’ini yeterli görürken, İmâmeyn, teşhir cezasına ‘dövmeyi’ de eklerler Nitekim İnâye ve başka eserlerde de belirtildiği üzere, teşhir etme, bir tür tazirdir*’ demektedir⁵²⁰. Bu tartışma diğer üç mezhep içinde yapılmamış; bu mezhepler sopa cezasının mümkün olabileceğini belirtmişlerdir⁵²¹.

Hanifi hukukçuların böyle bir tartışma içerisine giriş nedeni yalancı şahitlik konusunda Hz. Ömer’in uygulamış olduğu ve içerisinde teşhirinde bulunduğu cezaların Ebu Hanife ve İmameyn tarafından farklı yorumlanmasıdır.

İslam Hukuk doktrinde de teşhir bir tazir cezası olarak kabul edilmiştir. İbn Nuceym, İmam-ı Azam ve İmameyn’in yalancı şahidi teşhir ederek cezalandırmasından yola çıkarak; teşhirin prensip itibariyle bu suç tipi için uygulanabileceğini; ancak “*bir maslahat’a binaen- tazir cezası uygulamak isterse, -toplum huzurunu bozanlara karşı, onları bu suçlardan caydırmak amacıyla*” yalancı şahitlik suçu dışındaki başka suçlarda da kullanılabileceğini belirtmiştir⁵²². O halde, İbn Nuceym, yalancı şahitlik suçu dışında teşhir cezası verilebilmeyi şarta bağlamıştır. Bu şartta, teşhirden caydırıcılık amacıyla yararlanılmasıdır.

Teşhir cezasının uygulanması sırasında mahkûmun yüzünün karartılması da İslam Hukuk doktrinde çok tartışılmıştır⁵²³. Genel olarak müellifler, insan yüzünün korunması konusunda çok hassastırlar. Hakikaten, insan hayatı için önem taşıyan, göz, kulak, burun, dişler, organları sevk ve idare eden beyin, bu bölgede olduğu için bir bütün olarak baş ve yüzün hem fonksiyon hem de estetik açısından büyük önemi vardır. Bundan dolayı vücudun bu bölgesinde meydana gelebilecek en küçük müessir fiiller en ince

⁵²⁰ İbn Nuceym, **Rüşvet**; Pekcan, s. 262.

⁵²¹ Şafi ekolu için bk. İmam Şafi, Umm, Cilt 7, s. 127; Maliki görüşü için bk. Karafi, **Hahira**, Cilt 10, s. 229 ve İbn Muflih, **el-nukat**, Cilt 2, s. 355’den aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 94.

⁵²² İbn Nuceym, **Rüşvet**; Pekcan, s. 262.

⁵²³ Maverdi, hukukçuların bu konuyu çok tartıştığını ancak genel kanaatin yüzün karartılmasının mümkün olduğu yönünde olduğunu beyan eder; Maverdi, s. 447.

ayrıntısına varıncaya kadar ele alınmış ve uygulanacak ceza açısından ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur⁵²⁴. Hanbelî fıkıh âlimi İbn-i Kudame, buradan yola çıkarak, eğer bir kişi diğer bir insanın yüzünü siyah veya yeşil yaparsa, kendisinin diyeti hak edeceğini, çünkü onun mağdurun cemalini, görünüşünü zarara uğrattığını ifade etmiştir. Fakih, suçlunun eğer başka bir yeri siyaha veya yeşile boyarsa daha az diyet cezası ödeyeceğini belirtir. Örneğin siyah değil de kırmızı veya sarı ile yüzün boyanması halinde siyah ve yeşile boyanmaya nazaran daha az diyet ödeneceğinden bahseder; zira fakihe göre sarı ve kırmızı ile boyanma halinde yüz daha az zarara uğramış olacaktır⁵²⁵. İbni Kudame, yüzün karartılmasını iç organlara verilecek zararlar aynı tutmaktadır. Zira her ikisinde de tam diyet cezasına hükmedilmektedir. Bu noktadan hareketle, Lange, yüzün karartılmasını müsl⁵²⁶ ile aynı şey olarak yorumlamıştır⁵²⁷. Yazar, Hz. Peygamber'in müslenin kesinlikle yasak olduğuna ilişkin Hadisinden⁵²⁸ yola çıkarak da yüz karartmanın yanlış bir uygulama olduğunu vurgulamak istemiştir. Maliki Halil bin İshak(ö. 776/1374) da İbn Kudame gibi teşhir sırasında yüzün karartılmasını reddetmiştir. Hatta Halil bin İshak, mahkûmun saç ve sakalının kesilmesinin de doğru olmadığı kanaatindedir⁵²⁹. Yüzü karalamanın müsl ile aynı derecede olduğu iddiasını ispatlamak için İmam Azam Ebu Hanife'nin gusül abdesti ile ilgili aktardığı bilgilere de dayanılmıştır. Ebu Hanife, gusül abdesti alırken toprağın kullanılmasını yasaklamıştır çünkü fakihe göre, bu yüzü lekelemektir ve bu da

⁵²⁴ Bu bağlamda 11 adet müessir fiil belirlenmiştir: Kan çıkmaksızın deriyi sıyıran ve iz bırakmayan Harise'den başlayan bu filer, damia, Damiye, Badia, Mütelahime, Simhak, Mudiha, Haşime, Muankkile, Amme ve Damigadır; Dağcı, s. 51 vd.

⁵²⁵ Kudâme bin Mikdâm bin Nasr bin Abdullah, **Muvaffakuddin**, El Mektebul İslami, Beyrut, 1964, cilt 4, s. 93'den aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 91.

⁵²⁶ Başkalarına ibret olsun diye, burnunu, kulağını vesair uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmak suretiyle düşmana ceza vermek. Müslenin iki manâsı vardır. Biri, kısas ve mukabele bi'l-misil (yapılan işe aynıyla karşılık vermek); diğeri de öldürülen şahsın (maktulün) burnunu, kulağını ve diğer azalarını kesmektir. Müslenin yasaklanan kısmı budur; **Buhari**, Tecrid-i Sarih Tercümesi, C. I, 186; Cengiz Yağcı, "Müsle" http://www.sevde.de/İslam_Ans/M/M3/60.htm e.t.: 04.01.2013.

⁵²⁷ Lange, **Ignominous Parading**, s. 92.

⁵²⁸ "...Hz. Peygamber bizi müsle yapmaktan nehyetti" (Ebu Davud, III, 53); "Allah'ın azabı, yani ateş ile yakmakla, dağlamakla tazib etmeyiniz"

⁵²⁹ Kâsanî, C. I, s. 46'dan aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 92. Müellifleri bu yoruma iten nedenin Hz. Peygamber'in "Her kim başkasına saçını traş edip yolmak suretiyle müsle yaparsa kıyamet gününde Allah katında değer ve itibarı olmaz" (Buhari, Tecrid i Sarih Tercümesi, I, 186) Hadis-i Şerifi olma ihtimali çok yüksektir.

kötürüm etmedir, sakatlamadır⁵³⁰. Kâsanî de yüzü karartmanın tehlikeli bir hareket olduğunu zira bunun müsleyi andırdığını ifade etmiştir⁵³¹.

Aksi görüşe sahip olan İbn Nuceym ise yüzün karartılmasını müsle olarak kabul etmediğini; zira İbn Ebu Şeybe'nin Musannaf'ında Hz. Ömer'e ilişkin bir rivayette yüzün karartılmasının Hz. Ömer tarafından uygulandığını ifade eder⁵³²: “Hz. Ömer (ra), Şam bölgesindeki yöneticilerine yazdığı talimatta onlara; ‘yalancı şahitlikte bulunanlara kırk sopa vurulmasını, yüzünün karalanıp, sarığının boynuna dolanmasını, başının tıraş edilip, uzun süreyle hapsedilmesini’ emretti.” İbn Nuceym, görüşünü Abdurezzak'ın Musannaf'ına ve İbn el Humam'ın Feth'ul Kadir'indeki bilgilere dayanarak şöyle teyit etmek ister⁵³³: “Yine Abdürezzâk, Musannaf'ında, Hz. Ömer (ra)'in, yalancı şahitlik yapan kimsenin yüzünün karalanıp, sarığının da boynuna dolanıp kabileler arasında dolaştırılmasını emrettiğini rivayet eder.”

Fethu'l-Kadîr'de (İbnü'l-Humâm), ‘Suç işleyen birisine bu şekilde bir ceza vermenin müsle olduğu’ şeklindeki görüşe cevaben; ‘müsle, bedendeki organlardan birini kesmek demektir. (Müslenin kötü sonuçları) devamlı olup, (mesela kir ve pislik gibi bir şeyin) yıkanınca ortadan kalkması gibi geçici bir durum değildir.’ demiştir.

Âlimlerden bazıları, ‘Hz. Ömer’in uygulamasının hükmüne dair kendilerine yöneltilen bir soruya, ‘Bu siyaseten verilmiş bir karardır’. Çünkü hâkim, maslahat içeren bir uygulamada bulunmak isterse, bunu yapabilir.’ diye karşılık vermişlerdir.

Ancak İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr'inde, “Hz. Ömer'in ülkenin değişik bölgelerindeki görevlilerine gönderdiği yazılar(ın bir kısmın)da bunun tersi bir durumun söz konusu olduğunu savunarak bu görüşe katılmaz. Siyaseten ceza'ya, -tazirin had cezaları oranına ulaşmadığı halde- önerilen kırk (sopa) sayısına ulaşması ile delil getirilmesinin önemi yoktur. Üstelik bu mesele

⁵³⁰ Sarahsi, C. 1, s. 115.

⁵³¹ Kâsanî, C. 1, s. 46'dan aktaran Lange, **Ignominous Parading**, s. 92.

⁵³² İbn Nuceym, **Rüşvet**; Pekcan, s. 262.

⁵³³ İbn Nuceym, **Rüşvet**, Pekcan, s. 262, 263.

tartışmalıdır. Bunu caiz gören âlimler bulunmaktadır. Hz. Ömer (ra) in görüşü de bu kabildendir.” şeklinde fikir beyan etmiştir.

İbni Nuceym, yüzün karartılmasının müsle sayılmayacağını kanaatimizce üç temel üzerine oturtmaktadır. Bunlardan ilki bu uygulamanın Hz. Ömer tarafından da uygulanmış olmasıdır. Eğer müsle olacak olsa idi, Hz. Ömer uygulamazdı. İkincisi bir hareketin müsle olabilmesi için, bedendeki bir parçayı kesmek icap etmektedir. Hâlbuki yüzün karartılmasında böyle bir durum söz konusu değildir. Son olarak da bu uygulamanın bir maslahata istinaden tazir olarak verilmesine engel bir şey yoktur; zira had cezalarını aşan bir durum söz konusu değildir.

Bu noktada Sarahsi, teşhirde yüzü karartmanın uygulanması gerekip gerekmediği konusunda farklı bir bakış açısı sergilemektedir. Fakihe göre teşhirde yüz karartma, “*siyaseten*” verilecekse mümkündür. Sarahsi’ye göre kadı eğer, suçlunun yüzünün karartılmak suretiyle teşhir edilmedikçe uslanmayacağı konusunda kanaat getirirse, yüzün karartılmasına karar verebileceği kanaatindedir⁵³⁴. Daha sonraki Hanifi fakihler, Sarahsi’nin bu görüşünü bir adım daha ileri götürmüşlerdir. Hâlâ bir kısmı yüzü karartmanın kötürüm bırakma ile eşdeğer kabul ederken, birçoğu artık, yüzü karartmanın kötürüm bırakma olarak algılanamayacağını belirtmiştir. Bu fikirlerine delil olarak da İbn-el Humam’ın (ö. 861/1459) kötürüm bırakma ile ilgili görüşünü göstermişlerdir. İbn el Humam’a göre, kötürüm bırakmadan bahsedebilmek için, ekleme bağlı bir organ kesilmesinden veya vücudun bir yerine bağlı olan organın kesilmesi gerekmektedir. Yıkayarak çıkacak bir şeyin kötürüm bırakma olarak algılanması mümkün değildir⁵³⁵. Bu yorumlar da bize klasik doktrinden içtihadlar dönemine ilerledikçe yüz karartmanın teşhir yaptırımı içerisinde girdiğini ispatlamaktadır.

İslam doktrinin teşhir yaptırımı ile ilgili olarak tartıştığı konulardan biri de mükerrer suçluların tövbe etmemeleri halinde teşhir edilip edilmeyeceğidir. Maverdi, mükerrer suç işlemiş kişinin tövbe etmemesi halinde suçunun halka

⁵³⁴ Sarahsi, C. 16, s. 145 vd.

⁵³⁵ Lange, fakihin bu görüşlerini, El-Kemal Muahmmed b. Abudelvahid, **Fethu’l Kadir**, C. 7, s. 477’den yararlanarak ifade etmiştir; Lange, **Ignominous Parading**, s. 93.

ilan edileceğini, mahkûmun da halk içinde dolaştırılacağını ifade eder⁵³⁶. Söz konusu mahkûmun saçının kesilebileceğini, ancak sakalının kesilemeyeceğini açıklayan Maverdi, yüze kara çalma konusunda da birçok hukukçunun taraftar olduğuna vurgu yapar. Aynı konuda Dede Congi Efendi olarak bilinen Kemalüddin İbrahim b. Bahşi/Yahşi (ö.1567)'nin eserinde “*ve şahid-i zûr ve sair emsali olan töhmetler ile müttehem olub ta'zir lâzım gelenlere, ta'zir yerine avret yerleri mestur olmak şartıyla uryan eyleyüb münadi ile teşhir ve ta'zir eylemek dahi caizdir*” demektedir⁵³⁷. Maverdi'nin ve Dede Congi Efendinin yapmış olduğu tespitler, bize ilk olarak, klasik İslam Ceza Hukukunda teşhir yaptırımının, tazir cezası olarak mevcut olduğunu göstermektedir. İkinci önemli nokta teşhire kural olarak mükerrerlerin ve tövbe etmeyenlerin tabi tutulacağıdır. Bu durumun nedeni, tövbe etmeyen ve aynı suçu birden fazla işleyen kişinin bir kere daha aynı suçu işleme ihtimalinin yüksek oluşu olabilir. Kişinin suçta tekerrür etmesi, suça eğiliminin yüksek olduğunu ve tövbe etmemiş olması ilerde tekrar suç işleme ihtimalinin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durumda toplumu korumak amacıyla bu şartları yerine getiren kişiye tazir cezası olarak teşhir yaptırımına başvurulması günümüz anlamda güvenlik tedbiri olarak nitelendirilebilir.

Sonuç olarak, dört mezhebin teşhir yaptırımının varlığını kabul ettiğini belirtmek gerekir. Mezhepler arasındaki tek fark, İmam Şafii'nin teşhirin uygulanışı konusundaki farklı bakış açısıdır. Ona göre pazar yerinde bekletmek teşhir için kâfi olup, mahkûmu sokaklarda dolaştırmaya gerek yoktur. İmam Şafi ve Ahmed bin Hanbel'in hırsızın boynuna kesilen eli asılarak teşhir etmeyi önemsemiştiği zikredilmelidir. Hanefi hukukçular ise teşhir ile beraber ek bir cezanın verilebilip verilemeyeceğini tartışmışlardır. Kanaatimizce bu tartışmanın nedenini doğuran mevzu, doğrudan teşhir dolaylı teşhir ayrımının net olarak yapılmamasıdır. İslam Hukukçuları arasında teşhir edilirken yüzün karartılmasını da çok tartışılmıştır. Belirtmek gerekir ki zaman ilerledikçe yüzün karartılması yönündeki görüşler

⁵³⁶ Maverdi, s. 447.

⁵³⁷ Dede Congi, *Siyasetname*, s. 167.

çoğalmıştır. Mükerrer suç işlemiş kişinin tövbe etmemesi halinde teşhir ile cezalandırılacağı da İslam Hukuku kaynaklarında mevcuttur.

E. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımı Vermeye Yetkili Makam ve İnfaz Görevlileri

Tezimizin bu kısmında İslam Hukukunda teşhir yaptırımına karar vermeye yetkili olan makam ve bu yaptırımın yerine getirilmesinde vazifeli olan görevliler tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Klasik İslam Hukuku döneminde teşhir yaptırımını vermeye yetkili olan ilk makam elbette halife ve onun yetkilendirmiş olduğu kadılardır. Gerek Hz. Peygamber dönemi gerek Hülafa-i Raşidin ve gerekse diğer İslam devletleri dönemlerinde devlet başkanının yargılama yapıp cezalara hükmettiği konusunda örnekler vardır. Halifenin başkanlığını yaptığı mahkemeye *Mezalim Mahkemeleri* denilmiştir. Bu mahkemelerde itibarlı ve nüfuzlu şahıslar tarafından yapılan haksızlıklar, işlenen suçlar ile idare edilenler tarafından idarecilere karşı açılan davalar ve aynı zamanda adli hâkimlerin yürüttükleri ve yürütmekte aciz kaldıkları davalar görülmüştür⁵³⁸.

Belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber'in doğrudan teşhir yaptırımına karar verdiği bir vakaya rastlamadık. Ancak Hz. Ali ve Hz. Ömer'in teşhir yaptırımına başvurduğuna ilişkin kayıtlar mevcuttur. Keza uygulamada valilerin de teşhir yaptırımına başvurabildiklerine rastlanılmıştır⁵³⁹.

Klasik İslam Hukuku döneminde toplum içerisinde meydana gelen hukuki ihtilafları çözmekle ve kurallara uygun olmayan suç ve hareketleri cezalandırmakla yetkili olan kadıların teşhir yaptırımına da başvurduklarını söyleyebiliriz. Hem Hz. Ali hem de Hz. Ömer zamanında kadılık yapmış olan Kadı Şureyh teşhir yaptırımını uygulayan klasik dönem kadısıdır⁵⁴⁰.

⁵³⁸ Fahrettin Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 164; Maverdi, s. 66-71.

⁵³⁹ Örneğin Basra'da Ebu Musa Muğire b. Şu'be valilik görevi ile birlikte hâkimlik görevi de yapmakta idi; Atar, s. 106.

⁵⁴⁰ El-Maliki, s. 249; Lange, **Ignominious Parading**, s. 88.

Teşhir müessesinin infazında görev alan muhtelif memurlar mevcuttur. Bunlar ilki “*sahib’ül şurta*”, veya “*sahib’el medine*” denilen “*şurta*”dır⁵⁴¹. Peters, şurtayı, halifeyi veya yüksek kamu görevlilerini korumak, hukuk kurallarını uygulamak, isyan ve kargaşayı bastırmakla vazifeli olan seçkin askerî birlik olarak tanımlamaktadır. Sahip olduğu bu yetkisinden dolayı, şurta suçu araştırabilmekte ve suçlulara ceza verebilmekte idi. Yazar, şurtanın had suçu işleyenleri dahi yargılayabildiğini ifade etmektedir⁵⁴². Şurtanın özellikle cezai sahada yargılama yetkisine sahip olduğunu vurgulayan Atar ise şurtanın polislik vazifesi, hüküm verme ve tahkikat yapma yetkisinin yanı sıra, hapisaneleri idare etme, umumi asayiş sağlama, muhakeme esnasında hâkimlere yardım etme, verilen hükümleri icra etme gibi görevlerinin de olduğunu vurgulamıştır⁵⁴³.

75-95 (694-708) tarihlerinde Irak Bölge Valiliği yapan Haccac b. Yusuf (Öl. 95/708) kendisiyle özdeşleşen *Dimas* hapisanelerini kurduğunda İslam adliye teşkilatına sâhibu'l-azâb veya sâhibu'l- istihraç isminde yeni müesseseler katmıştır⁵⁴⁴. Polis karakollarında sahibu“ş-şurta (Emniyet Amiri) denetimindeki bu görevliler, rüşvet alan veya topladığı vergiyi eksik gösterip yolsuzluk yapan devlet memurlarına işkence yaparak suçları itiraf ettirmektedirler. Başka bir ifadeyle bu görevliler, valinin ve emniyet müdürünün talimatı ile hareket eden polislerdi. Aslında sahibu'l-azâb'lar daha

⁵⁴¹ Şurtayla ilgili teferruatlı bilgi için bk. Metin Yılmaz, *İslâm Şurta Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2003. Şurta müessesesinin Hz. Peygamber zamanında var olup olmadığı tartışmalıdır. Muasır tarihçilerden Abdüsselam Nasıf, Peygamber döneminde kapsamlı emniyet teşkilâtının varlığı iddiasında bulunurken iki delil öne sürmektedir. Bunlardan birincisine göre Hz. Peygamber’in Huzeyfe b. Yeman (9/630) ’a yapmış olduğu şu nasihattir: “Sen onlara ancak kadılık yap, câbî, arîf,(bilirkişi) veya şurta olma”. Diğer görüşe göre de Hadiste geçen şurta kelimesini teşkilâtın varlığına delil göstermek, ferde işaret eden hitabı umumileştirmek anlamına gelmektedir. Zira arîflik ve câbîlik ismiyle başka bir müessesenin varlığı da gündeme gelecektir ki, bu dönem ile ilgili tarihi kaynaklarda böyle bir müesseseye rastlama imkanı yoktur. Ayrıntılı bilgi için bk. Metin Yılmaz, “*Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Bekçilik/Özel Koruma*”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 17, Samsun 2004, s. 213. Hâris ve asesler dışında gelişmiş düzeyde ve teşkilâtın tüm unsurlarını içeren mahiyette olmasa da şurta olarak isimlendirilen polis teşkilâtının Hz. Osman döneminde örgütlü yapıya kavuştuğu görüşü tarihçiler tarafından yaygın ve genel kabul görmüş bir kanaat olarak benimsenmektedir. Yılmaz, **Bekçilik**, s. 221.

⁵⁴² Peters, s. 10.

⁵⁴³ Atar, s. 176.

⁵⁴⁴ Metin Yılmaz, “*İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevi Örneği)*”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 8, sayı 4, 2008, s. 100.

ziyade infaz görevi yapmaktaydılar. Ancak bu dönemde infaz memuru ile sorgu memurlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildi. Siyasi konularda suçluları itirafa zorlamak ve gerekli bilgileri almakta sahibu'l-azâb uzmanlaşmıştı. Sorgu da sonuç alabilecekleri işkence aletlerini kullanarak suçluya suçunu itiraf ettirebilmekteydiler. Sahibu'l- İstihraç isimli görevliler de aynı vazifeyi yerine getirmekle birlikte onlar daha profesyonel emniyet görevlileri arasından seçilmekte idi. Vergi kaçakçılığı, yolsuzluk yapanlar, rüşvet alanlar, yani mali konulara ilişkin devlete karşı suç işleyenlerin sorgusunu özellikle bunlar yapmaktaydı. Dolayısıyla sahibu'l-istihracın hem güvenlik hem de mali konulara ilişkin yeterli donanımına sahip olması gerekmektedir.

Sahibu'l-azab, özellikle de sahibu'l-istihraç suçun mahiyetine ve suçlunun dayanıklılığına göre farklı işkence teknikleri uygulamaktaydı. En hafifi falakaya yatırılarak ellere ve ayaklara sopa vurmaya başlayan işkence idi. Bu bazen, psikolojik baskı oluşturmak maksadıyla eşek üzerine bindirip sokak sokak dolaştırmak, bazen de iki saz demeti arasına sıkıştırmak ve akabinde oluşan yaralara tuz ve sirke basmaya kadar uzanmaktaydı⁵⁴⁵. Yani İslam Hukukunda Sahibu'l-Azâb ve sahibu'l- istihrâc isimli sorgu ve infaz memurları teşhir yaptırımında görev alan diğer müesseseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik İslam Hukuku evresinde teşhir yaptırımında söz sahibi olan diğer görevli ise “*sahib-el suk*” da denilen *muhtesiptir*. Ne zaman ortaya çıktığı yönünde farklı görüşler olan muhtesibin⁵⁴⁶ iyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmek suretiyle sosyal huzuru sağlamak amacıyla tayin edilen bir görevli olduğu ileri sürülmektedir⁵⁴⁷. Peters’in pazar denetleyicisi (market inspector) dediği muhtesip, gramajları, ölçüleri, paraları, satılan malın kalitesini kontrol etmekte ve ticari kurallara aykırı hareket edilip edilmediğini

⁵⁴⁵ Yılmaz, **İşkence**, s. 101.

⁵⁴⁶ Bazı yazarlar, bu müessesenin Hz. Ömer zamanında kurulduğunu bazı yazarlar ise Hz. Peygamber zamanında kurulduğunu ileri sürmektedirler. Hz. Peygamber’in Mekke’nin fethinden sonra Said b. Said el-As’ı o bölgeye muhtesip olarak atadığı yönündeki bilgiye dayanarak bu müessesenin Hz. Peygamber zamanında kurulduğunu ifade edebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bk. Atar, s. 171.

⁵⁴⁷ Atar, s. 171.

denetlemekte idi⁵⁴⁸. Prensip itibariyle zabıta ve ahlak polisliği vazifesini yapan muhtesibin görev alanı ile kadıların görev alanının ilişkisi üzerinde durulması gerekmektedir.

Maverdi, muhtesibin üç gurup davaya baktığından bahseder: 1. Ölçü ve tartı konusundaki eksik tartma, yanlış ölçme, fazla alıp az verme konuları 2. Mal ve ücretteki hileli, karışık durumlara ait davalar 3. İmkân olmuş olmasına rağmen hak edilmiş bir borcu geciktirmek hususundaki davalar⁵⁴⁹. Muhtesibin, kararları infaz yetkisi de mevcuttur. Buna göre muhtesibin, davalıyı, yerine getirmedeği görevi yerine getirmesi için zorlama yetkisi vardır. Muhtesibi, kadıdan farklı kılan nokta, yapılan hukuka aykırı işlemin açıkça ve net bir şekilde yapılmış olmasıdır. Zira alacaklar, borçlar, bir takım haklar akitler ve muameleler konusundaki açıkça kötülüğü anlaşılamayan davalara kadı bakmakla görevlidir⁵⁵⁰. Muhtesip, delil ve yemine ihtiyaç olmayacak şekilde net olan ihlallerde yetkili iken, kadı bu usul hukuku enstrümanlarına başvurabilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde muhtesibin, kadıların işlerini hafiflettiği söylenebilir.

Muhtesibin klasik İslam Hukuku evresindeki vazifesine bakıldığında, bu görevlinin esasında dini kurallara uyulmaması örneğin Cuma namazına gidilmemesi halinde de iş gördüğü anlaşılmaktadır⁵⁵¹. Hakikaten Maverdi, muhtesibin, iyiliği emretme genel vazifesi altında Allah haklarını (kamu haklarını) ihlal olarak görülen Cuma namazını kılmama, bayram namazına gitmeme, ezan okunmama gibi durumlarda uygulanacak hukuk açısından yetkili makam olduğunu zikreder⁵⁵². Fakat oldukça hızlı bir şekilde, muhtesibin görevi özelleşmiş, yetkileri sınırlanmıştır. Rolü giderek artan bir şekilde, tüccarın ve zanaatkârların hilelerini cezalandırmaya yönelmiştir.

Uygulamaya baktığımızda Abbasiler döneminde muhtesibin teşhir cezasına hükmettiğini Şalci'nin eserinden öğreniyoruz. 742/1342 senesinde Kahire muhtesibi Ahmed bin Halef, Zahuma kapısı önünde denetim

⁵⁴⁸ Peters, s. 10.

⁵⁴⁹ Maverdi, s. 451.

⁵⁵⁰ Maverdi, s. 451.

⁵⁵¹ Mantran, s. 135.

⁵⁵² Maverdi, s. 453, 455.

yaparken; içinde 34.196 adet kuşun bulunduğu bir mahzenden kötü kokular geldiğini farkeder. Mahzenin açılması üzerine kuşların kötü koktuğunu ve renklerinin değiştiğini anlar. Yaptığı araştırmalar neticesinde kuşların elli gün kadar hiç havalandırılmadan orada bekletildiğini fark eder. Bunun üzerine söz konusu kişinin dövülmesine ve teşhir edilmesine hükmeder⁵⁵³.

Sonuç olarak, Hz. Ömer ve Hz. Ali de dahil olmak üzere Halifelerin teşhir yaptırma karar verdiklerini; mezbur halifeler döneminde kadılık yapmış Kadı Şureyh da dahil olmak üzere kadıların teşhir yaptırımına hükmetme yetkilerinin olduğunu ifade edebiliriz. Valilerin, muhtesiplerin de teşhir cezası verdiği örnekler vardır. İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımında karşımıza çıkan infaz görevlileri ise sahibü'l şurta, sahibü'l azab, sahibü'l istihraç'tır.

F. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Prosedürü

Bu başlık altında, teşhir yaptırımın İslam Hukuk tarihinde “nasıl” uygulandığına ilişkin bilgiler aktarmaya çalışacağız. Bu çerçevede, teşhirin belli bir yerde yerine getirilip getirilmediği, mahkûma bir kıyafetin giydirilip giydirilmediği, teşhir ile birlikte başka cezaların verilip verilmediği konularını inceleyeceğiz.

İslam Hukuk tarihinde teşhir genelde, mahkûmun bir hayvan üzerinde şehirde dolaştırılması şeklinde gerçekleştiriliyordu⁵⁵⁴. Böylece suçlular, toplum huzuruna çıkarılmakta ve utandırılmaları veya aşağılandırmaları sağlanmaktadır. Mahkûm genelde hayvanın kuyruğuna dönük olarak ters olarak oturtuluyordu. Üzerinde binilen hayvanlar farklı olabilmıştır. Genelde suçlular eşek üzerinde teşhir edilmiş ancak zaman zaman deve ve öküz⁵⁵⁵ üzerinde de dolaştırılmışlardır. Hatta filin üzerinde dahi teşhir uygulaması yapılmıştır⁵⁵⁶. Hz. Ömer'in ve kadı Şureyh'in dört ayaklı bir hayvanın üzerinde teşhir uygulamasını gerçekleştirmesi bu uygulamaların kaynağını teşkil etmiştir.

⁵⁵³ Şalci, s. 249 vd.

⁵⁵⁴ Lange, **Ignominous Parading**, s. 83.

⁵⁵⁵ Öküz üzerinde teşhir uygulaması daha ziyade Memluklerde görülmektedir; Lange, **Ignominous Parading**, s. 91.

⁵⁵⁶ Şalci, s. 213 vd.

Elbette tek yöntem hayvan üzerinde dolaştırmak değil idi; mahkûm elinin bağlanması ile sakalına tüy takılması ile elinde bir kamış ile veya bir kafes içerisinde de teşhir edilebilmiştir. Teşhir edilirken, teşhir olunan mahkûmu ilan eden görevlilerin mevcut olduğu, hatta mahkûmun peşine bağırıp çağıran bir maymunun olduğu da vakidir⁵⁵⁷. Bazı hallerde mahkûmla beraber dolaşan görevli, mahkûma tezek dahi atmıştır⁵⁵⁸. İlan sadece bir görevlinin bağırması ile değil; mahkûma geniş bir elbise giydirilerek onun üzerinde yaptığı işler yazılmak suretiyle de gerçekleştirilebilmiştir.

İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımının prosedürüne “zil” de dahil olmuştur. Teşhir olunan kişiye “zil” takılması uygulamada karşımıza çıkan yöntemlerden olmuştur. Literatürde “Tecris” olarak ifade edilen bir cezadan bahsedilmektedir. Tecris ifadesi, kavramsal olarak teşhir başlığı altında da izah edilmeye çalışıldığı gibi zil anlamına gelen “cers” kökünden gelmektedir. İsmiyle müsemma olan bu ceza, toplum huzuruna çıkarılan suçluların başına zil geçirilerek veya bağlanarak infaz edilmiştir. Burada dikkat çekmek istediğimiz mevzu, suçlu “tecris” ediliyorsa, o mahkûma başkaca ceza verilmemesi, yani tecrisin kendi başına bir ceza olarak uygulanmasıdır.

Tecris cezasının “yalancı şahitlik, hırsızlık gibi suç işleyen kimseleri teşhir etme, halka tanıtma” şeklinde tanımlandığını daha önce belirtmiştik⁵⁵⁹. Kelimenin tanımından yola çıkarak, bu cezanın özellikle belirli suç tiplerinde uygulandığı ifade edilebilir⁵⁶⁰. Hırsızlık ve yalancı şahitlik yapanlara münhasıran uygulanan bir ceza olan tecris, esasında belirli bir bölge ve zaman diliminde uygulanmış bir ceza olmuştur. Örneğin Fatımiler dönemi Mısır’ında kendilerine zil takılan veya verilen mahkûmlar, kendi kendilerinin ihbarını (cerresa ’alâ nefsihi) yapmışlardır⁵⁶¹. Bir başka bölge ve zamanda, Hicri yedinci, Miladi on üçüncü yüzyılda Musul’da ‘Alid sülalesi reisi, kendi

⁵⁵⁷ Bazı hallerde mahkûmun peşine hınzırın da takıldığı bilinmektedir. Ubeydullah bin Zeyad kendisini hicveden bir şaire, ishal ettirici şeyler içirterek ve kedi ile hınzır eşliğinde dolaştırıp teşhir ettiği ifade edilmiştir; Şalci, s. 214 vd.

⁵⁵⁸ Şalci, s. 214 vd.

⁵⁵⁹ Devellioğlu, s. 1052.

⁵⁶⁰ Lange, **Ignominious Parading**, s. 83.

⁵⁶¹ Şalci, C. III, s. 242, 243.

soyundan olan ve dolandırıcılık yapmış olan bir kimseyi, tecris (ceresse) ettirmiştir⁵⁶².

Teşhir olunan kişinin yüzünün karartılması da teşhir prosedürü içerisinde yerini almıştır. Yüzün karartılması ilk kez Hz. Ömer zamanında uygulanmıştır. Hz. Ömer'in bir yalancı şahide kırk kırbaç vurdurup, yüzünü karaya boyaması⁵⁶³ klasik İslam Hukukunun ilk evrelerinde böyle bir cezanın mevcut olduğunu göstermektedir. Burada yapılan uygulama, mahkûmun yüzüne, kor, is veya kurum sürülmesidir⁵⁶⁴. Bu malzemelerin, insan yüzünde sürekli olarak kalmayacak cinsten seçilmesi dikkat çekicidir. Bu şekilde sadece teşhir sırasında kişinin yüzü karartılmakta, mahkûm cezasını çektikten sonra, ömür boyu yüzünde bir iz bırakacak bir yöntemle başvurulmamaktadır. Bu noktanın, cezanın devamlılığı açısından önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Mahkûmun, teşhiri, ifşası veya sergilenmesi sadece dolaştırılırken yapılmak istenmiştir. Dolaştırmanın akabinde teşhir ile ilgili bir izin bırakılmamasına özen gösterilmesi, mahkûmun ömür boyu bu cezayla yaşamamasını sağlamaktadır

Bağdat'ta mahkûmun yüzüne kaynatılmış ve katılaştırmış süt dökülmek suretiyle teşhir cezası infaz edilmiştir⁵⁶⁵. Keza erkek mahkûma kadın elbisesi giydirilmesi de uygulanan yöntemlerden bir diğeridir.

İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımı hükmün alenen infazı şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada teşhir, diğer cezalarla birlikte infaz edilmektedir. Kamçılar, sopa vurmak teşhir ile beraber en sık uygulanan cezalar olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁶⁶. Genellikle dayak cezasından sonra suçluya tilki veya kedi postu giydirilerek eşek veya öküze ters bindirilip

⁵⁶² Lange, bu vakaya, Abdûl-Hasan 'Alî b. Mûsâ Ibn Sa'îd el-Andalusî (d. 685/1286), **al-Ghusûn el yâni' afî mahasin şu'rarâ el-mi'al-sâbi'a**, Dâr ul Ma'ârif, Kahire 1968, s. 63'de ulaşmıştır; Lange, **Ignominious Parading**, s. 83 dipnot 7.

⁵⁶³ Halebi, C. 2, s. 134.

⁵⁶⁴ Yüzün karartılması, Arapçada "*sevâd el vechû*," (سواد الوجه) olarak kullanılmaktadır. Yüzün karartılması, başka ifadelerle de zikredilmiştir. Örneğin "*suhâm*" (سحام), kor, kökünden türemiş olan "*suhama vechehu*", veya kor, köz anlamına gelen "*humam*"dan türetilen "*hamama vechehu*" veya "*gurah sevad el-qidr*" gibi ifadeler aynı manaya gelen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Bağdat'ta yüzün karartılmasına "*Sevad Budikası*" denilmiştir; Şalci, s. 214 vd.

⁵⁶⁵ Şalci, s. 215 vd. Osmanlı Hukuk uygulamasında tecris yönteminin uygulandığına ilişkin bir kayda rastlamadık.

⁵⁶⁶ Şalci, s. 214 vd.

sokaklarda halka teşhir edilmekteydi. Bazen suçluya çan veya cam kadehler takılmakta ve sesi duyan halk orada toplandığında ise kırbaç vurmaya devam edilmekteydi⁵⁶⁷. İsyân suçunu işleyenlere uygulanan ve es-Selh olarak ifade edilen deriyi yüzmek suretiyle idam cezası da alenen infaz edilebilmiştir. Bunu toplum huzurunda yapmak ise siyasi iktidarın isyancılara karşı gözdağı vermek ve devlet otoritesinin gücünü göstermek içindir⁵⁶⁸.

Cami kasasını soymaya çalışan hırsızın kolları bileklerinden kesilerek, meydana asılıp halka teşhir etme⁵⁶⁹, eşkıyalık yapanlar yakalandığında deve üzerine çivilenerek teşhir etme İslam Hukuk tarihinde rastlanılan teşhir vakalarıdır⁵⁷⁰.

Teşhir olunan kişinin saç ve sakalının da kesilmesi teşhir edilirken uygulanan yöntemlerden biridir⁵⁷¹. Saç ve sakal kesme hususu, sadece fiziki bir ceza olarak değil, manevi bir ceza olarak da düşünülmüştür. Saç yolma işleminin fiziki olmaktan öte manevi bir işkence olduğunu bizzat Emevî halifesi Mervan b. Hakem oğluna yazdığı mektupta ifade etmiştir. Mervan askerlere muamele tarzına ilişkin oğluna yaptığı nasihatın bir kısmında şu ifadeler yer vermiştir: "*Had cezalarında aşırıya kaçma, insanların elinden malını alma, saç kesme cezası gibi cezalar onu gerçek hedefinden uzaklaştıracaktır. Senin iznin olmaksızın sâhibu's-şurta dışında kimse askerlere ceza vermesin...*"⁵⁷².

Teşhir olunacak mahkûmun boynuna suç aletinin veya suça konu olmuş materyalin asılarak cezanın infaz edilmesi de İslam Hukuk tarihinde görülen teşhir prosedürlerinden biridir. Burada önemli olan nokta, mahkûmun işlemiş olduğu suçu belli edecek işaretin mahkûmun boynuna asılmasıdır. Hırsızlık yapan kişinin boynuna çaldığı şeyin asılması, içki içen kişinin

⁵⁶⁷ Yılmaz, **İşkence**, s. 107.

⁵⁶⁸ Aynı yönde görüş için bk. Yılmaz, **İşkence**, s. 111.

⁵⁶⁹ Yılmaz, **İşkence**, s. 109.

⁵⁷⁰ Yılmaz, **İşkence**, s. 111.

⁵⁷¹ Maverdi bu konuda biraz farklı düşünmektedir ona göre mahkûmun saç kesilebilirken; sakalının kesilmesi doğru değildir; Maverdi, s. 447.

⁵⁷² Yılmaz, **İşkence**, s. 110.

boynuna kadehin asılması misal olarak verilebilir. Bu konuda çok fazla örneğin olduğunu ifade edebiliriz⁵⁷³.

Bazı hallerde teşhir olunan kişi kendisini halka ilan etmiştir. Mısır tüccarlarının müşteriye yalan söylemeleri durumunda bu şekilde teşhir edilmişlerdi. Bu suçu işleyen esnaf deve üzerine konulur, eline bir çingirak verilir, şehrin sokaklarında, çingırağı öttürüp yüksek sesle bağırttırılır. Esnaf, *“muhakkak ben yalan söyledim, işte böyle ceza aldım. Her yalan söyleyenin karşılığı budur”* şeklinde bağırdı⁵⁷⁴.

Teşhir olunan kişiyi kaç kişinin görmesi veya kaç kişinin mahkûmdan haberdar olması gerektiği konusunda net bir bilginin olduğunu söylemek zordur. Buradaki amaç, toplumun sık olarak gittiği yerlere mahkûmu götürerek ve çeşitli yöntemlerle mahkûmu duyurarak mümkün olduğunca çok fazla insanın mahkûmdan haberdar olmasını sağlamaktır. İslam Hukuk tarihi uygulamasına baktığımızda kalabalık, bazı hallerde binleri dahi bulmuştur⁵⁷⁵.

Sonuç olarak teşhir prosedürü İslam tarihinde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Hayvan üzerinde şehirde dolaştırma en sık rastlanılan doğrudan teşhir türüdür. Mahkûm eşek, deve, öküz üzerinde teşhir edilebilmiştir. Teşhir prosedüründe hayvanlar, sadece üzerine binilen materyal olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bazı hallerde teşhir olunan kişinin etrafına bağırarak çağıran maymun hatta domuz dahi konulmuştur. Sakala tüy takma, kadın elbisesi giydirmeye, kafes içerisinde teşhir etme de karşılaşılan diğer yöntemlerdir. Mahkûma zil takma da sık rastlanılan bir teşhir prosedürü olup, isminden kaynaklı olarak bu yaptırıma tecris denilmiştir. Suçlunun yüzünün karartılmasından veya yüze kaynamış ve donmuş süt döküldükten veya saç ve sakalı kesildikten sonra da teşhir edildiği vakidir. Suç aletinin

⁵⁷³ Örneğin 494/1101'de Damghan'da bir yamyam, mağdurun bir parmağı boynunda asılı bir şekilde teşhir edilmiştir. Bir başka örnekte kefen çalan bir kişinin eli kesilmiş ve kesik el boynuna asılarak teşhir edilmiştir. Keza 210/826 senesinde Bağdat'ta hilafetini ilan eden İbrahim bin Mehdi, halife Me'mun'un Bağdata geleceğini duyduğunda, kadın elbisesi giyinerek gizlenmeye çalışmıştır. Kadın elbise ile yakalan İbrahim bin Mehdi, boynuna eşarp takılarak teşhir edilmiştir. Örnekler için bk. Şalci, s. 213-262.

⁵⁷⁴ Şalci, s. 236 vd.

⁵⁷⁵ Bu rakamı, Lange, Ghiyâth el-Dîn b. Humâm el-Dîn Khândamîr (d.c. 942/1535), **Habîb el-siyar fî akhbâr afrâd bashar**, 4 cilt, editor Muhammed Siyâqî, **Kitâbfurûshi-yi Khayyam**, 1316/1983, 1. Cilt, s. 377'e atfen belirtmiştir; Lange, **Ignominious Parading**, s. 83 dipnot 8.

veya suça konu olmuş materyalin de teşhir olunan kişiye takıldığı olmuştur. İslam Hukuk tarihinde sadece doğrudan teşhir yaptırımı değil, hükmün alenen infazı şeklinde karşımıza çıkan dolaylı teşhir uygulamaları da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, kamçı, sopa, idam sık rastlanılan dolaylı teşhir uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

G. İslam Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımı Örnekleri

Bu başlık altında, İslam Hukuk tarihinde somut olarak uygulanan teşhir yaptırımlarından örnekler sunmaya çalışacağız. Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminden başlanarak, dört halife, Emeviler, Abbasiler ve Fatimilerde teşhir cezasının bu cezanın pratikte uygulanıp uygulanmadığını belirleyeceğiz.

İslam Hukuk tarihindeki teşhir uygulamalarına geçmeden önce cahile dönemi Arabistan'ında da teşhir yaptırımına başvurulduğunu ifade edelim. Örneğin, suçluyu teşhir için alınının üstündeki saçı kazıma uygulanan yöntemlerden biriydi⁵⁷⁶. Yine Medine'deki Yahudilerin hayat kadınlarını dört ayaklı hayvanların üzerine bindirerek ve yüzlerini karartarak dolaştırdıkları kaynaklarda belirtilmiştir⁵⁷⁷.

Çalışmamız esnasında Hz. Peygamber'in doğrudan teşhir yaptırımına karar verdiği ve uyguladığı örneklerle rastlamadık. Hz. Peygamber dönemine ilişkin konuyla ilgili olabilecek bir olay Maverdi ve Dede Congi Efendinin siyasetnamesinde yer almıştır⁵⁷⁸. Bu belgelerde Hz. Peygamber'in Ebu Nab adlı birini diri olarak, ceza vermek amacıyla astığından bahsedilir. Müellifler, asılma cezasında mahkûmun yemesine, içmesine, ibadetlerine devam etmesine engel bir durum olmadığını ve bu cezanın en fazla üç gün sürebileceğini belirtir. Kanaatimiz, mahkûmun, ölmeden diri olarak asılmasının toplum huzurunda gerçekleştirilmesi halinde bu cezanın bir çeşit teşhir yaptırımı olduğu yönündedir. Frank E. Vogel de aynı yönde fikre sahiptir ki salbı, "İslami doktrin ve uygulamada, diri veya ölü olarak suçlunun

⁵⁷⁶ Bardakoğlu, *Ceza*, s. 473.

⁵⁷⁷ Lange bu örneği, Ebu Davud, *Sunan*, C. 4, s. 155'e atfen vermiştir; Lange, *Ignominous Parading*, s. 90.

⁵⁷⁸ Maverdi, s. 447; Dede Congi, "*Siyasetname*" md. 108; Akgündüz, *Kanunnameler 4. Cilt*, s. 167.

bir hatıla veya ağaç gövdesine bağlandığı veya kazığa oturtulduğu ve birkaç gün yahut daha uzun süre teşhir edildiği ağır bir ceza” olarak tanımlamıştır⁵⁷⁹. Ancak vakanın bu şekilde gerçekleştiğini doğrulayan başka bir kaynağa ulaşamadığımızı belirtmemiz gerekir.

Bir sonraki dönemde yani dört halife döneminde ise teşhir yaptırımı örneklerinin mevcut olduğunu ifade edelim. Örneğin dönemin Küfe kadısı olan Şureyh bin El Harit teşhir yaptırımına başvurmuştur. Şureyh, bir kişiyi yalancı şahitlikten ötürü tutuklarsa mahkûmu, ikindi namazından sonra, esnaf ise pazar yerine; değil ise kendi insanların olduğu yere götürerek orada *“Bakın! Bu kişiyi yalancı şahitlik yaparken tespit ettik. Bu kişiden uzak durun”* şeklinde ilanda bulunmuştur⁵⁸⁰. Lange, bu hadisenin erken dönem Hadis koleksiyonları olan Abdurrezzak el Şan’ani (212/828) ve İbn Abi Şeyba (235/849) eserlerinde mevcut olmasına rağmen, üçüncü yüzyıldan sonra hazırlanan klasik Hadis eserlerine girmediğini belirtmiştir⁵⁸¹. Adı verilen bu iki eser de Şureyh’in yalancı şahidi, yüksek bir yere veya platforma çıkartıp, sarığını başından aldığını ve kamçıladığını aktarır. Aynı eserler, Hz. Ömer’in de yalancı şahidi, 70 sopa cezası ile cezalandırdığını ve daha fazla utanmaları için akşam vakti peştamal ile teşhir ettiğini belirtir. Eserde, Hz. Ömer’in yalancı şahitlerin sarıklarını boyunlarına dolaştığı ve yüzlerini karartmak için is temin ettirdiği, teşhir edilirken de kamuya suçunun ilan ettirdiği de yazılıdır⁵⁸². Hz. Ömer yalancı şahidi o kadar şiddetli sopa cezasına mahkûm etmiştir ki neredeyse mahkûmun kötürüm olacağı ifade edilmiştir.

Hz. Ali’nin de teşhir cezasına hükmettiğine ilişkin örnekler vardır. İmam Ali, şair Necaşiyi Ramazan’da içki içtiği için teşhir ettirmiş sarhoş olduğu için seksen sopa ile Küfe’de cezalandırmıştır. Ayrıca Ramazan’ın hürmetini ihlal

⁵⁷⁹ Frank E. Vogel, “*Salb*”, *Encyclopedia of Islam* 2, C. VIII, Leyden 1995, s. 935, 936; http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/salb-SIM_6530?s.num=0&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islam-2&s.q=SALB e.t.: 04.01.2013.

⁵⁸⁰ Lange, *Ignominous Parading*, s. 89.

⁵⁸¹ Ebu Bekir Abdurrezzak b. Humam el Şan’ani (ö. 211/827), *Musannaf*, ed. ElAzami, El- Mektebül İslami, Beyrut 1970, cilt 8, s. 326 ve Ebu Bekir Abdullah bin Muhammed İbn Abi Şeyba (ö. 297/909-910), *Musannaf*, Mektebül Rüşt, Riyad, 1409-1988-9, cilt 4, s. 550’den aktaran Lange, *Ignominous Parading*, s. 89.

⁵⁸² San’ani, Cilt 8, s. 327’den aktaran Lange, *Ignominous Parading*, s. 90.

ettiği için yüz sopa daha vurulmasına hükmetmiştir. Ardından da deveye bindirip Kufe'de dolaştırdığı kaynaklarda yazılıdır⁵⁸³.

İslam Hukuk tarihinde başı kesilerek şehirden şehre dolaştırılan ilk kişinin Amr b. El-Hamık olduğu iddia edilmektedir⁵⁸⁴. Hadise Emevi Hanedanlığının kurucusu olan Muaviye'nin hilafeti döneminde gerçekleştirilmiştir. Amr b. El-Hamık'ın suçu Hz. Osman'ı öldürmek olarak belirlenmiştir. Şahsın, ele geçirildikten sonra ucu demirli bir okla dokuz kez başına vurularak öldürüldüğü ve kesik başının şehirden şehre dolaştırıldıktan sonra Ziya b. Ebih'e gönderildiği rivayet edilmektedir⁵⁸⁵.

Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali Kufe valisi Yusuf b. Ömer tarafından öldürüldükten sonra cesedi Künase'de başı ise önce Şam'da asılarak teşhir edilmiş, daha sonra Medine'ye gönderilerek bazı rivayete göre Hişam b. Abdulmelik ölene kadar, bir başka rivayete göre üç gün boyunca askıda kalmıştır⁵⁸⁶. Aynı acı sona kendisinin oğlu Yahya b. Zeyd ve destekçileri de maruz kalmıştır. Kendisinin cesedi Cürcan'da, başı Şam'da asılarak teşhir edilmiştir.

Hz. Hüseyin'in ölümüne sebebiyet verdiği rivayet edilen Ubeydullah'ında benzer şekilde öldüğü belirtilmiştir. Ubeydullâh'ın, İbrahim b. Eşter tarafından öldürüldükten sonra intikam duygusu ile başı kesilmiş, bedeni yakılmış, Hz Hüseyin'de olduğu gibi kafası kalkan içerisinde, tanınması için kulakları küpelenip, isimleri yazılarak, Şii lider Muhtar es-Sakaffi'ye gönderilmiştir. Yine, intikamın tam alınamadığı düşünülmüş olacak ki, kesik başlar oradan Mekke ve Medine'ye gönderilip, kutsal Kâbe'nin kapısına asılarak teşhir edilmiş, daha sonra mızrakların ucuna takılarak sokaklarda dolaştırılmıştır⁵⁸⁷.

Emeviler döneminde de teşhir yaptırımından sıklıkla yararlanılmıştır. 69/689 senesinde, Mus'ab bin Zübeyir Basra ehlinin ileri gelenlerinden bir

⁵⁸³ Şalçi, s. 215 vd.

⁵⁸⁴ Yılmaz, **İşkence**, s. 87.

⁵⁸⁵ Belaruzi, **Ensâbu'l-Eşrâf**, Cilt 4, Beyrut 1979, s. 272-273'den aktaran Yılmaz, **İşkence**, s. 87 dipnot 50.

⁵⁸⁶ Yılmaz, **İşkence**, s. 92.

⁵⁸⁷ Yılmaz, **İşkence**, s. 93.

topluluğu Abdul Melik bin Mervan'a yardım ettikleri gerekçesi ile her birine yüzer sopa vurarak ve sakallarını kestirerek Basra'nın etrafında dolaştırmış ve üç gün güneş altında bekletmiştir.

104/723 senesinde gerçekleşen bir başka olayda Medine emiri Abdurrahman İbn Dahhak el Fihri teşhir edilmiştir. Dahhak, Fatıma bin Hüseyin ile evlenme teklifi yapmış ancak Fatma bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Fatıma'yı, oğlu Abdullah bin Hasen'in şarap içtiği ve bu sebeple had cezası vurulması töhmeti (iddiası) ile tehdit etmiştir. Fatıma bunu Yezid bin Abdul Melik'e şikâyet edince Abdul Melik, bir başka kişinin (Abdul Vahid En Nazri'nin) Medine valisi olmasına dair bir yazı yazdı, ve yeni Valiye İbni Dahhak'ın kırk bin altın ödemesini ve Şam'da döşeğinde iken azap sesini işitecek derecede ona azap etmesini emretmiştir. İbni Dahhak postacıya rüşvet vererek bu haberi öğrenmiş ve Şam'da Abdul Melik bin Mesleme'ye sığınmıştır. Mesleme ona izin vermekten çekinerek Medine'de vali tayin edilen Nazri'ye göndermiştir. Nazri de ona yün cübbe giydirip teşhir etmiştir⁵⁸⁸.

Özellikle Emevî valilerinin uygulaması olarak göze çarpan bu işkence çeşitlerinden birisi de öldürölmek istenen kişinin halkın görebileceği yüksek binaların üzerinden atılması suretiyle gerçekleştiriliyordu. Harici lider Müslim b. 'Akîl ve Hz. Hüseyin'in Kûfeliler'e elçi olarak gönderdiği Kays b. Müshir es-Saydâvî bu yöntemle öldürölmüştür. Übeydullah b. Ziyad, Harici lider Müslim b. Akil'i yakaladıktan sonra valilik konağının damında kellesini vücudundan ayırarak önce kafasını sonra vücudunu aşağıda bekleyenlerin üzerine atmıştır. Daha sonra ise Hani b. 'Urve ile birlikte cesetleri teşhir amacı ile çarşıda ayaklarından asmıştır⁵⁸⁹.

⁵⁸⁸ Şalci, s. 216 vd.

⁵⁸⁹ Yılmaz, **İşkence**, s. 113.

Endülüs Emevilerinde de teşhir yaptırımına ilişkin çok az da olsa örnek bulmak mümkündür. 431/1040 tarihinde vezir Ebu Futuh'ul Curcani, Granada da teşhir edilmiştir⁵⁹⁰.

Abbasiler döneminde teşhir yaptırma başvurulmuştur. 169/786 senesinde Ömer bin Abdülaziz bin Abdullah el Ömeri, Ebuz Züft el Hasen bin Muhammed, Mesleme bin Cündüb, Ömer bin Selam'ı içki içerken yakalayınca dövülmelerini emretmiş ve boyunlarına ip takılmasını emretmiştir. Ayrıca bu şekilde Medine'de dolaştırdıktan sonra bir gün bir gece hapsedirmiştir⁵⁹¹.

Şalci, Abbasiler döneminde kadınların da teşhir edildiğini zikretmiştir. 531/1137 senesinde Bağdat'ta on dört kadın çarşılarında yürütülen inekler üzerinde yüzleri karartılmış bir şekilde teşhir edilmişlerdir. Bu kadınların suçları erkeklerle beraber Şat'ta şarap içmek olarak belirtilmiştir⁵⁹². Yine Abbasiler döneminde 559/1164 senesinde iki kişi ile evlenen kadın teşhir edilmişti. 525/1131 senesinde yalancı şahitlik edenlerin teşhir edildiğini yine Şalci'nin eserinden öğreniyoruz. 521/1127 senesinde de bir müderris, Kuran-ı Kerim'i Farsça şiir sanatına çevirdiği için teşhir edilmiştir⁵⁹³. 567/1172 senesinde Ebul Feth Bağdat'taki medresede "Usul ehlinden bir taife 'Allah u Teâlâ mevcut değildir' zu'munda (yanlış anlayışında) bulunmuştur" şeklinde ifadede bulunması üzerine, kendisine vezir "İlimde bundan başkasını bulamadın mı?" diyerek teşhir edilmesini emretmiştir⁵⁹⁴. Küfrün teşhir ile cezalandırıldığına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür⁵⁹⁵.

⁵⁹⁰ Bu örneği, Lange, Ebu Abdullah Muhammed b. Said İbn'ül Hatib(ö. 776/1375), **El-ihata fi ekber Garnata**, Dar'ül ma'ârif, Kahire, 1956, s. 462-6'e istinaden vermektedir; Lange, **Ignominous Parading**, s. 107.

⁵⁹¹ Şalci, s. 216 vd.

⁵⁹² Şalci, s. 240 vd.

⁵⁹³ Lange, **Ignominous Parading**, s. 87.

⁵⁹⁴ Lange, **Ignominous Parading**, s. 87.

⁵⁹⁵ Zahabi (ö.748/1348)'in aktardığına göre 571/1175'de Bağdat'ta bir değirmenci, bir müşterisine mal satmak istememiştir. Tartışma sırasında "Benim sahip olduğum bu hak (malı satmama hakkı), Allah'ın sahip olduğu herhangi bir haktan daha iyidir" demiştir. Bunun üzerine küfür ile suçlanmış ve 100 sopa, yüzün karartılması, yüzünün tokatlanması ve teşhir edilirken diğer insanların taş atması ile cezalandırılmıştır. Bu örneği, Lange, **Ignominous Parading**, s. 98'de Zahabi, **Tarik el İslam**, C. 40, s. 13'e atfen vermiştir.

194-196/810-812 senesinde Harun Reşit tarafından Mısır kadılığına atanan Abdurrahman el Ömer, yetimlerin mallarını idare etmesi için Yahya bin Abdullah el Bekir'i görevlendirmiştir. Yahya, bunlar ile deve yavruları ve hurma ağacı satın almış ve satın aldığı bu ürünlerden elde ettiği gelirler ile yetimlerin ihtiyaçlarını giderirdi. Yahya, yetimlerin ihtiyaçlarını gidermek üzere harcadığı paranın satın alırken vermiş olduğu paraya ulaştığında, devenin ve hurma ağacının artık kendisinin malı olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine Kahire'deki İsrail kapısının karşısındaki direğe bağlandı ve günlerce orda bağlı kalmak suretiyle teşhir edilmiştir⁵⁹⁶.

Fatimilerde de teşhir yaptırımına rastlamak mümkündür. 395/1005 senesinde peştamalsız olarak hamama giren bir topluluk dövülerek teşhir edilmiştir. 410/1020 senesinde ise hırsızlık amacıyla dükkâna girmeye çalışırken yakalanan bir kişi hırsızlığa teşebbüs halinde yakalandığı için teşhir edilmiştir⁵⁹⁷. Mısır tüccarlarının müşteriye yalan söylemeleri de teşhir ile cezalandırılmıştır. Esnaf bu durumda deve üzerine konulur, eline bir çingirak verilir, şehrin sokaklarında, çingırağı öttürüp yüksek sesle "*Muhakkak ben yalan söyledim, işte böyle ceza aldım. Her yalan söyleyenin karşılığı budur*" şeklinde bağırdı⁵⁹⁸.

Sonuç itibariyle, Hz. Ali ve Hz. Ömer'in teşhir yaptırımına karar verdiklerini, mezbur halifeler döneminde görev yapmış olan kadı Şüreyh'in de bu cezaya başvurduğunu belirtelim. Hz. Ömer ve Kadı Şüreyh, yalancı şahidi teşhir ile cezalandırırken, Hz. Ali dini vecibelerin yerine getirilmemesi suçuna teşhir cezasını vermiştir. Emeviler, Endülüs Emevileri, Abbasiler ve Fatimiler döneminde de teşhir bir ceza olarak uygulanmıştır. Hatta kadınların ve ilim adamlarının da teşhir edildiği olmuştur.

IV. OSMANLI ÖNCESİNDEKİ TÜRK DEVLETLERİNDE TEŞHİR YAPTIRIMI

Osmanlı Devleti'nde bir müessese çalışırken konunun sadece İslam Hukuku boyutunu çalışmak eksiklik olacaktır. Zira bilindiği üzere Osmanlı

⁵⁹⁶ Şalci, s. 217 vd.

⁵⁹⁷ Şalci, s. 235 vd.

⁵⁹⁸ Şalci, s. 236 vd.

Hukukunun bir diğer ayağı da örfi hukuktur. Çeşitli şekillerde tanımlanan örfi hukukun oluşum sürecinde esas yetki ulul'emrdedir⁵⁹⁹. Osmanlı uygulamasında ulul'emr de Padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişahlar da bir hukuki düzenleme ortaya koyarken, örf ve adetlerden, geçmişteki birikim ve tecrübelerden yararlanmaya gayret etmişlerdir⁶⁰⁰. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nden önceki Türk devletlerinde teşhir cezasının uygulanıp uygulanmadığı konu ile ilgili ne gibi düzenlemelerin bulunduğunu belirlememiz gerekir. Bu sebeple İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde ve Selçuklu Devletlerinde teşhir yaptırımını incelemeye çalışacağız.

A. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Teşhir Yaptırımı

İslamiyet öncesi Türk Devletlerinin hukuki yapıları konusunda araştırma yapmanın zorluğunu ifade etmeye gerek yoktur. Bu zorluk esasında döneme ilişkin kaynakların çok azının günümüze ulaşmış olması, Çince gibi çeşitli dilleri bilmek gerekliliği ve benzeri nedenlerden ileri gelmektedir. Dolayısıyla hukuki bir müessesenin bu dönemde var olup olmadığını, var ise oluşmasını, kaynaklarını, değişimini, ortadan kalkışını tespit edebilmek de çok kolay olmayan bir uğraştır. Biz teşhir yaptırımının bahse konu dönemde araştırılırken, öncelikle literatür de bu konuda bir bilginin olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Ardından da İslamiyet öncesi Türk Hukuk Tarihi konusunda gözden geçirilmesi gereken kaynaklarda teşhir yaptırımının mevcut olup olmadığını bulmaya çalıştık.

Doktrin incelendiğinde eski Türklerde geniş bir suç ve ceza listesi olduğu görülmektedir. O dönemde suç olarak tespit edilen fiillerin bazıları şunlardır⁶⁰¹: Zulüm, haksızlık, yaralama, darp (dövme, vurma), insanın uzuvlarından herhangi birisine zarar verme, kesme, kız kaçırma, hırsızlık, ırza tecavüz, tabulara tecavüz, haram sayılan yerlere ve eşyalara saygısızlık,

⁵⁹⁹ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 79.

⁶⁰⁰ Örneğin Fatih, Kanunname-i Al-i Osmani'sinde “*Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlad-ı kiramın neslen ba'de neslin bununla amel olalar*” diyerek, çıkardığı kanunnamenin atasından dedesinden yani geçmiş birikiminden oluştuğunu ortaya koymuştur; Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 317.

⁶⁰¹ Feda Şamil Arık, “*Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar*”; **AÜDTÇFD**, Cilt 17, Sayı 28, s. 13.

zina, hukuki anlaşmaları ihlal etmek, bunlara aykırı davranmak, görevden kaçınmak, görevi ihmal, livata, başkalarına kötülük yapmak, yalancılık, kovuculuk, müfterilik, casusluk, saygısızlık, devlete veya devlet görevlilerine hakaret, hilekârlık, sahtekârlık, rüşvet, askerlikten kaçmak, askerî görevde başarısızlık, devlete isyan, vatana ihanet, soygunculuk, eşkıyalık (gasp), töreye aykırı davranmak, beylere karşı gelmek, devleti çeşitli biçimlerde aldatmak, fuhuş, cana kast, emirlere itaatsizlik vb ... Bu arada belirtmek gerekir ki kanaatimizce sözleşmelerde yer alan cezai şartların kamu hukuku dalı olan ceza hukuku müessesesiyle bağlantısı yoktur. Bizce sözleşmelerdeki cezai şartların, bir suçun karşılığı olarak devlet otoritesi kanalıyla zorla icra edilebilen cezalarla ilgisi mevcut değildir⁶⁰². Bundan dolayı bahse konu dönem içerisinde akdedilen sözleşme şartlarının yerine getirilmemesi nedeniyle kararlaştırılan “*cezai şartların*” incelenmesine gerek yoktur⁶⁰³.

Literatür, bu suçlara, hafif ve ağırlıklarına göre değişen, birbirlerinden farklı, çeşitli münferit ve/veya bileşik cezaların verildiği ifade etmiştir. Buna göre dayak, işkence, organ kesimi, sakatlama, ölüm vb. gibi bedeni, hapis gibi özgürlüğü bağlayıcı, sürgün gibi özgürlüğü kısıtlayıcı, “kүн”⁶⁰⁴ olarak adlandırılan mali tazminat ve müsadere gibi mali ve malvarlığına yönelik, ihtar, tektir, tahkir-teşhir gibi onur ve haysiyet kınacı manevi cezalar bahse konu dönemde uygulanan cezalar olarak ileri sürülmüştür⁶⁰⁵.

Kaynaklar incelendiğinde muhtelif suç tiplerine çeşitli yöntemlerle teşhir yaptırımının icra edildiğini görmekteyiz. Örneğin anne babaya karşı gelen kişinin yüzünün damgalanması⁶⁰⁶, mahkûmda ömür boyu sürececek bir izin suratında bırakılarak teşhir edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bir başka örnekte Uygurlar ile ilgili verilen bir bilgidir. Buna göre Uygurlarda bir kişi evli bir kadınla zina yaparsa, her ikisine de hakanın huzurunda 300'er

⁶⁰² Aksi yöndeki görüş ve değerlendirmeler için bk. A. Melek Özyetgin, “*Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar*”, **Belleten**, C. LXXV, sayı 22, s. 337 vd.

⁶⁰³ Kaldı ki sözleşmelerdeki cezai şartlar içerisinde de teşhir yaptırımı mevcut değildir.

⁶⁰⁴ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 31; Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 15.

⁶⁰⁵ Arık, s. 13.

⁶⁰⁶ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 32.

sopa vurmak suretiyle cezalandırıldığı ifade edilmiştir⁶⁰⁷. Bu bağlamda hükmün alenen infaz edilmesi suretiyle teşhir mekanizması ile karşılaşmış oluyoruz.

Hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhir uygulamasına yönelik başka örnekler de vardır. İslam kaynaklarından Gerdizi'nin verdiği bilgiye göre, Dokuz-Oğuzlarda (Guzlar) hırsızlık suçunu işleyen kimseler yakalandıklarında el ve ayakları bağlanıyor, her uyluklarına 200 adet, sırtlarına da 100 adet sopa vuruluyor, sonra tahkir ve teşhir amacıyla pazar yerlerinde dolaştırılıyorlar, bilahare de elleri ve kulakları kesilip, gözleri çıkartılıyordu. Ayrıca aynı kaynak dellallerin, "*Herkes bunlara baksın, bunların yaptıklarını yapmasın*" diye bağıştıklarından bahsetmektedir⁶⁰⁸. Buradan hareketle teşhirin diğer cezalarla birlikte de uygulanabildiğini, amacın aşağılamak olduğunu ve mümkün olduğunda çok fazla insanın olduğu yerlerde teşhirin uygulandığını tespit etmiş oluyoruz.

Literatürün aktarmış olduğu bilgiler çerçevesinde bahse konu dönemde teşhir yaptırımının çeşitli suç tiplerine, muhtelif şekillerde icra edildiğini görmüş oluyoruz. Peki, bahse konu döneme ilişkin birincil derecedeki kaynaklarda bu yaptırımdan bahsedilmiş midir? Şimdi bu soruya cevap bulmaya çalışalım. Bilindiği gibi İslamiyet öncesi Türk Hukuk Tarihi kaynaklarının başında elbette Orhun Abideleri gelmektedir. Orhun Abidelerinde teşhir yaptırımı olarak ifade edilebilecek herhangi bir düzenlemeye rastlamadık. Esasında bu abidelerde ceza hukukuna ilişkin hükümler mevcut değildir. Ceza hukukuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz tek ifade Tonyukuk abidesinin Kuzey yönünün 2'inci sırasındaki "*Klavuz yeri şaşırıp boğazlandı*" ifadesidir⁶⁰⁹. Buradan yola çıkarak askerî ihmalin idam ile cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Netice itibarıyla Orhun Abidelerinde teşhir yaptırımı görmek mümkün olmamıştır.

⁶⁰⁷ Aydoğan Demir, "*Kanuni'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler*", **Tarih ve Toplum Dergisi**, sayı 169, C. 29, İstanbul 1998, s. 4.

⁶⁰⁸ Gerdizi, **Zeynü'l-Ahbar**, s. 267'den nakleden Şeşen, **Türkler ve Türk Ülkeleri**, s. 79, 80'den nakleden Arık, s. 46.

⁶⁰⁹ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2003, s. 73.

Bir diğer İslamiyet öncesi Türk tarihine ilişkin kaynak da Kaşgarlı Mahmut'un "*Divan-ı Lügat-ı Türk*" adlı eseridir. "Teşhir" kavramı etimolojik olarak Arapça kökenli olduğu için bu eserde mezkûr kavrama rastlanılmamıştır. Ancak eserde geçen "*kızgut*" kavramı, "*ceza, işkence, başkaları görerek çekinmeleri için yapılan ceza ve işkence*" olarak tanımlanmıştır⁶¹⁰. Buradan yola çıkarak İslamiyet öncesi Türk toplumunda alenen infaz şeklinde teşhir yaptırımının mevcut olduğu ve bu müesseseye "*kızgut*" isminin verilmiş olduğu ortaya konmuş oluyor. "*Kızgut*" kavramının sadece hükmün alenen infaz edilmesi şeklindeki teşhir müessesesi anlamına geldiğini, yine Kaşgarlı Mahmut'un eserindeki ceza manasına gelen diğer kavramlardan anlıyoruz. Zira "*kınamak*", "*kınatmak*", "*kın yapmak*", "*kısturmak*", "*kızgurmak*", gibi kavramlar hep ceza anlamına gelmektedir. Ancak sözlükte "*kızgutlanmak*", "*suçunun cezasını görerek rüsva olduğundan bir işten çekinmek*"⁶¹¹ şeklinde tanımlanarak, "*kızgut*" cezasının özellikli bir ceza olduğu netleşmektedir. Bu özellik de "*kızgut*"un alenen infaz edilen cezalar için kullanıldığıdır. Ayrıca "*kızgutlanmak*"ın anlamı düşünüldüğünde bu cezanın hedefinin ferdi caydırıcılık olduğu söylenilebilir. Bu çerçevede İslamiyet öncesi Türk hukukunda teşhir "*kızgut*" ile ifade edilmekte ve "*kızgut*"tan elde edilmesi istenilen gaye ferdi caydırıcılıktır denilebilir.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri de bilindiği gibi İslamiyet öncesi Türk Hukuk Tarihi için önem arz eden bir kaynaktır. Belirtmek gerekir ki bu eserde de teşhir yaptırımına ilişkin bir kayda rastlanılmamıştır⁶¹².

Timur'un Tüzükat'ında ise suç tipleri kabaca belirtilmiş ancak cezanın ne olduğu konusunda net bilgiler yer almamıştır. Örneğin Timur "*Kim birilerinin malını zorla almışsa, mal sahibine iade edilip, zorbaya ceza verilsin.*"⁶¹³ diyerek gasp suçunu tanımlamakta ancak verilecek cezayı belirlememektedir. Benzer şekilde Timur, "*Herhangi Adem benim adalet*

⁶¹⁰ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügati't Türk*, TDK, C. 1, s. 451.

⁶¹¹ Kaşgarlı Mahmut, C. II, s. 271.

⁶¹² Kutadgu Bilig, Kültür Bakanlığı tarafından e kitap olarak yayınlanmıştır.

Bk. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalin.pdf> e.t.: 04.01.2013.

⁶¹³ Sahibkiran Emir Timur Muhammed Tarağay Bahadırıoğlu, *Timurun Günlüğü –Tüzükât-ı Timur*, Hazırlayanlar Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 94.

divanıma sığınıp girmişse, günahı olsa bile onu affetsinler. İkinci, üçüncü defa tekrar günah işlerse, o çağda günahına layık ceza versinler” diyerek, tekerrür halinde affın mümkün olmadığını ancak uygun bir cezanın verilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶¹⁴. Keza, kendi tüzüğüne aykırı hareket edecek olanların “ceza” çekecekleri yazılmış; ancak yaptırımın ne olduğu belirtilmemiştir⁶¹⁵. Yine de tüzükatta o dönemde uygulanan cezalardan bazıları hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Örneğin “...kişinin işlediği günahları ispat edilince, eğer ondan cerime alıyorlarsa, başka ceza vermesinler. Eğer dayakla cezalandırırlarsa ondan cerime almasınlar...” ifadelerinden para cezası ve dayak cezasının var olduğunu anlıyoruz⁶¹⁶.

Timur, teşhir yaptırımından dolayı bir şekilde bahsetmektedir. Koymuş olduğu bir hükmün gerekçesinin daha öncesinde uygulanmış olan bir teşhir yaptırımı uygulaması olduğunu belirtmiştir. Timur, emirlerinden⁶¹⁷ birinin bir memleketi fethetmesi veya bir orduyu yenmesi halinde ödüllendirilmesini emretmiştir. Keza, eğer emirlerinden biri töre askerîni kırarsa veya bir emirzadeyi yenerse yahut bir ülke hanını kaçırsa onun da yukarıdaki gibi ödüllendirilmesini istemiştir. Kendisinin de Emir Egav Timur’u Deşt-i Kıpçak-Orusahan Savaşına gönderdiğini, başarılı olunca da onu ödüllendirerek, vezir kıldığını, sınır valiliğine tayin ettiğini ve devlet ortağı ettiğini ifade eder. Vakayla ilgili dedikodu çıkınca İran leşkerbaşı⁶¹⁸ Bahram Çobin kıssasını hatırlayıp tecrübe edindiğini ifade eden Timur, kısas aldığı vakayı şu şekilde izah etmiş: “geçmişte Türk hakanı üç yüz bin leşkerle İran padişahı Hormuz bin Nüşirevan üstüne yürüyüş kıldı. Hormuz ise babası Nüşirevan Adil’in veziri ve başkomutanı Bahram Çobin’i üç yüz yirmi bin askerle onun karşısına çıkarttı. İki ordu askerî çatışarak üç gece ve gündüz savaştılar. Sonunda Bahram Çobin, Hakanı yenerek zafer kazandı. Sonra olan işi padişaha arz edip, ganimet olarak düşen tüm malları Hormuz’a gönderdi. Bu arada hasedciler söz çıkardılar ki Bahram, ganimet mallardan çok eşyayı

⁶¹⁴ Timur, s. 86.

⁶¹⁵ Timur, s. 89.

⁶¹⁶ Timur, s. 93.

⁶¹⁷ Emir, hükümdarın emri altında olan gerektiğinde askeri müdahalede bulunan görevlidir.

⁶¹⁸ Leşkerbaşı, ordu komutanı anlamına gelmektedir.

kendine saklamıştır. Hakan'ın kılıcı, asil taşlarla bezenmiş tacı, en kıymetli libaslarına kendi sahip olmuştur, dediler. Hormuz da aç gözlülük belasına kapılarak bu kişilerin sözüne inanmıştı. Bahram'ın yaptığı bu hizmetini padişahı takdir etmedi. Belki onu günahlı sayıp, cezalandırmak için başını kadın başörtüsüyle örtip, ayağına pranga, boynuna boyunduruk vurup getirmelerini emretti. Bahram bunu görünce, boynuna boyunduruk, ayağına pranga vurup, kadın elbisesini giymiş; sonra benim Padişahıma yaptığım hizmetin neticesini görsünler diye emirleriyle birlikte tüm askerinin karşısına çıkmış... Bu hali görünce, tüm sipahilerin gönülleri padişahıtan soğuyup ona nefret duymuşlar. Sonra askerbaşları bir ittifak oluşturup, Hormoz'u tahttan düşürüp, Husrev Perviz'i tahta geçirdiler”⁶¹⁹

Görüldüğü üzere kendisinden önce bir Türk Hakanını yenen bir komutanın, ganimetlerden dolayı çıkan anlaşmazlık sonucu ayağına pranga, boynunda boyunduruk ve kadın elbisesi giydirilerek teşhir edildiğinden bahsetmektedir. Bu olay bize o dönemde teşhirin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Timur, komutanını böyle bir cezaya hükmeden hükümdarın, askerler tarafından sevilmediği sonucuna varmış ve kendisi bundan bir ders çıkarmıştır.

İslamiyet öncesi Türk Hukuk Tarihinin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen Cengizhan Yasası'nın incelenmesi bize Moğol hukukunda teşhir yaptırımının mevcut olup olmadığı konusunda bir fikir verebilir. Cengizhan Yasası'nda üç çeşit cezanın var olduğu ifade edilmiştir⁶²⁰: Ölüm⁶²¹, sürgün ve sopa⁶²² cezası. Bir başka kaynakta bu cezalara ek olarak mali cezanın varlığından bahsedilmiştir⁶²³. Bu bilgilere istinaden bahsedilen

⁶¹⁹ Timur, s. 101, 102.

⁶²⁰ A. Riasanowsky, “*Moğol Hukuku*”, Çev. Edip Serdengeçti, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 5, İstanbul 1939, s. 195.

⁶²¹ Örneğin, zina yapan kişi, evli olup olmadığına bakılmaksızın idam edilecektir; Hasan Aydın Tansu, **Cengizhan'ın Büyük Yasası**, http://www.inisiyatif.net/kultur/document/yasa_cengizhan.asp e.t.: 05.01.2013

⁶²² “İhmalkârlık nedeniyle askerlerin cezalandırılmasını emretti ve topluluk avı sırasında bir hayvanın kaçmasına izin veren avcıların sopayla dövülerek cezalandırılmasını ve bazı durumlarda idam edilmesini emretti.”; Tansu, aynı yer.

⁶²³ Mahmud Es'ad b. Emîn Seydîşehrî , **Hukuk İlmi Tarihi**, İstanbul – Matbaa-i Amire, 1332; Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine Hasan Özket'in editörlüğünde Dr. Bünyamin Demir, Recep Yıldırım, Ahmet Kırtekin, Mehmet Seyyar, Sedat Aksakal ve Abdulkadir Altınhan tarafından

yasada doğrudan teşhir yaptırımından bahsedilmediği söylenilebilir⁶²⁴. Ancak bu durum, Moğolların teşhir müessesesinden hiç yararlanmadığı anlamına gelmemelidir. Hakikaten Moğollarda uygulanan hukuka baktığımızda teşhir müessesesinden farklı şekillerde yararlanıldığına farkına varıyoruz. Örneğin Umumi adaba karşı işlenen suçlar kategorisine giren “*gayriahlâkî temaslar*”da uygulanacak olan ceza, “*failin aleni olarak cinsi hislerinin, vücuduna ıka edilecek zararlarla hakarete maruz bırakılmasıdır*”⁶²⁵. Bu cezada bizim üzerinde durmak istediğimiz iki nokta vardır. İlki bu cezanın aleni olarak infaz edilmesidir ki bizce bu durum cezaya teşhir olma özelliği katmaktadır. İkinci husus ise cezanın amacıyla ilgilidir. Cezanın bu şekilde infaz edilmesi ile fail hem maddi olarak bir zarara uğratılmakta hem de manevi olarak zedelenmek istenmektedir. Nitekim böyle bir ceza fail için hakaret olarak algılanmaktadır.

Moğol olup olmadıkları tartışmalı olmakla beraber, Hazar denizi civarında yaşadıkları Moğollarla en azından yakın akrabalıkları kesin olan Kalmukların⁶²⁶ ceza hukuklarına baktığımızda, teşhir yaptırımının değişik bir versiyonuna rastlıyoruz. Söz konusu toplulukta “*yanakları kızartma*” cezası uygulanmakta idi⁶²⁷. Failin yanağın kızartılması o kişide ömür boyu sürecek bir iz bırakmakta ve damgalama cezasına çok benzemektedir. Bu sebeple bu toplulukta da teşhir cezasının yer aldığını anlamış oluyoruz.

Doğu geleneğinde olup teşhir ile belki de doğrudan ilgili olan ceza “*damgalama*” cezasıdır. Bu cezanın Çin ceza sisteminde, tekerrür halinde uygulandığını; Çinlilerin egemenliği altında iken Moğollarda da uygulandığını

çevrilmiştir, medhal dergisi, sayı 41, 2012. <http://www.medhaldergi.com/oku.php?makaleno=109> e.t: 25.01.12.

⁶²⁴ Başlığımız İslamiyet öncesi Türk Devletlerini kapsadığı için Moğolistan’da sonradan ortaya çıkan ceza kanunları ve bunların tahlili yapılmamaktadır. Bu bağlamda 1815 tarihli Moğolistan’da ortaya çıkan yasada teşhir cezasının var olduğu belirtilmiştir. Riasanowsky, s. 203.

⁶²⁵ Bu ceza istenirse, davacı tarafından da infaz edilebilir. Söz konusu kanun 1640 tarihli Oyrat-Moğol Kanunu (Yeni Tsaayin Biçik)tir. Curt Alinge, “*Moğol Kanunları*”, Çev. Çoşkun Üçok, AÜHFD, Cilt 13, sayı 1, Ankara 1956, s. 194.

⁶²⁶ Dillerinden ötürü Batı’lılar Kalmukları Moğol halkından sayarlar. Ancak, Kalmuklar Moğol olmadıklarını savunurlar. <http://www.halukakcam.com/Bayraklar/kafkasya.htm> e.t.: 25.01.12.

⁶²⁷ Riasanowsky, s. 213.

ifade etmek gerekir⁶²⁸. Bazı yazarlar, kazık, çengel cezalarının da Moğolların etkisiyle Osmanlı Devleti'ne geçtiğini ileri sürmüşlerdir⁶²⁹.

Gerek Moğol Kanunlarında gerekse Çin Kanunlarında başın teşhir edilmesi ayrı bir ceza olarak uygulanmıştır. Nitekim Çin kanunlarında ve Çinlilerin egemenliği altında iken Moğol kanunlarında “*kafanın kesilmesi ve kafanın teşhir edilmesi*” ayrı bir ceza “*kafanın kesilmesi fakat kafanın teşhir edilmemesi*” ayrı bir ceza olarak belirtilmiştir⁶³⁰.

Tüm bu anlatıların sonucunda doktrinin eski Türklerde teşhir yaptırımının mevcut olduğunu kabul ettiğini; mezkûr yaptırıma hırsızlık, zina gibi türlü suçlarda, damgalama, alenen infaz, kadın elbisesi giydirerek dolaştırma, kesik başın teşhiri gibi muhtelif yöntemlerle başvurulduğunu ifade edebiliriz. Kaşgarlı Mahmut'un eserinden yola çıkarak eski Türklerde teşhire “kızgut” denildiğinin tespit edilmesi de kanaatimizce kayda değer bir bilgidir. Timur'un kendisinden önceki Türk hakanının başından geçenleri anlatırken teşhir yaptırımdan örnek vermesi de eski Türklerde bu yaptırımın mevcut olduğunu ortaya koyan başka bir delildir. Türkler ile akrabalıkları olan ya da en azından uluslar arası ilişkiye girdikleri bilinen Çinliler ve Moğollarda da teşhir yaptırımı farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede bu devlette yanağı damgalanmak, kesik başın teşhir edilmesi kayda değer teşhir uygulamalarıdır.

B. Selçuklu Devletlerinde Teşhir Uygulaması

Ortaçağ Türk devletlerinde ve Selçuklularda bazı istisnalar hariç tutulursa hangi suça hangi cezanın verileceğinin tam olarak belirlenmediği iddiasında olan yazarlar vardır⁶³¹. Kanaatimizce bunun nedeni tazir suç ve cezalarının genel yapısıdır. Bilindiği gibi tazir suç ve cezalarının tespiti zamanın ululemrine bırakılmıştır. Kanunnamelere baktığımızda ise sultan veya hükümdar tarafından hangi fiilin suç olarak belirlendiğini anlayabiliyoruz;

⁶²⁸ Curt Alinge, “*Moğol Kanunları*”, Çev. Coşkun Üçok, AÜHFD, Cilt13, sayı 3, s. 114, 115.

⁶²⁹ Metin And, “*16'ıncı Yüzyıl Osmanlılarında Cezalar*”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 3, 1969, s. 30.

⁶³⁰ Alinge, “*Moğol Kanunları*”, s. 114, 115.

⁶³¹ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 29.

o fiile verilecek ceza ise “tazir edile” “siyaset oluna” şeklindeki ifadelerle hâkime bırakılmıştır. Hal böyle iken, ceza, her somut olaya göre hâkim veya devlet başkanı tarafından yeniden belirlenmektedir. Bu durumda da teşhir cezasının Selçuklularda da çeşitli suçlara uygulandığı belirtmek gerekir.

Ortaçağ Türk devletlerinde ve Selçuklularda ceza(landırma) ile suçluyu ıslah etmek gayesinden çok, suç işleyeni tecrit ya da yok ederek toplumu suçtan ve suçludan arındırmak ve bunu yaparken de suç işleme eğiliminde olanlara ibret olması amacı güdülmüştür. Bundan dolayı da cezaların toplumun ibret alması için çoğunlukla halkın önünde verilmiştir⁶³². Halkın önünde cezaların infaz edilmesi veya topluma ibret olması açısından ise en elverişli ceza teşhir cezasıdır. Bundan dolayı bu dönemde de bu cezaya sıklıkla rastlanmaktadır.

Selçuklu hukuk tarihi konusunda bir araştırma yapılırken bakılması gereken en temel eser elbette Nizamülmülk’ün Siyasetnamesidir. Bu eserde teşhir yaptırımı üç yerde geçmektedir. Her üç olaydan da kadırlara, hatiplere, muhtesibe ve onların işlerinin ve faaliyetlerinin ehemmiyetine dair olan fasıl altında bahsedilmektedir⁶³³. Sultanın kendisinin de normal vatandaşlar gibi yargılanması gerektiğini, hatta diğer davalara geçilmeden evvel önce sultan ile bir uyuşmazlık var ise o uyuşmazlığın giderilmesi gerektiğini izah eden Nizamülmülk, konuyla ilgili örnek bir vaka vermiştir. Olayda sultan haksız yere yargılanmış ve sultan suçsuz bulunmuştur. Bunun üzerine kadı’l-kudat tarafından sultandan hak iddia eden kişinin haksız olduğu ortaya çıkınca o kişiye ceza verilmiştir. Verilen ceza ise dellaller tarafından “*Bu melikde ve memlekette kusur arayanın ve küstahlık cezasıdır*” şeklinde ilan edilirdi. Görülmektedir ki, hükmün ilanı şeklinde bir teşhir yaptırımı Selçuklu Devletlerinde mevcuttur. Bu hadise aynı zamanda kadı’l-kudatın teşhir yaptırımına hükmettiğini göstermesi açısından değerlidir.

⁶³² Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 29,30.

⁶³³ Nizamü’l-Mülk, **Siyâset-nâme**, Haz. Mehmet Altay Köymen, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTKY, Ankara 1999, s. 27 vd.

Nizamülmülk'ün örnek olarak verdiği ikinci olayda ise muhtesibin ordu komutanını dahi teşhir ile cezalandırabileceğine ilişkindir⁶³⁴. Nizamülmülk, muhtesibin *emr-i maruf ve neyh-i münkeri*⁶³⁵ yerine getirirken adaletli davranması gerektiğini, Sultanın da muhtesibi adalet üzere iş yapması konusunda desteklemesi zorunluluğunu vurgulamıştır. Konuyu da bir hikâye ile izah etmiştir. Olayda Sultan Mahmut'un, sipahsaları (ordu komutanı) Ali Nüm-Tekin ile geceleri içki içtiğini; yine içki içtikleri bir gün sabaha karşı Ali Nüş Tekin'in sultandan evine gitmek için izin istediği anlatılır. Sultan, Ali Nüştekin'e *“Sarhoş durumda güpe gündüz gitmek doğru değildir; gece oluncaya kadar burada dinlen. Eğer muhtesip seni bu durumda pazarda görürse, yakalar; sana dayak atar, yüzünü dökülür. Benim de kalbimi hasta eder (üzülürüm)”* demesine rağmen, Nüş Tekin gider. Olayda muhtesibin, Nüş Tekini o şekilde gördüğü, ona kendi eliyle 40 kamçı vurduğu ve evine giderken *“Sultanın emrini dinlemeyen herkesin hali benim halim gibi olur”* dediğinden bahsedilir. Bu hadise muhtesibin, teşhir cezası vermeye yetkili olduğunu, içki içen kişilerin, askerî kesimden olsalar dahi teşhir ile cezalandırılacaklarını ve teşhir sırasında nida edilmesinin, yüzün karalanmasının bir yöntem olarak kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Son olayda ise, Nizamülmülk, Sultanın insafı ve adil olması gerektiği yönünde ikazlarda bulunurken Gazneliler devrinden örnek vermiştir. Anlatılana göre, şehirdeki fırıncıların ekmek çıkarmaması üzerine, sultan İbrahim, fırıncıları huzuruna çağırır. Fırıncıların, *“Saray fırıncıları ‘Emir böyledir’ diye şehre giren tüm buğday ve unu Saraya alıyorlar, bize de bir kilo bile buğday vermiyorlar”* demeleri üzerine, sultan Saray fırıncılarının fillerin ayakları altında ezdirerek öldürmüştü ve cesetlerini fillerin hortumlarına bağlayarak teşhir ettirmiştir⁶³⁶. Bu sırada tellallar, *“Hangi fırıncı işyerini açmazsa ona da aynı ceza tatbik edilecektir”* şeklinde bağırımlardır. Son örnek olayda esnafın, işlerini yapmaması durumunda örfi ceza olarak teşhir

⁶³⁴ Nizamü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, s. 32.

⁶³⁵ Bu ifade, iyiliği emredip kötülükten men etmek anlamını taşımaktadır.

⁶³⁶ Nizamü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, s. 32, 33.

ile cezalandırıldığı hem Selçuklu hem de Gazne Devletlerinde anlaşılmaktadır.

Mahkûmun nerelerde sergilendiğinin teşhir yaptırımı açısından önemli olduğunu daha önce vurgulamıştık. Selçuklularda bu ceza uygulanırken, Sultan Sarayı, pazar yeri⁶³⁷ gibi çoğunlukla insanların bulundukları yerler tercih edilmiştir. Örneğin Abbasi veziri Reisü'r-Rüesâ Ebû'l-Kâsım Ali İbnü'l-Müslime'nin teşhirine, Halifenin ikametgâhından, nehrin doğu kıyısından başlanmış ve vezirin ifşası o dönemde şehrin banliyösü sayılan El-Kahr'ı da içine alacak şekilde şehrin tüm semtlerinden geçirilerek Halifenin Sarayına dönüş ile bitmiştir⁶³⁸. Bazı durumlarda ise bir takım suçluların cesetleri dört ya da beş parçaya ayrıldıktan sonra her biri halkın görebileceği pazar veya benzeri kalabalık yerlere asılmak suretiyle teşhir edilmiştir⁶³⁹.

Teşhir yaptırımının Selçuklu uygulamasına baktığımızda dikkatimizi çeken bir başka husus da, teşhir edilen kişinin görünüşünde değişiklik yapılmasıdır. Nitekim teşhir edilen mahkûmun ya saçları kesilmiştir ya da kafasına şapka veya kukuletaya benzeyen bürnüs (burnus)⁶⁴⁰ veya tartur (turtur) diye adlandırılan bir şey geçirilmiştir⁶⁴¹. Tartur, genelde keçeden yapılan ve renkli kumaştan üretilen, damarlı akik taşı ve deniz kabuğu ile süslenen, üzerinde zil, tilki ve kedi kuyruğu takılı olan bir kıyafettir⁶⁴². Tartura

⁶³⁷ Pazar yeri, sadece cezai amaçla kişilerin teşhir edildiği bir mekan olmamıştır, aynı zamanda bir kişiyi onurlandırmak, halkı bilgilendirmek içinde tercih edilmiştir. Örneğin, 541/1146'da İbn'el Markham'ın Bağdat kadısı olarak yetkilendirildiği yine Pazar yerinde duyurulmuştur, Christian Lange, **Justice, Punishment and Medieval Muslim Imagination**, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 80 dipnot 158.

⁶³⁸ Bu örneği, Lange, Abûl-Faraj 'Abd al-Rahmân b. 'Alî İbn al-Jawzi (d.597/1200), **al-Muntazam fi târîkh al-umam wa'L-Mulûk**, C. 19, Dâr al-Kutup al-'Ilmiyya, Beyrut, 1412/1992, s. 37'den almıştır; Lange, **Ignominious Parading**, s. 84 dipnot 9.

⁶³⁹ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 56.

⁶⁴⁰ Burnus'un resmi için bk. Ek 15. Burnus kelime anlamı olarak, "bir uzun takke" olarak tanımlanmıştır, Yeğin, Badilli, İsmail, Çalım, s. 135 ve <http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/10215-sozluk-BURNUS-anlam.html> e.t.: 04.01.12; Burnus hakkında ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.textile-welten.de/textilien/details/burnus/> e.t.: 04.01.12.

⁶⁴¹ Pieter Anne Dozy Reinhart, **Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes**, Librairie du Liban Beyrut 1969 s. 268'den aktaran Lange, **Ignominious Parading**, s. 84 dipnot 10.

⁶⁴² 'Abd al-Rahmân b. Nasr al-Shayzarî, **Nihâyat al-rutba fî talab al-hisba**, içinde **The Book of the Islamic Market Inspector**, Çev. Ronald Buckley, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 124.

hicri birinci miladi yedinci yüzyılda da karşılaşılabilmektedir. Fakat o dönemde bu kıyafet, teşhir yaptırımı ile bağlantı olarak zikredilmemiştir⁶⁴³.

Selçuklu döneminde, teşhir edilirken mahkûmun dış görünüşünde gerçekleştirilen ikinci ve belki asıl dikkat çekici nokta mahkûmun yüzünün siyaha boyanması başka bir ifadeyle karartılmasıdır. Örneğin, ulema Abûl-Fath'in Bağdat'ta 567/1171 yılında teşhiri için bir kavanoz dolusu is alınmıştır⁶⁴⁴.

Selçuklularda teşhir cezasının usulü ile ilgili şu bilgileri de aktarmak gerekir: Teşhir cezasına mahkûm olan suçlu, eşeğe bindirilerek yanında zil de çalmak suretiyle şehir sokaklarında gün boyu gezdirilip, tellal vasıtasıyla suçu herkese ilan edilirdi. Eğer işlenen suç daha ağır bir suç ise, suçlunun çıplak olduğu halde eşek üzerinde sokak sokak dolaştırılması gerekiyordu. Benzer bir şekilde bir eşeğin kuyruğuna bağlanarak dolaştırmak da teşhirin uygulanış yöntemlerinden biri idi. Bazı durumlarda ise suçlunun burnunun delinerek buradan bir ip geçirildikten sonra gezdirildiği ifade edilmiştir.⁶⁴⁵ Bu örnek işkenceyle teşhirin birleştiğini göstermektedir. İşkence ile teşhir cezasının beraber olduğu bir başka örnek ise suçlunun, teşhir tahtasına çivilenerek aç bırakılması ve bu şekilde günlerce sokaklarda dolaştırılmasıdır⁶⁴⁶.

Selçuklu Devletlerindeki teşhir uygulaması ile ilgili örnekleri artırmak mümkündür. 500/1107 yılında bugün İran İslam Cumhuriyeti Devleti sınırlarında yer alan İsfahan'da İsmaililerin⁶⁴⁷ komutanı İbni Attaş'ın teşhir

⁶⁴³ Yedida Kalfon Stillman, *Arap Dress from the down of Islam to Modern Times: A short history*, Koninklijke Brill NV, 2003 Hollanda, s. 100.

⁶⁴⁴ Bu vakayı, Lange, Abûl-Faraj 'Abd al—Rahmân b. 'Alî Ibn al-Jawzi (d.597/1200), *al-Muntazam fî tâfîkh al-umam wa'l-mulûk*, Dâr alKutub al-'Ilmiyya, 1412/1992, cilt 18, s. 196'dan temin etmiştir; Lange, *Ignominious Parading*, s. 84.

⁶⁴⁵ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 34, 35.

⁶⁴⁶ Bazı durumlarda işkenceler o kadar acı vermektedir ki, mahkûmlar intihar etmektedirler; Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 40, 41. Derinin yüzülerek öldürülmesinin akabinde, derinin içine saman doldurulup, ortaya çıkan nesnenin ibret olsun diye teşhir edildiği, hatta mahkûm eğer isyan suçunu işleyen, siyasi bir suçlu ise teşhirin birkaç şehirde devam ettiği de belirtilmiştir; Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 50.

⁶⁴⁷ Şiilikle mücadele, Selçuklu Devleti'nin temel siyaset anlayışlarından biri olarak ifade edilmiştir; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 34.

edildiğini kaynaklardan öğreniyoruz⁶⁴⁸. İsfahan'ın Büyük Selçuklular tarafından fethedildiği ve söz konusu devlet tarafından başkent yapıldığı noktasında herhangi bir ihtilaf yok iken; bahse konu şehrin ne zaman Selçuklu idaresine geçtiği konusunda türlü görüşler vardır. İsfahan'ın ne zaman Selçuklular tarafından idare edilmeye başlandığı konumuz açısından önemlidir, çünkü paragraf başında bahsettiğimiz teşhir edilme vakasının hangi devlet zamanında gerçekleştirildiği bu şekilde anlaşılacaktır. Prof. Dr. Osman Turan'ın, İsfahan'ın Selçuklular tarafından Mayıs 1051 tarihinde⁶⁴⁹ fethedildiği bilgisini esas aldığımızda bahse konu olayın Büyük Selçuklular zamanında vukua geldiğini söyleyebiliriz.

500/1107 yılında İsmaililer, İsfahan'ı geri almak için kuşatmalarına rağmen, bunda başarısız olmuşlardır. Bu yenilginin üzerine ordunun başında olan İbni Attaş teşhir edilmiştir. İbni Attaş, İsfahan'da bütün şehir boyunca, Sultanın Sarayı ve pazar yeri de dâhil olmak üzere bütün kamuya ait yerlerden geçirilerek, geniş bir kitlenin önünde sergilenmiştir. İsfahan'da gerçekleştiren bu teşhir vakasının belki de en önemli özelliği, teşhir edilen kişiyi izleyen kalabalığın sayısının binlerle ifade edilmesidir. Ulaştığımız kaynakta teşhir edilen İsmaililerin komutanı İbn-i Attaş'ı yaklaşık 100.000 kişinin izlediği belirtilmektedir⁶⁵⁰. Bazı kaynaklar bununla da kalınmayıp İbn-i Attaş'ın derisinin yüzüldüğünü⁶⁵¹, derisinin içine saman doldurarak bu nesnenin yeniden teşhir edildiğini⁶⁵², kesilen başının ise Bağdat'a gönderildiğini ifade etmişlerdir⁶⁵³.

⁶⁴⁸ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 218.

⁶⁴⁹ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, 8'inci Baskı, İstanbul 2003, s. 126. Bir başka kaynakta bahsettiğimiz şehrin 1042 yılında alındığı belirtilmektedir, bk. http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Sel%C3%A7uklu_Devleti e.t.: 01.01.12.

⁶⁵⁰ Lange s. 83 dipnot 8. Benzer bir olay asi konuma düşmüş olan eski Bağdat valisi Basasiri'nin de başına gelmiştir. Basasiri'nin gerçekleştirmiş olduğu isyanın Tuğrul bey tarafından bastırılmasının ardından, mahkûmun başı kesilerek Bağdat'ta gezdirilmiştir; el-Muheyim s. 273-318.

⁶⁵¹ Ali Haydar Başveren, **Alevi Sunni Sürtüşmesinin İç yüzü**, <http://www.angelfire.com/al4/haydar/Alev3.buveyhi.html> e.t.: 02.01.12. Aynı yönde görüş bildiren İsmaili yazar Shaykh Mohd. Iqbal. Karachi'nin İbn-i Attaş hakkındaki verdiği bilgilere ulaşmak için bk. Abdul Malik Bin Attash, <http://www.ismaili.net/hero/hero15.html> e.t.: 02.01.12.

⁶⁵² Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 218.

⁶⁵³ Turan, **Selçuklular**, s. 318.

Aynı olayda dikkat edilmesi gereken bir başka konu da Selçuklu Devleti'nin bu cezayı kullanarak gövde gösteri yapmasıdır. Devlet, kendisine isyan eden ve kendi düzeni için ciddi sıkıntılar doğurmuş bir topluluğun yenik düşmüş olan askerî liderini kendi halkının gözleri önünde cezalandırmıştır. Bu sayede, devletin gücünü, kudretini, haşmetini ve itibarını toplum nazarında teyit ettirmiştir. Bu olaydan yola çıkarak teşhir yaptırımının sadece teşhir edilen şahsın utandırılması veya aşağılanması gayesine hizmet etmediğini anlayabiliyoruz⁶⁵⁴. Yine bahsettiğimiz örnekten yola çıkarak, teşhir cezasının amacının sadece teşhir edilen kişiyi izleyen toplulukta mevcut olan potansiyel suçlulara gözdağı vermek olmadığına farkına varıyoruz. Nihai olarak teşhir mekanizması, bazı durumlarda devletin gücünü, kudretini, haşmetini, dirayetini göstermek veya teyit etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Teşhir yaptırımı ile doğrudan ilgili olan ve özellik arz eden bir başka olay da Anadolu Selçuklular zamanında gerçekleşen “cimri olayı” veya “siyavuş olayı” olarak bilinen hadisedir⁶⁵⁵. Selçuklu şehzadelerinden II. İzzettin Keykavus'un oğlu Alaettin Siyavuş, Karamanoğlu Mehmet Beyin desteğini de alarak Selçuklunun merkezi Konya'yı ele geçirmiştir. 37 gün süren hükümdarlığının ardından III. Gıyasettin Keyhüsrev ve vezir Fahrettin Ali, Anadolu'da meydana bir başka hadiseyle ilgilenmelerini müteakip Alaettin Siyavuş'tan saltanatı geri almışlardır. Hükümdarın cezası gerek Türk örfünde olan hanedan üyelerinin kanının akıtılmaması ilkesi gerekse teşhir cezası açısından çok ilgi çekicidir. III. Gıyasettin Keyhüsrev, Siyavuş'un diri diri derisinin yüzölmesini, derisinin içine de saman doldurularak hemen hemen bütün Selçuklu şehirlerinde teşhir edilmesini emretmiştir⁶⁵⁶.

⁶⁵⁴ Bazı yazarlar, bazen çok ağır suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmış suçlulara da idamın infazından önce onur kırıcı cezalar verildiğini zikretmişlerdir. Bizce ölüm cezasından evvel uygulanan teşhir cezası, mahkûmun onurunu kırmaktan ziyade devletin haşmetini topluma göstermek gayesine hizmet etmektedir. Birkaç saat sonra öleceğini bilen bir kişi kanaatimizce onurundan ziyade yaşamına konsantre olmuştur. Karş. Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 33.

⁶⁵⁵ Siyavuş veya cimri olayı hakkında bilgi için bk. Ali Sevim, “*Cimri Olayı Hakkında birkaç not*”, **Belleten**, C. 25, sayı: 97, Ankara 1961, s.

⁶⁵⁶ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, Ankara 2004, s. 575-581; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 67. İdam edilmiş kişinin derisinin içerisine saman doldurularak teşhir etme uygulaması Timur İmparatorluğu'nda da mevcut idi. Örneğin Lur-ı Kuçek Hâkimi Melik İzzettin asi olduğu için idam edilmiş ve daha sonra derisi yüzölüp içine saman doldurulduktan sonra teşhir edilmiştir; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 81.

Anadolu Selçuklularında gün yüzüne çıkan bir başka teşhir vakası da saltanatda hak iddia eden fakat sonra iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkan şahıslarla ilgilidir. Sultan Gıyasettin'in ölümünden sonra annesi, Gıyasettin'in oğulları olduğunu iddia ettiği iki çocuğu tahta çıkarmak istemiş ve bunu Karamanoğulları ve Eşrefoğulları Türkmenlerinin de yardımıyla 1285 yılında başarmıştır. Daha sonra durumun açığa çıkmasıyla, Sultan Mesut'un da isteği üzerine çocuklardan biri Konya'da diğeri İlhanlı hükümdarı Argun'un yanında idam edilmiştir. Konya'da idam edilen çocuk Konya kalesi kapısının önüne asılmış ve orada üç gün kaldıktan sonra da kafası kesilerek ibret olsun diye dolaştırılmıştır⁶⁵⁷.

Selçuklu Devletlerinde hanedan üyelerinin işlemiş oldukları ihanet suçlarına bazı durumlarda salt aşağılamak amacıyla sadece teşhir cezasının verildiğini görebilmekteyiz. Anadolu Selçuklu sultanı I. Keykavus, kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Ankara kalesinde kuşatıp teslim aldıktan sonra Malatya'da bir kalede hapsedirmiştir. Kardeşine yardım edenlerin hepsinin saç ve sakallarını kestirmiş, atlara bindirmiş ve tellallar vasıtasıyla işledikleri suçları halka duyurarak teşhir etmiştir⁶⁵⁸.

İhanet, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında her zaman sadece teşhir edilmek suretiyle cezalandırılmamıştır. Anadolu Selçuklu sultanı, Alanya naiplerinin emirlerinden Alanya kale komutanının ihanet içerisinde olduğunun ve isyan edeceğinin kesinleşmesi üzerine, kale komutanının parçalara ayrılarak öldürülmesini ve parçalanmış cesedin ibret olması için burçlara asılmasını emretmiştir⁶⁵⁹.

Büyük Selçuklu Sultanına suikast girişiminde bulunmak da ölüm ve cesedin teşhiri ile cezalandırılmıştır. Selçuklu Sultanı Muhammet Tapar'dan zehirli hançerle kan almak isteyen görevlinin bu niyeti, öncesinden sultan tarafından bilindiği için engellenmiştir. Sultana bu yöndeki girişimin alt

⁶⁵⁷ Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 589; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 67.

⁶⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal**, 4. Baskı, Ankara 1988, s. 66.

⁶⁵⁹ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 102.

yapısını kuran vezir Sa'dülmülk ve ona yardım eden dört kişi, idam edilmiş ve ardından cesetleri İsfahan kalesine asılmıştır⁶⁶⁰.

Gerek Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi gerekse karşılaşılan diğer vakalar genel olarak değerlendirildiğinde teşhir yaptırımının Selçuklu Devletlerinde aşağılamak, gövde gösterisinde bulunmak ve diğerlerine ibret olması için kullanıldığını ifade edebiliriz. Binlerce kişinin teşhir olunan kişiyi izlediği olaylara rastlanılan Selçuklularda teşhir bazen tek şehirde değil, ülkenin diğer şehirlerinde de gerçekleşmiştir. Uygulamada bir şehirde pazar yeri, sultan Sarayının önü ve şehrin en ücra köşesindeki semtler teşhir yaptırımının icra edildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklular da saltanat üyeleri, ordu komutanlarının dahi teşhir edildiği anlaşılmaktadır. Sultanın, Kadü'lkudatın ve muhtesibin teşhir cezası vermeye yetkili olduğu Selçuklularda, teşhir sırasında mahkûmun yüzü karartılabilmiş, bürnüs, tartur denilen kıyafet giydirilebilmiş, saç ve sakalı kesilebilip ve zil çalınabilmektedir. Selçuklularda teşhir sırasında münadilerden de yararlanılmıştır.

V. OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TEŞHİR

Bu başlık altında öncelikle Osmanlı Devleti'nde verilen tazir cezaları ve infaz şekilleri hakkında bilgi verilecektir. Ardından söz konusu devlette teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekilleri ve özellikle esnaf teşkilatında teşhir uygulaması irdelenecektir. Teşhir ile cezalandırılan suçlar tek tek belirlendikten sonra teşhir cezası vermeye yetkili makam ve infaz görevlileri üzerinde durulacaktır. Tanzimat sonrasında Osmanlı Hukuk sisteminde köklü bir değişiklik olduğu için bahse konu dönemde teşhir yaptırımı ayrıca incelenecektir. Hukuka aykırı teşhir uygulamalarından örnekler verdikten sonra teşhir yaptırımının Osmanlı Devleti'nde nasıl yürürlükten kalktığı ortaya konacaktır.

A. Osmanlı Devleti'nde Verilen Tazir Cezaları ve Infaz Şekilleri

Bu başlık altında Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında cezaların, kimler tarafından, nasıl verildiği, yargılama sürecinin nasıl gerçekleştiği,

⁶⁶⁰ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 132.

verilen cezaların nasıl infaz edildiği konusunda bilgiler verilecektir. Bu bilgiler tez konumuz açısından değerlendirme yapabileceğimiz referans noktaları sağlayacaktır.

Bir zanlının ceza alabilmesi için kural olarak kadı⁶⁶¹ tarafından yargılanması ve suçunun sabit olması⁶⁶² lazımdır. Bu hususu hem kanunnamelerde⁶⁶³ hem de Osmanlı Hukukunun nasıl uygulandığını gösteren mühimme defterlerinde⁶⁶⁴ görmek mümkündür. Ayrıca cezaların uygulanması sırasında, suçsuz kimselerin haklarına tecavüz edilmemesi konusu üzerinde özellikle durulmuştur. Belgelerde “*kadîsı ma’rifeti ile husamâyı berâber idüp şer’ile hakk üzre görüp hırsuzluk ve harâmîlik şer’ile zâhir olanların şer’ile haklarından gelesin ki sâ’irlerine mûcib-i ibret ü nasîhat vâkı’ ola. Ammâ bu bahâne ile mücerred ahz ü celb içün kimesneye dahl ü tecâvüz olunmaya ki kendü hâlinde olan bî-günâh kimesnelere hilâf-ı Ser’-i*

⁶⁶¹ 1571’de Ergani kalesi dizdarı Hamza’nın hırsızlık yaptığı, şirret ve şekavet içinde yer aldığı iddiasının “*toprak kâdısı müfti ile hak üzre...*” görülmesine ilişkin belge için bk. Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 62, Hüküm No: 307. Cezalandırma bahanesiyle subaşların havâss-ı hümayûna girip reâyâyı tâciz etmemeleri ve cezaya müstahak olanların kadı ve eminler marifetiyle cezalandırılması hakkındaki 966/1559 tarihli belge için bk. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 355.

⁶⁶² 966/1559 tarihli belgede Budun Beylerbeyinden Budin voyvodası Mustafa’nın “... *zamândan berü mahbûs olup mezkûr[a] isnâd olan gayri vâkı’ olup hîn-i teftîşde dahi üzerine Şer’ile nesne sâbit...*” olmadığı için serbest bırakılması istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 380. Aynı defterin 608’inci hükmünde de eşkıya zannıyla İstanbul’a gönderilen zimmîler hakkında “*nesne sâbit ü zâhir olmaza ıtlak eylesin*” şeklinde emir verilmiştir. Mezkur defterin 804’üncü hükmü de suçun sabit olmasının cezalandırma ilkesi açısından önemini gösteren bir başka örnektir. Söz konusu vakada sabık Şam Beylerbeyi Mehmed Bey zamanında İstanbul’a gönderilip küreğe konulmuş olan dört kişi hakkında “*mezkûrları yirlü yirinden yoklayup ve ol zâmanda sicillâta ne vechile kayd olup üzerine bi-hasebi’s-Şer’ ne sâbit ü zâhir olmsudur? Görüp sıhhati üzre ma’lûm idiniüp her biriniün küreğe irsâl olınmaga bâ’is olan cerîmeleri aslı ve hakikati üzre sûretin ihrâc itdürüp mühürleyüp Südde-i Sa’âdet’üme gönderesin*” ifadesi dikkat çekicidir.

⁶⁶³ Kanuni’nin Umumi Kanunnamesi’ndeki bir hüküm şöyledir: “...*Ol babda ummala ve nüvvaba yasak oluna ki, kadı katına iletmeden kimesneden cürm almayalar ve kadı mar’rifetünsiz kimesneyi habs etmeyeler...*”, Akgündüz, **Kanunnameler 4. cilt**, s. 400, md. 241. Kanuni’nin 926/1520 tarihli Rum Eyaleti Kanunnamesi’ndeki hüküm de şu şekildedir: “*Her mücrimin ve müttehemîn cerimesi Vilayet kadısı katında veya müfettiş huzurunda sabit ve zâhir olup ehl-i orfe dutub teslim etmeden siayset eylemek şer’ ve kanuna muhâlif te’addidir.*”. Kadı kararı olmadan cezanın infaz edilmesinin yasak olduğu konusunda da muhtelif kanunname hükümleri mevcuttur. Örnek olarak III. Murat dönemi 1000/1592 tarihli Erzurum Eyaleti Kanunnamesi verilebilir: “*Ve cürmü olan kimesne teftiş olunmadan veyahud üzerine zâhir olan şenayi’ üzerine varmadan sancakbeği subaşları ve âdemleri nesnelerin alub salıvermek mennu’dur...*”; Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 343.

⁶⁶⁴ Kandıra’da fesat çıkaran eşkıyadan “*tö Ahmet-i sâbıkası olanları[n] kanûn ile kadı ma’rifeti ile fesâd ü şenâ’ati sâbit olanların*” cezalandırılacağına ilişkin belge için bk. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 157.

*Şerîf zulm ü te'addî olmakdan ihtiyât u ihtirâz idesin*⁶⁶⁵ şeklindeki ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır⁶⁶⁶.

Yargılama safhasında delil ve yemin ayrı bir öneme sahip olmuştur. Bir kişinin diğer bir kişiyi dava etmesi halinde, iddia eden taraftan delil sunması istenmiş; delil sunmaması durumunda karşı taraftan yemin etmesi talebinde bulunulmuştur. Uygulamada bunun örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır⁶⁶⁷. Zaten teorik alt yapısında da bu konuda Halebi'nin de aktardığı gibi Hadis mevcuttur: "*Delil, iddia eden kimseye, yemin ise inkâr edene düşer*"⁶⁶⁸.

Suçlu bulunan kişi, cezasının infazı için İstanbul'a gönderiliyorsa, suçunun ne olduğunun mutlaka bildirilmesi gerekmektedir. Örneğin Veled-i Doğan köyünde hapsedildikten sonra küreğe konulmak için İstanbul'a gönderilen zimmîlerin suçlarının ne olduğu bildirilmediği için bölgenin kadısından bu eksikliğin giderilmesi istenmiştir⁶⁶⁹. Ayrıca yargılamada adaletin sağlanması konusunda zimmî Müslüman, kadın erkek ayırımı yapılmamıştır.

⁶⁶⁵ Bağdat beylerbeyine yazılan bu yazıda Refahiye sancağı reayasından ve haricden gelenlerden olan eşkiyanın cezalandırılması emredilmektedir. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 235.

⁶⁶⁶ 966/1559 tarihli bir belgede Ankara kadısından, İlyas Subaşının bazı kimselere emanet verdiğini söylediği eşyanın buldurulması istenirken, "*hilâf-ı vâkı' kimesneye te'addî olunmakdan hazer idesin ve bu bahâne ile celb ü ahz olunmakdan [ve] kimesneye zulm ü hayf olmakdan dahı sakın*"ması emredilmiştir. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 257. Benzer şekilde hüküm için aynı defterin 289 numaralı hükmüne bakılabilir. 1036 /1628'de İbrail, Hırsova, İsmail, Silistre ve Tuna sahillerinde bulunan eskiryânın Eflak askerinin seferde olmasını fırsat bilip Eflak köylerini basarak reâyanın mallarını yağmaladıkları ve bir kısmını da katlettikleri bildirildiğinden, gerekli tedbirlerin alınarak eskiryâ tecavüzlerinin önlenmesi sırasında "*kendü hâli ile varup gelenler ve kimesneye tecâvüzi olmayanlar emîn ü sâlim varup gelüp kimesneye rencide*" edilmemesi istenmiştir. BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 3. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. 1571'de II. Selim zamanında Lora, Behre, Ulaşah ve Goz köylerinde vergilerini vermeyen ve isyan üzere olan kişilerinin bastırılması sırasında kendi hallerinde olan kişilere dokunulmaması gerektiği yönündeki karar için bk. Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri, s. 56, 57, Hüküm No: 295.

⁶⁶⁷ 1070/1660'da Konya'da Ali Kızı Cemile'in Şükrullah oğlu Ahmet'in hıyanet kastıyla geceleyin evine geldiğini, kendisinin feryat etmesi üzerine mezbur kişinin kaçtığını kadı huzurunda iddia etmesi üzerine, kadı kendisinden delil istediğinde, kendisinin delilinin olmadığını, mezkur kişinin bu eylemi yapmadığına ilişkin yemin etmesini talep etmiştir. Söz konusu kişi, olayı yapmadığına ilişkin yemin etmiş ve dava kapanmıştır. Sak, 10 Numaralı Konya Şeriye Sicili, Hüküm No: 81-2, s. 115. Başka bir örnek için aynı eser, 105-2 nolu hükme, s. 148'e bakılabilir.

⁶⁶⁸ Halebi, C.1, s. 741.

⁶⁶⁹ "*Kızıl-ağaç kadısına hüküm ki:*

Taht-ı kazâna tâbi' Vele-i Dogan nâm karyeden Yorgi ve Kiryakos ve Yorgi İsto nâm zimmîler bundan akdem cerîme isnâdiyle Südde-i Sa'âdet'üme gönderilüp küreğe konulmuşdu. Mezbûrların ne cerîme için gönderildiği ma'lûm olmayup bilinmek lâzım olmağın buyurdum ki: Varıcak göresin; mezkûrların cerîmeleri nedür, ne husûs için gönderilmisdir, yanunda olan sicillâta ne vechile kayd olunmuşdur? Sıhhati üzre sicilleri sûretin ihrâc idüp dahı mühürleyüp Südde-i

Osmanlı ceza yargılamasında yer alan görevlilerin vazifelerini ifa etme noktasında hata yapmamaları icap etmektedir, aksi halde hatalarından kendileri sorumlu tutulurlar. Mühimme defterlerinden anladığımız kadarıyla bir sancakta veya kazada ortaya çıkan kamu düzeni ihlalinin giderilmesi hususunda kadılar, subaşılar, sancak beyi, beylerbeyi ve sair görevliler birçok kez ikaz edilmiştir⁶⁷⁰. Bu konu bazı durumlarda o kadar önemsenmiştir ki elinden kaçırdığı mahkûmu bulması ve İstanbul'a göndermesi emredilen subaşı hakkında söz konusu mahkûmu bulamazsa kendisinin İstanbul'a gönderilmesine varacak seviyeye ulaşmıştır⁶⁷¹. Bir başka örnekte de İstanbul'dan Samakov'a ticaret için giderken öldürülen Tüccar Ahmed'in kâtillerinden ele geçirilenler ile kalpazanlık yaptıkları iddiasıyla tutuklanıp Samakov Emîni Ramazan'a teslim olunan fakat Ramazan Dobniçe'de düğünde iken firar eden suçluların adı geçen Ramazan'a buldurulması, aksi halde suçluların yerine kendisinin siyâset olunmasına karar verilmiştir⁶⁷².

Sa'âdet'üme gönderesin Eger sicille kayd olmuş değilse de niçün irsâl olundukların bildüresin." BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 469.

⁶⁷⁰ 967/1559 tarihinde bazı medrese öğrencisi (sûhte) ve levent taifesinin *âlet-i harb* ile yollara inip gelip gidenlere taaddi ve tecavüz ettiklerinin işitilmesi üzerine Amasya sancak beyi "...bundan akdem zikr olunan sûhte ve levend tâ'ifesiyyüñ size niçe def'a ahkâm-ı şerîfe gönderilüp tenbîh olunmuş idi. İmdi, sacağınızda bu makule ehl-i fesâd zuhûr idiüp bunca zamândan berü siz ele getirüp haklarından gelmeyesiz, bu sizün ihmâlinüzden ve yâhûd hıfz u hırâset-i memlekete âdem-i iktidârınızdanur" denilerek uyarılmış ve "zikr olunan ehl-i fesâdun haklarından girü sancağınızda kimesneye te'addî itdikleri istimâ' oluna, aslâ özrinüz makbûl olmak ihtimâli olmayup mes'ûl olmanız mukarrer bilüp ana göre basîret üzre olup hıfz u hırâsetde dakika fevt itmeyüp ehl-i fesâdı ele getirüp Şer' u kanûn ile haklarından gelesin." şeklinde emir verilmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 485.

⁶⁷¹ "Manyas kadısına hüküm ki:

*Hâlîyâ Dergâh-ı mu'allâ'ma mektûb gönderüp bundan akdem sana tezvîr hüküm ve nakl îrâd idiüp Ca'fer Sübası habsine teslim olunup kayd ü bend ile Südde-i Sa'âdet'üme gönderilmek fermân olunan Mustafa nâm kimesne mezbûr sübasıdan taleb olundukda zencîri bozup kaçdı didüğün arz itmissin. Buyurdum ki: Hüküm-i serîfüm varıcak, mezbûr Mustafa'yı mezkûr Ca'fer Sübası'ya her kande ise buldurup kayd ü bend ile yarar âdemlere kosup Südde-i Sa'âdet'üme gönderesin ve eğer bulmakda ta'allül ü inâd iderse kendüsini gönderesin" BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No:538.*

⁶⁷² "Samakova kadısına hüküm ki:

*Mektûb gönderüp mahrûsa-i İstanbul'dan ticârete giderken ga'ib olan tâcir Ahmed'in kâtilleri nefsi-i Samakov'dan İbrahim ve Çingâne Mehmed ve Hammâmçı Hasan ve Udhal (?) nâma karye papası ve iki oğlu Tiko ve Rayko ve Todor üç nefer kâfir mezbûrlardan mezkûr İbrahim ve karye- mezbûre papası ele getirilüp Samakov'da iltizâm ile emîn olan Ramazan kaza-i mezbûre voyvodalığına dahi mültezim olmağın mezbûrân kimesneler mezkûr emîne teslim olunup ba'dehû tahsîn ile mezbûr çingâne Mehmed ve merhum Royko dahi ele getirilüp anlar dahi **emîn-i mezbûra teslim olunup** ba'dehû orta depede melâmlık [melâmîlik] iderler iken Ahmed b. Celil ve Seyyid b. Yakola ve İlyas Hurta nâm çingâne ve Karû'a nâm çingâne avreti dutuup anlar dahi mezbûr emîne teslim olunup ellerinde bulunan sikkeleri aynı ile mühürleyüp arz olunmuş iken, mezbûr emîn **Dobruca kazâsına düğüne gitmegin ol gice** mezbûrân mahbûslar habs-hâneyi bozup*

Yargılama yapılırken adam kayırılmamasına, maddi vakaya göre çok dikkatli bir şekilde karar verilmesine, *garaz*⁶⁷³ ile hareket edilmemesine ve gerektiğinde bilirkişiye başvurulmasına⁶⁷⁴ önem verilmiştir. Örneğin Amasya beyi ve Turhal dizdarı hakkındaki şikâyetler üzerine Amasya kadısından “*dikkat ü ihtimâm ile*” yargılama yapması ve vazifesini yerine getirirken “*aslâ vü kat’a bir maddesin ketm ü himayet... tamâm hakk üzre olup kimesneye himâyet*” etmeden ve “*hilâf-ı vâkı’ kazıyye*” arz olmaktan sakınması istenmiştir⁶⁷⁵.

kullâblardan ile Karu’a(?)dan gayrı mezbûrun âdemlerinden zindancı olan Feriler (?) ile *fîrâr itdiklerin* arz itmissin. Buyurdum ki:

Mezbûr âmil Ramazan’a tenbîh ü te’kîd eylesin ki zıkr olunan mahbûsları her kande ise bulup ele getüre Bulmaz ise vuka’ı üzre arz eylesin ki *anların yerine mezbûr siyâset oluna.*”. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1444.

⁶⁷³ “Hâliyâ Dergâh-ı mu’allâ’ma mektûb gönderüp bundan akdem Mustafa ve Sefer ve Memi ve Köseç Yorgi ve İlya nâm mahbûslar için eyü kimesneler degillerdür, harâmilerdür diyü yirlü yirinde tefîş fermân olındukda bihasebi’s-Ser’i’s-Serîf tefîş ü tefahhus olup mezkûrlardan aslâ bir kimesne gelüp da’vâ-yı hakk itmeyüp ve Müslimânlardan cemm-i gafîr mezkûrlar için kendü hâllerinde rencberlik ider eyü kimesnelerdür, *garaz ile tutulmuşlardır*, bîgünâhlardur diyü şehâdet itdiklerin sebt-i sicil eyleyüp arz itdüğünüz ecilden buyurdum ki:

Mezkûrları yarar kefile viriüp habsden utlâk eylesin” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 682. Kırım Hanı Mehmed Giray’ın Akkırman kazasındaki Çobruca hâsları mahsulü ile esya ve hayvanlarının tecavûze uğramaması için görevlendirilen Vezir Hasan Paşa’nın kapıcıbaşlarından Mehmed hakkında reâya tarafından şikâyetle bulunulduğundan, kendisinden davacı olanlarla davaları görülürken “*garaz u ta’assub ile kimesneye te’addî*” olunmaması gerektiği de belirtilmiştir. BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 18. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁶⁷⁴ İstanbul’da imal edilen hasırların boy ve enlerinin noksan yapıp fiyatının da pahalı olduğu yolunda müsteriler tarafından şikâyetle bulunulduğundan, durumun bilirkisiler ve muhtesib tarafından incelenmesi; hasırlar eskiden ne şekilde imal ediliyorsa şimdi de ona göre imal edilmesi, pahalı satanlar varsa engellenmesi ve eskiden beri her cins hasır ne kadar boy ve ende yapıyor ve kaçta satılıyorsa deftere kaydedilerek bundan sonra da aynı ölçüde yapıp aynı fiyata satılmasının sağlanması; bundan sonra muhtesib tarafından durumun kontrol edilmesi ve buna uymayanların hakkından gelinmek üzere kimler olduklarının bildirilmesine dair evrak için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1485. Ayrıca bk. “Alacahisar kadısına hükmü ki:

Halan Südde-i Sa’âdetime sûret-i sicil gönderiüp Vucyak nâm karyeden Vuk veled-i Yuvar nâm zimmi meclis-i ser’de Mustafa b. Balce (?) nâm demürcü Çingâne muvâcehesinde takrîr-i merâm kılup “mezkûr Çingâne kallâbdır elinde kalb akça ve altun gördüm” deyü haber virdükde Ca’fer voyvoda talebiyle mezkûr Çingânenin esbâbi arandıkda bir kalb ve bir mikdâr gümüs ile mahlût bakır bulunup ve bir mikdâr kuyumcu toprağı bulundukda bu esbâb ne esbâbdır” deyü su’âl olundukda “bakırdan yüzük dökerin” diyecek yüzük dökmeye kâdir olmayup kuyumcu getürdiüp su’âl olup bu kalıb ne kalıbdır ve bu mahlût ne mahlûtdur?” denildikde Ca’fer nâm kuyumcu “bu kalıb gurus kalıbdır ve bu mahlût dahi kallâb isidir” didüğün bildirdüğün ecilden buyurdum ki:

Hükm-i serîfîm varıcak mezbûr Mustafa gaybet itmiş ise cemâ’atı basısına bi’lcümle şer’le buldurması lâzım olanlara teklîf idiüp elbette ele getürüp kallâblığa müte’allık elinde bulunan alâmet ile mukayyed u mahbûs yarar âdemlere kosup gönderdiğün kimesnelere tenbîh eylesin ki yolda gaflet ile gaybet itdirmekden hazer eyleyeler. Söyle bilesiz.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 208.

⁶⁷⁵ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 587.

Osmanlı kanunnamelerinde tazir cezalarının işlenen suça göre değişiklik arz edeceği yazılıdır. Bir başka ifade ile her suça aynı ceza veya aynı ceza bütün suçlara uygulanmamaktadır. Örneğin Kanuni'nin 931/1524 tarihli Mısır Eyaleti Kanunnamesi'nde yer alan *"Ve bu tâifeden birisi nâgâh bir günah işlese günahına göre ağası te'dib eyleye."*⁶⁷⁶. Benzer şekilde düzenlemeye yine Kanuni'nin 950/1544 tarihli Kanunname-i Yörügan-ı Tanrıdağı'nda da görmek mümkündür: *"Meğer ki, cürm-i galizi olub salbe ve kat'-ı uzva müstehak olanları hükm-i kadı lahik oldukdan sonra kendi subaşıları ma'rifetiyle şenâ'at eyledükleri yerde sancak beğleri ve yerlerine duran ademleri günahlarına göre siyaset edeler."*⁶⁷⁷

Osmanlı ceza yargılamasında, soruşturma ve kovuşturmanın suçun işlendiği mahalde yapılmasına önem verilmiştir. Bir zanlının, suçun işlendiği yerden başka bir yerde bulunması veya yakalanması halinde, o zanlının suçun işlendiği yere gönderilmesi sağlanmıştır: Babaeski'de ev basıp, adam öldürme suçunu işleyen kişilerin Edirne'de bulunması üzerine, bu kişilerin Babaeski'ye gönderilmesine ve orada yargılanmasına karar verilmiştir⁶⁷⁸. Bu bağlamda örnekleri çoğaltmak mümkündür⁶⁷⁹.

⁶⁷⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 101.

⁶⁷⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 706; Benzer yöndeki hükümler için ayrıca bak. Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 700, 694,

⁶⁷⁸ "Edirne kadısına hüküm ki:

Hâliyâ Vize Beği Rüstem mektûb gönderüp Baba-eskisi'nde Perî-sâh ve Hacı Hasan nâm kimesnelerin evlerin basup kendülerin katl eyleyen harâmîlerden üç nefer harâmî bi'l-fi'l Edirne'de mahbûs oldukların bildürmegin mezkûrların sâ'ir yoldasları ve yatak ve durakları ma'lûm olunup ele getirilmek için müsârinileyhe gönderilmesin emr idüp, buyurdum ki:

Âdemleri vardukda, zikr olunan üç nefer harâmîyi kayd ü bend ile âdemlerine teslim eylesin ki mahallinde Şer'ile teftiş olunalar, serikler bulundukdan sonra girii sana göndere." BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1279.

⁶⁷⁹ Vezir Mehmed Paşa'dan Bağdatda Cüllan nehri üzerinde Kara Musayı öldüren Mustafa Çavuşun, "...Şer'ile teftiş olmagiçün yarar âdem ile emrüm mücebince mahall-i hâdiseye gönderesin ki, anda husamâ muvâcehesinde husûs-ı mezbûr Şer'ile..." görülmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1317. İstanbul'da hapiste olan Mehmed adlı kişiden daha başka kişilerin de davacı olmalarından ötürü "mahallinde Şer'ile görilmek için" Amasya'ya gönderileceğine dair belge için bk. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1345. Tuna Defterdarı İbrahim Bey ile Dergâh-ı Muallâ yeniçerilerinden Hasan Bese'nin at, esbâb ve kölelerini gasbettikleri bildirilen Mehmed Bese adlı yeniçerinin dalyancılarının bulunarak davaları görülmek üzere Kili'ye gönderilmeleri hakkındaki hüküm için bk. BOA, **83 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 68. İsimleri ve bağlı oldukları bölükleri yazılı üç yeniçerinin, bir kâfir beyini İstanbul'a getirirken Belgrad'da iki yeniçeriyi yaraladıkları bildirildikten, sözkonusu yeniçerilerin buldurulup mahkeme edilmek üzere suç mahalline gönderilmelerine dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 283.

Kadı tarafından verilmiş ve suçu sabit olan kişiye hükmedilmiş olan cezanın infazını çeşitli görevliler yerine getirmiştir. Hatta belirli suç tipleri için özel infaz memurlarının var olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin efendisinin hizmetinden kaçan köleleri – ki kaçan kölelere “abd-ı âbık”, cariyelere “câriye-i âbık” denildiği bilinmektedir⁶⁸⁰ - yakalamakla görevlendirilen kişilere “*zâbit-i avâbık*” veya “*yava zâbiti*” veya “*yavacı*”⁶⁸¹ denilmektedir⁶⁸². Bir başka örnek olarak da *voynuk*ların suç işlemeleri halinde cezalarını *çeribaş*larının infaz edeceğini verebiliriz⁶⁸³. *Şahinci ve çakırcı* suç işlerse cezaları *doğancıbaşı* tarafından infaz edilecektir⁶⁸⁴. Yeniçeri odalarında kalan oğlanların suç işlemeleri halinde ise cezayı *Ağa kethüdası*⁶⁸⁵ infaz edecektir⁶⁸⁶. Bahse konu ocakta daha ağır bir suç işlenirse bu kez ceza *çavuş* tarafından infaz edilecektir⁶⁸⁷. Rastlanılan bir başka belgede havassı hümayunlara müdahale eden kişilere uygulanacak cezaların “*havassı hümayun eminleri*” tarafından yerine getirildiği görülmektedir. 998/1590’da havassı hümayun olan Haymana mukataasındaki reayadan alınan rüsûm-ı serbestiyeyi dışarıdan kişilerin almak üzere müdahale etmeleri üzerine Divan-ı Hümayun’dan bu kişiler hakkında çıkan karar şu şekildedir: “...salb ve siyasete müstehak ola, ol takdirce sebt-i sicil oldukdan sonra salg ve siyasete me’mur olanlara havas-ı

⁶⁸⁰ Abd-ı abdık ve câriye-i âbıkalar ilgili şeriye sicillerine örnek olarak bk. **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil**, Hüküm No: 748, 834, 990, 1000, İSAM Yayınları, Haz. Kenan Yıldız, İstanbul 2010. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

⁶⁸¹ “*Ve abd-ı abık dutulsa yavacı olan abb-ı abıkı dutub götürüne yirmi akçe vermek adet olmuştur...*”, Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 400, md. 238.

⁶⁸² Sak, **10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili**, s. XXXVI.

⁶⁸³ “*Ve bir voynuk günah işlese cerimeye müstehak olsa, kadı huzurunda sabit oldukdan sonra çeribaşı olan hakkından gelüb kanun üzere cerimesin çeribaşı olan ala*”; III. Murat dönemi 987/1580 tarihli Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi’ndeki bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s.507. Benzer hüküm aynı padişahın Niğbolu ve Silistre Voynukları Kanunnamesi’nde de mevcuttur. Kayıt için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 524.

⁶⁸⁴ “*Ve şahinci ve çakırcı olanlar günah işlese cerimeye müstehak olursa kadı huzurunda sabit oldukdan sonra doğancıbaşıları hakkından gelüb...*”; III. Murat dönemi Kanun-ı Şahinciyan ve Çakırcıyan-ı Liva-ı Vidindeki bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 569.

⁶⁸⁵ Meydanbaşı da denilen ağa kethüdarları, yeniçeri ağasından sonra en yetkili görevlidir.

⁶⁸⁶ “*Ve bu odalarda olan oğlanların suçluların ağa kethüdası olan kimesne döğer; eğer çavuş dairesindedir ve eğer kendü dairesindedir.*” 1606 tarihinde I. Ahmed Döneminde kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyân-ı Dergah-ı Ali’deki hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 148.

⁶⁸⁷ “*Ve zikrolunan taifeden katı suçu olanın döğmesine ahyanen çavuş gelüb üzerine durur ve odabaşına te’dib etdirir veyahud kendi döğer. İki dahi kanundur. Ve amma çavuş döğmeye katı azim suçu olmak gerekdir, olur olmaz suçdan ötürü çavuş gelmek kanun değildir.*” 1606 tarihinde I. Ahmed Döneminde kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyân-ı Dergah-ı Ali’deki hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 176.

*hümayun eminleri ma'rifetleri ile yerinde icray-ı şer itdirüb...*⁶⁸⁸. Anlaşılmaktadır ki bu konudaki siyaset ve asarak idam cezaları “emin”ler vasıtasıyla yerine getirilmektedir. Daha başka bir belgede de havası hümayun reayasının evini basan kişilere verilecek cezanın “âmiller” tarafından yerine getirileceği yazılmaktadır⁶⁸⁹.

Verilen kararın infaz edilmesi hususunda genel olarak bölgenin beyinin ve subaşının muhatap alındığını söyleyebiliriz⁶⁹⁰. Bu kişilere asesbaşı ve aseslerin⁶⁹¹ yardım edeceğini yine kanunname hükümlerinden anlamaktayız⁶⁹². 967/1559 tarihinde Bursa Beyinden, Kestel Karyesinde ev basıp sahibini katleden Ali hakkında Kadı tarafından verilen “...Şer'-i Şerîf neyse icrâ idüp yirine...” koyması istenmiştir⁶⁹³. Sancak beyinin veya beylerbeyinin cezanın infazından sorumluğu olduğu hususu “...kazıyye arz

⁶⁸⁸ Ongan, Hüküm No: 1685, s. 128.

⁶⁸⁹ “Vidin beyine hüküm ki:

Mektûb gönderüp kendüsi sefer-i hümayûnuna teveccüh itdikden sonra havâss-ı hümayûn re'âyâsından ba'zı harâmîler ev basup tutulup meclis-i ser'a ihzâr olundukda dokuz neferi ikrâr ve i'tirâf idüp sicill olundukdan sonra havâss-ı hümayûn âmilleri sizün hâsslara dahlinüz yokdur deyü mezbur harâmîleri kendü âdemisine dahl itdirmeyüp vebundan güyri def'atle bu makule fesâd vâki' olup hırsuz ve harâmzâdenin âmiller akçesin alup siyâset olunmakla ve siyâset olunanların âmiller ma'rifetiyle hakkından gelinmege vilâyet ahvâli muhtel olduğın bildirmisin buyurdum ki:

Zikr olunan harâmîlerin ikrârları müseccel olundukdan sonra mahallinde siyâset eyliyesiz” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1924.

⁶⁹⁰ Anhegger, İncalcık, s. XVII.

⁶⁹¹ Mastar anlamı olarak meskun bölgelerde dolaşarak gece bekçiliği yapmak anlamına gelen ve *ases* kelimesinin çoğulu olan *ases*, şüphelileri yakalayan, hırsızlık, gasp, katl gibi bir takım suçları engellemeyi kendilerine görev edinmiş güvenlik mensuplarına verilen isimdir. Ases, sürekli sokaklarda devriye görevi yapması nedeniyle *tavf* veya *taif* olarak da isimlendirilmiştir. *Ass* kelimesi, yalnız geceleri kolluk hizmeti yapanları ifade etmek için özenle seçilmiştir. İlk aseslik uygulamasının Hz. Ebubekir zamanında var olduğu ileri sürülmüştür. Yılmaz, **Bekçilik**, s. 215, 218.

⁶⁹² “*Ve bölükbaşılardan bir hizmeti dahi ases başlıktır. Ve lakin bunun odası ta'yin değildir. Her kangı odada olursa olur. Hizmeti ağa eliyle dutulan kimesneleri zabt ü habs eder ve subaşılardan ile siyasete bine binerler veya safına bile varırlar. Ve İslambol içinde olan tomrukları ol zabteder ve yenicerilere ol verir”*; 1606 tarihinde I. Ahmed Döneminde kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyân-ı Dergah-ı Ali'deki bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 222.

⁶⁹³ “*Bursa begine hüküm ki:*

Mektûb gönderüp Bursa nâhiyesinde Kestel nâm hâs karyede bir kimesnenün evi basılp sâhib-i hâne katl olunup karye-i mezbûreden Ali nâm kimesneyi ve ırgadını mazınnadur diyü Abdurrahmân nâm ayak âmilî tutup habs idüp ahvâli teftiş olundukda mezbûr Ali, maktûlün evi önünde bulunup karye-i mezbûre ahâlîsi mezkûr için ehl-i fesâddur ve maktûl ile adâvet-i sâbıkası vardır diyü şehâdet itmîsler iken ırgadını âmil-i mezbûr kefile virdüm diyü ıtlâk idüp ve mezbûr Ali dahı habs olundukda zikr olan âmil altunun ve bir bârgîrin alup ıtlâk itdüğün bildürmissin. İmdi, buyurdum ki:

Mezkûr âmilî ele getirüp gaybet itdüdüğü eğer Ali'dür, eğer ırgaddur, taleb idüp buldurup husamâsiyle berâber idüp kadî ma'rifeti ile Şer'ile görüp anun gibi töhmeti varise örf-i ma'rûf ile dahı görüp Şer'ile sâbit olurise bu fesâdı idenler sipâhî ise habs idüp arz idesin, değil ise ol bâbda Şer'-i Serîf neyse icrâ idüp yirine koyasın. Eger bulmakda ta'allül iderse habs idüp arz idesin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 896.

olındığı gibiye, *siyâset sancak-beginündür...* ve *“hük-m-i kadî lâhık olup hüccet virildükden sonra mücrimi sancakbegine teslim itdüresin ki lâzım geleni icrâ itdüre.”*⁶⁹⁴ şeklindeki ifadelerle belgelenebilir. Bey, infaz konusunda muhatap olmakla birlikte, infazı bizzat yapmamakta, infazın yaptırılması kendisinden istenmektedir. Aynı tarihte Helona Kalesi sakinlerinden, sahtekârlığı ortaya çıkan Sefer’in zimmetindeki malı tahsil olunduktan *“siyaset itdürülmesi”* Kilis beyine emredilmiştir⁶⁹⁵. Zaten Kanunname hükümleri de *“Salb ü siyasete müstehak olanları ehl-i hüküm ma’rifetiyle sancak beği adamlarına teslim edeler ki, haklarından geline”*⁶⁹⁶ diyerek cezaların infazında sancakbeylerinin yetkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Subaşılının⁶⁹⁷, verilen cezanın infazında bizzat yer aldığını hem kanunnamelerden⁶⁹⁸ hem de mühimme defterlerinden⁶⁹⁹ anlamaktayız.

⁶⁹⁴ “Budun Defterdârı Kerîm Çelebî’ye hüküm ki:

Hatvan sancağı begi âdem gönderüp livâ’-i mezbûra karîb havâss-ı hümayûndan Yazirin ve Güngüs nâm varoslar Egri ve gayrı harbî kal’alardan Memâlik-i mahrûse’ye hasâret ve ehl-i İslâm’a mazarrat kasdına gelen atlu ve piyâdenün ubûr idecek yiri olup niçe eyyâm içlerine girüp saklanup ba’dehû Peste ile Solnok mâ-Beyninde olan yollara inüp mürûr iden Müslimânlardan niçesin dutup esîr itdükden sonra girü zikr olunan köylerden geçüp kal’alarına varup mezkûr varoslar ve havâss-ı hümayûndan olup sancak-begi tarafından dahl olunmamağla re’âyâsı dahı ehl-i fesâd harâm-zâdeleri içlerinden çıkarmayup fesâd iderler diyü i’lâm itdüğü ecilden buyurdum ki:

Vardukda, kazıyye arz olındığı gibiye, siyâset sancak-beginündür. Ehl-i fesâd her kim olursa olsun fesâd ü şenâ’atleri zâhir olup bi-hasebi’s-Şer’ ve l-kanûn salb ü siyâsete müstahakk oldukda hük-m-i kadî lâhık olup hüccet virildükden sonra mücrimi sancakbegine teslim itdüresin ki lâzım geleni icrâ itdüre”. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1145.

⁶⁹⁵ “Kilis begine hüküm ki:

Mektûb gönderüp livâ’-i Klis’de kal’a-i Helona inlerinden Sefer nâm kimesnenün bundan akdem der-i devletde ba’zı telbîsâtı zâhir olmağla mahallinde teftîş olmak için hük-m-i serîfümle kayd ü bend ile irsâl olunmağın mezbûrun ahvâli teftîş olunup elinde Arac kal’ası’nun harâmî-basılığی için müzevver arz bulunup ve Ahmed nâm kul ismine elinde Mâdin kal’ası’nun mevâcibi için havâle hükümleri Ahmed nâm, “benümdür” diyü mevâcib havâle itdürdükdde ikrâr idüp ve Novigrad kal’ası’nun beslüleri ağası olan Besîr Ağa’nun mühriyle elinde beyâz kâğıd bulnup müzevver arz itdüğüne ikrâr idüp ve livâ’-i mezbûr a’yânı gelüp hakkından gelinmek lâzımdur diyü sekvâ itdüklerin bildürmegin mezbûrun zimmetinde olan mâl tahsîl oldukdan sonra mahallinde siyâset olunmasın emr idüp mezbûrun üzerinde olan mâlı bi-kusûr tahsîl idüp dahı mezbûrı mahallinde siyâset itdüresin ve emr-i serîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 903.

⁶⁹⁶ 982/1575 senesinden daha sonra yazıldığı tahmin edilen III. Murat dönemi Bosna Eyaleti Kanunnamesi için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 266.

⁶⁹⁷ Yalnızca mütesellim ağanın verdiği *tezkerede* isimleri yazan kişilerin subaşılık vazifesi yaptığını ve subaşılının yaptıkları vazifelerden dolayı para kazandıklarını, bazı zamanlarda ise zarara uğradıklarını İzzet Sak’ın 10 Numaralı Konya Şerîye Sicili adlı eserinde yer alan 107-4 Hüküm Nolu şerîye sicilinden anlamaktayız.

⁶⁹⁸ II. Selim zamanında 979/1572’de Celâl-zâde’nin kaleme aldığı Kanunnamede subaşının kadının verdiği kararı infaz edeceği şu şekilde belirtilmiştir: “...galîz günah sâdır olup siyasete müstehak

Suçluyu, bir bölgeden başka bir bölgeye nakletmek⁷⁰⁰, zanlıları tutuklayıp kadı huzuruna çıkarmak⁷⁰¹, kadının yazmış olduğu yazılarını (müraselelerini) tebliğ etmek⁷⁰², zanlıları çeşitli yöntemlerle sorgulamak⁷⁰³, gerektiğinde silahlanarak sipahilere destek olmak⁷⁰⁴, acemi oğlanı için devşirme

olsalar, kadılar hükm edüb hüccet verdükden sonra siyaseti subaşılarmındır...”; Akgündüz, Kanunnameler 7. Cilt, s. 229.

⁶⁹⁹ Sancakları dahilinde bulunan mukâataaların eski ve yeni döneme ait alacaklarının hiç kimsede bakâyâ bırakılmayacak şekilde tahsil olunup hazineye teslimi hususunda gerekli gayretin gösterilmesi ve Arap defterdarının bu hususta yapacağı yardım talebinin derhal karsılanması; ayrıca Havâss-ı Hümâyûn reâyâsına karışmamaları hususunda subaşılara tenbihte bulunulması ve reâyâdan biri idama mahkûm olsa bile cezasının subaşılara Havâss-ı hümâyûn dahilinde infaz ettirilerek bedel-i siyâset akçesi aldırılmamasına dair Arabistan vilayetindeki sancakbeylerine yazılan 973/1565 tarihli belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 522. Çalınan halının Subaşı Perviz Ağa tarafından Osman oğlu H. İbrahim’e teslim olunduğuna dair zabıt için bk. Ongan, Hüküm No: 904, s. 73. Bir başka belgede asılarak idam edilme cezasının subaşı tarafından yerine getirildiği şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “... ve hâlâ ele getürüşen mücrümleri subaşılara sal u siyaset itdirmeyüb töhmetlerinin suret-i sicilleri ile alup anda gemilere koşasın...” Zülfiye Kaygusuz, **10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (1-179) tahlil Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, Hüküm No: 216.

⁷⁰⁰ “*Mahrûse-i İstanbul’dan Bosna’ya varınca yol üzere vâkı’ olan kadılara hüküm ki:*

Hâliyâ Bosna begine teslim etmek için ulûfecilerüm sübasısı Mustafa’ya bir tutsak virilüp irsâl olunmuşdur. Buyurdum ki:

Her kangınızın taht-ı kazâsına dâhil olursa mahûf [u] muhâtara yirlerde kifâyet midârı âdem kosup bekledüp emîn ü sâlim birbirinize ulasdurup gafllet ile gaybet itdürmekden hazer idesin.” BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 913.

⁷⁰¹ 968/1560’de Markarada cinayet ve hırsızlık suçları işlemiş kişilerin yakalanması ile ilgili olarak subaşına aynen şu şekilde emir verilmiştir: “*sen ki yürükler sübasısısın, âdemlerünle üzerlerine varup dutup voyvodaya teslim idiüp meclis-i Şer’a getürdüklerinde...*” BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1582. Erzurum mahallesinden Pırbende’nin H. İbrahim’in esbabı hususunda Subaşı tarafından önce yakalanıp sonra serbest bırakıldığı, Subaşı’nın ise bu meselede bir akçe ve bir habbe almadığını iddia ettiklerine dair belge için bk. Ongan, s. 50, Hüküm No:665. Aynı eserde Subaşı Balı’nın yakaladığı bir şahıs hakkında sarhoşluk isnadına ve ağzında şarap koktuğuna ilişkin zapta da rastlanmıştır, Hüküm No:1591, s. 121.

⁷⁰² 968/1560’de karısının burnunu kesmekten dolayı yargılanacak olan Yakup Çavuşa “...sübası ile mürâsele gönderilüp sâ’ir kulları za’im-i mezbûra, “*Arabı ihzâra gelürsen kan olur”* diyüp...” kadı huzuruna çıkmamıştır. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1593.

⁷⁰³ Yenişehir’de bazı yolcuların bir deve yükü astarlık kumaşlarının çalınması olayında zanlı durumunda olan ve örf edilmek üzere subaşı hazır olmadığı için kadı tarafından iş erlerine teslim edilen ve daha sonra subaşı gelince subaşına teslim edilen, ancak hapiste iken ölen Canbaz Mustafa’nın vârislerinin, subaşıyı örf esnasında ölüme sebep olmaktan dava ettikleri ve bunun için hükm-i şerif çıkarttıkları bildirildiğinden, olayın teftiş edilmesi ve adı geçen is erlerinin örfünden mi yoksa subaşının örfünden mi öldüğünün tespit edilerek suçluların cezalandırılması ve neticenin arzedilmesine dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 289.

⁷⁰⁴ Bosna Beyi Mustafa Bey, düşmanın Lublan Kalesi’ne yığdığı kırk bin civarında asker ve on bes top ile Krupa veya Kostaniçe kalelerinden birine saldırı hazırlığı içerisinde olduğunu bildirdiğinden, Avlonya sancağında bulunan subaşı ve sipâhilerin silahlandırılarak gerek Budun beylerbeyi, gerekse Mohaç ve Bosna beylerinden gelebilecek yardım taleplerini karşılamak üzere Öziçe kasabasında hazır bekletilmesi; ayrıca Öziçe’ye giderken askerlerin geçtikleri yerlerde bulunan reâyânın hukukuna tecavüz etmemeleri için de gerekli tedbirlerin alınmasına dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 98.

yapmak⁷⁰⁵ subaşının görevlerinden bir kaçıdır. “...Şer’ ile lâzım geleni mahallinde icrâ idüp yirine...”⁷⁰⁶ koymak yani kadı tarafından verilmiş bir cezayı infaz etmek de subaşının görevidir. Subaşı marifetiyle şer’ ile sabit olmuş bir cezanın infaz edileceğine belgelerde sıklıkla rastlanmaktadır. Bir başka örnekte Kocaeli kadısından bazı serbest tımarlar ile emlak ve evkafda saklanan eşkıyanın ele geçirilmesi ve ele geçirildikten sonra “...sancak subaşısına teslim eylesin ki, anlar ma’rifetiyle Ser’ile lâzım geleni mahallinde icrâ idüp yirine...”⁷⁰⁷ koyması istenmiştir. Kadı tarafından hakkında mahalleden ihrac kararı verilen kişiyi ihrac etmek üzere Subaşı’ya tenbihde bulunulduğunu da şeriye sicilinden anlamaktayız⁷⁰⁸.

Divanda reis muavini konumunda olan Çavuşbaşı ve onun emrindeki çavuşlar da divandan çıkan hükümlerin icrası konusunda yetkili olmuşlardır.

⁷⁰⁵ Halktan kanunsuz olarak para aldığı ve devsirdiği çocukları tekrar ailelerine sattığı bildirilen acemi oğlanı devsirmekle görevli olan sahsın teftis olunup hak sahiplerinin haklarının alınıp sahiplerine verilmesi ve adı geçenin esyalarının bu is için mübaşir tayin edilen Ferhad Subaşı marifeti ile aranıp para ve esya cinsinden ne bulunursa defter edilip defterin mühürlenerek Ferhad Subaşı’ya teslim edilmesi; ayrıca henüz devsirme yapılmamış yer var ise buraların oğlanlarının da yine Ferhad Subaşı tarafından devşirilmesine dair belge için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 791.

⁷⁰⁶ “Koca-ili kadılarına hüküm ki:

Kıdvetü’l-ümerâ’i’l-kirâm Koca-ili Sancağı Beği Ali dâme izzuhû Dergâh-ı mu’allâ’ma âdem gönderüp livâ’-i mezkûrda ba’zı serbest tımarlarda ve emlâk ü evkafda ehl-i fesâd varup sığınup müsârûn-ileyh tarafından âdemleri taleb eyledükde virmekde ta’allül ü nizâ’ itdükleri ecilden ehl-i fesâdun Şer’ile hakkından gelmez diyü bildürmegin buyurdum [ki]:

Hük-m-i serîf-i vâcibü’l-ittibâ’umla müsârûn-ileyhün âdemi varıcak göresin; söyle ki, ba’zı kimesneden fesâd zâhir olup bunlar ele getirüp Şer’ile teftîş etmek istediklerinde anun gibi serbest tımar sâhibleri ve evkaf ü emlâk zâbitleri: “Tımarlarımız ve evkaf ü emlâkimüz serbestdür” diyü ehl-i fesâdı ele virmekde ta’allül iderler ise men’ idüp anun gibi ehl-i fesâd hursuz u harâmîyi ta’allül ü nizâ’ itdürmeyüp sancak sübasısına teslim eylesin ki, anlar ma’rifeti ile Şer’ile ahvâllerin toprak kadîlariyle teftîş idüp Şer’ile lâzım geleni mahallinde icrâ idüp yirine koya. Bu maköle ehl-i fesâda mu’in ü zahîr olup ele virmeyenler eğer serbest tımarlar sâhibleridür ve eğer evkaf ü emlâk zâbitleridür, her kim olur ise yazup arz eylesin” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1231.

⁷⁰⁷ “Koca-ili sancağı kadılarına hüküm ki:

Koca[-ili] Sancağı Beği Ali, Dergâh-ı mu’allâ’ma âdem gönderüp livâ’-i mezkûrda ba’zı serbest tımarlarda ve emlâk ü evkafda ehl-i fesâd varup sığınup müsârûn-ileyhün âdemleri taleb eyledükde virmekde ta’allül ü nizâ’ itdükleri ecilden ehl-i fesâdun Şer’ile hakkından gelinmez diyü bildürmegin buyurdum ki:

Hük-m-i serîfümle mûmâ-ileyhün âdemi varıcak göresin; söyle ki, ba’zı kimesneden fesâd zâhir olup ele getirüp Şer’ile teftîş etmek istediklerinde anun gibi serbest tımar sâhibleri ve evkaf ü emlâk zâbitleri: “Tımarlarımız ve evkaf ü emlâkimüz serbestdür” diyü ehl-i fesâdı ele virmekde ta’allül iderler ise men’ idüp anun gibi ehl-i fesâd ve hursuz u harâmîyi ta’allül ü nizâ’ itdürmeyüp sancak sübasısına teslim eylesin ki, anlar ma’rifetiyle Şer’ile lâzım geleni mahallinde icrâ idüp yirine koyasın. Bu maköle elh-i fesâda mu’in ü zahîr olup ele virmeyenler eğer serbest tımar sâhibleridür ve eğer evkaf ü emlâk zâbitleridür, her kim olur ise arz eylesin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1252.

⁷⁰⁸ Karar için bk. Sak, 10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili, Hüküm No: 157-4, s. 235.

Özellikle sürgün cezasının yerine getirilmesi çoğunlukla çavuşlar tarafından gerçekleştirilmiştir⁷⁰⁹. *Yasakçı* veya *kavas* olarak bilinen, başlangıçta vezirlerin emrinde bulunan silahlı muhafızken daha sonra taşrada idari amirin bünyesinde çalışan ve genelde alınan kararları tebliğ etmekle vazifeli olan kişilerin de cezaların infazına katkı sağladığını belirtmek gerekir⁷¹⁰.

Sonuç olarak, uygulamada kadı kararı olmadan cezalandırılmama, suçsuz kimselerin haklarına tecavüz edilmemesine dikkat edilmesi, görevlilerin hata yapmamaları, yargılama sırasında maddi vakaya göre karar verilmesi, suçun ağırlığına göre cezanın belirlenmesi gibi prensipler Osmanlı Ceza Usul Hukukunun temel ilkeleri olmuştur. İşlenen suç ve suçluyu göre özel görevlilerin olduğu Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında subaşı, çavuş, muhtesip, yasakçı, ases ve bölgenin beyi genel asayiş sorumluları olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Osmanlı Devleti'nde Teşhir Yaptırımının Çeşitli Kullanılış Şekilleri

Bu başlık altında, Osmanlı Devleti'nin "suçu ve mahkûmu" nasıl toplumun bilgisine sunduğunu, yani teşhir yaptırımının söz konusu devlette nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaya çalışacağız. Ancak esnaf teşkilatı kendine has özelliklere sahip olduğu için bu teşkilatta uygulanan teşhir yaptırımını ayrı başlık altında inceleyeceğiz.

1. Osmanlı Devleti'nde Teşhir Yaptırımının Farklı Uygulanış Şekilleri

Yaptığımız araştırmalar sonucunda gerek doğrudan teşhir, gerekse dolaylı teşhir uygulamalarının tümüne baktığımızda Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımının çeşitli şekillerde icra edildiğini tespit ettik.

⁷⁰⁹ Daşcıoğlu, s. 175.

⁷¹⁰ Mehmet Canatar, "*Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı*", *İlmi Araştırmalar*, S. 4, s. 71; Sinan Çulak, "*Yasakçı'dan Kavas'a*", <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/yasakcidan-kavasa.html> e.t.: 06.07.2012. Konuyla ilgili olarak Üç papazın reayaya olan zararları dolayısıyla yasakçı marifetiyle Şarköy palangasına götürülerek kalabent edilmesi örnek verilebilir. BOA, C. ZAB. Nr. 2095 / 15.S.1175 (15.09.1761), Daşcıoğlu, s. 176 dipnot 519.

a. Mahkûmu Şehirde Dolaştırma

Teşhir yaptırımı denildiğinde ilk akla gelen uygulama mahkûmu şehirde dolaştırmaktır. Mahkûmu şehirde dolaştırma, çeşitli yöntemlerle yerine getirilebilmiştir. Mahkûmun kafasına, zil geçirerek, görevliler yanında iken şehir merkezinde dolaştırma, bir hayvan üzerine bindirerek kalabalığın çok olduğu yerlerde dolaştırma, çarşı, pazar ve umumi yerlerde suçlu ve suçunun yüksek sesle çağırılması⁷¹¹ yöntemlerden en sık rastlananlardır.

Bazı kayıtlarda teşhirin şehirde dolaştırılmak suretiyle yerine getirileceği çok net bir şekilde yazılıdır. Örneğin 946/1539 tarihli Edirne Çevre Temizliği Yasaknamesinde halkın sıklıkla bulunduğu yere at, davar gibi hayvan leşleri bırakanların cezasını şu şekilde kaleme almıştır: “... *Her kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takub şehri teşhir edüb men’ edeler.*”⁷¹². Bu kayıt teşhirin şehirde infaz edileceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bazı kanunname hükümlerinde ise açıkça teşhir edileceği yazılmamakta ancak, hükümden teşhir edileceği anlaşılmaktadır. Örneğin “*Veya kız veya avrat çeküb cebr ile nikâh itdireni ve kız çeküb tağda göcile (?)kabin kıydırub avrat edeni cebr ile boşadalar ve dahi siyaset ideler. Ve nikâh idenin sakalın kesüb muhkem let ideler. O kabin kıyan danışmendin âdeti ise sakalını keseler ve eşeğe bindireler, valla âdeti değil ise tazir ideler*”⁷¹³. Kanunname hükmünde, suçu işlemiş olan imamın eşeğe bindirildikten sonra teşhir edileceği aşikârdır. Ayrıca imamın sakalın kesildikten sonra teşhir edileceğini göstermektedir. Kanaatimizce bu uygulamanın amacı imamı olabildiğince aşağılamaktır.

Kanunnamelerde suçlunun nerede teşhir edileceğine ilişkin net bilgilere de rastlamak mümkündür. Örneğin II. Beyazıt’ın Filibe Çeltik yasaknamesinde yasaya aykırı hareket edenlerin burunların delinip *pazarda* gezdirilmesi hükme bağlanmıştır⁷¹⁴.

⁷¹¹ Udeh, C. II, s. 268.

⁷¹² Akgündüz, *Kanunnameler 6. Cilt*, s. 542

⁷¹³ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 60, md. 15 dipnot 3.

⁷¹⁴ “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar ma’rifetiyle mâ-tekaddemden oligelmiş kanun ve kâide üzre zikrolan enhârda yüriyüb hilâf-ı emr iş edenlerün haklarından gelüb tehdid edeler. Ammâ tehdid*

Mahkûmu şehirde teşhir ederken, eşeğe bindirilmesi gerektiğini de kanunname hükümlerinden anlıyoruz. Aydın-Eli Siyasetnamesinde, pezevenklik suçunu meslek olarak sürekli bir şekilde yapan kişilere, burnun kesilmesi ve eşeğe bindirip teşhir etme cezası verilmesi buyrulmuştur: “*Ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnu kesile ve illâ eşeğe bindürüb teşhir oluna. Avret ve kız çeken oğlan kimesnelerün içmiği kesile.*”⁷¹⁵. Heyd’in aktardığı kanunname hükmü ise pezevenklik suçunu, meslek olarak yapan kadının bedeni ceza ile birlikte eşeğe bindirilerek teşhir edileceğini şu şekilde izah etmiştir: “*Ve pezevenklik daim sanatı olan avratın (daima âdeti ise sanatı ola) burnu kesile, valla eşeğe bindireler teşhir oluna*”⁷¹⁶.

Şehirde dolaştırma esnasında suçluya bedeni cezaların verildiğini de kanunname hükümlerinden anlıyoruz. Örneğin “*Eğer bir kişi bir kimsenin yoluna varub ok çekse okunu kulağına sancub gezdüreler*”⁷¹⁷ hükmü gezdirilecek mahkûmun kulağına suç aleti olan okun saplanması gerektiğini göstermektedir. Benzer şekilde örnekleri çoğaltmak mümkündür⁷¹⁸.

Şehirde dolaştırılan mahkûmlar teşhir olunurken prangaya da bağlanabilmişlerdir. Nitekim 981/1574’de II. Selim döneminde kaleme alınan Kanunname-i Vilayet-i Gürcistan’da yer alan “*Ve re’âya tâifesine eşirra töhmet isnad etmekle kâdı huzuruna getürmeden sancak beği subaşıları re’âyâyı der-zincir edüb karye-be-karye gezdirmek memnûdur. Anun gibi müttehem olanı kadı mahkemesinde şer’le isbât etmeyince der zincir olunmaya*”⁷¹⁹ hükmünden anlaşılmaktadır ki mahkûmların ayaklarına zincir bağlayarak köy köy dolaştırmak için kadı kararı lazımdır. Bu kanunname hükmü, prangabent cezası ile teşhir cezasının bir arada uygulandığını göstermesi açısından ayrı bir öneme haizdir. Ayağa pranga, boynuna zincir takılarak bir mahkûmu teşhir etmek uygulamada rastlanılan olaylardandır.

her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ba’zısını döğüb ve tazmin ettirmek ve ba’zının sakalın kesmek ve ba’zının burnun delüb bazarda gezdürmekdir”; Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 403.

⁷¹⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 169; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 149.

⁷¹⁶ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

⁷¹⁷ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 48.

⁷¹⁸ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 49.

⁷¹⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 582.

Ancak daha öncesinde de belirtildiği gibi böyle bir cezaya hükmedilebilmesi için yargılamanın yapılmış olması gerekir⁷²⁰.

Şehirde dolaştırma mahkûma bir ip bağlanarak teşhir edilmek suretiyle de icra edilmiştir. Gerçekten yasaknamelerde devlet tuz tekeline müdahale edenlerin, kesin örf kurallarını ihlal edenlerin ve devlet plantasyonundan piring/çeltik çalan kişilerin burunların kesilerek veya delinerek bir ipe bağlanmak suretiyle teşhir edileceği görülmektedir⁷²¹.

Osmanlı uygulamasında mahkûm şehirde teşhir edilirken, suç aleti veya suça konu olan eşya da mahkûmla beraber sergilenmektedir. Birçok kanunname hükmü bize bunun örneklerini vermektedir. Örneğin tavuk, ördek veya kaz çalan bir kişi, çaldığı hayvan boynuna asılmak suretiyle teşhir edilecektir. Benzer şekilde okla veya bıçakla veya nacak ile yol kesen bir kişi suç aleti koluna veya bacağına saplanmış bir şekilde teşhir edilmiştir. Burada mahkûm suç aleti ile birlikte dolaştırılmak istenmiştir⁷²².

Bir hukuki müessesenin uygulanıp uygulanmadığı konusunda önemli bilgiler veren şeriye sicillerinde de mahkûmu şehirde dolaştırmak suretiyle teşhir edilmesine dair örnekler vardır. Örneğin, hilekârlık, fesat çıkarma, zina etme ve fahişelik suçlarından dolayı mahkemeye çıkarılan Sabire adlı kadın, daha önce mahkeme kararıyla zina suçu işlemesi sebebiyle eşeğe bindirilip insanlara ibret olsun diye çarşıda dolaştırılmış, işlediği suç konusunda defalarca uyarılmış olduğu halde zinaya devam etmiştir. Halkın şikâyeti üzerine bu defa Balıkesir'in Bigadiç kasabasına sürülmüştür. Ancak burada da aynı suça devam etmenin yanında başkalarının kadın ve kızlarını da hile ile veya korkutarak eşkiyaya satmış, aynı zamanda halkın mallarını çalmayı adet haline getirmiştir. Mahalle sakinlerinin de mahkemede aleyhte şahitlik etmeleri üzerine Sabire'nin durumu Müftü Ali Efendiye intikal ettirilmiştir. Müftü de "zulüm ve eşkiyalığı adet haline getirerek fesada sebebiyet veren

⁷²⁰ Konuyla ilgili ilgi çekici bir örnek için bk. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Masuniyet-i Şahsiyye İlkesi", **1. Türk Hukuk Tarihi Kongresi**, İstanbul 2012.

⁷²¹ Anhegger, İncılık, s. 29, 31, 45, 63, 75.

⁷²² Kanunname örnekleri için aşağıda suç tipi örneklerine bakınız.

kadının katlinin caiz olduğuna” fetva vermiş ve fetvanın gereği yapılmak üzere durum görevlilere bildirilmiştir⁷²³.

Verilen örneklerde de görüleceği üzere, mahkûmu şehirde dolaştırma ilk akla gelen teşhir uygulamasıdır. Bu infaz türünü hem kanunname hükümlerinde hem de şeriye sicillerinde görmek mümkün olmuştur. Şehirde dolaştırma da çeşitli şekillerde yerine getirilmiştir. Genelde bir hayvanın üzerinde kafasına işkembe, tahta külah geçirilerek yerine getirilen teşhir uygulaması bazen diğer cezalarla da birleşmiştir. Mahkûm şehirde özellikle insanların çok sık gelip geçtiği pazar yeri, çarşı yeri gibi mekânlarda dolaştırılmıştır.

b. İdam Edilmiş Cesedin veya Kesilmiş Başın Teşhir edilmesi

Osmanlı Devleti’nde teşhir müessesesi, idam cezasının akabinde cesedin sergilenmesi şeklinde uygulandığı gibi, idama mahkûm olmuş kişinin başının kesilerek sergilenmesi şeklinde de uygulanmıştır. Belirtmek gerekir ki cesedin⁷²⁴ veya kesilmiş başın teşhir edilmesi, doğu hukuk sisteminde var olan bir husustur. Gerek Moğol Kanunlarında gerekse Çin Kanunlarında başın teşhir edilmesi ayrı bir ceza olarak uygulanmıştır. Nitekim Çin kanunlarında ve Çinlilerin egemenliği altında iken Moğol kanunlarında “*kafanın kesilmesi ve kafanın teşhir edilmesi*” ayrı bir ceza “*kafanın kesilmesi fakat kafanın teşhir edilmemesi*”nin ise ayrı bir ceza olarak belirtildiğini daha önce izah etmiştik⁷²⁵.

Kesilmiş başın teşhir edilmesinin de Moğollardan Selçuklulara⁷²⁶, Selçuklulardan da Osmanlılara geçmiş olabileceği ifade edilmiştir⁷²⁷. Hatta bir Türk Devleti olan Timur İmparatorluğunda⁷²⁸ ve Memluklularda⁷²⁹ da böyle bir yöntemin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

⁷²³ Mutfak, s. 590.

⁷²⁴ Asarak öldürme, ortaçağ Türk devletlerinde şehrin giriş kapılarında veya meydanlardaki ağaçlarda infaz edilmiştir. Ayrıca suçlu asıldıktan sonra cesedi bir süre asıldığı yerde bırakılmıştır. Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 45.

⁷²⁵ Curt Alinge, “*Moğol Kanunları*”, Çev.Çoşkun Üçok, **AÜHFD**, Cilt 13, sayı 3, s. 114, 115.

⁷²⁶ Ortaçağ Türk Devletlerinde kesilmiş başın teşhir edildiği bilinmektedir; Kanat s. 44.

⁷²⁷ And, s. 30.

⁷²⁸ Timur’un torunu Sultan Hüseyin, dedesinin yaşamı süresince Timur’un koruması altında kalmış, yapmış olduğu hataların üstü kapanmıştır. Dedesi Timur’un ölmesini müteakip devlet başkanı Şahrüh

Osmanlı'da bu ceza genelde askerîlere yönelik olarak uygulanmıştır⁷³⁰. Bundan ötürü de teşhir cezası Sarayda gerçekleştirilmiştir. Cesedin veya kesilmiş başın sergilendiği yer, Fatih devri yapısı olan ve Sarayın şehre açılan merasim kapısı olarak adlandırılan “*Bâbihümayun*”⁷³¹ olmuştur⁷³². Kadı⁷³³ kararıyla kesilen başların ve cesetlerin sadece bu kapı

tarafından isyan ettiği gerekçesiyle idam ettirilir ve uzuvlarının her biri halka ibret olması amacıyla bir pazarın başına asılmıştır. Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 69.

⁷²⁹ 1415 yılında Dimaşk’a (Şam’a) naib olarak tayin edilen Emir Kanıbay’ın isyanı, Memluklu Sultanı Şeyh el-Mahmudi tarafından bastırılmış ve ceza olarak idam öngörülmüştür. Asinin kesilmiş başı da Kahire’ye gönderilerek, kesilen baş şehirde dolaştırıldıktan sonra Zuveyle kapısına asılmıştır. Aynı acı sonla benzer nedenle Dulkadir beyliğinin kurucusu Karaca Mehmet Bey’i de karşılaşmıştır; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 86, 87. Zikretmek gerekir ki Zuveyle kapısı birçok idamın infaz edildiği kapı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

⁷³⁰ Belgelerde askerînin, görevini yerine getirmemesi halinde başının kesileceği tehdidi “*başun sana gerek ise*” şeklinde ifade edilmiştir: “*Sâbıkâ Kavalâ begi olan Ömer’e ve Drama kâdîsına hüküm ki; Sen ki kâdîsın Südde-i Sa’âdet’üme mektûb gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi‘ Tokad nâm karye sâkinlerinden Yûnus nâm kimesne meclis-i ser’-i şerîfe varup bundan akdem oğlu Mehmed nâm kimesneyi katl eyleyen Ahmed nâm sakî ahz olunup serdâr vekîli olan Yûsuf nâm kimesneniün habsine virilüp habsde iken (...) ogulları Halîl ve Ali ve sen ki mezbûr Ömer’sin tevâbi’ünden Ahmed ve merkûm sakîniün hudmetkârı Mûsâ’nun oğlu Mehmed ve Kulaksız Karakas nâm kimesneler nûsfu’l-leylde gelüp merkûm sakîyi habsden îtlâk eyleyüp zulm ü fesâd eyledüklerin bildürüp hükm-i hümayûnum recâsına arz eyledüğün ecilden imdi sen ki mezbûr Ömer’sin zikr olunan sakî seniün yanunda olduğı i’lâm olunmağın basun sana gerek ise sakîyi teslim eyleyüp ve her kim habsden îtlâk itmis ise cümlesi ahz ve kâtil-i merkûm ihzâr olunmak emrüm olmuştur buyurdum ki; Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrüm üzre amel idüp dahi **basun sana gerek ise** sakîyi teslim eyleyüp habsden îtlâk eyleyenler her kim ise cümlesi ahz ve kâtil-i merkûm ihzâr eyleyüp min ba’d fermân-ı şerîfe mugâyir vaz’ u hareket olmaktan begâyet ihtirâz eylesin.*” Kaytaz, **88 No’lu Mühimme Defteri**, Hüküm No: 252, s. 137, 138. “*Devr-i sabıkda sekbanbaşı olan ve harekat-ı namerdiyeye cür’et eyleyen Mustafa ve Arif ağalardan Mustafa Paşa’ya mirmiranlık verilerek Gekbuze’ye geldiğinden Cabbar-zade vasıtasıyla ser-i maktuunun gönderildiğine ve selefi Arif Paşa’nın da Balçık ayanı vasıtasıyla cezası tertip edileceğine dair.*” 29.Z.1225(1811) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 494, Gömlek No: 24279.

⁷³¹ Bâbihümayun, Ayasofya ile Üçüncü Sultan Ahmed meydan çeşmesinin karşısında; Topkapı Sarayı arazisini şehirden ayıran ve Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olup “Suri Sultanî” olarak anılan Saray surunun en büyük kapısıdır. Reşat Ekrem Koçu, “*Bâbihümayun*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 4, İstanbul 1960, s. 1765.

⁷³² Pravişte ve Drama taraflarında türeyen eşkıyadan bazıları kazığa çekilip, bazılarının kesilmiş başlarının gönderildiği ve bu başların Bab-ı Hümayun önüne konulacağına ilişkin kayıt için BOA, Cevdet, Zabtiye Tasnifi, 29/Z/1255(1840) tarih, Dosya No:4, Gömlek No: 184’e bakılabilir. Belge ek 9’da sunulmaktadır.

⁷³³ “*Benim Vezîrim,*

Hemân Rûmili etrâflarında vâkı’ haydûd u eşkıyâyı tathîri ve ebnâ-yı sebillerin ve bilâd-ı İslâmiyyelerin ve kasabalarının emn ü selâmet ü râhatlarına sa’yen, iktizâ idenlere mevâdd-i tenbîh ve mektûblarına fermân ısdâr eylesin!

Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû, Veliyy-i ni’metim, Efendim; Pâd-şâhım,

Pravişte ve Drama Kazâları etrâfında zuhûr iden eşkıyâdan üzerlerine varilub i’dâm ve ru’ûs-i maktû’aları mukaddemâ ‘Abdî Pâşâ ve Pravişte taraflarından vürûd idenlerden mâ’adâ eşkıyâ’-i merkûme bekâyâsından bu def’a bir mikdâr dahî ‘ibreten li’s-sâ’irîn kazığa ilkâ ve dört neferinin dahî ru’ûs-i maktû’aları Der-Se’âdet’e tesyîr olunndığını muhtevî bu def’a Pravişte Kâdîsı’nın vürûd iden İ’lâmî hulâsa itdirilüb Huzûr-ı Şâhâneleri’ne ‘arz olundığı ve vürûd iden ser-i büriyeler dahî Pîş-gâh-ı Bâb-ı Hümayûnlarına vaz’ olunacağı ma’lûm-ı Hümayûnları buyuruldukda, Emr u Fermân

önünde değil, Sarayın başka kapıları önünde de teşhir edildiğine rastlanmaktadır⁷³⁴. Sadece Sarayda görev yapan ve siyaseten katl edilen askerîler değil, devletin herhangi bir köşesinde idam cezasına mahkûm olan valiler⁷³⁵, ayanlar⁷³⁶, defterdarlar⁷³⁷ gibi yönetici kesimde yer alan görevliler⁷³⁸ de bu şekilde teşhir edilmiştir⁷³⁹. Kesilmiş başların teşhir edilmesi, literatürde umumi caydırıcılık teorisi ile bağdaştırılmıştır. Örneğin Zarinebaf, infaz görevlilerin kesik başları teşhir etmelerinin amacının diğer insanların bu olaydan ders çıkarmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir⁷⁴⁰.

İstanbul dışında idam edilmiş görevlilerin cesetleri değil; kıldan yapılmış bal torbası içinde başkente gönderilmiş kesik başları, yıkanıp teşhis

Şevketli, Kerâmetli, Mehâbetli, Kudretli, Veliyy-i ni'metim, Efendim; Pâd-şâhım Hazretlerindir." BOA, Cevdet, Zabtiye Tasnifi, 29/Z/1255(1840) tarih, Dosya No:4, Gömlek No: 184'e bakılabilir.

⁷³⁴ "Kaymakam Paşa

Sadr-ı sabık Şerif Hasan Paşa'nın ser-i maktuunu (silik okunmuyor) mirahur ağanın şatırı getürdü size gönderdim umur-ı seferde kusur edüb dikkat ve zamaniyle düşman üzerine gitmeyüb asâkirin perişanlığına bais ve İsmail'e imdad etmediğinden istilasına sebep ve beyt-il mâl-i müsliminin itlâf-ı izaatine muceb olduğu ve bunlara dair töhmet-i şedide izvile yaftasının tesvidini yapub şimdi tarafıma gönderirsiniz ve yarın ser-i maktuunu Edirne Kapuya vaz'eylesiz ve şimdi defterdarı gönderüb hanesini temhir idesiz" TSA N.E/10190, Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Phoenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, s. 190 Belge no:7.

⁷³⁵ 21.N.1224(1810) tarihli "Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın ser-i maktu'unun Bab-ı Hümayun'a gönderildiği, *avenesi de yakalanıp idam edildiği, yeni valinin Süleyman Paşazade Esad Bey'in olmasının hayırlı olduğu, Süleyman Paşa damadı Davud Paşa'nın da layık olduğu ve her fenalığın Bağdad defterdarından kaynaklandığı*" hakkında belge için bk. BOA, Hattı Hümayun Tasnifi Dosya no 396, Gömlek no 20880/H. "Kayseri ve Niğde tevcih buyrulmuş olan Şam sabık Valisi İbrahim Paşa'nın Cebbarzade tarafından ser-i maktuunun gönderildiği"ne dair 29.Z.1213(1799) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 255, Gömlek No: 14584.

⁷³⁶ 13 Rebiü'l-ahir 1189 (13 Haziran 1775) tarihinde "birkaç seneden berü Bergama Voyvodalıği n'mıyla tuğyan üzre olan"(BOA., D.BŞM.MHF.12802) Veli Ağa'nın ve destekcisi kardeşi İbrahim'in "ser-i maktu"larının İstanbul'a gönderildiği hakkındaki belge için bk. BOA, Cevdet Maliye 19186. Vehbi Günay, "Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancalı Veli" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 2, İzmir 2006, s. 105, 106. Bir başka ayan örneği için bk. Hicri 29.Z.1213 tarihli Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 256, Gömlek No: 14693 olan belge: "Alaşehir Ayanı Hüseyin'in ser-i maktuunun gönderildiği".

⁷³⁷ "İrade-i Seniyye mucebince müfsid *Bağdad Defterdarı Said'in ser-i maktuunun gönderildiğine dair*" 15.L.1232(1817) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 394, Gömlek No: 20856. "Torbalı Kaymakamı Taşlıoğlu Yusuf kendi halinde olmayıp birçok uygunsuz harekette bulunduğu tahkikattan anlaşılmağa ser-i maktuunun Dersaadet'e gönderilmesi hakkında Suğla Mutesellimi İlyaszade İlyas'a hüküm" 29.Za.1236(22 Ağustos 1821) tarihli belge için bk. Cevdet, Dahiliye, Dosya No: 167, Gömlek No: 8310.

⁷³⁸ Gümrük Katibinin başının kesilerek gönderilmesi hususundaki belge şu şekildedir: "Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Edirne'de Gümrük Katibi Ahmed Efendi'nin hareketi na-layıkasından cezası tertip ve ser-i maktuunun takdim edildiğine dair Çorum Mutasarrıfı Ali Celal Paşa'dan Sadaret'e" 22.Z.1232(1817) tarih, Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 495, Gömlek No: 24288.

⁷³⁹ Koçu, s. 1770.

⁷⁴⁰ Zarinebaf, **Crime & Punishment**, s. 158.

edildikten sonra Babihümayun'un önüne ibret olması amacıyla bırakılırdı⁷⁴¹. Ahmet Mumcu'nun *Siyaseten Katl* kitabında, devletin başkenti dışındaki yerlerde idam cezasına çarptırılan kişilerin kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesi konusunda birçok ferman ve emirler vardır. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, katl ile görevlendirilmiş olanların, infazdan sonra kesik başı İstanbul'a teşhir edilmek amacıyla getirmeleri gerekmektedir⁷⁴². Eğer katl fermanının icrası mahalli memurlara emredilmişse onlar da fermanı getiren eliyle, bir yazı ile birlikte kesik başı, İstanbul'a yollarlardı⁷⁴³.

Büyük devlet adamlarının kesik başları, gümüş bir tepsi içinde padişaha gösterilirdi. Padişah bundan sonra "cezasını bulan falancanın kesik başının geldiğini ve ibret-i âlem için teşhir edilmesini"⁷⁴⁴ ya ayrı bir yazı ile ya da kesik kafayı göremedi ise, kafanın geldiğini bildirir bir Hatt-ı Hümayun ile emrederdi.

Teşhir emri çıktıktan sonra, vezir-i azamların, vezirlerin ve bu mevkideki devlet adamlarının başları, gümüş bir tepsi içinde Orta Kapının

⁷⁴¹ Koçu, s. 1770; Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 107.

⁷⁴² "Canikli muhassıl Ali hakkında celalet efzay-ı sahife-i sudur olan emr-ü irade-i aliyyelerinin infaz ve icra olunduğunu muhbir bostancı başı ağa kullarının takriridir ferman hazret-i veliy-yül-emrindir Takrir-i kullarıdır ki Bâ ferman-ı âli nezd-i kullarında mahpus olunan Tayyar Paşa'nın avenelerinden dergâh-ı âli kapucu başlarından Ali nam kimesnenin cezası tertib ve ser-i maktuû Bâb-ı Hümayûna vazî olunmasıyçün nezd-i kullarına hitaben sadır buyrulan ferman-ı âlilerine imtisalen merkurumun cezası tesrtib ve ser-i maktuû Bâb-ı Hümayûn'a vaziyçün irsal olunduğunu mâlum-ı devletleri buyruldukda emr-ü ferman devlet-lu inayetlu sultanım hazretlerindir" TSA N.E/10190, Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 195, Belge no 15.

⁷⁴³ "Gönenli Hasan nam şakinin ser-i maktuunun Kocaeli Mutasarrıfı Mustafa Paşa tarafından gönderildiği"ne dair 29.Z.1206(1792) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 1402 Gömlek No: 56589. Mumcu da bu konuda da ziyadesiyle arşiv belgesi sunmuştur: "Sivas valisi Hüseyin Paşanın kesilmiş başının gönderildiği."ne dair arz ve III. Selim'in Hatt-ı Hümayunu. BAO HAT, n. 4102. 25 Rebiulahr 1216 (4 Eylül 1801) . Erzurum valisi Abdürrahman Paşadan Sadarete, "Mecingird mutasarrıfı Veli Paşanın kesilmiş başının ve muhallefat defterinin gönderildiği"ne dair BOA, HAT N. 4113/A. 21 Cemaziyelahr 1216 (29 Ekim 1801). Trabzon valisi Tayyar Paşadan Sadarete, "Erzurum valiliğine tayin suretiyle Silistreden naklolunan Gürcü Osman Paşanın idamına memur Muş mutasarrıfı Murad Paşa tarafından kesilmiş başının gönderildiğine" dair BOA, HAT N. 4136. 16 Ramazan 1218 (30 Aralık 1803). Bender muhafızı Hasan Paşadan sadarete, "Kaçak Tayyar Paşanın yeğeni Hasan Bey Boğdanda idam olunup başının gönderildiğine" dair BOA, HAT, N. 4117, Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 107, dipnot 281. Örnekleri çoğaltmak mümkündür: "Eşküyadan Kürd Kavas'ın ser-i maktuunun gönderildiğine dair Beyşehir ve Kırşehir Mutasarrıfı Şerif Paşa'dan tahrirat." İçin bk. 29.C.1234(1819) tarih Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 507, Gömlek No: 24923. "Topal Satun adlı şakinin cezasının tertip olunup ser-i maktuunun gönderildiğine dair Haleb Valisi Vahid Paşa'dan Sadaret'e tahrirat." Hicri 19.M.1241(1826) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 507, Gömlek No: 24921.

⁷⁴⁴ Vezir-i âzam Şerif Hasan Paşa'nın kesik başının teşhir edilmesine dair III. Selim'in emri için bk. TSA N.E/10190, Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 190 Belge no: 7.

yanındaki mermer sütunun yanında, orta derecede rütbelilerin kafaları tahta bir tepsi içinde Dış Kapının (Bab-ı Hümayunun) önünde, daha küçük rütbelilerin başları ise aynı kapıda fakat yerde teşhir edilirdi⁷⁴⁵. Görülmektedir ki, sahip olunan mevki makam, teşhirin nerde nasıl yapılacağını etkileyebilmektedir.

Kafalar prensip itibariyle üç gün için teşhir edilirdi⁷⁴⁶. Lakin kesik başın veya cesedin söz konusu yerde günlerce kaldığını Reşat Ekrem Koçu'nun aktardığı bilgilerden anlayabiliyoruz. Koçu oluşan sahneyi şu şekilde izah etmiştir: “Bu gövdeler ve başlar, bu muhteşem kapu önünde bâzan günlerce kalır, kimse kaldırmağa cesaret edemez, taaffün ederdi”⁷⁴⁷.

Kesik başın teşhirinde mühim olan bir nokta da teşhirde kafanın önüne bir de yafta konulmasıydı. Bu yaftada suçlunun hangi sebeplerle idam edildiği özet halinde yazılırdı. Örnek olarak bir yaftayı buraya aktarmak isteriz⁷⁴⁸:

“Dimetoka’ya nefy olunmuş olan Yanya mutasarrıfı esbak Paşevi İsmail Paşa (...) fesâdına bâdî olduğundan başka Arnavutluk’ı ifsâd ve ihlâl dâ’iyyesinden hâlî olmadığı âşikâr ve zâtında müfsid-i mizâc olarak yalnız Arnavutluk değil her nerede olsa ifsâddan vazgeçmeyeceği bed’idâr olduğundan bu makule erbâb-ı fesâdın izâle-i vücûdî lâzımeden olduğuna binâen sâdır olan fermân-ı kazâ cereyân mücebince cezâsı tertîb olunan mûmâ ileyh Paşevî İsmail Paşa’nın ser-maktû’udur” Yaftalara ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür⁷⁴⁹.

Karşılaştığımız bir belgede doğrudan padişahın yaftada hangi cümlelerin yer alması gerektiğine belirttiğine şahit olduk. II. Mahmut,

⁷⁴⁵ Koçu, s. 1770; Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 108.

⁷⁴⁶ Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 108.

⁷⁴⁷ Koçu, s. 1770. Yazarın ifadesine göre 1069/1658-1659 yıllarında Köprülü Mehmed Paşa sadaretinde, Anadolu’da büyük bir isyan çıkarmış olan Abaza Hasan Paşa ile destekleyicileri Halep’te pusuya düşürülmüş ve yakalanmış, on bin kişi idam edilmiştir. Bu nedenle bir yıl boyunca, Babıhümayun önünden her gün 10-15 kesik baş eksik olmamıştı; bunlara bazen cellada verilenlerin cesetleri de ilave edilmiştir.

⁷⁴⁸ Hicri 29/Z/1283(1867) tarihi bu vesika için bk. BOA, HAT, Dosya No: 902, Gömlek no: 39626A.

⁷⁴⁹ “... Sefer-i hümayun için miri akçe ile altı bin nefer piyade tahririne ve kış içinde Hotin muhafazasına memur olmuş iken üç bin nefer mikdarı kefereden ... Hotin’e varınca yollarda fukaray-ı raiyyeti zulüm ve harab ve ırzlarını hetk... eylediğinden... henüz cenke şüru’ olunmazdan mukaddem... firar eylediğinden Hotin’i muhasarasına sebep olan Dukakin mutasarrıfı Kahraman Paşa nam mirmiranın ser-i maktuudur” TSA N.E/11591 ve başka bir yafta için bk. Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 190 Belge no 8.

29.Z.1238(7Ağustos 1823)'de kesik başı gelmek üzere olan Halet Efendi hakkında hazırlanan yafta müsveddesini “*muhnikirce*”(boğucu) bularak beğenmemiş ve yaftada yer alması istediği cümleleri şöyle ifade etmiştir: “...*maktûl-i merkûmun yüzünden çok kimesneler rahnedâr olmuş ve sahîhî ittifâka ri'âyet olunarak bi'l-cümle ehl-i islâm yek-vücûdîye ve sırf isrâfâtıdan ictinâb olunarak sâhib-i pâdişâhım şerî'at efendimizin şerî'ati üzre hareket olunsun ve cümle ehl-i İslâmın beyninden nifâk ve şikâk bertaraf olarak dîn-i Muhammediye'ye gönül birliğiyle sa'y ve gayret olunsun diyü hakkında bu kadar mûsâ'adât-ı şâhânemiz erzânî kılınmışiken diyerek biraz kelâmlar dahi ilâve olunmak iktizâ eder asıl merâmıda bu idi zîrâ...*”⁷⁵⁰. Bu ifadelerden Padişahın mahkûmun devletin bütünlüğünü bozacak eylemlerde bulunmaması, Padişahın şeriatına göre hareket etmesi konusunda ikaz edildiğinin yaftaya yazılmasını istediğini anlıyoruz.

Yafta uygulaması, Tanzimat sonrasında da devam etmiştir. Hatta bu dönemde artık tek bir dil ile değil üç lisan ile yaftalar yazıldığı anlaşılmaktadır. Gerçekten 3.R.1271(20 Mayıs 1855) tarihli vesikadan Rumelili Koska ve Refiki Siyamalı Deli Menol adlı kişiler, teşhiri silah suçundan dolayı yargılanıp cezalandırılmıştır. Kendilerinin kesik başlarının yanına da “...*sair haydutlara ibret olmak üzere üç lisan üzere yaftalar terkimiyle İzmir Balıkpazarı'nda...*” teşhir gerçekleştirilmiştir⁷⁵¹.

Kesilen başlar cellât çeşmesi denilen çeşmenin yanındaki taşların üzerinde de teşhir edilirdi. Çeşmeye cellât çeşmesi denilmesinin nedeni cellâtların infazdan sonra aletlerini bu çeşmede temizlemelerinden kaynaklanıyordu. Söz konusu çeşmenin yanındaki taşlarda ise kesilen başların sergilenmesinden ötürü de bu taşlara ibret taşları denilmekteydi⁷⁵².

Kesik başın teşhir edilmesinin amaçlarından ilki belirtildiği gibi diğer insanlara ibret olmasıdır. Nitekim arşiv belgesi de bu düşüncemizi teyit etmektedir: III. Selim Ramazan ayında koyun kuzu bulunmadığı için

⁷⁵⁰ BOA, HAT, Dosya No: 496, Gömlek No: 24325.

⁷⁵¹ BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 175, Gömlek No: 27.

⁷⁵² Murat Arifoğlu, **Osmanlı'da Cellatlar**, http://www.sabah.com.tr/fotohaber/yasam/cellat_mezarligi?tc=39&albumId=29211&page=1 e.t.: 30.01.12.

kasapbaşını idam cezası ile cezalandırmış ve kesik başının diğer kasap dükkânları önünde teşhir edilmesini emretmiştir. Telhiste padişah, ibreti alem olması için böyle bir ceza verdiğini de açık bir şekilde kaleme almıştır⁷⁵³. Bir başka örnek de 967/1559 tarihli Osmancık Kadısının Divan-ı Hümayuna yazdığı yazıdır. Osmancık'ta ekip halinde eşkıyalık eden Durak adlı Softanın ve diğer bir kaçının siyaset olunduğu ve "...maktûl olanların başlarını getirüp asâ koyup cümle bâgilere ibret..." olduğu belirtilmiştir⁷⁵⁴.

Bu uygulamanın bir diğer amacı da devletin kudret ve haşmetini vatandaşlarına göstermek istemesidir. Nitekim bir mahkûmun zindanın birinden alınıp diğer zindana götürülmesi sırasında, mahkûmun yolculuk esnasında kaçması halinde kesik başının İstanbul'a gönderilmesi yönünde emirnameye rastlanmıştır⁷⁵⁵. Keza eşkıyalık eden⁷⁵⁶, şaki⁷⁵⁷ durumuna düşen kimselerin de "ser-i maktuu"larının İstanbul'a ulaştığına dair belgeler mevcuttur. Eşkıyalık etmek veya şaki durumuna düşmek reayanın ika

⁷⁵³ BOA, HAT, Dosya No: 184, Gömlek No: 8547. Metnin orijinali ek 6'dadır.

⁷⁵⁴ "Osmancık kadısına hüküm ki:

Dergâh-ı mu'allâ'ya mektûb gönderüp Durak nâm sûhte sekiz nefer yoldaslarıyla Hasan nâm sipâhînin derbendde espâb ü emvâlin yagmâ idüp kutta'-ı tarîk ve bâgiler olup tîfengleri ve ikiser yayları ve okla memlû ikiser kuburları ve kılıçları olup Hacı Hamza nâm kasabada yollar kesüp kasaba halkına altın salup ve nâ'ibi habs idüp yedi yüz akça ve elli bir altın virüp halâs olup, sana haber gönderüp müsâriin-ileyh dahi âdemler gönderüp mezbûrûn bâgiler ile kâtâl idüp bir âdemisini katl idüp Kastamoni sancağına sarb yirlere gittüklerinde Âstâne-i Sa'âdet'den ele getirüp haklarından gelüp niçe olduğın arz idesin diyü buyurılmağın, emr-i âlî mücebince müsâriin-ileyh Çorum'dan ılgar idüp âhar sancaklara asup Karadeniz yalısına varup kazâ'-i Bafra[ya] tâbi' karye-i Alaçam'da yetisüp sekiz neferin katl idüp birisini habs idüp getirüp nefsi-i Osmancık'da siyâset olunup ve maktûl olanların başlarını getirüp asâ koyup cümle bâgilere ibret olduğın arz eylemissin. İmdi, bu bâbda dâ'imâ mukayyed olup anun gibi ehl-i fesâd husûsında bundan akdem sana irsâl olunan evâmîr-i aliye mücebince amel idüp ehl-i fesâd ü şenâ'atin gereği gibi haklarından gelüp muhtâc-ı arz olanı yazup bildüresin." BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 969.

⁷⁵⁵ "Sabık Aydın ve Menteşe muhassılını lahik muhassıl Ahmed Ağa hapsedtiğinden, merkumu alarak Seddülbahir zindanına koyması, yolculuk esnasında kaçması halinde ser-i maktuunu alarak İstanbul'a getirmesine dair sabık çavuşbaşılardan Yusuf Ağa'ya emirname." 20.S. 1126(7 Mart 1714), İbnülemin, Dahiliye, Dosya No: 32, Gömlek No: 2848.

⁷⁵⁶ "Sinan nam eşkıyanın ser-i maktuunun alındığı ve bundan maada kırkı mütecaviz dil ve kellenin dahi getirildiği."ne dair 23.M.1211(29 Temmuz 1796) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No:1404, Gömlek No: 56837. "Çirmen havalisinin on dört eşkıya ser maktuu geldiğine dair" 29.Z.1203/20 Eylül 1789 tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 272, Gömlek No: 15941. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁷⁵⁷ "Kızılhisarlı Koca Mustafa nam şakinin ser-i maktuunun gönderildiği."ne dair 29.Z.1204/9 Eylül 1790 tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No:183, Gömlek No: 8456. "Kandıra'da türeyen şaki Hasan'ın ele geçirildiği ve ser-i maktuunun gönderildiği"ne dair Hicri 14.C.1206(1792) tarihli belge için bk. Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No:1402, Gömlek no: 56606.

edebileceği suç türüdür⁷⁵⁸. Bu gerekçeyle reaya hakkında da bu şekilde bir teşhir uygulamasına başvurulduğunu anlayabiliyoruz. Hatta reaya içerisinde zimmî ve Müslim arasında teşhir uygulaması açısından bir fark ortaya konmuştur. Buna göre, Cellât eğer, cesedi sırtüstü yatırıp başını koltuğunun altına koyarsa, bu cesedin Müslüman olduğuna; cesedi yüzükoyun yatırıp başını kalçasının üstüne koyarsa da bu onun zimmî olduğuna işaretir⁷⁵⁹.

Teşhir edilecek mekân kim için ibret olunması öngörülüyorsa o sınıfın huzurunda kesik başın veya cesedin teşhir edilmesine özen gösterilmiştir. Örneğin Esnaf teşkilatından sorumlu olan bir kişinin gerçekleştirdiği kusurdan dolayı o esnaf sınıfının önünde teşhir edilmesi tercih edilirdi: “*Sefer-i hümayuna gidenlerin azimet ettiklerini havi tahriratın arz edildiği ve İstanbul'da et bulunmamakla Kasabbaşı Çil Emin'in ser-i maktuunun kasap dükkânları önüne konulması*” emredilmiştir⁷⁶⁰. Benzer şekilde sefer esnasında başarısızlıkları sebebiyle katlolunan kimselerin başları, orduda bulunan diğer komutanlara ibret olması için orada teşhir edilirdi⁷⁶¹.

Belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti'nde her kesik baş teşhir edilmemiştir. Bu konuya ilişkin örnekler de vardır. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde izah edildiği üzere kesik başın teşhir edilmesi esas kural iken teşhir edilmemesi istisnai bir uygulama olmuştur. Tespit ettiğimiz bir vesikada daha öncesinde çok başarılı vazifeler yapmış ve padişahın ifadesi ile “*sû-i tedbir*” bir şekilde idam edilen Köstendil ayanı Edip Ağanın ser-i maktu teşhir edilmemiş ve kesik başının denize atılmasına karar verilmiştir⁷⁶². Edip Ağanın

⁷⁵⁸ Mumcu, eşkıyalık suçunu devlet görevlilerin işleyip işleyemeyeceğini tartışmış vardığı neticede ise idareci sınıfın ender de olsa eşkıyalık ettiğini, ancak bunların ika ettiği bütün zulümleri böyle vasıflandırmanın imkansız olduğunu belirtmiştir; Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 118.

⁷⁵⁹ Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 123.

⁷⁶⁰ 29.Z.1204(19 Ocak 1616) tarihli belge için bk. BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, Dosya No:184, Gömlek No: 8547. Kasapların mutlaka et bulundurmak zorunda olduklarını I. Ahmed dönemine ait bir kanunnamedeki şu hükümden anlıyoruz : “*Bir kimesne bir şehirde yazılı kassâb olsa mâ dâme ki kassâblık eyleye kışda ve yazda teklif olunub koyun buldurmak kanundur.*”; Kurt, **Kanunname**, s. 19.

⁷⁶¹ Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 178

⁷⁶² “*Kâimmakâm Paşa*

Sadr-ı a'zamın kâimesi ve i'lâm ve mahzar ve İsmali Beğ'in şukkası ve Hurşid Paşa'nın Osman Efendi'ye yazdığı kâimesi manzûrüm oldu bu âdemin katli sù-i tedbîrdir bir muharrikin hatırıyçün bu fesâda ruhsat verilir mi bu âdemler geçen sene Sofya cânibi seraskerî ma'îyyetinde eyledikleri yararlık ferâmûş-ı kabûl eder mi merkûmun Köstendil'den azlini müş'ir bir fermân ve mîrmirânlığı def' ve kendinin dahi teb'îdini hâvî bir fermân çifte tatar ile şimdi çıkarup Köstendil ve havâlisi

kesik başının teşhir edilmemesinin nedeni vesikada şu şekilde kaleme alınmıştır: “...mûmâ ileyh İsmail Beğ kulları müteessir olmuş olduğu meâl-i şukkâsından münfehim olmağla ser-maktû'ının ibreten li'l-gayr bâb-ı hümayunlarına konulmayup deryâya ilkâ olunması tasvîb olunmuş idüğü...”. Buradaki gerekçe İsmail beyin, Edip Ağanın ölümünden çok fazla etkilenmiş olması olarak belirtilmiştir.

Kesik başın teşhir edilmemesinin bir diğer nedeni de ser-i maktunun kime ait olunduğunun bilinmemesidir. Gerçekten gözden kaçmış olan bir vesikada kaymakam Paşa, III. Selim'e kendisine ser-i maktular geldiğini ancak kendisine bu kesik başların kime ait olduğu yönünde bir yazı ulaşmadığı için; mezkûr ser-i maktuların bekletildiğini bildirmiştir. III. Selim de bu kesik başın Zera'lı Abdullah Paşa olduğunu ve ticaret merkezine kâfirlerin istilasına sebep olduğu için cezalandırıldığını telhis ile bildirmiştir⁷⁶³. Burada

kazâlara i'lân olunup Köstendil sancağını Hurşid Paşa'nın müntehabı bir münâsib âdeme verilmesini hâvî ismi açık müşârûn ileyhe hitâben fermânı utâre oluna emhâl ve ihmâl olunmayup şimdi tanzîm ve irsâline ikdâm eylesin

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî-ni' metim efendim

Bu def'a Sirozlu İsmail Beğ kulları tarafından savb-ı âbidâneme vârid olan bir küt'a şukkasında Palaslızâde Mirmirândan İsmail Paşa kulları Köstendil â'yânı Edip Ağa'yı katl ve idâm itmiş olduğunu beyânıyla bu mâddeye dâir Hurşid Paşa kulları tarafından tahrîrat irsâl olacağına binâen müşârûn ileyhin tahrîrine müsa'ade olunması muharrer ve mastûr ve sadr-ı âzamları kullarının dahi bu gün gelen tahrîratında merkûm Edib Ağa'nın katli mîrmîrân-ı mumâ ileyhe lisânen tavsiye ve tenbîh ve ol dahî icrâ-yı irâde ile ser-maktû'ını götürmüş idüğü münderic ve mezkûr olmağla mûmâ ileyh İsmail Beğ'in şukkâsı manzur-ı şâhâneleri buyurulmak için arz ve takdîm kılındığı ve müşârûn ileyh Hurşid Paşa'dan gelecek tahrîrâtâ intizâr olunmak iktizâ edeceği muhât-ilm-i âlileri buyuruldukda emr ü ferman şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî- ni' metim efendim padişahım hazretlerindir.

Merkûmun ser-maktû'ı vürûd itmiş ise de bunun katli mâddesinden mûmâ ileyh İsmail Beğ kulları müteessir olmuş olduğu meâl-i şukkâsından münfehim olmağla ser-maktû'ının ibreten li'l-gayr bâb-ı hümayunlarına konulmayup deryâya ilkâ olunması tasvîb olunmuş idüğü ma'lûm-ı âlileri buyuruldukda emr ü ferman hazreti menlehü'l emrindir.” 29.Z.1223(15 Şubat 1809) tarihli vesika için bk. BOA, HAT, Dosya No: 500, Gömlek No: 24498. Vesikanın orijinali ek 7'de sunulmuştur.

⁷⁶³ 29.Z.1206(18 Ağustos 1792)) Tarihli vesika BOA, HAT, Dosya No: 1412, Gömlek No: 57482'da yer almaktadır. Orijinal hali ek 24'tedir. “Pâdişâhım

Kâimmakâm Paşa

Zera'lı Abdullah Paşa'nın serri maktû'ıdır benderi küferâ istilâsına sebep olmağla cezâsı tertîb oluna cümlelerin cevâbda yazdım sende kendü mektûbuna Prusyalı maddesi nizâm bulduğun yazasın

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî-ni' metim efendim

Dükkü gün sadr-ı a'zamlarından gelen ma'rûzât-ı memhûre huzûr-ı hümayûndan çâkerlerine vâsıl olduğu gibi ahşam ta'yîn olduğundan semâhatlü efendi dâ'ileri mütâla'a etmek için gönderilmişidi bugün sihrî ma'rûzât-ı mezkûre matlûb buyrulduğuna binâen heman şöyle mütâla'a için matlûb olundu sonra çıkdıkda mütâla'a ve hatt-ı hümayûn pusulaları yazılıp gönderilür diyü derhal şeyhülislâm efendi dâ'ilerinden getirilip hey'etiyle huzûr-ı şâhânelerine irsâl olunmuşidi şimdi memhûren taraf-ı bendegîye irsâl buyrulmuş sadr-ı a'zamlarının çâkerlerine olan kâimelerinden

kesik başın kime ait olduğu bilinmediği için teşhir edilmediği net bir şekilde görülmektedir.

Kesik başın teşhir edilmemesinin bir diğer istisnası da ser-i maktunun yeniçeriye ait olmasıdır. Rastladığımız 29.Z.1195 (16 Aralık 1781) tarihli vesikada I. Abdulhamit'e Vezir tarafından yazılan yazıda⁷⁶⁴ Sapanca, Kocaeli, Adapazarı civarında eşkıyaların türediği yönünde Kocaeli mutasarrıfı Osman Paşanın Veziri azama bilgi verdiği, Veziri azamın da bunun üzerine de bu eşkıyaların yakalanarak cezalandırılması yönünde emir verdiğini anlıyoruz. Bunun üzerine on beş nefer eşkıyanın cezaların verildiği ve kesik başlarının gönderildiği ifade edilmiştir. Ancak bu eşkıyaların çoğunluğu belki de hepsi yeniçeri olduğu için kesik başları Bab-ı Hümayunda teşhir edilmemiştir. Vesikada bu mevzu şu şekilde dile getirilmiştir: “...on beş nefer eşkıyanın cezaları tertib ve ruus-u maktuları irsal olunmakla mezburların ekserisi ve belki cümlesi yeniçeri makulesinden olduğuna binaen ruus-u berideleri bab-ı hümayunlarına vaaz olunmayub deryaya ilka olunacağı...”. Görüldüğü üzere sırf yeniçerilere ait oldukları için kesik başlar teşhir edilmeyip, denize atılmıştır.

Vesikalarda yeniçerilerin aleni bir şekilde infaz edilmediği, kendilerinin teşhir edilmesine yol açacak herhangi bir yöneme başvurulmadığı yönünde türlü örnekler vardır. Bu durumda yeniçeriler prensip itibarıyla teşhir yaptırımından muaf tutulmaktadırlar⁷⁶⁵. İsyan derecesine varacak şekilde suç

başka ma'rûzât-ı mezkûrede mevâd var ise çâkerleri ber takrîb vâkıf olamadım hattâ bir kut'a re's maktû' geldi kulunuza olan tahrîrâtta yok kimin ser-maktû' idüğü ma'lûm olamadığından Bâb-ı hümayûna vaz' olunamayub duruyor şimdi sudûr iden hatt-ı hümayûnlarında sen dahi cevâp yazıp gönderesin buyrulmuş ma'rûzât-ı mezkûreye hatt-ı hümayûnları ne vechile yazıldığı ma'lûm olmamak mülâbesesiyle şâyed kulunuzun yazacağım cevâplar muhâlîf zuhûr eder havfı dahi çâkerlerinde derkâr olmağla bu bâbda ne vechile emr u irâdeleri buyrulur ise fermân menlehü'l-emr hazretlerininindir. Kassâbbaşı Hasan Ağa'nın yigirmi sehmi zammıyla gümrükcü nasb olunması ve selefi Süleymân Ağa'nın âcilen gönderilmesi sadr-ı a'zamlarının çâkerlerine olan tahrîrâtında mastûr olmağla bu bâbda dahi ne vechile irâde-i hümayûnları buyrulur ise fermân menlehü'l-emr hazretlerininindir Hasan Ağa'nın gümrükcü nasbiyün şimdi hatt-ı hümayûnları sudûr etmeğle merkûm getirilmek için şimdi âdem gönderildi fermân menlehü'l-emr hazretlerininindir”

⁷⁶⁴ BOA, HAT, Dosya No: 1450, Gömlek No: 12.

⁷⁶⁵ Yeniçerilerin alenen infaz edilmemesi kuralı her vakit uygulanmamıştır. Devleti temelden sarsacak seviyede ve isyan aşamasına gelmiş suçu işleyen yeniçerilerin cesetlerinin teşhir edildiği görülmektedir. Örneğin Patrona Halil isyanının bastırılmasının ardından, Patrona Halil ve destekleyicileri 1730 Kasımında Sultan Ahmet çeşmesinin önünde teşhir edilmişlerdir; Zarinebaf, *Crime & Punishment*, s. 159.

işleyen yeniçeriler, ya başları kesilerek ya da boğularak öldürülmüş ve infaz genelde içerisinde bir hapishanenin de olduğu Ağa Kapısında akşam namazından sonra gerçekleştirilmiştir⁷⁶⁶. Yukarda verdiğimiz örnek ve benzer örnekler; Lange'nin yönetici kısmın teşhir edilmesinin prensip olduğu yönündeki fikrini çürütmüştür diyebiliriz. Lange makalesinde askerî kesimlerin teşhir usulünün sıradan insanların teşhir usulünden daha farklı olduğunu, hatta askerî kesimden insanlar teşhir edildiği vakit, teşhir ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşıldığını ifade etmiştir⁷⁶⁷. Bizce Lange, isyan etmiş veya savaş neticesinde mağlup olmuş askerî komutan ile devletin kendi askerî arasında bir ayırım yapmadığı için bu yanlışlığa düşmüştür. İsyan ve savaş gibi vakalar sonucunda ele geçirilen komutanların teşhir edilmesini tüm askerî sınıfa mal etmek doğru olmayacaktır.

Cesedin teşhir edilmesinin mantığı, cezanın tesirinin devam etmesinin istenmesidir. Yani mahkûmu sadece iki saatliğine teşhir etmek veya mahkûmu toplum huzurunda infaz etmek, kısa süreli işlemlerdir. Ancak mahkûmun cesedinin günlerce teşhiri daha uzun süreli bir uygulamadır. Ayrıca burada cezanın tesirinin daha etkili olacağı düşünülebilir. Zira bu uygulama ile cezanın mevcut olduğu teorik değil, pratik olarak gösterilmektedir. Bu da toplumun cezanın gerçekten uygulandığını görmesi açısından önemlidir.

Tanzimat sonrası Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında da cesedin teşhiri mevcuttur. 16 Nisan 1327(29 Nisan 1911) tarihli Üsküdar Polis Müdüriyetinden Emniyet-i Umumi Müdüriyetine yazılan bir tahriratta "*Katı maddesinden dolayı mahkûm olub idamına irade-i seniye-i hazret-i padişahî şeref sadır olan Arif'in bugün sabah saat on ikiye yigirmi kala memurin-i iadesi muvacehesinde merasim-i mahsusa ile salb edildiği ve iki saat kadar teşhirden sonra on yedinci daire-i belediye memurları tarafından Karaca*

⁷⁶⁶ Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 134; Zarinebaf, **Crime & Punishment**, s. 159. Ağa kapısı hapishanesinin yeniçerilere mahsus bir hapishane olduğu yönündeki görüş için bk. Zarinebaf, **Crime & Punishment**, s. 170.

⁷⁶⁷ Lange, **Ignominious Parading**, s. 86, 87.

Ahmet kabristanına defnedildiği ve müddet-i mezkure zarfında mahal-i kanun ve inzibat bir hal zuhur etmediği" bildirilmiştir⁷⁶⁸.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerin de gösterdiği üzere teşhir uygulamalarından bir diğeri de cesedin veya kesik başın teşhiri olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama doğu geleneğine has bir yaptırım olarak ifade edilse de İslam tarihinde de benzer infaz şeklinin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlıda kesik başın teşhiri bir merasim ile yerine getirilmiştir. Kesilen başlar genelde Bâbıhümayunun önünde ve genelde üç gün süre ile teşhir edilmiştir. Ancak kesilen başların veya cesetlerin tamamının İstanbul'a gönderildiğini söylemek de doğru değildir⁷⁶⁹. Genelde askerilere uygulanan kesik başın teşhir uygulamasındaki amaç devletin kudretini gösterme ve diğer kişilere ibret olma olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamada mühim olan bir diğer nokta, teşhir olunan başın önüne bir yafta konması ve bu yaftada mahkûmun hangi suçu işlediği ve hangi nedenlerle idam edildiğinin yazmasıdır. Yaftada yazılacak hususlar o kadar önemlidir ki padişahlar dahi burada zikredilecek sözlere bizzat müdahale etmişlerdir. Tanzimat sonrasında da bu uygulama devam etmiş, hatta üç dilde yafta yazılması istendiği olmuştur. Kural kesik başın teşhir edilmesi iken, her kesik başın teşhir edilmediğini de zikretmek gerekir. Toplumda infial uyandıracak kişilerin, yeniçerilerin ve kim olduğu net olarak belirlenemeyen kişilerin kesik başları ve cesetleri teşhir edilmemiştir.

c. Saç ve Sakalın Kesilmesi

Osmanlı Devleti'nde karşılaşılan bir diğer teşhir yöntemi de saç ve sakal kesme suretiyle mahkûmu teşhir etmektir. Saç ve sakal kesilmesi, mahkûmun saçını ve/veya sakalını üstün körü dağınık olabilecek şekilde kesmek suretiyle meydana getirilmektedir. Kesilen saç ve sakalın hemen uzamadığı için mahkûm, belli bir süre saç ve sakalı kötü bir şekilde kesilmiş

⁷⁶⁸ BOA, DH.EUM.VRK, Dosya No: 21, Gömlek No: 48.

⁷⁶⁹ Hicri 11/S/1340(14 Ekim 1921) tarihli belgeye göre Gelenbe nahiyesinin Kuyucak ve Sükudalan köyleri arasında, Yunan Kuvayı İşgaliye Jandarma Müfrezesi tarafından düzenlenen pusuda bir şaki ile müfrezeye kılavuzluk eden Bahçıvan oğlu Nikolaki öldürülmüş ve şakînin kesilen başı Kırkağaç kaza merkezinde teşhir edilmiştir. Kayıt için bk. BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 56, Gömlek No: 89.

halde dolaşmaktadır. Mahkûmun saç ve sakalının kötü bir şekilde kesilmiş halde dolaşması da bu uygulamayı dolaylı teşhir kapsamına sokmaktadır. Zira bu şekilde mahkûma uygulanan fiil neticesinde mahkûmun cezalandırıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Konuya sakal bırakmanın dini yönünü belirtmekle başlayalım. Sakal bırakmak, İslam dini tarafından tavsiye⁷⁷⁰ edilmektedir. Hz. Peygamber'in erkekte sakalın ziynet olduğu konusunda Hadisi⁷⁷¹ mevcuttur⁷⁷². Yani sakalın varlığı dini açıdan değer arz etmektedir. Bu durumda suçluya sakalın kesilmesi cezasının verilmesi dini açıdan önemli olan bir husustan mahrum bırakma anlamına gelecektir. Bu da mahkûmda manevi bir baskı yaratmış olacaktır.

İşaret etmek gerekir ki, sakalın kesilmesi sadece dini açıdan önem arz etmemektedir; bu uygulama Doğu geleneğinde "aşağılamak" olarak algılanmıştır. Nitekim tarihte "*Otrar Faciası*" olarak bilinen olayda, Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın Harzemşahlar'a gönderdiği elçilerin sakallarının kesilmesi⁷⁷³ üzerine iki devlet arasında sonuçları çok acı olan bir savaş çıkmıştır⁷⁷⁴. Sakalın kesilmesi veya yolunması o dönemde devletlerarası münasebetlerde olduğu kadar devletin kamu düzeni açısından da önem arz etmektedir. Yani sakala müdahale kamu düzeninin bozulması olarak algılanmış ve cezalandırılması uygun bulunmuştur. Örneğin Moğollarda bir erkeğin sakalının kesilmesi veya koparılması, Moğol Kanunlarına göre

⁷⁷⁰ İslamiyet'e göre sakal bırakılması, Sünnet gereğidir. Bu konuda Hz. Peygamber'in birçok Hadisi vardır. Sakal kesmenin haram mekruh veya yasak olduğu yönünde muhtelif görüşler vardır. Bu konuda tartışmalar için bk. Hayrettin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller Ve Haramlar**, İz yayıncılık, 10. Baskı, İstanbul 2000 ve <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0258.htm> e.t.: 18.01.12.

⁷⁷¹ "*Şüphesiz Allah'ın (yarattığı) bir kısım Melekleri vardır ki onların tesbihi: Erkekleri sakalla, kadınları kakülle süsleyen Allah-ü Teala'yı noksan sıfatlardan tenzih ederiz*", Halebi, C. 2, s. 463.

⁷⁷² Osmanlı toplumunda sakalın önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Öyle ki Müslümanların sakallarını yolmak hakaret olarak algılanmış ve cezalandırılması öngörülmüştür: "... *Keliç kalesi kullarından Nasuh oğlu Hüseyin'in esir satmak, adam kılıçlamak, Müslümanların sakallarını yolarak hareket etmek gibi hareketleri Sancak Beyi Malkoç Bey tarafından arz edildiği... siyaset icrasına* " dair hüküm BOA MÜD N.2 s. 2 Sıra 15, tarih Gurre-Ra 963/14.01.1556, Ahmet Mumcu, **Divan-ı Hümayun**, Phoenix Yayınları, 3'üncü baskı, Ankara 2007, s. 71, dipnot 79.

⁷⁷³ Bazı kaynaklara göre yakılması; <http://www.tarihimiz.net/v3/Haberler/Tarih/OTRAR-FACIASI.html> e.t.:24.01.12.

⁷⁷⁴ Mustafa Özcan, "*Otrar, New York ve Bağdat*" <http://www.haberayna.com/haberdetay.asp?Newsid=85196> e.t.: 24.01.12.

yaralama sayılmıştır ve orta derece bir kötü muamele addedilerek cezalandırılması öngörülmüştür⁷⁷⁵.

Bu ceza ile mahkûm toplumda yer alan diğer erkeklerden bir nebze de olsa şekli açıdan ayrılmaktadır. Genel olarak erkeklerin sakallı olduğu toplumda, dini ve örfi açıdan varlığı önem arz eden sakalın kesilmesi o kişiyi toplumun diğer erkeklerinden fiziki olarak farklı kılmaktadır. Bu şekilde kişi, dolaylı bir şekilde teşhir edilmektedir. Zira kesilen sakal, hemen yarın uzamayacak, sakalın uzaması, belli bir zaman alacaktır. Bu çerçevede dağınık bir şekilde kesilmiş ve bir kısmı uzun bir kısmı kısa olan sakal ile dolaşan bir insan, diğer insanların ilgisini çekecektir. Kanaatimizce, iktidarın böyle bir ceza vermesinin amacı, bu farklılığı ortaya çıkararak mahkûmu dolaylı bir şekilde teşhir etmektir.

Sakalın kesilmesi acı vermek için yapılan bir ceza değildir. Zira hedef bedensel bir ceza yani vücuda acı vermek olsa idi, bunun için uygulanacak çok fazla işkence yöntemleri tercih edilirdi. O zaman bir kişinin sakalının kesilmesindeki hedef insana acı vermek değildir. Peki, sakal kesmedeki amaç ne olabilir? Bizce ilk neden sakal kesilerek mahkûmu aşağılamaktır. Zira sakal, yukarıda da izah edildiği üzere Müslüman toplumda çok fazla önemsenmiştir. İkinci neden de sakalın kesilmesi ile o kişinin suç işlediğinin topluma duyurulmasıdır ki bunu yukarıda izah etmiş idik.

Sakalın kesilmesine Osmanlı Kanunnamelerinde sıkça rastlıyoruz. Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancağı Siyasetnamesi⁷⁷⁶, Niğbolu Sancağı Kanunnamesi⁷⁷⁷, Kanuni'nin Anadolu Eyaleti Siyasetnamesi⁷⁷⁸ ve 1. Ahmed'in Kanun-ı Osmanî'sinde yer alan "*gücüyle kız ve 'avret çeküb nikâh edene yine cebr ile boşadub sakalını kesüb muhkem te'dip edeler*"⁷⁷⁹ hükmü bize sakalın kesilmesinin ceza olarak verilebileceğini göstermektedir.

⁷⁷⁵ Alinge, **Moğol Kanunları**, s. 200.

⁷⁷⁶ "*Kız ve avret çeküb güçle nikâh ettirene cebirle boşadub ve nikâh edenin sakalın kes muhkem let edeler*"; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 192.

⁷⁷⁷ "*Ve bir kimesne güc ile kız veya avret çeküb nikâh etdirse, cebr ile boşadub ve nikâh etdürenin sakalın kesüb ve muhkem let edeler*"; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 427.

⁷⁷⁸ "*Kız ve avret çeküb güç ile nikâh edene cebr ile boşadub nikâh edenin sakalların kesüb muhkem let edeler*"; Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 57.

⁷⁷⁹ Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 184; Kurt, **Kanunname** s. 43.

Bazı kanunnameler ise imamın dahi sakalının kesileceğine ve teşhir edileceğine amirdir. “*Veya kız veya avrat çeküb cebr ile nikâh itdireni ve kız çeküb tağda göcile (?)kabin kıydırub avrat edeni cebr ile boşadalar ve dahi siyaset ideler. Ve nikâh idenin sakalın kesüb muhkem let ideler. O kabin kıyan danışmendin âdeti ise sakalını keseler ve eşeğe bindireler, valla âdeti değil ise tazir ideler*”⁷⁸⁰. Görüldüğü üzere zorla evlendirilmek istenen kadınların nikâhlarını sürekli kıyan imamın sakalın kesilerek teşhir edileceği kanunnamelerde yerini almıştır.

Yasaknamelerde de sakalın kesilmesi şeklinde cezalara rastlamak mümkündür. Padişahın bir yasak kuluna verdiği beratta, deniz kenarında olan yalılarda denize tahıl satılmaması gerektiği “*her kim benüm desturumsuz denize tahıl sata, kadıları ma’rifetile döğüb sakalını kesüb tahılını elinden alub kendünün hakkından gele*”⁷⁸¹ şeklinde hüküm mevcuttur. Bu yasaknamenin dikkat çekici noktası, suçluya aralarında sakalın kesilerek teşhir edilmenin de bulunduğu üç adet cezanın birlikte verilmesidir. Mahkûmun hem sakalı kesilmekte, hem dövülmekte ve hem de ürünleri müsadere edilmektedir.

Sakalın kesilmesi Osmanlı uygulamasında genelde bedeni cezalarla birlikte infaz edilmiştir. Örneğin “*Ve Karaburun ve Edrümid ve Ayazmend ve Kızılca-dağ arabaları evâilden tavarlar ile ol Tuzla’nun tuzın taşıyu ve çeke-gelmişler, gerü ber karar-ı sâbık çekeler taşıyalar, getürü-gelen yerlere iledeleler, geri çekmeyeler, bugur kazıyyesiyçün, vermeyeler deyü Sinan Paşa hazretleri padişaha ‘arz edüb mezbur arabalardan bugur ref’ olundı, her kim ki temerrüd edüb tuz çekmeyüb geri çekicek olursa mezkûr kulum duta, dutup yüklerin yabanda koyub develerin beglik ede, **kendülerün sakalın kese, burunların yara, yasağum yerine getüre, haklarından gele, kimesne mani’ olmaya; ...***”⁷⁸² hükmüyle, nakliyecilikle ilgili bir yasağa uymayan

⁷⁸⁰ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 60, md. 15 dipnot 3; Akgündüz, *Kanunnameler 4. Cilt*, s. 368, md. 26.

⁷⁸¹ Anhegger, İncalcık, s. 61, vesika 44.

⁷⁸² Anhegger, İncalcık, s. 31, vesika 22.

kişilerin sakallarının kesileceği, burunlarının delineceği, mallarının müsadere edileceği anlaşılmaktadır.

Ancak salt sakal kesilme şeklinde cezaların verilebileceği de vakidir. Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi'nde sefere geç varan ve görev yerine geç ulaşan yayanın da sakalının kesileceği hükme bağlanmıştır: “*ve dahi sefere geç varan ve kulluğa geç varan yayanın sakalın keseler*”⁷⁸³.

Özetle sakal, gerek İslam toplumunda gerekse doğu kültüründe önemsenen bir erkek aksesuarı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple bu aksesuar Osmanlı toplumunda cezanın konusu olabilmıştır. Gerek kanunnameler gerek yasaknameler sakalın kesilmesine ilişkin örneklerle doludur. Genelde bedeni cezalar ile birlikte uygulanan sakal kesilme cezasında amaç mahkûmu aşağılamaktır. Sakalın hemen bir günde uzayamayacağını düşündüğümüzde de bu uygulamanın aynı zamanda dolaylı bir teşhir yaptırımı olduğunu ifade edebiliriz.

d. Damgalamak veya Alnı Dağlamak Suretiyle Teşhir Etmek

Osmanlı Devleti'nde rastlanılan bir diğer teşhir yöntemi de mahkûmu damgalamak veya alnını dağlamak suretiyle teşhir etmektir. Hemen ifade etmek gerekir ki mahkûmun alnını dağlamak veya damgalamak iki yönlü bir cezadır. İlkin bu ceza infaz edilirken mahkûma bedeni bir acı hissettirilmektedir. İkinci olarak bu ceza ile mahkûmun vücudunda sürekli bir iz bırakılmaktadır. Mahkûm yaşadığı müddetçe alnındaki dağ izini ve damga izini sürekli taşıyacaktır. Bu da onu diğer insanlardan ayırmış olacak ve mahkûm ömür boyunca kendi kendini teşhir etmiş olacaktır. Bu bağlamda cezanın şiddeti açısından, teşhirin diğer infaz şekilleri dikkate alındığında, alna damga basılmasının veya alnın dağlanmasının şiddetinin yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

Osmanlı kanunnamelerinde bu ceza yönteminin yer aldığını görmekteyiz. Bosna Kanunnamesi'nde yer alan “*Ve tezvîr ve telbis zahîr olanı muhkem hakkında gelip alnına damga basalar*” hükmü buna bir örnektir⁷⁸⁴.

⁷⁸³ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 319, md. 206.

⁷⁸⁴ Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 59.

Pezevenklik suçunu işleyenlerin alınlarının dağ edilmesini öngören Yavuz Sultan Selim'in Niğbolu Sancağı Kanunnamesi⁷⁸⁵, IV. Mehmed Kanunnamesi, Kanuninin Umumi Kanunnamesi ve II. Selim'in Celâl-zâde Kanunnamesi⁷⁸⁶ de diğer benzer hükümleri ihtiva etmektedir⁷⁸⁷. Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. I. Ahmed zamanında çıkartılan kanunname de pezevenklik suçu işleyen kişinin alınının damgalanması gerektiği hükme bağlanmıştır⁷⁸⁸.

Heyd bazı sahtekârlık çeşitlerinin alın dağlanması şeklinde cezalandırıldığını ifade etmiştir⁷⁸⁹.

Uygulamaya baktığımızda hayat kadınlarının da kızgın demirlerle dağlandığını arşiv belgesinden anlamaktayız: "*Beylerbeyi hanından ahz olunan üç nefer fahişelerin ikisi teşhiz olunub biri çuvala konub salb oluna deyü buyruldu*"⁷⁹⁰.

Sonuç olarak, mahkûmunun alına dağlamak veya damgalamak Osmanlı Devleti'nde uygulanan bir diğer teşhir usulü olarak karşımızda durmaktadır. Bu usule hem kanunnamelerde hem de uygulamada rastlamak mümkün olmuştur. Muhtelif suçlara uygulanan damgalamak, mahkûmda iki türlü etki yaratmaktadır. Bunlardan ilki maddi işkence sağlamasıdır; ikincisi ise mahkûmun teşhirinin sürekli olarak devam etmesidir.

e. Sürgün Cezası Mahkûmlarının Teşhiri

Osmanlı'da karşılaşılan teşhir usullerinden biri de sürgün cezasına mahkûm olanlarla ilgilidir. Bu usulde sürgün olunan kişinin, sürgün gittiği yerde ilan edilmesi söz konusudur. Kısaca sürgün cezası hakkında bilgi verdikten sonra bu usul hakkında açıklamalarda bulunalım.

Sürgün, bir yerden (gönüllü veya gönülsüz) uzaklaştırma, zorla göç ettirme yada siyasi iktidarın bir topluluk veya bireyi başka bir yere cezai

⁷⁸⁵ "Ve pezevenklik edenin alında dağ edeler"; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 427.

⁷⁸⁶ "Ve pezevenklik edenin alından dağ edeler"; Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 357.

⁷⁸⁷ Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 58, 60. "Ve pezevenklik edenin alında dağ edeler", Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 369, md. 29.

⁷⁸⁸ "... püzevenklik edenin alında dağ edeler..." Kurt, **Kanunname**, s. 43.

⁷⁸⁹ Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 645.

⁷⁹⁰ BOAFKT N. 3834, 2 Muharrem 1011(22 Haziran 1602), Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 119, dipnot 340.

müeyyide olarak iskân ettirmesi şeklinde tanımlanmıştır⁷⁹¹. Bu yaptırım türü, reaya ve askerî sınıftan olan kişilere uygulandığı gibi, kadın erkek veya Müslüman gayrimüslim ayırımı yapılmadan herkese tatbik edilmiştir. Sürgün cezasında sürgün edilen yer, belli bir şehir veya kasabadan başka şehire olabildiği gibi, bulunduğu mahalleden başka bir mahalleye de olabilmektedir.

Sürgün cezası verilenler, sürgün yapılan yere geldiklerinde haklarında verilen sürgün fermanı okunur ve halka ilan edilirdi⁷⁹². Sürgün cezasını infaz eden çavuş veya diğer görevli, mahkûmu ve fermanı ilan ederek teşhiri gerçekleştirilirdi. Böylece sürgün yerindeki halkın hem mahkûmdan hem de mahkûmun işlemiş olduğu suçtan haberi olurdu. Mahkûmun ve hakkında verilmiş olan sürgün fermanının teşhir edilmesi, sürgün cezasının anlam kazanması açısından da önemlidir. Sürgün edilen kişinin ilan edilmediğini düşündüğümüzde, mahkûm o bölgeye dışarıdan gelmiş herhangi bir kişi gibi algılanabilirdi; fakat o kişinin suç işlemesinden ötürü, ceza olarak o bölgeye getirildiğinin ilan edilmesi, onu, bölgeye gelen masum kişilerden ayırmaktadır. İlan veya teşhir olmasa idi, masum ile mahkûm arasındaki fark ortaya çıkmamış olacaktı.

Sürgün cezasını infaz ile görevli kişi fermanı ve kişiyi teşhir ettikten sonra fermanı sicile tescil ettirir ve kadıdan sürgünü getirip teslim ettiğine dair tahrirat ve ilam alarak geri dönerdi. Sürgün hükümlerinin hemen hepsinde, görevli kişinin yapması gereken konular yazılmaktaydı⁷⁹³. Görevli kadı ve

⁷⁹¹ Daşcıoğlu, s. 19.

⁷⁹² M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler", **Belleten**, C. XV, S. 60, TTKY, Ankara 1951, s. 534.

⁷⁹³ Örneğin "Ber-mantûk-ı emr-i münîf merkûm menfiyyen meks ve ikâmet itdirildiğini nâtuk Tekfurdağı Nâ'ibi'nin vârid olan i'lâmının mefhûmu bâ-fermân-ı 'âlî şerh virildi Fî 24 R (Rebî'ü'l-ahir) sene 205 [31 Aralık 1790] İtlâkıçün emr yazılmışdır Fî evâsıt-ı CÂ (Cemâziye'l-evvel) sene 205 [Ocak, Şubat 1791]

Tekfurdağı Nâ'ibi'ne hüküm ki

Ordu-yı hümayûnum levâzimâtı ve mühimmât-ı seferiyyesiçün bundan akdem Sakâbâşı nasb olunan (boş) zîde kadruhunun me'mûr olduğu mühimmât kalb olub mahallinde isti'mâli kalb olmakdan nâsî husûs-ı mezkûr bu def'a sirren ve 'alenen teftîş ve tahaffus ve istintâk oldukça Debbâğlar Kethüdâları'nın ve Kırbacı ve Küfe Esnâfları Kethüdâları'nın husûs-ı mezbûrde bir dürlü tekâsülleri olmayub ancak hîle ve mel'ânet Sarrâclar Kethüdâsı Salih nâm kimesnenin olduğu zâhir ve balâda mezkûr esnâf-ı mezkûrünün esnâfı dahî min-ba'd ihtiyâr ve 'amel-mânde olanlara değdirmeyüb a'lâ dikeceklerine ta'ahhüd itmelerine Sarrâclar Kethüdâsı merkûm Salih'in te'dibi iktizâ eylediğini hâlâ rikâb-ı hümayûnumda Sekbânbaşı olan Ömer dâme mecdehu bâ-takrîr inhâ eylediğine binâ'en vech-i meşrûh üzere Sarrâclar Kethüdâsı merkûm Salih ocakdan mübâşir ma'rifetiyle Tekfurdağı'na nefy ve iclâ olmak fermânı olmağın imdi sen ki mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin merkûm Salih ocakdan me'mûr

naipten sürgünün hangi gün geldiğini gösterir belgeyi de aldıktan sonra geri dönerdi⁷⁹⁴.

f. Mecmua ve Gazetelerde Suçluların Teşhiri

Tanzimat sonrası Osmanlı döneminde gelişen teknolojiye bağlı olarak fotoğraf, parmak izi gibi suçluyu fiziken belirlemeye yaracak yöntemlerin adli teşkilatta uygulanmaya başlandığını görüyoruz. Suçluların özellikle fotoğraflarının dergilerde, gazetelerde, mecmualarda gösterilmesi, suçluları teşhir etmek manasına gelmektedir. Zira bu şekilde toplumun o suçludan haberdar olması, onun fiziki yapısının gözler önüne serilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir.

Suçluların fotoğraflarının teşhir edilerek suçun önlenmesinin hedeflendiğini arşiv kayıtlarından anlayabiliyoruz. Zabtiye Müşiriyeti ve Maliye Nezaretine yazılan 1.Z.1284(1868) tarihli vesika⁷⁹⁵ ile hırsızlık, yan kesicilik gibi suçları işleyen kişilerin fotoğrafları çekileceği ve bu fotoğraflarının bir dergide basılacağı, böylelikle bu kişilerin bir daha benzeri suçları işlemelerinin önüne geçileceği anlaşılmaktadır. Vesika, yankesicilik, hırsızlık gibi türlü edepsizliği ika eden şahısların, ceza kanununun ilgili hükmünün icrası ile kendi memleketlerine gönderildiğinden; fakat yine de bu kişilerin bir şekilde yolunu bulup İstanbul'a dönerek huy edindikleri türlü fenalıkları yapmaya devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Bundan dolayı bu kişileri teşhis etme noktasında kolaylık olması ve rahatlıkla yakalanabilmeleri için mezkûr kişilerin fotoğraf ve resimlerinin tertip edilecek bir dergiye basılması istenmektedir. Fotoğrafla birlikte kendilerine isnat olunan suçun

*mübâşir-i merkûm ile ol tarafa hîn-i vusûlünde menfiyyen meks ve ikâmet üdirüb bilâ emr-i şerîf utlâk ve mahall-i ahire hareketine irâ'et-i ruhsatdan hazer ve mücânebet ve menfiyyen meks ve ikâmet üdirildiğini mübâşir-i merkûm ile Der-'aliyyem'e i'lâma müsâre'et eylemen bâbında Fî evâsıt-ı R (Rebî'ü'l-ahir) sene 205[1790]" hükmü görevlinin neler yapması gerektiğini izah etmektedir. Suha Oğuz Baytimur, **25 Numaralı Kal'Abend Defteri**, Fırat Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 70.*

⁷⁹⁴ Konuya ilişkin şu belge örnek olarak gösterilebilir: "(Fî evâ'il-i R (Rebî'ü'l-ahir) sene 205) Ber-mûceb emr-i 'âlî merkûm menfiyyen meks ve ikâmet üdirildiğini nâtk Bozcaada Nâ'ibî'nin vârid olan i'lâmının mefhûmu bâ-fermân-ı 'âlî şerh virildi Fî 15 R (Rebî'ü'l-ahir) sene 205[1790,1791]"

Bu dahî Bir sûreti Çavûşbaşî mûmâ-ileyhe ve Bozcaada Cezîresi Nâ'ibî'ne küçükleri Ataullah'ın cezîre-i mezbûreye nefy ve iclâsıçün siyâk-ı sâbık üzere" Baytimur, s. 55.

⁷⁹⁵ Belgenin orijinal hali ek 4'tedir. Kayıt BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 403, Gömlek no: 12'de yer almaktadır.

derecesinin de dergide yer alması belirtilmektedir. Bu derginin bir nüshasının Zabtiye’de bulunması, birer nüshasının da İskenderiye, İzmir, Selanik, Beyrut, Trabzon gibi büyük şehirlere ulaştırılması arzulanmaktadır⁷⁹⁶.

Bu uygulamayı teşhir içerisinde alışımızın nedeni, suçluların fotoğraflarının dergide basılarak ilan edilmesidir. Kişi fiziken olmasa da fotoğrafı kanalıyla teşhir edilmektedir. Basılan derginin sadece İstanbul’daki Zabtiye müşiriyetinde değil, İskenderiye, Beyrut, Trabzon gibi büyük şehirlere de gönderilmesi, ilanın daha fazla kişi tarafından bilinmesinin hedeflendiğini göstermektedir. Kayıttan bu derginin kimler tarafından edinilebileceği konusunda net bir ifade mevcut değildir. Ancak bizim kanaatimiz bu derginin prensip itibarıyla Zabtiye Müşiriyetinde bulunması ve buradaki görevlilerin bu dergideki suçluları görmesinin istendiği yönündedir. Yani tüm topluma açık bir dergiden ziyade, sadece Zabtiye Müşiriyeti personelinin elde edebileceği bir dergi söz konusudur. Vesikada geçen “..sühûlet-bahş olunmak...” yani kolaylık olması açısından denilerek bu şekilde zabtiye teşkilatının vazifesini rahat yapması hedeflenmektedir. Bu da bizde bu derginin sadece bu teşkilatta yer alacağı kanaatini oluşturmaktadır.

Mevzuat hükümleri, uygulamaya da aksetmiştir. Ek 16-B’de sunmuş olduğumuz Rumi 15 Eylül 1329 (28 Eylül 1913) tarihli belge⁷⁹⁷ “*Payi-taht’ın Ma’ruf Hırsızlarından*” başlığını taşımaktadır. 6 adet suçlunun fotoğraflarının teşhir edildiği belge, Zimmî Müslüman, çocuk, yaşlı ayırımı olmadan teşhirin uygulandığını göstermesi açısından önemlidir. Gerçekten üst sıradaki fotoğraflardan en sağdaki ve en soldaki kişilerin çok küçük oldukları yine fotoğrafın kendisinden anlaşılmaktadır. Alt sıradaki fotoğrafların en sağdaki ve en solundaki kişilerin ise Yunanlı oldukları yine belgeden anlaşılmaktadır.

Belgede teşhir olunan mahkûmların adları, nereli oldukları, işledikleri suç tipleri ve kaç sefer mahkûm oldukları yazılıdır. Örneğin en üst sağ tarafta gördüğümüz kişi, “*meşhur yankesici: dede ağaçlı İbrahim bin hacı Ahmed*” olarak tanıtılmakta ve beş defa mahkûm olduğu belirtilmektedir. Hemen onun

⁷⁹⁶ Bu şehirlerde derginin hangi kuruma gönderileceği yazılı olmasa da oranın zabtiyesine gönderileceği açıktır.

⁷⁹⁷ Belge, Milli Kütüphane’de Polis Mecmuası, 1. Cilt, 5. Sayı, 1962 SA 57’da yer almaktadır.

yanındaki kişi ise “*sârik: İbrahim: namı digar mallek bin mehmed (?)*” olarak tanıtılıp beş defa mahkûm olduğu yazılmıştır. Üstteki fotoğraflardan en solda olanda ise hırsız Ahmed bin Mustafa’nın iki defa mahkûm olduğu yazılıdır. Altteki fotoğraflardan en sağdaki kişi hırsız Yunanlı İristindi (?) veled-i paskal olarak tanıtılıp, bu kişinin iki defa mahkûm olduğu yazılmıştır. Altteki fotoğraflardan ortada siyahî olan kişi ise hırsız İstanbul’lu Ahmed bin Mehmed olarak tanıtılmakta ve sirkattan iki defa, katil kastı ve cerh fiilinden ise üç seneye mahkûm olduğu belirtilmektedir. Son fotoğraftaki mahkûm ise yine bir Yunanlıdır: Meşhur yankesici Lalaistaliv (?) veled-i Yorgo üç defa mahkûm olmuştur. Tüm mahkûmlarda ortak olan nokta en az iki defa mahkûm olmalarıdır.

Suçluların fotoğraflarının polis mecmuasında teşhir edilmesi uygulaması sadece İstanbul’da işlenen suçlar için uygulanmamış, ülkenin değişik yerlerinde suç işleyen kişilerin fotoğrafları neşredilmek üzere istenmiştir. Örneğin Beyrut’ta yakalanan yankesici Şamlı Ahmed bin Bekiri’nin iki fotoğrafından birisi polis mecmuasında yayınlanması için İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumisi’ne verilmiştir⁷⁹⁸.Örnekleri çoğaltmak mümkündür⁷⁹⁹.

Polis mecmuasında sadece ulusal suçlular değil, uluslararası suçlularda teşhir edilmekte idi. Örneğin ulaştığımız bir belgede⁸⁰⁰ bütün dünya polisinin aradığı bin elli yan kesiciden 20 tanesinin Polis dergisinde teşhir edildiği görülmektedir. Mecmuada teşhir yapılırken genelde her suçlunun iki adet fotoğrafı konulmuştur. Kayıttan anladığımız kadarıyla fotoğraflar, yurt dışından gelmektedir, zira her fotoğrafın altında Latin

⁷⁹⁸ 14.ZA.1331/15 Ekim 1913 tarihli “*Beyrut’da yakalanan yankesici Şamlı Ahmed b. Bekirin iki fotoğrafı ve parmak izlerinin takdim kılındığı. Bunlardan birinin polis mecmuasında neşri, diğerinin de incelenmek üzere İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumisi’ne verilmesi.*” Hakkındaki kayıt için bk. BOA, Dahiliye Tasnifi, Polis Mecmuası Alt fonu, Dosya no:8, Gömlek No: 2.

⁷⁹⁹ 06.L.1337(1919) tarihli Edirne Polis Müdüriyeti’nin vilayet dahilinde hırsızlık yapanların fotoğrafları takdim kılınmış olmazsa Polis Mecmuası’nda teşhirleri talebine ilişkin kayıt için bk. BOA, DH.EUM.PMC. Dosya No: 4, Gömlek No: 22. Bir başka kayıt için bk. Milli Kütüphane, Emniyet-i Umumiye Dairesi, Polis Mecmuası, 1. Cilt , Sayı 25, Yer Numarası 1962 SA 57, Rumi 15 Temmuz 1330.

⁸⁰⁰ Belge, Milli Kütüphane’de Polis Mecmuası, 1. Cilt, 5. Sayı, 1962 SA 57’da yer almaktadır. Belge için bk. Ek 16-A.

harfleriyle tam olarak okunamayan ancak suçlunun adı ve soyadı olduğunu tahmin ettiğimiz kelimeler mevcuttur.

Polis mecmuasında mahkûmların fotoğraflarının, isimlerinin teşhiri uygulaması Rumi Temmuz 1329(Temmuz 1913) ile 1 Teeşrinievvel 1330 (14 Ekim 1914) arasındaki ilk 30 sayıda gerçekleşmiştir. 15 Teeşrinievvel 1330 (28 Ekim 1914) tarihli 31 numaralı sayıdan itibaren suçluların fotoğraf ve isimlerinin teşhiri uygulaması ortadan kalkmıştır.

Daha sonraki dönemlerde (1336'da) firarda bulunan suçluların evsaf ve eşkâllerini belirlemek amacıyla Takibat Gazetesi adı altında aylık bir dergi çıkarılmıştır⁸⁰¹. Bu dergide de suçluların fotoğraf ve parmak izleri teşhir edilmiştir.

Toplumsal otokontrolden yararlanılmak üzere adli teşkilat tarafından kullanılan suçluyu fotoğrafıyla teşhir etme uygulamasının da suçu önleme ve toplumsal otokontrol noktasında pek de başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Tarih bize, suçlunun fotoğrafıyla teşhir edilmesinin başarılı olmamasını üç nedene bağlamamıza sebep olmuştur⁸⁰². İlki fotoğrafın çekildiği andan itibaren yıpranmaya başlaması ve bu nedenle kişinin net olarak belirlenmesinin zorlaşmasıdır. İkincisi ise suçluların sahte isim vermeleri halinde ya da bazı durumlarda zanlıları gören ama tanımayan şahitlerin, binlerce fotoğraf yığını arasından suçluları tespit etmelerinin giderek imkânsız hale gelmesidir. Son olarak üzerinde durulması gereken mevzu kılık ve imaj değiştirme konusunda oldukça başarılı suçluların mevcut olmasıdır⁸⁰³. Polis mecmuasında resmi bulunan bir kişi buna iyi bir örnektir. Avrupa'da sahtekârlığı iş edindiği anlaşılan ve bu sebeple kılıktan kılığa oldukça başarılı şekilde giren bahse konu şahsın, çeşitli pozlarda çekilmiş fotoğrafları tek bir pozda birleştirilerek, Osmanlı sınırları içerisindeki ilgililere uyarıcı olması amacıyla yayınlanmıştır⁸⁰⁴. Bu sorun sadece Osmanlı'da değil, Batı'da ortaya

⁸⁰¹ 24/N/1336(1918) tarihli evrak için bk. BOA, DH.EUM,4.ŞB, Dosya No: 49, Gömlek No: 41.

⁸⁰² Bu üç neden arasında üç sonuçtur. Nitekim bu üç tespit, mahkûmu fotoğrafı ile teşhir etmeye başlanmasından sonra ortaya çıkmıştır.

⁸⁰³ Bingöl, s. 854.

⁸⁰⁴ Fotoğraf için bk. Polis Mecmuası, Sayı 17 (22 Kanunuevvel 1327, 4 Ocak 1912) 4 Kanunusani 1327(17 Ocak 1912), s. 129 ayrıca Bingöl, Ek 5.

çıkılmıştır. Bundan dolayı da çap pergelleri ve çeşitli cetveller kullanılarak, bir beden üzerinden 10 farklı antropometrik ölçü alınması anlamına gelen Bertillonaj⁸⁰⁵ sistemine geçilmektedir ki bu bizim çalışma konumuzun dışında yer almaktadır⁸⁰⁶.

Tanzimat sonrası dönemde gelişen teknolojiye bağlı olarak, fotoğraf, parmak izi gibi suçluyu fiziken belirlemeye yarayacak yöntemler adli teşkilatta uygulanmaya başlamıştır. Bu çerçevede suçluların fotoğrafları gazete ve mecmularda yayınlanmaya başlamıştır. Vesikalardan bu uygulama ile memurların işlerinin kolaylaşacağı ve rahatlıkla yakalanabileceğinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Mecmualarda sadece fotoğraf değil, mahkûmun adı, kaç kere suç işlediği de yazılmıştır. Hatta Uluslararası suçlularında teşhiri söz konusu olmuştur. Fakat bu yöntemde fotoğrafın yıpranması, binlerce fotoğrafın olması, kılık ve imaj değiştirme konusunda başarılı hırsızların olması suçluların yakalanmasında istenilen sonucun alınmasını engellemiştir.

⁸⁰⁵ Bu sistem, insan vücudundaki boy, kafa uzunluğu, kafa genişliği, kol uzunluğu, oturur durumdaki boy, sol orta parmak uzunluğu, sol serçe parmak uzunluğu, sol ayak uzunluğu ve yanak genişliğinin ölçülmesi esasına dayanmakta idi. İşbu sistem babası tıp profesörü olan Fransız polis memuru Alphonse Bertillon (1853–1914) tarafından üretilmiştir. Sistemin uygulanmaya başlamasından itibaren özellikle suç işlemede tekerrür etmiş birçok mahkûm yakalanmaya başlamıştır. Bu nedenle o dönemde tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır. Sistemin biraz tuhaf bir uygulama olması ve sonrasında, Kansas’da Fort Leavenworth cezaevinde tutulan iki mahkûmun aynı ölçülere sahip olması gibi nedenlerle uygulamasından vazgeçilmiştir. Bu sistemi takiben gelişen bilim artık parmak izinden yola çıkarak suçluların yakalanmasını temin etmiştir.

<http://isaacmcphee.suite101.com/the-bertillonage-system-a52065> ve <http://www.nlm.nih.gov/visibleproofs/galleries/biographies/bertillon.html> e.t.: 19.01.12. ölçülerin nasıl alındığına ilişkin görsel bilgi için bk.

http://www.nlm.nih.gov/visibleproofs/education/measure/ii_c_102.pdf e.t.: 19.01.12.

⁸⁰⁶ İfade etmek gerekir ki Osmanlı da bu sistemden yararlanmak üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Nitekim *Antropometrik hizmetinin teşkili zımnında kontrato ile hizmet-i saltanat-ı seniyyeye dâhil olmuş olan* Fransız memûriyetinden Mösyö Föke ile anlaşma yapıldığı ücret, harcırah konusunda gereğinin yapılması için, Hariciye Nezareti’nce Sadaret makamına hitaben kaleme alınan bir yazı (12 Teşrinisâni 1314) 24 Kasım 1898 tarihini taşımaktadır; BOA, BEO Dosya 1233, Gömlek 92401. Daha sonra *Mücriminin ölçü ve eşkâllerinin ahzına dair nizamname* çıkartılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Bingöl, s. 857.

g. Hükümün İlanı ve Teşhir

Türk hukuk literatüründe hükümün ilanının bir çeşit teşhir olduğu konusunda tartışma yoktur⁸⁰⁷. Bazı yazarlar ilandan maksadın ibret esasına dayanan bir özelliği olduğunu belirtip, teşhir muhakkak gerekli görülüyorsa bunun yayın yoluyla da yapılabileceği fikrindedirler⁸⁰⁸. Muhtar Çağlayan ise hükümün ilanını *gıyaben teşhir* olarak tanımlamıştır⁸⁰⁹. Yazara göre teşhir bir taraftan, çok ağır olan cürmün işlendiğini bilen ve haber almış bulunan kimselerle halka, failin cezalandırıldığını böylece adaletin yerini bulduğunu duyurma diğer taraftan da ibret teşkil etmesi suretiyle cezanın genel önleme amacına hizmet etmiş olmaktadır⁸¹⁰. Bu sayede teşhir ile toplumun tatmin edilmesi ve halkın devlete olan güveni pekiştirilmiş olmaktadır. Böylelikle hükümden sonra bir intikam devresinin açılması engellenmiş olacaktır⁸¹¹.

Hükümün ilanı müessesesi, Osmanlı Devleti'nde karşılaşılan bir diğer teşhir yöntemidir. Bu uygulamada mahkûm hakkında verilmiş olan kararın toplumun bilgisine sunulması söz konusudur. Bu bağlamda kesik başın önün konulan yafta, sürgün cezasına mahkûm olan kişinin sürgün yerine vardktan sonra ilan edilmesi, şehirde dolaştırılan kişilere eşlik eden münadilerin ilanı hükümün ilanı şeklinde teşhir uygulamalarına birer örnektir. Bu başlık altında ise bu sayılan yöntemler dışında hükümün ilanı örneklerine değineceğiz.

Hükümün ilanı müessesesini Tanzimat sonrası Osmanlısında ziyadesiyle görmek mümkündür. Bu dönemde ilan bazen cezanın infaz edildiğinin halka duyurmak suretiyle gerçekleştirilmekte; bazen de gazetelerden yararlanılmak suretiyle ifa edilmektedir. Bu konudaki ilk örneğimiz 1329/1913 tarihli Polis Mecmuasında yayınlanan idam edilenlerin

⁸⁰⁷ Ahmet KILINÇ, “*Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihi Açısından Yaptırım Türü Olarak Teşhir*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ongün’e Armağan, C. XI, S.1-2, Ankara 2007, s. 1023.

⁸⁰⁸ Nejat Öztürk, **Türk Ceza Kanunu Şerhi ve Tatbikatı**, Birinci Cilt, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1966, md. 43.

⁸⁰⁹ M. Muhtar Çağlayan, **Türk Ceza Kanunu**, 1. Cilt, 3’ncü baskı, Yetkin yayınları, Ankara 1986, s. 369.

⁸¹⁰ Çağlayan, s. 369.

⁸¹¹ Çağlayan, s. 369.

listesini gösteren belgedir⁸¹². “*Vaka’ı cinâyete fâ’illerinden olub vecâhen muhâkemeleri bâlâ icrâ (?) sâlben i’dâm olunanlardan*” başlığını taşıyan belgede 10 kişinin sadece başlarının fotoğrafları mevcuttur. Tamamı erkek olan mahkûmların giydikleri fesleri üzerlerinde 1’den 10’a kadar rakamlar verilmiştir. Resmin altında da rakamlarla belirtilen kişilerin isimleri yazılıdır. Örneğin 1 numaralı kişi “*Jandarma Kemal*”, 4 numaralı kişi “*hakki*”, 5 numaralı kişi, “*Yüzbaşı Kazım*”, 7 numaralı kişi “*Mülazım Mehmed*”, 8 numaralı kişi ise “*Şoför Cevad*”dır. Belgede asılarak idam edilen kişilerin meslekleri ve isimleri de yazılıdır. Bunun dışında mahkûmun işlemiş olduğu suçun özeti, hangi suçu işlemiş oldukları, hangi mahkemenin karar verdiği, mahkûmun nereli olduğu gibi bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Belgeyi mühim kılan bir diğer nokta da aralarında mülazımın, yüzbaşının, jandarmanın bulunmasıdır. Hükmün ilanı konusunda bu görevleri ifa eden kişilere bir ayrımcılık yapılmamaktadır.

Hükmün ilanı konusunda vereceğimiz diğer örnek 1278/1862 senesinde gerçekleşmiştir. 24/B/1278 tarihinde Alaiye sancağı İradi kasabasında, Mustafa Efendi’nin evini yakan cariyesine verilen ceza, ibret olsun diye ilan edilmiştir⁸¹³. Bir başka örnekte de aynı sene İbradi kazasından Mustafa Efendi’nin hanesini ateşe veren kölesi Zeyneb’in asılarak idam edildiği ahaliye ilan edilmiştir⁸¹⁴.

Belirtildiği üzere aynı dönemde belli suç tipini işlemiş suçlular gazetelerde ilan edilmeye başlanmıştır. Gerçekten 15/S/1276(13 Eylül 1859) tarihli kayıta cinayet ve töhmet-i mütenevvia ashabı hakkında Meclis-i Vâlâ tarafından verilen cezai kararlar Ceride-i Havadis’te ilan edilmiştir⁸¹⁵. Hatta bu suç tiplerine uygulanmış olan cezaların yabancı dildeki gazetelerde de ilanı gerçekleştirilmiştir⁸¹⁶. Gazetelerde hükmün ilanı uygulamasına, 14/L/1326(1909) tarihinde meydana gelen hadise de örnek gösterilebilir.

⁸¹² Belge için bk. Milli Kütüphane, Emniyet-i Umumiye Dairesi, Polis Mecmuası, 1. Cilt, 1. Sayı, Yer Numarası: 1962 SA 57, Temmuz 1329(1913).

⁸¹³ 24/B/1278(1862) tarihli belge için bk. BOA, A.}MKT.UM., Dosya No: 535, Gömlek No: 55.

⁸¹⁴ 29/C/1278(1861) tarihli belge için bk. BOA, A.}MKT.UM., Dosya No: 529, Gömlek No: 20.

⁸¹⁵ 15/S/1276(1859) tarihli belge için bk. BOA, A.}MKT.NZD., Dosya No: 290, Gömlek No: 49.

⁸¹⁶ 12/L/1275(1859) tarihli belge için bk. BOA, A.}MKT.NZD., Dosya No: 281, Gömlek No: 49.

Buna göre Yenivaroş'taki meyhane ve kahvehanelere giden Müslümanların değnekle dövülerek cezalandırıldığıının ilan ettirildiğine ilişkin gazetelerde yer alan haberlere ilgili olarak Kosova Valiliğinden bilgi istenmiştir⁸¹⁷.

Sonuç olarak, yafta, sürgüne has uygulama ve mahkûmu şehirde dolaştırırken yapılan ilan dışında özellikle Tanzimat'tan sonra salt hükmün ilanını içeren uygulamaların olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda özellikle gazetelerden yararlanılması kayda değer bir sonuçtur.

h. Hükmün Alenen İnfazı ve Teşhir

Hükmün alenen infaz edilmesi, kısaca mahkûm hakkında verilmiş olan cezanın toplum huzurunda yerine getirilmesidir. Burada verilmiş olan cezanın değeri yoktur. Mahkûma verilmiş olan ceza, ölüm cezası da olabilir, sopa cezası da olabilir. Mühim olan nokta, bu cezanın toplum huzurunda gerçekleştirilmesidir. Örneğin, sopa cezasının pazar meydanında yerine getirilmesi, hükmün alenen infaz edilmesidir.

Eğer ceza aleni olarak gerçekleştirilmek isteniyor ise, başka bir ifade ile cezanın icra edildiğinin toplum tarafından bilinmesi isteniyorsa ise teşhir yaptırımından bahsedilebilir. Burada mühim olan nokta, cezanın, toplum tarafından bilinmesinin, öğrenilmesinin istenmesidir. Hüküm aleni olarak infaz ediliyor ve bu durumdan toplumun haberdar olması sağlanıyorsa bizce ceza teşhir yaptırımı ile birleşiyor demektir.

Bazı görüş sahipleri cezanın aleni bir şekilde infaz edilmesinin bir “ceza” olduğunu, zira aile fertlerine ve arkadaşlarına karşı duyulan suçluluk ve rezil olma duygusunun cezadan daha etkili olduğunu savunmuşlardır⁸¹⁸. Hatta ortaya çıkarılma/deşifre edilme olasılığı inancının, insan davranışlarını etkilemede, cezanın miktarından daha kuvvetli olduğuna ilişkin araştırma neticelerinin olduğu belirtilmiştir⁸¹⁹. Bu durumda hükmün alenen infaz edilmesi, ferdi caydırıcılığa hizmet eden araçlardan biridir denilebilir.

⁸¹⁷ BOA, DH.MKT, Dosya No: 2651, Gömlek No: 68.

⁸¹⁸ Andrew Asworth, *Sentencing and Criminal Justice*, Cambridge University Press, 2007, s. 79.

⁸¹⁹ Asworth, s. 79. Asworth diğer taraftan,deşifre olma tehlikesi üzerindeki inancın veya infaz politikasının, cezalandırma ve cezalandırma usulünün caydırıcılık etkisini zayıflatabileceğini de iddia etmektedir. Bu nedenle yazar, bu konuda daha derinlenemesine bir araştırma yapılmasını önermekte, bu inanç üzerindeki araştırmaların detaylı olmadığını ileri sürmektedir.

Cezanın aleni olarak infaz edilmesi ile gerçekleştirilmiş olan suç, o suça verilmiş olan ceza ve suçun faili teşhir edilmektedir. Bu durum yukarda belirtildiği gibi ferdi caydırıcılığa yardım ettiği gibi, suçu, cezayı, suçun gerçekten cezalandırıldığını gören, bilmiyorsa öğrenen potansiyel suçluları suç işlemekten alıkoyabilmektedir. Asworth, tüm suçlar açısından deşifre edilme oranının %23'e düştüğü bir zamanda, potansiyel suçluların, deşifre edilme korkusunu kısmen kaybettiğini ve bu oran ve civarındaki deşifrelerin umumi caydırıcılığa doğrudan fayda sağlamadığını belirtmiştir⁸²⁰. Bu araştırmaya göre deşifre oranı ne kadar yüksek olursa, potansiyel suçluların suçtan uzak durmaları o kadar artmaktadır. Bu durumda cezaların alenen infaz edilmesi, deşifre işlemini çoğaltmakta ve böylece alenen infaz edilen cezalar, umumi caydırıcılığa pozitif bir etki yaratmaktadır diyebiliriz.

Bazı yazarlar ise hükmün alenen infazının, her ne kadar bir sergilemeyi içerse bile ayrı bir ceza olmadığını savunmaktadırlar. Bu görüşe sahip yazarlara göre hükmün alenen infazı, hükmü yerine getirmede tamamlayıcı bir unsurdur⁸²¹. Hükmün gerçekten hakkıyla, yani ne aşırı ne de çok zayıf bir şekilde icra edilmesinin önüne geçilmesi için hükmün alenen infazı tercih edilebilmektedir. Örneğin Yazır, Nur Süresinin 2'inci ayetinde geçen *“Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”* hükmündeki şahadeti, bir ceza olarak değil, sopa cezasının hukuka uygun bir şekilde infaz edilmesini sağlayıcı bir tedbir olarak görmektedir. Müellif, *“Bununla beraber, akli olanların vicdanında, en küçük bir sergilemenin bile bir ruhî azap meydana getireceğinde şüphe yoktur.”* diyerek cezanın aleni olarak infaz edilmesinin mahkûma bir azap vereceği gerçeğini göz ardı etmemektedir. Bununla beraber yine de bu tür şahitliğin, bedeni ceza olan sopa cezasının *ruhi bir tamamlayıcısı* olduğunu savunmaktadır.

Osmanlı Ceza Hukukunda hükmolunmuş cezaların, infaz yerleri elbette cezanın niteliğine göre değişmektedir. Örneğin hapis cezasının infaz mahalli hapishanededir veya kürek cezasının infaz mahalli genelde

⁸²⁰ Asworth, s. 79.

⁸²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Kuran'ı Kerim Tefsiri**, <http://www.kuranikerim.com/telmalili/nur.htm> e.t.: 12.12.2012.

gemilerdir. Bunlar gibi özelliğinden dolayı muhakkak bir yerde infaz edilmesi gerekmeyen cezaların icra edileceği mekân konusunda da hükümdarlar belirli kurallar koymuşlardır. Bu cezalar genelde bedeni cezalar olmaktadır. Kamçılama, çengel, kazığa oturtma, sopa gibi bedeni cezalar bu sınıflandırmanın içerisine giren cezalardandır. Böyle cezaların infaz yeri hakkında kanunnamelerde spesifik hükümler mevcuttur. Kanunnamelerde cezaların, suçun işlendiği yerde infaz edilmesi yönünde hükümler vardır. Örneğin, I. Ahmed zamanında çıkarılan kanunnamede yer alan “*Ehl-i örf ol kimse asılmağa müstahıkk ise asa, kat’-ı ‘uzva müstahıkk ise ede. Kâdî bu bâbda mâni’ olub siyâseti te’hîr etdirmeyüb ve günah olan yerde etdüre.*”⁸²² hükmünden, verilecek idam cezasının veya uzuv kesme cezasının infaz yeri olarak suçun işlendiği yer olarak vurgulamıştır. Zaten Kanunnamenin giriş kısmında “*ve sair kanunda dahi ve ihtisabda kimesneye zulm olmadan be gayet ihtiraz olunub mahallinde münasib icra oluna. İşbu üslup üzerindedir ki zikr olundı.*”⁸²³ denilmek suretiyle kanunnamede yer alan tüm suçların infazının suçun işlendiği yerde yapılması emredilmiştir. Kanuni’nin 974/1566 tarihli “Kanunname-i Re’âyây-ı Livâ-i Temeşvar ve Modava”sında yer alan “*Ve salb ü siyasete müstehak olanların kadı sicil verdükden sonra yerinde haklarından gelinüb harice alub gitmeyeler...*”⁸²⁴ hükmü bir diğer örnektir. Hatta kanunnamelerde sürekli bir yerde ikamet etmeyen Yörüklerin suç işlemeleri halinde cezalarının *şenâ’at eyledikleri yerde* yani kötülüğü, fenalığı işledikleri yerde infaz edileceğinin altı çizilmiştir⁸²⁵. Hükümlerin bu şekilde infaz edilmesi, birçok cezanın, aleni, toplum huzurunda yerine getirilmesi

⁸²² Kurt, **Kanunname**, s. 44.

⁸²³ Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 493.

⁸²⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 121. Benzer ifadeler III. Murat’ın Haleb Eyaleti Kanunnamesi’nde de mevcuttur; Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 368. Bu manadaki örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

⁸²⁵ “...Meğer ki cürm-igalizi olub salbe ve kat’-ı ‘uzva müstehak olanları hükm-i kadı lahik olduktan sonra kendi subaşıları ma’rifetiyle şenâ’at eyledikleri yerde sancak beğleri ve yerlerine duran ademleri günahlarına göre siyaset eyleyeler.”; III. Murat devrinde kaleme alınan Kanunname-i Yörügan-ı Kocacık’daki bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 537.

sonucunu doğurmaktadır. Konuyla ilgili kanunname örneklerini çoğaltmak mümkündür⁸²⁶.

Kanunnamelerde yer alan cezanın, suçun işlendiği yerde uygulanması gerektiği yönündeki hükümlerin bilfiil uygulandığını Mühimme Defterlerinden anlamaktayız. Kadılardan veya beylerden “*muktezâ-yı Şer’i Şerîf ne ise mahallinde edâ idüp yirine*” koymaları farklı suç tipleri için emredilmiştir⁸²⁷. Belgelerden bazı suçluların sırf cezalandırılmaları için suçun ortaya çıktığı yere gönderilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Örneğin 973/1565’de sancakbeyine hitaben gönderilen emirde Kastamonu’da hırsızlık ve haramilik yapan kişilerin “*mahall-i hâdiseye gönderesin ki fesâd ü senâ’at itdükleri yerlerden muktezâ-yı ser’ ve kanûn üzre cezâ vü sezâları virilüp*” haklarından gelinmesi istenmiştir⁸²⁸. Bu olayda cezanın neden suçun işlendiği bölgede yerine getirilmesi gerektiği de belgede yer almaktadır. Belgeye göre “*ehl-i fesâdın gereği gibi haklarından geline ki sâ’irlerine mûcib-i ibret vâkı*” olsun.

⁸²⁶ “ve dahi yayanın siyasetin günah etdiği yerde edeler. Gayrı yere alup gitmeyeler”, Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 320, md. 207. Bir başka örnek hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 619.

⁸²⁷ 966/1559 tarihli belgede Prizrin sâbık Beyi Hüseyin Bey’e yazılan emirde Varna’nın Pazarcık kasabasında ve Silistre’nin bir köyünde çıkan eskiyânın ele geçirilerek “...*muktezâ-yı Şer’-i Serîf ne ise mahallinde edâ idüp yirine...*” koyması istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 295. 993/1585’de Tebriz seferi için *Erzurum’dan Tebriz’e hareket edecek olan serdar Osman Paşa ordusuna süratle ve maiyeti halkı, zuama ve erbab-ı tumar ile ilhak etmesine dair Karahisar-ı Şarki beyi İbrahim beye, Pasin, Kığı, Hınıs, Telmak, Mamervan, Micingird, Kızucan, Pertekrek, Mazgird, Sağman ve İspir beylerine yazılan yazıda bu görevlerin yerine getirilmemesi durumunda bulundukları mahalde siyaset olunacakları belirtilmiştir. Yüce, 59 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 162, 163, Hüküm No: 259. Delvine beyine ve kadısına yazılan emirde beraberindeki eşkiyalarla birlikte Murad adlı şahsın evini basarak ziyade zulmeden Dost Haydar’ın suçunun üzerinde sabit olması halinde mahallinde asılmasına ilişkin 1046/1637 tarihli belge için bk. Kaytaz, **88 No’lu Mühimme Defteri**, Hüküm No: 275.

⁸²⁸ “Kastamonu etrâfında olan sancakbeylerine hüküm ki:

*Kastamonu sancağında ba’zı hırsuz u harâmî ve sûhte nâmına cem’ olan ehl-i fesâdı müsârün-ileyh ele götürmege âdem gönderdükde sancağına varup ilticâ itdükde müsârün-ileyh tarafına mektûb ve âdem vardukda mukayyed olmağla ehl-i fesâd ruhsat bulduğı istimâ’ olundu. Buyurdum ki: Hükmi serîfi varıcak anun gibi müsârün-ileyh sancağında fesâd ü şenâ’at iden hırsuz u harâmî ve sâ’ir sûhte nâmına olan eskiyâdan firâr idüp sancağında varup dâhil olanları taleb itdükde aslâ ve kat’â te’hîr imeyüp hüsn-i tedbîr ü tedârükle ele getirüp kifâyet mikdârı kadar âdemlerin kosup mukyeyd ü mahbûb mahall-i hâdiseye gönderesin ki fesâd ü şenâ’at itdükleri yerlerden muktezâ-yı şer’ ve kânûn üzre cezâ vü sezâları virilüp ehl-i fesâdın gereği gibi haklarından geline ki sâ’irlerine mûcib-i ibret vâkı’ ola. Bu bâbda ihmâl ü müsâle[den] hazer idesin. Söyle ki adem-i ihtimâmınızla ehl-i fesâd ruhsat bulup halâs olalar. Asla özrüñüz makbûl olmaz. Ana göre mukayyed olasın.” BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 176.*

Benzeri şekildeki uygulamalara belgelerde sıklıkla rastlanmaktadır⁸²⁹. Cezanın mahallinde icra olması önemli bir konudur. Çünkü Divan-ı Hümayun'a arz edilen birçok suçlunun yargılamasının yapılabilmesi ve cezalandırmanın gerçekleştirilebilmesi için *Südde-i Sa'âdet*'e gönderilmesi emredilmiştir⁸³⁰. Ayrıca yargılamanın mahallinde yapılamadığı durumlarda, kararın verilmesi için sanıkların ve/veya mağdurların Divan-ı Hümayun'a getirilmesi istenmiştir. Örneğin nikâh sahih olmadığı halde ölen Ahmed adlı kadının karısını zorla almak isteyen ve bu arzusuna ulaşamayınca Pomak Hüseyin adlı eşkıyaya dayanarak kadına ve onunla evlenen Küre kadısı Mahmud'a çeşitli zulümler yapan Ömer Sipahi adlı eşkıyanın yargılanmasının “*bir vechile icra-yı hakk mümkün olmaduğun*” bildirilmesi üzerine bu kişinin *Âsitâne-i sa'âdet*'e gönderilmesi emredilmiştir⁸³¹.

⁸²⁹ Kastamonu sancağı dahilinde suç isleyip Bolu sancağına firar eden hırsız, harâmi ve suhtelerin yakalanması hususunda gerekli titizliğin gösterilmediği bildirildiğinden, bundan sonra gerek Bolu dışında suç isleyip Bolu'ya gelen, gerekse Bolu'da faaliyet gösteren eşkıyanın yakalanması ve cezalandırılmak üzere suç mahallerine gönderilmesine dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 177. Kastamonu'da ev basıp Müslümanların mallarını, paralarını, yiyeceklerini vs. esyalarını yağmalayan ve kadınlarını ve kızlarını kullanan eşkıyanın yakalanması için üzerlerine adam gönderildiğinde Bolu taraflarına firar ettikleri bildirildiğinden, gerek Ankara sancağına gerekse Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı diğer sancaklara firar etmiş olan bu gibi eşkıyanın derhal yakalanıp baskalarına ibret olması için suç mahallerinde cezalandırılmaları ve halkın huzurunu bozmak isteyenlere fırsat verilmemesine dair belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 185.

⁸³⁰ Akyazı kadısına hitaben 967/1559 tarihinde yazılan emirde Akyazı köylerinde eşkıyalık edenlerle ilgili olarak “*zıkr olunan ehl-i fesâdı hufyeten tettebbu' u tecessüs idiüp yataklandırurp her ne tarikle mümkün ü mutasavver ise ele getürüp dahı muhkem kayd ü bend ile yarar âdemlere kosup Südde-i Sa'âdet*”e gönderilmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 453. Aynı defterin 454 numaralı hükmü de aynı münhaldadır. Aynı tarihte göynük kadısına yazılan emirde ev basarak kız kaçıran levent taifesinin “*ele getürüp dahı muhkem kayd ü bend ile yarar âdemlere kosup Südde-i Sa'âdet*”e gönderilmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 455. Buhara elçilerinden Seyyid'e sahte mürûnâme yazan Üsküpte bulunan Sarı İmam' diye bilinen kişinin Üsküb kadısı tarafından “*ele getürüp yarar âdemlere kosup Südde-i Sa'âdet*”e irsal edilmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 471.

⁸³¹ “*Sâbıkâ (bos) beglerbegisi olup hâlâ ber vech-i arpalık Kastamonu sancağına mtasarıf olan (bos) dâme bâluhûya ve Kastamonu müftisine ve Daday ve (bos) ve (bos) kâdılarına hüküm ki; Bi'l-fi'l Küre kâdısı olan kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm mevlânâ Mahmûd zide fazlühû arz-ı hâl idiüp kazâ-i mezbûra tâbi' Karabaldır nâm karye sâkinlerinden olup şirret ve sekâf[veti] meshûr ve müte'ârif ve sâ'î bi'l-fesâd olan Ömer Sipâhî nâm sakî bundan akdem fevt olan Ahmed nâm kâdînun hâtûnun almak istedikde mezbûre dahi müddet-i rıdâ'da ben onı emzürmis idim rıdâ'en oglumdur nikâh sahih degildir didikde mezbûr kanâ'at itmeyüp cebren almak isteyüp ve husûs-ı mezbûrun câiz olmaduguna fetvâ-yı münîf ve hüccet-i ser'iyye ve mücebince emr-i serîfüm virilmisken mezbûr sakî aslâ itâ'at-i emr-i serîfüm itmeyüp bakiyyetü's-suyûf ve reîsü'l-eskıyâ olan kethudâları Pomak Hüseyin nâm sakîye istinâd itmekle hevâsına tâbi' bir nice eskıyâ ile mezbûreniün evni basup ziyâde zulm ve fesâd eyledükden gayri ba'dehû mûmâ ileyh Mahmûd mezbûreyi izn-i şer'le tezevvüc eyledükde şakî-i mezbûr refikleri ile eviniün kapusunu kilidleyüp (...) dört tarafından atese urup üç aded mushaf-ı şerîf*

Bazı belgelerden cezanın, suçun işlendiği yerde infaz edilmesi özellikle vurgulanmaktadır. Çorum Sancağı Beyi İlyas Bey'den 967/1559 tarihinde hırsızlık, haramilik ile tanınmış ve meşhur olmuş eşkiyaların “*fesâd ü şenâ'atleri zâhir olduğu yirde*” haklarından gelinmesi istenmiştir⁸³². İşlenmiş olan suça uygun görülen cezanın, “*mahallinde yirine*” konmasına ilişkin örnekleri de çoğaltmak mümkündür⁸³³.

*ve yüz seksen pâre kitâb ve sâir emvâl ve erzâkı cümle dört bin gurusluk esyâları ihrâk bi'n-nâr eyleyüp vemezbur sakîye ba'zı kimesneler mu'în ve zillî olmağın ol cânibde bir vechile icrâ-yı hakk mümkün olmadugun bildürüp Âsitâne-i Sa'âdet'üme ihzâr olunup ahvâlleri şer'le dîvân-ı hümayûnumda görilmek bâbında hükm-i hümayûnum recâ eylediği ecilden ol cânibde icrâ-yı hakk mümkün olmamağla Âsitâne-i Sa'âdet'üme ihzâr olunmak emrüm olmusdur buyurdum ki; Bu bâbda sâdır olan fermân-ı celîlî'l-kadrüm mücebince amel idüp dahi mezbûr sakîniün ba'zı kimesneler mu'în ve zillî olup ol cânibde icrâ-yı hakk mümkün olmamağla Âsitâne-i Sa'âdet'üme ihzâr eylesen ki gelüp ahvâlleri dîvân-ı hümayûnumda şer'le görölüp icrâ-yı hakk olup min ba'd emr-i serîfûme mugâyir mezbûr Pomak Hüseyin ve sâir kazıyyede tedahhülî olmayanları aslâ ve kat'â müdâhale idürmeyüp emr-i âhar irsâline muhtâc eylemeyesiz.” Kaytaç, **88 No'lu Mühimme Defteri**, Hüküm No 46, s. 28. Aynı defterde 52 nolu hükümde de İzmirli Mehmed Çavuş'un Ali adlı gence tecavüz etmesinden dolayı, yargılamanın mahallinde görülememesi durumunda davanın İstanbul'da görülmesine karar verilmiştir. 56 nolu hükümde ise oğluna zorla bir kızı nikâhlamak isteyen Hacı Abdi adında bir kişinin yargılanmasının mahallinde yapılamaması halinde, söz konusu kişinin Divan-ı Hümayun'a getirilerek kadaskerlerin huzurunda şerle görülmesi hükmüne bağlanmıştır. Kengiri beyine ve Çerkes kadısına ve kethudâlarına yazılan yazıda Seyyid Mustafanın babasını öldürdükten sonra yakalanan fakat hâkim olanlara bir miktar akçe vererek kurtulan, hâkime verdiği akçeyi haksız olarak karye ahalisinden alan, müslümanların kadın ve çocuklarını taciz eden sipahiden Sahin adlı eşkiyanın yakalanarak hasımları ile İstanbul'a gönderilmesi karara bağlanmıştır. İbid, Hüküm No: 71.*

⁸³² “Çorum Sancağı Beği İlyâs Beg'e hüküm ki:

Hâliyâ Dergâh-ı mu'allâ'ma mektûb gönderüp sancağında hırsuz u harâmîlik ile ma'rûf u meshûr olup fesâd ü şenâ'at itdüklerinde üzerlerine varup dutmak kasd olındukda âhar sancağa kaçmağla ele girmeyüp hâric-i sancağa kaçan ehl-i fesâdı dutup ele getirüp haklarından gelinmesi lâzımdur diyü arz itmissin. Eyle olsa buyurdum ki

*Vardukda, anun gibi zuhûr iden ehl-i fesâdı eğer sancağundadır ve eğer gayrı yirdedür, her ne tarikle ele gelmek mümkün ise ele getirüp dahi Şer' u kanûn ile ehl-i fesâdun fesâd ü şenâ'atleri zâhir olduğu yirde haklarından gelinüp sancağın degildür diyü eğer kadılar ve eğer sâ'ir kimesneler inâd iderlerse arz idesin. Ehl-i fesâdı ele getürmekde eğer kadılar ve eğer gayridur, gereği gibi mu'âvenet ideler. Bu bahâne ile kendü hâllerinde olanlara dahl ü tecavüz olmakdan hazer idüp muhtâc-ı arz olanı yazup bildüresin.” BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 493.*

⁸³³ “Yazıldı. Mezbûr çavuşa virildi. Fî 7 Muharrem, sene: 972[15 Ağustos 1564]

Kütâhiyye ve Yenisehir kâdîlarına hüküm ki:

Ferzend-i erc-mend oglum Selîm tâle bakâhü Lalası Hüseyin dâme ulüvvuhû mektûb gönderüp; "müsârun-ileyhün müteferrikalarından olan Ahmed nâm kimesne İstanbul'dan gelürken Kütâhiyye ile Yenisehir mâ-beyninde nâ-bedîd olup yine müsârun-ileyhün sekbânlarından olan Kara Mustafâ ve Dervîs mazınna olup Dervîs'den sü'âl olundukda; "Mezbûr Ahmed için; İstanbul'dan geldi. Binden ziyâde filorisi ve küllî esbâbı vardır, alalum." diyü idlâl itmekle Na'lbend Hasan ve Muhzır Mahmûd ve erbâb-ı tûmârdan Abdî ve Dergâh-ı Mu'allâ yeniçerilerinden ibrahîm haber virüp Abdî ile ben okla ve tüfenk ile varup katlidüp meyyitlerin Sagsagan Ormanı'nda sakladuk." diyü ve Na'lbend Hasan ile Muhzır Mahmûd'dan sü'âl olundukda; "Vech-i mesrûh üzre Ahmed'i bir hudmetkârıyla katlidüp altunun Abdî alup cümle esbâbın İbrâhîm alup atların ormanda saklayup gice ile mezbûr yeniçeri İstanbul'a satmağa alup gitdi." diyü mu'terif olduğu Kütâhiyye Mahkemesi'nde sicill olduğın" i'lâm itmegün mezbûr ibrahîm yeniçerilikden ref' olunmağın buyurdum ki: Dergâh-ı Mu'allâm çavuşlarından Ca'fer zîde kadruhû varıcak, mezbûr yeniçerilikden ref' olanı evinde ve sâyir sübhe

Tanzimat sonrası dönemde de hükmün suçun işlendiği yerde infaz edilmesine önem verilmiştir. 1858 tarihli Ceza Kanunun 62'inci maddesine eklenen fıkra hükmüne istinaden yol kesicilik ve eşkıyalık suçu işlemiş ve Yunanistan'da yakalanmış olan Tanaş Balaço adlı kişi Divan-i Harb'de yargılanmış ve teşhir edildikten sonra idam edilmesine karar verilmiştir. Karar padişah tarafından da onanmış ve cezanın Yunanistan'da bulunan Yanya vilayetinde icra edilmesi istenmiştir⁸³⁴.

Cezanın bu şekilde özellikle yerinde infaz edilmesi, iki açıdan önemlidir. Birincisi, kamu düzeni nerede bozuluyorsa, cezanın orada yerine getirilmesi suretiyle, düzenin yeniden sağlanması hedeflenmektedir. İkincisi ve tezimiz açısından önemli olanı ise cezanın infaz edildiğini topluma göstermektir. Yani hüküm alenen infaz edilmek suretiyle mahkûm teşhir edilmektedir. Cezanın mahkûmun teşhir edilerek infaz edilmesi, uygulanacak ceza hakkında potansiyel suçluların bilgilendirilmesini de sağlamaktadır. Bu bağlamda cezanın aleni olarak infaz edilmesi, umumi caydırıcılığa katkıda bulunan yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkabilmektedir⁸³⁵. Zira umumi caydırıcılığın etkili olabilmesi için, ilk olarak suçluların, cezanın kaçınılmaz olduğunu, başka bir anlatımla bir şekilde cezadan kurtuluşun olmadığını bilmeleri ve inanmaları icap etmektedir⁸³⁶. Cezanın infaz edildiğini şahsen gören bir kişide cezanın kaçınılmaz olduğu kanaati yüksek olacaktır. İkinci olarak, potansiyel suçluların, uygulanacak ceza hakkında yeterli bilgiye sahip

*olan yirlerden ve bu fesâdda bile olup gaybet idenleri yataklarına ve turaklarına bi'l-cümle şer'le buldurması lâzım olanlara buldurup ele getirüp tamâm dikkatle şer'le teftîş idüp ol vechile fesâd ü şenâ'atleri ve mezkûr kimesneyi katlîtdükleri bi-hasebi's-şer' sâbit olmsu ise mâl ü esbâbın alıvîrdükden sonra kâtil sipâhî ise habsidüp arzeyelesiz; değil ise ol bâbda **emr-i ser'-ı kavîm ne ise icrâ idüp mahallinde yirine koyasız**. Bu bâbda tamâm hak üzre olup tezvîrden ve sühûd-ı zûrdan hazer idüp tamâm hakk-ı sarîha tâbi' olasız."* BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, Hüküm No: 7.

⁸³⁴ "...Ta'rîh-i Tebyîzı: 20 Tışrîn-i Sâni Sene 307[2.12.1891]... Yanya Vilâyet-i Behiyyesi'ne,

Şekâvet-i müstemirre eshâbından olub mükerreren 'arz-ı isticâre itdiği hâlde yine şekâvet-i kadîmesine rucû' itmiş ve mu'ahharan icrâ-yı şekâvet maksadıyla Yûnân-istân'a firâr idüb orada terfîb itdiği eşkıyâ çetesiyle Hudûd-ı Hâkânî'yi bi't-tecâvüz icrâ-yı fezâhate cür'et itmek istemiş ise de muvaffak olamayarak der-dest olunmuş olan Tanaş Balaço nâm şahsın Mülkiyye Cezâ Kânûn-nâme-i Hümayûn'un Altmış ikinci Mâddesi Zeyli mücebince ba'de't-teşhîr, Yanya'da i'dâmına Dîvân-ı Harb karârıyla bi'l-istîfân, İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Pâd-şâhî şeref-müte'allik buyurulmuş olmağla, bermentûk-ı Emr u Fermân-ı Hümayûn icrâ-yı icâbına himmet buyurulması bâbında.." Kayıt, BOA, DH. MKT. Dosya No: 1896, Gömlek No: 75'de yer almaktadır. Belgenin orijinali ek 8'tedir.

⁸³⁵ Görüşümüzü destekler yöndeki fikir için bk. Asworth, s. 79.

⁸³⁶ Maden, s. 14.

olmaları, cezanın umumi caydırıcılığı etkisini artırmaktadır. Bu çerçevede cezanın teşhir edilerek infaz edilmesi, aynı zamanda potansiyel suçluları bilgilendirmek açısından faydalı olacaktır.

İslam Osmanlı Ceza Hukuku uygulamasında hükmün alenen infaz edilmesi çeşitli yöntemlerle yerine getirilmiştir. Bunlar kısaca recim ve sopa cezası, kazığa oturtma cezası, idam cezalarıdır. Şimdi bu yöntemler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaya çalışalım.

(1) İdam Cezası

İdam veya ölüm cezası Osmanlı Devleti'nde çeşitli yöntemlerle yerine getirilmiştir. Başın kesilmesi ve asılarak öldürme en sık rastlanan infaz çeşitlerinden olmuştur. Elbette başkaca yöntemler de mevcut olmuştur. Örneğin, ayağına taş bağlayarak denize, boğaza atma, ateşte yakılarak öldürme⁸³⁷, havasız bırakarak öldürme, bir topa mermi gibi yerleştirilerek fırlatma, idam cezasının Osmanlı Devleti'nde uygulandığı diğer yöntemler olmuştur. Kazığa oturtma da başkaca idam yöntemidir, fakat biz bu konuyu önemine binaen ayrı bir başlık altında izah etmeye çalıştık.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde reayadan birisi hakkında şer'i mahkeme tarafından idam cezası verilmesi durumunda, karar infaz edilmeden Divan-ı Hümayun'dan onay alınırdı. Örneğin 975/1568 yılında Dimetoka'da kız kaçırma ve ırza tecavüz suçlarını işlediği sabit olan İsa adlı şahıs siyaset olunmadan önce Padişah'ın onayı alınmıştır⁸³⁸. Bu çerçevedeki örnekleri çoğaltmak mümkündür⁸³⁹.

⁸³⁷ Beypazarı'nda Yörük taifesinden Ergayib'in Şehzade Bayezid taraftarı olduğu, Konya Muhaberesi'nden sonra Beypazarı'na gelip bir derbendi mekan tutarak haramilik yaptığı, halka zulmettiği ve yaramazlığının sabit olduğu; ayrıca dinen küfrü icab eder sözler sarfetmesinden ötürü hakkında öldürülme fetvası bulunduğu ve halen Bursa Zindanı'nda mahbus olduğu Bursa beyi tarafından bildirildiğinden, adı geçen şahsın "*ihrâk bi'n-nâr idiüp*" (ateşte yakılmasına) ilişkin emir için bk. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 226.

⁸³⁸ "*Dimetoka kadısına hüküm ki:*

Haliya mektub gönderüb; taht-ı kazandan İsa nam kimesne Timrhan nam kimesneniün Hanife nam kızın cebren alup gidüp nice de'a fi'l-i şenî' itdüğü zahir olup ve karyesi halkı mezkur İsa için "Eyü kimesne deildür" diyü haber virdüklerin" sure-i sicil ile i'lâm itdüğün Paye-i Serîr A'lâm'a arz olunup mezkur İsa'ya siyaset olunmak emridüp...", 975/1568 tarihli bu belge için bk. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 447.

⁸³⁹ Bir başka örnekte Tekeli Beyi Bâlf Beyin evvelce Konya Kalesi'nde hapsedtiği Emin Yusuf hakkında siyaset icrası karara bağlanmıştır. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 14. Başka bir örnek için aynı defterin 433, 444 nolu hükümlerine bakılabilir. AkSaray'dan Mustafa adlı

İlk akla gelen idam cezası mahkumun başını keserek hayatına son vermektir. Bu konuyu daha önce açıkladığımız için burada tekrar değinmeyeceğiz. Asarak idam etme de idam cezası yöntemlerinden bir diğeridir. Bu konuda Fatih devrinden itibaren düzenlemelere rastlıyoruz. Serebnic Ma'den Yasaknamesi'nde yer alan "...Şer' ile kalpazanlığı sâbit olursa hükm edeler, mezkur kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, kimesne mâni' olmaya"⁸⁴⁰ hükmü bunun göstergesidir⁸⁴¹. Asarak öldürmenin şeri hukuka uygun olduğu yönünde fetvalar mevcut iken, bu uygulamanın İslam Hukukuna aykırı olduğu yönünde de fetvalar mevcuttur⁸⁴². Bu şekilde teorik tartışmalara girmeden şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Osmanlı Devlet'inde asarak idam sıklıkla başvurulmuş bir yöntem olmuştur. İnfazda yasak kulu görevli olabildiği gibi sancak beyleri onların bulunmaması halinde subaşı⁸⁴³ da bu görevi yerine getirmiştir. Gerçekten 979/1572'de Anadolu beylerbeyine yazılan yazıda "...her sancak beği kendü şer'le lâzım gelenlerin sancağında salb u siyâsetine me'murdur..." ifadesi yer almaktadır⁸⁴⁴.

Şahsın Zamantı'da asılarak öldürülmesi olayında suçu işleyen kişilerden yakalananların suçlarının kadı huzurunda sabit olması üzerine, Divan-ı Hümayun kararıyla siyaste edilmesine ilişkin 972/1565 tarihli belge için bk. BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, Hüküm No: 4.

⁸⁴⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 482.

⁸⁴¹ Fatih devrinde kalpazanlık edenlerin asılarak idam edileceğine ilişkin başkaca yasaknamelerde mevcuttur. Zaplanine ve Plane Madeni ve Gümüş yasaknamesi; Kratova, Novoberdo Madeni ve gümüş yasaknamesi örneklerden diğerleridir. Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 502; 550; 558.

⁸⁴² Fetvalar için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 480, 481.

⁸⁴³ II. Selim döneminde 977/1570 tarihli Kavanîn-i Hoceste Âyn'da sancak beyinin bulunmaması halinde subaşının asarak idam edeceği şu şekilde kaleme alınmıştır: "Ve her kimin tımarında salbe ve kat'ı uzva müstehak kimesne olursa, sancakbeği ve sancakbeği hazır olmasa yerinde subaşılari hükm-i kadı lahuk oldukdan sonra harice alub gitmeyüb ve bedel-i siyaset deyü nesne alınmayub mahal-i hadisede siyaset ve salb oluna"; Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 721.

⁸⁴⁴ "Anadoli beğlerbeğine hüküm ki mektûb gönderüb sâbıkâ Kütahya sancağından gayri sancaklardan gelen re'âyâ nın şikâyetin beğlerbeği olanlar istimâ' itmen deyû emr-i şerîf sâdır olunmağın beğlerden ve aher sancakdan olan alay beği ve zü'amâdan şikâyet idenlerin da'vâları görülmemekle fakirler muzdarib oldukların bildirmişsin imdi her sancak beği kendü şer'le lâzım gelenlerin sancağında salb u siyâsetine me'murdur ve serbest tîmârların cürm ü cinâyeti ve resm-i arûsânesi ve kul ve câriye müjdegânesi sâhib-i arzındır aher sancaklarda olan kan da'vâsının tarafından dahl olunmaz ve beğlerbeğlikde olan beğlerinden alay beğlerinden ve zü'amâ ve sipâhiden sana varub şikâyet iden fukarânın ve garibin mukaddemâ sâdır olan emr-i şerîfim mukarrerdir da'vâların istimâ' idüb hisemalı topraklarından kânûna muhâlîf aher topraktan çıkartmayub da'vâları topraklarında şer'le görüleb hak müstehâkına vâsıl olmak için toprak kadılarına mektûbun virüb sancak beğlerden ve zü'amâ ve gayriden meclis-i şer'e varmağa inâd idüb muhâlîfet idenler kimler ise isim ve resimleriyle yazılıb arz olunmaların emr idüb buyurdum ki vusûl buldukda emr-i sâbıkâ üzre amel idüb beğlerbeğliğinde olan beğlere ve zü'amâ ve alay beğlere ve kapum kullarına ve erbâb-ı tîmâra kimesneye zulm itdirmeyüb mektûbun mücebince meclis-i şer'a varmayub şer'-ı şerîfe

İnfazın herkes tarafından görülmesi, bazı durumlarda özellikle istenmiştir. Ulaştığımız bir belgede eşkıyalık, hırsızlık ve adam öldürme suçlarını işleyen bir kişinin herkesin gelip geçtiği bir yolda siyaset edilmesi şu şekilde yazılmıştır: “*Mezkûr ol fesâd itdüğü memerr-i nâsda esedd-i siyâset ile siyâset idüp emr-i şerîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.*”⁸⁴⁵ Hiç şüphe yoktur ki bu örnekte devlet, mahkûmun infaz edilmesinin olabildiğince çok insan tarafından görülmesini istemiştir.

Asarak idam veya başın kesilerek idam edilmesi, genelde suçun ika edildiği yerde gerçekleştirilmek istenmiştir⁸⁴⁶. Bu yapılırken de insanların sık sık gittiği mekânlar tercih edilmiştir⁸⁴⁷. Bazen bu durum o kadar yoğunluk kazanmıştır ki, infaz mahallindeki esnaf ve halk durumdan rahatsız olmuştur⁸⁴⁸. Hakikaten 1193/1779 tarihli bir sicil kaydı da cezaların aleni olarak infaz edildiğini, özellikle halkın kalabalık olduğu yerlerde bu infazların gerçekleştirildiğini teyit etmektedir. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii imamı ve hatibi, idam mahkûmlarının asılmasının veya başlarının kesilmesinin camiye bitişik dükkânların önünde infaz edilmesinden ötürü, cami cemaatinin çok etkilendiği ve bu nedenle söz konusu camiye gelmek istemediklerini, bundan

itâ'at itmeyenleri isim ve resimleriyle yazub arz eylesin sonra emr-i şerîfüm ne vechile sâdır olursa bu vechile amel eylesin.” Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 128, Hüküm No: 444.

⁸⁴⁵ 967/1559 tarihli bahse konu belge şu şekildedir: “*Çorlu kadısına hüküm ki:*

Bundan akdem ol cevânibde harâmîlik ve hırsızlık idüp katl-i nüfûs ve garet-i emvâl iden Arab hâliyâ Mısr cânibinde ele gelüp Südde-i Sa'âdet'üme irsâl olmağın sâ'irlerine mûcib-i ibret için mahallinde esedd-i siyâset olmak ecliçün sipâhî-oğlanlarum kethudâsı İbrâhîm zîde mecduhû ile irsâl olunup buyurdum ki:

Mezkûr ol fesâd itdüğü memerr-i nâsda esedd-i siyâset ile siyâset idüp emr-i şerîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 586.

⁸⁴⁶ 966/1559 tarihli belgede Ankara eski Kadısı Emir Sah'tan Taraklı, Göynük, Akyazı ve Ilıca kazalarındaki eskiyâ hakkında tahkikat yapması ve “*...töhmət-i sâbika ile müttehem olup töhmeti müseccel olanları dahı kanûnla görüp ele gelen ehl-i fesâddan Şer'ile sâbit olan hakların ashâb-ı hukuka alıvirüp anun gibi cürm-i galîzi olup salb ü siyâsete ve yâhûd kat'-ı uzva müstahıkk olanları mahallinde Şer'ile salb ü siyâset ...*” etmesi istenmiştir. BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 196. Bir başka örnek için aynı defterin 211 sayılı hükmüne bakılabilir. Başka bir örnekte Peçin Kazasının Hasanlar köyünden Haramilik ile meşhur olan Musa oğlu Hacı Mustafa'nın 972/1565'de “*mahall-i hâdisede siyâset olunmasın*” emredilmiştir. BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 83. Bu konuda örnekleri çoğaltma imkanı vardır..

⁸⁴⁷ Konuyla ilgili bir fotoğraf için bk. Ek 17.

⁸⁴⁸ Aynı yönde görüş için bk. Zarinebaf, **Crime & Punishment**, s. 159.

dolayı da camiye yakın esnafın zarar gördüğünden bahisle infazın bahsedilen yerde yapılmaması hususunda talepte bulunmuştur⁸⁴⁹.

Asarak idam etme konusunda dini mekânlara Osmanlı'nın biraz daha hassas davrandığını ifade edebiliriz. Bu hassasiyet yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi sadece İslam dini için geçerli olmamış; diğer milletlerin dinleri için de söz konusu olabilmıştır. Örneğin bir arşiv kaydında Zimmî reayadan Kirkor'un babası oğlunun zina yaptığı gerekçesi ile yargılama yapılmadan ve fetva dahi alınmadan kilise kapısına asılmak suretiyle cezalandırıldığını iddia etmiştir. Ancak olay yerindeki görevliler usulüne uygun yargılamanın yapıldığı, suçluların suçlarını ikrar ettiklerini ve fetva alındıktan sonra cezanın infaz edildiği konusunda bilgi vermişlerdir. Padişah bu savunmaya ikna olmuş görünmektedir. Ancak kilise kapısında ceza infazının hoş bir davranış olmaması sebebiyle bir daha tekrarlanmamasını istemiştir⁸⁵⁰.

Asarak idam etme cezası bazen diğer insanlara da ibret olması için şehrin farklı mekânlarında yerine getirilmiştir. Hapse atılan çok sayıda mahkûma bakmanın veya sürgün etmenin bir netice vermeyeceği düşünüldüğünden, içlerinden meşhur olan birkaç fahişenin "ibret-i alem" için İstanbul'un belli başlı yerlerinde asılması, diğerlerine de fuhşa devam ederlerse başlarına aynı şeyin geleceği tenbih edilerek saliverilmesinin kararlaştırıldığına dair⁸⁵¹ yazıya cevaben verilen yazı da Padişahın onayı ve Şeyhülislam'ın da bilgisi dahilinde olarak Sekbanbaşı, meşhur fahişelerden

⁸⁴⁹ "Medine-i Üsküdar'da büyük iskele kurbunda merhûme Mihrimah Sultan Camii şerifi hatibi Hafız Süleyman Efendi ve imamı Hafız Mustafa Efendi ... ve sâir cemm-i gafir kimesneler meclisi şer'-i hatîrde ez-kadîm taraf-ı Devlet-i Aliyye'den şer'an veyahud siyaseten tertib-i ceza için salb ve kat'-ı ser iktiza eyledükde sâlifü'z-zikr iskelede arabalar ikamet olunan mahalde kebir ağaçlarda ve arsasında icza olunur bu esnada tertib-i cezaya memur olan kimesneler camii şerif kapusu ittisâlinde dekâkin önüne salb ve müür u ubûr eden ricâl ü nisâdan pîr ü ihtiyar kimesneler rü'yet eyledükde akılları pür şayan ve cemaat-ı müslümân camii şerife duhûllerinde müteezzî ve taklîl-i cemaatı bâis ve dekâkin-i mezkûrenin tatiline sebeb ve ısrara badi olmağla ba'de'l-yevm tertib-i ceza eyledükde kadîmî üzere dekâkin önüne icra olunmamak için rahmen li'l-ibâd ve siyâneten li'l-fukara tertib-i cezaya memur olan kimesnelere tenbih ve Üsküdar'a memur olan çorbacı kulları nezaret eylemeleri bâbında ferman-ı 'âlîleri südürünü her biri istid'a ve istirham eyledikleri bi'l-itimas huzûr-i 'âlîlerine i'lâm olundu. 1193 fi Cemaziyelevvel", Mayıs 1779, İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, numara 504, v. 49a/3, Menekşe, **Hırsızlık**, s. 107.

⁸⁵⁰ Vesika için bk. Akyılmaz, **Masuniyet-i Şahiye İlkesi**.

⁸⁵¹ BOA, Hatt-ı Humayun 11055 (1205); Mutaf, s. 591.

beş tanesini gece boğdurduğu ve sabah erkenden herkesin görmesi için üçünü merkezde, birini Üsküdar'da ve birini de Kasımpaşa'da astırıp, diğer fahişelere ise tövbe ettirilip serbest bırakıldığı⁸⁵² belirtilmiştir.

Cezanın ibretlik olabilmesi için asarak idam etmenin Osmanlı uygulamasında dikkat çeken birkaç nokta vardır. Bunlardan ilki, idam edilecek kişinin işlemiş olduğu suç hususunda meşhur olmuş olması veya o konuda ün kazanmış olmasıdır. Yukarıda verdiğimiz örnekte idam edilecek bir grup fahişeden meşhur olanların idam edilmesi emredilmiştir. Ayrıca cezanın ibret olma vasfını vurgulamak için Osmanlı'da cesedin sabah erkenden asılmasına önem verilmiştir. Cezanın ibret olmasını pekiştirmek için yapılan bir başka uygulama da bu cezaya mahkûm olan kişilerin hepsini aynı yerde asmaktan ziyade farklı yerlerde asmak olmuştur.

Hükmün alenen infazında önemli olan nokta cezanın toplum tarafından öğrenilmesinin hedef alınmasıdır. Burada kimin öğrenmesinin istendiği de önemlidir. Bir başka ifade ile hedef kitlenin kim olduğu da mühimdir. Hedef kitlenin kim olduğunun belirleyecek nokta, bazen suçu kimin işlediği ile ilgili olmaktadır. Örneğin bir esnafın meslek hatasından dolayı işlemiş olduğu suçun cezası, o meslek grubunun huzurunda infaz edilmektedir. 29/Z/1204(1790) tarihli, III. Selim'e ait olan bir telhis'de Ramazan ayında, koyun kuzu bulunmamasından ötürü Müslüman tebaanın aç olmasının sorumlusu Kasapbaşı Çil Emin olarak belirlenmiştir⁸⁵³. III. Selim'in kasapbaşıya uygun gördüğü idam cezasının iki şekilde infazını emretmektedir. İlk olarak mahkûmun kafasının kesilmesi ve kesik başının diğer kasap dükkânları önünde teşhir edilmesidir. İkinci ise idam cezasının diğer kasap dükkânları önünde gerçekleştirilmesidir. Bu telhis örneği, Padişahın kasapbaşına vermiş olduğu idam cezasının, diğer kasaplar tarafından öğrenilmesinin hedeflendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bir başka ifade ile bu örnekte hedef kitle diğer kasaplar olmuştur.

⁸⁵² BOA, Hatt-ı Humayun 10845 (1205); Mutaî, s. 591.

⁸⁵³ BOA, HAT, Dosya No: 184, Gömlek No: 8547. Metnin orijinali ek 6'dadır.

İdam cezasının teşhir ile bağlantılı olduğu iki nokta vardır. Bunlardan ilki yukarda da bahsedildiği üzere hükmün alenen infaz edilmesidir. Burada ceza, yani mahkûmun öldürülmesi, toplum huzurunda infaz edilmektedir. Bu noktada mühim olan öldürülme anının toplum tarafından görülmesidir.

İdam cezası ile teşhir yaptırımı ortak bir noktaya getiren diğer nokta, mahkûmun önce teşhir edilmesi, ardından infaz edilmesidir⁸⁵⁴. Burada toplum cezanın infaz anını görmemektedir. Suçlu öncelikle teşhir edilmekte ardından idam edilmektedir. Bu uygulamadan beklenen hususun ne olduğunu tespit etmek çok zordur. Mahkûm biraz sonra öleceğini bilmektedir, ondan artık daha sonraki dönemde suç işlememesi beklemek yani onda ferdi caydırıcılık etkisi yaratmasını beklemek akla uygun değildir. Mahkûmdan teşhir edileceği için utanacağını beklemek de çok mantıklı değildir. Zira mahkûm teşhirin hemen ardından ölecektir. Bu uygulamanın toplum tarafına bakacak olursak, suç işleme potansiyeli olan kişilerin bu kişiyi görerek suç işlemekten vazgeçeceklerini beklemek mümkündür. Yani genel caydırıcılık ilkesi burada söz konusu olabilir. Burada belki teşhir idam cezasından bağımsız düşünülebilir. Yani toplumun sadece o suçluyu ve suçu bilmesi hedeflenmiş olabilir. Mahkûmun biraz sonra idam edileceğinin toplum tarafından bilinmesi istenmeyebilir. Ancak uygulamaya baktığımızda teşhirin yaptırımın amacı ile uygulandığı hemen hemen bütün olaylarda mahkûmun aldığı ceza da belirtilmiştir. Bu nokta akla şu fikir gelmektedir, öldürülme anının görülmesi, toplumda infial uyandırabilecektir. Toplumun bundan dolayı öldürülme anını görmesi istenmeyecek ama ibret olması için de mahkûmu teşhir edilecektir.

Osmanlı'da idam cezasının alenen infaz edilmesi sık rastlanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Belgelerde bu cezanın özellikle insanların sık gelip geçtikleri yerlerde infaz edilmesinin vurgulandığı görülmektedir. Yani cezanın aleniyetine bir başka ifade ile verilen cezanın infaz edildiğinin toplum tarafından bilinmesine önem verilmiştir. Bazen bu

⁸⁵⁴ Bu konudaki örnek için ek 8'de orijinali sunduğumuz, yol kesme suçundan mahkûm olmuş kişiyle ilgili kayda bakılabilir. BOA, DH. MKT. Dosya No: 1896 Gömlek No: 75.

aleniyet o kadar etkili dereceye vulaşmıştır ki, cezanın infaz edildiği yerdeki sakinler bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır.

(2) Recim ve Sopa Cezası

Toplum huzurunda gerçekleştirilen cezaların ikincisi recim cezasıdır. Recim cezası, şartları yerine gelmiş olması şartıyla zina suçunu işlemiş kişiler için öngörülmüştür. İslam Ceza Hukukuna göre, muhsan, ikrar veya tanık ile zina suçunu işlediği sabit olan, özgür ve mümeyyiz Müslüman kadın veya erkeğin zina suçunu işlemesi halinde uygulanacak ceza recim, yani taşlanarak öldürmedir⁸⁵⁵. Belirtmek gerekir ki Kuran'da recim cezası düzenlenmemiştir. Bu cezaya delil olarak Peygamber Sünneti ve Hadisleri esas alınmıştır⁸⁵⁶. Günümüzde, İslam Ceza Hukukunda recim cezası vardır diyebilmenin zor olduğu, bu cezanın hücceti olan Hadis ve Sünnetlere ilişkin rivayetler değerlendirildiğinde çelişkiler ihtiva ettiği yönünde görüşler de ortaya atılmıştır⁸⁵⁷. Hal böyle olmakla birlikte Osmanlı Döneminde alınan birçok fetvada zina suçuna verilecek cezanın recim olduğu belirtilmiştir⁸⁵⁸.

Recim cezasını tez konumuz açısından önemli kılan mevzu, bu cezanın toplum huzurunda hatta bizzat toplumun katkısıyla infaz edilmesidir. Gerçekten, Fetavayı Hindiye'de recim cezası infaz edilirken, taşılayacak grubun namazdaki gibi saf tutmasının uygun olacağı, hepsinin öldürmek kastı ile taş atmalarında sakınca olmadığı ifade edilmiştir⁸⁵⁹. Bazı hukukçular, ön saftakiler taşladıktan sonra çekilerek arka saftakilerin sırayla devam etmeleri gerektiğini belirtmiştir⁸⁶⁰. Hatta Ebu Hanife'ye göre suçun tanık ifadeleriyle sabit olması halinde taşlamaya önce tanıklardan başlanması, sonra devlet

⁸⁵⁵ Özkorkut, **Zina**, s. 112, 113; Çalışkan, s. 94.

⁸⁵⁶ Recim cezası ile ilgili olarak dört hadisten bahsedilmektedir. Bahse konu hadisler ve ayrıntılı bilgi için bk. Mutaş, s. 576.

⁸⁵⁷ Ahmet Keleş, “*Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği ‘Recim Cezası’ Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış*”, s. 21;

http://www.ahmet-keles.com/akademik/makaleler/Recm_rivayetleri.pdf e.t: 22.02.12. Karşı görüş için bk. Çalışkan, s. 95.

⁸⁵⁸ Çatalcalı'nın bir fetvasında, Muhsan olan Hind'in nefsinin isteyerek Zeyd'e vermesi, Zeyd'in de Hind'e zina etmesi durumunda Hind'e ne lazım olacağı sorusuna verilen cevap, “recm” olmuştur. Yine Çatalcalı'nın bir fetvasına göre, “muhsan Zeyd, bekar Hind'e cebren zina edip bekaretini izale eylese, Zeyd'e ne lazım olur? Sorusunun cevabı “recm”dir; Özkorkut, **Zina**, s. 114.

⁸⁵⁹ **Fetavayı Hindiye (Fetavayı Alemgiriyye)**, Çev. Mustafa Efe, Yayına Hazırlayan İsmail Karakaya, C. IV, Ankara, s. 14.

⁸⁶⁰ Tahavi, s. 263'den aktaran Çalışkan, s. 96.

başkanı ya da görevlendirdiği kişi daha sonra da halk tarafından devam edilmesi gerekir⁸⁶¹. Halktan kimsenin taş atmak istememesi durumunda ise Beytûlmaldan ödenmek üzere bu iş için ücretle adam tutulur⁸⁶². Çukur kazdırılıp kazdırılmaması hususu tartışmalı olmakla birlikte hâkimin takdirine bırakılmıştır⁸⁶³.

Osmanlı Devleti'nde recim cezası uygulamasının bilinen tek örneği 1680'de toplum huzurunda gerçekleşmiştir. Evli Müslüman bir kadının Yahudi bir erkekle yakalanması sonucunda Rumeli Kazaskerî Beyazizade Ahmed Efendi tarafından verilen hüküm gereği, kadın Sultanahmet Meydanı'nda recmedilmiş, erkeğin ise boynu vurulmuştur⁸⁶⁴.

Zina suçunun Kuran'da yazan cezası ise sopa cezasıdır. Nur suresinin 2'inci ayetinde bu suça öngörülen ceza şu şekilde izah edilmiştir: “*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.*”. Hükümde geçen son cümle ile zina suçunu işleyen kişilere verilecek sopa cezasının insanların huzurunda yapılması ifade edilmiştir.

Sopa cezasına Osmanlı Kanunnamelerinde sıklıkla rastlanılmaktadır. Kanunnamelerde geçen ta'zir ifadesinin genel olarak sopa cezası olarak algılamak mümkün olabilir. Nitekim kanunnameler işlenen suçun karşılığında suçluya “ta'zir ve ağaç başına akçe alına” şeklinde örneklerle doludur. Örneğin III. Murat dönemi 987/1580 tarihli Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi Kanunnamesi'nde “*Ve eğer bir kimesnenin avretine bir kimesne pezevenklik eylese, kadı vech gördüğünce ta'zir ede; her değnek başına bir akçe cerime alına*”⁸⁶⁵ diyerek pezevenklik suçuna kadının uygun gördüğü kadar ta'zir

⁸⁶¹ Çalışkan, s. 95; Udeh, C. IV, s. 109, 111.

⁸⁶² Üçok, **Aykırı Hükümler**, sayı: 2, s. 134-135.

⁸⁶³ Çalışkan, s. 96.

⁸⁶⁴ Şeriye Scilleri Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Mahkemesii 128, 41a-1 için bk. Ömer Menekşe, “Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm”, **Marife**, Yıl:3, Sayı:3, 2003, s. 14, 15; Özkorkut, **Kadın**, s. 91; Özkorkut, **Zina**, s. 113.

⁸⁶⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 508.

edeceği ve ne kadar miktar uygun görüldüyse o kadar da para cezası alınacağı yazılıdır.

Kuran'ın bu hükmünün uygulamasına yönelik olarak Osmanlı Devleti'nde mevcut olan 1261/1845 tarihli bir belgede, sopa cezasıyla ilgili olarak şu şekilde ayrıntılı bilgiler verilmektedir: “*zûkurundan ise ayak üzerinde durduğu ve inasdan ise oturduğu halde, budaksız değnek ile baş ve karın ve yüz göğüs ve avret yerlerinden mâ'adâ her birlerine dağınık olarak ve memuru olan kimesne değneği ancak baş hizasına kaldırarak derece-i cünhasına göre hapishane önünde...*”⁸⁶⁶.

Hz. Peygamber'in de sopa cezası ile ilgili olarak “*Mahkûmun yüzünden ve cinsel organından sakınınız*” Hadisi de bu cezanın nasıl uygulanması gerektiği yönünde bilgiler içermektedir. İslam Hukukçuları da sopa cezasının infazı ile ilgili olarak teferruatlı bilgiler vermişlerdir⁸⁶⁷. Buna göre; ilk olarak değnek kalın olmadığı gibi, çok ince de olmayacak, parmak kalınlığında, düz ve budaksız olacaktır. İkinci olarak vuran kimse, vururken kolunu omuzu hizasına kadar kaldırarak, kolu omuz hizasını aşmayacaktır. Üçüncü olarak çıplak bedene vurulmayacak. Ancak sırtında kalın elbise ve kürk gibi bir şey varsa çıkarılacak. Dördüncü olarak yüz, karın ve cinsel organlarına vurulmayacak. Son olarak da hep aynı uzuvlara vurulmayıp diğer uzuvlara eşit şekilde dağıtılmak suretiyle vurulacaktır.

Sopa cezasının uygulaması yönünde bu derece ayrıntılı hükümlerin mevcut olması, cezanın işkenceye dönüşmemesini ve/veya suiistimale engel olmayı sağlamak içindir. Bunun kontrolü ise toplum huzurunda infaz edilerek sağlanabilir. Bahsi geçen ayetteki son cümlenin bu şekilde yorumlandığını belirtmek isteriz⁸⁶⁸. Elbette mü'minlerden bir topluluğun zani veya zaniyenin cezalandırılmasına şahitlik etmesindeki tek yarar bu değildir. Cezanın infazına diğer insanların şahitlik etmesi ile ibret alma veya aleniyet vasıtasıyla caydırıcılık söz konusudur.

⁸⁶⁶ Bu belgeye Özkorkurt, **Zina**, s. 117'den ulaşılmıştır. Yazar ise belgeye BOA, C.ADL 1161 (8 C 1261/1845)'den ulaşmıştır.

⁸⁶⁷ Yazır, C. V., s. 3469-3470; Çalışkan, s. 97; Maverdi, s. 447.

⁸⁶⁸ Yusuf Ziya Keskin, **Recim Cezası**, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, s. 61, 62.

Bu durumda cezanın aleni olarak infaz edilmesinin ceza hukuku açısından iki gayeye hizmet ettiğini ifade edebiliriz. Bunlardan ilki, cezanın ibret olması ve suç işleme potansiyeline sahip kişileri, bu niyetlerinden caydırmış olmasıdır. Nitekim böyle bir suçu kendisinin işlemesi halinde ne ile karşılaşacağını görmektedir. Bedeni cezanın aleni olarak infazının amaçlarından ikinci ise cezanın infazının işkenceye dönüşmesinin önüne geçmek için kontrol mekanizması olmasıdır. Cezanın aleni olarak infazının zıddı, cezanın infazının gizli yapılmasıdır. Bu durumda cezayı infaz eden görevli garaz, kişisel intikam, psikolojik nedenler gibi birçok sebepten ötürü mahkûma haddinden fazla sert bir şekilde vurabilir veya usulüne uygun bir şekilde görevini yerine getirmeyebilir. Fakat görevlinin, vazifesini aleni olarak yapması halinde bu tür tehlikeler ortadan kalkacaktır.

Sopa cezasının infazına şahitlik edecek grubun kaç kişi olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur⁸⁶⁹. Bu görüşleri Kuran'ı Kerim'de Teşhir başlığı altında izah ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sonuç itibariyle, recim tartışmalı olmakla birlikte İslam Hukukunda mevcut olan idamının alenen infazı şeklinde bir uygulamadır. Osmanlı'da bugüne kadar bir kere uygulandığı ileri sürülmüştür. Sopa cezası ise gerek kanunnamelerde gerekse diğer vesikalarda sık rastlanılan bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu cezaların aleni olarak infaz edilmesi halinde mahkûm ve cezadan toplumun bilgisinin olması sağlanmış olmaktadır. Bu durumda da dolaylı teşhir yaptırımı ile karşılaşmaktadır.

(3) Kaziğa Oturtma Cezası

Kaziğa oturtma cezası, mahkûmun toplum huzurunda kaziğa oturtulmak suretiyle idam edilmesidir. Bu ceza hükmü de alenen infaz edildiği için teşhir yaptırımı ile bağlantılıdır.

Kaziğa oturtma cezasını Osmanlı Devleti'nde hukuki norm olarak görmek mümkündür. 935/1528 tarihli Novaberde Kazası Siyasetnamesinde bölgede hırsızların ve haremilerin çoğalması, bu kişilerin geceleri köy basıp adam öldürme, yol kesip kervan soyma gibi çeşitli suçlar işlemeleri, bazı

⁸⁶⁹ Keskin, s. 61, 62;

sancakbeylerinin bu kişilere göz yummaları, yakalananlara ceza verilmemesi gerekçe gösterilerek *garip yiğitler kethüdası* Ahmed bölgede teftiş yapmak üzere görevlendirilmiştir⁸⁷⁰. Ardından kadıdan yiğitler kethüdası Ahmed ile birlikte asayişin bozulduğu yeri bizzat teftiş etmesi hırsızlık ve haramilik yapanları, bunlara yardım edenleri yargılaması istenmiştir. Yargılama yaparken “... *şer’ ile görülecek hususları şer’ ile kanun-ı mukarrer muktezasınca ve mucib-i örf olanları örf-i ma’ruf ile görmesi...*” emredilmiştir. Yapılan yargılama sonucunda suçu sabit olanlara içlerinde kazığa oturtma cezası da olan çeşitli cezaların verilmesi şu şekilde kaleme alınmıştır: “...*hırsızlıkları ve haramilikleri zahir olanları südde-i sa’âdetim canibine arz etmeğe tevakkuf etmeyüb dahi kimini salb ve siyaset edüb ve kimini kazuğa urub bir vechile hakaret edüb haklarından gelesin...*”⁸⁷¹. Bu belge bize göstermektedir ki hırsızlık, haramilik, yol kesme adam öldürme gibi kamu düzenini bariz bir şekilde bozan fiillere suçun niteliğine göre kazığa oturtma cezası verilebilmektedir⁸⁷².

Osmanlı Devleti’nde kazığa oturtma⁸⁷³ gibi çok şiddetli cezaların da suçun gerçekleştiği yerde infaz edilmesi emredilebilmiştir: “*Evvelce ahvali teftiş ve tahkik olunması emredilen... Hüseyin’in şer’an sabit olan cürümleri ve borçlarının defteri... gönderildiği ve bütün malı ve emlâkı sattırılarak alacaklıların hakları verildikten sonra kalırsa miriye olan borcu için hazineye yollanılması ve şayet borcuna kifayet etmez ise taksim-i gurema yapılması ve kendisinin mahalli-i hadisede kazığa vurulması*”⁸⁷⁴ hakkında Midilli ve Malova

⁸⁷⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 683.

⁸⁷¹ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 684.

⁸⁷² Belgenin devamında “*ve emr-i şerifim üzere ne mikdar hırsuz ve harami bulunub katl ve siyaset olunduğun ve etdikleri şenâ’at ve fesâdâtı tafsili ile yazub defter edüb dahi mezbur kulum ile dergâh-ı mu’allâma arz eylesin*” denilerek normun hangi seviyede ve nasıl uygulandığı öğrenilmek istenmiştir.

⁸⁷³ Kazığa oturtma cezasının kadim toplumlar da uygulandığını görmekteyiz. Nitekim Hammurabi Kanunnamesi’nde “*Eğer bir adamın karısı başka bir erkek için kocasını öldürtürse, o kadın kazığa oturtulur*” şeklinde hüküm vardır. <http://toplumvetarih.blogcu.com/kesfet/452139> 26.01.12. Yine Asurlardaki hukuk sistemindeki “*eğer bir kadın kendi isteği ile çocuğunu düşürürse, ispat edilirse, kazığa oturtulacaktır*” hükmünden anlaşıldığı üzere, bu cezanın kadim toplumlar da mevcut olduğunu anlayabiliyoruz; Kozak, s. 143. Bu cezaya Ortaçağ Türk Devletlerinde rastlanmaktaydı; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 51.

⁸⁷⁴ BOA MÜD. N. 5, s. 149, Sıra 351, tarih 14 Ra 973/10 Eylül 1565, Mumcu, **Divan-ı Hümayun**, s. 71, dipnot 81.

kadılarına hüküm verilmiştir. Bazı hallerde uygulanan kazık cezası İstanbul'a bildirilmiştir: "*Pravişte ve Drama taraflarında türeyen eşkiyadan bazıları kazığa çekilip, bazılarının kesilmiş başlarının gönderildiği ve bu başların Bab-ı Hümayun önüne konulacağı*"⁸⁷⁵.

973/1565'de yolsuzluk ve suiistimalde bulunduğu, halka zulmettiği, şer'-i şerife aykırı fiiller işlediği ve hükmi şerif, fetva-yı münif vb.ne sövdüğünün tespit edilmesi üzerine siyâset olunması emrolunan Basdırmacı Hüseyin'in Dergâh-ı Muallâ Çavuşlarından Mustafa Çavuş ile İstanbul'a gönderilmiştir. Adı geçen oraya getirildiğinde, gerekirse sahip olduğu tüm mal ve emlâki hatta hibe veya vakfetmiş olduğu emlâk de satılarak, üzerine şer'an sâbit olan hakların alınıp sahiplerine verilmesi ve kendisinin kazığa vurularak siyâset olunmasına karar verilmiştir⁸⁷⁶. Bu örnekte de kazığa oturtma cezası "*mahal-i hâdise*"de yerine getirilmek istenmiştir.

Para borcundan dolayı da kazığa oturma cezasının verildiğine rastlamaktayız. Davası görülen Bastırma oğlu Hüseyin'in mal ve emlâki borçlarını karşılamadığından mallarının alacaklıları arasında paylaştırıldığı ve

⁸⁷⁵ BOA, C. ZB, 29/Z/1255(1840) tarih, Dosya No:4, Gömlek No: 184.

⁸⁷⁶ "Midillü ve Molova kadılarına hüküm ki:

Sen ki Midillü kadısının seniñle [bosluk] teftişinde me'mûr olan Edremid kadısı ile Südde-i Sa'âdetime mektûb ve kazâyâ defteri gönderüp Basdırık (?) oğlu Hüseyin'in me'mûr olduğun üzere ahvâlin teftiş idüp Molova kazasına tâbi' onüç pâre karye gelüp mezkûr Hüseyin zimmetinde kırkbinden ziyâde hukûk-ı nâs olup andan mâ'adâ Midillü kazâsına tâbi' (?) ser'an zimmetinde yüzelliüç bin yediyüz doksan yedi akça hukuk-ı nâs sâbit olup ve ser'an sâbit olmayup takrîr-i re'âyâ ile ikiyüz onbeşbin altıyüz dört akça olduğu ve Midillü ve Molova'da ahvâli istifsâr olundukda a'yân-ı vilâyet Hüseyin için; zâlimdir, ser'-i şerîfe mutî' değildir. Niçe kimesnelerin da'vâsı olup hükmi şerîf ve fetvâ-yı münîf getirdüklerinde fetvâ-yı münîf ve hükmi şerîfe galîz setm idüp ve târikû's-salâtdır ve Ramazan günlerinde ekl ve sürb-i hamr itmisdür didüklerinde i'lâm idüğüniz ecilden hukuk-ı nâs alınıp ba'dehû siyâset olunmasın emr idüp Dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil Mustafâ zîde kadrihûya kayd u bend ile kosulup irsâl olunup ve üzerine sâbit kazâyâ defteri mühürlenüp bile gönderilmiştir. Buyurdum ki;

Mezkûr Hüseyin'in üzerine sâbit olup defterde kayd olunan hukuk-ı nâs ve andan gayri dahi sâbit olursa şer'le (?) sâbit olan hakları ashâb-ı hukuka alıvirüp yetismez ise cemî' emlâk ü esbâbın bey' idüp esbâb u emlâkenden kimesneye hibe olunmus veyâhud vakf olunmus var ise anları dahi bey' idirüp nukuddan ve esbâb u emlâkden ve gayrîden ne mikdâr akça olursa eğer dâyinlere kifâyet iderse bu kimesnenin hakkın alıvirüp bâki kalursa mîrîye olan deyni için mühürleyüp mezbûr çavuşum ile Südde-i Sa'âdetime gönderesin. amma eğer dâyinlere sâbit olan hakları kifâyet itmez ise taksîm-i guremâ idüp dahi kendüyi emrim **üzre mahall-i hâdiseden kazuga urdurup** siyâset idüp emr-i şerîfim yerine vardüğün yazup bildüresin. Ve irsâl olunan kazâyâ defterinde girü mühürleyüp müsârun-ileyh ile gönderesin. Emlâk ü esbâbdan eğer kendü tasarrufunda olup bey' olunan ve eğer hibe ve vakıf tarikiyle alınıp bey' olunan ne mikdâr olup ve ne vechile deyn sâhiblerine virildüğün defter idüp mühürleyüp bile gönderesin."BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 351.

kendisinin de kazığa vurularak Midilli'de siyaset olunduğuna ilişkin belge bu duruma bir örnektir⁸⁷⁷.

Kazığa oturtma cezasının nasıl infaz edileceği konusunda vakanüvis bir Batı'lı şu şekilde bilgi vermektedir. 15'inci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yaşamış olan İtalyan tüccar Jacopo dei Campi, mahkûmun önce yere yatırıldığını, daha sonra makattan bağırsaklarına bir kazığın geçirildiğini, daha sonra infaz görevlisinin bir çekiç ile kazığı mahkûmun içine doğru çaktığını; ardından da kazığın havaya kaldırıldığını ve bu şekilde bekletildiğini belirtmiştir⁸⁷⁸.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen sonra I. Abdulmecid'in padişahlığının ilk yılında 29/Z/1255(4 Mart 1840) tarihli belgeden kazığa oturtma cezasının verilmeye devam ettiğini görüyoruz. Pravişte ve Drama tarafında ortaya çıkan eşkıyaların bir kısmının kazığa oturtulduğu telhistе şu şekilde dile getirilmiştir:

“Benim Vezîrim,

Hemân Rûmili etrâflarında vâkı' haydûd u eşkıyâyı tathîri ve ebnâ-yı sebîllerin ve bilâd-ı İslâmiyyelerin ve kasabalarının emn ü selâmet ü râhatlarına sa'yen, iktizâ idenlere mevâdd-i tenbîh ve mektûblarına fermân ısdâr eyleyesin!

Şevketlü, Kerâmetlü, Mehâbetlü, Kudretlü, Veliyy-i ni'metim, Efendim; Pâd-şâhım,

*Pravişte ve Drama Kazâları etrâfında zuhûr iden eşkıyâdan üzerlerine varılub i'dâm ve ru'ûs-i maktû'aları mukaddemâ 'Abdî Pâşâ ve Pravişte taraflarından vürûd idenlerden mâ-'adâ eşkıyâ'-i merkûme bekâyâsından **bu def'a bir mikdâr dahî 'ibreten li's-sâ'irîn kazığa ilkâ ve***

⁸⁷⁷ “Fî 17 Sa'bân sene 973[9 Mart 1566] Kadiasker efendi arz itmisdîr. Midillü ve Molova kadılarına hüküm ki: Mektûb gönderüp Dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Mustafa zîde kadruhû yedinden emr-i serîf vârid olup mefhûmunda "mûmâ-ileyh çavuş kayd ü bend ile kostulup irsâl olunan Bastermid oğlu Hassi(?) nin zimmetinde sâbıkâ tefîş olundugu üzre ve hâliyâ ne mikdâr hukuk-ı nâss sâbit olursa ashâbına hakların alivirüp yetmez ise esbâb ü emlâkinden vakf ü (.....) itdükde cümle bey' itdürüp hâsıl olan mâl hukuk-ı nâssa vefâ iderse her kişiye temâm-ı hakların virüp ziyâde kalursa zimmetinde olan mâlî mîrî için kabz itdüresin, eğer kifâyet itmez ise taksîm-i guremâ idüp ba'de **kendüsin mahall-i hâdisede kazuga urdurup siyâset itdüresin**" deyü fermân olunmağın ..." BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 941.

⁸⁷⁸ Zarinebaf, *Crime & Punishment*, s.157, 158.

*dört neferinin dahî ru'ûs-i maktû'aları Der-Se'âdet'e tesyîr olunduğın muhtevî bu def'a Pravişte Kâdîsî'nın vürûd iden İ'lâmı hulâsa itdirilüb Huzûr-ı Şâhâneleri'ne 'arz olunduğı ve vürûd iden ser-i Bürîdeler dahî Pîş-gâh-ı Bâb-ı Hümayûnlarına vaz' olunacağı ma'lûm-ı Hümayûnları buyuruldukda, Emr u Fermân Şevketlü, Kerâmetlü, Mehâbetlü, Kudretlü, Veliyy-i ni'metim, Efendim; Pâd-şâhım Hazretlerindir"*⁸⁷⁹

Hükmedilen kararın ve infaz edildiğinin Abdülmecid'e bildirildiğı bu vakada, padişah Rumelinin eşkıyalardan temizlenmesini, yolların açık olmasını, İslam devletlerinin selamet içinde olmalarını ve bu yönde yapılması gereken ihtarların ve gönderilmesi gereken mektupların yerine ulaşmasını emretmiştir. Hüküm Gülhane Hatt-ı Hümayunun ilanından bir sene sonrasında kazığa oturtma cezasının uygulandığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu cezanın amacının diğer insanlara ibret olması olduğunu yine kayıttan anlamaktayız.

Görülmektedir ki kazığa vurarak idam etme hem yasaknamelerde hem de uygulamada rastlanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi tezimiz açısından önemli kılan nokta, bu cezanın alenen infaz edilmesidir. Kazığa oturtma cezası alenen infaz edildiğı vakit dolaylı teşhir yaptırımı içerisinde girmektedir.

2. Esnaf Teşkilatında Teşhir Uygulamaları

Osmanlı Devleti'nde esnaf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiğı örgütlenmeler olarak tanımlanmıştır⁸⁸⁰. Esnaflar ile ilgili hukuki düzenlemeler, ait oldukları şehrin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tanzim edilmiş, imal olunan ve satışa sunulan malın tabi olacağı esasları içeren Esnaf Kanunnamelerinde ve esnaf birliklerinin faaliyetlerini daha iyi şartlarda sürdürebilmelerini temin etmek üzere

⁸⁷⁹ Kayıt BOA, C. ZBT, Dosya No: 4, Gömlek No: 184'de yer almakta olup orijinali ek 9'da mevcuttur.

⁸⁸⁰ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yay, İstanbul 2000, s. 293, 294.

hazırlanan ve esnafın uymak mecburiyetinde olduğu *nizamlar*⁸⁸¹ da mevcuttur. Kendi içinde belli nizamlarla işleyen, devletin ekonomisinde önemli yere sahip olan esnaf teşkilatında normlara, teamüllere uymayanlara farklı cezalar verilebilmiştir. Bu cezalar içerisinde teşhir yaptırımını da görmek mümkündür. Sahip olduğu önem nedeniyle bu teşkilatta uygulanan teşhir yaptırımını ayrı bir başlık altında izah etmeye çalışacağız.

a. Yargılamaya Yetkili Makam

Esnaf teşkilatında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmek için türlü makamlar görev yapabilmişlerdir. Devletin başı konumunda olan Padişah ve onun velili olan sadrazam esnafı tebdili kıyafet ile denetleyip yargılayabilmiştir⁸⁸². Genel yargılama merci konumunda olan kadılar da esnafı da yargılayıp, ceza vermiştir. Bu çerçevede kadılar bazen doğrudan yargılama yapmış bazen de esnaf yöneticilerinin şikâyeti⁸⁸³ üzerine davaya bakmışlardır⁸⁸⁴.

Spesifik olarak esnaf teşkilat düzeninden sorumlu olan ve bu düzenin bozulması halinde müdahalede bulunan görevliler de mevcuttur. Bunların başında *kethüda* gelmektedir. Esnaf teşkilatının amiri konumunda olan kethüda, esnafı daha sonra loncayı hükümete karşı temsil etme, hükümetin emirlerini üyelere bildirerek uygulanmasını sağlama, esnaf arasında anlaşmazlıkları halletme, birikimleri uygun şekilde kullanma, haksız rekabetin giderilmesini sağlama gibi yetkilere sahiptir⁸⁸⁵.

Esnafı yargılama sürecinde yetkili olan diğer görevli *muhtesip, ihtisap emini* veya *ihtisap ağası* denilen görevlidir. Sağlam mala çürük mal katarak satmak, ölçü ve tartılarda hile yapmak, kendisinin mühürlediği tartı ve ölçülerin kullanılıp kullanılmadığını denetlemek harama götürücü hileli işleri

⁸⁸¹ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, İstanbul 2010, s. 63.

⁸⁸² Demirtaş, s. 284.

⁸⁸³ Örneğin 1070/1660'da Konya'da Muhtesib Osman Bey'in bazı ekmekçilerin ekmeklerini gramaja uygun olarak yapmadıkları iddiasıyla kadı huzurunda dava etmiştir; yerinde yapılan teftişte de iddianın gerçek olduğu tespitedilmiştir. Karar için bk. Sak, **10 Numaralı Konya Şeriye Sicili**, Hüküm No: 9-4, s. 14.

⁸⁸⁴ Örneğin 1091/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'nin 3'üncü bölümünde Muhtesib Kanunu kısmındaki 5'inci maddeye göre zanaatkârlar kötü bir mamul üretirlerse, o kişinin kadı önünde yargılanması ve cezalandırılması gerekmektedir. Mantran, ek 1, s. 309.

⁸⁸⁵ Demirtaş, s. 35.

kontrol ve yasaklamak muhtesibin esnaf teşkilatı üzerinde sahip olduğu yetkilerden sadece bir kaçıdır. Muhtesibin böyle bir yetkiye sahip olduğunu esnaf kanunnamelerinde de görebiliyoruz. Bu kanunnamelerde “*Allah’ın yarattığı her şeyin hukukun görülüp, gözetilmesinden muhtesib sorumludur*”⁸⁸⁶ ibaresi vardır.

Muhtesip bu vazifesini yerine getirirken elbette tek başına görev yapmamakta idi. Esnaf teşkilatında ortaya çıkan problemleri çözmek, devletin koyduğu nizamın esnaf içerisinde tatbikini sağlamak, belirlenen standartlar dışında mal üretilmesini engellemek gibi görevleri *kethüdalar*, *yiğitbaşılar*⁸⁸⁷, *nakibler*⁸⁸⁸, *çavuş*, *koloğlanları*, *yasakçılar* ve *ehl-i vukuf* ya da *ehl-i hibre* ile birlikte yerine getirmekte idi⁸⁸⁹. Zaman zaman bu görevliler arasında görev uyuşmazlıklarının da çıktığı olmuştur⁸⁹⁰.

Sonuç olarak, esnaf teşkilatında yargılama yetkisi, Padişah, Sadrazam, kadı, kethüda, muhtesip, yiğitbaşı, nakibler, çavuş, koloğlanları, ehl-i hibre gibi makamlarda gözükmektedir. Ancak bunlardan kadı ve muhtesibin isimleri bir adım önde gözükmektedir. İslam’da iyili emretme kötülüğü engelleme ilkesinin bir getirisi olarak ortaya çıkan muhtesibin böyle bir yetkiye sahip olduğunu hem esnaf kanunnamelerinde hem de mühimme defterlerinde görebiliyoruz. İstanbul, payitaht olmasından ötürü, burada bulunan esnaflar için de ayrı bir denetim prosedürü gerçekleştirilmiştir.

b. İnfaza Yetkili Makam

Esnaftan bir kişinin hukuka aykırı şekilde işini yaptığının tespit edilmesi üzerine, o kişi hakkındaki hüküm derhal verilebilmekteydi. *Muhzır Ağa* ve

⁸⁸⁶ Engin Taner, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Grafik Tasarım, Ankara 2009, s. 30.

⁸⁸⁷ 998/1590 senesinde Ankara’da demirci Himmet bin Musaya götürülen demirin, harap edildiği, bozulduğu şikayetiyle kadı huzurunda görülen davada kadı yiğitbaşları getirip, demire yapılan muamelenin gereği gibi yapılıp yapılmadığını kontrol ettirmiştir. Ongan, Hüküm No: 1698, s. 130.

⁸⁸⁸ Kethüdanın yardımcısı olan nakib, bir cemaatin şahid ve nazısı ve ahvalinin kefil olan kimseye denmekteydi; Demirtaş, s. 30.

⁸⁸⁹ Asım Yediyıldız, **Şer’iye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat**, Arasta Yayınları, Bursa 2003, s. 31 vd.

⁸⁹⁰ 1657’de İstanbul’da bulunan gazzaz taifesinin her türlü hususları gazzazbaşı kethüdası ve yiğitbaşı tarafından görüldüğü ve muhtesiblerin gazzazlara olan müdahalelerinin önüne geçilmesi yönündeki hüküm için bk. Murat Yıldız, **92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s. 100, defterin 35’inci sayfası 2’inci hükmü.

ekibi hükmü infazla görevli olan kişilerdir⁸⁹¹. Söz konusu ekipte muhızırbaşı, muhızırlar, kuloğlanlar ve falaka, değnek ve terazi taşıyan görevliler vardır⁸⁹². Esnafın işlemiş olduğu suç veya kabahatten ötürü derhal yargılandığını ve yargılanma neticesinde karara bağlanan cezanın hemen infaz edildiğini şuradan anlamaktayız. Veziriazam veya Sadaret Kaymakamı Çarşamba Divanından sonra esnaf teşkilatını denetime çıktığında muhızır ağası ve onun emrinde olan *kapı kethüdası* ve *mumcular* da yanında olurdu ve söz konusu görevliler denetim sırasında yanlarında falakalarını taşımaktadırlar⁸⁹³. Görevlilerin yanlarında cezada uygulayacakları aleti taşımaları, onların cezayı derhal infaz ettiğinin bir göstergesidir. Cezanın seri bir şekilde infaz edilmesi, onun umumi caydırıcılık etkisini artıracaklarını söyleyebiliriz. Zira birinci bölümde ibret (caydırıcılı) amacı başlığında da aktarıldığı gibi, ceza eğer, seri, kesin ve sert ise caydırıcılık etkisinden söz edilebilmektedir. Bu durumda Osmanlı esnafı denetimin hemen ardından cezanın infaz edilmesi, potansiyel ihlallerin önüne geçilmesi amacına katkıda bulunmuştur diyebiliriz.

Bazı kaynaklarda infazın *kol oğlanlar*, *subaşı* ve *asesbaşı* tarafından yerine getirildiği de belirtilmiştir⁸⁹⁴. Net olan bir şey varsa o da muhtesibin teftişi sırasında birkaç infaz memurunun yanında bulundurduğudur.

c. Verilecek ceza

Osmanlı Devleti'nde esnafın işini, hukuka uygun bir şekilde yerine getirmemesi durumunda devlet, çeşitli yöntemlerle düzenin korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Devlet, yaptığı işi, hile ile yapan esnaf hakkında işi yapmaktan men etme veya üretilen malı damgalama gibi yöntemlerle tedbirler almaya çalışmıştır⁸⁹⁵. Fakat her zaman ürün ve meslekle ilgili önlem alınmamış, esnafın kendi hakkında cezalar da verilmiştir.

⁸⁹¹ Elbette muhızır ağasının tek vazifesi, verilecek cezanın infazı değildi. Bu görevli, veziriazamı korumak, hükümet ile yeniçeri ağası arasında aracılık yapmak ve yeniçeri ağası zindanını teftiş etmek gibi yetkilere de sahiptir. Mantran, s. 143.

⁸⁹² Gül Akyılmaz, *İstanbul Kadısı*, 7'inci Uluslar arası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler I, Atatürk Kültür Merkezi, 5-10 Ekim 2009, baskı yer ve tarihi Konya 2012, s. 91.

⁸⁹³ Mantran, s. 144.

⁸⁹⁴ Mantran, s. 284.

⁸⁹⁵ "İstanbul kâdısına bir hüküm ki:

Kanunname hükümlerinde esnafın kurallara aykırı hareket etmesi durumunda ne tip bir ceza ile cezalandırılacağı çoğu zaman net bir şekilde belirtilmemiştir. Kanunnamelerde genelde esnafın işini nasıl yapması gerektiği veya neleri yapmaması gerektiği belirtildikten sonra ifade edilen hususlara aykırı hareket edenlerin cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır. Örneğin 1041/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'ne göre turşuların üretim aşamasında çürük bir şey ilave etmeleri yasaklanmıştır. Börekçilerin etli böreklerin içine 250 dirhem koyun eti koymaları hükme bağlanmıştır⁸⁹⁶. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Belirtmek istediğimiz nokta, esnafın neyi yapması veya neyi yapmaması gerektiğinin kanunnamelerde net bir şekilde belirtilmiş olmasıdır. Bahse konu hukuk normlarında esnaftan beklenen hususlar bu kadar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş olmasına rağmen, bunlara aykırı hareket edenlerin genel olarak sadece cezalandırılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla nasıl bir cezaya hükmolunacağı genel olarak kadının veya muhtesibin takdirine bırakıldığını ifade edebiliriz. Kanunnamelerdeki bu durumdan şu şekilde bir sonuç da çıkarmak mümkündür: Ceza net olarak belirtilmediği için kanunname hilafına hareket eden herkesin teşhir cezasına çarptırılma ihtimali mevcuttur.

Hal böyle olmakla birlikte, bazı durumlarda ceza açık bir şekilde belirtilmektedir. Burada da en sık rastlanılan ceza türü tenbih, sopa ve para cezası olmaktadır. *“Uyarıdan sonra da terziler, eğer kötü dikmeye devam*

Simdiki hâlde mahrûse-i mezbûrede ser-â-ser ve sâhnîk ve zerbâft kumâs ve kusak islenen dezgâhlar çoğalup zabtolunmayup kumâslarının kulâbdân ve ibrisimlerin sâfî itmeyüp envâ'-ı hîle vü hud'aya mübâseret idükleri ecilden fermân-ı hümayûnumla yoklanup görildükde üç yüz on sekiz dezgâh bulunup zikrolunan dezgâhların sâhiblerinden yarar ve mütemevvil i'timâd olunan üstâdlardan yüz aded dezgâh mukarrer olup bâkileri ref' olunmasın emridüp buyurdum ki:

Dergâh-ı Mu'allâm çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Sücâ' zîde kadruhû varıcak, bu husûsı onat vechile kemâl-i dikkat ü ihtimâmla bi'z-zât yoklayup göresin; zikrolunan dezgâhların sâhiblerinden kirâcî ve mu'âmele ile akça kullanur olmayup mütemevvil ü mâldâr olup yarar i'timâd olunur üstâdlarından yüz dezgâhı mukarrer idüp dezgâhları ne mahalde ve kendüler ne mahallede sâkinler ise isimleri ve resimleri ile yazup defter idüp imzâlayup Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesin. Mâ-adâ, ne mikdâr dezgâh varsa cümlesin ref' idesin ve zikrolunan kumâsun ahvâli tamâm manzûm u mazbût olmağıcün mukarrer olan dezgâhlarda islenen altunlu kumâs ve kusaklara mîrî tamga urulup tamgasuz alınıp satılmamasın emrüm olmsudur. Her kumâs ve kusak ki islenüp tamâm ola, cümlesine mezbûr çavuşuma tamga üdürüp tamgasuz olanı alup satdurmayasın ve ba'de'n-nazar bu hükm-i hümayûnumu sicill-i mahfûza kayditedürüp dâyimâ mazmûn-ı serîfin ri'âyet idürüp hulâfına cevâz gösterilmeye; söyle bilesin.” BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, Hüküm No: 162.

⁸⁹⁶ 1041/1680 tarihli IV. Mehmed Kanunnamesi 2'inci bölüm Esnafa verilen cezalar başlığı 6 ve 10'uncu maddeler, Mantran, s. 312.

ederlerse, cezalandırılınsınlar, dayak atılsın ve değnek başına bir akçe para cezası alınsın” şeklindeki kanunname hükmünü buna örnek olarak göstermek mümkündür⁸⁹⁷.

Demirtaş, esnafa cezanın hemen uygulanmadığını, esnafa bir ceza vermeden evvel onun öncesinden ikaz edildiği belirtmektedir. Yazara göre esas cezalar, uyarıya rağmen, suç işlemede tekerrür eden esnafa uygulanmaktadır⁸⁹⁸. Müellif bu sebeple uyarının bir ceza olduğu fikrini savunmaktadır.

Verilecek ceza, bazı hallerde yiğitbaşılar tarafından kadıya önerilmektedir. 998’de Karlı adlı bir kişi, demirci Himmet bin Musa’dan verdiği demirini harap ettiği, demiri bozduğu gerekçesiyle şikâyetçi olmuş, kadı demirin, yiğitbaşılar tarafından tahkik edilmesini istemiştir. Yiğitbaşılar ise yapılan işin acemi işi olduğunu, demirin bozulduğunu, harap edildiğini belirttikten sonra kötü ve cerime cezası verilebileceğini belirtmişlerdir⁸⁹⁹.

Esnafa bazen çok şiddetli cezaların verildiğine de şahit olmaktadır. 1106/1695’de Edirne’de narha aykırı şekilde simit üreten ve fahiş fiyata satan zimmî fırıncıların “ıslah-ı nefis” edinceye kadar kürek cezasına çarptırıldığına mühimme defterinden anlamaktayız⁹⁰⁰.

Esnafa sürgün cezasının verildiğine de müşahade etmekteyiz. Örneğin İstanbul’da Çarşamba Pazarında Simitçi Hasan, dört paralık simidi on beş dirhem noksan halka satmaya cesaret ettiğinden Sedülbahir’e sürgün edilmiş ve orada kalebent olunmasına karar verilmiştir⁹⁰¹. Esnafa meslek hatasından

⁸⁹⁷ 1041/1680 tarihli IV. Mehmed Kanunnamesi 2’inci bölüm Esnafa verilen cezalar başlığı 15’inci madde, Mantran, s. 313.

⁸⁹⁸ Demirtaş, s. 292, 293.

⁸⁹⁹ “Budur ki, Karlı nam kimesne Himmet bin Musa nam Demirci mahzarında bundan akdem işbu demirciye burunlamak üzere bir demir getirmiş idim, harâb itmiş, demiri bozmuş deyü şekva eylediğinde yiğitbaşılar getürdülüb süal olundukda bu, acemi eşeğidir, bir Müslüman’ın demirin bozmuş, harab itmiş, kötü ve cerimeye müstehak olmuş didiğinde b’it-taleb kaydolundu. Hurrirre fi 23 Recep sene 998[28 Mayıs 1590].” Ongan, Hüküm No: 1698, s. 130.

⁹⁰⁰ “İstanbul kâ’im makamına ve tersane eminine hüküm ki

Mahrusa-i Edirne’de vakii keçeciler fırınında nan-ı has fûruht iden Dimitri zimmî ve ... sehrasi zimmî ... Yuvar zimmî üç nefer mefrusdan zimmîler ibadullahâ narh-ı cariden fahiş-i nakson dirhem ile nan ve simid fûruht itmeleriyle... ıslah-ı nefis edinceye değin kürek çekmek üzere tersane-i amirima zindanına vaz’ olunup...”Gökbunar, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 337, Hüküm No: 492.

⁹⁰¹ BOA, C. ZAB. Nr. 119 / 25.R.1137 (12.02.1722), Daşcıoğlu, s. 100.

dolayı kürek ve idam cezalarının verildiğine Tanzimat'tan sonra da rastlanılmaktadır⁹⁰².

Bazı durumlarda da suça konu olan üretim aracının ortadan kaldırılması şeklinde hükümler verilmiştir. 1657'de Akhisar'da kullanılmakta olan kile belli olup miktarı deftere kaydolmuşken bir kişinin bu kilenin dışında yeni bir kile kullanması ve bu kilenin eksik tartması böylece ölçü ve tartılarda dengesizlik hasıl olması nedeniyle bahse konu kilenin ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir⁹⁰³.

Genel olarak değerlendirildiğinde Osmanlı'da esnafa, idam, kat-i uzuv, celd, para cezası, hapis, sürgün, kürek, prangabent, uyarı ve teşhir cezalarının verildiğini ifade edebiliriz⁹⁰⁴.

d. Esnaf Teşkilatında Teşhir Yaptırımına İlişkin Mevzuat ve Uygulama

Esnaf teşkilatında teşhir yaptırımına hükmetmeye kadıların yetkili olduğunu Koçi Bey Teşkilat Mecmuası'nda şu şekilde dile getirmiştir. *“İstanbul Kadısı cümle şehrin ne kadar pazarcı ve ekmekçi ve kassab ve cümle ehl-i hiref ve ehl-i dükkâna narh verir. Eksik satanın boğazına tahta gülle geçirir, değnek vurur, şehrin cümle maslahatını ol görür; ahyanen vezir kulunuza ısmarlan İstanbul Efendisi'ne tenbih eyleyüb narh ahvalini bir hoş görsün sıkça şehri gezip dolaşsın, sonra kendisi bilür deyu muhkem tenbih lazımdır”*⁹⁰⁵.

Kanunname hükümlerinden kadıların yargılamayı yapıp, hükmü verdikten sonra muhtesibin hükmolunan teşhir cezasını yerine getirdiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid dönemi İstanbul İhtisap Kanunnamesi'nin “*Ve her*

⁹⁰² Mesalih-i ibade gereği gibi dikkat edilmek ve ekmeklerin nefasetine bakılmak hususundaki Ferman-ı Padişahi mucebince mesalih-i ibaddan davaların sürüncemede bırakılmayarak tevzi-i adaletle çalışılması luzumunun Kadılara ve Çavuşbaşı'ya tenbih edildiğine ve ekmeklerin esmer olmamasına ve noksan ve hamur kalmamasına dikkat edilerek kusurları bulunanların idam ve küreğe konulacağını fırıncılar ustalarına ve kethüdalarına tenbih edildiğine ve icab edenlerin tecziye olunduğuna dair belge için bk. BOA, HAT, Dosya No: 266, Gömlek No: 15434, Hicri 29.Z.1204(9 Eylül 1790).

⁹⁰³ Karar için bk. Yıldız, **92 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 26.

⁹⁰⁴ Demirtaş, s. 291.

⁹⁰⁵ Demirtaş, s. 288; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTKY, Ankara 1988, s. 138.

*san'atı aydan aya kadı ile teftiş ede ve dahi göre ve gözede. Her kangısı kim ta'yin olunan narhtan eksük sata, muhtesip hakkından gelüb teşhir ede*⁹⁰⁶ hükmü muhtesibin kadı kararıyla esnafı teşhir yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu hüküm tüm sanat ehlini kapsamı açısından önemlidir. Hangi meslek grubu olursa olsun, hukuka aykırı iş yapması halinde teşhir yaptırımına konu olabilecektir. Ancak muhtesip bu yetkisini kendi iradesiyle kullanılmayacak, kararı muhakkak kadı verecektir. Ayrıca bu durum mutlak bir denetim sırasında gerçekleşebilecektir. Son olarak sanat erbaplarının hangi suçu işlemeleri halinde teşhir yaptırımı tabi olacakları da hükümden anlaşılmaktadır. Buna göre esnafın ürettiği ürün, narhta belirtilen fiyattan az ise teşhir yaptırımına tabi tutulabilecektir⁹⁰⁷.

Esnafa *doğrudan teşhir yaptırımının* uygulandığını kanunname hükümlerinde görmek mümkündür. Mesela II. Bayezid dönemi İhtisap Kanunnamesi'ne göre, narhtan fazla fiyata kıyafet diken terzilerin başlarına *"tahta külah urub"* teşhir edilecektir⁹⁰⁸. Yine Kanuni'nin 932/1525 tarihli Kanun-ı Sas-ı Ma'âdin-i Osmanisine göre de terazide oynama yaparak eksik mal satan esnafın başına tahta gülle geçirilerek teşhir edileceği kaleme alınmıştır: *"Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle gecürüb gezdüreler"*⁹⁰⁹. Benzer düzenleme II. Selim'in Antep için vaz' ettiği 982/1574 tarihli Ayntab Kanunnamesi'nde de mevcuttur: *"Ve kanun-ı ihtisab narh eksilmelü oldukda kanun üzere miri için resm-i narh alınub ve eksük tutuldukça tahta külah gecirilüb siyaset oluna veyahut dirhem başına bir akçe cerime alına"*⁹¹⁰. III.

⁹⁰⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 296.

⁹⁰⁷ Bu hüküm sadece İstanbul şehri için çıkarılan İhtisap Kanunnamesi'nde yer alması açısından da önemlidir. II. Bayezid kendi döneminde hem Edirne hem de Bursa için İhtisap Kanunnamesi çıkarmıştır. Bu üç kanunname içerik açısından birbirine çok benzemektedir. Buna rağmen, *san'at ehli*'nin narhtan eksik ürün satması halinde teşhir edileceğine ilişkin hüküm sadece İstanbul İhtisap Kanunnamesi'nde mevcuttur.

⁹⁰⁸ *Hayâtlar ki, fermude sade çuka kaftan sinceflü ola, a'lâsı yirmi, evsatı on sekiz, ednası onbeş akçeye ola... Ve bâki oğlancıklar kaftanı ve sayire ki, evsat ve edna dahi aşağıarak ola, bahasıyle dikile, ziyadeye dikilmeye ve ziyadeye dikenin muhtesib kadı hzurunda iledüb ziyade aldığı zahir olduktan sonra bir kerre iki kerre tahta külah urub teşhir ede, tekrarlayacak cürüm alalar."* Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 292.

⁹⁰⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 675.

⁹¹⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 812

Murat dönemi Kanunname-i Vilayet-i Vulcirtin'da da terazisi eksik tartan esnafın boynuna tahta gülle geçirilip teşhir edilmesi gerektiği yazılıdır⁹¹¹.

Esnafa sadece doğrudan teşhir yaptırımı uygulanmamış, hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhir yaptırımı da uygulanmıştır. Örneğin III. Selim, Vezir-i Azama yazdığı bir fermanla karaborsacılık yapan bakkalın dükkânı önünde asılmasını istemiştir: "*Şu günlerde erzak saklıyan muhtekirleri ve narhından ziyade insafsız satanları siyaset edesin ve daima bu siyasetin üzerine olup şey saklıyan bakkalı dükkânı önüne salb eylesün.*"⁹¹² Konuyla ilgili bir başka örnek dellallık vazifesi ile ilgilidir. Dellallık vazifesini icra ederken hile ve aldatma ile müşterileri zarara uğratan esnafa kethüdaları tarafından "...sairleri huzûrunda ta'zir..." uygulanması gerektiğini Es'âr Defterinden anlıyoruz⁹¹³. Kayıta, verilecek olan cezadan ziyade bu cezanın dellâl kethüdası ve diğer dellâların önünde infaz edildiği vurgulanmıştır. Yani cezanın kendisinden ziyade cezanın teşhir edilerek infaz edilmesi önemsenmiştir. Hükmün alenen infaz edileceği hususu 1041/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'nde de yerini almıştır. Buna göre söz konusu Kanunname hükmüne göre pazar yerinden başkaca bir yerde meyve satımı yasaklanmıştır ve cezalandırılması öngörülmüştür. Böyle bir fiili gerçekleştirilen kişiye muhtesip müdahale edecek ve *halkın önünde* cezalandırılacaktır⁹¹⁴. Burada net bir şekilde cezanın alenen infaz edileceği hükme bağlanmıştır. Pazar yerinden başkaca bir yerde meyve satımı

⁹¹¹ "Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle geçürüb gezdüreler."; Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 586.

⁹¹² Yıldırım, s. 33.

⁹¹³ "Bezzâzistân dellâllârı ve bit pâzârı dellâllârı kâdimü'l-eyyâmdan yüzyirmişer nefer âdem olup lâkin birkaç seneden beri kethüdâları celb-i mâl için mezbûrları ziyâde etmekle ma'îşetleri teng olup zarûret ilcâsıyla ehl-i dükkânın esbâblarını alup "taşradandır" deyü hîle ve hud'a ile müşteriye ta'zir edüp zarâr-ı küllî müterettib olmağın ba'de'l-yevm gerû yüzyirmişer nefer kalınca vakı' olan mahlûlleri âhara verilmeyüp bey'ü şîrâ edenlere bâ'is-i intizam ola. Ve **tâife-i mezbureden ol makûle fesâd edenleri küthûdaları, sâirleri huzûrunda ta'zir** ve ba'dehû dellâllıktan ihrâc edüp bir daha ilhâk olunmamak için tenbîh u te'kid olunmuştur ", Yaşar Yücel, **Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurlik Tarihine Dair Bir Kaynak Es'âr Defteri (1640 Tarihli)**, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 126, 127.

⁹¹⁴ 1091/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'nin 20'inci bölümünde Pazar ve Kent Zabıtası kısmındaki 9'uncu madde; Mantran, ek 3, s. 316, 317.

yasaklanmıştır ve cezalandırılması öngörülmüştür⁹¹⁵. 1041/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'ne göre böyle bir fiili gerçekleştirilen kişiye muhtesip müdahale edecek ve *halkın önünde* cezalandırılacaktır.

Esnafa verilecek cezanın aleni olarak yerine getirilmesi çok önemsenen bir uygulama olmuştur. Ek 6'da orijinal halini sunduğumuz Kasabbaşı Çil Emin hakkında verilmiş olan hüküm bu fikrimizi teyit etmektedir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Ramazan ayında Müslüman tebaanın et bulamamasının nedeni olarak kasapbaşını sorumlu tutan III. Selim, sefer hazırlığı ile ilgili yorum yapmaktan ziyade, et sorunu üzerinde durmuştur. İdam olarak belirlediği cezanın ise o esnaf kolunun diğer üyeleri tarafından bilinmesine çok önem vermiştir. Bu önemden ötürü, ya kesik başının kasap dükkânları önüne konulmasını ya da diğer kasapların huzurunda idam edilmesini istemektedir. Hatta bu konuda acele etmekte, cezanın derhal, yarın infaz edilmesini istemektedir. Padişah burada esnaf teşkilatındaki bir görevliyi, görevini hakkıyla yerine getirmediği için cezalandırmakta ve vereceği cezanın özellikle o esnaf kolu tarafından bilinmesini, öğrenilmesini istemektedir.

Bazı kanunname hükümlerinde ise belli meslek gruplarının özellikle teşhir yaptırımı ile cezalandırılacakları hükme bağlanmıştır. Bu konuda II. Beyazıd'ın İstanbul İhtisab Kanunnamesi'ni örnek olarak verebiliriz⁹¹⁶. Bahse konu kanunnamede "*hayyât*" olarak ifade edilen terzilerin dikecekleri tüm ürünlerin kaliteleri, vasıfları ve fiyatları yazılıdır. Kanunname hükmü, terzinin

⁹¹⁵ Pazar yeri Osmanlı ticareti hayatı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle bu alan dışında alışveriş yasak olduğu gibi bu alanda satış yapmakda izne tabidir. Pazar yeri dışında alışverişin yasaklandığını 977/1570 tarihli 9 Numaralı Mühimme defterinin 198'inci hükmünden de anlamaktayız. Hüküm için bk. Paşazade, **9 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 85. Eskiden olup gelene ve kanuna muhalif dışarıdan gelen ayakkabıcı taifesinin pazarda satış yapmasına izin verilmemesi hakkında eskicuma kadısına IV. Murat zamanında yazılan emir için bk. Kaytaz, **88 No'lu Mühimme Defteri**, Hüküm No: 154. Pazar yerinden başka yerde mal satmanın yasak olduğuna dair kanunnamelerde düzenlemelere sıkça rastlamaktayız: "*Ve dahi şehirden halkından bir kimesne bazar yerine varmadan arpa ve buğday gibi fil-cümle eksigi ve ihtiyacı olduğu nesneleri alsa, bacını alandan alalar. Sandan bac alınmak yoktur. Alan bac alınmağla memnu olmaz ise ne tarikle olursa men' edeler. Pazardan gayrı yerde bey' etmeyeler*"; I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesinde bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 523.

⁹¹⁶ Bu yöndeki örnekleri çoğaltma imkanı vardır. Örneğin aynı kanunnamede sirke ve yoğurt yapımında hileli hareket edenlerin teşhir edilecekleri şu şekilde kaleme alınmıştır. "*ve sirke ve yogurda su koymayalar. Su katılmış olub bulunursa, teşhir edeler veyahud tahta külah uralar*"; Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 294.

veya işçisinin diktiği ürünü pahalıya satması halinde, muhtesibe, kadı kararından sonra söz konusu terzi ve işçisinin teşhir edileceğini şu şekilde izah etmiştir: “*Hayâtlar ki, fermude sade çuka kaftan sinceflü ola, a'lâsı yirmi, evsatı on sekiz, ednası onbeş akçeye ola... Ve bâki oğlancıklar kaftanı ve sayire ki, evsat ve edna dahi aşağıarak ola, bahasıyle dikile, ziyadeye dikilmeye ve ziyadeye dikenin muhtesip kadı huzurunda iledüb ziyade alduğı zahir olduktan sonra bir kerre iki kerre tahta külah urub teşhir ede, tekrarlayicek cürüm alalar*”⁹¹⁷ hükmü teşhir yaptırımı açısından önemli kılan konu teşhir yaptırımının, sadece belli esnaf grubuna uygulandığını göstermesi değildir. Aynı padişah döneminde Bursa ve Edirne sancağı için düzenlenen İhtisap Kanunnamelerinde hayyatlarda ilgili normlar hazırlanmasına rağmen, bu kanunnamelerde hayyatlara ilgili teşhir yaptırımı öngörülmemiştir⁹¹⁸. Hükmü özellikli kılan diğer önemli nokta, ürünü pahalı satmanın tekrerrür etmesi halinde cezanın teşhir değil; para cezası olmasıdır. Anlaşılmaktadır ki, işlenen suçun ilk halinde teşhir yaptırımı öngörülmektedir.

Esnafa teşhir yaptırımı türlü prosedürlerle yerine getirilmiştir. Esnafın boynuna tahta külah, gülle geçirilerek teşhir edildiğini yukarıda verdiğimiz kanunname hükümlerinden anlamak mümkündür. Esnafın yüzünün karartılması da teşhir sırasında uygulanan yöntemlerden biridir. Örneğin Kızılca-Tuzla Tuz Yasaknamesinde daha önceki uygulamalarda olduğu üzere, bu bölgede sadece bölgenin tuzunun satılması gerektiği “*ve her kim gayrı yerden tuz getürürse dutub tuzın ve bargirin elinden alub tuzın suya döke ve yabana saça ve kendünün sakalın kese ve yüzine kara dürtüb gezdüre*” hükmü yer almaktadır⁹¹⁹. Bu hüküm, belirli bir bölgede sadece

⁹¹⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 292.

⁹¹⁸ Bursa İhtisap Kanunnamesi madde 59 sözkonusu hayyatlara ilgilidir. Metin için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s.188. Edirne Sancağı İhtisap Kanunnamesi’nin 10’uncu maddesi yine hayyatlara ilgili olup, cezai hüküm içermemektedir; Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 391.

⁹¹⁹ “*Nişan-i hümayun ve misal-i meymun ... hükmü oldur ki : Şimdiki haldekulum falan Karası-eli’ne Kızılca Tuzla Yasağını etmeye gönderdüm ki, vara ol vilayetlerde olub-gelmiş adet üzere Kızılca tuzu gelen yerlerde Kızılca tuzdan gayrı tuz satdırmaya, kürekleri koria; ve eski tuzı mühürleyüb satdırmaya, mezkur amillere teslim ede, kimesne mani ve muarız olmaya; ve her kim gayrı yerden tuz getürürse dutub tuzın ve bargirin elinden alub tuzın suya döke ve yabana saça ve kendünün sakalın kese ve yüzine kara dürtüb gezdüre, fi’l-cümle yasağum neyse edüb hakkından gele; ve Karas- eli’nün sancağı beğleri ve kadıları ve subaşları ve yerlerine duran adamları ve na’ibleri ve kethüdalrı bu*

belirli bir yörenin ürününün satılması ve buna aykırı hareket edenlerin teşhir ile cezalandırılacağını göstermesi açısından da önemlidir. Benzer şekilde yasaknameler ve bunlara bağlı olarak uygulanan teşhir yaptırımlarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür⁹²⁰.

Esnafın terazisinin eksik tartması da teşhir yaptırımı ile cezalandırılabilmiştir. Kanuni'nin 932/1526 tarihli Bozok Sancağı Kanunnamesi sattığı ürünü eksik ölçüp satan kişilerin teşhir ile cezalandırılacağından bahseder: *"Ve eğer arşunı eksik olsa yüz akçe alına ve eğer nügisin eksik tutsa satduğundan her dirhem başına bir akçe alına ve had urulub teşhir edeler ikisine dahi"*⁹²¹. Buradan anlaşılmaktadır ki esnaf satış sırasında ölçüde hata yapar ise teşhir cezası ile cezalandırılacaktır. Yine Kanuni'nin 932/1526 tarihli Kanun-ı Sas-ı Ma'âdin-i Osmani'sinde esnafın mal satarken eksik tartmasının cezası teşhir olarak belirlenmiştir: *"Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle gecürüb gezdüreler"*⁹²². Bu hükümün teşhirin esnaf üyelerine tekmili ceza olarak uygulanabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Zira hükümde geçen *"lazum gelürse"* ifadesi ile eğer ek bir ceza verilmesi isteniyorsa kadı kararıyla bu kişilere teşhir cezasının da verilebileceği ifade edilmek istenmiştir.

I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde de kasapların daha düşük narh vermeleri teşhir yaptırımına konu olmuştur. *"...Ve kassablar şehir il kethüdası ve gayrı kadı ve subaşı yanına varub gelüb kimesnelere verdüğü yerden et verüb ve ri'ayet edüb ve bir nice bunların emsali kimesneyle olı-geldüğünden aşağı narh almak hususunda mübaşeret edenleri kadı ve subaşı getürüb muhkem tenbih edüb te'dib ve ba'dehü teşhir etmek muhtesibe lazımdır"*⁹²³.

babda mezbur kuluma onat mu'avenet edeler, hiç aferide mani ve mu'arız olub yasağum arasına girmeye "Anhegger, İncılık, s. 30, vesika 22.

⁹²⁰ Saruhan vilayetinde sadece Saruhan'da çıkarılan tuzun alınıp satılacağı, aksine hareket edenlerin yasak kul tarafından *"sakalının kesilip, burnına kıl takılacağına"* ilişkin kayıt için bk. Anhegger, İncılık, s. 29, vesika 21.

⁹²¹ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 229.

⁹²² Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 675.

⁹²³ Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 524.

Osmanlı Devleti'nde bazı durumlarda esnafa teşhir yaptırımını da barındıran çok şiddetli cezaların verildiğine rastlamaktayız. Mantran'ın aktardığı kadarıyla kurallara uygun satım işlemi yapmayan esnaf bazen kulaklarından bir kapağa veya duvara çivilenerek teşhir edilebilmekteydi⁹²⁴. Gerçekten 1203/1789 yılında fırıncıların teftişinde tedip ve terhib için ekmekçilerden biri dükkânının yanına kulağından mihlanmıştır⁹²⁵.

Uygulamaya baktığımızda da esnafa çeşitli suçlarından ötürü teşhir cezasının verildiğini görüyoruz. 981/1573 yılında altın verakçıların⁹²⁶, verakı eskiden yapılanın aksine küçük kalıba dökerek imal edip Saray kâtipleri, hassa nakkaşları, mücellidlere(ciltçilere) İstanbul'da ihtiyacı olanlara yeterli miktarda vermeden dışarıdan gelen tüccarlara daha yüksek fiyata sattıkları için altın verakında yokluk baş göstermiştir. Hatta Ferhat adlı esnaf, Bursa ve Edirne'den altın alıp küçük veraklar yapmış fakat altını tam işlemediği için yaptığı ürünler delikli olup parçalanmıştır. Bu durum hem devlet hem de o alandaki esnaf açısından zarara sebep olmuştur. Bunun üzerine verak alıcıları Darende Silahtarı Hüsnü'nün kethüda, Sinan'ın ise o esnaf kolunun yiğitbaşı olması, ne kadar verakçı varsa hepsinin haftada dört deste verakı kendilerine vermesini talep etmişlerdir. İstekleri hükümdar tarafından kabul edilmiş ve gereği için kadıya ferman yazılmıştır. Kadıdan aynı zamanda söz konusu kethüda ve yiğitbaşının yardımıyla verak esnafını denetleyerek, haftada dörder deste verak getirmeyenleri, küçük kalıba işleyenleri, kötü ürün yapanları, İstanbul'daki piyasanın ihtiyacını karşılamadan dışarıya satanları tespit etmesi ve cezalandırması istenmiştir. Bunlar arasından büyük varak işlemeyip, küçük varak işleyenlerin ve eksik satanların teşhir cezası ile cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir⁹²⁷. Aradan on yedi yıl geçtikten

⁹²⁴ Mantran, s. 148.

⁹²⁵ Francala fırınlarına dair Başmuhasebe derkenarı ile İstanbul kadısının sicil kaydı takdim edildiği ve fırınların bizzat teftişinde tedip ve terhib için ekmekçilerden biri dükkânının yanına kulağından mihlandığı ve elçilere kâfi fırın bırakılıp diğerlerinin kapandığı arz edilmiş olup yukarısında Abdülhamid I'n Kaymakam Paşaya hitabı ile Francala fırınlarının seddi ve anbarlardan muntazam zahire verilmesi, fırınlardan ekmek numuneleri alınıp numuneye muhalif hareket edenlerin tedibi hakkında yazısı vardır. BOA, HAT, 29.Z.1203(1789), Gömlek No: 647, Dosya No: 15.

⁹²⁶ Verak, altın, gümüş ve sair maddelerden dövülerek yapılan yaprak olarak tanımlanmıştır; Devellioğlu, s. 1136.

⁹²⁷ "İstanbul kadısına hüküm ki

1590'da verakçılar bu seferde aynı gramajdaki altından daha fazla verak yaptıkları için şikâyet konusu olmuşlardır. Bu kez de kethüdaları değiştirilmiş ve ne kadar altından ne kadar verak yapacakları belirtilmiştir. Kurala uymayanların eskiden nasıl cezalandırılıyorsa aynı şekilde cezalandırılacağı belirtilmiştir⁹²⁸. Esnafın karaborsacılık suçunu işlemesi halinde de asılmak suretiyle öldürülmesine karar verilmiş ve asılacağı mekân özel olarak belirtilmiştir. Buna göre karaborsacılık suçunu işlemiş olan bir esnaf kendi dükkânı önünde asılmak suretiyle idam edilecektir. III. Selim, Vezir-i Azama

Hâlâ Dergâhı Muallâmda olan Divan-ı Hümayunun kâtibleri ve hassa nakkaşlarım ve mücellidler geliüb mahmiyei İstanbulda verakcıların kadimden veraki büyük kalıba göre işleyüb altun verakın destesi onbeş ve gümüş verakın destesi beş akçeye müstevfa bulunur iken hala verakcılar altını hem küçük kalıb işliyüb ve hem on beş akçeden ziyadeye beyi idüib bize ve mahmiyyei İstanbulda altun verak kullananlara kifayet mikdarı virmediyen haricden gelen bazirganlara ziyade beha ile virmek ekser zemanda altuna müzayeke çekilür Ve içlerinden Ferhad dimekle maruf kimesne Brusa ve Edirnedden altun verak alub küçük veraklar idüib bunda ziyadeye satub ve bazuları murad üzere altunu timam işlemiyüb hem altundan ham iken kalıb idüib ekser evrakı delikli ve üç dört pare idüib ziyadeye virmekle bize ve mali miriye gadir olur Şöyleki zumreyi mezburden olan Darende silahdar Hüsnü taifeyi mezbureye kethüda ve Sinan dahi yiğitbaşı tayin olunub adeti kadime üzere amel olunmak ferman olunur ise ve ne kadar verakcılar var ise her biri haftada dört deste veraki bize ve miriye müteallik olan mühimmata hazır bulunmak için yiğitbaşlarına getürüb cem etmek emir olunursa mezburda hazır bulunub memur olduğumuz hizmet tehire kalmıyub miriye nef'i mukarrerdir deyu bildirdikleri ecilden arz olunduğu üzere taifeyi mezburu zabt için iclerinden mezbur silahdar Hüsnü Kethüda ve Sinan dahi Yiğitbaşları olmak emir idüib buyurdum ki

Mezburları getürdüb minbaad adeti kadime üzere altunu büyük kalıba işliyüb destesin on beşe ve gümüş evrakın destesin beşe beyi idüib veraki gayet eyü altundan işleyüb her varağın bütün idüib ve kemalile işliyüb ham iken beyi etmeyeler Divan-ı Hümayun katiplerine ve hassa nakkaşlarım ve bilcümle hassayı hümayunuma müteallik mühimmata altun veraki daima hazır bulunmak için her bir verakçı haftada dörder deste veraki getürüb mezbur yiğitbaşlarına teslim idüib akçesin andan alalar Altun mezburda dayıma hazır buluna Andan maada işledükleri veraktan İstanbulda altun kullananlar kifayet mikdarı verak almadıyen haricden kimesneyi satmayalar Ve mezbur kethüdalarına ve yiğitbaşlarına tenbih eylesin ki taifeyi mezbureyi zabt idüib ve haftada işledükleri verakların yokliyub emrim üzere haftada dörder deste altun yiğitbaşlarına getürmeyenleri ve küçük kalıba işliyüb kem ve kaleme gelmez altun işleyenleri ve İstanbulda kifayet miktarı alınmadıyen harice beyi idenleri sana iletüb gereği gibi tazir ve te'dib edüreler Bu adet üzere büyük verak işlemiyüb küçük işliyüb eksik satanlar sayir eksik satanların adeti üzere teşhir etdirüb birine himayet iderlerse cezasın anlara etdirüb ve yiğitbaşlarının dahi vechi meşruh haftada kendüye getürdükleri altunlarının destesin onbeş akçeye ve gümüşün beş akçeye alub Divan-ı Hümayun katiblerine ve Hassa nakkaşlarına nehri mezbur üzere beyi idüib ziyadesin İstanbulda verak işliyenlere beyi idüib harice virmeye Haricden gelenlere ziyade beyi ile beyi etdüğü zahir olursa anun hakkından geline Bilcümle bu hususları mühkem tenbih idüib ve minbaad bu emri şerifimle amel olunmak için suretin sicilli mahfuzı kayıd idüib emri şerifimi mezbur kethüda ve yiğitbaşları elinde ibka idesin Amma silahdarlarım dahi mezbur kulum bu behane ile meur oldığı hizmetden kamlıya Monla Kasıma virildi 26 Cezaiyelahir 981[23 Ekim 1573]" Refik, s. 111, 112.

⁹²⁸ Belge için bk. Refik, s. 136.

yazdığı bir fermanla karaborsacılık yapan bakkalın dükkânı önünde asılmasını istemiştir⁹²⁹.

Maverdi, muhtesibin hileli mal satan esnafın yaptığı işleri ilan ettiğinden bahsetmektedir. Zira muhtesip, sahip olduğu sanatkârların güvenilir kimseler olup olmadığını tespit vazifesi gereğince, kuyumcular, kumaş dokuyucuları, demirciler, boyacılar gibi esnafın hileli ürün üretmesi halinde, bunların yaptıkları hukuka aykırı işleri halka ilan eder. Buradaki teşhirin gayesi hileli ürün üretenleri tanımayan kimselerin zarar görmesini engellemek olarak açıklanmıştır⁹³⁰. Osmanlı uygulamasında hileli olarak üretilen mallar imha edilmiştir⁹³¹. Buradan hareketle de doktrinde esnafın imal ettiği mala zarar verilmesinin, yaptığı yolsuzluğun teşhir edilmesi olarak algılanabileceği yönünde fikirler ileri sürülmüştür⁹³². Bu fikre katılmadığımızı ifade etmek isteriz. Zira bir olgunun teşhir olarak değerlendirilebilmesi için ortada bir mahkûmun olması gerekir. Teşhir şahıslara yönelik olarak uygulanabilen bir ceza türüdür. Bu olaylarda ise şahıs değil, mal toplumun bilgisine sunulmaktadır. Bundan dolayı bu uygulamaları teşhir yaptırımı içerisine sokmak uygun değildir⁹³³.

Tanzimat sonrası döneme gelindiğinde esnafa, meslek kusurundan dolayı teşhir cezası verilmesi uygulamasından uzaklaşıldığını görüyoruz. Mesleğini hakkıyla yapmayan esnafın klasik usuldeki şekilde teşhir edilmesi artık bu dönemde suç olarak kabul edilmektedir. Fırıncı esnafı ile ilgili olarak vermiş olduğumuz 9 adet vesika, teşhir cezasının her istendiği vakit esnafı

⁹²⁹ “Şu günlerde erzak saklıyan muhtekirleri ve narhından ziyade insafsız satanları siyaset edesin ve daima bu siyasetin üzerine olup şey saklıyan bakkalı dükkânı önüne salb eylesün”, Yıldırım, s. 33.

⁹³⁰ Maverdi, s. 476.

⁹³¹ İstanbul, Galata ve Eyyüb’de bulunan şişeci esnafından bazı kimseler, imal ettikleri şişelerin dirheminden çalarak kalitesini bozmuşlardır. Şişelerin temiz ve düzgün bir şekilde yapılması gerekirken, bazı şişelerde buna dikkat edilmeyerek üstünkörü bir tarzda şişe imal edilmiştir. Bu durum diğer şişecilerin tepkisine ve şikayetine yol açmıştır, bundan böyle sözü edildiği şekilde hileli olarak imal edilen şişelerin nazırları Seyyid Ömer Ağa vasıtasıyla kırılmasına karar verilmiştir; İMŞSA, İKS-24, vr. 34-b, 35-a; Demirtaş, s. 296.

⁹³² Demirtaş, s. 296 vd; Yıldız Bayraktar Onur, “18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Suç ve Ceza Kavramı Üzerine bir Değerlendirme”, Siyaset Bilimi Doktora Ödevi, 2011.

⁹³³ Burada akla bozuk malların imha edildiğinin duyurulmasının teşhir olup olmayacağı sorusu akla gelebilir. Kanaatimizce böyle bir uygulamada teşhir yaptırımı içerisinde değerlendirilemez. Zira teşhirden bahsedebilmek için ortada bir mahkûmun var olması gerekir. Teşhir kişiye yönelik olarak uygulanan bir cezadır. Eğer ilan sırasında kimin malının imha edildiği belirtiliyorsa, o zaman teşhir yaptırımı vardır denilebilir.

uygulanamayacağını göstermesi açısından mühimdir. Bozuk ekmek üretip, narhtan yüksek fiyata satan fırıncılar, işbu hukuksuzluklarından ötürü müteaddit defalar, para cezasıyla cezalandırılmışlardır. Fırıncıların kazançları, ödedikleri para cezasından çok olduğu için bu ceza kendilerine tesir etmemiş ve bozuk ürünü yüksek fiyattan satmaya devam etmişlerdir⁹³⁴. Bunun üzerine üretilen ekmeklerin sağlığa zararlı olduğu konusunda tabip kararı⁹³⁵ da alan Kilis kaymakamı, bozuk ekmekleri ekmekçilerin boyunlarına takarak, yüzlerine boya sürerek çarşı pazarda, önünde dellallerin nida etmesi suretiyle teşhir ettirmiştir⁹³⁶. Fırıncılar da durumdan şikâyetçi olmuşlardır⁹³⁷. Yapılan yargılama sonucunda başta kaymakam olmak üzere, kararda ve infazda adı geçen herkes farklı hapis cezalarına mahkûm olmuşlardır⁹³⁸. Bu olay Tanzimat'tan sonra esnaf teşkilatı üyelerinin, meslek kusurlarından dolayı teşhir cezası ile cezalandırılmayacaklarını, meslek kusurlarından dolayı ika etmiş oldukları suçun cezasının para cezası olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tanzimat dönemi ile köklü değişikliğe maruz kalan Osmanlı Hukuk sistemi, bu şekilde teşhir yaptırımını da esnaf teşkilatından yavaş yavaş çıkarmaya başlamıştır.

Sonuç olarak gerek kanunname hükümleri gerekse uygulamadaki örnekler göstermiştir ki teşhir yaptırımı, kadı kararıyla hükmedilen bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtesip ve diğer görevliler, kadının vermiş olduğu teşhir kararını infaz etmekle yetkilidirler. Esnafa şehirde dolaştırılmak suretiyle doğrudan teşhir yaptırımı uygulanabildiği gibi, verilen cezanın aleni olması sağlanarak dolaylı teşhir yaptırımı da uygulanmıştır. Teşhir yaptırımının, hem esnaf üzerinde psikolojik bir baskı yaratmış hem de onu bundan sonraki iş hayatında ekonomik açıdan zarara uğratmıştır. Toplum, bozuk veya eksik mal satımından dolayı topluma duyurulmuş olan bir esnaftan bir dahaki sefere ürün almaktan kaçınacaktır. Bu da teşhir yaptırımının dolaylı bir etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirde

⁹³⁴ Vakanın tüm belgelerinin orijinal halleri ek 12'de sunulmuştur.

⁹³⁵ Bk. Dipnot 122.

⁹³⁶ Bk. Dipnot 123.

⁹³⁷ Bk. Dipnot 124.

⁹³⁸ Bk. Dipnot 423.

dolaştırılan esnafın yüzü karartılabilmiş, boynuna külah geçirebilmiştir. Osmanlı Devleti'nde esnafa çeşitli sebeplerle teşhir cezası uygulanabilmektedir. Eksik tartma, stokçuluk yapma, pazar yerine riayet etmeme, narha uymama, pazar ekonomisine aykırı hareket etme, kötü mal üretme esnafın teşhir ile cezalandırılan belli başlı fiillerdir. Malın imha edilmesi her ne kadar esnafa manevi bir baskı yaratsa ve işlerinin azalmasını sağlasa dahi, bu uygulamanın bir teşhir yaptırımı olarak ifade etmek kanaatimizce doğru değildir. Tanzimat sonrası dönemde ise esnafa teşhir yaptırımı uygulamak artık suç niteliğine bürünmüştür.

C. Osmanlı Devleti'nde Teşhir ile Cezalandırılan Suçlar

Teşhir yaptırımı, Osmanlı Devleti'nde çeşitli suçlara farklı yöntemlerle uygulanmıştır⁹³⁹. Bu başlık altında hangi suç tiplerine teşhir yaptırımının verildiğini izah etmeye çalışacağız. Tez konumuz olan teşhir, aşağıda açıklanmaya çalışılan suçların bazılarında tek ceza olarak verilmişken, bazılarında ise diğer cezalarla beraber verilmiştir. Bu başlık altındaki suçlara ilişkin olarak teşhir dışında verilen cezaların üzerinde durulmayacaktır. Fakat o suça sadece teşhir cezası öngörülmüşse bu durum belirtilecektir. Aynı zamanda burada belirtilen suçlara hangi teşhir yönteminin uygulandığı da açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Pezevenklik Suçu

Pezevenklik, ilk olarak “*gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden kimse, dümbük, godoş, muhabbet tellalı, kavat, astik, dasnik.*” İkinci olarak da “*Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden anlamında kullanılan sövgü sözü*” olarak tanımlanmıştır⁹⁴⁰. Özünde toplumsal ahlakla bağlantılı olan bu müessese, Türk İslam tarihinde prensip itibariyle suç olarak tanımlanmıştır.

Osmanlı'da bu suç tipine türlü cezaların verildiğine şahit olmaktayız. Örneğin Fatih'in Umumi Kanunnamesi'nde “*Eğer avret pezevenklik eylese,*

⁹³⁹ Literatürde Osmanlı ceza kanunnamelerinde teşhir yaptırımının sadece pezevenkler için öngörüldüğü belirtilmiştir; fakat aşağıda ayrıntılı bir şekilde izah edileceği üzere bu yaptırım sadece söz konusu suç tipi için uygulanmamıştır. Görüş için bk. Daşcıoğlu, s. 112.

⁹⁴⁰ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 29.01.2013.

*kadı ta'zir ura, ne kadar ma-yerah. Ağaç başına bir akçe cürm alına*⁹⁴¹ hükmü bu suçu işleyen kadına tazir cezası verileceğinden bahsetmektedir. Hükmün devamında yer alan ağaç başına bir akçe cürm alına ifadesi ile de hükümde geçen tazirin sopa cezası olduğunu anlıyoruz. Zira ne kadar sopa cezası verildiyse o kadar da para cezası verilmek istenmektedir. Pezevenklik suçunu işleyen kişilere tazir ve para cezası verilebileceğine ilişkin başka örnekler de vardır. Uriel Heyd'in aktardığı Kanuni Dönemi Umumi Kanunnamesi'nin 30'uncu maddesinde *"Eğer bir 'avrat pezevenklik eylese kâdı ta'zir urub ne mikdar vece görürse ağaç başına bir akçe cürm alına"*⁹⁴² şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Bu hüküm bize bir kadının pezevenklik suçunu işlemesi halinde mahkûmun sopa cezasına çarptırılacağını ve kadı ne kadar sopa cezasına hüküm verdiyse o kadar da para cezasına mahkûm edileceğini göstermektedir. III. Murat dönemi 987/1580 tarihli Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi'inde *"Ve eğer bir kimesnenin avretine bir kimesne pezevenklik eylese, kadı vech gördüğünce ta'zir ede; her değnek başına bir akçe cerime alına"*⁹⁴³ denilerek bu suça yaptırım olarak yine sopa ve para cezası verileceği şeklindeki düzenleme tekrarlanmıştır.

Zikrettiğimiz kanunname hükümlerinde her ne kadar pezevenklik suçuna sopa ve para cezasının verildiğine ilişkin örneklerle rastlasak da, prensip itibarıyla uygulamada bu suçun cezası teşhir yaptırımı olmuştur. Bu fikrimizi teyit edecek çok fazla hüküm mevcuttur. Pezevenklik suçuna teşhir yaptırımının uygulanacağını gösteren ilk kanunname II. Beyazıt'a aittir⁹⁴⁴. II. Beyazıt'ın Umumi Kanunnamesi'nde *"ve pezevenklik edenin alnını dağ edeler"*⁹⁴⁵ denilerek bu suça teşhir yaptırımının değişik bir versiyonu uygun bulunmuştur. Kanununin Umumi Kanunnamesi'nde⁹⁴⁶, yine Kanuni döneminde çıkarılan Anadolu Eyaleti Kanunnamesi'nde⁹⁴⁷, Bosna⁹⁴⁸ ve

⁹⁴¹ Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 348; Aynı hüküm II. Bayezid Umumi Kanunnamesi'nde de geçmektedir; Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s.40.

⁹⁴² Heyd, **Otoman Criminal**, s. 63, md. 30.

⁹⁴³ Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 508.

⁹⁴⁴ Fatih'in Kanunnamesi'nde bu suça teşhir değil, sopa ve para cezası öngörülmüştü.

⁹⁴⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 43.

⁹⁴⁶ Kurt, **Kanunname**, s. 43.

⁹⁴⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 58.

Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi'nde, Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancağı Siyasetnamesinde⁹⁴⁹, I. Ahmed döneminde çıkan Kanunnamede bu suça aynı ceza öngörülmüştür.

Pezevenlik suçuna doğrudan teşhir yaptırımının öngörüldüğü dönem ise Yavuz Sultan Selim zamanıdır. Yavuz'un Umumi Kanunnamesi'nde yer alan *"Eğer bir kişi püzevenlik itse, kadı ta'zir idüb teşhir ide iki ağaç bir akçe cürm alına"*⁹⁵⁰ hükmü bu fikrimizi teyit eder niteliktedir. 1582 yılında kaleme alındığı anlaşılan, III. Murad dönemi Umumi Kanunnâmelerinden Nişancı Feridun Ahmet Paşa Kanunnâmesi'nde ise bu suça doğrudan teşhir cezasının verilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir: *"Eğer bir kimesne püzevenklik eylese ...âî ta'zîr ve teşhîr idüb cürm alına."*⁹⁵¹. Bu duruma örnek olarak Bosna Sancağı Kanunnamesi'nin 111'inci maddesinde yer alan *"ve eğer bir kişi pezevenklik etse kadı tazir edüb teşhir ede; ağaç başına bir akçe cürüm ala"* hükmünü de zikredebiliriz⁹⁵².

Pezevenklik suçu bazı kanunnamelerde tekerrür etmesi halinde teşhir ile cezalandırılmıştır. Dolayısıyla bazı Padişahların saltanatı döneminde veya belirli bölgelerde pezevenklik suçunun cezasının teşhir olmasını, o suçun tekrar tekrar işlenmesi belirlemektedir. Mesela II. Bayezid dönemi Aydın-eli siyasetnamesinde pezevenklik fiilinin sürekli ve iş olarak yapılması halinde teşhir ile cezalandırılacağı şu şekilde belirtilmiştir: *"ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnı kesile ve illa eşeğe bindürüb teşhir oluna"*⁹⁵³. Yine Kanuni'nin 932/1525 tarihli Bozok Sancağı Kanunnamesi'nde pezevenklik suçu tekerrür ederse teşhir ile cezalandırılmıştır. *"Eğer bir kişi pezevenklik dâim san'atı ise yüzüne kara sürtüb rûsvây-ı âlem edeler ve eğer değül ise beş altun alına"*⁹⁵⁴. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁹⁴⁸ *"eğer bir kişi pezevenklik eylese kadı tazir ve teşhir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına"*; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 468.

⁹⁴⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 192.

⁹⁵⁰ Selami Puhala, Yaşar Yücel, **I. Selim Kanunnaesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları**, TTKY, Ankara 1988, s. 19.

⁹⁵¹ Kılıç, **Kanunname**, s. 289.

⁹⁵² Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 300 ve 468; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 166 ve 180.

⁹⁵³ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 169.

⁹⁵⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 227.

Bahse konu suça bazı hallerde teşhir ile birlikte diğer cezaların verildiği de olmuştur. Kanuni'nin Merkez Kanunnamesi'nde yer alan “*ve eğer bir kişi pezevenklik etse, kâdî ta'zir edüb teşhir ede; ağaç başına bir akçe cürm alına*”⁹⁵⁵ hükmünden para cezası ile birlikte teşhir yaptırımının verildiğini anlıyoruz. Heyd'in aktardığı kanunname hükmünde ise pezevenklik suçunu, meslek olarak yapan kadının bedeni ceza ile birlikte nasıl teşhir edileceği şu şekilde izah edilmiştir: “*Ve pezevenklik daim sanatı olan avratın (daima âdeti ise sanatı ola) burnu kesile, valla eşeğe bindiriler teşhir oluna*”⁹⁵⁶. Görülmektedir ki meslek olarak pezevenklik yapan kadın, öncelikle burnu kesilmek suretiyle bedeni bir cezaya mahkûm olmakta ardından da eşeğe bindirilerek teşhir edilmektedir. III. Murat'ın Umumi Kanunnamesi'nde de pezevenklik suçu tazir ve teşhir cezası ile cezalandırılmıştır: “*Eğer bir kişi pezevenklik etse, kadı anı ta'zir ve teşhir ede; ağaç başına bir akçe cerime alına*”⁹⁵⁷. Buna göre bu suçun cezası üç cezadan ibaret olmaya devam etmiştir. Bu cezalardan ilki sopa cezası; diğeri sopa cezasına bağlı olarak para cezası ve nihayet teşhir cezasıdır.

Bazı hükümlerde ise bu suçu işleyen kişilere uygulanacak teşhirin prosedürü hakkında bilgiler mevcuttur. Pezevenklik eden kişinin eşeğe bindirilerek teşhir olunacağı yöntemlerden biridir. Aydın-Eli Siyasetnamesinde, pezevenklik suçunu meslek olarak sürekli bir şekilde yapan kişilere, burnun kesilmesi ve eşeğe bindirip teşhir etme cezası verilmesi buyrulmuştur⁹⁵⁸. Yüzün karartılması da teşhir sırasında uygulanan bir başka yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanuni döneminde çıkarılan bir kanunname “*Bir kimse daim pezevenklik etmek âdeti olsa yüzüne kara sürtüb rüsvayı alem edeler...*” şeklindeki hüküm fikrimizi onaylamaktadır.

⁹⁵⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 300; Aynı hüküm Heyd'de şu şekilde yazılmıştır: “*Eğer bir kişi pezevenklik eylese kadı tazir idub teşhir ide, ağaç başına bir akçe cürm alına*” Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

⁹⁵⁶ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 71, md. 57.

⁹⁵⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 114.

⁹⁵⁸ “*Ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnu kesile ve illâ eşeğe bindürüb teşhir oluna. Avret ve kız çeken oğlan kimesnelerün içmiği kesile.*”, Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 169; Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 149.

Sonuç olarak toplumsal ahlakı doğrudan ilgilendiren bir fiil olan pezevenklik, Osmanlı Devleti'nde tazir ve para cezalarının yanısıra esas itibariyle teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. Konu ilk kez II. Beyazıt dönemi Kanunnamesi'nde yer almıştır. Bu suç bazen tekerrür edilmesi halinde bazen de suçun ilk kez işlenmesi durumunda teşhir ile cezalandırılmıştır. Kanunname hükümlerinde pezevenlik suçuna kimi zaman sadece teşhir cezası verilebilmişken; burna kıl geçirme, sopa gibi bedeni ve mali cezalarla birlikte de uygulanabilmiştir. Pezevenlik suçuna uygulanan teşhir cezasının kadı kararına dayanması gerekmektedir. Bahse konu suçu işlemiş olan kişinin nasıl teşhir olunacağına ilişkin ipuçlarını yine kanunname hükümlerinden çıkarmak mümkündür. Buna göre pezevenlik suçu işlemiş kişi eşeğe bindirilerek, yüzüne kara sürülerek ve alnı dağlanarak teşhir olunabilmiştir. Pezevenlik suçu sadece merkezde değil, birçok eyalet ve sancaklarda teşhir ile cezalandırılmıştır. Son olarak belirtmek gerekir ki araştırdığımız Mühimme Defterleri, Şeriye sicilleri, Ahkam defterlerinde bahse konu suça teşhir cezasının verildiğine rastlamadık.

2. Yalancı Şahitlik ve Yalancılık Suçu

Osmanlı Devleti'nde bozulan kamu düzenin yerine getirilmesi için yürütülen bir davada maddi vakaya ulaşabilmek için şahitlerin ifadeleri çok büyük önem kazanmaktadır. Nitekim sayıları her suç tipine göre değişmekle beraber, had suçlarının büyük bir çoğunluğunda suçun ispatı için şahit lazımdır. Şahid fıkihta “*Bir kimsenin, bir şahısta olan hakkını ispat için şehadet lafzıyla hâkimin huzurunda ve davalının karşısında doğru olarak verilen haberdir*” şeklinde tanımlanmıştır⁹⁵⁹. Şahit olan kişinin hür, temyiz kudretine haiz, Müslüman, dürüst, hadiseyi bizzat müşahade etmiş, adaletli olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca şahidin kör olmaması, yapacağı

⁹⁵⁹ Bir başka tanımda şu şekildedir: bir kimsenin başka bir kimsede olan hakkını ispat için, hâkim önünde ve davalının karşısında ileri sürdüğü iddiası üzerine, üçüncü bir kimsenin “şuna ve şuna şehadet ederim” diyerek davayla ilgili bilgisini bildirmesine şehadet denir. Murat Şen, “*Önceki Hukukumuzda Şahitliğin Tanımı Şartları ve Nisabı*” Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, sayı 1, s. 286; bir başka tanımda şu şekildedir: şahitlik, bir kimsenin başkasındaki hakkını ispat için, hâkim huzurunda ve tarafların karşısında, “şehadet” sözüyle, görerek bildiği şeyi ifade etmesidir. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, Cilt1, İstanbul 1987, s. 331, 332.

şehadetin kendisine bir menfaat sağlamaması, ifadelerinde çelişki bulunmaması, şahadet lafzını zikretmesi gerektiği zikredilmiştir⁹⁶⁰. “*Mu’temadün-aleyh*” (kendisine itimat edilen), “*sikat*” (güvenilir) kimselerin verdikleri ifadelerle, zanlılar çok çeşitli cezalara mahkûm olmuşlardır. Divan-ı Hümayuna gelen hemen hemen tüm davalarda uyuşmazlığın çözümü sırasında yalancı şahitlerden sakınılması özellikle vurgulanmıştır⁹⁶¹. Bu durumda yalancı şahitlik veya yargılama sırasında yalan söylemek Osmanlı yargılama hukuku açısından önemli bir konu olmuştur.

Yalancı şahitliği önemli kılan noktalardan bir diğeri de özellikle had suçlarında vakayı gören kişinin şahitlik edip etmeyeceği konusunda takdir yetkisine sahip olmasıdır. Bu konuda İbrahim Halebî, *Mültekâ’l-Ebhûr* adlı meşhur eserinde hadlerle ilgili şahitliği gizlemenin efdal olduğunu belirterek⁹⁶² şunları ifade etmiştir: “*Bir kimse, bir şahsın zina ettiğini veya içki içtiğini görse, bu gören kimse isterse o şahsa had vurulması için şahidlik yapar, isterse Peygamberimizin (SAV)’in ‘Her kim Müslüman kardeşinin bir ayıbını örterse, Allah-ü Teâlâ da o kimsenin ayıplarını Kıyamet Gününde örter’ Hadisi şerifinin manası gereğince, şahidlik yapmaz. Bu kimse şahidlik yapıp, yapmama arasında serbesttir.*”⁹⁶³ Bu durumda şahitlik yapıp yapmayacağı konusunda takdir yetkisine sahip olan kişinin bu konuda hukuka aykırı davranması suç olarak öngörülmüş ve cezalandırılması gerekmiştir.

Şahitlik, şeriye mahkemelerinde de çok önemli bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadılar, önlerine gelen dava hakkında karar verirken delil, ikrar ve şehadeti esas alarak karar verirler. İslam yargılamasında duruşma sırasında mutlaka davalı ve davacı huzurda bulunmalıdır.

⁹⁶⁰ Halebi, C. 2, s. 113, 114. Osmanlı Devleti’nde uzun süre kadıların başvuru kaynağı olan bu eserde kimlerin şahit olabileceği, kimlerinse olamayacağı, şahitlerin nasıl temize çıkacağı, nasıl şahitlik yapılması gerektiği, şahitlikte meydana gelen ihtilaflar, şahitlik üzerine şahitlik, şahitlikten dönme ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Ayrıca bk. Şen, **Şahitlik Tanımı**, s. 283 vd.

⁹⁶¹ Örneğin 972/1565’de Zağra-i Cedid kazasının Üçevli köyünde evini basarak Yeniçeri İskender’i katledenlerin yargılanması sırasında “... *şuhûd-ı zûrdan ve ser’-ı şerîfe muhâlif is olmakdan...*” sakınılması emredilmiştir. BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 391. Bir başka örnek için bk. BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 369. Ayrıca bk. aynı defter Hüküm No: 459.

⁹⁶² Halebi, C. 2, s. 114.

⁹⁶³ Halebi, C. 1, s. 677.

Davacının iddiasını dinleyen kadı, aynı olayı davalıya sorar. Davalının inkâr etmesi durumunda, davacıdan delil istenir. Davacının delil sunamaması durumunda şahitlerinin olup olmadığı sorulur. Bu sırada kadı, şahitlerin dürüst, güvenilir ve şahsiyetli kişiler olup olmadığını araştırır. Şahitlerin, dürüst, güvenilir ve şahsiyetli kişiler olup olmadıklarının tespitine, “şahitlerin tezkiye edilmeleri” denmiştir⁹⁶⁴. Şahidin ifadesinden sonra davalının da bu şahitlerin ifadelerinin doğruluğunu kabul etmediğini beyan etmesi üzerine kadı, şahitlerin gizli ve açık olarak tezkiye edilmelerini sağladı. Örneğin şahit öğrenci ise medresenin müderrisinden, memur ise amirinden, tüccar ise onu tanıyan esnaf kethüdasından soruşturulup tezkiye olunurdu⁹⁶⁵. Daha sonra kadı kararını şahitlerin görüşlerini de dikkate alarak verir⁹⁶⁶. Görüldüğü üzere şahitlik, İslam yargılamasında hükmün verilmesinde çok büyük bir öneme sahiptir⁹⁶⁷.

Şahitlik bu denli önemli bir müessese olduğu için yalancı şahitlik de suç olarak düzenlenmiştir. Şimdi bu suça verilecek cezalardan bahsedelim. Malum olduğu üzere Osmanlı’da resmi mezhep uygulaması mevcut idi. Bu sebeple Hanefi ekolünün bu konudaki içtihadları son derece önemlidir. İmam-ı Azam’a göre, bir kimse yalancı şahitlikten tanınrsa, halk arasında o kimsenin yalancı şahit olduğu bildirilir, tazir edilmez⁹⁶⁸. Bu durumda Hanefi mezhebinin kurucusu olan müellife göre yalancı şahitliğin cezası teşhirdir. Bunun için o kişinin yalancı şahitlik konusunda tanınması icap etmektedir. Yani, kanaatimizce yalancı şahitlik yapan kişinin teşhir edilebilmesi için birden fazla kez yalancı şahitlikte bulunması gerekir. Ancak bu durumda o kişinin yalancı

⁹⁶⁴ Tezkiye konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Fethi Behnesi, “*İslam Hukukunda Şahitlerin Adalet Soruşturması: Tezkiye*” içinde **Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, Çev. Yılmaz Fidan, Cilt 11, Sayı 3, 2011, s. 231 vd.

⁹⁶⁵ Bu konuda bir çok sicil kaydına rastlamak mümkündür. Örnek bir kayıt için bk. Murat Şen, “*Şahitliğin Geçerlilik Şartlarının Önceki Hukukumuzdaki Düzenleniş Biçimi*” Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. III, sayı:1, s. 107.

⁹⁶⁶ Esasen, kadı ile muhtesip arasındaki önemli farklardan biri de kadının, ihtilaflı konulara bakması ve karar verirken, şahit, delil dinleme yetkisinin bulunmasıdır. Maverdi, s. 450 vd. Atar, s. 183 vd.

⁹⁶⁷ Eymen b. Huzeym den rivayet edilen bir Hadiste de Hz. Peygamber, 3 kere, “Ey insanlar! Yalan yere şahitlik, Allah a şirk koşmaya denk tutulmuştur. buyurmuş ve arkasından şu âyeti okumuştur: “*Artık o pis putlara (tapınmaktan) ve yalan söylemekten kaçının.*” (Hacc/22:30); Ahmed b. Hanbel, Hanbel, Müsned 6/189; Tirmizi, Sünen, 4/474.

⁹⁶⁸ Halebi, C. 2, s. 134.

şahitlikten tanınması mümkün olabilir. İmam-ı Azam'ın vurguladığı bir diğer konu da yalancı şahit olan kişiye tazir uygulanmamasıdır.

Mülteka'da İmam-ı Azam'ın yalancı şahit için öngördüğü teşhir cezasının nasıl uygulanması gerektiği şu şekilde izah edilmiştir⁹⁶⁹: *“Kadı olan zat; eğer o yalancı şahid çarşı ehlinden ise, O’nu, çarşıya gönderip, çarşı ehlinden değilse, kendi kavmi ve mahallesine gönderip ‘Bu adam, yalancı şahiddir. Bundan sakınınız’ diye tenbih eder”*. Yani yalancı şahitlik yapan kişi nerede tanınıyorsa, o bölgenin insanlarına bu kişinin yalancı şahit olduğu duyurulur. Ayrıca kişi teşhir edilerek, topluma ondan sakınılması ikazı yapılır. Bu ikaz, günümüz hukukunda yer alan güvenlik tedbirini çağrıştırmaktadır.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’e göre ise kadı, yalancı şahidi acıtacak şekilde döver ve hapseder. Mülteka'da İmameyn'in bu şekilde ceza öngörmelerinin gerekçesi olarak Hz. Ömer'in uygulaması gösterilmiştir. Buna göre Hz. Ömer, bir yalancı şahide kırk kamçı vurup yüzünü karaya boyamıştır. Yüz karalama hususundaki bilgi ve görüşleri klasik İslam Hukuku evresinde teşhir kısmında anlatmaya çalışmıştık. Burada üzerinde durmak istediğimiz nokta, İmameyn'in İmam-ı Azam'dan ayrıldığı noktalar. Bunlardan ilki İmameyn yalancı şahitlik eden kişinin mutlaka teşhir edilmesi gerektiğini ifade etmemişlerdir. Ayrıca İmameyn İmam-ı Azam'ın aksine mahkûma 40 sopa vurularak tazir edilmesini ve hapsedilmesini ifade etmişlerdir.

Bu durumda Hanefi mezhebinin kurucularının yalancı şahitlik için öngördükleri toplamda üç yaptırım vardır. Bunlardan ilki şehirde dolaştırılarak teşhir etmek, ikincisi dövmek ve son olarak da hapsedmektir.

Osmanlı Devleti'nde kanunname hükümlerinde yalancı şahitlerin teşhir cezasıyla cezalandırıldığını görüyoruz. Bu konuda ilk düzenleme Yavuz Sultan Selim dönemine rastlamaktadır. Yavuz'un Umumi Kanunnamesi'nde yer alan *“Ve dahi yalan şهادet idenin ve tezvir hüccet virenin ve dahi onun il ile amel eyledenin muhkem hakkından gelüb şahid-i zoru ta’zir idüb ve teşhir ideler ve telbis ve tezviri zahir olan kimesnenin muhkem hakkından gelüb*

⁹⁶⁹ Halebi, C. 2, s. 134.

*alnına tamga uralar*⁹⁷⁰. Akgündüz'ün Kanunnamelerinde ise “ve yalan yere şehadet edenin ve tezvir hüccet yazanın ve anın ile amel edenin muhkem hakkından geleler. Telbisi ve tezviri zâhir olanın muhkem hakkından gelüb alnına tamga edeler. Ve tezvir ve hüküm ve hüccet yazanın adeti ise, elin keseler ve illa muhkem hakkından geleler”⁹⁷¹ şeklinde yer alan hüküm, yalan şehadet edenlerden telbisi ve tezviri açık olan kişinin alnının damgalanacağına amirdir.

Benzer düzenleme Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi'nde de mevcuttur: “ve dahi yalan şehadet idenin ve tezviri hüccet virenin ve anın ile amel(?) idenin muhkem hakkından geleler, ve şahid-i zurı teşhir ideler, ve tezviri ve telbisi zahir olan kimsenin muhkem hakkından gelüb alnına damga uralar”⁹⁷². Bu hüküm Akgündüz'ün eserinde şu şekilde belirtilmiştir: “...ve şahid-i zurı ta'zir edüb teşhir edeler. Ve telbis ve tezviri zâhir olanın muhkem hakkından geleler...”⁹⁷³. Söz konusu madde yalancı şehitlik eden kişinin salt teşhir edileceğine amirdir. Buradaki hüküm göstermektedir ki, mahkûma başkaca bir ceza verilmemektedir. Bu da bize teşhirin asli bir ceza olarak verildiğini göstermektedir.

Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de benzer hükme rastlamak mümkündür: “Ve yalan yere şehadet edenin ve tezvir hüccet verenin muhkem hakkından geleler. Ve şuhud-ı zûrî ta'zir edüb teşhir edeler. Ve telbisi ve tezviri zâhir olanın muhkem hakkından gelüb alnına damga basalar. Ve tezvir hüccet yazanın adeti ise elin keseler ve değil ise illa muhkem hakkından geleler.”⁹⁷⁴. I. Ahmed Umumi Kanunnamesi'nde yalancı şahitlik suçunun cezası şöyle kaleme alınmıştır: “Ve dahi yalan yere şehadet edenin muhkem hakkından gelüb ve şahid-i zura ta'zir edüb teşhir edeler. Telbis ve tezviri zahir olan kimesnenin alnına tamga vuralar. Ve tezvir ve

⁹⁷⁰ Pulaha, Yücel, s. 20.

⁹⁷¹ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 93.

⁹⁷² Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 83, md. 98.

⁹⁷³ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 303. Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur; bk. Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 470.

⁹⁷⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 470; Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 59.

*hüküm ve hüccet yazanın elin keseler ve adeti değilse muhkem hakkında geleler*⁹⁷⁵.

Kanuni'nin 932/1526 tarihli Bozok Sancağı Kanunnamesi'nde kasıtlı olarak yalancı şahitlik etmek veya kast ile yalan yemin etmek teşhir ile cezalandırılmıştır: *“Ve eğer yalan yere kasd ile tabukluğu zahir olsa veya kasd ile yalan yere and içdüğü zahir olsa yüzine kara dürtüb teşhir edeler yahud beş altun alına. Ve eğer tanukluğundan rücu' edüb yalan idüğün ikrar etse, ne ki, şehadetten ziyan ede*⁹⁷⁶. Bu hükümle klasik İslam Hukuku evresinde görmüş olduğumuz yüze kara sürme şeklindeki teşhir yaptırımını Osmanlı Hukuku'nda Kanunnamesi'nde görmüş oluyoruz. Bu hükmü ilginç kılan nokta ise teşhir yaptırımının para cezasının alternatifi oluşudur. Zira hüküm dikkatli şekilde okunursa suç işleyen kişi ya teşhir edilecektir yada para cezası ödeyecektir.

Yine söz konusu madde bize şahid-i zur ile tezvir ve telbisin farklı fiiller olduğunu ve bu farklı fiillere teşhir yaptırımının farklı yöntemlerinin ceza olarak uygulandığını göstermektedir. Yalancı şahitlik olarak ifade ettiğimiz şahid-i zurun cezası sadece teşhir olarak belirtilmişken; *“Ara bozma ve özellikle kötülük amacıyla yapılan kovculuk[dedikodu], yalan dolan dedikodu*⁹⁷⁷ olarak izah edilen tezvir ile *“düzenbazlık, güvenilmezlik özelliği*⁹⁷⁸, *“ayıbını kusurunu örterek bir şeyi sahtelendirme, hile oyun*⁹⁷⁹ anlamına gelen telbis suçunu işlemiş olan mahkûm alnın dağlanması suretiyle ömür boyu teşhir edilmektedir. Düздаğ, telbisi hakikati gizleyip, yanlış doğru gibi göstererek aldatmak olarak tanımlamıştır⁹⁸⁰. Kanaatimiz şahid-i zur ile telbis veya tezvir arasındaki farkın kasıttadır. Telbis ve tezvir suçlarında suçlunun şahadetinde iradesinin, şahid-i zurdaki suçlunun şahadetindeki iradesinden daha etkin olduğunu düşünüyoruz. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: şahid-i zurda şahadet edenin iradesi yok mudur?

⁹⁷⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 502.

⁹⁷⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 230.

⁹⁷⁷ Develioğlu, s. 1107; <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 31.07.2012.

⁹⁷⁸ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 31.07.2012.

⁹⁷⁹ Develioğlu, s. 1069.

⁹⁸⁰ Düздаğ, s. 313.

Ya da bu suçta fail bilerek yalan söylememekte midir? Zira telbis ve tezvirde suçluların bilerek ve isteyerek yalan şehadet ettikleri vurgulanmaktadır. Bu sorunun cevabı için şehadetin nasıl yapılması gerektiği, nelerin yalancı şehadet olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Şahitlik unsurlarını taşımadığı halde şahitlik yapmış bir kişi eski hukukumuzda göre yalancı şahit olarak sınıflandırılmıştır. Örneğin, temyiz kudreti şehadet için gerekli şartlardandır⁹⁸¹ ve bir hukuki olay veya muameleye şahit olduğunda temyiz kudretinden yoksun olup da, temyiz kudretine sahip iken mahkemede bu durumu gizleyip şahitlik yapan kişi yalancı şahit sayılmıştır⁹⁸². Dikkat edilirse burada şahit olunan mevzuyla ilgili bir aldatma yoktur fakat kişi yine de yalancı şahit sayılmıştır. İşte bu ve benzeri durumdaki⁹⁸³ kişilere genel olarak şahid-i zur denildiğini düşünüyoruz ve bu tip yalancı şahitlere diğerlerine nazaran daha hafif bir şekilde teşhir yaptırımı uygulandığını görüyoruz. Fakat belirtmek gerekir ki zamanla şahid-i zur ifadesi diğer iki husus için de kullanılmaya başlamıştır. Bundan dolayı kayıtlarda şahid-i zur'a daha sık rastlanılmaktadır.

Zamanla bahsedilen iki suça verilen cezalar değişmiştir. Gerçekten III. Murat Umumi Kanunnamesi'ne göre “*yalan şehadet edenin ve tezvir hüccet veren*”in hakkından gelinmesi; fakat “*şahid-i zur*”un ise teşhir edilmesi öngörülmüştür⁹⁸⁴. Bu kayıt bize göstermektedir ki teşhir yaptırımının uygulanmak istediği suçlar zamanla daha hafif suçlar olmaya başlamıştır. Zira Kanuni zamanında telbis ve tezvir gibi suçlara damgalamak suretiyle ömür boyu teşhir öngörülmüşken; III. Murat zamanında aynı suçun cezası “*hakkından gelinmek*” olarak belirtilmiştir.

Bu konuda Ebu Suud Efendinin tezvir ve telbis ve hile konusundaki fetvası önemlidir: “*Bir kasaba halkına tezvir ve telbis ve hile ta’lim eden*

⁹⁸¹ Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Ankara 1988, s. 252; Şen, *Şahitlik Tanımı*, s. 289.

⁹⁸² Şen, *Şahitlik Tanımı*, s. 290.

⁹⁸³ Benzeri bir duruma örnek olarak şunu verebiliriz. Müşahade şartı aranmayan hususlar hariç olmak üzere kişinin görmediği fakat duyduğu şey hakkında şehadet etmesi halinde de kişi yalancı şahid sayılmaktadır. Şen, *Şahitlik Tanımı*, s. 291.

⁹⁸⁴ “*Ve yalan şehadet edenin ve tezvir hüccet verenin muhkem hakkından geleler. Ve şahid-i zurı ta’zir edüb teşhir edeler*”; Akgündüz, *Kanunnameler 8. Cilt*, s. 115.

*Zeyd'e ne lâzım olur? El cevap: Ta'zir ve habs olunur*⁹⁸⁵. Buna göre bu suçun cezası tazir ve hapis olarak belirlenmiştir.

Belgelerden anladığımız kadarıyla, şahitler, şehadetlerinden dönmeleri halinde de yalancı şahit olarak nitelendirilmiş ve teşhir cezası ile cezalandırılmışlardır. Ek 18'de orijinal halini sunduğumuz Debbağzade'nin eserinde yer alan fetva bize şahitlerin, şehadetlerinden dönmeleri halinde uğranılan zarardan da sorumlu olduklarını göstermektedir. Mecellenin 80'inci maddesi de aynı hukuki sonuca varan hükümlere haizdir⁹⁸⁶. Ebu Suud Efendinin vermiş olduğu da şehadetlerinden dönen kişilerin, şehadetlerinden dönmenden önce karar verilmiş ise uğranılan zararın yarısından sorumlu olacaklarını beyan eder⁹⁸⁷.

Yalan yere şahitlik etmenin doğrudan teşhir cezası ile cezalandırıldığına ilişkin Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvasına öncesinden değinmiştik⁹⁸⁸.

Yalan yere şehadet veya şehadetinden dönme durumlarında bu fiili ika eden faillere teşhir yaptırımının uygulanacağına ilişkin şeyhülislam fetvalarını çoğaltmak mümkündür⁹⁸⁹.

Uygulamaya baktığımızda ise yalancı şahitlik etmek veya yalancılık suçunun çeşitli cezalarla cezalandırıldığını görüyoruz. Bu tip suçlarda kişiler arası uyuşmazlıklarda daha hafif cezalar uygulanırken, devleti ilgilendiren konularda daha ağır cezaların verildiği ileri sürülmüştür⁹⁹⁰. Karşılaşılan olaylardan örnek vermek gerekirse; 967/1559 tarihinde yalan yere şehadet

⁹⁸⁵ Düzdağ, s. 180.

⁹⁸⁶ “*Tenakuz ile hüccet kalmaz, lakin mütenakızın aleyhine olan hükme hâlel gelmez. Mesela, şahitler şehadetlerinden rucu ile tenakuz ettiklerinde şehadetleri hüccet olmaz; lakin evvelki şehadetleri üzerine kadı hükmetmiş ise bu hüküm dahi bozulmayıp mahkûmun-bihi şahidlerin tazmin etmesi lazım gelir*” Şen, *Şahitliğin Geçerlilik Şartı*, s. 92

⁹⁸⁷ “*Zeyd, Amr'ın bir kaziyesine şehadet etse, ba'dehu rücu' edip “ettiğim şehadette kâzibim” dese, bu surette Zeyd'in mukaddena ettiği şehadet şer'an sahiha olur mu? El cevap: Henüz hükm olunmadı ise kabul olunmaz. Olunup hak alı verildi ise, nısfı Zeyd'e tazmin olunur*”; Düzdağ, s. 171.

⁹⁸⁸ “*Bir hususa şehadet eden Zeyd'in yalan yere şehadet ettiği şer'an sabit olsa, Zeyd'e ne lâzım olur? El-cevab: Ta'zîr bi-teşhir.*” Örsten, s. 102.

⁹⁸⁹ Heyd, konuyla ilgil olarak Ma'lûl-zâde Mehmed Efendi'nin *İlmiye Salnamesi*, s. 401'de bir başka fetvanın varlığından bahsetmektedir; Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 299.

⁹⁹⁰ Daşcıoğlu, s. 118.

eden Pir Ahmed'e kürek cezası verildiğini ilk örnek olarak gösterebiliriz⁹⁹¹. Keza yalan şahitlik, yalan ifade verme ve yalan davalarla uğraşan kişilere nefiy cezasının verildiğini biliyoruz⁹⁹². Bir başka örnekte ise ulemadan olan

⁹⁹¹ “Kas kadîsına hükmü ki:

Mektûb gönderüp taht-ı kazândan Pîr Ahmed nâm kimesne yalan sehâdet ile ma'rûf ve müte'âref olup dâ'imâ şîrret ü sakavetden hâlî olmayup, bir husûs için yanında sehâdet idüp ba'dehû yine rücû' idüp: “Sehâdetimde kâzib idüm” dediği tescîl olunup mezkûr yine kanâ'at imeyüp iftirâya ve telbîse sürû' idüp, yine hükmü ihrâcına Âstâne-i Sa'âdet'üme gitti diyü istimâ' olundugın bildürmissin. İmdi mezkûr, Südde-i Sa'âdet'ümde ele girmeyüp her kandeysse ele getirilüp atebe-i ulyâma irsâl olunmasın emr idüp buyurdum ki:

Vardukda, emrüm üzre mezkûrî tetebbu' u tecessüs idüp bulup ele getirüp dahı Südde-i Sa'âdet-me'âb'a gönderesin ki küreğe kosıla ve sûret-i cerîmesin dahı sicilden ihrâc idüp bile gönderesin”, BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, 915 nolu hükmü. Yalancı şahitlik yaptıklarından dolayı Hamza Reis'in gemisinde küreğe konulan iki kisinin serbest bırakılmasına dair belge için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hükmü No: 1454.

⁹⁹² “...zabtîyye müsîri vezîrim Mehemed Pâsâ... Nis mutasarrıfı Hüseyin Remzi Pâsâ ...ve Nis kazâsı nâ'ibine hükmü ki:

Kesriye sancağına tâbi' Cum'a kazâsı kurrâsından Kırankoca (?) karyesi imâmı Molla Ali'nin kızı Hadîce'yi karye-i mezkûre ahâlisinden Ahmed nâm şahıs alub Karakarye kazâsına kaçırılub mezbûrenin celbi zımnında kazâ-yı mezbûr müdürî sâbık Zülfikâr'ın tarafından zabtîyye neferâtından Kahveci ismâ'il ile Kıpti ismâ'il irsâl olunarak mezbûreyi bulub getirürler iken esnâ-yı râhda katl ve i'dâm olunmuş olduğu mukaddemâ Manastır meclîsinden bâ-mazbata inhâ olunmuş olduğundan ol bâbda Meclîsi Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyem karârı ve müta'allık olan emr ve irâde-i seniyyem mücibince müteveffîye-i mezbûrenin babası Molla Ali ve karındası Ahmed ve müdür-i merkûm ile zabtîyye neferâtı merkûmân bu tarafa celb ve Meclîs-i Vâlâ-yı mezkûrda bi'z-zât muhâkeme ve istintâk olındıklarında merkûm zabtîyyeler mezbûrenin katlinde müdahilleri olmadığı ve merkûm Molla Ali dahî mezbûre kendüye teslim olındıktan sonra hânesinde vefât eylediğini beyân ve müdür-i merkûm Zülfikâr'ın dahî mezbûrenin telefî keyfiyyetinden asla haberi olmadığını ifâde ve beyân eylemiş olduklarından keyfiyyet icâb iden mahallerden lede'l-isti'lâm ol bâbda vârid olan mazbata me'âlinde merkûm zabtîyyeler mezbûreyi Karakarye'den bi'l-ahz esnâ-yı râhda Karakarye hudûdî ennihâsında bulunan Karadere nâm mahallde telef ve i'dâm etmiş oldukları ve mahall-ı mezkûrda mezbûrenin mahrûken na's ve ba'zı muhterik elbisesi bulunduğunu beyân ve inhâ ve mezkûr Kırankoca karyesi âdem ve muhtârâtı taraflarından gönderilen sehâdetnâmede dahî mezbûre hânesine gelmeyüb ber-minvâl-i muharrer esnâ-yı râhda telef olduğu ifâde vü inhâ kılınmış olduğundan merkûmlar celb ve istintâk olındıkda ifâdât-ı sâbıkalarında ısrâr etmiş iselerde sûret-i hâl nazaran mâdde-i katlin merkûm zabtîyyeler taraflarından vukû'ı derece-i tahkîkde bulunduğu misillü merkûm Monla Ali dahî mukaddemâ mahallinde merkûm zabtîyyeler mezbûreyi yolda getirür iken boğazında bulunan altunlara tama'an katl eylemiş olduklarını beyân etmişken mu'ahharan mezbûre kendüsine teslim olındıktan sonra vefât itdi diyerek vâki' olan ifâdesinde görülen mübâyenet dahî mezbûrenin merkûm zabtîyye tarafından katl ve i'dâm olındığını te'yîd eylemiş ve fakat merkûm Zülfikâr'ın bu husûsda re'yi ve muhaddilî tebeyyün itmemiş ise de kendüsi oranın müdürî olduğu hâlde merkûm zabtîyyeler mezbûrenin celbiçün gönderilmiş ve vardıkları mahalde kendülerine alenen teslim olunmuş iken mezbûreyi yalnız altunlarına tama'an itlâf etmege cesâret idemeyeceklerine binâ bu bâbda mîr-i merkûm dahî pek de geri elzeme olamayacağı ve merkûm zabtîyyelerin dahî kâtil oldukları tebeyyün itmesiyle haklarında mücâzât-ı kânûniyyenin icrâsı lâzım geleceği misillü mîr-i merkûm ile mezbûrenin babası Molla Ali'nin dahî icrâ-yı te'dîbleri icâb ideceğinden ve merkûmân zabtîyyelerden Kıpti İsmâ'il mu'ahharan cânib-i zabtîyyede vefât eylediğinden refîki olan merkûm Kahveci İsmâ'il'in ber-mücib-i kânûn cezâ-yı habs târihinden i'tibâren tersâne-yi âmirede bes sene müddet vaz'-ı kürek olunması ve merkûm Monla Ali mahallinde mezbûrenin merkûmân taraflarından itlâf olunmadığını ikrâr iderek mu'ahharan lakırdıyı degisirmesi kendüsünün tenbîhine delâlet eylediğinden merkûm ile mezbûr Zülfikâr Beğün iki sene müddetle Nis'e nefy u tagrîb olunması ... husûsları Meclîs-i Vâlâ-yı mezkûrda bi't-tensîb bâ-mazbata ifâde olunmuş ve ol vechle icrâ-yı iktizâsına irâde-i seniyye-i

mahkeme başkatibinin yalan ilamlar vererek kadı ve naipieri aldatmasından ötürü sürgün cezası ile cezalandırıldığı görülmektedir⁹⁹³. 972/1565'de haric ez-defter olarak Şehbaz adlı zaim tımar olarak verilen Serdce adlı mezra yüzünden Ali adlı sipahi ile zaim arasında çıkan uyuşmazlıkta taraflardan hangisinin delillerinin geçersiz olduğu, şahitlerinin yalancı olduğu anlaşılırsa, yalancı şahitlik edenlerin hapsedilip küreğe konulması emredilmiştir⁹⁹⁴.

Belgelerde “*şahid-i zûr*” olarak geçen yalancı şahitlik suçuna İmam-ı Azam'ın yukarıda bahsettiğimiz görüşü esas alınarak salt teşhir cezasının verildiği de olmuştur. 972/1565 tarihli bir kayıta Yusuf, Bedreddin ve Ahmed adlı kişiler, Abdurrahman adlı kişiye garaz ederek, “*şahid-i zûr ikamet*”

mülûkânem ta'allukıyla emr-i hümayûn-ı sâhânem sunûh u sudûr iderek mûcibince icbâbı icrâ kılınmış olmağla müsîr-i müsârun-ileyhsün merkûm Molla Ali ile mezbûr Zülfikâr Beğîn ber-minvâl-i muharrer iki sene müddetle nizâmı vechle Nis'e nefy u irsâline sarf-ı ru'yet eylesesün ... Akıllı Acar, **Nefy ve İtlak**, s. 178, 179, Hüküm No: 42/1 Şerh 2. BOA, C. ADL. Nr. 1008 / 24. C.1207 (06.02.1793), Daşcıoğlu, s. 119. Erim, s. 87. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁹⁹³ BOA, C. ZAB. Nr. 4227 / 7.C.1203 (05.03.1789), Daşcıoğlu, s. 102.

⁹⁹⁴ “Beğün kethudâsına virildi. Fî 4 Cumâde'l-ûlâ, sene: 972

Semendire Beği Arslan Beğ'e ve ilok(?) ve Petrevaradin kâdîlarına hüküm ki:

Sâbıkâ Sirem Beği olan Ahmed dâme izzühû mektûb gönderüp Sirem zü'amâsından Sehbâz nâm za'ime Serdce nâm mezra'a hâric ez-defter tîmâr virilüp Ali nâm sipâhî; "Momoviç nâm köyüme muttasıldur." diyü dahlidüp emirle teftîş olundukda mezra'a-i mezbûre mezkûr Ali'nün berâtında ve sûret-i defterinde mukayyed olmayup mezkûr Sehbâz'un berâtında mukayyed olup; "sınırı dahu mümtâzdur." diyü sehâdet idüklerin" bildürüp ve minvâl-i mezbûr üzre merkûm Sehbâz'un elinde hucceti dahu olup hâlen mezkûr Ali ile mezbûr Sehbâz Südde-i Sa'âdetüm'de bulunup murâfa'a olunduklarında mesfûr Ali; "Nizâ' olunan mezra'a vilâyet kitâbet olundukda hâric ez-defter mu'ayyenü'l-hudûd müstekl mezra'a bulunmagla defter-i cedîde müstekl mezra'a kaydolunup dahu müstekl tîmâra virilmiş olmayup benüm köyümün mümtâz sınırı dâhilinde olup mukaddemâ kânûn üzre hükm-i serîf virilüp teftîş olundukda mezra'a-i merkûme ser' u kânûn üzre mezkûr za'imün hakkı olmayup bi-hasebi's-ser' ve'l-kânûn hak benüm olmağla bana hükmolunup huccet virilmisdir. Ol arzdan benüm haberüm yokdur. Gayr-i vâkı' arz olunmuşdur, hayfdir." diyü bildürüp ve mezkûr za'im; "Mezra'a-i merkûme terakkîme bedel emirle sonradan virilmisdir. Berât-ı serîfimde mukayyeddür." diyü arztımegin tarafeynün temessükleri ellerinden alınup ve müsârun-ileyh Ahmed Beğ arzı sûreti aynı ile ihrâc olunup sıhhati ma'lûm olmagiçün size gönderildi. Buyurdum ki:

Hükm-i serîfüm varıcak, bu husûsa bi'z-zât mukayyed olup husamâyı berâber idüp mahall-i nizâ'un üzerine varup temessükâtlarına nazar idüp göresiz; nizâ' olunan mezra'a sipâhî-i mezbûrun zikrolunan karyesinin mümtâz ü mu'ayyen sınırı içinde kadîmden re'âyâsı tasarruf idegeldüğü yirler olup sonradan mezbûr za'im hâric ez-defter diyü ze'âmetine mi ilhâk idürmisdir, yohsa mümtâz ü mu'ayyen sınırlu mezra'a olup kadîmden istiklâl üzre tasarruf olunugelüp hemân defterden hâric kalmagla emr-i hümayûn ile ze'âmetine mi zammidürmisdir; bi'l-cümle vech-i mesrûh üzre iki tarafun ahvâlin tamâm tetebbu' u tefahhus idüp hak kankı cânibde zuhûr ider ise ol cânibe hükmidiüp huccet virüp fasl-ı husûmet ve kat'-ı nizâ' eylesesiz. Tarafeynden kankı cânibün hucceti butlân üzre olup sâhidlerinin kizbi zâhir ola, hucceti elinden alup der-kîse idüp hilâf-ı vâkı' sehâdet idenleri habsidüp gönderesiz ki küreğe konula; söyle bilesiz.” BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, Hüküm No: 474.

etmişlerdir. Konunun Divan-ı Hümayuna ulaşmasının ardından bu kişiler hakkında teşhir cezasının verilmesine karar verilmiştir⁹⁹⁵.

Ulaşılan bir başka kayıta, sadece yalancı şahitlikle ilgili olup, bu fiili işleyenlerin bulunarak teşhir edilmesini yazmaktadır. 972/1565'de Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emin Perviz'in arasında meydana gelen kavga ile alâkalı olarak kadı arzındaki şahitlerin ifadeleriyle Malatya beyinin arzındaki şahitlerin ifadelerinin çelişmesinden dolayı şahitlerin bir araya getirilerek durumun teftişi ile birlikte yalancı olanlarının teşhir edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁹⁹⁶.

Bahse konu kayda esas teşkil eden hadise şu şekildedir. Şehrizol Kulları Ağası ile Emin Perviz kavga ederler. Bu kavga ile ilgili olarak bir önceki kadı, ağanın Emin Perviz'in evine silahla girip, kapısını kırdığı temeline dayanarak hükmünü verir. Fakat aynı konuya Malatya Beyi ve Malatya'nın yeni kadısı gönderdikleri yazıda bu konulara yer vermemiştir. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen emirle durumu inceleyip, haber vermeleri istenmiştir. Gelen emir üzerine harekete geçen yeni kadı konuyu

⁹⁹⁵ BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 449.

⁹⁹⁶ "Yazıldı. Kethudâsına virildi; Dîvân'da. Fî 3 Receb, sene: 972[4 Şubat 1565] Malâtıyye Beğine ve kâdîsına hüküm ki:

Mektûb gönderüp; "sâbıkâ Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emîn Pervîz'ün sâbıkâ olan gavgâlarıyçün vârid olan hükümde; "Kâdî-i sâbık mezbûr ağa için mezbûr emînün evi üzerine âlet-i harble varup kapuların pâreledüğün bildürmis idi. Siz ol husûsı arzimemissiz. Görüp arzidesiz." diyü fermân olunmağın merkûm kâdî ile ahvâle vâkıf müslimânları ihzâr idüp emîn-i merkûm mahallesinden hîn-i gavgâda olup mahalle-i mezbûre imâmı ve mü'ezzini ve cemâ'atden yedi-sekiz nefer mu'temedün-aleyh pîrler; "Mesfûr ağa âdemleri ahsâm vaktinde merkûm emîn âdemleriyle gavgâ itmisler. Hattâ ağanın bir kulu maktûl olup irtesi sabâh namâzı vaktinde mescidden çıkdukda merkûm emînün tasra kapısı öninde tarîk-i âmda mezbûr ağanın niçe âdemleri; "Yoldasımız katlitdinüz, gelün meclis-i ser'a varalum." diyü feryâd iderler iken ve mezbûr emînün havlî kapısı iç yüzünden baglu kapunun tasra yüzünde bir kaç nacak yirlerin gördük. Lâkin kangısı urduğın görmedük. içeriüden emîn ve âdemleri aslâ taşra çıkmadılar ve tasradan içeriüye ağa-yı mezbûr âdemlerinden aslâ kimesne girmede ve kapu ufanmamıstı, baglu idi ve bu arada mezbûr ağa kendüsi hâzır degil idi. Mübâsereti ve medhali yogidi. Böyle gördük, vâkı'-ı hâl bu idi." didüklerin" bildirmissin. Ve sen ki sancakbegisin, sâbıkâ olan kâdî ile mukaddemâ mektûb gönderüp; "Ağa-yı mezbûr emîn-i mezkûrun ahsâm namâzından sonra âlet-i harb ile kırk elli nefer âdem ile evin basup kapusın pâreleyüp sanduginun kilidin bozup yüz bin akça ve altı yüz elli sikke altunun gâret itdüğü şer'le sâbit olmusdur." diyü bildürmis idinüz. Ol arzun dahı sûreti aynı ile aslından ihrâc olunup size gönderildi. Buyurdum ki:

Hük-m-i serîfüm vardukda, sâbıkâ bu husûsa sehâdet idüp ol arzda mastûr olanları ve hâliyâ sehâdet idenleri ihzâr idüp bi'l-muvâcehe onat vechile mu'temedün-aleyh ve bî-garaz müslimânlardan bu husûsı onat vechile teftîş idüp göresin; hılâf kangı cânibde çıkar ise kızbleri zâhir ola, anları teşhîr idüp bir vechile hakâret itdüresin ki, bir dahı kimesnenün yalan sehâdet eylemege mecâli olmaya ve emr-i serîfüm yirine varduğın yazup arzidesin; söyle bilesin." BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 681.

bilen Müslümanların hazır edip, kavganın olduğu anda orada olan, kendisine itimat edilen mahallenin imamı, müezzini ve cemaatten yedi sekiz kişinin şهادetine başvurulmuştur. Bu kişiler olayla ilgili olarak “ağanın adamları, akşam vaktinde eminin adamlarıyla kavga etmişler. Hatta ağanın bir adamı öldürülmüştür. Ertesi sabah namazı vaktinde mescidden çıktıktan sonra eminin dış kapısı önünde cadde üzerinde ağanın birkaç adamı *“Yoldaşımızı öldürdünüz, mahkemeye gidelim”* demişlerdir. Eminin havlu kapısının iç taraftan kilitli olduğunu, kapının dış tarafında birkaç nacak izi gördük. Fakat kimin vurduğunu görmedik. İçeriden emin ve adamları kesinlikle dışarı çıkmadılar ve dışarıdan da içeriye ağanın adamları girmediler ve kapıya zarar verilmemiştir, kapı kilitli idi ve bu arada ağa orada değildi. Herhangi bir teşebbüsü de olmadı. Böyle gördük, olay bu şekilde idi.” demişlerdir. Kadının gönderdiği belgede şahitler bu şekilde ifade vermişlerken, beyin gönderdiği belgede başkaca şahitler değişik ifadede bulunmuşlardır. Sancakbeyi şahitlerin ifadelerine dayanarak, ağanın mezburun evini silahlı kırk elli adamla akşam namazından sonra bastığına, evini dağıttığına, evin içindeki sandığı açıp yüz bin akça ve altı yüz elli sikke altın alındığına karar vermiştir. Kendisine aynı olay hakkında iki farklı şهادete göre karar geldiğini fark eden Divan-ı Hümayun, olayda şهادet edenleri getirtip, taraf olmayan ve kendisine güvenilir kimselerin görüşleri de dikkate alınarak yeniden soruşturma yapılmasını, ihtilafın aydınlatılmasını, yalan beyanda bulunanların yalanlarının ortaya çıkarılmasını ve yalan söyleyenlerin *teşhir* ettirilmesini emretmiştir. Belgenin devamında bu kişilere teşhir edilirken *“hakâret”* edilmesinin de emredildiği görülmektedir. Hakaretin ve teşhirin gerekçesini yine belgeden öğrenmek mümkündür. Buna göre *“anları teshir idüp bir vechile hakâret itdüresin ki, bir dahı kimesnenün yalan şehâdet eylemeğe mecâli olmaya”*.

Lady Montagu da İngiltere'ye göndermiş olduğu mektuplarında “Türk Kanunlarına hayranlıkta baktığını” ifade ettikten sonra Osmanlı Devleti'nde

yalancılıktan mahkûm olanlara veya sahtekarlık yaptığı kanıtlanan kişilere teşhir cezasının verildiğini yazmıştır⁹⁹⁷.

Yalancılık suçuna da teşhir cezasının verildiği yönünde çeşitli kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Şalci'nin aktardığına göre 1229/1814 senesinde Kahire'de yabancı bir kadına, bir mülk satılmıştır. Ancak, satıcı o mülkün sahibi olmayıp, satım akdine konu olan şey başkasına aittir. Gerçek sahipler gelince hakikat ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine kendisinden şikayetçi olunur. Özetle adam, eşeğe ters bindirilerek, eşeğin yuları tutturularak, sakalı ve bıyığının bir kısmı kesilerek ve kesilmiş bir hayvan bağırsağı üzerine geçirilerek teşhir edilmiştir⁹⁹⁸.

Osmanlı Ceza Hukukunda yargılama sırasında oynamış olduğu kritik rol gereği şahitlerin yalan beyanda bulunması suç olarak tanımlanmıştır ve yalancı şahitler cezalandırılmıştır. Hanefi ekolünün kurucusu İmam-ı Azam, bu suça sadece teşhir yaptırımını öngörmüşken, İmameyn'e göre suçun cezası sopa ve hapis cezası olarak düşünülmüştür. İmameyn teşhirin bu suç için mutlaka uygulanması gereken bir ceza olmadığı fikrine sahiptir. Osmanlı Kanunnamelerinde ise yalancı şahitlik sıklıkla teşhir ile cezalandırılmıştır. Bazı kanunname hükümlerinde bu suça sadece teşhir yaptırımı öngörülmüşken, Kanunnamelerin çoğunda sopa ve teşhir cezasının birlikte uygulanması öngörülmüştür. Kanunnamelerde telbis ve tezvir ile yalancı şahitlik suçlarının ayrı ayrı düzenlendiği ancak bunlara da yalancı şahitlikte olduğu gibi teşhir cezasının verildiği görülmektedir. Damgalamak suretiyle yalancı şahidi teşhir etmek, bu suça verilen farklı bir teşhir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalancı şahitliğe teşhir cezasının verilebileceği şeyhülislam fetvaları tarafından da desteklenmiştir. Uygulamaya baktığımızda ise, yalancı şahitlik suçunu işleyenlere teşhir cezasının yanı sıra kürek, nefiy gibi cezalar da verilebilmiştir.

⁹⁹⁷ “Türklerin kanunu da beni pek çok bakımdan hayran bırakıyor. Bunlar maalesef bizim kanunlarımıza göre çok daha iyi planlanmış ve icra ediliyor; özellikle de yalancılıktan mahkûm olanların (Tanrı biliyor ya ülkemizde bu suçlular el üstünde tutuluyor) cezası. Burada bir sahtekarlık yaptığı kanıtlanan kişilerin alnı kızgın demirle dağlanıyor.” Lady Montagu, **Şark Mektupları**, 38. Mektup, s. 99.

⁹⁹⁸ Şalci, s. 258 vd.

3. Yankesicilik ve Yol Kesme Suçu

Osmanlı Devleti'nde yolların güvenliği ayrı bir öneme haizdi. Devlet yollar üzerinde meydana gelebilecek isyan, baskın, hırsızlık ve benzeri kamu düzenini bozacak nitelikteki fiillerin engellenmesi için tedbirler almıştır⁹⁹⁹. Buna rağmen, yollar üzerinde baskın, saldırı, hırsızlık gibi fiiller gerçekleşmektedir¹⁰⁰⁰. Bu tarz fiiller Osmanlı Hukukunda çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. İdam¹⁰⁰¹, kürek¹⁰⁰², prangebentlik¹⁰⁰³, hapis¹⁰⁰⁴, sürgün¹⁰⁰⁵ bu cezalardan birkaçıdır. Bu bağlamda yol kesme ve yankesicilik suçuna teşhir yaptırımı da öngörülmüştür.

Yankesicilik suçu ile yol kesme suçu ilk dönemlerde aynı suç tipi olarak algılanmıştır. Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi, “ve dahi yan(-istisnai

⁹⁹⁹ Örneğin Hicri 975/1568'de Erzurum'dan İstanbul'a kadar yol üzerinde Yukarı canipten gönderilen doğanları getiren doğancıların yol emniyetlerini sağlamaları ve zahirelerini tedarik etmeleri hususunda bahse konu yol üzerinde tüm kadılara emir verilmiştir; BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Hüküm No: 567.

¹⁰⁰⁰ Kat-i Tarik diye bilinen, yol kesme suçunda suçun işleniş şeklinde göre teşhir cezasına hükmedilebilmekteydi. İslam Ceza Hukukuna göre yol kesen kişi hem mal almış hem de adam öldürmüşse, tartışmalı olmakla birlikte, ya öldürülür ve asılır veya öldürülmeden asılır ve karnı mızrakla değişir. Üç gün boyunca da asılı olarak teşhir edilir. Böyle bir suçun cezası İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre ölüm ve asmaktır. Bu cezalardan önce sağ el ile sol ayağı kesme cezası yoktur. İmameyn de aynı görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre yol kesiciliğin bu çeşitinde siyasi otorite takdir yetkisine sahiptir; dilerse suçluların el ve ayaklarını keser, sonra da öldürtür veya salb eder, dilerse suçluların önce el ve ayaklarını keser, sonra da öldürtür veya salb eder, dilerse katl ve salb eder, dilerse yalnız öldürmekle veya asmakla yetinir. İmam Malik'e göre ise öldürmek veya önce öldürüp sonra da asma şeklinden birini tercihte siyasi otorite serbesttir. Zahirilere göre ise devlet başkanı yukarıda sayılan cezalardan birisini tercih ve tatbikte serbesttir, ama iki cezayı birlikte uygulayamaz. Yani örneğin öldürme ve asmayı birlikte uygulamayamaz. Ali Şafak, **Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1977, s. 176; Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 145.

¹⁰⁰¹ “Hırsızlık ve yankesicilik etmesine mebni hapsedilen Mehmed'in çaldığı para ve eşyanın sahipleri bulunamadığından, canib-i miriden zabtına ve kendisinin de idamına dair Serasker Hüsrev Paşa'dan Sadaret'e.” yazılan Hicri 29.Z.1246(1831)Tarihli belge için bk. BOA, Hattı Hümayun Tasnifi, Dosya No: 666, Gömlek No: 32388.

¹⁰⁰² “Yankesicilik ve hırsızlık ithamı ile yakalanan şahısların küreğe konulmaları” hakkındaki 24.R.1258(1843) tarihli belge için bk. BOA, İradeler Tasnifi, Meclisi Vala Altfonu, Dosya No:39, Gömlek No: 730.

¹⁰⁰³ Hicri 27.L.1262(1846) tarihli “Galata'da yankesicilik yaparken yakalanan Yunan teb'asından Nikola Yorgi'nin hapsi müddetinden itibaren üç ay prangaya çarptırılmasına dair fermân-ı âli.” İçin bk. Sadaret Fonu, Mektubi Kalemî Evrakı, Dosya No: 52, Gömlek No: 41.

¹⁰⁰⁴ Hicri 26.R.1264(1848) tarihli “Nemçe Devleti tebasından olup yankesicilik ve sair suçlardan dolayı hapsedilen Vicanco Sazinoviç Anderya hakkında meclis mazbatası.” İçin bk. BOA, Sadaret Fonu, Mektubi Kalemî Evrakı, Dosya No: 117, Gömlek No: 75.

¹⁰⁰⁵ Hicri 21.B.1264(1848) tarihli “Sabıkalı hırsız ve yankesicilerden mühtedi ve mu'tak zenci Selim, Kıbrıslı Mehmed, Mısırlı Kapısız Seyis Ahmed, Harputlu Ahmed, Arabgirli Bağdasar ve refiki Tokadlı Karabet, Balıkçı Kostanti, Bargirci Diyon, Bekçi Menas, Çolak Ohannes, Manastırlı Bahçıvan Hristo ve Rumelili Delço nam on üç eşirranın bir daha ayak basmamak üzere Dersaadet'ten tebidleri. (5. Rumeli Katil Sirkat)” için bk. BOA, Meclisi Vala Riyaseti Belgeleri, Dosya No:72, Gömlek No:55.

olarak-yol) kesenin ve adam bıçaklayanın (veya kılıç ile ve bıçak ile adam mecruh idenin) eğer (bıçaklamak) ‘adeti ise elin keseler, eğer ‘adeti değil ise koluna(siyaseten kollarına) bıçak sancub gezdüreler (-sadece yan kesme hususunda- değil ise siyaseten teşhir ideler)”¹⁰⁰⁶ hükmüne amirdir. Dolayısıyla aynı hükmün farklı nüshalarından birinde yol birinde yan ifadesi kullanılmıştır. Heyd de kanunnamede geçen yankesicilik ifadesinin bugünkü anlamdaki yankesicilik (pickpocket)¹⁰⁰⁷ bir başka ifade ile aleni bir yerde bir kişinin gizlice cüzdanını çalmak olmadığını belirtmiştir¹⁰⁰⁸.

Bahse konu kanunnamede yan kesicilik suçunu işleyen kişinin *siyaseten teşhir* edileceği belirtilmiştir¹⁰⁰⁹. Bu çerçevede kanunname hükmü, teşhirin bir örfi hukuk müessesesi olduğunu, kullandığı kavramlarla ortaya koymaktadır. Bu hüküm bize ayrıca teşhir yaptırımının “gezdirmek” kavramıyla da kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

İlerleyen dönemlerde yan kesicilik suçu ile yol kesme suçu arasında ayırım yapılmıştır. I. Ahmed’in Umumi Kanunnamesi’nde yan kesicilik suçu ve yol kesme suçları ayrı ayrı düzenlenmiş ve iki suça ayrı cezalar verilmiştir. Söz konusu Kanunname’ye göre bir kişinin yoluna varıp, ok çekilirse, o ok suçlunun kulağına batırılıp teşhir edilecek, kullanılan alet kılıncı veya nacak ise bu kez mahkûmun “*hakkından gelinecek*” ve para cezası verilecek iken; yan kesen ve adam bıçaklayanın adeti olması halinde yani tekerrür söz konusu ise mahkûmun eli kesilecek ve koluna bıçak batırılıp teşhir edilecektir¹⁰¹⁰. Suç tiplerinde bir ayırıma gidilse de uygulanacak yaptırım prensip itibarıyla teşhir olarak kalmıştır.

¹⁰⁰⁶ Aynı kanunname hakkındaki farklı nüshalardaki değişik kavramlar, parantez içerisinde gösterilmiştir. Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 49.

¹⁰⁰⁷ <http://www.thefreedictionary.com/cutpurses> e.t.: 03.08.2012.

¹⁰⁰⁸ Lakin yazar, buradaki yankesiciliğin net olarak ne olduğunu belirtmemiştir. Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 108, md. 49 dipnot 1.

¹⁰⁰⁹ Benzer ifadeleri diğer padişahların kanunnamelerinde görmek mümkündür. “*Yan kesmek ‘âdet ise elin keseler, değil ise siyâseten kollarına nacak saplayub gezdüreler*” Kurt, **Kanunname**, s. 44.

¹⁰¹⁰ “*Ve eğer bir kimesnenin yoluna ok çekse, oku kulağına sancub gezdüreler. Ve eğer yoluna varub Kılıncı ve nacak çekse, muhkem hakkından gelüb elli akçe cerimesin alalar. Fakir olursa on akçe cürm alına.*”; “*Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın daima adeti ise, elin keseler ve illa koluna bıçak sancub gezdüreler*”; Hükümler için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 498.

II. Bayezid Umumi Kanunnamesi'nde yer alan “*Yan kesenin ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak adeti ise, elin keseler ve eğer adeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler*”¹⁰¹¹ hükmü teşhirin Umumi Kanunnamelerdeki ilk versiyonudur. Yavuz Sultan Selim de babası gibi yol kesiciliğin cezasını Umumi Kanunnamesi'nde bedeni ceza ile birlikte teşhir olarak belirlemiştir; ancak suçun oluşumu ve tekerrür halinde verilecek cezalarda değişiklik yapmıştır. Yavuz öncelikle “*Eğer bir kişinin yoluna varub ok çeküb atsa, ba'det-ta'zir okı kulağına sancub gezdüre*”¹⁰¹² diyerek, suçun unsurlarına ok aletini de eklemiştir. Bu açıdan bakıldığında, II. Beyazıt zamanında ok ile yol kesmenin suç oluşturmaması gerekirken Yavuz'un Umumi Kanunnamesi ile ok ile yol kesmek de artık suç sayılmaktadır. Ayrıca Kanunname sadece ok ile yol kesmenin, suçun oluşumunda yeterli olmadığını; okun atılması gerektiğini de hükme bağlamıştır. Bu durumda Yavuz döneminde teşhir ile cezalandırılacak yeni bir suç tipinin ortaya çıktığını belirtmek lazımdır.

Yankesicilik ve adam bıçaklama suçuna teşhir cezasının uygulanması için Yavuz Sultan Selim zamanında çok önemli bir değişiklik yapılmıştır. II. Beyazıt zamanında bu suç ilk işlendiği zaman teşhir ile cezalandırılmışken; Yavuz Sultan Selim zamanında aynı suç tekerrür etmesi halinde teşhir ile cezalandırılmıştır. Gerçekten Yavuz'un Umumi Kanunnamesi'nde “*ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın; âdeti olsa, illa koluna bıçak sancub gezdüreler*”¹⁰¹³ diyerek suçun âdet haline gelmesi halinde yani tekerrür etmesi halinde suçlunun koluna bıçak saplayıp teşhir edilmesini öngörmüştür. Yavuz, suçun ilk kez işlenmesi halinde “*hakkından gelinip*” “*elli akçe*”¹⁰¹⁴ para cezası verilmesini düzenlemiştir. Bu değişiklik kanaatimizce suçlara verilecek cezalarda genel olarak bir hafifleme olduğunun göstergesidir.

¹⁰¹¹ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 44.

¹⁰¹² Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 90; “*Eğer bir kimesne yoluna varub ok çekse okunu kulağına sancub gezdüreler*”; Puhala, Yücel, s. 18.

¹⁰¹³ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 91.

¹⁰¹⁴ “*Ve bir kimesnenin yoluna varub kılıç ve bıçak çekenün muhkem hakkından gelinüb elli akçe cürm alına, fakirden on akçe alına*”; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 91.

Yavuz Sultan Selim, Umumi Kanunnamesi'nde yaptığı bu değişikliği, Manisa Sancağı Siyasetnamesi¹⁰¹⁵ ve Niğbolu Sancağı Kanunnamesi'nde¹⁰¹⁶ korumamıştır. O da babası gibi, yan kesicilik yapan ve adam bıçaklayan kişiyi, tekerrür halinde elini kesmekle ilk kez işlenmesi halinde ise bıçak saplayıp gezdirmek ile cezalandırmıştır. Diğer padişahların kanunnamelerine baktığımızda suçun ilk kez işlenmesi halinde teşhir ile cezalandırılacağına genel kabul gördüğünü fark ediyoruz. Kanuni'nin Anadolu Eyaleti Kanunnamesi'nde¹⁰¹⁷, Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde¹⁰¹⁸, IV. Mehmet döneminde¹⁰¹⁹, III. Murat döneminde¹⁰²⁰, I. Ahmed Döneminde¹⁰²¹, II. Selim döneminde¹⁰²² çıkarılan kanunnamelerde suçun ilk kez işlenmesi halinde teşhir ile cezalandırılacağı yazılıdır.

Bazı hallerde suç işlerken kullanılan alet, cezayı değiştirebilmiştir. Kanuni'nin 973/1566 tarihli Bosna Sancağı Kanunnamesi yol kesme suçunda kullanılan aletin cezanın teşhir olup olmayacağını belirlemesi açısından önemlidir. Söz konusu Kanunname yol kesme suçunun ok ile işlenmesi halinde okun mahkûmun kulağına batırılarak teşhir edilmesini öngörmüşken; suçun bıçak çekmek suretiyle işlenmesi halinde ceza olarak *“muhkem hakkından gelinip”* para cezası alınması hükme bağlanmıştır¹⁰²³. Görülmektedir ki aynı suçta farklı aletlerin kullanılması verilecek cezayı etkilemektedir. Aynı durum I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde de mevcuttur. Buna göre eğer bir kişi bir başkasının yoluna varıp, ok çekerse ok

¹⁰¹⁵ “Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın adeti ise elin keseler, eğer adeti değilse bıçak sancub gezdüreler”; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 193.

¹⁰¹⁶ “Ve yan kesenin veya adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak adeti ise, elin keseler ve eğer adeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler”; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 428.

¹⁰¹⁷ “Yan kesenin ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak adeti ise, elin keseler ve eğer adeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler”; Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 58.

¹⁰¹⁸ ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın adeti ise elin keseler; eğer adeti değil ise, bıçağı koluna sancub gezdüreler”; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 467.

¹⁰¹⁹ “Yan kesenin âdeti ise elin keseler değil ise siyaseten teşhir edeler”. Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 60.

¹⁰²⁰ Ve dahi bir kişinin yoluna varub ok çekse, oku kulağına sancub gezdüreler” Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 114.

¹⁰²¹ Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın daima adeti ise, elin keseler ve illa koluna bıçak sancub gezdüreler”; Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 498.

¹⁰²² Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 357.

¹⁰²³ “Eğer bir kimesnenin yoluna varub ok çekse, okunu kulağına sancıyub gezdüreler”; “Eğer bir kişi aharın yoluna varub bıçak çekse muhkem hakkından gelinüb elli akçe cürm alına, mutavassut’ül-hâlden yirmi, fakirden on akçe cürm alına”; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 467.

o kişinin kulağına batırılıp teşhir edilecek; eğer yolunu kesip Kılınc veya nacak çekerse *hakkından gelinip* para cezası alınacaktır¹⁰²⁴.

Hükümler teşhirin prosedürü hakkında da bilgi vermektedirler. Örneğin “*Eğer bir kişi bir kimsenin yoluna varub ok çekse (çekub itse ursa) okunu kulağına sancub gezdüreler*”¹⁰²⁵ hükmüne göre teşhir olunurken okun mahkumun kulağına saplanması gerekmektedir.

Kanunnamedeki hükümlerden yola çıkarak yan kesicilik suçuna tebei ceza olarak teşhir yaptırımının verildiğini de ifade edebiliriz. Kanuni'nin Kanunnamesi'nde yankesicilik suçunun tekerrürü halinde teşhir ile cezalandırılacağı şu şekilde belirtilmiştir: “*Ve dahi yan kesmek, adam bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve illa koluna bıçak sancub gezdüreler*”¹⁰²⁶. Burada teşhir cezası “ve illa” ifadesinin bizi yönlendirmesi ile tebei bir ceza olarak kullanılmıştır diyebiliriz. Yan kesicilik suçunu işleyen kişiye el kesme cezası verilmektedir. Ardından da kişinin koluna bıçak saplayarak gezdirilmesi hükme bağlanarak bedeni ceza ile teşhir cezası birlikte infaz edilmek istenmiştir

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde yolların güvenliğine çok fazla önemsenmiş ve yol kesme çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Verilen cezalardan biri de teşhirdir. Kanunnamelerde yol kesme ve yan kesicilik ilk dönemlerde aynı fiil için kullanırken, daha sonraki dönemlerde bu suç tipleri

¹⁰²⁴ “*Ve eğer bir kimesnenin yoluna varub ok çekse, oku kulağına sancıyub gezdüreler. Ve eğer yoluna varub Kılınc ve nacak çekse, muhkem hakkından geliniüb elli akçe cürm alına. Fakir olursa on akçe cürm alına*” Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 498.

¹⁰²⁵ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 48. Aynı suç tipi Akgündüz'ün Kanunnamelerinde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ve eğer bir kişinin yoluna varub ok çekse, oku sancub gezdüreler. Eğer yoluna varub bıçak çekse, ba'det-ta'zir elli akçe cürm alına*” İki dokümanın ortak noktası, yol kesip ok çeken kişiye bedeni ceza ile birlikte teşhir cezasının verileceğidir. Bahse konu iki hükmün farklı yönleri ise şunlardır: Heyd'in aktardığı hükümde okun mahkûmun neresine saplanacağı açık şekilde yazılmasına rağmen, Akgündüz'ün aktardığı hükümde bu ayrıntı mevcut değildir. Akgündüz'ün eserinde aynı suçun bıçakla işlenmesi halinde verilecek cezanın değişeceği anlaşılmaktadır. Buna göre aynı suç bıçak ile işlenirse cezası teşhir olmaktan çıkacaktır. Bu husus tez konumuz açısından ehemmiyetlidir. Çünkü, bul halde, suçta kullanılan alet, cezanın teşhir olup olmamasını belirlemektedir. Buna göre eğer yol kesme suçunda ok aleti kullanılırsa teşhir yaptırımı uygulanabilirken, bıçak kullanılarak aynı suç işlenirse teşhir cezası verilmeyecektir. Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 300, md. 20.

¹⁰²⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 300.

aynı kanunnamede ayrı ayrı düzenlenmiştir¹⁰²⁷. Ancak bu suç tiplerinin ayrı ayrı düzenlenmesi kendilerine verilen teşhir cezasında bir değişiklik yapmamıştır. İlk kez II. Beyazıt Umumi Kanunnamesi'nde görülen yol kesme suçuna teşhir cezasının verileceği hükmü, daha sonraki Padişahların gerek umumi gerekse belirli bölgeler için çıkardıkları kanunnamelerde yerini almıştır. Farklı Padişahlar döneminde bazen yankesicilik suçunun ilk kez işlenmesi, bazen de suçun tekerrürü halinde teşhir ile cezalandırıldığı görülmektedir. Ancak yine de kural olarak suçun ilk kez işlenmesi halinde teşhir ile cezalandırılmış diyebiliriz. Osmanlı Hukukunda suç işlenirken kullanılan alet, verilecek cezanın teşhir olup olmamasında belirleyici olmuştur. Bu suç tipinde karşımıza çıkan teşhirin, örfi hukuk müessesesi olduğunu, bazı hallerde tebei ceza olarak kullanıldığını ve “gezdirmek” ifadesinin de teşhir cezası için kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

4. Devlete İsyan

İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda İsyan suçu, kendilerince haklı bir sebebe dayanan bir grubun meşru devlet başkanına karşı kuvvet kullanarak yönetimi ele geçirmeye çalışmaları olarak tanımlanmıştır¹⁰²⁸. İsyanın meşru bir devlet başkanına karşı olması, isyan sırasında kuvvet kullanılması, isyan edenlerin kendilerince haklı bir nedene dayanmaları, isyanın topluca işlenmesi, bu suçun unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. İsyan suçu içinde birkaç suçu birden barındırabilen karma bir eylem olduğundan, bunun hangi aşamasına ne tür cezanın uygulanacağı ve verilecek cezanın had mi yoksa tazir olduğu İslam Hukukçuları arasında tartışmalıdır. İsyan suçu için herhalükarda uygulanacak bir ceza mevcut değildir¹⁰²⁹.

Bu suç tipine Osmanlı uygulamasında türlü cezaların verildiğini görüyoruz. 1106/1695'de Mustafa adlı çorbacının şaki olması ve devlet-i aliyyeye ihanet etmesi, ocaklıklar arasında ihtilal çıkarması ve nifak üzerine

¹⁰²⁷ Araştırdığımız Mühimme Defterleri, Şeriye Sicilleri, Ahkam Defterlerinde bu suçun uygulama örneklerine rastlayamadık.

¹⁰²⁸ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 266.

¹⁰²⁹ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 268.

olması üzerine Semendire Kadısından söz konusu kişinin Semendire kalesinde kalabend ve hapis olmasına ilişkin Padişah emir verilmiştir¹⁰³⁰. Bu suç her zaman hapis cezası ile cezalandırılmamıştır. Eski Şam emiri Usmanın “*mukaddemâ sâdır olan evâmîr-i şerîfûme ve hatt-ı hümayûnuma muhalif bagy vü ınad ve huccac-ı beyt-i emrû'l-harama zulm ü tea'addi ve tecavüz*” eden kişinin kesik başının gönderilmesi istenmiştir¹⁰³¹. 1105/1695’de eski Edirne Ağası olan Parmaksız Mustafa “*kendi halinde olmayup fesad ü şekavet üzre olup ihtilâle bâ’is ve dîn-i mübîne ihânet zâhir...*” olması üzerine idam cezasıyla cezalandırılmıştır¹⁰³².

Yukarıdaki cezalar dışında devlete isyan suçunu işleyen kişilere zaman zaman teşhir cezasının verildiğini de görmekteyiz. Maraş’ın Fındıcak bölgesini üst edinen, 8 Haziran 1915 Salı günü Müslüman halka saldırarak katliam yapan, mallarını zorla ellerinden alan ve sayıları 600’e¹⁰³³ kadar çıkan Ermenilerin gerçekleştirdiği isyanın¹⁰³⁴ bastırılması üzerine yüz isyancı Ermeni 7 Ağustos 1915 Cumartesi günü halka ibret olması için Maraş’ın sokaklarında gezdirilmiş ve teşhir edilmiştir. Ardından isyancıların bir kısmı çarşıda kurulan darağaçlarında asılmış, bir kısmı da Amerikan misyonerlik binasının arkasında bulunan düzlük alanda ve halkın gözü önünde kurşunlanarak öldürülmüştür¹⁰³⁵.

¹⁰³⁰ “*Semendire kal’ası dizdârına hüküm ki, Bi’l-fi’il dergâh-ı mu’allâm topcubaşı olan iftîhârû’l-emâcid ve’l-ekârim Ali dâme mecduhû ordu-yu hümayûnuma arz gönderiü dergâh-ı mu’allâm topocuları çorbacılarından elli ikinci cemâ’atin çorbacısı olan Mustafa nâm çorbacı şakî ve devlet-i aliyyeme ihânet ile ocaklı ve neferât beynlerine ihtilâl virüp d’a’imâ şakâvet ve nifâk üzre olmağla ıslâh-ı nefis edinceye değîn Semendire kal’asında kal’abend ve gereği gibi zabt olunup madâmeki devlet-i aliyyem tarafundan ıtlakiçün fermân-ı hümayûnum varid olmadukça ıtlak olunmaya diü hükmü yazılmışdur. Fi eâhir-ı Rebî’u’l-evvel sene 1106[1694]”, Gökbnar, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 112, Hüküm No: 83.*

¹⁰³¹ Bu ferman Sultan II. Ahmet tarafından Şam valisi olan vezir Şahin Mehmed Paşa’ya 1105/1693’de göndermiştir. Gökbnar, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 65, Hüküm No: 5.

¹⁰³² 1106/1695 tarihli işbu belge için bk. Gökbnar, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 124, Hüküm No: 112; aynı defterin 113 numaralı hükmünde de azeb oğlu Haseki Mehmed’in fesad ve şakavete sebep olmasından dolayı katl olunması gerektiği belirtilmiştir.

¹⁰³³ Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın Sokra’dan Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği 19 Temmuz 1331(1 Ağustos 1915) tarih ve 6052 sayılı yazı ATASE, BDH, KLS: 537, Dosya: 2096.

¹⁰³⁴ İhsan Sakarya, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Askerî Tarih Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984, s. 243.

¹⁰³⁵ Fındıcak İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Eyicil, “*Zeytun Ermenilerinin Nakli ve Fındıcak İsyanı*”, **Makaleler**, Kahramanmaraş 2009, s. 532 vd.

<http://www.kahramanmaras.gov.tr/all/slides/makaleler/makaleler.pdf> e.t.: 13.02.12.

Tanım yapılan isyan suçu dahilinde olmayan ancak devletin mevcudiyetine karşı saldırı olan bazı fiillerin de dolaylı teşhir ile cezalandırıldığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda devlet aleyhine yalan haber ve dedikodu yapanların alenen siyaset edilmesi konusunda klasik dönemde de padişah emirlerinin olduğunu görmekteyiz¹⁰³⁶.

5. Toplumsal Ahlaka Yönelik Suçlar

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde ahlaka aykırı fiillerin mevcut olduğu bu fiillerin yapılan hukuki düzenlemelerle önlenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fatih Kanunnamesi'nde toplumsal ahlaka yönelik suçlarda tazir cezalarının verileceği hükme başlanmıştır. Buna göre “*eğer biregun avretin öpse yahud dilese yahud yapışsa...*”, “*eğer biregunun evine girse, zina kasdına olursa...*” verilecek ceza tazir ve para cezasıdır¹⁰³⁷. Aynı hüküm II. Bayezid¹⁰³⁸, Yavuz Sultan Selim'in¹⁰³⁹ Umumi Kanunnameleri'nde de mevcuttur. Kanuni zamanında ise gayr-ı meşru eğlencelerin men'i konusunda yasakname neşredilmiştir¹⁰⁴⁰.

Meyhane, kerhane, oğlanlı hamamlar ve fahişe kadınlar tahkik edilip şer'e aykırı görülen hallere dikkat edilmesi gerektiği konusunda sadaret makamından veya Dahiliye nezaretinden emirler çıkmaktadır¹⁰⁴¹. Osmanlı Hukukunda ahlaka mugayir olan fiillerin işlenmesi halinde çeşitli cezaların verilmiştir. Örneğin Hafız Reis gemisinde ulufeye mutasarrıf Memi ve Hasan adlı reislerin Fethi ve Ayni adlı kadınlarla hamamda peştamalsız oturup halvet olmalarından dolayı küreğe konulduklarını Mühimme Defterindeki kayıtlardan anlamaktayız¹⁰⁴². Bir gencin ırzına geçen leventlerin ise siyaset

¹⁰³⁶ BOA, HH. Nr. 9439 /1207 (1789), Daşcıoğlu, s. 120.

¹⁰³⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 348, 349.

¹⁰³⁸ Hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 40.

¹⁰³⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 89.

¹⁰⁴⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 337.

¹⁰⁴¹ Meyhane, kerhane, oğlanlı hamamlar ve fahişe kadınlar tahkik edilip şer'e mugayir görülen hâlâta dikkat edilmekte olduğuna dair yazı için bk. BOA, HAT, Gömlek No: 9720, Dosya No: 195, 29.Z.1204(1790). Diyarbakır vilayetinde açılan meyhane ve kerhanelerden dolayı edebe mugayir haller ortaya çıkması münasebetiyle bu duruma karşı gerekli tedbirler alınması için vilayetten gelen telgrafın Dahiliye Nezareti'ne havalesine ilişkin yazı için bk. BOA, DH.MKT., Dosya No: 1548, Gömlek No: 48, 23.M.1306(1889).

¹⁰⁴² BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 516.

olunmuşlardır¹⁰⁴³. Bir başka olayda tecavüze teşebbüs ve adam yaralama suçunu işleyen kişi de siyaset olunmuştur¹⁰⁴⁴. Ev basıp, zorla bir kıza nikâh kıymak isteyen ve hançerle tehdit eden kişilere de kalabentlik cezası verilmiştir¹⁰⁴⁵. 1540 yılında fuhuş yaparken yakalanan bir Müslüman kadının cinsel organının ustura ile kesilmesi bir başka örnektir¹⁰⁴⁶. Nikâhlı kadını başkasına nikâhlamak da nefiy cezası ile cezalandırılmıştır¹⁰⁴⁷. Benzer bir

¹⁰⁴³ “Hüdâvendigâr Sancağı Beğine ve Ankara ve Beğbâzârı kadısına hüküm ki:

Sen ki Beğbâzârı kadısısun mektûb gönderüp Beğbâzârı kazâsında Ahmed ve İnâyetullâh ve Abdî ve Dervîs nâm levendler Ümîd nâm emredün yolına varup cebr ile livâta itdüklerine ikrârları suhûd ile sâbit olup ve mezbûr Ahmed ve İnâyetullâh hammâmında Mehmed nâm emredün futasın alup fi'l-i senî'a kasd itdükleri sâbit olup ve Zünnûn nâm levend İvaz nâm emrede cebr ile livâta itdüğüne ikrârı suhûd ile sâbit olup ve ahâlî-i kasaba mezbûrlar için eskiyâdan olup müslimânların ehl ü iyâlleri bunların ellerinden âcizlerdür diyü sekvâ itdüklerin arz imissin. imdi, Dergâh-ı Mu'allâ'ma ba'zı mu'temediñaleyleh kimesneler gelüp mezbûr İnâyetullâh için harâmî makûlesindendir diyü haber virmeğin mezbûra siyâset olmasın emr idüp ve gayrılarında dahi fi'l-i senî' tekrâr sâdır olmuş ise ki bi-hasebi's-Şer'i's- Serîf sâbit ü zâhir ola anlara dahi siyâset olmasın emr idüp buyurdum ki: Mezbûr İnâyetullâh'a siyâset idüp gaybet idenleri buldurup ve gayrılarun dahi tekrâr amel-i senî' sâdır olmuş ise ki sâbit olanlara dahi siyâset eyleyüp emr-i serîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1291.

¹⁰⁴⁴ “Dimetoka kadısına hüküm ki:

Hâliyâ Dergâh-ı mu'allâ'ma mektûb gönderüp Dimetoka'da Nasûh b. Yûsuf ve avratı Fâtıma ve anlarla olan diğer Fâtıma, Haydar b. Mûsâ ve İskender b. Abdullâh nâm kimesneleri meclis-i Şer'a getirüp mezbûretân hâtûnlar: "Eriüm Nasûh evde yok iken mezbûrlar ve bir yoldas ile nısfu'l-leyde gelüp evimüz basup fi'l-i senî' eylemek istediklerinde feryâd idüp mahallemüz halkı gelüp irisince beni ve Mahmûd ve Sefer nâm konsularımı mecrûh itdiler. Halk yetisiüp mezbûrları tutdılar" diyüp mezbûrân Mahmûd ve Sefer dahi: "Feryâdı isidüp vardugumuzda Haydar'la İskender, mezbûr Nasûh'un evinde bizi mecrûh itdiler" diyüp kendülerden sü'âl olındukda inkâr eyleyüp ba'zı bî-garaz Müslimânlar muvâcehelerinde mezbûretân hâtûnların ve Mahmûd ve Sefer'ün takrîrlerine muvâfık haber virdüklerinde mezbûrân Haydar ve İskender tav'an vech-i mesrûh üzre nısfu'l-leyde Nasûh'un evine varup gaybet iden Hüseyin nâm yoldasları ile Nasûh'un avratına fi'l-i senî' eylemek isteyüp avratlar feryâd itdüklerinde halâs eylemege gelen Mahmûd ve Sefer'i ve Fâtıma'yı mecrûh itdüklerine ikrâr ü i'tirâf itdüklerin arz eyledüğün ecilden mezbûrân Haydar ve İskender'e siyâset olunmasın emr idüp buyurdum ki:

Vardukda, mezbûrân Haydar ve İskender'e siyâset idüp ve yoldasları mezbûr Hüseyin'i dahi her kande ise buldurup ol dahi yaramaz ise habs idüp arz eyleyüp ve mezkûrlar hakkında dahi emr-i serîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1532.

¹⁰⁴⁵ 1106/1695 tarihinde “Edremiş kazasına tabi ... karyede sakin... El-Hacı Mehmed nâm yeniçeri arz-o hal idüp ... Deli Mehmed ve Ali nam şakiler ... bunun evin basup kızı için cebren oğluma nikâh itdüririm diyü evi içüne girüp ve zevcesine hançer çıkarup külli te'addi itmeleriyle ... mezbûran ... müdafî-i şer' olduklarına mezbûr Mehmed ve Ali eşşirâdan olmalarıyla islah-ı nefis edinceye değin Bozcaada ka'sında kal'a-bend olup ferman sâdır olmadıkça ıtlâk olunmamak bâbında diyü “yazılmıştır. Gökbnar, 105 Numaralı Mühimme Defteri, s. 267, Hüküm No: 380.

¹⁰⁴⁶ Meral Altındal, *Osmanlı'da Kadın*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1994, s. 85.

¹⁰⁴⁷ “...Selanik eyâleti vâlisi vezîrim Yûsûf Sâdık Pâsâ ... ve Yenice-i Vardar kazâsı nâ'ibine hüküm ki: ...sâkinlerinden olub mukaddemâ Karakarye kazâsına nakl ile iskân etmiş olan müteveffâ Osmân'ın kerîmesi Emine Hâtunı mülteziminden Abbas nâm kimesne yegeni Kadri'ye te'zvic ve tenkîh etmiş ise de müteveffâ-yı merkûmın emvâl-i metrâkesine tama'an Abdülcelîl nâm kimesne zuhûr iderek göya altmışiki târihinde kazâ-yı mezbûra gidüp mezbûreyi kendüsüne akd eyledigini iddi'â etmekte olduğu inhâ ve is'âr olunmuş olduğundan tarafeyn Der-Sa'âdetim'e celb ile huzûr-ı Seyhü'l-İslâmîde bi'l-asâle ve bi'l-vekâle terfî'leriyle merkûm Abdülcelîl nikâh-ı evvel olarak merkûmenin kendüye akd ve

şekilde Sultangircamii Mahallesi'nde Arab Fatı, Narin, Giritlü Nefise adlı kadınlar ile Balatlı Aynî adlı yeniçeri karısının ve Atlu Ases lakaplı Kamer adlı kadının yaramaz oldukları, Balatlı Aynî'nin daha önce kendisini teftişe gelen imam, müezzin ve cemaate sövdüğü ve mahalle halkının bunların evlerinin satılıp mahallelerinden çıkarılmalarını talep ettikleri bildirildiğinden söz konusu kadınların evlerinin sattırılıp şehirden sürülmeleri; Yeniçeri karısı olan kadının da tecdîd-i iman ettirildikten sonra kocası seferden gelene kadar zindanda hapsolunmasına karar verilmiştir¹⁰⁴⁸. 1070/1660 yılında Karamürsel'de sakin olan Hadice, Gevher ve Aîşe adlı kadınların kendi hallerinde olmayıp, şeri şerife aykırı hareket etmelerinden dolayı nefiy cezasıyla cezalandırıldığını görüyoruz¹⁰⁴⁹. Sinop'ta Tellal Ahmed adlı kisinin

*tenkîhi ber-nech-i ser'î isbât eylemiş olmağla merkûm Kadri beyninde nikâh-ı sâni ser'an münfesi olub halvet-i sahiha bulunduğuna binâ'en bi-lâ-iddet nefsi zevc-i evvel Abdülcelîl'e teslimi merkûme Emine hâtuna tenbîh olındığı i'lâm kılınmış olındığının tarafın zabtiyye ma'rifetiyle Selânik'e irsâliyle merkûmenin Abdülcelîl'e itâ'atı tenbîh ve nikâh-ı sâniyi akd idenlerin meclîse tekdîr olunması ve mültezim-i merkûm Abbas'ın su akd basınca hareketi bir nev'i kız kaçırma itmek olduğundan bu sırada ba'zı zarar ve ziyân da'vâsına.....kalkıması te'dîb ve terbiyesini müstelzim görindüğinden altı mâh müddetle **Yenice-i Vardar kazâsına nefy u iclâsı** zımında lâzım gelen emr-i serîfimin isdârı meclîs-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliyemden bâ-mazbata ifâde olunmuş ve ol vechle icrâsı husûsına irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'allukıyla emr-i hümayûn-ı sâhânem sunûh u sudûr eylemiş olmağın sen ki vâlî-yi müsârun-ileyhsün merkûm Abbas nizâmı mücibince altı mâh müddetle mîr-i mûmâ-ileyhin Yenice-i Vardar'a nefy u irsâle sarf-ı ru'yet eylesün ve sen ki nâ'ib-i mûmâ-ileyhsün merkûm mahallinde ol tarafda menfiyyen meks u ikâmet itdiriüb bi-lâ-fermân utlâk ve mahall-iâhara hareketine irâ'e-i ruhsat olunmayub vusûlîni der-bâr-ı sevket-karâr-ı mülûkâneme tahrîr ve is'âr eylesün söyle bilesün. Fî evâhir-i S sene (12)69. Numara 33." Akıllı Acar, **Nefy ve İtlak**, s. 335, Hüküm No: 100/1. Zorla kaçırıp nikâh eden kişiye verilmiş olan sürgün cezasına ilişkin bir başka örnek için bkç BOA, C. DAH. Nr. 3674 / 2.S.1192 (02.03.1778), Daşcıoğlu, s. 97.*

¹⁰⁴⁸ "24 Reb'ulâhir, sene 973[18 Kasım 1565] Galata Kadısına hüküm ki:

Südde-i Sa'âdetime sûret-i sicil gönderüp ... serâhu câmi'i mahallesi halkı, meclis-i ser'a gelüp, mahall-i mezbûrda, "Arab Fatı ve Narin ve Giritlü Nefise ve Etlü Asas demekle ma'rûfe Kamer ve Balatlu aynî nâm avratlar yaramazlık ile meshûrelerdir" didiklerinde ... sâyirleri gelüp muvâcehelerinde cemâ'at-i müslimîn, "yaramazlardır" deyü sahâdet idüp husûsâ Balatlu Aynî yaramazlık ile meshûredir deyü mahalle halkından Müderris Mevlânâ Muhyiddin ve Kâtib Mehmed ve ilyas ve Sinan Halîfe ve sâyir müslimânlar sehâdet idüp ve sâbika mezbûrenin ahvâlî teftîş için imâm ve mü'ezzin ve cemâ'at evi önüne vardıklarında "imâmına ve kadına ve seri'atına la'net" deyü setmidüp ve bundan akdem Kalkancı Mahallesinde bir nâ-mahrem ile basılıp ve bundan gayrı mezbûre arab Fâtî'nun evinde dahi nâ-mahrem ile basılıp "mahall-ı fesâd u şenâ'atdır evi satılıp mahallemizden giderilmesin ricâ ideriz" didiklerin bildirdüğün ecilden buyurdum ki:

Hük-m-i serîfîm varıcak zıkr olunan avratların cebr ile evlerin bey' itdiriüp kendülerin serhden sürüp ve küfr söyleyen yeniçeri avratı dahi tecdîd-i imân etdirildikten sonra eri gelinceye zindanda habs etdüresin" BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 281.

¹⁰⁴⁹ "Üsküdar Monlâsına hüküm [ki]

... arz-ı hâl gönderüp Karamürsel sâkinlerinden Hadice ve Gevher ve Âîşe nâm hâatunlar kendü hallerinde olmayup hilâf-ı şer'-i şerîf fi'illerin olduğun bildirüp mezbûreler Karamürsel'den kaldırmak bâbında emr-i şerîfîm recâ eyledikleri ecden şuhûd ve udulile bu-yı halleri sâbit olur ise

kötülük ve gammazlık yaparak halkı rahatsız ettiği ve karısının da kötü yolda olduğu bildirildiğinden, durum gerçekten bildirildiği gibi ise adı geçenin şehirden sürülmesine karar verilmiştir¹⁰⁵⁰. 1046/1636'da fuhuş yaptıkları, gece gündüz evlerine namahrem adam aldıkları tespit edilen dört kadının evlerini değerine başkasına satmaları, satmamakta inat ederlerse evin yıktırılmasına ve kendilerinin o yerden sürülmelerine karar verilmiştir¹⁰⁵¹.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşıldığı gibi toplumsal ahlaka yönelik suçların işlenmesi durumunda sürgün, hapis, kürek, siyaset cezalarının yanı sıra doğrudan teşhir yaptırımının da uygulandığı görülmektedir. Örneğin kadınları, erkek kılığına sokan üç kişi teşhir cezasıyla cezalandırılmıştır. Mezkur olayda kişiler sadece kadınları erkek kılığına sokmamışlar, beraberinde aleni bir şekilde içki içmişler ve halka leş eti satmak suretiyle kamu düzenini bozmuşlardır¹⁰⁵².

yani evlenup aher yere iskân etdirilmek için şurûtuyla emr-i şerîf yazılmışdır.” Çelebi, **93 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 154, Hüküm No: 266.

¹⁰⁵⁰ “Fî 25 Receb sene 973[15 Şubat 1566]Kadıasker Efendi arz idüp vech-i mesrûh üzre yazılmıştır. Sinop kadısına hüküm ki:Mektûb gönderüp nefsi-i Sinob'da Dellâl Ahmed dimekle ma'rûf kimesne, subaşlar ve avânlar yanına varup dâ'imâ şirret ü sekâvetden ve gammâzlıktan hâlî olmayup halk serr u sûrundan âciz ve karv (?) mande kalup ve avreti fâhise olup, defa'âtle tenbîh ü te'kîd olunupmemnû' olmadugın arz eylediği ecilden buyurdum ki: Göresin, kazıyye müsâriin-ileyhin arz eylediği gibi ise ki, sâbit ü zâhir ola, mezkûrun alâkasın ol yerden kat' idüp sehrden süresiz” BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 976.

¹⁰⁵¹ “Tırnova kadısına ve yniçeri serdarına hüküm ki, Sen ki kâdısın nâibiün mevlânâ Abdülkerîm Südde-i Sa'âdetü'me mektûb gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' Orta(...) nâm karye sâkinelerinden Ali nâm yeniçerinin kızları dimekle meshûre Fâtıma ve Semen ve Zâlife ve vâlideleri Sâliha **nâm avratlar kendü hâllerinde olmayup fuhs üzre olmağla gice ve gündüz evlerine nâmahrem âdemler girüp ve mezbûre Semen'ün zevci Yûsuf nâm yeniçeri bir nice hırsuzlar ile yekdil ve yekcihet olup bârgirler sirka eyleyüp götürüp âhar diyâra satup ve müslimânların câriyelerin aya[r]dup bunun emsâli fesâd ü şenâ'atlerinin nihâyeti olmadugı mukaddemâ i'lâm olundukda mezbûrlar karye-i mezbûreden ihrâc olunmak için emr-i şerîfüm virilüp ve karye-i mezbûre ahâlîsi evlerinin bahâsın degerinden ziyâde virmege râzîlar iken mezbûr aslâ itâ'at itmeyüp girü ke'l-evvel fâhiselik idüp ahâlî-i karye serlerinden âciz ve furûmânde oldukların bildürüp mezbûrların evleri kal' ve karye-i mezbûreden ihrâc olunmak bâbında hük-m-i hümayûnum recâsına arz eylediği ecilden bu makûle emsâli kabîhları ser'an sâbit ü zâhir oldukdan sonra karye-i mezbûreden ihrâc ve evlerin değer bahâ ile virürler ise minhâ virmezler ise kal' olunmak emrüm olmusdur buyurdum ki; Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrüm mücebince amel idüp dahi husûs-ı mezbûra onat vechile mukayyed olup göresin fi'l-vâkı' mezbûrların vech-i mesrûh üzre kabîhları mukarrer olup ser'an sâbit ü zâhir olur ise **kendülerin karye-i mezbûreden ihrâc ve evlerin değer bahâ ile ahâlî-i fukarâya virürler ise minhâ virmezler ise kal' eyleyüp fesâd u şenâ'atlerin def' u ref' idüp min ba'd ser'-i şerîfe ve emr-i hümayûnuma mugâyir kimesneye is üdürmeysin.**” Kaytaz, **88 No'lu Mühimme Defteri**, Hüküm No: 165, s. 92.**

¹⁰⁵² BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, C.1, Hüküm No: 449.

Unsurları tam olarak gerçekleştirmemiş zina suçu işleyenlere de teşhir yaptırımının uygulandığını belirtmek gerekir¹⁰⁵³. Bir gayrimüslim ile aynı ev içinde birlikte bulunan Zeynep adlı kadına 925/1519 senesinde tazir ve teşhir cezasının verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

“Sebeb-i tahrir-i kitâb budur ki

Karye-i Naerdübanlı'da Zeyneb bt. Mahmud'u Turmelik'in sığırı damı içinde Dimitri nâm kâfir ile bulduk deyu meclis-i şer'de Hazma b. Şahin ve Gündüz b. Hoşkadem şehâdet eylediler ba'de't-tezkiyet's-şer'iyye ve't-tahlîf'l-âdi şehâdetleri kabûl olundukda ta'zir olunup ve teşhir olundu öyle olsa mâ-hüve'l-vâki deftere sebt olundu.

Tahriren fi evâsıtı Rebi'ulâhir sene 925.

Şuhûdül'l-mazmûn

*Yeniçeri Hacı b. Abdullah ve Zipun ? Hamza b. Şirmerd ve Hazma b. () ve Ahmed b. Hüseyin ve Ali b. Hacı ve gayruhun mine'l-hâzırin.*¹⁰⁵⁴

Bu örnekte dikkate değer birkaç nokta vardır. Bunlardan ilki Müslüman bir kadının gayrimüslüm bir erkekle aynı evde basılmış olmasıdır. Taraflardan birinin Yahudi olması diğerinin ise kadın olmasının verilecek olan cezaya etki edip etmeyeceği mühimdir. Bu vakayı diğer olaylar ile kıyasladığımız zaman, taraflardan birinin gayrimüslim olmasının teşhir cezası vermeye bir etki yaratmadığını görüyoruz. İkinci bir nokta, her ne kadar belgeden mahkûmların zina yapıp yapmadıkları net şekilde belli olmasa da söz konusu kişilere bahsi geçen suçtan dolayı ceza verildiğidir. Ancak bilindiği gibi zina suçunu işleyen kişilere verilecek cezalar arasında doğrudan teşhir yaptırımı yoktur. Bu noktada can alıcı nokta, suçun iki şahit tarafından görülmesi suretiyle sabit olmasıdır. Bilindiği gibi zina suçu şahitlerle ispatlanacak ise muhakkak dört şahidin varlığı icap etmektedir. Olayda ise iki şahit vardır. Şu halde, bu örnek bize bir had suçu olan zinanın, İslam Hukuku kurallarına göre ispatlanamaması halinde cezasının teşhir yaptırımı olduğunu düşünmemizi neden olmaktadır. Kayıta yargılanan bayan tarif edilirken babası esas

¹⁰⁵³ Daşcıoğlu, s. 111; Demir, s. 10, 11.

¹⁰⁵⁴ Aydın, Tak, **Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil** s. 342, Hüküm No: 609.

alınmıştır. Bu durum bizde, söz konusu kadının bekar olduğu fikrini düşünmemize neden olmaktadır. Çünkü kayıtlarda kadın evli ise genelde kocasının ismine de atıf yapılmaktadır. Bu hadise ile ilgili olarak üzerinde durulacak son nokta da mahkûmlara teşhir cezasının tek başına verilmemiş olmamasıdır. Belgeden de anlaşılacağı üzere mahkûmlara hem tazir hem de teşhir cezası birlikte verilmiştir. Teşhir yaptırımının da bir tazir cezası olduğu bilgisi hatırlanırsa, örnekte geçen tazir ifadesinin genel anlamdaki tazir cezasından ziyade sopa cezası olduğu kanaatine varılabilir.

Bazı kayıtlarda ise zina suçundan dolayı yargılanan kişilere sadece teşhir yaptırımının uygulandığına şahit olmaktayız. Örneğin 925/1519 senesinde Üsküdar'da İskender'in hanımı Timurhan'ın kızı Şahi'nin Seydi oğlu Murat adlı bir levent ile bir ev içinde yakalandığı, Murat'ın kaçtığı dava edilmiş; söz konusu davaya isimleri sicilde kayıtlı dört kişinin şehadet etmesi üzerine de Şahi'nin teşhirine hüküm olunmuştur¹⁰⁵⁵. Bu olayda dikkat çekici olan bir başka nokta kadının evli olmasıdır. Hadd-i zina suçunun cezası, eğer zâni veya zâniye muhsan ise recimdir¹⁰⁵⁶. İncelediğimiz vakada kadının evli olduğu sicilden anlaşılmaktadır. Fakat had cezası verilebilmesi için evli olmak aranan tek şart değildir; aranan şartlardan biri de dört şahidin zina fiilini görmüş olmasıdır. Bahse konu olayda ise tanık olarak iki şahidin ismi zikredilmiştir. Kanaatimizce şahid sayısının az olmasından ötürü, had cezası değil, tazir cezası verilmiştir. Bu çerçevede teşhir cezasının had suçunun tam olarak ispatlanamadığı durumlarda da uygulandığını söyleyebiliriz.

Toplumsal ahlaka yönelik olarak ifade edilebilen bir diğer suç da hayat kadınlığıdır. Belgelerden bu mesleği yapan kişilerin teşhir ile cezalandırıldığını anlayabiliyoruz. Hayat kadınlığı yapmış olan bir kadının teşhis olunduğu, kızgın demirle dağlandığını arşiv belgesinden

¹⁰⁵⁵ “Vech-i tezkire oldur ki Ba'dehû meclis-i sâni'de zikr olan cemâ'at hâzırûn olup mezkûr İskender'in avreti Şahi bt. Timurhan nâm avret [o]rosbu ve kahbe avrettir sâbıkâ Murad b. Seydi'nin levendiyle bir ev içinde tutulup zikr olan Murad kaçıp gitmiş deyu mezkûr Sinan da'vâ ettikte Hacı Ahmed b. Mehmedî [ve] Ali b. Mustafa [ve] İsmail b. Yahya ve Hamza b. Yusufhan hâzırûn olup mezkûr Sinan'ın min külli'l-vücûh da'vâsına muvâfık edâ-yı şehâdet ettiklerisebeben teşhirine hüküm olundu. Fî evâsıtı Şa'bân sene 925. Şuhûdü'l-hâl: el-Mezbûrûn.”, Günelan, Kemal, Altıntop, Ayyıldız Bahadır, **Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil**, Hüküm No: 286, s. 165.

¹⁰⁵⁶ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 258.

anlamaktayız¹⁰⁵⁷. Bir şer'îye sicilinde fahişelik suçundan mahkemeye çıkarılan kadının, daha öncesinde mahkeme kararıyla zina suçu sebebiyle eşeğe bindirilip insanlara ibret olsun diye çarşıda dolaştırılmıştır¹⁰⁵⁸. Elbette hayat kadınlığı yapan kişiler sadece teşhir cezası ile cezalandırılmamıştır. Bu kişilere aynı zamanda sürgün¹⁰⁵⁹ ve hapis cezası¹⁰⁶⁰ gibi cezalar da verilmiştir.

Aile hukukuyla ilgili yapılan hukuksuzluk da toplumsal ahlaka yönelik fiiller olarak değerlendirilebilir. Aile düzeninin bozulmasına sebep olanlar da teşhir ile cezalandırılabilmiştir. Kanuni'nin Merkezi Kanunnamesi'nde iddet süresi dolmadan nikâh kıyan kişilere teşhir cezası verildiği anlaşılmaktadır: “*Ve dahi iddet tamam olmadan nikâh iden kimsenin muhkem hakkında geleler (tazir ve teşhir ide)*”¹⁰⁶¹. Bilindiği üzere iddet geçici evlenme engellerinden olup, evliliğin sıhhat şartlarından kabul edilmektedir¹⁰⁶². Yani bu şekilde kurulmuş olan bir evlilik fasid nikahtır; bu akdin feshi gerekmede, tarafların derhal birbirinden ayrılması; ayrılmaması durumunda hâkimin

¹⁰⁵⁷ “*Beylerbeyi hanından ahz olunan üç nefer fahişelerin ikisi teşhiz olunub biri çuvala konub salb oluna deyü buyruldu*”, BOA.FKT N. 3834, 2 Muharrem 1011(22 Haziran 1602), Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 119, dipnot 340.

¹⁰⁵⁸ Muta, s. 590.

¹⁰⁵⁹ “*Fî 25 Receb sene 973 [15 Şubat 1566]Kadıasker Efendi arz idüp vech-i mesrûh üzre yazılmıştır. Sinop kadısına hüküm ki: Mektûb gönderüp nefsi Sinob'da Dellâl Ahmed dimekle ma'rûf kimesne, subaşılar ve avânlar yanına varup dâ'imâ şirret ü sekâvetden ve gammâzlıktan hâlî olmayup halk serr u sürundan âciz ve karv (?) mande kalup ve avreti fâhise olup, defa'âtle tenbîh ü te'kîd olunupmemnû' olmaduğun arz eyledüğü ecilden buyurdum ki: Göresin, kazîyye müsâriin-ileyhin arz eyledüğü gibi ise ki, sâbit ü zâhir ola, mezkûrun alâkasın ol yerden kat' idüp **sehrden süresiz**.*” BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 976. Daha sonraları fahişelik yapan kadınlara sıklıkla sürgün cezası verilmiş hatta bu konuda tablolar hazırlanıp özel defterler düzenlenmiştir. Bahse konu defter ve tablolar için bk. Daşcıoğlu, s. 112 vd.

¹⁰⁶⁰ Sultanönü sancağında, günah ve yasak olan çeşitli fiilleri işleyip yanlarına aldıkları fahişeler ve çeşitli oyun ve çalgı âletleriyle sehir, kasaba ve köyleri gezerek halkın yoğun olarak bulunduğu pazar vs. yerlere gidip insanları yoldan çıkaran ve düzeni bozan, تنها yerlerde de öldürme, soygun, yağma gibi suçları işleyen gurbet ve çingene tâifesinin sözkonusu faaliyetlerinin engellenmesi hususunda daha önce emir gönderildiği halde emrin gereği yerine getirilmediği için bu grupların hâlâ faaliyetlerini sürdürdüklerinin haber alındığı; bu gibi kişi ve grupların derhal araştırılıp tespit edilerek yakalanmaları ve yol kesip eşkiyalık yaptıkları şer'an sâbit olanların derhal gerekli cezalara çarptırılmaları; günah ve yasak olan fiilleri işleyenlerin ise hapsedilip durumlarının arz edilmesi hakkındaki belge için bk. BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 186. İstanbul'daki bütün mahallelerin teftiş edilip imam, müezzin ve hatiplerden ehil olmayanların görevden alınması ve mahallelerde bulunan fahişelerin hapsedilmesi hakkındaki belge için bk. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, Cilt 1, Hüküm No: 148.

¹⁰⁶¹ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 84, md. 100.

¹⁰⁶² Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 395.

duruma müdahale ederek tarafları ayırması lazımdır¹⁰⁶³. Bu bağlamda bain talak iddeti veya ölüm iddeti bekleyen bir kadınla evlenmenin yasak olduğu bilinmekteydi, bu hüküm de bize bu yasağa uymayanlara teşhir yaptırımı uygulandığını göstermektedir.

Yukarıdaki kanunname hükmünün devamında iddet süresi dolmadan nikâh kıyan imamın da teşhir edileceği hükme bağlanmıştır. Buna göre “*iden imamı bulub ana dahi sual idüb itdiyse ana dahi böyle ideler*”¹⁰⁶⁴. Kanunname hükmünde çok açık bir şekilde ortaya konmamış olsa bile, “*ona dahi böyle edeler*” denilmek suretiyle imamın da teşhir edileceği anlaşılmaktadır.

Kadın ve kız kaçırıp, zorla evlenen kişinin nikâhını kıyan ve bu işe adet haline getiren imamların sakallarının kesilerek eşeğe bindirilmek suretiyle teşhir edildiğini şu kanunname hükmünden anlamaktayız: “*Veya kız veya avrat çeküb cebr ile nikâh itdireni ve kız çeküb tağda göcile (?)kabin kıydırub avrat edeni cebr ile boşadalar ve dahi siyaset ideler. Ve nikâh idenin sakalın kesüb muhkem let ideler. O kabin kıyan danışmendin âdeti ise sakalını keseler ve eşeğe bindireler, valla âdeti değil ise tazir ideler*”¹⁰⁶⁵.

Bazı adetler, Osmanlı tarafından aile düzenine karşı yapılmış bir saygısızlık, dolayısıyla toplumsal ahlaka yönelik bir suç olarak algılanmış ve cezalandırılması öngörülmüştür. Mısır’ın fethedilmesinden sonra çıkarılan 931/1524 tarihli Kanunname ile Mısır’da uygulanmakta olan ilginç bir düğün adeti yasaklamıştır. Buna göre gelin olacak kız, her seferinde farklı kıyafetler giymek şartıyla, erkeklerin huzuruna yedi sefer çıkacak, çeşitli oyunlar ve eğlenceler yapacak, dans edecek; gelin kızı izleyen kişilerde gelinin alnına para yapıştıracaktır. Kanunname hükmü yasaklanan bu fiilin ahlaksız ve edepsiz bir fiil olarak nitelendirildiğini anlıyoruz. Hükümde geçen “*adet-i kabiha*” ve “*Sünnet-i seyyi’e-i faziha*” ifadeleri bu anlama gelmektedir. İşte bu

¹⁰⁶³ Bu şekilde kurulmuş akitte, tarafların birbiriyle yaşaması mümkün olmaz, kadına mehir, nafaka ödenmez, taraflar birbirlerine mirasçı olamaz. Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 404.

¹⁰⁶⁴ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 84, md. 100.

¹⁰⁶⁵ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 60, md. 15 dipnot 3.

ahlaksız ve edepsiz olarak nitelendirilen fiili ika eden kişilere teşhir cezası verileceği yine kanunnamede belirtilmiştir¹⁰⁶⁶.

Toplumsal ahlaka yönelik suçlar bazı hallerde dolaylı teşhir ile de cezalandırılmıştır. Zorla kız veya kadın kaçırarak nikâh kıymak sakalın kesilmesi suretiyle dolaylı teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. I. Ahmet dönemi Umumi Kanunnamesi'nde yer alan *"gücüyle kız ve 'avret çeküb nikâh edene yine cebr ile boşadub sakalını kesüb muhkem te'dip edeler"*¹⁰⁶⁷ hükmü, zorla kız ve kadın kaçırmanın ve nikâh etmenin cezasının sakalın kesilerek teşhir edilme olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak gerek klasik dönemde gerekse Tanzimat sonrası dönemde toplumun ahlakının ihlaline yol açacak uygulamalar türlü yöntemlerle engellenmeye çalışılmıştır. Toplumsal ahlaka yönelik olan fiiller sürgün, kürek, idam, kalebent, hapis, çeşitli cezaların yanı sıra teşhir yaptırımı ile de cezalandırılmıştır. Bu çerçevede unsurları tam olarak gerçekleştirmemiş zina suçu, kadınları erkek kılığına sokma, hayat kadınlığı, iddet süresi bitmeden nikah kıyma, aile düzeninin saygınlığını ihlal edecek eski adetler teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. Karşılaştığımız belgelerden yola çıkarak, ilmiye sınıfına mensup olan bazı din görevlilerinin ve zimmi tebanın da teşhir edilebileceğini söyleyebiliriz. Toplumsal ahlaka yönelik suçlarda sadece doğrudan teşhir yaptırımı değil, dolaylı teşhir yaptırımı da uygulanmıştır.

6. Dini Vecibelerin İfa edilmemesi

Osmanlı Devleti'nde İslamiyet'in ibadet anlamında yapılmasını veya yapılmamasını emrettiği hususlar önemsenmiş, bunların yerine getirilmesi konusunda tedbirler alınmıştır. Reayayı çeşitli zamanlarda bu konularda uyarmak için emirler¹⁰⁶⁸ çıkarılmış ve konunun takibini yapmak üzere kadılar

¹⁰⁶⁶ "... muhkem yasağ olunub men' oluna; ba'd-et-tenbih eslemeyeni subaşı dutub ta'zir ve teşhir etdikten sonra kız atasından ve güvegünden vâfir cerime alına. Bu 'adet-i kabîhalarından gayri edegeldükleri 'adetce düğünlerin edeler"; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 130.

¹⁰⁶⁷ Akman, **Ceza Yargılaması**, s. 184; Kurt, **Kanunname**, s. 43.

¹⁰⁶⁸ Namaz ve oruç ibadetlerine gereken ehemmiyetin gösterilmesi için ahaliye tenbihatlarda bulunulmasına dair yazı için bk. BOA, A. MKT.NZD. Dosya No: 36, Gömlek No: 89, 15.Ş.1267(15 Haziran 1851).

muhatap alınmıştır¹⁰⁶⁹. Yapılan ikazlara ve duyurulara rağmen dini vecibelerin yerine getirilmemesi durumunda bu kişilere çeşitli cezalar verilmiştir. Bununla ilgili olarak, Galata'da Müslüman aseslerden Arnavut Hacı Ali'nin İslam'a aykırı nizam ve harekette bulunduğu ve böylece birçok kimseleri rahatsız ettiği için kendi memleketine sürgün edilmesini örnek olarak zikredebiliriz¹⁰⁷⁰.

Dini vecibelerin yerine getirilmesi gerekliliği sadece İslamiyet açısından değil, zimmiler açısından da mevcuttur. Gayrimüslim din görevlisinin mezhebine ve dini ayinlerine aykırı hareket etmesi durumunda nefiy cezasıyla cezalandırıldığına dair örnekler vardır¹⁰⁷¹. Ancak burada ceza, devlet tarafından değil, kendi din adamları tarafından verilmekte, daha sonrap Padişah'ın onayı alınmaktadır.

Umumi Kanunnamesi'nde dini vecibelerini yerine getirmeyenlere cezalar öngören ilk padişah Yavuz Sultan Selim olmuştur. Söz konusu kanunname, kast ile namaz terkeden, Cuma namazına katılmayan kişilere tazir ve para cezaları belirlemiştir¹⁰⁷². Uygulamada da türlü cezaların verildiğini söyleyebiliriz. Örneğin 977/1570'de Antep'e bağlı Zerito köyünden Emet oğlu Mehmed Hz. Ömer ve Hz. Osman'a küfrettiği için *siyaset* olunmuşlardır¹⁰⁷³. Sultan II. Mahmud döneminde 1837 yılında çıkan bir

¹⁰⁶⁹ Ahalinin camilerde namaz kılmaları, camiye gitmeyenleri imamların haber vermeleri hakkında İstanbul kadısına ve sair kadılara buyrulduklar gönderilmesine Şeyhülislamın lüzum gösterdiğine dair yazı için bk. BOA, HAT, Dosya No: 200, Gömlek No:10151, Hicri 29.Z.1205(1791).

¹⁰⁷⁰ BOA, C. ZAB. Nr. 1954 / 2.Z.1181 (20.04.1768), Daşcıoğlu, s. 145.

¹⁰⁷¹ "...Harburut eyâleti vâlîsi vezîrim Yusûf Pâsâ iclâluhû'ya ve Mus nâ'ibine hüküm ki:

*Harburut eyâleti dâhilinde kâ'in Felevan'ın (?) murahhasası Kivork nâm râhib hilâf-ı tavr-ı ra'îyyet ve mugâyir-i ayîn ve mezheb harekâta ibtidârına mebnî kendüsine her ne kadar nush u pend olunmuş ise de mütenâsîh ve mütenebbih olmayarak harekât-ı sâbıkasında ısrâr etmiş ve bu cihetle te'dîbi lâzım gelmiş olduğundan taraflarından istid'â olunmadıkça ıtlâkına müsâ'ade olunmamak üzere mersûmun ıslâh-ı nefis idinceye kadar Mus'da kâ'in Ermeni milletine mahsûs Çarklı (?) nâm manastıra nefy u iclâ olunması bâbında emr-i serîfim sudûri iftihârü'l-muhtârî'l-milleti'l-mesihîyye Agob Piskopos dâmet rütbetuhû ile millet meclîsi mühürleriyle memhûr sütte-i Der-Sa'âdetim'e takdîm eyledikleri arzalarında istid'â olunmuş ve ol vechle icrâ-yı iktizâsı husûsına irâde-i allîyyem müta'allık olmağın sen ki vâlî-yi müsârun-ileyhsün vusûl-i emr-i serîfimde mersûmî nizâmı vechle manastır-ı mezkûra nefy u irsâle sarf-ı ru'yet eylesün ve ... Fî evâhir-i C sene (12)66[1850]. Numara 7." Akıllı Acar, **Neft ve İtlak**, s. 163, Hüküm No: 34/3.*

¹⁰⁷² Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 93.

¹⁰⁷³ "Ayıntab begine ve kâdîsına hüküm ki: sütte-i Sa'âdetime sûret-i sicil gönderüp, kazâ-i mezbûra tâbî Zerito nâm karyeden Emet oğlu Mehmed nâm kimesne, hâsâ Hazret-i Ömer ve Osman radıya'llâhü anhumâya sebb itdüğü şer' ile sâbit ve sicill olduğu kâdîaskerîm tarafından pâye-i serîr-i Sa'âdet masîreme arz olunmağın, siyâset olunmasın emr idiüp buyurdum ki: Mezkûr Mehmed siyâset

fermanda ise tüm Müslümanların camilerde namaz kılmaları gerektiği aksi takdirde falaka cezasına çarptırılacakları İngiliz bir seyyah tarafından belirtilmiştir¹⁰⁷⁴.

Dini vecibelerin yerine getirilmemesi halinde teşhir cezasına başvurulacağını kanunnamelerde görmek mümkündür. IV. Mehmed Kanunnamesi'ne göre "*Mahalle mahalle ibadet etmeyenleri gözleyerek, ibadet görevini yerine getirenlerle, getirmeyenler görülsün. İbadet etmeyenler, yakalandıktan sonra, halka teşhir edilsinler, cezalandırıldıktan sonra cezaları halk önünde infaz edilsin*"¹⁰⁷⁵. Bu hükümde hem doğrudan teşhir edilmesi hükme bağlanmıştır hem de verilecek diğer tazir cezasının halkın önünde infaz edilmesi emredilmektedir. Bu da bize çift teşhir uygulamasının mevcut olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki doğrudan teşhir, ikincisi hükmün alenen infazı şeklindeki dolaylı teşhirdir.

Kanunnamelerde namaz kılmayanların teşhir edileceğine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. I.Ahmed Kanunnamesi'nde namaz kılmayanların araştırılıp bulunması ve namaz kılmayan kişilerin teşhir edilmesi gerektiği şu şekilde kanunnamede yerini almıştır: "*Bî-namazı mahalle be mahalle teftiş edüb namaz kılanı ve kılmayanı gözede; bî-namazı tutub teşhir edüb muhkem hakından geleler*"¹⁰⁷⁶. Benzer düzenleme Kanuni'nin Merkez Kanunnamesi'nde de yer almaktadır. Buna göre "*Ve dahi binamazı mahalle mahalle köy be köy teftiş idüb (siyaset için sakalın*

idüp ve emr-i serîfüm yerine varduğın yazup bildüresin." Paşazade, **9 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 84, s. 34.

¹⁰⁷⁴ Seyyahın bu ifadelerini Heyd, H. Southgate, **Narration of a Tour through Armenia**, New York, 1840, s. 168, 169'den bildirmektedir; Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 122.

¹⁰⁷⁵ Örneğin 1091/1680'de IV. Mehmed Kanunnamesi'nin 20'inci bölümünde Pazar ve Kent Zabıtası kısmındaki 1'inci madde; Mantran, ek 3, s. 316, 317.

¹⁰⁷⁶ Ahmed Akgündüz'ün hazırlamış olduğu kanunnamede namaz kılmayanlara tazir ve sopa cezası verileceği yazılıdır: "*Ve dahi beynamazı mahalle be mahalle, köy be köy teftiş edüb muhkem ta'zir edüb iki ağaç başına bir akçe cürm alına*"; Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 502. aynı kanunnamenin ilerleyen maddelerinde ise yukarıdaki gibi namaz kılmayanların teşhir edileceği yazılıdır. Bk. Akgündüz, **9. Cilt**, s. 529.

*keseler) tazir ve teşhir ide muhkem tazir ideler iki ağaca bir akçe cürm alına*¹⁰⁷⁷”

Kanununin İhtisap Kanunnamesi'nde namaz kılmayanların öncelikle uyarılacakları, uyarıya rağmen kılmamaya devam ederlerse, imamın teftişi işe teşhir edileceği belirtilmiştir: “*namaz kılanı ve kılmayını göreler, binamazların tutub teşhir ideler ve muhkem haklarından gelub siyaset ve namaz kılmayanı “namaz kıl” diye namaz kılmayını mahalle imamından teftiş ideler*¹⁰⁷⁸”. Bu hükümde dikkat çekici olan iki nokta vardır. Bunlardan ilki ihtar veya uyarı olarak nitelendirebileceğimiz namaz kılması yönündeki ikaz; ikincisi ise imamın kendi konusuyla ilgili olmasına istinaden namaz kılıp kılmadığını denetleme yetkisine sahip olmasıdır. Aynı mevzu II. Bayezid'in İstanbul İhtisap Kanunnamesi'nde de düzenlenmiştir; fakat burada verilecek ceza “*hakkından gele*” şeklinde belirtilmiştir. Bu durum, teşhir yaptırımının giderek daha sık bir şekilde kullanıldığının göstergesidir. Mezkur padişahın Umumi Kanunnamesi'nde aynı konu şu şekilde düzenlenmiştir: “*Ve cum'a namazı vacib olub terk idenin ve kasd ile orucun yiyenin muhkem hakkından gelüb bad el tazir iki ağaca (bad el tenbih kılmazsa) bir akçe cürm alına*”¹⁰⁷⁹.

Namaz kılmayanların cezalandırılacağı fakat cezasının “*hakkından gelmek*” olduğu III. Murat döneminde kaleme alınan Umumi Kanunname'de de yazılıdır. Buna göre “*ve dahi bî-namazı mahalle be mahalle teftiş edüb muhkem hakkından gelinüb ta'zir edeler; iki ağaca bir akçe cürm...*” alınacaktır¹⁰⁸⁰.

Ramazan ayında oruç tutmayanların da “*ihametle teşhir*” edileceğini kaynaklardan anlamaktayız¹⁰⁸¹. Bu kişilerin teşhir cezası ile cezalandırılacağı

¹⁰⁷⁷ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 84, md. 101. Akgündüz'ün eserinde bu hüküm şu şekilde yazılıdır: “*Bi-namazları mahalle be mahalle teftiş edüb namaz kılanı ve kılmayını göreler; bi-namazları tudub teşhir edeler ve muhkem haklarından geline*”, Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 323, md. 228.

¹⁰⁷⁸ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 84, md. 101 dipnot 4.

¹⁰⁷⁹ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 84, md. 102.

¹⁰⁸⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 8. Cilt**, s. 115.

¹⁰⁸¹ “*İhanetle teşhir*” kavramını sadece bu kaynaktan gördük. Bu kavramın ne anlam ifade ettiğini belirleyemedik; Nişan (yasakname) Safer 881/1476, Necati Lugal, Adnan Erzi, **Fatih Devrine ait Münşeat Mecmuası**, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1956, s. 94, 95.

II. Bayezid'in İstanbul İhtisap Kanunnamesi'nde de mevcuttur¹⁰⁸². Ayrıca Kanuni'nin İhtisap Kanunnamesi'nde Ramazan orucunu tutmayanların teşhir ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır: “*Ve ramazan ayında oruç tutmayan kimesneler şer-i şerif muktesasinca (?) (kergi (?) gibi) hakkından gelib teşhir ideler*”. Bu hükümde dikkat çekici olan nokta, hükümde yer alan “*Şer-i Şerif muktesasinca*” ifadesidir. Bu hükümle örfi hukuk şeri hukuk arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış ve verilecek cezanın İslam Hukukuyla uygun olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Lakin belirtmek gerekir ki oruç yiyen kişinin teşhir edilmesi gerektiğine ilişkin gerek İslam Hukukunun ana kaynaklarında gerekse tali kaynaklarında bir hükme rastlamadığımızı belirtmek isteriz. Örneğin Ebussuud Efendiye Ramazan ayında sebepsiz yere oruç yiyen bir insana ne yapılması gerektiği sorulduğunda, Müslüman kişinin böyle bir yapmayacağı karşılığı alınmıştır¹⁰⁸³.

Dini vecibelerin yerine getirilmemesi halinde teşhir cezasına başvurulabileceğini şeyhülislam fetvalarında da görüyoruz. Ebu Suud Efendi'ye “*Münyet-ül Müfte*” adlı bir kitapta “*Şemsü'l-Eimme (Serahsi), namazı terk eden kimsenin cezalandırılması şöyle olur dedi: Tabut üzerinde taşınarak şehirde dolaştırılır ve tövbe edinceye kadar dövülür*” demiştir, bu ceza sahih midir değil midir diye sorulmuştur¹⁰⁸⁴. Soruda bahsi geçen Münyet'ül Müfti adlı eser, Yusuf bin Ahmed Sicistani (öl. 638/1240)¹⁰⁸⁵ tarafından kaleme alınan ve Mecelle'ye de kaynaklık eden¹⁰⁸⁶ bir fetva kitabıdır. Münyet'ül Müfti adlı eserde bahsi geçen Şemsü'l-Eimme Serahsi (öl. Miladi 1090)¹⁰⁸⁷ ise Karahanlı Devleti zamanında¹⁰⁸⁸ yaşayan ve Hanefi

¹⁰⁸² “*Ve Ramazan ayında oruç tutmayanın gereği gibi hakkından gelüb teşhir edeler.*” Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 295, 296.

¹⁰⁸³ “*Zeyd-i Müslim Ramazan ayında bi-gayri özrin yese, Zeyd'e ne lazım olur? El cevap: Müslim olan öyle eylemez*”, Düzdağ, s. 70.

¹⁰⁸⁴ Düzdağ, s. 66.

¹⁰⁸⁵ Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukuk Tarihi**, s. 131;

<http://www.ekremluoglu.com/pdfs/islamhukuktarihi.pdf> e.t.: 19.11.2012.

¹⁰⁸⁶ Kemal Yıldız, Tayip Nacar, “*Mira'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları*”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya 2012, s. 93.

¹⁰⁸⁷ Akif Akay, **Büyük Fakih Şemsü'l-Eimme Serahsi Ve Fıkıhcılığı**, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/buyuk-fakih-semsul-eimme-serahsi-ve-fikihciligi> e.t.: 19/11/2012.

ekolunun tesiri altında olan bir fakihtir. Hicri beşinci yüzyılda kaleme alınan bu eserde namaz kılmayan kişilere teşhir yaptırımı uygulanabileceğinden bahsetmektedir. Görülmektedir ki, dini vecibelerin yerine getirilmemesi halinde teşhir yaptırımı verilebileceği ifade edilmiştir. Fetvayı özellikli kılan bir başka nokta da teşhir yaptırımının tabut üzerinde gerçekleştirileceği ve tövbe edinceye kadar şahsın dövüleceğidir. Ebusuud Efendi soruya “*Terk-i salât ile ma'rûf olup, sâir vücûh-i ta'zirle ıslâhı mümkün olmayan kimseleri, hâkim bu vechile ta'zir eylemek câizdir*” şeklinde cevap vermiştir. Görüldüğü üzere Ebusuud Efendi de namaz kılmayanların teşhir ile cezalandırılacağı konusunda fetva vermiştir. Ancak Şeyhülislam tabut üzerinde teşhir ve beraberinde sopa cezasının verilebilmesi için iki şart ileri sürmüştür. Bunlardan ilki söz konusu kişinin namazı terk etme adeti ile bilinen biri olmasıdır. ikinci ise diğer tazir cezaları ile ıslah olmamasıdır.

Namaz kılmayanların veya dini vecibelerini yerine getirmeyenlerin teşhir cezası ile cezalandırılması, teşhir yaptırımının hukuki niteliğinin “*tazir*” cezası olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Şöyle ki; bilindiği gibi had suç ve cezalarında “Allah hakkı” tabiriyle ifade edilen, belirli bir kişi ve zümrenin değil, kamu yarar ve düzenini ilgilendiren hakların ihlali söz konusudur¹⁰⁸⁹. İslamiyet, ibadetlerin, kulun Allah’a karşı şükrünün bir gereği olarak, kendi menfaati ve yükümlülüğü olduğu için yapılmasını öngörmüştür¹⁰⁹⁰. Bir başka ifadeyle, İslamiyet’e göre ibadetler, Allah için değil, kulun kendisi için yapılan eylemlerdir¹⁰⁹¹. Bu durumda ibadetlerin yerine getirilmemesi, Allah hakkından ziyade, kişinin kendi hak ve

¹⁰⁸⁸ Cevat Akşit, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed B. Ahmed Ebu Sehl es-Serahsi ve Kitabü'l-Mebhut'u Üzerine Notlar, http://www.gayevakfi.org/MCA_Mebhut_Makale.pdf e.t.: 19.11.2012.

¹⁰⁸⁹ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 255.

¹⁰⁹⁰ Seyfettin Yazıcı, Temel Dini Bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007, s. 73; Yunus Vehbi Yavuz, İsmail Karagöz, İslam’a Giriş(Gençliğin İslam Bilgisi), içinde “Allah’a Karşı Görevler”, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006, s. 285.

¹⁰⁹¹ Elbette ibadetler, sadece kula yarar sağlayan eylemler değildir, bir takım ibadetlerin yapılması -örneğin zekat, orucun kaza ve kefareti olarak fakirleri yedirme- toplumsal menfaati de sağlamaktadır. Fakat bu durumlarda dahi esas alınan nokta kulun kendi vecibesini yerine getirmesi, kendi yükümlülüğünden ibra olmasıdır. Karş. Ferhat Koca, İslam’a Giriş(Anakonuları Yeni Yaklaşımlar), içinde “İbadet: İnsani Varloşun Anlamı”, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006, s. 258, 259.

menfaatinin ihlali anlamına gelmektedir. Bu özellik, ibadet ihlallerinin had suçları olmadığıнын göstergesidir. Kaldı ki Kuran Kerim’de ibadetlerin yerine getirilmemesi halinde dünyevi değil, uhrevi cezalardan bahsedilmektedir¹⁰⁹². Yani Kuranı Kerim’de ibadetlerin yerine getirilmemesi halinde, bu dünyaya ilişkin ceza yer almamaktadır¹⁰⁹³. Bu durumda Osmanlı Devleti’nde dini vecibelerin yerine getirilmemesinin teşhir yaptırımı ile cezalandırılmasını tazir cezası ile nitelendirmek icap etmektedir.

Osmanlı Devleti’nde ibadetlerin yerine getirilmemesi durumunda özellikle teşhir yaptırımına başvurulmasının ayrı bir anlamı olduğunu düşünüyoruz. Bu durum esasında ibadetlerin dünyada cezalandırılıp cezalandırılmayacağı sorunu ile ilintilidir. İslamiyet’e göre ibadetlerde esas olanının ihlas ve samimiyet olması, herhangi bir dünyevi cezanın zorlaması ile ibadetin yapılmasının, insanları bir nevi “şirk” olan riyakarlığa ve münafıklığa sevk edebileceği belirtilmiştir. Bu sebeple İslam Hukukçuları, bazı ibadetleri terk edenler hakkında verilecek cezaların, ibadetleri zorla yerine getirmeye yönelik bir baskı aracı olarak kullanılmaktan ziyade, ibadetin yerine getirilmemesinden dolayı kamu düzenini ihlale yönelik bu gibi davranışlardan caydırmak amacını taşıdığını belirtmişlerdir¹⁰⁹⁴. Bu durumda İslam Hukukçuları, ibadetlerin yerine getirilmemesi durumunda verilecek cezanın, ilkin ferdi caydırıcılık özelliği göstermesini, ikinci olarak da toplumun diğer üyelerinin bu gibi fiillerden uzak durmasını sağlamasını beklemektedirler. Hem ferdi hem de umumi caydırıcılığı en etkin bir şekilde yarar sağlayacak yaptırım da teşhir olmaktadır. Bu gerekçeyle bu tip fiillere teşhir yaptırımının öngörüldüğünü düşünüyoruz. Kaldı ki çok sert bedeni cezaların, ibadet etmeyenlere uygulanmasının, bu kişileri münafıklığa götürebilme ihtimali, İslamiyet’in kendi kendisiyle çatışmasına neden

¹⁰⁹² Bk. Tevbe, 9/34,79; Mü’min, 40/60.

¹⁰⁹³ Hal böyle olmakla, Maverdi, Hz. Peygamber’in bir Hadisine dayanarak namazın farz olduğunu inkar edenlerin öldürüleceğinden, farz olduğunu kabul etmekle birlikte yapılışını ağır, hakir görenin ve terk edeninin bazı görüşler tarafından dövülmek suretiyle cezalandırılacağından bahseder. Buna göre, Ebu Hanife’ye göre bu kişiler, her namaz vaktinde dövülür. İmam Şafii’ye göre ise terk ile kafir olunmaz, öldürülmez, dayak da atılmaz; tövbe etmesi istenir. Maverdi, s. 417. Ayrıca bk. Halebi, s. 226 vd.

¹⁰⁹⁴ Koca, s. 267.

olabilecektir. Öyleyse verilecek ceza, bedeni olmaktan ziyade, teşhir gibi manevi yönü ağır basan bir ceza olmalıdır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, bünyesinde barındırdığı milletlerin dini vecibelerini yapmaları konusunda titiz davranmış, ibadetlerin muntazam bir şekilde yerine getirilmesi için çeşitli tedbirler almıştır. İbadetlerin yerine getirilmemesi suç olarak algılanmış ve cezalandırılması hükme bağlanmıştır. Sadece Müslümanların değil, zimmilerin de ibadetlerini yerine getirmemesi suç olarak belirlenmiştir. İbadetlerin yerine getirilmemesi, içinde teşhirin de bulunduğu çeşitli tazir cezaları ile cezalandırılmıştır. Kanunnamelerde bu yönde sıklıkla hükümlere rastlamak mümkündür. Şeyhülislam fetvalarında da ibadetin yerine getirilmemesi halinde teşhir yaptırımı ile muhattap olunacağı vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde namaz kılmamak, Ramazan'da oruç tutmamak teşhir ile cezalandırılan suç tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

7. Hırsızlık Suçu

Hırsızlık, koruma altındaki belli bir değerdeki malın mülk edinme kastıyla gizlice alınması olarak tarif edilmiştir¹⁰⁹⁵. Bir had suçu olan hırsızlık suçu, unsurlarının yerine getirilmemesi halinde tazir cezalarıyla da cezalandırılmıştır. Verilen tazir cezaları arasında teşhir yaptırımı da mevcuttur.

Uriel Heyd'in eserinde yer alan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Umumi Kanunnamesi'nde olduğu ileri sürülen bir kayıt şu şekildedir: *“Eğer bir kimesne kaz veya tavuk veya ördek uğurlasa veyahud urub öldürse kadı bad el tazmin tazir idüb kadı tavuğu ve ördeği boynuna asıb teşhir ede valla”*¹⁰⁹⁶. Bu kayıt bize hırsızlık suçunu işleyen kişilerin hırsızlık konusu mal ile teşhir edildiğini göstermektedir. Bu hüküm, suçta kullanılan alet ve suç konusu olan mal ile mahkûmun teşhir edilmesinin örneklerinden birisidir. Bu hüküm literatürde haklı olarak teşhirin hırsızlık suçunda tekmili bir ceza olarak uygulandığını göstergesi olarak ifade edilmiştir¹⁰⁹⁷.

¹⁰⁹⁵ Cin, Akyılmaz, **4. Cilt**, s. 261.

¹⁰⁹⁶ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 73.

¹⁰⁹⁷ Ali Şafak, teşhir cezasının tanımını yaptıktan sonra hırsızların halka duyurulmasını örnek olarak göstermektedir. Şafak, **Mezheplerarası**, s. 199.

Yasaknamelerde devlet plantasyonlarından çeltik/pirinç çalan kişilerin burnunun kesileceği veya delineceği ve bir ipe bağlanarak veya dövüldükten sonra şehirde dolaştırılmak suretiyle teşhir edileceğine ilişkin kayıtlar mevcuttur¹⁰⁹⁸. Örnek olarak II. Beyazıt'ın Filipe Çeltük Yasaknamesini verebiliriz. “*Ve bir kimesne çeltük uğurlayacak olursa, kadı ma'rifetiyle tazmin etdürdükten sonra muhkem let edüb burnını delüb bazarlarda gezdürüb teşhir eyleye*”¹⁰⁹⁹ hükmü net bir şekilde çeltik hırsızlığının cezasının sopa ve teşhir olduğunu göstermektedir. Verdiğimiz örneği önemli kılan bir nokta da suçlunun birden çok pazarda teşhir edilmesinin öngörülmesidir. Bu çerçevede suçlu sadece hırsızlık yaptığı yerde değil, diğer pazarlarda da teşhir edilecektir. Çeltik hırsızlığı yapan kişi sadece teşhir ile cezalandırılmamakta; önce zarar tazmin ettirilmekte, sonra sopa cezası verilmekte daha sonra burnu delinip bu şekilde teşhir edilmektedir. Bu durum devletin, çeltik üretimine, ticaretine verdiği önemle açıklanabilir.

Görüldüğü üzere hırsızlık suçuna, Osmanlı'da tazir cezası ve tekмили bir ceza olarak teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki bu tesbitimiz Kanunname hükümlerine dayanmaktadır. Araştırdığımız Mühimme Defterleri, Şeriye Sicilleri veya Ahkam Defterlerinde konuyla ilgili örneklerle rastlamadık.

8. Devlet Tekeline Müdahale ve Gümrük Kurallarına Uymama

Osmanlı Devleti belirli dönemlerde bazı ekonomik sahalarda belirli şartlarda kendi tekeline kurmak istemiştir. Bu fikrimizi teyit etmek amacıyla şu kaydı örnek olarak gösterebiliriz. Fatih Sultan Mehmet, Gümenciye, Karasu-Yenicesi, Dırma, Siroz, Selanik, Karavirye, Vardar-Yenicesi, Üsküb ve Köprülü, Manastır, Pirlepe, Kösteriye ve Tırhala sancağı vilayetlerine bir yasakçı kul gönderilmiş; bu kuldan, bahse konu yerlerde vaktinde çeltik ektirmesini, tarlaların bakımını yaptırmasını, suyunun verilip verilmediğinin kontrol edilmesini, vaktinde biçtirmesini, toplatmasını ve pazara getirtmesini istemiştir. Bahse konu yasaknamenin devamında ise “*sekiz ay benüm birinci*

¹⁰⁹⁸ Anhegger, İnalçık, s. 29, 31, 45, 63, 75.

¹⁰⁹⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 404.

bazar tuta, ol sekiz ay içinde düğünlerde ve derneklerde ve konukluklarda benüm birincümden gayrı birinc satmayalar ve almayalar, her kim benüm birincimden gayrı birinc alursa ve satarsa ki kulum bula, dutub birincin elinden alub ve kendünün gereğince hakkından gele, yasağım yerine getüre, kimse mani olmaya” denilmek suretiyle belirli sancaklarda belirli dönemlerde sadece devletin pirincinin ekilmesi biçilmesi ve satılması emredilmiştir. Yasağa aykırı hareket edenlerin cezalandırılacakları da yasaknamede belirtilmiştir¹¹⁰⁰.

Bu ve benzeri devlet tekelinde olan ürünlerle ilgili yasaklara uymayanlara teşhir yaptırımı verildiğini yine yasaknamelerde görmekteyiz. Örneğin deniz kenarında olan yalılarda denize tahıl satılmaması ferman buyrulmuş, buna rağmen padişahın desturu olmadan denize tahıl satanların *“kadı marifetiyle döğüb, sakalını kesüb tahılını elinden alub”* haklarından gelinmesi emredilmiştir¹¹⁰¹. Burada devlet, deniz kanalıyla ülke dışına tahıl satılmasını kendi kontrolünde tutmak istemekte; yasağa uymayana bahsedildiği gibi ceza vermektedir.

Osmanlı Devleti bazen de belirli ürünlerin belirli yerlerde bulundurulmasını ve dışarı satılmamasını istemiştir¹¹⁰². Gümrük kurallarına uymamanın yaptırımı da teşhir olabilmıştır. Rastladığımız bir nişannamede İstanbul’da buğday, arpa, alaf, darı ve un gümrüğü üç seneliğine isimleri nişannamede yazılı kişilere mukataa olarak verilmiştir. Kayıt, İstanbul’a dışarıdan gelen bahse konu ürünlerden ne oranda gümrük alınacağından, mukataa sahibinin denetim ve gerektiğinde cezalandırma yetkisinden de bahsetmektedir. Bu bağlamda mukataa sahiplerinin izni olmadan taşradan gemilerine mal ve hayvan yükleyenlerin ve/veya bunları İstanbul’da indirenlerin müstehak olacakları cezanın teşhir olduğu şu şekilde yazılmıştır: *“ve gemi reisleri ‘amilden icazetinsüz gemilerinden taşra davar ve meta’*

¹¹⁰⁰ Anhegger, İncalcık, s. 68, 69, vesika 49; Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 408.

¹¹⁰¹ Anhegger, İncalcık, s. 61, vesika 44.

¹¹⁰² Örneğin, pamuğun Balkapa’ında tutularak izinsiz olarak dışarıya satılmamasına ilişkin ferman için bk. **İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil**, Haz. Fuat Recep-Sabri Atay, Hüseyin Kılıç- Yılmaz Karaca, Rasim Erol-Salih Kahrıman, İSAM Yayınları İstanbul 2010, s. 85, Hüküm No: 21.

*çıkarmayalar ve taşradan dahı gemilerine davar ve meta' koydurmayalar, her kim mezkur amillerden uğurlayın taşradan davar koyub ya içerüden çıkaracak olursa ki buluna, davarların ve meta'ların alub beglük edüb reisünün burnuna kıl geçürüb şehri gezdüre ve...*¹¹⁰³. Bu kayıtta devlet, mezkur malların ticaretinin merkezini İstanbul yapmayı hedeflemektedir. Bu gayeye ulaşılmasına engel olacak herhangi bir uygulama ise aralarında teşhirin de bulunduğu çeşitli yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Bu münhaldaki örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁰⁴.

Yasaknamelerde de gümrük kurallarına aykırı hareket edenlere aralarında teşhir yaptırımı olan çeşitli cezaların verildiğine rastlamak mümkündür. Fatih devrinde hazırlanmış olan bir yasaknamede gerek yabancı ülkelerden gerekse Osmanlı'nın diğer vilayetlerinden olsun Gelibolu limanına gelen tüm gemi reislerinin, yasak-kulundan izin almadan, taşradan davar ve meta' yüklemesi, yüklemiş iseler, bunları Gelibolu limanına indirmesi yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı hareket edenler "... olursa kulum bula, dutub davarların ve meta'ların alub beglik ede, reisünün burnuna kıl geçürüb bazarı ve şehri gezdüre..."¹¹⁰⁵ şeklinde cezalandırılması öngörülmüştür. Dikkat edilirse buradaki yasak ile yukarda mukataa sahibinin yetkilerini belirten nişannamedeki yasaklar birbirine benzemektedir. Fakat her iki kayıt arasında bir takım farklar mevcuttur. Bunlardan ilki bu kayıtta gemi reisinin sadece şehirde değil, pazar yerinde de teşhir edileceğidir. Bir diğer fark ikinci kayıtta infaz görevlisinin yasak-kul olması iken, diğerinde mukataa sahibin olmasıdır. İki belgedeki ortak noktalardan ilki yasağa aykırı hareket edilmesi halinde malların müsadere edileceğidir. İkinci ortak nokta ise, yasağın içeriğine ilişkindir. Her ikisinde de limana, dışarıdan mal getirilmesi, eğer getirilmişse de limana indirilmesi yasaklanmaktadır. Bu çerçevede devletin bir ithalat ve ihracat politikası olduğunu ve bu politikaya aykırı hareket edilmesi

¹¹⁰³ Anhegger, İncalcık, s. 45, vesika 33; Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 431.

¹¹⁰⁴ 28 Ocak – 6 Şubat 1476 tarihleri arasında yazıldığı tahmin edilen bir nişannamede İstanbul, Galata ve Gelibolu civarındaki iskelelerdeki çuka ve kumaş dellallığı üç yıllığına mukataa olarak verilmiştir. Kayıtta mezkur iskelelere gelen reislerin taşradan mal ve hayvan yüklememeleri, yükledilerse indirmemeleri emredilmiştir. Yasağa aykırı hareket edenlerin "...burnuna kıl geçürüb şehri gezdüre..." şeklinde cezalandırılacağı yazılıdır. Anhegger, İncalcık, s. 75, vesika 53.

¹¹⁰⁵ Anhegger, İncalcık, s. 63, vesika 45; Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 490.

halinde aralarında teşhirin de bulunduğu türlü cezaların uygulandığını söyleyebiliriz.

Gümrük kurallarına uymayan kişinin sakalının kesilmesi suretiyle teşhir edileceğine ilişkin kayıtlar da mevcuttur¹¹⁰⁶. Padişahın bir yasak kuluna verdiği beratta, deniz kenarında olan yalılarda denize tahıl satılmaması gerektiği *“her kim benüm desturumsuz denize tahıl sata, kadıları ma’rifetile döğüb sakalını kesüb tahılını elinden alub kendünün hakkından gele”*¹¹⁰⁷ şeklinde hüküm mevcuttur. Kayıt bize padişahın izin alınmadan ihracat yapılmasının cezasını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Osmanlı belirli dönemde belirli ekonomik sahalarda kendi tekeline korumak buna bağlı olarak da gümrük işleri ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelere aykırı davranan kişilerin ise cezalandırılması öngörülmüştür. Verilen cezalardan biri de teşhir yaptırımı olmuştur. Bu suç tipi genel olarak yasaknamelerde düzenlendiği için bu suça uygulanacak teşhir yaptırımında yasak kulunun da yetkili olduğunu ifade etmek gerekir. Mezkur suç tipi sadece doğrudan teşhir ile değil sakalın kesilmesi suretiyle dolaylı teşhir ile de cezalandırılmıştır.

9. Müessir Fiil

Yaralama şeklinde de ifade edilen müessir fiiller İslam Ceza Hukukunda kısas ve diyet suçları içerisinde yer almaktadır. Ancak Kanunnamelerde konuyla ilgili düzenlemelerin mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Bahse konu hukuk normlarında müessir fiiller çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Örneğin Fatih Kanunnamesi’nde müessir fiil için para cezası öngörülmüştür. *“Eğer bir kişi ok ile yahud bıçağı ile ursa, yaşlı olub döşeğe düşerse, ol uran bay olub bin akçeye dahi ziyade gücü yeterse cürm iki yüz akçe, eğer orta hallü olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe cürm alına”*¹¹⁰⁸ hükmüne göre müessir fiilde verilecek para cezasını suçlunun

¹¹⁰⁶ Fatih’in gümrük Kanunnamesi’nde gümrük suçları düzenlenmemiştir. Bu nedenle o dönemde bu suçlara işleyen kişilere verilecek cezaların ne olduğu konusunda bir fikir ileri sürebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Bahse konu kanunname için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 381.

¹¹⁰⁷ Anhegger, İncalcık, s. 61, vesika 44.

¹¹⁰⁸ Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 349.

ekonomik gücü belirleyecektir. Aynı kanunname göz ve diş çıkarma fiillerinde eğer kısas uygulanmayacak olursa yine suçlunun ekonomik durumuna göre para cezaları verilmesine hükmetmiştir¹¹⁰⁹. Benzer normlar II. Bayezid Umumi Kanunnamesi'nde de mevcuttur¹¹¹⁰. Yavuz Sultan Selim'in Umumi Kanunnamesi'nde yer alan “eğer bir kişi bir kimesnenin yoluna varub veyahud evine varsa, çekişüb birbirinin sakalın yolsalar yahud muhkem darb etseler, ikisine bile ta'zir edüb badi olub varandan ağaç başına birer akçe cürm alına.”¹¹¹¹ hükmü müessir fiilin cezasının tazir ve para cezası olduğunu göstermektedir. Diğer padişahlar tarafından çıkarılan Kanunnamelerde benzer hükümlere rastlamak mümkündür¹¹¹².

Uriel Heyd'in eserinde yer alan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Umumi Kanunnamesi'nde olduğu belirtilen hükme göre adam yaralamanın teşhir ile de cezalandırıldığı şu şekilde izah edilmektedir¹¹¹³: “*Ve dahi yan kesicilik ve adam bıçaklama veya kılıç ile veya bıçak ile adam mecruh edenin eğer âdeti ise elin keseler, eğer adeti değil ise koluna bıçak sancub gezdüreler*”. Bu hüküm bize adam yaralayan kişinin bu suçu tekerrür etmeden işlemesi halinde koluna bıçak saplayarak teşhir edileceğini göstermektedir. Kanunnamede yer alan bu hükmen rağmen, diğer arşiv kayıtlarında müessir fiile teşhir yaptırımının uygulandığına rast gelmedik.

Mezkur kanunnamede bir başka hükümde müessir fiil ika etmiş mahkûmun teşhir edileceğini şu şekilde izah etmiştir: “*Eğer bir kişi bir kimsenin yoluna varub ok çeküb itse ursa okunu kulağına sancub gezdüreler*”¹¹¹⁴. Bu durumda bir kişi diğer bir kişinin yolunu kesip ok ile yaralarsa, suç aleti olan oku failin kulağına saplanıp gezdirmek suretiyle teşhir edilecektir. Burada da suç aleti ile beraber teşhir edilmesi, bedeni ceza ile birlikte teşhir cezasının uygulanması dikkat çekici olan noktalardır.

¹¹⁰⁹ Hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 1. Cilt**, s. 350.

¹¹¹⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 41.

¹¹¹¹ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 90.

¹¹¹² 977/1570 tarihli, II. Selim zamanında kaleme alınan Karahisar-ı Şarki Sancağı Kanunnamesi'nde örnek şu şekildedir: “*ve baş yarub söküük çıksa ve diş çıksa ve kılıç ile çomağla ve baki alet-i harb ile mecruh olun döşeğe düşse, yüz akçe ve bunlardan madun cerime ki, ta'zir ve te'dib lazım ola, otuz akçe.*”, Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 569.

¹¹¹³ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 49.

¹¹¹⁴ Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 69, md. 48.

Kanunnamelerde müessir fiile teşhir yaptırımının verildiği haller genelde yol kesme veya yan kesicilik suçları ile birlikte düzenlenmiştir. Yani müessir fiilin nitelikli halinde teşhir yaptırımı söz konusu olmuştur. Salt müessir fiile teşhir yaptırımının verildiğine rastlamadık.

10. İçki İçme Suçu

İçki içme suçunu mezhepler farklı şekillerde tanımlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanifi mezhebine göre şaraptan az ya da çok, diğer içkilerden ise sarhoş olacak kadar içmek had cezası gerektirir. Kuran ve Sünnet'te bu suça verilecek cezanın net olarak belirlenmemiş olması, suçun had suçu olma niteliğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu suç iki şahidin tanıklığı, suçlunun ikrarı veya sarhoşluk hali ile kanıtlanmıştır¹¹¹⁵. Arşiv kayıtlarında kişinin ağzının içki kokması suçun ispatı için yeterli görülmüştür. Osmanlı uygulamasına baktığımızda ise Hanefi mezhebinin görüşünün net bir şekilde uygulandığını görüyoruz.

Fatih Kanunnamesi'nde içki içme suçunun tazir cezası ile cezalandırılacağı yazılıdır: *“Eğer biregu hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı tazir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına”*¹¹¹⁶. II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesi'nde yer alan *“eğer bir kişi hamr içse, kadı tazir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına”*¹¹¹⁷ hükmü Fatih'in Umumi Kanunnamesi'yle aynıdır. III. Murat Umumi Kanunnamesi'nde içki içme sopa ve para cezasıyla cezalandırılmıştır¹¹¹⁸.

II. Bayezid'in içki yasaknamesinde ise bu suçu işleyen kişilere teşhir yaptırımı uygulanacağı şu şekilde yazılıdır: *“Ba'det-te'kid vet-tehdîd eslemeyüb velimelerde ve sair cem'iyettelerde feseka ve fecere cem' olub şirb-i müskirât ve izhâr-ı fesâdât lehvile münkeratâ irtikab ederlerse, onların cem'iyettetlerin bozub ve dağıdub ve kendülerin dutub getürdüb ha lazım olanları tahdîd ve tazir lazım olanları tazir ve teşhir ve tedib ve habs-i medid*

¹¹¹⁵ Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 261.

¹¹¹⁶ Akgündüz, Kanunnameler 1. Cilt, s. 349.

¹¹¹⁷ Akgündüz, Kanunnameler 2. Cilt, s. 42.

¹¹¹⁸ *“Eğer bir kimesne hamr içse, kadı hakkından gelüb iki ağaca bir akçe alına”*; Akgündüz, Kanunnameler 8. Cilt, s. 114.

eyleyüb müntehi haklarından gelesiz ve daima bu emr-i şerifi icra ve riayet edesiz."¹¹¹⁹. Bu hükümden muhtelif sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre, eğer içki içen kişilerin suçu hadd-i şirb'in unsurlarını tamamlıyorsa had cezası verilmesi lazımdır. Eğer içki içmekten dolayı yakalanan kişilerin suçları hadd-i şirb'in unsurlarını oluşturmuyorsa tazir cezası verilecektir. İşte bu noktada teşhir yaptırımı karşımıza çıkmaktadır. İkinci kategoride yer alan kişilere –ki bu kişiler, kuvvetle muhtemel şarap dışında içki içip, sarhoş olmayan kişilerdir- tazir cezası olarak sopa, tedip, teşhir ve hapis cezası öngörülmüştür. Hükümden anlaşılacağı üzere bu suçu işleyen kişilere birkaç ceza bir arada verilmektedir ve bunlardan biri de teşhirdir. Hüküm teorik olarak değerlendirdiğimizde teşhirin, Osmanlı uygulamasında da tazir cezaları arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

Şeriye sicillerinde de içki içme suçuna teşhir yaptırımının uygulandığını gösteren örnekler vardır.

“Sebeb-i tahrîr-i kitâb budur ki

Seyfeddin b. Ömer meclis-i şer’de Üveys b. Halil’i vurdum deyu ikrar ettikde mezkûr hakkın taleb ettikte ta’zir olundu ve mezkûr sarhoşlu meclis-işer’a gelib ağzında râyiha-i hamr olduğu Seferşah b. Süleyman ve Demirhan b. İsmail ve Sülü? b. Ramazan şehâdetleri ile sâbit olundukdan sonra teşhîr olundu.

Tahrîren fî evâsıtı Recebi’l-mürecceb sene 924[1518].

Şuhûdü’l-mazmûn

Mevlana Şaban b. Ramazan ve Seferşah b. Süleyman ve Mahmud b. İshak ve Mütevelli Ali b. Abdullah ve gayruhum mine’l-hâzırîn"¹¹²⁰.

Belgeden anlaşıldığı üzere Seyfeddin b. Ömer mahkemeye esasında başka bir suç için çağırılmıştır. Söz konusu suç ikrar ederken sanığın ağzının içki koktuğu iki şahitle ispatlanmış ve sanığa bu sebepten ötürü teşhir cezası verilmiştir. Bu belgeyi önemli kılan husus, içki içmenin esasında bir had suçu olduğu ve cezasının ise sopa cezası olmasına rağmen¹¹²¹, olayda

¹¹¹⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 232; Avcı, **Suçlar ve Cezalar**, s. 280.

¹¹²⁰ Aydın, Tak, **Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, s. 328, Hüküm No: 569.

¹¹²¹ Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 260, 261.

sanığa sadece teşhir cezasının verilmiş olmasıdır. Kayıтта sanığın ağzının “hamr” koktuğu ve bu duruma üç kişinin şehadet ettiği net şekilde belirtilmiştir. Bu durum hadd-i şirb suçunun unsurlarının oluştuğunu göstermektedir. Kayıt, bu durumda dahi, sanığa teşhir cezası verilmiş olduğunu göstermektedir. Şu halde, 924/1518 senesinde İstanbul’da had suçu işlemiş olmasına rağmen, içki içen bir kişiye teşhir cezasının verilmiştir.

İslam Hukukunda teşhir yaptırımı anlatırken izah edildiği üzere Hz. Ali içki içen bir kişiyi teşhir ile cezalandırmıştır. Osmanlı da kanunnamelerinde had suçu olan içki içme suçuna yer vermiştir. Kanunnamelerde yapılan fiil had unsurlarını taşııyorsa teşhir ile cezalandırılacağı yazılıdır. Ancak yukarıda vermiş olduğumuz örnekte de görüldüğü üzere uygulamada unsurları tam olsa da bir kişiye içki içmesinden ötürü teşhir yaptırımı verilmiştir.

11. Askerî Suçlar

Askerî vazifelerin yerine getirilmesi Osmanlı Devleti için ayrı bir öneme haiz olmuştur. Bu vazifelerin yerine getirilmemesi de çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Verilen cezalar askerî nitelik taşımayan suçlara verilen cezalara benzemektedir. II. Selim zamanında kaleme alınan 979/1572 tarihli Celâl-zâde Kanunnamesi bazı askerî suç ve cezaları şu şekilde belirtmiştir: “*Bir bahane ve ta’allül edüb eşmemenin cezası, nakl-i mekan etdürülür; Trabzon’a ya Mora’ya sürülür. İki yıl eşmeyen cezası salbdır. Ve ok atmak bilmeyenin parmağı kesilmekdir*”¹¹²². Yavuz’un Umumi Kanunnamesi’nde göre sefere geç gelen piyadenin sakalının kesilmesi icap etmektedir¹¹²³. Uygulamaya baktığımızda da askeri suçlara çeşitli cezaların verildiğini görüyoruz. 987’de eşkinici taifesinin, görevlendirildiği hizmeti yerine getirmemede inat etmesi üzerine söz konusu kişilerin küreğe konulmasına hüküm verilmiştir¹¹²⁴. Aynı tarihte sefere katılmayan çirmen müsellemlerine

¹¹²² Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 228. Eşmek, askerî bir yerden bir yere hızlı bir şekilde gitmesi olarak tanımlanmıştır; <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 12.11.2012.

¹¹²³ “*Ve sefere geç varan ve kulluğuna geç varan piyadenin sakalın keseler*”; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 110.

¹¹²⁴ “*Vîze Yörükleri sûbasına hüküm ki:*

ise *siyaset* cezası uygun görülmüştür¹¹²⁵. Sefere katılmama veya geç katılma durumunda *siyaset* olunacağına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹²⁶. Borcuna karşılık 500 nefer süvari askerî, kışlaya göndermeyen sancak mütesellimi Ebubekir Ağanın, *sürgün* ve *kalabent* cezasına çarptırıldığına müşahede etmekteyiz¹¹²⁷.

Askerî vazifelerin yerine getirilmemesi durumunda zaman zaman doğrudan teşhir cezası da verilmiştir. 973/1565'de Çirmen beyine akıncı tâifesini hazır etmesi emredildiğinden, bölgede mevcut kadıların akıncı ihracı için gönderilen adamlara yardımcı olmaları istenmiştir. İnat edip gelmeyenlere verilecek ceza şu şekilde ifade edilmiştir: “Akıncı ihrâcı içün varan âdemlerine gereği gibi mu’avenet idüp ’inâd idenleri kadîmden olı gelen ’âdet ü kânûn üzre teşhir ve hakâret idesün”¹¹²⁸. Bu örnek bize, teşhir

Hâlâ südde-i Sa’âdetime âdemîn gönderüp, “Eskiinci tâ’ifesi fermân olunan hüdmete varmayup kanûn üzre cerîme virür halâs oluruz deyü ta’allül eyleyüp ol sebeb ile hüdmete az kimesne gelüp hüdmet avk olur” deyü bildirmissin. İmdî nöbeti olup hüdmete varmayanlar cerîme ile halâs olmayup siyâset olunmaları mukarrerdir.

Buyurdum ki, vusûl buldukda bu bâbda nöbeti olup hüdmete me’ûr olanlara muhkem tenbîh ü yasâk eylesin ki, her biri me’ûr olduğu hüdmete varup yamaklar ile ma’an hüdmete mübâseret eyleyeler. Söyle ki, cerîme virüp halâs oluruz deyü ta’allül eyleyüp varsa ele getirilüp küreğe konmak mukarrerdir. Anâ göre herbiri me’ûr olduğu hüdmeti ihmâl eylemeyüp varup hüdmete mübâseret eyleyeler. Husûs-ı mezbur mühimdir. ihmâl ü müsâheleden hazer eylesin.” Şuayip İzgi, 986 (1578) tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 144, Hüküm No: 605.

¹¹²⁵ “Çirmen begine ki:

...İmdî emrim mücebince sefere ta’yîn olunan Mellah tâ’ifesi ki gelmekde ta’allül eyleye. Cerîme ile halâs olmayup siyâset olunmaları mukarrerdir.... emr-i şerîfim mücebince seniünle sefere bile eseler. Söyle ki, fermân-ı hümayûna muhâlif ta’allül ideler. Siyâset olunmaları mukarrerdir. Anâ göre mukayyed olup her biri me’ûr oldukları hüdmetde bezl-i makdûr eyleyeler ve zü’amâ ve erbâb-ı tîmârdan dahi seferden kalanlarıdır. Beğleri alınmağla konmayup merdût belki esedd-i siyâset ile haklarından gelinür. Anlar dahi ihmâlden hazer idüp vaktiyle seniün yanına gelüp hâzır bulunalar.” İzgi, 32 Numaralı Mühimme Defteri, s. 144, 145, Hüküm No: 606.

¹¹²⁶ Sefer için toplanan orduya vezir-i azam Osman Paşa serdar tayin edildiğinden livanın zuama ve erbab-ı timarıyla silahlı olarak Hıdırellez gününe kadar Erzurum'da Paşa'ya mülaki olması geç gelecek olursa azille yetinilmeyip siyaset olunacağına dair Saruhan aleybeyine yazılan hüküm için bk. Yüce, 59 Numaralı Mühimme Defteri, s. 57, Hüküm No: 31. Kıbrıs seferi için görevlendirilen beylerden ve askerlerden bazılarının gelmedikleri bildirildiğinden, gelmeyenlerin gece gündüz yürütülerek yetiştirilmesi, Gelibolu'da yetişemeyenlerin Antalya'ya gidip gemilere binerek yetiştirilmesi, gelmeyenler hakkında siyaset olunacağı hakkındaki hüküm için bk. Paşazade, 9 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 241, s. 107.

¹¹²⁷ BOA, C. ASK. Nr. 42929/ 20.S.1204(09.11.1789), Daşcıoğlu, s. 97. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır. Bk. Daşcıoğlu, s. 132 vd.

¹¹²⁸ Metnin tamamı şu şekildedir: “Yazıldı. Hasan(?) Voyvoda'ya(?) virildi. Fi 5 Ramazan sene 973[24 Mart 1566] Rûmeli kâdılarına hüküm ki:

Çirmen beyi mektûb gönderüp, bundan akdem emr-i şerîf vârid olup mazmununda akıncı tâifesin hâzır ü müheyyâ idesin deyü fermân olunmağın, ber-müceb-i emr, etrâf ve civârdan âdemler gönderilüp

cezasının önceden beri uygulandığını göstermektedir. Zira hükümde geçen “kadimden olı gelen ‘âdet ü kânûn” ifadesi Bu konuyla ilgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca söz konusu örnekten yola çıkarak teşhirin hakaret ile beraber uygulandığını görmekteyiz. Suçlu sadece bu iki ceza ile karşı karşıya kalmamış, kendisinin tımarı da elinden alınmıştır. Burada kanaatimizce teşhirin aşağılama unsuru ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ile teşhirin ceza olma özelliğinin de belirginleştiğini belirtilebiliriz. Nitekim akıncı temini için yazılan emrin gereği olarak bey muhatap alınmış iken, inat edip davete gelmeyenlere verilecek ceza için muhattap kadılardır.

Teşhir cezası uygun görülen bir başka askerî suç örneği de sipahilerle ilgilidir. Mühimme Defterinde yer alan bir kayda göre sipâhilerinden yüz neferinin alıkonulup diğerlerinin Budun beylerbeyinin yanına gönderilmesi emrolunduğu halde henüz kimsenin gitmediği bildirildiğinden, sipâhilerin, yüz neferi hariç, acilen tam teçhizatlı olarak Budun beylerbeyinin yanına gönderilmesi ve gitmeyenlerin burunlarına kıl geçirilerek teşhir olunup tımarlarının ellerinden alınması emir buyrulmuştur¹¹²⁹. Söz konusu olayda kavram olarak “teşhir” kelimesinin kullanıldığını belirtmek isteriz. Belirtildiği üzere kayıtlarda teşhir cezasına rastlamak çok zor olmaktadır. İstisnai bazı durumlarda bu cezaya başvurulduğunu veya başka cezaların yanında teşhir cezasının da verildiğini görmekteyiz. Bu olayda ise burna kıl geçirerek teşhir

nidâ olundukda kadimden bu üsûl-ı mühim vâkı’ olundukda mihâllu beylerine akıncı tâifesiyyün müekked emr olgelmisdir, ki kadılar, akıncı istihrâc iden âdemleriniye mu’avenet idüp ’inâd idenleri sekidiüp, gaybet idenleeri buldurup mu’avenet ideler, deyü Rûmili kadılarına hükm-i serîfîm recâ eylediği ecilden buyurdum ki:

Akıncı ihrâcî için varan âdemlerine gereği gibi mu’avenet idüp ’inâd idenleri kadîmden olı gelen ‘âdet ü kânûn üzre teshir ve hakâret idesün ve bil-cümle akıncı beyi ihrâc olunmak mü’accelen mühimdir. İhmâlden hazer eylesin. Söyle ki; ihmalleri sebebi ile akıncı, tamâm ihrâc olunup vakti ile gelüp erismeye mu’âkab olursun.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1305.

¹¹²⁹ “Yazıldı, nisanlu Mustafa Çavuş’a virildi. Fî 10 Zilka’de sene 973[29 Mayıs 1566]

Semendire beyine hükm-i

Bundan akdem sana hükm-i şerîfîm gönderilüp sancağın sipahileri Budun beylerbeyisi yanına cem’iyyete gönderüp yüz neferin alıkoyasın dinilmis idi eyle olsa sipahiden kimesneye varmayup buyurdum ki:

Aslâ te’hir ü terâhî itmeyüp Semendire sipahilerinin emrim üzre yüz neferden mâ’adâsın ber-vech-i isti’cal ihrâc idüp müretteb ü mükemmel düşmen yarağıyla Budun’a müsârî’-n-ileyhe gönderesin ki vech gördüğü üzre hizmetde bulunalar ihmâlden hazer eylesin sonra özrün makbul olmaz ve varup irismiyen sipahiye hakâret ve seyâset olmak mukarrerdir ana göre tanbih eyliyesiz ve simdiye degin Budun beylerbeyi yanına varmıyanlara ki anda bulunalar burunlarına(?) (...) geçürüp teşhîr idüp tımarı dahi alına, söyle bilesin.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1716.

etmek cezasını gerektirecek önemli gelişmeler olmuştur. Budun beylerbeyinin bölgesini savunması için payı taht'tan yardım talep etmesi üzerine, Semendire beylerine o bölgeye asker göndermesi emredilmiştir. Budun beylerbeyinin gönderdiği mektuptan ise Semendire sipahilerinin belirlenen yere gelmedikleri ve düşmanın da serhatta saldırma ihtimali bulunduğu anlaşılmıştır¹¹³⁰. Yani savaşın tam ortasında verilen bir emrin yerine getirilmemesi söz konusudur. İkinci olarak bu konuda daha öncesinde emir gönderilmiş olması mevzu bahistir. Savaş ihtimalinin yüksek olduğu bir ortamda askerlerin verilen emirlere uymaması teşhir ile cezalandırılmıştır.

Belirtmek gerekir ki benzeri şekilde gerçekleştirilen hareketler her zaman teşhir ile cezalandırılmamıştır¹¹³¹. Görevini yerine getirmeyen askerlere kürek cezasının da verildiği görülmektedir¹¹³². Fakat askerî veya asayiş hizmetinden dolayı gönderilen emre aykırı hareket edilmesi

¹¹³⁰“Fî 10 Zilka'de sene 973[29 Mayıs 1566]Budun beylerbeyisine hüküm ki:

Çavuş ile dil ve mektub irsâl idiüp ba'zı sancaklar mutasarrıf oldakların ve Semendire ve izvornik sipâhileri cem'iyete gelmediklerin ve küffâr-ı hâk-sârın ol serhadde istilâsı olmak ihtimâli olduğun bildirmissin. imdi zıkr olunan sancakların sipahilerine mu'accelen erismek bâbında hükmi hümayûnum irsâl olunmusdur. Hatvan ve Seyedin beyleri ki Solnak beyiyle Göle(?) yardımına adîvvet getürdmemek içünkonulmuslardır, buyurdum ki;

Andan mâ'adâ beylerbeyilige müte'allık olan ümerâlara sâbık üzre her biri cem'iyet ile a'dâdan gaflet itmeyüp ahvâl-i etvârunuz kasdın tamam ma'lum idiniüp dahi ana göre tedârik eyleyüp gaflet ile ırz u nâmusu-ı saltanatıma mugâyir vaz'ı sudûrundan hazer eyliyesin ve Beğrad'dan elli pâre sayka ile azeb ağası dahi yukarı irsâl olundı mahalli mühlek olan kılâga ziyâdece âdem ve zahîre ve yarak tadârik idiüp muhkem hıfz u hırâset itdüriüp a'dânın ahvâl ü etvârına vâkıf olup ana göre tedâriklerin görüp hıfz ü hırâset-i memleket bâbında envâ'ı ikdâmın vücûda getiresin ve eğer Tata Kalası'na müstevlâ olmak ihtimâli vardır dimissin. Sen dahi ana göre tedârik üzre olup kal'a-i mezbûreye lâzım ve mühim olan eğer zahire ve eğer yarakdır koyup mükemmel idesin anun gibi lâzım olup talep idersen varmak için Solnok Beyi Hasan Bey'e dahi hüküm gönderilüp talep itdükde te'hir itmeyüp yanında olan Hatvan ve Segedin askerîyle mu'accelen varup irisesin deyü tembih olunmusdur lâzım gelürse taleb idiüp getür[e]desin.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1713.

¹¹³¹ Saphâne hizmetinde görevli olduklarını bahâne ederek kendilerine yeni verilen hizmete gitmedikleri bildirilen Devletöğlü köyündeki bes ocak müsellemlerin, herhangi bir mirî hizmete tayin edilmiş degillerse kendilerine verilen hizmete gitmeleri konusunda uyarılmaları; gitmemekte direnirlerse zincire vurularak gönderilmelerine dair belge için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 138. Daha önce nevbetli müsellemler ve piyâdelerden bir kısmının Bilecik Madeni'ne gönderilmesi emrolunduğu halde bazılarının göreve gitmemesi sebebiyle hizmetin aksadığı bildirildiginden, göreve gitmeyenlerin derhal Bilecik Madeni'ne gönderilmeleri, aksi takdirde kimin sancağından gelmeyen olursa o sancakbeyinin cezalandırılacağına dair belge için adigeçen defter, Hüküm No: 160.

¹¹³² Akıncılar sefere çıkacakları zaman bazı toyca ve akıncıların istirak etmedikleri, bazılarının da yolda kayboldukları, bunların tas gemilerinde küreğe konulması halinde bu gibi durumların ortaya çıkmasının önüne geçilebileceği bildirildiginden, hizmetten kaçan toyca ve akıncıların yakalanarak küreğe gönderilmesi ve yolda kaybolmamalarına dair belge için bk. BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:1109.

durumunda başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırmaya sıklıkla rastlamak mümkündür: Şam beylerbeyinden 973/1565’de bir yerdeki karışıklığın bastırılması ya da eşkıyanın yakalanması için asker göndermek gerektiğinde sancakbeyi, zaim, sipâhi ve yeniçerilerin o mevzuda ayrı bir emir bulunmadığı gerekçesi ile gitmek istemedikleri bildirildiğinden, gitmek istemeyenlerin başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılmak üzere isimlerinin yazılıp bildirilmesi istenmiştir¹¹³³.

Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturan müsellemler ve yayalar aleyhine söylenen kötü sözler suç olarak tanımlanmış ve yaptırımı teşhir olarak belirlenmiştir. Bu durum ilke kez Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi’nde belirtilmiştir: “Yaya ve müsellemler için ba’zı kimesneler “sen yayasın” deyü ve “müsellemsin” deyü itâle-i lisân edüb bigayr-i hak icnidüb kaçırub ibâkat edüb nâbedid olmasına sebep olanlara buldurub gereği gibi teşhir edeler”¹¹³⁴. Kanuni’nin Umumi Kanunnamesi’nde benzer hükümlere rastlamak mümkündür: “Ve dahi mecalisde ve mahafilde yaya ve müsellemler için ba’zı kimesneler ‘sen yayasın’ deyu ve ‘müsellemsin’ deyu itâle-i lisan edüb bigayr-i hak incidüb kaçırub ibâkat edüb na-bedid olmasına sebep olanlara buldurub gereği gibi teşhir edeler ”¹¹³⁵. Benzer düzenleme Kanuni’nin 973 tarihli Kanunnamesi’nde de mevcuttur: “Ve yaya ve müsellemler mecalisde ve mehafilde itâle-i lisân edüb, bigayr-ı hak kaçırub nâ-bedid edenleri ve sebep olanları gereği gibi let edüb teşhir edeler”¹¹³⁶. I. Ahmed de atalarının yolundan gitmiş ve aynı suça aynı cezayı vermeyi uygun

¹¹³³ “Şam beylerbeyisine hüküm ki:

Mektûb gönderüp bir yerde fitne vü fesâd ihtimâli veyâhûd def’i lâzım ba’zı kuttâ’u’t-tarîk ve ehl-i fesâd zâhirolup ref’i için asker gönderilmek lâzım oldukça eğer sancakbeyleri ve eğer zu’amâ ve sipâhî ve yeniçeri tâ’îfesi müstakillen emr yokdur deyü ta’allül itdiklerin bildirmissin. imdi beylerbeyiliğine müte’allık eğer beylerdir ve eğer zu’amâ ve erbâb-ı tîmârdır ve eğer yeniçeri tâ’îfesidir. isimleriyle yazup bildirsin. Bir vechile haklarından geline ki sâ’irlerine müceb-i ibret vâkı’ ola söyle bilesin.” BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 550.

¹¹³⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 109.

¹¹³⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 319.

¹¹³⁶ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 490.

görmüştür¹¹³⁷. Yinelemek gerekirse bu hükümlerde askerler fail değil, mağdur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Askerî vazifesini yerine getirmeyenlere vücutlarında geçici iz bırakmak suretiyle de teşhir cezası verilmiştir. İlk bölümde anlattığımız üzere sakalın kesilmesi dolaylı teşhir olarak nitelendirilmiştir. “*ve şol yaya ki, sefere ve kulluğa geç gele, anların sakalın keseler*”¹¹³⁸ hükmü askerler için öngörülmüş olan dolaylı teşhir yöntemini göstermektedir.

Sonuç olarak askerî vazifelerin yerine getirilmemesi çok ağır cezalarla cezalandırılabilmiştir. Siyaset, kürek, idam, kalebent bunlardan bir kaçıdır. Vesikalardan askerî vazifenin yerine getirilmemesi halinde teşhir yaptırımından da yararlanıldığını öğreniyoruz. Hatta belgelerde geçen adet- ü kanun üzere teşhir ifadesi ile bu uygulamanın önceden beri yapıla gelen bir uygulama olduğu sonucuna varıyoruz. Askerler için verilen cezaların da ibret olmasına ayrıca bir önem verildiğini ifade etmek gerekir. Askerlere doğrudan teşhir yaptırımı değil, sakalın kesilmesi suretiyle dolaylı teşhir yaptırımı da uygulanmıştır. Askerlere karşı yapılan hakaretler özellikle yaya ve müsellemlerle yönelik hakaret edici sözlerin söylenmesi teşhir ile cezalandırılmıştır.

12.Çevre Temizliği İhlali

Osmanlı Devleti çevre temizliğine epey önem vermiş ve çevreyi çeşitli yöntemlerle kirleten kişilere karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır¹¹³⁹. Kayıtlarda çevre temizliğinden voyvodanın, subaşının, kadının sorumlu olduğu ve bu konuda kendilerine çeşitli buyrultuların gönderildiği anlaşılmaktadır¹¹⁴⁰. Bu bağlamda çevreyi kirleten kişilere salb¹¹⁴¹, kürek¹¹⁴² ve sürgün¹¹⁴³ gibi cezalar öngörülmüştür.

¹¹³⁷ *Ve dahi mecalisde ve mahafilde yaya ve müsellemler deyü itâle-i lisan edüb bigayr-i hak kaçırub ibâkat edüb na-bedid edenleri ve sebeb olanları buldurub gereği gibi let edüb teşhir edeler*”; Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 520.

¹¹³⁸ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 390, md. 165.

¹¹³⁹ Osmanlı Devletinde çevre koruma ile ilgili çalışmalar için İsmet Binark’ın “*Başbakanlık Osmanlı Arşivi’deki Beğeler Işığında Türkler’de Çevrecilik Anlayışı*”, **Yeni Türkiye**, Yıl1, numara 5, 1995, s. 11-26’a bakılabilir.

¹¹⁴⁰ Örnek bir buyruldu tahlili için bk. Fethi Gedikli, “*Osmanlı’da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası*”, **Osmanlı Hukuku –Makaleler-**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2012, s.169, 170.

Rastladığımız bir yasakname hükmü, çevre temizlik kurallarına aykırı hareket edilmesi halinde teşhir yaptırımına da başvurulduğunu göstermektedir. 946/1539 tarihli Edirne Çevre Temizliği Yasaknamesinde halkın sık bulunduğu yere at, davar gibi hayvanların leşlerini bırakan kişilerin, uyarıya rağmen temerrüt etmeleri halinde teşhir edilecekleri şu şekilde kaleme alınmıştır: “*Dahi onat vechile görüb güzedüb cifeden ve sair mezbeleden pak etdüre. Ve at ölüsün ve sair davar cifesin halk incidiği yerde kodurtmaya. Gereği gibi yasak edüb men’ eyleye. Hem kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takub şehri teşhir edüb men’ edeler. Eslemeyeni yazub bildüre*”¹¹⁴⁴.

Bu hükmün amacı yasaknamenin bütününü de düşündüğümüzde çevrenin temiz tutulmasıdır. Bu amaca hizmet edebilmesi için leşlerin ulu orta yerde bırakılması yasaklanmıştır. Hükme göre suçun maddi unsuru, at, davar gibi hayvanların leşlerinin halkın sıklıkla bulunduğu yere bırakmaktır. Ancak suçun teşhir cezası ile cezalandırılabilmesi için suçlunun temerrüdü şarttır. Verilecek teşhir yaptırımı da nitelikli hale getirilmiştir. Zira hüküm cezayı, bırakılan hayvanının başının mahkûmun başına geçirmek suretiyle teşhir olarak belirlemiştir.

D. Teşhir Cezası Vermeye Yetkili Makam ve İnfaz Görevlileri

Tezimizin bu başlığı altında teşhir cezası vermeye yetkili olan makam ve bu kararı uygulamaya koyacak olan görevlilere tahsis ettik. Öncelikle teşhir cezası vermeye ve uygulamaya yetkili olan genel idari görevliler

¹¹⁴¹ 18 Cemaziyelevvel 1055(12 Temmuz 1645) tarihli buyrulduya göre, yalıların etrafında hayvan ölüleri bırakan kişilerin salb edileceği yazılıdır; Gedikli, **Çevreyi Kirletme Suçu**, s. 170.

¹¹⁴² 3 Ramazan 973(23 Mart 1566) tarihinde Vize kadısına gönderilen bir hükümde ormana hayvan sokarak ağaçlara zarafr verenlerin uyarılacağı, dinlemeyenlerin yakalanıp küreğe konulacağı şu şekilde kalem alınmıştır: “*Vize kadısına hüküm ki: Vize’den Midye’ye varınca ol-mâbeyn’de vâki’ olan koruya balkanın öte canibinden ba’zı kimesneler tavarların getirüp ağaçların yukarûsun tavarları için kesmekle koruya külli te’addi iderlerimis buyurdum ki: Vardukta zikr olunan koruya celeb koyunundan gayrı bir ferdi koymayup ağaçların kırdırmıyasın anlamayup muhâlefet idenleri tutup küreğe gönderesin*”; BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Hüküm No: 1292.

¹¹⁴³ 15 Rebiülevvel 1252(30 Haziran 1836) tarihli buyrultuda İstanbul’un temiz tutulmasından bahisle, sokaklarda kokuş şey görülürse sahibi kim olursa olsun “*şediden tedib yani nefy ve tağrib*” kılınacağı bildirilmiştir; Gedikli, **Çevreyi Kirletme Suçu**, s. 179.

¹¹⁴⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 542. Belirtmek gerekir ki bu yasakname hükmünün uygulandığına ilişkin bir kayda rastlamadık.

hakkında bilgi verilecektir. Ardında da teşhir yaptırımının uygulanmasında isimleri ön plana çıkan muzhır, münadi, mukataa sahibi ve yasak-kulu hakkında bilgiler verilecektir.

1. Genel İdari Görevliler

Bilindiği gibi İslam Hukuku, devlet başkanına yargılama ve cezalandırma yetkisi vermiştir. Bu teori, Osmanlı uygulamasında pratiğe dönüşmüştür. Doğrudan padişahın vermiş olduğu cezalar olduğu gibi, Divan-ı Hümayunda da yargılama yapılarak cezalar verilebilmiştir. Örneğin askerî vazifenin yerine getirilmemesinden dolayı sipahilere teşhir cezası Divan-ı Hümayun'da karara bağlanmıştır¹¹⁴⁵. Padişahların dolaylı da olsa teşhir yaptırımına başvurdukları olmuştur. 29/Z/1204(9 Eylül 1790) tarihli III. Selim'e ait olan telhiste mesleğini gereği gibi yerine getirmeyen kasapbaşı Çil Emin idam cezası ile cezalandırılmıştır. Padişah, ramazan ayında olunduğunu, koyun kuzu bulunmadığını ve bu sebeple Müslüman tebaanın aç kaldığını belirttikten sonra bu durumda olunmasının nedenini kasapbaşı Çil Emin olarak belirlemiştir. Padişah, Çil Emin'in ya kesik başının diğer kasaplar önüne bırakılmasını ya da diğer kasaplar önünde idam edilmesini emretmiştir¹¹⁴⁶. Ceza, kesik başın teşhiri veya alenen idam olarak belirlenmiştir. Her iki usulde de daha önceki kısımlarda belirttiğimiz üzere teşhir yaptırımı söz konusudur. İşbu belge, cezayı verenin padişah olması açısından önemlidir. Belgeyle, Padişahların da teşhir yaptırımını içinde barındıran cezalara hüküm verebildikleri ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yargılama merci denildiğinde elbette akla ilk gelen makam kadılardır. Kamu düzenini bozan suçlarda yargılamaya yetkili makamın kadı olduğunu biz de daha önce izah etmeye çalışmıştık. Verilen kararın infazında ise Maverdi'nin belirttiği gibi mülki amir ve kadılar eşit hakka sahiptirler¹¹⁴⁷. Ulaştığımız belgelerden teşhir cezasına "*kadı marifetiyle*" hükmedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Aleni bir şekilde içki içen, kadınları erkek kılığına sokan ve hayvan leşini satan Yusuf Bedreddin ve Ahmed adlı

¹¹⁴⁵ BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1716.

¹¹⁴⁶ BOA, HAT, Dosya No: 184, Gömlek No: 8547. Metnin orijinali ek 6'dadır.

¹¹⁴⁷ Maverdi, s. 415.

kişiler, "...kâdî ma'rifetiyle teşhîr olunmuşlar.."dır¹¹⁴⁸. Bu münhalda örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁴⁹. Kaldı ki Sultan Süleyman'ın Umumi Kanunnamesi'nde mevcut olan "Eğer bir kimesne kaz veya tavuk veya ördek uğurlasa kadı tazir idüb kadı tavuğu ve ördeği boynuna asıb teşhir ede valla"¹¹⁵⁰ hükmü de bize teşhir yaptırımının kadı kararıyla verileceğini göstermektedir. Kanunnamelerde ve yasaknamelerde suçluların kadı marifetiyle teşhir edileceğine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁵¹.

Kadıların bu cezayı verirken de suçun sabit olmasına dikkat ettiklerini belirtmek gerekir. Yukarıda verilen örnekte söz konusu kişilerin "ehli fesâd oldukları sâbit olub" kadı kanalıyla teşhir edildikleri ifade edilmiştir.

Bir çeşit kadı yardımcısı¹¹⁵² olan naiblerin de teşhir yaptırımına karar verebilmesi noktasında gerekli olan kovuşturmayı yaptığını vesikalardan anlıyoruz.19.Ra.1143(1 Kasım 1730)'de III. Ahmed döneminde berber Süleyman'ın "keyfiyet-i hali" ikamet ettiği Beğceğiz mahallesinde Mahmud Paşa naibi Mustafa Efendi tarafından tahkik edilmiş; tahkikat neticesinde naib Mustafa Efendi, berber Süleyman'ın yalancı şahitlik konusunda "âdet-i müstemirresi" olduğu; bu konuda çeşitli defalar tutuklandığı ve Allah yolundan çıkmış, ne dünyaya ne de ahrete faydası olan bir kişi olduğu

¹¹⁴⁸ "Yazıldı. Mektûb getüren âdeme virildi. Mısır beglerbegisine ve kâdîsına hüküm ki: Hâliyyâ Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp hükm-i serîf vârid olup mazmûn-ı hümayûnunda; "Evlâd-ı Gafîr dimekle ma'rûf Yûsuf ve Bedrûddîn ve Ahmed nâm kimesnelere Abdurrahmân nâm kimesne garaz idüp üzerine sâhid-i zûr ikâmet itmekle teşhîr olunmuşlar, göresin." diyü fermân" BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 449.

¹¹⁴⁹ "Yazıldı. Hasan(?) Voyvoda'ya(?) virildi. Fi 5 Ramazan sene 973[26 Mart 1566]

Rûmeli kâdılarına hüküm ki:

Çirmen beyi mektûb gönderüp, bundan akdem emr-i serîf vârid olup mazmununda akıncı tâifesin hâzır ü müheyâ idesin deyü fermân olunmağın, ber-mûceb-i emr, etrâf ve civârdan âdemler gönderilüp nidâ olundukda kadimden bu üsûl-ı mühim vâkı' olundukda mihâllu beylerine akıncı tâifesiyyün müekked emr olgelmisdir, ki kadılar, akıncı istihrâc iden âdemlerinüze mu'avenet idüp 'inâd idenleri sekidüp, gaybet idenleri buldurup mu'avenet ideler, deyü Rûmeli kadılarına hüküm-i serîfim recâ eyledüğü ecilden buyurdum ki:

Akıncı ihrâcî için varan âdemlerine gereği gibi mu'avenet idüp 'inâd idenleri kadimden olı gelen 'âdet ü kânûn üzre teshir ve hakâret idesün ve bil-cümle akıncı beyi ihrâc olunmak mü'accelen mühimdir. İhmâlden hazer eylesesin. Söyle ki: İhmalleri sebebi ile akıncı, tamâm ihrâc olunup vakti ile gelüp erismeye mu'âkab olursun." BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1305.

¹¹⁵⁰ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 73.

¹¹⁵¹ Örnek olarak II. Beyazıt'ın Filipe Çeltük yasaknamesini verebiliriz. Buna göre "Ve bir kimesne çeltük uğurlayacak olursa, kadı ma'rifetiyle tazmin etdürdükten sonra muhkem let edüb burnunu delüb bazarlarda gezdüriüb teşhir eyleye"; Akgündüz, *Kanunnameler 2. Cilt*, s. 403.

¹¹⁵² Cin, Akyılmaz, 4. Baskı, s. 180.

yönünde bir rapor düzenlemiştir. Düzenlenen bu “i’lâm” üzerine berber Süleyman “fermân-ı âlî” gereğince teşhir olunup zindana konulmasına karar verilmiştir¹¹⁵³. Bu belgeyi önemli kılan bir başka noktada teşhirin subaşı kanalıyla gerçekleştirildiğini göstermesidir. Zira vesikada geçen “...sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince teşhîr olunup ba’de’t-teşhîr subaşı kulları mübâşeretiyle vaz’-ı zindân olunmuştur...” denilmek suretiyle teşhirin infazında subaşının vazifeli olduğu çok net bir şekilde ortaya konmuştur.

Teorik olarak ehli örfün şeri cezalarda sadece uygulama görevi olduğu, örfi cezalarda ise uygulama ile birlikte takdir yetkisinin de olduğu ifade edilmiştir¹¹⁵⁴. Örneğin bir gencin ırzına geçen leventlerin siyaset olunmasına yönelik emir sancak beyine gönderilmiştir¹¹⁵⁵. Osmanlı uygulamasında kısas cezaları ise sadrazam tarafından padişahın onayı ile gerçekleştirilirdi¹¹⁵⁶. Kanunnamelerde tazir cezalarının bulundukları yerin mülki amirlerince infaz edileceği yönünde epey hüküm vardır. Örneğin Yavuz Sultan Selim’in 1516 tarihli Bosna Sancağı Kanunnamesi’nde yazılı olan “Ammâ siyâset-i padişahî icrası içün sancakbeyi canibinden bir kimse

¹¹⁵³ “(...) Mezbûr Berber Süleyman bir daha Asitâne’ye gelmemek üzere Prusya’ya nefy ve iclâ ve ânda meks ve ikâmet ettirile diyü Berber Süleyman Mezbûr İstanbul’da Beğçeğiz mahallesinde sâkin olup keyfiyet-i hâli mahalle-i mezbûre ahâlisinden tefahhus olundukda iki senedir Beğçeğiz mahallesinde sâkin olup şehâdet-zûr etmek âdet-i müstemirresi olup ve bundan akdem defe’âtiyle ahz olunup bûr-i tarîkile halâs olmuş atîk-i yalan şahididir diyü haber verdiklerin Mahmûd Paşa nâibi Mustafa Efendi i’lâm eyledikde sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince teşhîr olunup ba’de’t-teşhîr subaşı kulları mübâşeretiyle vaz’-ı zindân olunmuştur emr u fermân devletlü ve Sa’âdetlü Sultânım hazretlerininindir” Kayıtın orijinal hali ek 5’tedir. Evrak BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 39, Gömlek No: 3733’de yer almaktadır.

¹¹⁵⁴ Mehmet Akif Aydın, “Ceza”, *DİA*, C. VII, s. 480; Tekin, s. 9.

¹¹⁵⁵ “Hüdâvendigâr sancağı begine ve Ankara ve Beğbâzârı kadısına hükiüm ki:

Sen ki Beğbâzârı kadısıun mektûb gönderüp Beğbâzârı kazâsında Ahmed ve İnâyetullâh ve Abdî ve Dervîs nâm levendler Ümîd nâm emredün yoluna varup cebr ile livâta itdiklerine ikrârları suhûd ile sâbit olup ve mezbûr Ahmed ve İnâyetullâh hammâmında Mehmed nâm emredün futasın alup fi’l-i senî’a kasd itdikleri sâbit olup ve Zünnûn nâm levend İvaz nâm emrede cebr ile livâta itdüğüne ikrârı suhûd ile sâbit olup ve ahâlî-i kasaba mezbûrlar için eskıyâdan olup müslimânların ehl ü iyâlleri bunların ellerinden âcizlerdür diyü sekvâ itdiklerin arz itmissin. imdi, Dergâh-ı Mu’allâ’ma ba’zı mu’temedünaleyh kimesneler gelüp mezbûr İnâyetullâh için harâmî makûlesindendir diyü haber vermegin mezbûra siyâset olmasın emr idüp ve gayrılarında dahi fi’l-i senî‘ tekrâr sâdır olmus ise ki bi-hasebi’s-Serîf sâbit ü zâhir ola anlara dahi siyâset olmasın emr idüp buyurdum ki:

Mezbûr İnâyetullâh’a siyâset idüp gaybet idenleri buldurup ve gayrılarında dahi tekrâr amel-i senî‘ sâdır olmus ise ki sâbit olanlara dahi siyâset eyleyüp emr-i serîfüm yirine varduğın yazup bildüresin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1291.

¹¹⁵⁶ Cin, Akgündüz, s. 316.

*Yenipazar'da oturub kad'ı ma'rifetiyle lâzım gelen siyaseti idüb...*¹¹⁵⁷ hükmü bu duruma bir örnektir¹¹⁵⁸. Diğer padişahların da bu yönde fermanları mevcuttur¹¹⁵⁹. Sancak beylerinin verilen hükmü infazla görevle olduklarının tek istisnası Yörük taifesidir. Kanunnamelerde geçen “*Yörük taifesinin salb ve siyasetleri subaşılardanındır. Sancakbeği tarafından dahl olunmaz*”¹¹⁶⁰ şeklindeki hükümler bunun delilidir. Kanunnameler aynı zamanda sancakbeyinin verilen kararı değiştirmemesi gerektiğine de işaret etmektedir. Örnek olarak II. Selim’in Hatvan Sancağı Kanunnamesi’ndeki “*Ve salb ü siyasete müstehak olanları ehl-i hüküm ma'rifetiyle sancakbeği adamlarına teslim edeler ki, haklarından geline. Amma akçelerin alub salıvermekden ziyade ihtiyat ve ihtiraz üzere olalar.*”¹¹⁶¹ düzenlemesi verilebilir. Hükümden tazir cezasının infazında sancakbeyinin yetkili olduğunu ancak sancakbeyinin verilen cezayı değiştirmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bölgenin beyi, teşhir cezasının infazında da yetkili olmuştur. Askerî vazifesini yerine getirmeyen sipahilere öngörülen teşhir cezasının yerine getirilmesinde ise sancak beyinin muhatap olduğuna ilişkin belgeler vardır¹¹⁶².

¹¹⁵⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 376. Benzer şekildeki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bir başka örnek için bk. 1516 tarihli Niğbolu Kanunnamesi md. 5 ve 9; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 414, 415.

¹¹⁵⁸ Kanunnameler mülki amirlere bu yetki vererek, kendilerinin gücüne güç katmıştır; ancak hukuk aykırı işlem yapmaları halinde azledilecekleri ve cezalandırılacakları da yine kanunnamelerde yazılıdır. Örneğin Bosna Sancağı Kanunnamesi’nde konu “*Ve sancakbeğlerinin âdemîleri ve subaşıları ve işlerin mukâtaya dutan âmilleri, kanun üzere cürmlerin aldıkların sonra voyvodaları dahi hakk-ı siyaset deyü nesnelerin almayalar. Bunun emsali bid’âtler ref’ olundu. Memlekete kadılar olanlar men’edeler. Memnu’ olmayanları arz edeler, haklarından geline, kuzât arz etmezse müstahikk-i ‘azil olalar*” şeklinde düzenlenmiştir; Akgündüz, **Kanunnameler 3. Cilt**, s. 377.

¹¹⁵⁹ Kanuni’nin 950/1543 tarihli Budin sancağı Kanunnamesi’nde yer alan “*Ve salb ve siyaset lazım olanlara ehl-i hüküm ma'rifeti ile sancak beği ademlerine teslim edeler. Nesnesin alub salıvermeye, tamam hakkından geleler*” hükmü bir başka örnektir; Akgündüz, **Kanunnameler 5. Cilt**, s. 274. II. Selim zamanında kaleme alınan Celâl-zâde Kanunnamesi’nde geçen “*Ve tımarla salb u siyaset lazım gelse sancak beğindir. Hüküm-i kadı lahık olduktan sonra cürm olduğu yerde sancakbeğ ademi siyaset eder. Harice alub gitmek ve bedel-i siyaset almak kanun değildir.*” hükmü bir başka örnektir; Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 334.

¹¹⁶⁰ II. Selim zamanında kaleme alınan Celâl-zâde Kanunnamesi’nde bu hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 326.

¹¹⁶¹ Kanunname-i Liva-i Hatvan için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 445 vd. Benzer düzenleme Kanunname-i Liva-i Kopan ve Şimontorna’da da vardır; Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 453. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

¹¹⁶² “*Yazıldı, nisanlı Mustafa Çavuş'a virildi. Fî 10 Zilka'de sene 973[29 Mayıs 1566]*
Semendire beyine hüküm ki:

Literatürde *çavuşların* başı kesilerek idam edilecek mahkûmları infazla görevlendirildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede çavuşların öldürecekleri şahıs mühim ve katli müşkül ise vaziyetten oradaki yeniçeri serdar ve saireyi haberdar ederek tertibat alınması suretiyle emri yerine getirir ve kesilen başı İstanbul'a götürürdü¹¹⁶³.

Muhtesipler de teşhir yaptırımında görev almış görevlilerdendir. Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi'nin "Fi-Beyan-ı İhtisab" başlığı altındaki düzenlemelerden yanı ihtisap konularına ilişkin kuralların uygulanmasından muhtesipler sorumlu olmuşlardır. Bahse konu başlık altında namaz kılmayanların aranıp bulunacağı ve teşhir edileceği de hükme bağlanmıştır¹¹⁶⁴. Teşhir cezasını infaz edecek görevli de muhtesiptir.

Subaşının doğrudan teşhir yaptırımını uyguladığını Kanuni'nin Mısır Eyaleti Kanunnamesi'nde görüyoruz. Eski bir adeti yasaklayan Kanuni, yasağa aykırı hareket edenlerin subaşı kanalıyla teşhir edileceğini belirtmiştir¹¹⁶⁵. Buna göre gelin olacak kişinin erkeklerin huzuruna farklı kıyafetlerle yedi defa çıkması ve her çıktığında çeşitli oyun, eğlence ve danslar etmesi, izleyen grubun ise gelin olacak kızın alınına para yapıştırması yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı bir hareket varsa "...subaşı dutub ta'zir ve teşhir etdikten sonra kız atasından ve güvegünden vâfir cerime alına..." denilerek verilecek ceza belirlenmiştir.

Subaşının teşhir cezasını uygulayabildiğini gösteren bir başka belgede 946/1539 tarihli Edirne Sancağı Çevre Temizliği Yasaknamesidir. Yasakname Edirne'nin çevresinin, mahallelerinin, çarşılarının ve sokaklarının

Bundan akdem sana hükm-i şerifim gönderilüp sancağın sipahileri Budun beylerbeyisi yanına cem'iyete gönderilüp yüz neferin alıkoyasın dinilmiş idi eyle olsa sipahiden kimesneye varmayup buyurdum ki:

Aslâ te'hir ü terâhî itmeyüp Semendire sipahilerinin emrim üze yüz neferden mâ'adâsın ber-vech-i isti'cal ihrâc idüp müretteb ü mükemmel düşmen yarağıyla Budun'a müsâriü'n-ileyhe gönderesin ki vech gördüğü üze hizmetde bulunalar ihmâlden hazer eylesesin sonra özrün makbul olmaz ve varup irismiyen sipahiye hakâret ve seyâset olmak mukarrerdir ana göre tanbih eyliyesiz ve simdiye degin Budun beylerbeyi yanına varmıyanlara ki anda bulunalar burunlarına(?) (...) geçürüp teşhîr idüp timarı dahi alma, söyle bilesin." BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1716.

¹¹⁶³ Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inde Çavuşluk Teşkilatı", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, Elazığ 2002, s. 401.

¹¹⁶⁴ Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 323, m. 228.

¹¹⁶⁵ Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 130.

temizliğini gözetmek için görevlendirilen subaşının görev ve yetkilerinden bahsetmektedir¹¹⁶⁶. Buna göre halkın sıklıkla bulunduğu yerde at, davar gibi hayvan leşi bırakmak yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı hareket edenlerin ise bırakılan leşin başının kesilerek mahkûmun boynuna takılması ve şehirde teşhir edilmesi ceza olarak öngörülmüştür¹¹⁶⁷. Görülmektedir ki yasaknamede genel yetkili olan subaşının böyle bir ceza vermesi de mümkündür.

Subaşı ve tımar sahiplerinin teşhir yaptırımının uygulanmasında görevli olduğuna ilişkin kayıtları çoğaltmak mümkündür. Bu fikrimizi II. Beyazıt'ın Filipe Çeltük Yasaknamesindeki hükümler onaylamaktadır. Yasaknamenin ilk maddesi “*Ve bir kimesne çeltük uğurlayacak olursa, kadı ma'rifetiyle tazmin etdürdükten sonra muhkem let edüb burnını delüb bazarlarda gezdürüb teşhir eyleye*”¹¹⁶⁸ hükmüne amirdir. Buna göre teşhirin infazıyla ilgili genel yetkili kişi yasak kuludur. Aynı yasaknamenin son hükmü ise “*Ve o yerün kadıları ve subaşıları ve tımar erenleri ve gayrı, kuluma gereği gibi mu'âvenet ve muzâheret gösterüb malım bâbında sa'y edeler...*”¹¹⁶⁹ şeklinde düzenlenmiştir. Açık bir şekilde görülmektedir ki yasak kulunun teşhir yaptırımını uygulaması sırasında kadı, subaşı ve tımar sahipleri kendisine yardım etmek zorundalar.

Yetkisi olmadan teşhir yaptırımına başvurulması veya kamu görevlisinin yetkisini aşmak suretiyle teşhir yaptırımını uygulaması halinde, Osmanlı Devleti'nin bu görevliyi azlettiğine ilişkin örnekler mevcuttur. Buna göre 966/1559 yılında Çingene taifesinin işpencelerini toplamaya memur olan

¹¹⁶⁶ Yasakname şu şekilde başlamaktadır: “*Nişan-ı Hümayun yazıla; şimdiki hade Dâr'üs-Saltanat'il-Aliyye ve'l-Hilafet'is-Seniyye Mahrûse-i Edirne –Humiyet an'il-Beliyye-'nin mahallat ve çarşuların ve sokakların görüb gözedüb temiz eylemek için, Dârende-i misal-i bi misal ve râfi'-i tevkî-i refî-i ferhande-kâl Amr'ın maslahat-güzârlığına i'timad olunmağın belde-i mezbure subaşılığına tayin edüb işbu Yasakname-i hümayunumu verdin ve buyurdum ki; ...*” Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 541.

¹¹⁶⁷ 946/1539 tarihli Kanuni'nin Edirne Sancağı Çevre Temizliği Yasaknamesindeki hüküm şu şekildedir: “*Dahi onat vechile görüb güzedüb cifeden ve sair mezbeleden pak etdüre. Ve at ölüsin ve sair davar cifegin halk incidiği yerde kodurtmaya. Gereği gibi yasak edüb men' eyleye. Hem kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifegin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takub şehri teşhir edüb men' edeler. Eslemeyeni yazub bildüre*”; Akgündüz, **Kanunnameler 6. Cilt**, s. 542.

¹¹⁶⁸ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 403.

¹¹⁶⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 404.

Koçi Çavuş'un "...yetmiş-seksener akça ispençelerin almayınca ıtlak itmeyüb, vormeyenleri der-zencir idüb karye karye..." gezdirmesinin üzerine, Gelibolu ve Migalkara kadılarına emir çıkarılmış ve bahse konu çavuştan üzerinde hak iddia edenler var ise onlar haklarını şer-i şerife göre alması ve çavuşun İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir¹¹⁷⁰.

Sancakbeyi ve subaşılarının kadı kararı olmadan kişileri teşhir etmeleri kanunname hükümleriyle de yasaklanmıştır. 981/1574'de II. Selim döneminde kaleme alınan Kanunname-i Vilayet-i Gürcistan'da yer alan "*Ve re'âya tâifesine eşirra töhmet isnad etmekle kâdı huzuruna getürmeden sancak beği subaşıları re'âyâyı der-zincir edüb karye-be-karye gezdirmek memnûdur. Anun gibi müttehem olanı kadı mahkemesinde şer'le isbât etmeyince der zincir olunmaya*"¹¹⁷¹ hükmü mahkûmun köy köy ayaklarında zincir ile dolaştırılması için kadı kararı olması gerektiğini açıkça göstermektedir. Yine bu hükümden anlamaktayız ki sancak beyleri veya subaşılar teşhir yaptırımına doğrudan karar verememektedirler; onların vazifesi sadece verilen kararı infazdır.

Sonuç olarak, Osmanlı yargılama hukukunda genel görevlilerin teşhir yaptırımı konusunda da vazifelerinin olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bağlamda Divan-ı Hümayun'da teşhir ile ilgili karar alındığı gibi, bizzat Padişah'ın da teşhir yaptırımına hükmettiği görülmektedir. Yargılama merci denilince ilk akla gelen kadıların, teşhir ile cezalandırma yetkileri

¹¹⁷⁰ "Arz getüren Çingânelere virildi. Fî 11 Sevvâl sene 966[17 Temmuz 1559]Gelibolu ve Migalkara kadîlarına hüküm ki:

Sen ki Migalkara kadîsısın, mektûb gönderüp Çingâne tâ'ifesinün ispençeleri cem'ine me'mûr olan Koçi Çavuş, livâ'-i Gelibolu'da olan Çingânelerün ispençelerin cem' etmek için ta'yîn eylediği Ali b. Mesîh nâm kimesne livâ'-i mezbûrda vâkı' olan kadîlıklara geldükde, maslahatı ma'rifet-i kadî ile ve emr-i serîf ve defter-i münîf mücebince görölüp on bes-yigirmi nefer levend ile gezip fukârâyı karyelerde dutup yetmiş-seksener akça ispençelerin almayınca ıtlâk itmeyüp, vormeyenleri der-zencîr idüp karye karye gezdürüp envâ'-ı zulm ü te'addîsi zâhir olup ve yanında biri birine muhâlif üç dürlü mühürler bulunup hiç vechile te'addîsi def' olmaduğın arz eylemis. İmdi, mezkûrı dutup der-zencîr idüp yanında bulunan mühürleri alup, hak da'vâ ider kimesne varsa, bir def'a Şer'ile fasl olmayan kazıyyelerin ber-müceb-i Şer'-i kavîm hakk üzere tefîş eyleyüp göresin; mezkûr kimesneden Şer' u kanûn ve deftere muhâlif eğer ispençeden, eğer sâ'ir me'kûlât kısmından her nelerin almış ise ki Şer'ile sâbit ola, Şer'ile sâbit olan hakların ashâbına alıvırıup ve ne mikdâr kimesnenün hakkı alınup ve ne makûle hukûk alınduğın yazup defter idüp mühürleyüp mezkûr ile bile yarar âdemler ile Südde-i Sa'âdet'üme gönderesin. Sübası bile mübâsir olup hadd-i Şer'den tecâvüz itmeye." BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 116, s. 60.

¹¹⁷¹ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 582.

kanunnamelerde yer almaktadır, kaldı ki uygulamada bu yönde olmuştur. Kadı yardımcılarında olan naiblerinin de teşhir yaptırımı ile sonuçlanan davalarda sorgu hakimi olması dikkat çekicidir. Cezanın infazında ise bölgenin beyinin yetkili olduğu, ancak pratikte daha ziyade subaşının adının ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Belirtmek gerekir ki işlenen suça göre teşhir cezasını infaz edecek görevli de değişebilmiştir. Örneğin muhtesipler, namaz kılmayanların teşhirinde yetkili makam olmuşlardır. Yetki Osmanlı Devleti'nde çok fazla önemsenmiştir. Yetkisi olmadan teşhir yaptırımı başvuran çavuşun azledilmesi veya kadı kararı olmadan teşhir yaptırımı uygulamalarının yasaklanması konuyla ilgili önemli örneklerdir.

2. Muhzırbaşı ve Muzhırlar

Muhzırbaşılık, 1606 tarihinde I. Ahmed Döneminde kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyan-ı Dergah-ı Ali'ye göre Sultan Beyazıd Han zamanında oluşturulmuş yeniçeri ocağı içerisinde yer alan bir makamdır¹¹⁷². Seferde ve hazarda komuta ettiği bölüğü ile birlikte veziriazamın kapısında ve maiyetinde bulunup, gerek Divan-ı Hümayun'da ve gerekse Veziriazamın divanında ocağa ait işleri takip edip ve veziriazamın muhafızlığını yapmıştır¹¹⁷³. İlerleyen dönemlerde adli vakaların infazında da görev yapmaya başlamışlardır. Özellikle muhzırların yalancı şahitlik suçunu işlemiş kişileri teşhir ettiğini ifade edebiliriz. Yukarıda izah edildiği üzere, yalancı şahitlik ve yalan beyan suçuna teşhir cezası uygulaması, klasik İslam Hukuku döneminde başlamıştır. Şeriye sicillerinde de yalancı şahitlerin cezasının infazının muhzırlara havale edildiği konusunda çokça örnek vardır¹¹⁷⁴. Bu çerçevede özellikle yalancı şahitlik ve yalan beyan suçunu işleyen kişileri teşhir etmekle görevlendirilen makamın muhzırlar olduğunu söyleyebiliriz. Hal

¹¹⁷² “*Ve ocakda olan mansıbların biri dahi muhzır başlıktır. Kethüda yeriliğinden olur. Bunun dahi ulufesi kadimden on akçedir... Bu dahi Sultan Bayezid Han zamanında olmuştur*”; Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 221.

¹¹⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları**, Cilt I, TTKY, Ankara 1988, s. 208.

¹¹⁷⁴ Davalı Mehmedin borcunu inkar etmesi ve davacı diğer Mehmed'in de alacağını ispat etmesi üzerine borçlunun Muhzırbaşına havale olduğuna ilişkin şeriye sicili için bk. Ongan, Hüküm No:1249, s. 96. Aynı eserin 1559 nolu hükmünde ise Torhosan Bey mescidi imamı Musa'nın, Piri oğlu Haydar zimmetinde vakfa ait 417 akçe olduğunu dava, davalının ise borcunu noksan itiraf etmesi üzerine Muhzır başı Pir Veliye havale olunduğu yazılıdır.

böyle olmakla birlikte, Heyd, yalancı şahitlik suçunu işleyen kişilere verilecek cezanın muhtesip kanalıyla da infaz edildiğini belirtmiştir¹¹⁷⁵.

3. Münadiler

Devletler, halkın bilmesini istediği konuları halka duyurmak için geçmişte ve günümüzde çeşitli yöntemler uygulamıştır. Bu yöntemlerin başında duyurulacak hususu, topluma insan vasıtasıyla duyurmak gelmiştir. Özellikle teknolojinin gelişmemiş olduğu dönem ve mekanlarda, insanı bilgiyi duyurmak için araç olarak kullanmak bir zaruriyet olmuştur. Osmanlı Devleti de duyurmak, ilan etmek istediği konuları insan aracını kullanarak gerçekleştirmiştir. Kayıtlardan anlaşılacağı üzere Osmanlı, toplumla doğrudan münasebet kuran görevlileri, ilan etme hususunda da görevlendirmiştir. Bu bağlamda imamlar, kethüdalar toplumu bilgilendirmişlerdir. Örneğin, İstanbul'da 1138/1726'da kalp para bulundurmanın ve kullanmanın yasak olduğu, bulunduran ve kullanan kişilerin kürek cezası ile cezalandırılacağı, esnaf kethüdaları ve mahalle imamları vasıtasıyla duyurulmak istenmiştir¹¹⁷⁶. Örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁷⁷. Devletin bazı hallerde ise spesifik olarak bir kişiyi ilanı duyurmak için görevlendirdiği de olmuştur. Örneğin İstanbul'da 1138/1726'da Kahve ticaretine ilişkin ferman bu işle görevlendirilmiş olan mübaşir Mustafa tarafından ilan edilmiştir¹¹⁷⁸.

¹¹⁷⁵ Heyd, **Kanun ve Şeriat**, s. 637.

¹¹⁷⁶ “*Bâ sah İstanbul kadısı faziletli Efendi,*

Fîmâ ba'd kesik para ahz u i'tâ olunmamak üzere men' olunup eyâdî-i nâsa bulunmak için sarraâflara iki yüz kîse akçelik para verilmekle, imdi târih-i fermândan üç güne dek bir ferdin yedinde kesik para bulunmamak ve bulunur ise bilâ-emân küreğe vaz' olunmak üzere esnâfa ve sâirlerine tefhim için cümle esnâf kethüdaları ve mahallât imâmîlerini getirip, gereği gibi tenbih ve sağ Mısır parasının ahz u i'tasında beis olmadığı tefhim eylesiz dey'ü, resmiyle kayd eylesiz dey'ü buyruldu.”, Recep, Atay, Kılıç, Karaca, Erol, Kahrman, **İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil**, s. 43, Hüküm No: 15.

¹¹⁷⁷ Müslüman kadınların kıyafetlerine ilişkin getirilen sınırlama hakkında fermanın imamlar tarafından duyurulmasına ilişkin ferman kaydı için bk. Recep, Atay, Kılıç, Karaca, Erol, Kahrman, s. 97-98, Hüküm No: 31.

¹¹⁷⁸ “... *Kahve hususu için mübaşir ta'yîn buyrulan fahrü'l-akrân muhassıl Mustafa Ağa kulları yediyle vârid olan fermân-ı âlîleri sicill-i mahfûza kayd ve kahve tüccarı ve attâr tâifesinden cemm-i gafîr ve cem'-i kesîr meclis-i şer'a ihzâr ve muvacehelerinde kiraât olunduktan sonra....*” Recep, Atay, Kılıç, Karaca, Erol, Kahrman, s. 105, Hüküm No: 38.

Dede Congi Efendi'nin eserinde yalancı şahitlik eden kişilere tazir cezası yerine belirli bir şekilde teşhir cezasının da verilebileceğinden bahseder ve eserde mahkûmların *münadi* ile teşhir olunacakları yazılıdır¹¹⁷⁹. Kelime anlamı nida eden, tellal olan münadi, teşhir olunan mahkûmla beraber gezmekte ve mahkûmun suçunu bağırarak topluma duyurmaktadır¹¹⁸⁰. Münadilerin alınan mühim devlet kararlarını da halka duyurduğunu¹¹⁸¹ ve atamalarında çavuşbaşının arzının olması gerektiğini¹¹⁸² arşiv kayıtlardan anlamaktayız.

4. Mukataa Sahipleri

Belgeler bize *mukataa* sahiplerinin de teşhir yaptırımını infaz etmeye yetkili olduğunu göstermektedir. 1475 tarihli olduğu tahmin edilen¹¹⁸³ bir nişannamede İstanbul'da buğday, arpa, darı, alaf ve un gümrüğü, üç yıllığına Kesarid-oğlu Kaysara ve Galatalu Petr Urı ve Amil-oğlu Menteş'e belirli bir miktar karşılığında mukataa olarak verilmiştir. Bahse konu belgede İstanbul'a gelen gemi reislerinin mukataa sahiplerinden izinsiz bir şekilde gemilerine taşradan mal ve hayvan yüklemesi, yüklediyse de bunları İstanbul'da dışarı çıkarması yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlara bedeni ceza ile birlikte teşhir yaptırımının nasıl uygulanacağı şu şekilde belirlenmiştir: "*re'isünün burnuna kıl geçürüb şehri gezdüre*"¹¹⁸⁴. Mukataa

¹¹⁷⁹“ ve şahid-i zâr ve sair emsali olan töhmetler ile müttehem olub ta'zir lâzım gelenlere, ta'zir yerine avret yerleri mestur olmak şartıyla uryan eyleyüb münadi ile teşhir ve ta'zir eylemek dahi caizdir” Dede Congi Efendi, s. 167.

¹¹⁸⁰ Münadiler, daha sonraları müzayedede görev yapar hale gelmişlerdir. Bu konuda bir arşiv kaydı için bk. BOA, Evkaf Fonu Defterleri, Gömlek No: 17063: “İstanbul'da Münadi Mehmed Efendi marifetiyle müzayedeye konulan mahlulat ve müştemilatının kayıtları”.

¹¹⁸¹ “Sefer münasebeti ile Üsküdar'dan Merzifon, Tokat ve Ankara havalisindeki topcuların Davutpaşa sahrasına gitmeleri hakkında münadiler ile halka tebligatda bulunulduğu” BOA, Cevdet, Akseriye Tasnifi, Dosya No: 843, Gömlek No: 36028, 29/Za/1150(20 Mart 1738).

¹¹⁸² “İstanbul ve civarındaki yirmi beş süvari münadi ile taşradaki bütün ser münadilerin tayinlerinin münhasıran Divan-ı Hümayun'da çavuşbaşı bulunanların arzıyla yapılmasına dair” kayıt için bk. BOA, Cevdet BLD Tasnifi, Dosya No: 129, Gömlek No: 6437, 29/Za/1192(19 Aralık 1778).

¹¹⁸³ Nişannamede mukaatanın 14 Ocak 1475 tarihinden itibaren 3 yıllığına verildiğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle işbu belgenin yazım tarihinin bu yıl olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹⁸⁴ Belge için bk. Anhegger, İncalcık, s. 45, vesika 33.

sahiplerinin bu şekilde yetkilerinin olduğuna ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁸⁵.

5. Yasak-kulu

Yasaknameler¹¹⁸⁶ incelendiğinde “*yasak-kulu*” adlı görevlilerin teşhir ve tahkir cezalarını tatbika yetkili olduğunu görebiliyoruz¹¹⁸⁷. Yasak kulu ilk kez Fatih Sultan Mehmet zamanında görev yapmaya başlamıştır. Yasak kulu’nun tanımı Fatih’ten çok sonra 1606 tarihinde I. Ahmed Döneminde kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyani Dergah-ı Ali’de yapılmıştır: “...*yasakçılar bunlara tayin olunduğu gibi bu hizmetde dahi Padişahın yakın kulları olduğuyün ve hizmeti dahi ihrakın birinde can ü baş ile hizmet eylediklerinden ötürü bu hizmet dahi bunları ta’yin eylediler. Ve bu hizmet mukabelesinde buçuk akçe terakki ta’yin olundu. Nişan verüb ol nişan mukabelesinde nişanı bulunana verirler. Ve kalan nişanı ihrak ederler ki, cümlesi bulunamaya. Eğer cümle nişan verenlere terakki verilürse ziyade olur. Ve hazineye gadr olur; kanun-ı kadim budur.*”¹¹⁸⁸ Hükümden de anlaşılacağı üzere yasak kulu Yeniçeri Ocağındaki görevlidir. Yasak kulunun, vazifesini yerine getirirken canını dişine takarak çalıştığını yine hükümden anlamaktayız. Son olarak yasak kulunun yaptığı vazife karşılığında bir ücret aldığına işaret etmek gerekir. Yasak kulu kural olarak kadı, subaşı ve bey ile beraber hareket etmektedir¹¹⁸⁹.

II. Bayezid döneminde hazırlandığı ifade edilen Filibe Çeltük Yasaknamesi, bahse konu yasaknamedeki hükümlere aykırı hareket ettiği

¹¹⁸⁵ 28 Ocak – 6 Şubat 1476 tarihleri arasında yazıldığı tahmin edilen bir nişannamede İstanbul, Galata ve Gelibolu civarındaki iskelelerdeki çuka ve kumaş deallılığı üç yıllığına mukataa olarak verilmiştir. Kayıтта mezkur iskelelere gelen reislerin taşradan mal ve hayvan yüklemeleri, yükledilerse indirmemeleri emredilmiştir. Yasağa aykırı hareket edenlerin “...*burnuna kul geçürüb şehri gezdüre...*” şeklinde cezalandırılacağı yazılıdır. Anhegger, İncılık, s. 75, vesika 53.

¹¹⁸⁶ Yasaknameler, bir taratan muayyen bir işe ait kanun ve kaideleri, öbür yandan bunara verilecek cezaları ve yasak-kuluna verilen yetkileri içine alan belgelerdir. Yasaknamelerin en önemli özelliği, yazılı emirleri kontrol etmeye kimin yetkili olduğu ve yetkilerinin kapsamının belirtilmiş olmasıdır. Anhegger, İncılık, s. XV.

¹¹⁸⁷ Anhegger, İncılık, s. XVI.

¹¹⁸⁸ Hüküm için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 184.

¹¹⁸⁹ Ancak ilerleyen dönemde yasak kulu kadı ve subaşının da önüne geçmiştir. I. Ahmed’in Umumi Kanunnamesi’nde yer alan “*Eğer bir kişi ehl-i fesad olsa, daima yaramaz işlerde bulunda, Müslümanlar yüzüne karşı biz bunu hayırlı bilmeziz deseler, kadı ve subaşı aradan çıkalar, yasak koyduğum kişi hakkından gele*”; Akgündüz, **Kanunnameler 9. Cilt**, s. 534.

kadı marifetiyle tespit edilen kişilere, yasak kulunun üç cezadan birini uygulayabileceğini yazar. Bu üç cezadan biri de teşhirdir. Hüküm şu şekildedir: “*Ol vilayete varan yasak kulları, kadılar ma’rifetiyle mâ-tekaddemden oligelmiş kanun ve kâide üzre zikrolan enhârda yürüyüb hilâf-ı emr iş edenlerün haklarından gelüb tehdid edeler. Ammâ tehdid her kişinin cürmine göre gerekdir ki, ba’zısını döğüb ve tazmin ettirmek ve ba’zının sakalın kesmek ve ba’zının burnun delüb bazarda gezdürmekdir*”¹¹⁹⁰. Bu hüküm, yasak kulunun teşhir yaptırımını uyguladığını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre, hukuka aykırı işlem yapan kişi hakkında suçun sübut edip etmediğini ve cezayı kadı belirlemektedir. Yasak kulu da işlenmiş olan suçun niteliğine göre kadı tarafından hangi ceza belirlenmiş ise o cezayı uygulayacaktır. Bu cezalardan ilki döğmek ve tazmin ettirmek; ikincisi sakalın kesmek ve nihayet burnun delinip pazarda teşhir etmektir. Sıralamaya bakıldığında en ağır ceza sonda belirtilen burnun kesilip teşhir edilmesidir. Sonuç itibarıyla yasak kulunun kadı kararıyla beraber yasaknameye aykırı hareket eden kişinin burnunu delip pazarda teşhir edebilme yetkisi mevcuttur.

Fatih Sultan Mehmet Hanın sonları, II. Beyazıt’ın ise ilk zamanlarında yazıldığı tahmin edilen¹¹⁹¹ bir yasaknamede “*Nişan-ı hümayun ve misal-i meymun (...) hükmi oldur ki: Şimdiki-halde kulum fulan Karası-eli’ne Kızılca tuzla yasağünü etmeye gönderdüm ki, (...) Ve her kim gayri yerden tuz getirürse dutub tuzın ve bargirin elinden alub tuzın döke ve yabana saça ve kendünün **sakalın kese ve yüzine kara dürtüb gezdüre**, fi’l-cümle yasağum neyse edib hakkından gele; (...)*”¹¹⁹² şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Bu belge çok net bir şekilde teşhir yaptırımını infazda yasak-kul’un görevli ve yetkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yasaknameyi uygulamak üzere tayin edilen görevlinin eline yetkisini gösteren ayrı bir Padişah hükmü verilir ve bu belgede neler yapmakla yetkili olduğu gösterilir.

¹¹⁹⁰ Akgündüz, **Kanunnameler 2. Cilt**, s. 403.

¹¹⁹¹ Anhegger, İncalcık, yasaknamede ismi geçen Sinan Paşanın her iki padişah döneminde de görev yaptığından hareketle tarihi bu şekilde belirlemişlerdir. Anhegger, İncalcık, s. XX.

¹¹⁹² Anhegger, İncalcık, s. 30, vesika 22.

Belgenin devamında yasak-kulun görevini yaparken sancak beylerinden, kadılardan, subaşılarından ve yerlerinde vekaleten duran kişilerden, naiplerden ve kethüdalarından yardım alabileceği de net bir şekilde yazılmıştır¹¹⁹³. Bu da göstermektedir ki infaz sırasında mezkur görevliler teşhir yaptırımında yardımcı görevli fonksiyonunu yürütmektedirler. Eğer bahse konu görevliler yasak-kuluna yardımcı olmazlarsa, vazifesini yapmayan yardımcı görevlilerin sonunun asılarak ölüm olduğu yine ilgili belgeden anlaşılmaktadır¹¹⁹⁴.

Yasak-kulu'nun teşhir cezası vermeye ve infaz etmeye yetkili olduğuna ilişkin kayıtları çoğaltmak mümkündür. Örneğin Fatih devrinde Gelibolu pazarıyla ilgili olarak hazırlanmış olan bir yasaknamede limana gelen gerek yabancı ülke gemileri olsun gerekse Osmanlı gemileri olsun, hepsinin yasak-kulundan izin almadan taşradan mal ve hayvan yükleme, yüklendiyse bunların limana çıkarılması yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlar olursa ne yapılacağını Padişah şu şekilde ifade etmiştir: “ *kulum bula, dutub davaların ve meta'ların alub beglik ede, **reisünün burnuna kıl geçirüb bazarı ve şehri gezdüre** ve...*”¹¹⁹⁵. Bu belgede geçen yasaklar, Mukataa sahipleri ile ilgili olarak verilen belgede de aynı şekilde düzenlenmiştir. İkisinin arasındaki fark, görevlendirilen kişilerin farklı olmasıdır. Burada teşhir ve diğer yaptırımları infaz ile yetkili olan görevli, yasak-kulu iken; diğerinde mukataa sahibidir.

Yasak-kulu kendisine verilen vazifesini ifa etmeden önce suçun sabit olup olmadığını tespit için zanlıyı kadı huzuruna çıkarmak zorundadır. Bu konuya ilişkin bir yasakname aynen şu şekildedir: “...*Her kimün hükmüme muhalif hareketi bulunursa ki evinde ya elinde Saruhan tuzundan gayrı tuz ya eski ve yahud yabanda bitmiş tuz bulunursa kulum dutub ol yerun kadısı*

¹¹⁹³ “...ve Karas- eli'nün sancağı beğleri ve kadıları ve subaşıları ve yerlerine duran adamları ve na'ibleri ve kethüdaları bu babda mezbur kuluma onat mu'avenet edeler, hiç aferide mani ve mu'arız olub yasağum arasına girmeye...” Anhegger, İncılık, s. 30, vesika 22.

¹¹⁹⁴ “Ve dahi naiblerine ve kethüdalarına sipariş edeler ki köyden köye yasak edüb kimesne Kızılca tuzı gelen yerlerde gayrı tuz getürecek olursa mezkur kuluma haber edeler, varub yasağum yerine getüre, getürenün ve satanun ve alubyapanun dahi hakkından gele, kanayup kanluğın ala ve eğer haber etmeyecek olursa mezkur kulum kendi varub bula, ol naibi ve kethüdayı duta kapuma getüre ki boğazından asduran, şöyle bileler...”

¹¹⁹⁵ Anhegger, İncılık, s. 63, vesika 45.

katına getüre, kadı katında sabit olduktan sonra emrüm mucebince yasak edeler, gereği gibi hakkından gele, kulumun eline hüccet vere, bu babda kimesne mani' olmaya..."¹¹⁹⁶. Belge bize aynı zamanda kararın infaz edileceğine ilişkin kadıdan bir *hüccet* alınacağını da göstermektedir. Benzer şekildeki yasakname örneklerini çoğaltmak mümkündür¹¹⁹⁷.

Yasak-kulu'nun dikkat çekici özelliklerinden birisi de bu görevlilerin doğrudan padişah tarafından görevlendirilmiş bir başka deyişle atanmış olması ve kendi adlarına hükümler çıkarılmış olmasıdır. Belirtmek gerekir ki yasak-kulları vazifelerini ifa ederken tek başlarına değillerdir; kendilerine yardım eden *adamları* ve *amilleri* mevcuttur¹¹⁹⁸.

Teşhiri infaz etmekle görevli olan kişiler teşhir ile beraber diğer cezaları da infaz etmiştir. Osmanlı örneğinde teşhir cezası genelde hakaret cezasıyla birlikte verilmiştir. Kayıtlarda hakaretin ne şekilde yapılacağı net şekilde belirtmiyor; ancak "*bir vechile hakâret*"¹¹⁹⁹ edilmesi yazılmaktadır.

E. Tanzimat Sonrası Ceza Hukukunda Teşhir Yaptırımı

Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 150 yıldır şeriata ve kanunlara saygı gösterilmediği için devletin gerilediği, halkının fakirleştiğini belirtmekle başlamaktadır. Bu kötü gidişata bir son vermek için ise bütün teb'anın ırz, namus, can ve mal güvenliğini, vergilerin usulüne göre alınmasını, askerlik vazifesinin de usulüne uygun şekilde yerine getirilmesini temin edecek ilkeleri barındıran yeni kanunların çıkarılması gerektiği

¹¹⁹⁶ Anhegger, İncalcık, s. 30, vesika 21.

¹¹⁹⁷ Serapring maden yasağına ilişkin yasaknamedeki "... her kanda kalbuzan bulunursa ol yerun kadısı ve subaşı katına ilediub anlar dahı teftiş ediub göreler, şer'ile kalbuzanluğı sabit olursa hükküm edeler, mezkur kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, kimesne mani' olmaya." şeklindeki hüküm kadı kararı olmadan hüküm verilemeyeceği gösteren örneklerden biridir. Anhegger, İncalcık, s. 13, vesika 8. Zaplanina ve Planina Maden ve Gümüş Yasağına İlişkin Yasaknamede de "ve kalbuzanı bulduğı gibi kadı katına ilede, ol dahı teftiş ede göre, şer'ile kalbuzanluğı sabit olursa hükküm ede ki kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, hiç ahad mani' olmaya ve medhal kılmaya..." denilerek kadı kararının muhakkak alınması gerektiği vurgulanmıştır. Anhegger, İncalcık, s. 14, vesika 9. diğer örnekler için aynı eser, s. 16, vesika 10'a bakılabilir.

¹¹⁹⁸ Gelibolu limanına ilişkin gümrük kurallarını düzenleyen ve kurala aykırı hareket edilmesi halinde teşhir yaptırımının da uygulanacağını belirten yasaknamede "*Mezkur kuluma ve 'amillere yasağum babında kendi adamları onat muavenet edeler ve 'adete muhalifet eden kimesneleri sekidiub haklarından gelmekte yardım edeler...*" kaydı bu bilgimizi onaylamaktadır. Vesika için bk. Anhegger, İncalcık, s. 64, vesika no: 45.

¹¹⁹⁹ "...anları teşhîr idüp bir vechile hakâret itdüresin ki, bir dahı kimesneniün yalan sehâdet eylemege mecâli olmaya..." BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.1, Hüküm No: 681.

vurgulanmaktadır. Fermana belirtilen konulara riayetın sağlanması için gerekli takiplerin yapılacağı, bu esasların ihlali halinde de gereken cezaları tespit etmek amacıyla bir ceza kanunu hazırlanması gerekliliğinden söz edilmektedir. Bu çerçevede Tanzimat döneminde ard arda ceza kanunları yürürlüğe girmiştir. Dönemin kendine has özelliklerinden dolayı, yürürlüğe giren ceza kanunlarında ve uygulamada teşhir yaptırımının nasıl tezahür ettiğini ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

1. 1256/1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi ile 1267/1851 Tarihli Kanun-ı Cedid Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı

Fermanın ilanından yaklaşık 7 ay sonra 1256/1840 tarihli Ceza Kanunnamesi yürürlüğe girmiştir. Kanunname, hazırlanış ve içerik itibarıyla “yerli” bir kanun olarak değerlendirilmiştir¹²⁰⁰. Kanunnameye yerli vasfının yüklenmesi, onun İslam Ceza Hukukuna aykırı düzenlemeler içermemesinden kaynaklanmaktadır.

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi’nde¹²⁰¹ teşhir yaptırımına yer verilmemiştir. Kanunnamede ceza olarak sayılı tedbirler yer almıştır. Bunlar idam¹²⁰², hapis¹²⁰³, kürek¹²⁰⁴, sürgün¹²⁰⁵ ve azl¹²⁰⁶’dir. Kanunnamede “*Şu kadar ki ba’del-muhakeme sabit olmadıkça hiç kimsenin bila-mucib hapis ve*

¹²⁰⁰ Aydın, “Ceza”, s. 478 vd.; Mustafa Şentop, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 2004, s. 28.

¹²⁰¹ Kanunname için bk. Gökçen, s. 95 vd.; Ahmed Akgündüz, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyat**, DÜHF Yayınları, Diyarbakır 1986, s. 810 vd.

¹²⁰² Örnek olarak “*Siroz’un Zihne kazası Anciste köyünden Kiryoko’yu öldüren Arap Mercan’a kısas ve Çoban İsa ile Nikola’ya hapis cezası gerektiğine şer-i mahkemede karar verildiğine dâir Selanik Müşiri’nin yazısı*” hükmü verebiliriz. 29/Ra/1262(1846) tarihli metin için bk. BOA, A.}MKT., Dosya No: 38, Gömlek No: 91.

¹²⁰³ Örnek olarak “*Ağnam sayıcılarından olup Hazine-i Celile ve Sarraf Güzeloğlu Artin’e olan borçları sebebi ile hapis bulunan Yaşar, Salih ve Haydar’ın tahliyesi*” hükmü verebiliriz. 29/Ş/1260(1844) tarihli belge için bk. BOA, İ.MVL, Dosya No: 59, Gömlek No: 1119.

¹²⁰⁴ Örnek olarak “*Kapudane Bey’in kölelerinden olup İskenderiye’den Sakız’a firar eden Hurşid’in, eşya çaldığını itiraf etmesi üzerine, eşyanın sahiblerine iade edilerek merhumun üç sene müddetle küreğe konulması.*” hükmü verebiliriz. 05/Ra/1257(1841) tarihli belge için bk. BOA, C. ZB, Dosya No: 48, Gömlek No: 2376.

¹²⁰⁵ Örnek olarak “*Denizli’de bazı fesat ve ihtilal çıkaran memurların azli ile Hacı Mustafa’nın Bozcaadası’na ve firar eden Ali Beşe ve Emin’in Sakız’a sürgünleri.*” hükmünü verebiliriz. 22/Ra/1257 tarihli belge için bk. BOA, C.ADL, Dosya No: 22, Gömlek No: 1326.

¹²⁰⁶ Örnek olarak “*Niğbolu ve Lofça kazaları muhassıllığına memur Kapıcıbaşı Ağazade İbrahim Ağ’a’nın uygunsuz hareketından dolayı azliyle tedbinin Meclis-i Ahkamı Adliye’de kararlaştırıldığı*” hükmü verebiliriz. 21/S/1256(1840) tarihli vesika için bk. BOA, HAT, Dosya No: 1422, Gömlek No: 58139.

tedip ve nefyi caiz olmaya” hükmüne yer verilerek yargılama yapılmadan kimseye hapis, tedip ve nefiy cezalarının verilmeyeceği belirtilmiştir. Kanunnamede doğrudan teşhir yaptırımına değinilmemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki artık cezai müeyyidelerin yargılama yapılarak hükme bağlanacağıının üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda kanunnamede yer almamış olsa dahi teşhir yaptırımı da bir cezai müeyyide olmasından ötürü yargılama yapılarak verilmelidir.

Kanunnamede teşhir yaptırımının yer almamasının gerekçesi bizce kanunnamenin çok sınırlı sayıda suç tipini içermesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten kanunnamede, adam öldürme, bağı gibi fesad çıkarma, hakaret etme, döğme, görevi kötüye kullanma, mal varlığına müdahale, rüşvet alıp verme, irtikâp, zimmet, vergi ödememe, teşhir-i silah ve yol kesme suçlarına yer verilmiştir. Dikkat edilirse sayılan bu suçlar arasında Osmanlı’nın klasik döneminde teşhir yaptırımına tabi tutulan yalan şahitlik, pezevenklik, devlet tekeline müdahale, dini vecibelerin yerine getirilmemesi gibi suçlar yoktur.

Klasik dönemde teşhir yaptırımına tabi tutulup da 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi’nde mevcut olan tek suç yol kesme suçudur¹²⁰⁷. Kanunname Onbirinci fasılda düzenlenen yol kesme suçu şu şekilde düzenlenmiştir:

“1. Madde: Bazı yollarda kutta-ı Tarık olanlar eğer itlaf-ı nufus-ı beşeriye etmeyerek fakat adam soymak fazihasına cesaret etmişler ise, yedi sene müddet için küreğe vaz’ oluna.

1. Madde: Bu makulelerin adam itlaf ettiklerine cezm ve yakın hasıl olduğu halde on sene küreğe konula.

2. Madde: Adem telef ettikleri halde bit-tahkik sabit olduktan sonra mesele-i kısısiye icra kılına”

Klasik dönemdeki kanunnameler ve uygulamayı gösteren mühimme defterleri dikkate alındığında yol kesme veya yan kesme suçuna kural olarak teşhir yaptırımı uygulanırken; 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi yol kesme suçu için teşhir yaptırımını ortadan kaldırmıştır. Hem klasik dönemdeki hem de

¹²⁰⁷ Her iki dönemde ortak olan diğer suç müessir fiildir; ancak klasik dönemde müessir fiile verilen cezalar sürekli olarak değişmiştir. Klasik dönemde müessir fiile kural olarak teşhir yaptırımı verildiğini söylemek doğru olmayacaktır.

1840 tarihli Kanunnamedeki yol kesme suçunu düzenleyen hükümler, had suçu olan Hırsabe-i Kat'ı Tarık'ın unsurlarının gerçekleşmemesi halinde uygulanacak cezaları belirtmektedirler¹²⁰⁸. Bir başka ifade ile her iki dönemdeki suçlar tazir suçu olarak düzenlenmiştir. Nitekim uygulamaya baktığımızda da bu hükmün bir tazir cezası olduğunu anlayabiliyoruz. 03/C/1263(1847) tarihinde Şam'ın nahiyelerine bağlı köyler arasında yol kesicilik, gasp ve katl gibi suçlar işleseler de suçları meclis-i şer' de şahitlerin şehadetiyle tespit edilemeyen Mahmud, Ahmed ve diğerleri için şer'an ancak ta'zir cezasının tatbik olunabileceği; fakat bunların Kanun-ı Ceza'ya göre mahallerinde en az bir yıllığına prangaya konulmaları gerektiğinden bahsedilmektedir¹²⁰⁹. Araştırmalarımız göstermiştir ki uzun yıllar boyu tazir suçu olarak düzenlenen yol kesme suçuna verilen teşhir yaptırımı, Tanzimat'ın ilanından sonra 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi ile ortadan kalkmış onun yerini kürek ve pranga bentlik cezası almıştır.

22 Rebiülevvel 1256(24 Mayıs 1840)'da yani aynı sene söz konusu kanuna çeşitli ilaveler yapılmıştır. Kasten katl, hakaret ve itale-i lisan, darb, rüşvet, yol kesme, vergi vermeme, irtikab ihtilas, teşhir-i silah, müsadere gibi bir yandan önceden mevcut olan hükümler değiştirilirken diğer yandan yeni suç tipleri eklenmiştir. Ancak gerek eski suç tiplerinde yapılan değişiklikler gerekse yeni eklenen suç tiplerinde yaptırım olarak teşhir kullanılmamıştır.

Ulaşabildiğimiz belgeler çerçevesinde uygulamaya baktığımızda Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 1840 ile 1851 tarihleri arasında teşhir yaptırımına tabi olmuş bir vakanın olmadığını kaydetmektedir. Bir başka ifadeyle iki ceza kanunu arasındaki dönemde teşhir yaptırımının uygulandığını gösteren herhangi bir arşiv kaydına rastlamadık. Burada akla şöyle bir soru gelmektedir: Klasik dönemde teşhir ile cezalandırılan suçlar 11 yıllık bu süreçte işlenmemiş midir? Eğer işlendiler ise bu suçlara ne cezalar

¹²⁰⁸ Zira bahse konu had suçunun gerçekleşebilmesi için Hanefi hukukçulara göre suçun şehirlerarası yolda işlenmesi, suçu işleyenlerin erkek olması, suçun silah ve kuvvet kullanılarak işlenmesi gerekmektedir; Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 264. Şentop, 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'ndeki yol kesme suçunun had cezasının yerine düşünülüp düşünülmediğinin kesin olarak anlaşılamadığını belirtmektedir; Şentop, **Ceza Hukuku**, s. 32.

¹²⁰⁹ BOA, MVL Fonu, Dosya No: 36, Gömlek No: 13.

verilmiştir? Bu sorulara cevap vermeden önce hangi suçları arayacağımızı tespit etmek gerekir. Yukarıdaki bölümde yaklaşık 12 adet suç tipine teşhir yaptırımın uygulandığından söz etmiştik. Ancak bunlardan sadece dördü aralıksız yüzyıllar boyunca teşhir ile cezalandırılmıştır. Bu suçlar ise pezevenklik, yalancı şahitlik, yankesicilik ve yol kesicilik ve nihayet dini vecibelerin ifa edilmemesidir. Tezimizde 1840 Ceza Kanunnamesi'nin yürürlükte olduğu dönemde bu suçlara hangi cezaların verildiğini tespit etmeye çalıştık. Böylece uzun yıllar boyunca teşhir ile yaptırıma tabi tutulan suçlara Tanzimat döneminin bir etkisinin olup olmadığını görmüş olacağız.

Öncelikle pezevenklik suçuna ilişkin bir kayda rastlamadığımızı belirtmemiz gerekir. Yalancı şahitlik ise sürgün¹²¹⁰, hapis¹²¹¹ gibi cezalarla cezalandırılmıştır. Bazı belgelerde ise yalancı şahitlerin cezalandırılması gerektiğinin ifade edilmesi ile yetinilmiştir¹²¹². Görüldüğü üzere yalancı şahitlik suçuna türlü cezalar verilmiştir. Zaten dönemin padişahı ile yapılan görüşmeler neticesinde de yalancı şahitlerin "*Tedibat-ı şedide*"ye uğratılması yönünde karar alınmıştır¹²¹³. Bu dönemde suça net bir cezanın belirlendiğini söylemek mümkün değildir. Bizde çalışmamız boyunca bahsi geçen dönemde yalancı şahitlere teşhir yaptırımının uygulandığını gösteren bir kayda rastlamadık.

Klasik dönemde teşhir yaptırımına sıklıkla başvuru olan diğer suç olan yankesicilik, 1256/1840 tarihli Ceza Kanunu ile 1267/1851 tarihli Ceza

¹²¹⁰ 24/S/1258(6 Nisan 1842) tarihinde yalancı şahitlik yapan Emin Yazıcı'ya süresiz olarak Bozcaada'ya sürgün cezası verildiğine ilişkin belge için bk. BOA, İ..MVL Fonu, Dosya No: 35, Gömlek No: 639.

¹²¹¹ BOA, A. }MKT.UM. Fonu, 30/Ca/1267(1851).

¹²¹² Tahir'in akçesini çalan İsmail'in tedibi ve mukaddema sirkat-ı mezkurenin başkasına isnad olunarak Tahir'in ikame eylediği Mehmed ve Ali nam şahid-i zorların cezalandırılmasına ilişkin belge için bk. BOA, MVL Fonu, 04/M/1264(1848), Dosya No: 71, Gömlek No: 17.

¹²¹³ Deavi-i şeriyenin garazsızca rüyet olunmak üzere mazul bulunan sudur-ı ızamdan münavebeten ikişer zatın murafaa günlerinde bi'l-fiil Sadreyn efendiler hazeratıyla birlikte bulunmaları ve taşralarda dahi erbab-ı ilimden bulunanların kezalik hin-i murafaada hükkam ile ictimaları ve yalan şahidleri haklarında dahi tedibat-ı şedide icra kılınması hususlarının zat-ı Meşihatpenahi ve Havass-ı Vükela-yı fiham hazeratıyla bi'l-müzakere kararının hak-i pa-yi aliden arz ve istizan buyurulması irade-i seniyyesini mübeyyin tezkire-i aliye için bk. BOA, İ..MSM. 03/Ca/1262(29 Mayıs 1846), Dosya No: 6, Gömlek No: 104.

Kanunu arasındaki dönemde genelde pranga cezasıyla cezalandırılmıştır¹²¹⁴. Suçun işleniş şekline göre yankesicilere kürek¹²¹⁵, hapis¹²¹⁶ ve sürgün¹²¹⁷ cezaları da verildiği olmuştur. Bahse konu dönemde yankesicilik suçuna teşhir yaptırımının uygulandığını gösterir bir kayda da rastlamadık.

Bu dönemde en sık rastlanılan suç tipi olan yol kesme suçuna da Ceza Kanununda idam¹²¹⁸, kürek¹²¹⁹, pranga¹²²⁰ gibi cezalar verilmiştir. Rastlanılan bir kayıta bu suçu işleyen kişilere “*uygun cezalar*”¹²²¹ verilmesi yönünde telkinde bulunulmasından yol kesme suçunda net bir ceza uygulamasının olmadığı anlaşılmaktadır. Belirtmek gerekir ki bu suça teşhir yaptırımının uygulandığını gösterir bir kayda rastlamadık. Aksine hırsızlık, adam öldürme ve yol kesme gibi çeşitli suçlardan yakalanan şahıslara uygulanacak cezalarda suçluların namus ve şahsiyetlerinin rencide edilmemesine özen gösterilmesine ve bunlara uygulanacak muamele ve

¹²¹⁴ Örnek olarak Yeni Camii civarında Adapazarlı Değirmenci İsmail adlı şahsın kesesini çalmış olan yankesici Mısırlı İbrahim adlı şahsın prangaya konulmasına dair Zabtiye müşirinin buyrultusunu verebiliriz. Kayıt için bk. BOA, 03/Z/1264(1848), A.}MKT. MVL Fonu, Dosya No: 11, Gömlek No: 17.

¹²¹⁵ Yankesicilik ve hırsızlık ithamı ile yakalanan şahısların küreğe konulmalarına ilişkin kayıt için bk. BOA, İ.MVL. 24/R/1258(1843), Dosya No: 39, Gömlek No: 730.

¹²¹⁶ Nemçe Devleti tebasından olup yankesicilik ve sair suçlardan dolayı hapsedilen Vicanco Sazinoviç Anderya hakkında meclis mazbatası için bk. BOA, A.}MKT. Fonu, 26/R/1264(1848), Dosya No: 117, Gömlek No: 75.

¹²¹⁷ Hırsızlık, yankesicilik ve benzeri suçlardan hapis ve pranga cezasına çarptırılıp cezasını tamamlayan 25 kişinin, Dersaadet'e ayak basmamak üzere Magosa'ya sürgün olarak gönderilmelerine dair Zabtiye Müşiri'ne ferman-ı âli için bk. BOA, A.}MKT. Fonu, 14/Ş/1264(1848), Dosya No: 140, Gömlek No: 21.

¹²¹⁸ 09/R/1260(1845) tarihli Samako kaymakamlığı, İhtiman kazasına muzaf Muğla nam-ı diğer Kafone kazası mütemekkinlerinden Neco nam zimmînin yol kesme gibi suçlarından dolayı refikleri ile birlikte mahbeste tevkif olunduğu ve izale-i vücudları istidası için bk. BOA, MVL Fonu, Dosya No: 157, Gömlek No: 24.

¹²¹⁹ Katil ve yolkesici güruhundan Ayvalıklı Panayot Vangeli ve aradaşlarının küreğe konulmasına ilişkin 16/M/1267(1851) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.NZD. Dosya No: 18, Gömlek No: 95.

¹²²⁰ Şam'ın nahiyelerine bağlı köyler arasında yol kesicilik, gasp ve katl gibi suçlar işleseler de suçları meclis-i şer'de şahitlerin şehadetiyle tespit edilemeyen Hammud, Ahmed ve diğeleri için şer'an ancak ta'zir cezasının tatbik olunabileceği; fakat bunların Kanun-ı Ceza'ya göre mahallerinde en az bir yıllığına prangaya konulmaları gerektiğine ilişkin kayıt için bk. 03/C/1263(1847), BOA, MVL Fonu, Dosya No: 36, Gömlek No: 13.

¹²²¹ 25/Za/1263(4 Kasım 1847) tarihli yolkesme, gasb ve sair gayr-i kanuni faaliyetleri sabit olan Feymalı oğlu Halil, Burak oğlu Mehmed ve Danacıoğlu'nun avanesinden İbrahim ve Çakal oğlu İsmail adlı şakiler ile Amid kazasından Mehmed ve Burdur kazasından Çolakoğlu adlı hırsızların yakalanması ve uygun cezaya çarptırılmalarını havi tahrirat için bk. BOA, MVL Fonu, Dosya No: 37, Gömlek No: 20. Bursa ve civarında yol kesen ve hırsızlık yapan şahısların tedibi hakkındaki yazı için bk. BOA, İ.MVL, 07/S/1257(31 Mart 1841), Dosya No: 19, Gömlek No: 293. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

cezanın suçlarına göre olmasına dair vali, mutasarrıf, muhassıl ve kaymakamlara yazılan bir kayıta rast gelinmiştir¹²²².

Bu dönemde namaz kılmayanlara ceza verileceğine ilişkin bir kayıt yok iken, beş vakit namazı cemaatle kılınması için çeşitli zamanlarda tenbih¹²²³ ve teşviklerden bahsedilebilir. Klasik dönemde teşhir ile cezalandırılan namaz kılmama ve Ramazan'da oruç tutmama suçları Tanzimat'tan sonra teşhiri bir yana bırakırsak hiç cezalandırılmamıştır diyebiliriz.

Özetle bahse konu dönemde ne mevzuatta ne de uygulamada teşhir yaptırımını içeren bir vesikaya rastlanılmamıştır.

2. 1267/1851 Tarihli Kanun-ı Cedid ile 1858/1274 Tarihli Ceza Kanunu Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'ndeki hem suç tiplerindeki hem de cezalardaki eksiklikleri tamamlamak, aradan geçen zamanda yeni eklenen hükümleri derli toplu bir arada tutma gayesiyle yeni bir ceza kanunu yapılması düşünülmüş ve 1851 tarihli Kanun-ı Cedid ortaya çıkmıştır. Bu kanun da 1840 tarihli kanun gibi İslam Hukuku ilkelerine aykırı olmadan ve sürekli İslam Hukukuna atıfta bulunarak hükümler derç etmiştir.

1267/1851 tarihli Kanun-ı Cedid'de kısas, idam, kürek, nefiy, pranga, hapis, hadd-i şer'i, tazir, değnek darbı, memuriyetten tard ve tedib cezaları mevcut iken doğrudan teşhir yaptırımı mevcut değildir.

1267/1851 tarihli kanuna yeni eklenen bir suç tipinde hükmün alenen infazı şeklinde bir teşhir yaptırımı mevcuttur. Buna göre esnafın eksik gramajlı mal satması, narhtan fazlaya ürün satması, hapishane önünde değnek darbı ve hapis cezası ile cezalandırılacaktır. Kanunun 3'üncü faslının 19'uncu maddesi "*Bakkal ve kasap ve habbas ve sair bu misillü esnaftan dirhemi noksan olanlar veyahut narhdan ziyade fûruht edenlerin habs ile te'dibinde dükkanları kapanıp bir nevi ahz ve itasının tatilini müstelzim olacağından bunlar haklarında sûret-i şer'iyyesi üzere derece-i cünhasına*

¹²²² 16/Ş/1265(7 Temmuz 1849) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 16, Gömlek No: 77.

¹²²³ 07/N/1267(1851) tarihli Namazın cemaatle kılınması emrinin ilan edildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, A.}MKT.UM, Dosya No: 36, Gömlek No: 90.

göre kaimen ücden yetmiş dokuz adede kadar hapislane önünde deynek darbı ile icrayı te'dib kılına ve fakat ısrarları takdirinde dahi hapisleri caiz ola" hükmüne amirdir. Hüküm esnaf teşkilatında tüm üyeler için bir suç tipi oluşturmaktadır. Normda geçen "... ve sair bu misillü" ifadesi bu sonuca varmamıza neden olmaktadır. Suçun maddi unsuru esnafın eksik mal satması veya narhtan fazlaya mal satmasıdır. Verilecek ceza ise hapislane önünde deynek cezasıdır. Cezanın hapislane önünde infaz edilmek istenmesi, hükmün diğer insanlar tarafından da görülmesi amacından kaynaklanmaktadır. Bu da ilk bölümde anlattığımız hükmün alenen infazı şekliyle teşhir kapsamına girmektedir. Klasik dönemde esnaf teşkilatına doğrudan teşhir yaptırımının uygulandığına daha önceden değinmiştik. Bu hüküm bize klasik dönemde esnaf teşkilatına uygulanan teşhir yaptırımını hatırlatmaktadır.

Bahse konu hükmün uygulamasına baktığımızda; devletin narhın üzerinde mal satılmaması konusunda sıklıkla tembihte bulunduğunu görüyoruz¹²²⁴. Ancak, rastladığımız bir kayıt hükmün uygulandığının şüpheli olduğunu göstermiştir. Buna göre 24/Ra/1273(18 Mayıs 1857) tarihinde Sadaret makamının, nezaret makamı ile yaptığı yazışmada yüksek fiyatla mal satan ve Yunan tebaasından olduğunu iddia eden bakkal ile tartıda hile yapan ve İran tebaasından olduğunu iddia eden kasap hakkında ne şekilde muamele edilmesi gerektiğinin bildirilmesi istenmiştir¹²²⁵. Esasında kasabın tartıda hile yapması ve bakkalın yüksek fiyatla mal satması bahsettiğimiz kanun hükmünün ihlalidir. Ancak yazışmada bu kişilere nasıl bir ceza verileceği öğrenilmek istenmiştir. Burada suçu işleyen kişilerin tabi olduğu vatandaşlık böyle bir yazışmanın doğmasına neden olmuş olabilir. Suç işleyen kişilerin yabancı ülke vatandaşı olmaları nedeniyle kendileri hakkında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini belirlemede önem kazanmıştır.

¹²²⁴ 17/L/1267(1851) tarihli İstanbul ahalisinden zaruri ihtiyaçlarından olan etin, narh-ı carisinden ziyadeye sattırılmamasına ilişkin evrak için bk. BOA, A.}MKT.NZD., Dosya No: 40, Gömlek No: 88. Benzer şekilde 23/Z/1267(1851) tarihli Bakkal esnafının üç ayda bir belirlenen narhın dışında mal satmamaları, taşıma masrafinin fiyatın üzerine eklenmesi ve tüccarla olan meselesinin Ticaret Nezareti'nde görüşülmesine ilişkin kayıt için bk. A.}MKT.MVL., Dosya No: 46, Gömlek No: 57.

¹²²⁵ BOA, HR.MKT., Dosya No: 167, Gömlek No: 58.

Bahse konu dönemde kanunda doğrudan teşhir yaptırımı mevcut olmasa da uygulamada teşhir yaptırımının mevcut olduğunu gösteren bir kayıta rastladığımızı belirtmemiz lazım. Gerçekten 09/N/1273 tarihinde yani 1274 tarihli Ceza Kanunu yürürlüğe girmeden bir yıl evvel, 1267 tarihli Kanun-ı Cedid'in uygulanması gerektiği dönemde vazifesini yerine getirmeyen memurlara teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Şöyle ki Sadaret makamı ile vilayetler arasındaki yazışmalarda, bahse konu tarihte varidat-ı öşriye ve rusumiye bedelleri ve diğer miri malların tahsilatını zamanında yapmayıp defterlerini hazırlamayan taşra memurları azledilip teşhir edilmek suretiyle cezalandırılmıştır¹²²⁶. Kanaatimiz bu vakanın bir disiplin suçu ve cezası olduğu yönündedir.

Peki bu durum Kanun-ı Cedid'e uygun mudur bir başka ifadeyle tahsilat memurlarının, tahsilatları zamanında yapmaması ve defterleri hazırlamamalarının cezasının teşhir yaptırımı olduğuna ilişkin Kanun-ı Cedid'de herhangi bir hüküm var mıdır? Kanun-ı Cedid'in 3'üncü faslının 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci maddeleri tahsilat, imalat ve masarifat memurlarının hukuki sorumluluklarını düzenlemektedir. Konuyla ilgili olan 3'üncü madde *“Bundan böyle tahsilat ve imalat ve masarifat memurları mah be mah rüyet olunan hesab-ı adilerinden başka senede bir kere dahi muhasebeleri, hesaba memur olacak aklam marifetiyle yegan yegan rüyet ve istiknah olunduktan sonra defterlerini Meclis-i Ahkam-ı Adliyye arz etmeye mecbur...”* diyerek söz konusu memurların her ay rutin tuttukları defterler dışında senede bir kere toplu bir defter tutup bu defteri Meclis-i Ahkam-ı Adliyye sunmaya mecbur tutuldukları görülmektedir. Hüküm bu defterleri tutmayanlara nasıl bir ceza verileceğine amir değildir. Dolayısıyla defterin tutulması zorunlu hale getirilmişken uymayanlara verilecek ceza belirlenmemiştir¹²²⁷. Bu durum hukuki boşluğun idareciler tarafından tamamlanması gerektiği şeklinde

¹²²⁶ Vesikanın orijinal hali ek 1'dedir. Evrak, BOA, A.}MKT.UM., Dosya No: 280, Gömlek No: 98'de yer almaktadır.

¹²²⁷ Hüküm memurların defter tutmaları ve arz etmelerini mecbur ettikten sonra yapılacak incelemelerde eksiklik olması halinde sorumlu kişilerin hırsızlık suçunun cezasına çarptırılacaklarına amirdir. Bu duruma göz yuman amirler ise görevden alınarak *tedip* edilecektir: *“Ve asıl memur olan zat dahi bu kaziyeye vakıf olduktan sonra iğmaz ve müsaade etmiş ise azli te'dip olund”*.

yorumlanabilir. Karşılaşılan hukuki bir boşluk, yönetici tarafından takdir yetkisi kullanılmak suretiyle doldurulacaktır. Elbette bu durumun ceza hukukunun kanunilik ilkesiyle bağdaşmadığını; ancak İslam Osmanlı Ceza Hukuku teorisinde mevcut olan tazir cezası kategorisi içerisinde değerlendirilebileceğini ifade etmek gerekir. Bu olay bize, Osmanlı Devleti'nin artık kabuk değiştirme aşamasında olduğunu göstermektedir. Bir yandan Batılı hukuk sistemlerinde olduğu gibi kanunlar konulmaya çalışılmakta bir yandan da klasik dönemde yüzyıllar boyunca uygulanan tazir cezası gibi hâkime çok geniş yetkiler veren bir hukuki düzenlemeden yararlanılmaya devam edilmektedir. Bu olay, geçiş sürecini göstermesi açısından önemlidir.

Klasik dönemde sıklıkla teşhir yaptırımına tabi tutulan suçlara bu dönemde ne gibi cezaların verildiğini belirlemekte fayda görüyoruz. İlgili dönemde pezevenklik suçuna ilişkin bir kayda rastlamadık. Namazların cemaatle kılınması¹²²⁸, namaz ve oruçların terk olunmaması için tembihle¹²²⁹ sıklıkla karşılaşılmaktadır. Örneğin 16/S/1269(29 Kasım 1852) tarihli Maliye Nazırına hitaben yazılmış yazıda “*Erkân-ı İslâmiye'den olan beş vakit namazın edası farizadan olunmasına binaen bu babda tekasülde bulunanların nasihatlerle ve bu suretle olmadığı takdirde hapis ve te'dibleri suretiyle teşvik ve sevk olunmaları*” istenmiştir¹²³⁰.

Klasik dönemde sıklıkla teşhir yaptırımına tabi tutulan diğer suçlardan yol kesme suçu kürek¹²³¹, sürgün¹²³², pranga¹²³³ ile cezalandırılmıştır.

¹²²⁸ Beş vakit namazın cemaatle kılınmasının teşvik edilmesine ilişkin kayıt için bk. 20/S/1267(25 Aralık 1850) BOA, A.}MKT.NZD., Gömlek No: 15, Dosya No: 22.

¹²²⁹ Namaz ve oruç ibadetlerine gereken ehemmiyetin gösterilmesi için ahaliye tenbihatlarda bulunulmasına ilişkin kayıt için bk. 15/S/1267(15 Haziran 1851), BOA, A.}MKT.NZD., Dosya No: 36, Gömlek No: 89.

¹²³⁰ BOA, C..DH., Dosya No: 243, Gömlek No: 12116. Beş vakit namazın cemaatle kılınması, tembellik yapanların tedibi hakkındaki yazı için bk. BOA, A.}MKT.UM. Dosya No: 118, Gömlek No: 63. Örnekleri çoğaltma imkanı vardır.

¹²³¹ Yol kesme suçundan dolayı Rumeli Ordusu Çavuşluğu'ndan atılan Ömer'in kürek cezasına çarptırılmasına ilişkin 15/Z/1268(30 Eylül 1852) tarihli yazı için bk. BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 58, Gömlek No: 22.

¹²³² Yol kesmek suçundan tutuklanan Çatalcalı Mahmud'un Akka'ya sürgününe ilişkin 21/Ra/1269 (28 Haziran 1853) tarihli yazı için bk. BOA, A.}MKT.MVL. Dosya No: 59, Gömlek No: 47.

¹²³³ Katl ve yol kesme suçunu işleyen Pazarcık Kazası'ndan Mustafa'nın prangaya konmasına ilişkin 05/N/1269(1853) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.NZD. Dosya no: 80, Gömlek no: 68.

Yalancı şahitlik için ise bahse konu dönemde hapis¹²³⁴ ve pranga¹²³⁵ cezası öngörülmüştür. Görülmektedir ki bu dönemde geçmişin getirdiği birikim yavaş yavaş terk edilmeye ve aynı suç tiplerine farklı cezalar verilmeye başlanmıştır.

3. 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu ile 765 sayılı Türk Ceza Kanunu Arasındaki Dönemde Teşhir Yaptırımı

1274/1858 tarihli Ceza Kanunu ilk iki ceza kanunnamesinden farklı bir şekilde hazırlanmıştır. İlk iki ceza kanunu “yerli” olarak kabul edilirken bu kanun, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilmiştir. Bununla beraber İslam Hukukundan gelen hükümleri de içermektedir. Bazı suçlar için fail, hem bu kanuna göre nizamiye mahkemelerinde hem de şahsi haklarla ilgili olduğu için şer’iye mahkemelerinde yargılanmıştır.

Bu kanun tez konumuz açısından ayrı bir öneme haizdir. Zira kanun doğrudan teşhir yaptırımına yer vermiştir. 1274/1858 tarihli Ceza Kanununda ve kanunun uygulanmasında teşhir yaptırımını incelemekten önce, iktibas edildiği kanunda teşhir yaptırımının yerini belirlemenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu sayede en azından teşhir yaptırımı açısından 1858 tarihli Ceza Kanununun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan hangi ölçüde iktibas edildiğini ortaya koymuş olacağız¹²³⁶.

¹²³⁴ Yalancı şahitlikten hapsedilmiş olan Malatyalı Mahmud ile Yazıcı Mehmed’in tahliyelerine ilişkin 14/Ş/1269(21 Temmuz 1853) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.NZD., Dosya No: 79, Gömlek No: 48.

¹²³⁵ Yalancı şahitlikten tutuklanan şahıslara pranga cezası uygulanmasına ilişkin 24/Ra/1269(1 Temmuz 1853) tarihli yazı için bk. BOA, A.}MKT.MVL. Dosya No: 59, Gömlek No: 58.

¹²³⁶ Kanunun Fransa’dan iktibas edildiği konusunda literatür hemfikirdir. Ancak hangi ölçüde iktibas edildiği tartışılmıştır. Bazı müellifler, 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun, Fransız Ceza Kanunun hatalar ihtiva eden bir tercümesi olduğu ve hemen hemen aynen iktibas olduğu fikrindedir; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTK Yay., Ankara 1996, s.100; Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, İstanbul 1994, c. I, s. 126. Bazı yazarlar ise kanunun İslam Hukukuna aykırılık teşkil etmeyen bir niteliğe sahip olduğu fikrindedirler; Ahmet Akgündüz, “1274/1858 Tarihli Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men-i İrtikâb Kanunnamesi”, **Belleten**, C. LI, sayı 199, s. 157–158; Cin, Akgündüz, **C. I**, s. 346. Bazı yazarlar da Kanunun esaslarının Fransadan alınmış olduğunu kabul etmekle birlikte büyük değişiklikler ve ilaveler yapıldığı fikrindedirler; Aydın, “Ceza”, s. 478–482; M. Akif Aydın, “Batılılaşma”, *DİA*, C. V, s. 162–167; Şentop, **Ceza Hukuku**, s. 89-91; Mustafa Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü*”, **Türk Hukuk Tarihi** Sayısı, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2005, s. 658. Fransız bir yazar ise 264 maddelik 1858 tarihli Ceza Kanun’unun sadece 126 maddesinin Fransız Ceza Kanunundan alındığını ifade etmiştir; George Young, **Corps de Droit Otoman**, C. VII, Oxford 1906, s. 1-54’dan aktaran Mehmet Gayretli, “1858 Osmanlı Ceza

a. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nda Teşhir Yaptırımı

Bilindiği üzere Fransız ihtilali sırasında 1791 yılında Fransa'nın ilk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir¹²³⁷. İhtilalin ardından 1959 yılına kadar uygulanacak olan 1810 tarihli Ceza Kanunu hazırlanmıştır¹²³⁸. 484 maddeden oluşan bu kanun kitaplar şeklinde tasnif edilmiştir. Suçun manevi unsurunu(mens rea) temel alan kanun suçları üçe ayırmıştır: suç, kabahat ve ihlal¹²³⁹.

Kanunun 6'ncı maddesine göre cezalar, acı verici, yüz kızartıcı ve daha ağır cezalar olarak üçe ayrılmıştır. Acı verici ve ağır cezalar ölüm, ömür boyu veya belirli bir süreliğine zorla çalıştırma, sürgün ve tek başına hapis cezası iken; teşhir, sürgün ve medeni haklardan mahrumiyet yüz kızartıcı ceza olarak tanımlanmıştır. Kanunun 9'uncu maddesi ıslah evinde tutuklu kalma, para cezası ve medeni ve ailevi haklardan belirli süreliğine yasaklanma şeklinde cezaların mevcut olduğunu göstermektedir.

Kanun teşhir yaptırımını hem ayrı bir ceza olarak kabul etmiş hem de diğer cezalarla birlikte uygulanabileceğini düzenlenmiştir. Gerçekten Mehaz 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunun 20'inci maddesine göre sürekli ağır çalışma, belirli bir süreliğine ağır çalışma veya sadece hapis cezasına mahkûm olanlar, cezaları infaz edilmeden önce, pazar yerinde herkesin görebileceği bir şekilde bir saatliğine teşhir edilecektir¹²⁴⁰. Madde teşhirin nasıl gerçekleşeceğini de içermektedir. Buna göre mahkûmun kafasına bir etiket veya levha geçirilecek ve o levhada mahkûmun adı, mesleği,

Kanunun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir kısmıyla İlgili Değerlendirmeler"; e-akademi dergisi, Sayı 106, Aralık 2010, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf> e.t.: 24.11.2012.

¹²³⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/French_Penal_Code_of_1791 e.t.: 24.11.2012.

¹²³⁸ <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=130446> 24.11.2012.

¹²³⁹ <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=130446> 24.11.2012.

¹²⁴⁰ "Whoever shall be condemned to perpetual hard labour; to hard labour for time; or to solitary imprisonment; shall, before he undergo his punishment, be set in the pillory in the market-place, and shall remain there exposed to the view of the people for one hour; above his head shall be placed a label, containing, in large and legible characters, his name, profession, dwelling-place (domicile), his punishment, and the cause of his condemnation." Kanun için bk. Çev. Tom Holmberg, **The Penal Code of France**, Translated into English, London, H. Butterworth, 1819; Fransız Ceza Kanununun maddelerini yapılan atıfların hepsinde bu kaynak esas alınmıştır.

http://www.napoleon-series.org/research/government/france/penalcode/c_penalcode.html

ikametgahı, cezası, mahkûmiyet nedeni yazılacaktır. Sadece teşhir cezasının da bu hükümdeki usule göre infaz edileceği 24'üncü maddede yazılıdır.

Mehaz Fransız Kanununun 25'inci maddesi hiçbir suçun milli ve dini bayramlarda ve Pazar gününde infaz edilemeyeceğine ilişkindir. Bu çerçevede teşhir yaptırımı da dini, milli bayramlarda ve pazar gününde infaz edilemeyecektir. Kanunun 28'inci maddesine göre de teşhir yaptırımına mahkûm olmuş bir kişinin, daha sonra *juri üyesi, izleyici/uzman* (viewer/expert), sadece bilgi vermek dışında *tanık* (an attending witness/temoin dans les actes), olamayacağı yazılıdır. Kanunun 36'ıncı maddesine göre de teşhir yaptırımının uygulandığı davalarda bir özet bastırılır.

Kanunun 56'ıncı maddesine göre daha önce bir suç işlemiş olan kişi bu kez hak mahrumiyeti (civil degradation) cezasını öngören yeni bir suç işlerse teşhir ile cezalandırılacaktır. Bu hüküm bize teşhirin şiddetinin hak mahrumiyeti cezasının şiddetinden daha ağır olarak yorumlandığını göstermektedir. Zira yeniden suç işlenmesi halinde esasında hak mahrumiyeti cezası verilmesi gerekirken teşhir yaptırımı verilmektedir. Aynı hükme göre ikinci kez işlenen suçun cezası teşhir veya sürgün ise bu kez, uygulanacak ceza sadece hapis cezası olacaktır. Bu bağlamda Fransız kanun koyucu teşhir ile sürgünü aynı şiddetteki cezalar olarak kabul etmiş ve hapis cezasını teşhir cezasından daha şiddetli bir ceza olarak değerlendirmiştir.

Kanunun 67'inci maddesine göre teşhir cezası almış bir kişinin iyi halli olması halinde (act with full knowledge / avec discernment), cezası bir yıldan aşağı, beş yıldan yukarı olmamak şartıyla ıslahevinde (house of correction) kalmaya çevrilebilecektir. Bu süre diğer cezaların dönüşümüne nazaran daha kısadır.

Teşhir yaptırımı ile ilgili genel ilkeleri bu şekilde belirleyen Fransız Ceza Kanununda hangi suçların teşhir ile cezalandırıldığını tespit etmek gerekmektedir. Kanunun 111'inci maddesine göre oy sandıklarının açılması, incelenmesinde kendisine güvenilen kişilerin oyları tahrif ettikleri, rakamlarda oynama yaptıkları, okuma yazma bilmeyen kişilerin oyları üzerinde

işaretleme yaptıkları açığa çıkar ise bu kişilere teşhir yaptırımı uygulanacaktır. Hükümün ilgi çekici kısmı suçun toplumun güvenini sarsacak suç tipinden olmasıdır. Zaten hükümde kendisine güvenilen kişilerden “...being entrusted in any scrutiny...” şeklinde bahsedilmektedir. İşte bu güveni sarsacak bir fiilin gerçekleşmesi durumunda uygulanacak yaptırım teşhir olarak belirlenmiştir.

Toplumdaki güven duygusunu sarsacak diğer suç tiplerine de teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Kanunun 143’üncü maddesine göre gerçek mühür, pulu veya damgayı haksız yere ele geçirip, bu malzemeleri devletin veya herhangi bir otoritenin veya özel kuruluşun zararına olacak şekilde kullanan veya uygulayan kişi teşhir ile cezalandırılacaktır.

Kamu görevlilerinin de teşhir ile cezalandırılabilceği Fransız Ceza Kanunun 177’inci maddesinde yazılıdır. Buna göre kendi görevi veya işi ile ilgili bir harekette bulunmak için herhangi bir söz veya taahhüdünü kabul eden veya hediye kabul eden idaredaki veya adliyede tüm kamu görevlileri, memurlar, denetçiler teşhir cezasına ve kabul ettikleri hediyein iki katı kadar para cezasına çarptırılacaklardır. Bu hüküm rüşvet suçunu tanımlamakta ve cezasını da görüldüğü üzere teşhir ve para cezası olarak belirlemektedir. Teşhir yaptırımının para cezası ile birlikte uygulanması bahse konu hükme ayrı bir önem katmaktadır. 178’inci maddeye göre rüşvet suçu teşhirden daha ağır bir cezayı gerektirecek fiil ile işlenecek olur ise bu kez faile bu ağır suçun cezası uygulanacaktır.

Kanunun 228’inci maddesine göre bir hâkime duruşma salonunda otururken silahsız ve herhangi bir yaralamaya yol açmayacak şekilde saldırıda bulunan kişi teşhir ile cezalandırılacaktır.

Teşhir yaptırımı ile cezalandırılan ilgili çekici olan bir başka suç da papazlara saldırı ile ilgilidir. Kanunun 263’üncü maddesine göre vazifesini ifa eden papaza saldıran kişi teşhir ile cezalandırılacaktır.

Görüldüğü üzere 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununda belirli bir usul ile gerçekleştirilen teşhir yaptırımı, yüz kızartıcı cezalardan sayılmakta, diğer bazı cezaların yanında verilebilmekte ve bu cezaya mahkûm olanların belirli

meslekleri veya vazifeleri yapmaları yasaklanmaktadır. Kanunda toplum güvenini sarsacak suç tiplerinde (örneğin, rüşvet, mühür fekki ve oy sayımı) ve dini ve adli görevlilere karşı işlenen saldırılarda teşhir yaptırımının uygulanacağı yazılıdır.

b. 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun Yürürlükte Olduğu Dönemde Teşhir Yaptırımı

1274/1858 tarihli Ceza Kanunu hazırlanmadan önce Meclis-i Ali Tanzimat'ta ve bu kurum bünyesinde oluşturulup başkanlığını Ahmed Cevdet Paşa'nın yaptığı komisyonda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalar sonucunda çeşitli örnekler veya taslaklar oluşturulmuştur. Biz de öncelikle taslak metinde teşhir yaptırımının yerini belirlemeye çalışacağız, ardından da kanunun kendisinde teşhir yaptırımını gözden geçireceğiz.

(1) Taslak Metinde Teşhir Yaptırımı

Mehmet Gayretli'nin tarafından yayınlanan taslak metinde teşhir yaptırımına yer verildiği görülmektedir¹²⁴¹.

Taslağın ikinci maddesi cinayet¹²⁴² suçunu, azab verici cezayı (Mücâzât-ı ta'zibiyyeyi) ve/veya rezil edici cezayı (mücazat-ı terziliyyeyi) gerektiren fiil olarak tanımlamıştır. Madde idam cezasını, teşhir ile beraber verilen süreli ve ömür boyu kürek cezasını ve kalebent cezalarını azap verici ve rezil edici cezalardan saymıştır. Ömür boyu sürgün ve ömür boyu rütbe ve memuriyetten mahrumiyet de hakaret edici ve rezil edici cezalardan sayılmıştır¹²⁴³. Görüldüğü üzere taslağın ikinci maddesi, kanundaki cezaları tasnif etmiştir. Bu tasnifin içerisinde teşhir ayrı bir yaptırım olarak girmemiş, azap verici ve rezil edici cezalardan olan kürek ve kalebent cezası ile birlikte uygulanacak ceza olarak öngörülmüştür. Ancak taslağın geneline bakıldığında teşhirin ayrı bir ceza olduğu anlaşılmaktadır. Zira 22'inci madde

¹²⁴¹ Taslak için bk. Gayretli, s. 4 vd. Taslak maddelerine yapılan atıflar bu eserden alınmıştır.

¹²⁴² Cinayetin kelime anlamı, büyük cezaları gerektiren suç olarak tanımlanmıştır; Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, "Cinayet" kelimesi, s. 161.

¹²⁴³ "Mücâzât-ı ta'zibiyyeyi veya mücazat-ı terziliyyeyi başka başka istilzam eden veya ikisini beraber müstelzim olan ef'âl cinayettir. Mücazat-ı idamiyye ve tazibiyye katl ve maatteşhir muvakkaten ve müebbeden küreğe konmak ve kalebent olmak maddeleridir. Nefy-i ebed ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet mücazat-ı tahkiriyye ve terziliyyedir."

“İdam ve teşhir cezaları sahib-i cinayetin müteallik olduğu din ve mezhebin eyyam-ı mahsusasında icra olunmaz” hükmüne amir olarak teşhiri ayrı bir ceza olarak kabul etmektedir.

Taslağın 10’uncu maddesi idam cezası infaz edilmeden evvel, infaz edilecek yerde kararın alenen okunması ile ilgilidir¹²⁴⁴. Burada da ceza alenileştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum ise cezaya teşhir vasfı yüklemektedir. Zira burada da herkesin o suçu ve cezayı bilmesi istenilmektedir.

Taslağın 12’inci maddesi kürek cezasından bahsetmektedir. Maddeye göre kürek cezasına çarptırılan herkes hakkından teşhir yaptırımı da uygulanacaktır. Bu konu taslakta şu şekilde kaleme alınmıştır: *“Kürek cezasına müstahak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icra olunur. Şöyleki cezaya hükmeden divan mazbatasının bir hülasası gayet kalın huruf ile yazılıp mücazat olunacak şahıs bulunduğu şehirde bir meydana veya memerrinnas olan bir mahalle götürülüp işbu hulasa göğsüne konularak iki saat orada tevkif ve halka irae olunduktan sonra ayaklarına demir konularak mahal-i mücazatına götürülür. Onsekiz yaşından aşağı olan ve yetmiş yaşından ziyade bulunan ashab-ı cinayet işbu teşhir kaidesinden muaf olacaktır.”* Hüküm teşhirden bahsederken onun bir yaptırım olduğundan ziyade bir usul olduğunu belirtmiştir. Zira teşhir *yaptırımından* değil *teşhir usul* ve *kaidesiden* bahsetmektedir. Kanaatimizce bu kavram farklılığı teşhirin yaptırım niteliğine zarar getirmemektedir. Kaldı ki 22’inci madde teşhir cezasından bahsetmektedir.

12’inci madde metni teşhirin nasıl gerçekleştirileceğine dairdir. Buna göre teşhir büyük harflerle kararın özetini içeren mazbatanın mahkûmun boynuna asılarak, bir meydana veya insanların sık gelip geçtiği bir yerde iki saat bekletilmesidir. Mazbatada sadece kararın özetinin yazılacaktır ve bekleme süresi iki saat olacaktır.

¹²⁴⁴ *“İdam zırde muharrer olan mevadda tayin olunan cinayetler ashabı hakkında caridir. Bu cünhaya mustahak olacak caninin cinayetinin sübutu ve hükmünü havi bâlâsı tuğra-yı gara ile muvaşşah olarak sadır olan emr-i ali evveleminde meydana siyasette alenen kıraat olunmadıkça ol canı katl olunmaz.”*

Taslak teşhir yaptırımına çeşitli açılardan sınırlama getirmiştir. Bunlardan ilki şahısta sınırlamadır; yani teşhir olunmayacak kişilerin tespittir. 12'inci madde teşhir yaptırımından muaf olacak kişileri de belirtmiştir. Buna göre on sekiz yaşından küçük olanlar ve yetmiş yaşından büyük olanlar teşhir yaptırımından muaftırlar. Teşhir yaptırımına getirilen ikinci sınırlama ise zamansal sınırlamadır. Taslağın 22'inci maddesine göre teşhir, suçlunun tabi olduğu din ve mezhebin özel gününde uygulanmayacaktır. Ancak buradaki sınırlama teşhirin hiç uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir. Dini veya mezhebi açısından özel olan günün geçmesinin ardından teşhir yaptırımı yine uygulanacaktır.

Taslağın kürek cezasını içeren diğer maddelerinde de mahkûmun önce teşhir edileceği daha sonra cezasını çekeceği yere gönderileceği yazılıdır¹²⁴⁵.

Taslağın 30'uncu maddesi hükmün ilanı şeklinde teşhir yaptırımına ilişkindir. Buna göre idam, ömür boyu veya süreli pranga, ömür boyu sürgün ve kalebent, süreli sürgün, rütbe tenzili ve medeni hakları kullanmama cezalarına haiz kararın özeti, kararın düzenlendiği eyalet merkezinde, suçun işlendiği kazada, kararın infaz edileceği yerde ve mahkûmun sakin olduğu yerde ilan olunacaktır¹²⁴⁶.

(2) 1858/1274 Tarihli Ceza Kanunu'nda Teşhir Yaptırımı

Teşhir yaptırımının taslak metnindeki durumunu inceledikten sonra Kanunun yürürlüğe girdikten sonraki halini araştıracağız. Taslağın 2'inci maddede sayılan cinayet suçu, kanunda 3'üncü maddede yer almıştır. Buna göre cinayet, taslaktan farklı olarak korkutucu cezayı (mücazat-ı terhibiye) gerektiren fiil olarak tanımlanmıştır. Kanun korkutucu ceza olarak da idam,

¹²⁴⁵ Madde 13: “Müebbeden kürek ba'det-teşhir dersaadette tersane-i amirede ve taşralarda devletçe tayin olunacak sair mahallerde caninin ayaklarında demir olarak ila vefatihi hıdemat-ı şâkkada istihdam olunmasıdır.” Madde 14: “Muvakkat kürek keزالik ba'det-teşhir devletin tayin edeceği yerlerde üç seneden onbeş seneye kadar demirbend olarak hıdemat-ı şâkkada kullanılmaktadır. Fakat beş seneden aşağı olan kürek cezası mahallerinde dahi icra olunabilir.”

¹²⁴⁶ “İdam ve müebbed veyahut muvakkat pranga ve nefy-i ebed ve kalebent ve nefy-i muvakkat ve ref-i rütbe ile hukuk-u şahsiyeden iskat cezaları hükmeden karar ve ilamların hulasa-i mealı evrak-ı mahsuse ile ilamın tanzim olduğu eyalet merkezinde ve cinayet ve kabahatin vukubulduğu kazada ve gerek ilamın icra olunacağı mahalde ve mücrimin sakin olduğu mevkide başka başka yaftalar yapıştırılarak ilan oluna.”

teşhir ile birlikte ömür boyu veya belirli süreliğine kürek ve kalebent, ömür boyu sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve medeni haklardan yasaklanmayı saymaktadır. Hemen ifade etmek gerekir ki, hem bu maddede de hem de cünha ve kabahatleri tanımlayan maddeler de teşhir ayrı bir ceza olarak düzenlenmemiştir.

İçinde bir şekilde teşhirin de bulunduğu bu cezalar, taslakta azap verici ve rezil edici cezalar olarak nitelendirilmiş iken, kanunda bu cezalar korku verici olarak vasıflandırılmıştır. Bu tespit, cezaya bakış açısını belirlemek açısından önemlidir. Teşhirle beraber uygulanan cezalar mahkûmu rezil etmesinden veya mahkûma azap vermesinden ziyade mahkûmu korkutmayı esas almaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu cezalar, taslakta cezanın doğuracağı sonuca odaklanmış iken, kanunda suç işlenmeden şahısta doğuracağı hissiyata odaklanmıştır. Yani taslağa göre bir şahıs, teşhir olunacağı için azap ve rezil olacağından dolayı suç işlemeyecek iken, kanuna göre teşhir olunmaktan korktuğu için suç işlemeyecektir.

Taslakta 10'uncu madde de yer alan idam cezası ile ilgili kararın infazdan evvel okunacak olması hususu kanunda ufak değişiklikler yapılarak 16'ncı maddede yerini almıştır. Buna göre idam cezası infaz edilmeden evvel mahkûm hakkında verilen karar “alenen” okunacaktır. Burada daha önce de belirttiğimiz gibi suç ve ceza alenileştirilmeye çalışılmaktadır.

Kanunun 19'uncu maddesi kürek cezasını tanımladıktan sonra taslakla aynı olacak şekilde teşhir yaptırımından bahsetmektedir: “*Kürek cezasına müstahak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icra olunur. Şöyleki cezaya hükmeden divan mazbatasının bir hülasası gayet kalın huruf ile yazılıp mücazat olunacak şahıs bulunduğu şehirde bir meydana veya memerrinnas olan bir mahalle götürülüp işbu hulasa göğsüne konularak iki saat orada tevkif ve halka irae olunduktan sonra ayaklarına demir konularak mahal-i mücazatına götürülür. Onsekiz yaşından aşağı olan ve yetmiş yaşından ziyade bulunan ashab-ı cinayet işbu teşhir kaidelerinden muaf olacaktır.*”

19'uncu madde teşhirin nasıl infaz edileceğini net bir şekilde izah etmiştir. Buna göre teşhir büyük harflerle kararın özetini içeren mazbatanın

mahkûmun boynuna asılarak, bir meydanda veya insanların sık gelip geçtiği bir yerde iki saat bekletilmesidir. Mazbatada sadece kararın özetinin yazılacaktır ve bekleme süresi iki saat olacaktır.

Teşhirin uygulanış prosedürüne daha sonraları Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye de katılmıştır. Gözden kaçırılmış olan 29.L.1283(1867) tarihli bir vesika kürek cezasına mahkûm olan kişilerin cezaları infaz edilmeden önce dosyanın Bab-ı Âli'ye gönderilmesinden ve Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'nin tetkikinden sonra bu cezaların infaz edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir¹²⁴⁷. Ayrıca kürek cezasına bağlı olarak infaz edilmesi gereken teşhir cezasının infazı sıkıntılı, meşakkatli kabul edilmekte; bu gibi kişilerin evrakları Meclis-i Vala'da tetkik edilerek kürek cezasının infazına gerek olmadığı yönünde karar verilmesi halinde teşhir cezasının uygulanmış olmasının hukuka aykırı olarak kabul edilmiştir. Yine üç sene ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanların cezalarının kürek cezasına çevrilerek işlemin doğrultulduğu düşünüldüğünden, bu kişiler hakkında da usulüne uygun bir şekilde sorgulama ve muhakeme yapıldıktan sonra dosyanın Bâb-ı Âliye gönderilmesi istenmiştir. Bâb-ı Âliden izin alınmadan teşhir ve kürek cezasının infaz edilmemesi ve bu kişilerin hapishanede tutulmaları ihtar

¹²⁴⁷ “Sûriye Vilâyetine

Eşkiyâya yataklık ve sirkat gibi töhmetleri irtikâb edüb muvakkat kürek ve habs cezâlarına müstehâk olan eşhâsın cinâyet meclislerinde usulüne tevfiķan istintâk ve muhâkemeleri bi'l-icrâ haklarında terettüb idecek muâmele-i cezâiyyenin evrâkı takdimiyle evvel emirde Bâb-ı Âli'den istizân olunarak icrâsı hakkında gönderilen tahrîrâtâ cevâben üç seneden ziyâde olmayan kürek ve habs cezâlarının her bir derecesi şimdiye kadar vilâyet ve eyâletlerde kable'l-istizân hükm ve tahrir olunagelmekde olmasına ve tahrîrât-ı mezkûrede beyân kılınan kararda şekâvet-i müstemirre ashâbından ma'adâ mücrimîn ve müttehimînin icrâ-yı mücâzâtlarının ale'l-utlâk istizân edilmesi lüzûmu anlaşıldığına mebnî zikr olunan iki nev' cinâyetlerden ma'adâ ashâb-ı töhmet ve kabâhatın tahrîr ve icrâ-yı mücâzât-ı kânûniyelerinde vilâyetce bir gûne hadd-i me'zûniyet olup olmadığının istîzâhına dâir 28 Cumade'l-uhra sene 83[1867] târîhli ve seksen dokuz numrolu varîd olan tahrîrât-ı behiyyeleri Meclis-i Vâlâ-yı ahkâm-ı adliyye havâle ile muhâkemât dâiresinde lede'l-mütâla'a kanûnen kürek ve kal'abentlik ve neyf cezâlarına müstehâk bulunan müttehimînin mücâzâtı bâ irâde-i seniyye icrâ oluna geldiğine ve kürek cezasının tetimmâtından olan kazıyye-i teşhîr ise şedâid-i mücâzâtından ma'dûd olarak o misillülerin Meclis-i Vâlâca evrâkının hîn-i tedkîkinde kürek cezâsına istihkâkı tasdik olunamadığı halde teşhîrin sâbıkâtı yolsuz olacağı misillü mahallince üç sene ve daha ziyâde habs cezâsına istihkâkı görünenlerin dahi kürek cezâsına inkilâb ile ta'dîli melhûz idüğinden o makûlelerin ber müceb-i iş'âr-ı sâbık usûlüne tevfiķan istintâk ve muhâkemeleri icrâ kılındıktan sonra evrâkının irsâliyle Bâb-ı Âli'den istizân edilmesi ve irâdesi iş'âr olunmaksızın teşhîr ve küreğe vaz' olunmayub mahbesde derece-i cinâyetine göre taht-ı tevkîfde tutulması husûsunun savb-ı sâmililerine ihtârı tebliğ olunmağla iş'âr-ı mezkûr dâiresinde iktizâsının icrâsına mezîd-i i'tinâ ve himmet buyurmaları siyâkında şukka.”; BOA, MVL, Dosya No 566, Gömlek No: 59'da yer alan vesikanın orijinali ek 10'dadır.

olunmuştur. Görüldüğü üzere bu tarihten itibaren teşhir cezasının infaz edilebilmesi için Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'den izin alınması prosedürü kabul edilmiştir.

Burada mühim olan bir başka mevzu da, bu maddeye daha sonradan eklenen fıkradır. 7 Zilhicce 1278/5 Haziran 1862 tarihinde yani kanun yürürlüğe girdikten yaklaşık 4 sene sonra teşhir yaptırımından muaf olanlarda değişiklik yapılmıştır. Buna göre bu tarihten sonra artık “*Ehl-i İslamdan ulema ve meşayih ve hutebâ ve eimme ile milal-i saireden sıfat-ı ruhaniyesi olanlar teşhir kaidesinden muaf ve müstesna tutulur.*” Yapılan değişiklik dini niteliğe sahip olan kişilere teşhir yaptırımının uygulanmasını önlemeyi hedeflemektedir. Sadece İslam dinine göre dini bir vasfa sahip olanlar açısından değil, diğer inançların din görevlileri de teşhir edilmeyecektir. Kanunun bu maddesi değiştirilinceye kadar ki süreçte bu nitelikteki kişiler teşhir edilmiş ve bundan dolayı da rencide olmuş olacaktı ki bu hükümde kendileri hakkında muafiyet talepleri göz önüne alınmıştır. Ancak BOA'de bu tarihler arasında bu özelliklere sahip kişilerin teşhir edildiğine ilişkin herhangi bir kayda rastlayamadık. BOA'de daha sonraki tarihte Bulgar Ruhani Liderin teşhir edildiği iddiasına ilişkin bir kayıt vardır. Bu hadise hukuka aykırı teşhir uygulamaları başlığı altında incelendiği için burada izah edilmeyecektir.

İslam uleması ve ruhani liderlerin teşhir edilmemesinin sağlanması yönündeki bu kanun değişikliği, istenilen hususun mevzuat açısından tamamlandığı anlamına gelmemiş; yeni bir hukuki sorun oluşturmuştur. Zira 1274/1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 47'inci maddesi Padişahın iradesi ile idam cezasının kürek cezasına, kürek cezasının kalebentliğe, müebbet kalebentliğin müebbet nefye, muvakkat kalebentlik ile hapis cezasının muvakkat nefye çevrilebileceğine ve açıkça padişah iradesi ve kanunnamede açık bir hüküm olmadığı müddetçe bir cezanın affının veya değiştirilmesinin veya hafifletilmesinin mümkün olmadığına ilişkindir¹²⁴⁸. Meclis-i Valay-ı

¹²⁴⁸ Madde hükmü aynen şöyledir: “*İdam cezasının küreğe ve kürek cezasının kalebentliğe, müebbet kalebentliğin nefy-i ebede ve muvakkat kalebentlik ile hapsin nefy-i muvakkata tebdili mutlaka irade-i mahsusa-i Hazreti Padişahiye menuttur. Ve ber vechi muharrer irade-i seniyye-i mahsusa olmadıkça*

Ahkam-ı Adliye'nin Muhakemat Dairesi'nin 28.Z.1278/26 Haziran 1862 tarihli vesikasından anlaşıldığı üzere İslam uleması ve ruhani liderler mezkur madde hükmü ve önceki emsal uygulamalar gereğince kürek ve kalebent cezası yerine nefiy cezası ile cezalandırılmaktadırlar¹²⁴⁹. Bu şekilde de kürek cezasına mahkûm olanlar teşhir cezasına çarptırılmaktan kurtulmaktadır. Ancak mezkur madde hükmüne göre kanunda açıkça bir hüküm ve padişah iradesi olmadığı müddetçe bir cezanın affı mümkün değildir. Bu durumda kürek cezasına mahkûm olmuş İslam uleması veya ruhani liderlerin cezaları nefiy cezasına çevrildiğinde haklarında uygulanması gereken teşhir cezası ortada kalmaktadır. Gözden kaçan bu vesika da bu noktaya işaret ederek, *“bu cihetle kürek cezasına müstehakk olanlar teşhîrden dahi korunmakda ise bu bâbda kânûnnâme-i mezbûrda mâdde-i mahsûsa ve sarahat olmadığından şu sûretin dâire-i kavânînce tasdîki veyâhûd o makûleler içün ahar bir mu'tedil ve münâsib cezâ te'sîs ve ilâvesi hakkında dâire-i mezkûreye mürâca'at olunur”* diyerek bu konuda kanunda açık bir hüküm olmadığına işaret etmiş ve ya bu uygulamanın tasdik edilerek onanmasını veya bu boşluğun doldurulması talep edilmiştir.

Taslak metinde teşhir cezasının mahkûmun dinine göre özel olarak nitelendirilecek günde uygulanmayacağı hükmü kanunda 22'inci madde aynen kabul edilmiştir.

Hükmün ilanı şeklindeki teşhir yaptırımı kanununda yerini almıştır. 33'üncü maddeye göre idam, ömür boyu veya belirli süreli pranga ve kalebent, ömür boyu sürgün, rütbe tenzili, medeni hakları kullanmama yasağı cezalarını içeren hükümlerin özetleri, kararın düzenlendiği eyalet merkezinde,

ve kanunnamede sarahat bulunmadıkça bir vech ile bir cezanın afvı veyahut tebdil ve tahfîfi caiz değildir”

¹²⁴⁹ “Bâb-ı Âlî Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye Aded 3 Dâire-i Muhâkemât

Ulemâ-yı İslâmiye ile tarîk-i rûhânî ve ruhbânda bulunanlardan kürek ve kal'abendlik cezâlarını mûcib cinâyeterle müttehim olanlar haklarında hâl ve sıfatlarına ri'âyeten ve kânûnnâmenin kırk yedinci maddesinde görülen mesâğa ve emsâl-i mesbûkasına istinâden nefy ile iktifâ edilmekte ve bu cihetle kürek cezasına müstehakk olanlar teşhîrden dahi korunmakda ise bu bâbda kânûnnâme-i mezbûrda mâdde-i mahsûsa ve sarahat olmadığından şu sûretin dâire-i kavânînce tasdîki veyâhûd o makûleler içün ahar bir mu'tedil ve münâsib cezâ te'sîs ve ilâvesi hakkında dâire-i mezkûreye mürâca'at olunur. Fî 7 Zi'l-ka'de sene 338[23 Temmuz 1920]”; BOA, İ.DUİT, Dosya No: 78, Gömlek No: 41'de evrakın orijinali ek 11'dedir.

suçun işlendiği kazada, kararın infaz edileceği yerde, mahkûmun sakin olduğu yerde, İstanbul'da ise Bâb-ı Zaptiye kapısında, eğer taşrada ise vilayet konağı kapısı önünde asılacaktır. Taslak ile metin arasındaki en önemli fark metinde ilan edilecek yerlerin çoğaltılmış olmasıdır. Zabtiye kapısında ve hükümet konağı kapısında ilan edileceği konusu taslak metinde mevcut değildir. Bu da göstermektedir ki hükmün ilanı şeklinde teşhir yaptırımından daha fazla yararlanılmak istenmektedir. Zira ilan ne kadar çok sayıda gerçekleşirse, toplumun ondan haberdar olması o kadar kolay olacaktır. Kaldı ki hükümet konakları genelde yerleşim merkezlerinde olduğu için buralarda ilan edilecek hususların daha kolay duyulacağı aşıkardır.

Kanunun ikinci babının beşinci faslı “*yalan şahitliği ve yalan yere yemin edenlerin cezaları*” başlığını taşımaktadır. Bu fasıl tez konumuz açısından önemlidir. Zira kanununda açık bir şekilde teşhir yaptırımından bahseden fasıl budur. 207'inci madde hükmüne göre “*cinayet*” ile ilgili bir davada töhmet altında olan kimsenin gerek lehinde gerekse aleyhinde yalan şahitlik eden şahıs “*badetteşhir*” muvakkaten küreğe konulur. Hüküm eğer yalancı şahitlikten ötürü töhmet altında bulunan kişi muvakkat kürek cezasından daha ağır bir cezaya mahkûm olursa, yalancı şahidin de daha ağır olan bu cezaya çarptırılacağını öngörülmektedir.

Esasında kanunun 3'üncü ve 19'uncu maddesi gereği, yalancı şahitlerin teşhir edileceği ortadır. Zira bu hükümler kürek cezasına çarptırılan kişilerin öncesinde mutlaka teşhir edileceklerine dairdir. Kanaatimizce 207'inci maddede yer alan “*badetteşhir*” ifadesine 3'üncü ve 19'uncu maddeler dolayısıyla gerek yoktur. Fakat kanun koyucu, yalancı şahitlere verilecek cezalarda teşhirin özellikle vurgulanmasını istemiş olacaktır ki 19'uncu ve 3'üncü maddeye rağmen metne koydurmuştur. Kanaatimizce bu isteğin gerekçesini klasik dönem Osmanlısı'nda yalancı şahitlere sıklıkla teşhir yaptırımının uygulanması oluşturmaktadır. Kanun koyucu geçmişten gelen birikimi yeni kanun hazırlanırken kullanmıştır.

Teşhir ve kürek cezasına mahkûmiyeti doğuracak yalancı şahitlik sadece “*cinayete*” ilişkin davalarda söz konusu olacaktır. Gerçekten 208 ve

209'uncu maddeler cünha ve kabahate ilişkin davalarda ve adi davalarda gerek lehe gerekse aleyhe yapılan yalancı şahitliği hapisle cezalandırmaktadır. "Cinayet" Kanunun 3'üncü maddesinde korkutucu cezayı (mücazat-ı terhibiye) gerektiren fiil olarak tanımlanmıştır. Kanun korkutucu ceza olarak da idam, teşhir ile birlikte ömür boyu veya belirli süreliğine kürek ve kalebent, ömür boyu sürgün, ömür boyu rütbe memuriyetten mahrumiyet ve medeni haklardan yasaklanmayı saymaktadır. Dolayısıyla cezası idam, kürek, kalebent, ömür boyu sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve medeni haklardan yasaklanma olan suçlarda yalancı şahitlik edenlere teşhir ve kürek cezası verilecektir.

Fasılın 212'inci maddesi teşhir yaptırımını açısından ayrı bir öneme sahiptir. Zira burada teşhir cezasının hapis cezası ile birlikte verileceği yazılıdır. Hapis cezası ile teşhir cezasının beraber uygulanacağını emreden başkaca hüküm mevcut değildir. Hükme göre kanuna veya hukuka göre davalarda yemin etmesi gerekip de yalan yere yemin eden kimse badetteşhir altı aydan aşağıya olmamak üzere hapis cezasına çarptırılacaktır. Bu hüküm, teşhirin ayrı bir müeyyide olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira kanunun 3 ve 19'uncu maddeleri gereği teşhir sadece kürek cezaları ile birlikte düşünülecekken bu hüküm sayesinde teşhir yaptırımının başka cezalarla birlikte uygulanabilen bir ceza olduğu ortaya konmuştur. Yine ifade etmek gerekir ki burada teşhir, kendi başına ceza olarak uygulanmamıştır. Diğer ceza uygulanmasından önce başvurulacak bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kanunun 3'üncü ve 19'uncu maddesi kürek cezasına mahkûm olanların teşhir yaptırımına da mahkûm olacağına ilişkindir. Şimdi hangi suçların kürek cezası ve buna bağlı olarak teşhir cezasına çarptırıldığını tespit edelim.

Kanunun 51'inci maddesine göre casusluk suçu muvakketen; askerî personeli veya zabıta personelinin düşman kesime kaçıranlar ise müebbeden kürek cezası ile cezalandırılacaktır. 52'inci maddeye göre de tersanede, limanlarda memuriyeti nedeniyle sahip olduğu resim, harita, askerî

hareketlere, askerî tertibata ve istihkama dair planları veya bunlardan birini düşmana verecek olan şahıslar üç seneden onbeş seneye kadar küreğe konulacaktır. 54'üncü maddeye göre düşman tarafından gelmiş olan casusları saklayan, gizleyen kişinin müebbeden küreğe konulacağı yazılıdır. Bu maddeye daha sonradan eklenen fıkraya göre de Osmanlı vatandaşı olup da savaş çıkarmak için yabancı bir memlekete giden kişiler, eğer bunların faaliyetleri nedeniyle savaş çıkacak olursa, müebbeden, eğer savaş çıkmayacak olursa da beş seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek cezasına mahkum edilecektir. Yine eklenen fıkraya göre Osmanlı Devleti'nde memur olup da memuriyetten dolayı yapacağı işi düşman devletin memurları ile birlikte devlete zarar verecek şekilde ifa edenler üç sene küreğe konulacaktır. 57'inci maddeye göre padişaha suikast teşebbüsü, fiili saldırı, kötü söz söyleme (itale-i lisan) fiilleri eşkıya ile birlikte gerçekleştirilirse eşkıyadan olan kişiler işledikleri suçun niteliğine göre müebbeden veya muvakkaten küreğe konulacaktır. 60'ıncı madde Osmanlı Devleti askerini isyana teşvik eden kişinin müebbeden küreğe konulacağına ilişkindir. 62'inci maddeye göre Osmanlı topraklarının bir kısmını zapt ve yağma gibi fiilleri gerçekleştirmek için oluşturulan eşkıya topluluğunun idaresinde yer almayan kişiler muvakkaten küreğe konulacaktır. 63'üncü madde ise bu kişilere yardım ve yataklık edenlerin muvakkaten küreğe konulacağına amirdir. 62'inci maddeye daha sonra eklenen ve kutta-ı tarik olarak belirtilen yol kesme suçuna da muvakkaten veya müebbeden kürek cezası öngörülmüştür. Daha sonra da yol kesicilik suçuna yardım ve yataklık edenlerin muvakkaten küreğe konulacağı yazılıdır.

Kanunun 119'inci maddesine göre tutuklu olan kişinin kaçması için alet edevat temin eden kişi ister memur olsun isterse normal vatandaş muvakkaten kürek cezası ile cezalandırılacaktır. 120'inci maddeye göre gardiyan cezası idam, kürek ve kalebent olan suçluyu para alarak kaçırırsa para cezasının yanında muvakkaten kürek cezasına çarptırılacaktır.

122 ve devamı maddelerde düzenlenen mühür fekki ve emanet eşya ve resmi evrakın tahrifine ilişkin suçlara ise kural olarak para ve hapis cezası

öngörölmüştür. Bu konularda kürek cezasına ve dolayısıyla teşhir yaptırımına muhatap olacak suçlu 128'inci maddede düzenlenmiştir. Buna göre mühür fekki, hırsızlığı ve tahribi ve evrak itlafını yapması için bu malzeme ve evraklardan sorumlu olan memura cebir ve saldırıda bulunan kişiye muvakkat kürek cezası verilecektir. Burada cezalandırılan memur değil, zorla bu işi yaptırandır.

136'ıncı maddeye göre de ihtilal veya fesadın olduğu bir zamanda telgraf hatlarından bir veya daha fazlasını tahrip eden veya bir şekilde işlemlerini engelleyen veya zabt ederek vazife görmesini engelleyen veya tamirini engelleyen kişiye para cezası ve muvakkaten kürek cezası verilecektir.

143, 144 ve 145'inci maddeler ise altın ve gümüş para taklidi yapan, çeşitli yöntemlerle değerini düşüren, bunları tedavüle sokan, bu tür paraların Osmanlı Devleti'nin sınırından girmesine sebep olanlar, kısacası kalpazanlık yapanlar kürek cezası ile cezalandırılacaktır.

148, 149, 152 ve 153'üncü maddeler ise resmi yazıları taklit eden ve ettiren, bu yazılarda tahrifte bulunan, memura has mührü takliden sahte mühür imal eden ve bunu kullanan, her türlü belgede sahte evrak kullanan veya bunu ülkeye sokan, tuğralı damgalardan birini taklit eden, memur olup da resmi evrakta bir şahıs lehine eklemeler yapmak suretiyle sahtekarlık eden, memur olup da kayıtları bilerek aslına uygun bir şekilde tutmayan kişiler muvakkaten kürek cezasına çarptırılacaklardır.

164'üncü maddeye göre şehir dışında, kasabada, köyde, insanların oturmadığı ve kullanımına tahsis olmayan yerlerde, ormanlarda, korularda, kendi mahsulü olmayan toprakta bilerek ateş yakarak telef olmasına sebep olan kişi, yani kundakçılık yapan kişi muvakkaten kürek cezasına mahkûm olacaktır. 165'inci madde ise kesilmiş odunu kereste yapan, kendi mülkiyetinde olmayan biçilmiş mahsulü ateş yakarak telef olmasına sebep olan kişi yine muvakkaten kürek cezasına çarptırılacaktır. Birinci bab, onaltıncı fasılda yer alan bu maddeye daha sonra eklenen fıkraya göre de

nizama aykırı bir şekilde bir yerde satmak ve kullanmak için barut bulunursa, barut sahibi kürek cezasına mahkûm olacaktır.

İkinci bab ilk fasılda adam öldürme ve müessir fiil suçları düzenlenmiştir. 172'inci maddeye göre kısas ve idam cezalarından af olunan katil müebbeden veya onbeş seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten küreğe konulacaktır. 174'üncü maddeye göre de bir kimse *mingayri taammüd* ile bir şahsı itlaf ederse onbeş sene müddetle küreğe konulur. 175'inci maddeye göre *muin-i katil* olan kimse muvakkaten küreğe konulur. 177'inci maddeye göre bir kimse bir şahsın cerh veya darb ile bir uzvunu keser veya kullanılmasını engeller ise hükmolunacak diyet cezası verildikten sonra üç sene küreğe konulur. Eğer suçlu bu durumu önceden tasarlayarak yapmış ise bu kez cezası on sene kürek cezası olacaktır. Bu maddeye daha sonra eklenen fıkra ile de katil kastı olmadan uygulanan darptan dolayı darba uğrayan ölürse fail beş seneden az olmamak üzere kürek cezasına çarptırılır. 180'inci maddeye göre öldürmek kastı ile silah çekmesine rağmen ölüm gerçekleşmemişse bu kişiye muvakkaten kürek cezası verilecektir.¹⁸⁴ ve 185'inci maddelere göre amir-i gayr-i mucbir¹²⁵⁰ adam öldürme ve müessir fiil suçlarında muvakkaten küreğe gönderilecektir. 191'inci maddeye göre bir kişi bir başka kişiden para veya eşya göndermesini, gerek kağıtla gerekse başka bir insanla bildirip, dediğinin yapılmaması halinde kendisini zarara uğratacağını bildirmek suretiyle tehdîd ederse küreğe mahkûm olacaktır.

192'inci madde, bir kişi darb veya başka bir şekilde hamile olan kadının çocuğunun düşmesine neden olursa, diyeti ödedikten sonra muvakkaten küreğe konulacağına dairdir. 193'üncü madde ise hamile kadına rızası olsun veya olmasın çocuğunu düşürmek için ilaç içiren doktor, cerrah ve eczacıların muvakkaten küreğe konulacağına ilişkindir.

İkinci babın üçüncü faslı tecavüz suçlarına tahsis edilmiştir. 198'inci maddeye göre bir adam bir kimseye cebren fiil-i şeni icra eder yani ırzına

¹²⁵⁰ Kanunun 184'üncü maddesine göre amir-i mucbir, emrettiği, kişi emrini yerine getirmediği takdirde emrolunan kişiyi öldürmeye muktedir olan kişi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda amir-i gayr-i mucbir ise bu güce sahip olmayan kişidir. Bu müessese İslam Ceza Hukukundaki mülci ikrah ve gayr-i mülci ikrahla yakından ilgilidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 247.

geçerse muvakkaten küreğe konulacaktır. 199'uncu maddeye göre de eğer fiil-i şeni veli, mürebbi veya aylıklı hizmetkarlar tarafından işlenirse beş seneden aşağı olmamak üzere muvakkat kürek cezasına mahkûm edilecektir. 200'üncü maddeye göre cebren fiil-i şeni henüz evlenmemiş kız hakkında vuku bulursa buna mütecasir olan kimse kürek cezasına mahkûm olacaktır.

203'üncü maddeye göre devlet memuru kıyafeti giyerek veya sahte isim söyleyerek veya sahte emir göstererek hükümet emri olmadan, hakkında herhangi bir hüküm bulunmadan, kanuna ve nizamata aykırı bir şekilde bir şahsı tutuklar veya rehin suretiyle saklarsa ise muvakkat kürek cezasına çarptırılacaktır. Burada eğer memur kılığına girmeden suç işlenirse ceza sadece hapis cezasıdır. 206'ıncı maddeye göre baliğ olmamış bir kız çocuğunu kaçıran kişi muvakkaten küreğe konulacaktır.

İkinci babın yedinci faslı hırsızlık suçunu düzenlenmiştir. 217 ve devamı maddelerinde hırsızlık suçu gece vakti, birkaç kişi ile, açıktan veya gizli bir şekilde silahlanmış halde, duvar yıkarak veya aşarak veya kilidi kırarak veya devlet memuru kılık kıyafetine girerek veya sahte zabıta emri kullanarak işlenirse fail kürek cezasına mahkûm olacaktır. 228'inci maddeye göre de çilingir esnafından birisi anahtar taklidi yaparak hırsızlık yaparsa muvakkaten kürek cezasına çarptırılacaktır. 229'uncu maddeye göre zorla bir kişiye borç senedi imzalatan kişi kürek cezasına çarptırılacaktır. 230'uncu maddeye daha sonra eklenen fıkraya göre ise kürek cezasına müstehak olan hırsızlık suçuna yardım eden kişiler de kürek cezasına çarptırılacaktır.

231'inci madde de ticaret kanuna göre hile ile iflas ettiği ortaya çıkan kişilerin küreğe konulacağını hükme bağlamıştır.

Sonuç olarak bütün bu maddelerde yazılmış olan suç tiplerinin hepsinde teşhir cezası da verilecektir.

(3) Mehaz 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu ile 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nu Teşhir Yaptırımı Açısından Kıyaslama

İki kanundaki teşhir yaptırımına ilişkin hükümleri yukarıda kendi başlıklarında ayrıntılıları ile incelemeye çalıştık. Şimdi ise iki kanundaki benzerlikleri ve farklılıkları teşhir yaptırımı açısından ele almaya çalışacağız.

İlk söylenmesi gereken mevzu, Fransız Ceza Kanununda teşhir tek başına ve ayrıca uygulanabilen bir yaptırım olarak düzenlenmiş iken Osmanlı Ceza Kanununda teşhirin tek başına ve ayrıca ele alınmış bir yaptırım olarak belirlenmediğidir. Gerçekten Fransız Ceza Kanunu'nun 6'ncı maddesi teşhiri ayrı bir yaptırım olarak düzenlemektedir. 1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesinde ise teşhir sadece kürek cezası ve istisnai olmak kaydıyla hapis cezasıyla birlikte uygulanabilen bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hal böyle olmakla birlikte Fransız Ceza Kanunu'nda da teşhir diğer cezalarla birlikte uygulanması zorunlu bir yaptırımdır. Fransız Ceza Kanununun 20'inci maddesine göre sürekli veya belirli süreliğine ağır işlerde çalışma cezası ve sadece hapis cezasına mahkûm olanlar öncelikle teşhir edilecektir. Bu durum Osmanlı Ceza Kanununun 19'uncu maddesinde yer alan kürek cezasına mahkûm olanların mutlaka teşhir olunacaklarına ilişkin norma benzemektedir. Her iki kanunda ortak olan nokta ağır işlerde çalışma cezasına çarptırılan herkesin mutlaka teşhir edileceğidir. Farklı olan nokta ise Fransız Ceza Kanunu'nun teşhir yaptırımdan daha fazla yararlanmak istemesidir. Zira Fransız Ceza Kanunu'na göre sadece ağır işlerde çalışma cezasına mahkûm olanlar değil, sadece hapis cezasına mahkûm olanlar da teşhir yaptırımı mahkûm olacaklardır. Osmanlı Ceza Kanunun sadece hapis cezası öngörülmüş olmasına rağmen, hapis cezasına mahkûm olanların teşhir edileceklerine ilişkin bir kayıt yoktur. Bu da Fransız kanun koyucunun, Osmanlı kanun koyucuya göre teşhir yaptırımından daha fazla yararlanmak istediğinin göstergesidir.

İki kanun arasındaki diğer fark da yaptırıma bakış açısında yatmaktadır. Fransız Ceza Kanunu teşhire, yüz kızartıcı cezalar kategorisinde yer vermekte iken, Osmanlı Ceza Kanununda böyle bir

kategori mevcut olmayıp, içinde teşhirinde bulunduğu kürek cezasını korkutucu cezalar olarak tanımlamıştır. Esasında Osmanlı Ceza Kanununun taslak metninde rezil edici (mücazat-ı terbiye) cezalardan ve bu cezaların içinde de teşhir ile birlikte kürek cezasından bahsedilmekteydi; ancak taslak metin haline gelirken bu ceza kategorisi ortadan kaldırılmıştır. Bu durumda Osmanlı Ceza Kanununun taslak metni, Fransız Ceza Kanununa daha çok benzemektedir.

Teşhirin nasıl uygulanacağı konusunda da her iki kanunda fark mevcuttur. Fransız Ceza Kanununa göre teşhir, mahkûmun kafasına üzerinde mahkûmun adı, mesleği, ikametgahı, cezası ve mahkûmiyet nedeninin yazılı olduğu bir levha olduğu halde, pazar yerinde herkesin görebileceği bir şekilde bir saatliğine bekletilmesi şeklinde gerçekleştirilecektir. Osmanlı Ceza Kanuna göre ise teşhir, üzerinde kalın harflerle yazılmış mahkeme kararının özetinin mahkûmun boynuna asılıp, cezalandırılacağı şehirde, meydanda veya insanların sık gelip geçtiği bir yerde iki saat halka gösterilmesidir. Her iki teşhirdeki ilk fark, Fransızların teşhir süresini kısa tutmasıdır. İkincisi Fransız Ceza Kanununda boyna asılacak levhada yazılacak şeylerin daha net olmasıdır. Üçüncüsü Osmanlı Ceza Kanununda nerede teşhir edileceği daha net bir şekilde yazılmıştır. Buna göre cezanın infaz edileceği yerde teşhir uygulanacaktır. Ayrıca insanların sık gelip geçtiği yer vurgusu yapılmıştır.

Teşhirden muafiyet konusunda da her iki kanunda fark vardır. Fransız Ceza Kanununda şahıs olarak teşhire bir sınırlama getirilmemişken, Osmanlı Ceza Kanununa göre 18 yaşından küçükler, yetmiş yaşından büyükler, dini niteliğe sahip olan kişiler teşhirden muaftırlar. Osmanlı Ceza Kanunu ayrıca mahkûmun dinine veya mezhebine göre özel gün olarak adlandırılan günlerde teşhir yaptırımının uygulanmayacağını hükme bağlamıştır. Fransız Ceza Kanunundaki 25'inci maddeden teşhirin dini, milli günler ile pazar günlerinde infaz edilmeyeceği anlaşılmaktadır. Zamansal muafiyette Osmanlı'nın bir adım daha ileri olduğunu ifade etmek gerekir. Zira Osmanlı din, millet ayrımı yapmadan herkesin kendi dini, mezhebini esas almak

kaydıyla teşhirden muafiyet getirmişken; Fransız Ceza Kanunu pazar günü diyerek sadece Hristiyanlar için kutsal sayılan günde teşhir yaptırımının uygulanmayacağını yazmıştır. Bu noktada elbette Osmanlı'nın bünyesinde barındırdığı çeşitli millet topluluklarının varlığını göz ardı edemeyiz. Kanunun herkes için eşit olması gerektiği yönündeki düşünceden kaynaklı olsa gerek ki teşhirden muafiyete böyle bir düzenleme getirilmiştir.

Teşhir yaptırımına tabi tutulmuş kişiler Fransız Ceza Kanununa göre jüri üyesi, izleyici/uzman ve sadece bilgi vermek dışında tanık olamayacaklardır. Osmanlı Ceza Kanununda bu konuda bir düzenleme yapılmamıştır.

Osmanlı Ceza Kanununda hükmün ilanı şeklinde teşhir yaptırımı mevcut iken, Fransız Ceza Kanununda böyle bir yaptırım düzenlenmemiştir.

Her iki kanunda aynı suç tiplerine teşhir yaptırımı uygulanmamıştır. Öncesinde de belirttiğimiz gibi Osmanlı Ceza Kanunun da tek başına teşhir yaptırımını öngören bir düzenleme mevcut değildir. Fransa'da oy sandıklarında gerçekleştirilen kanunu aykırılık durumu teşhir ile cezalandırılırken; Osmanlı Ceza Kanununda böyle bir suç tipinin olmadığını söylemek lazımdır.

Fransa'da mühür, pul ve damgayı ele geçirip kullanan kişi teşhir ile cezalandırılırken, Osmanlı Ceza Kanununda memura zorla mühür fekki yaptıran, sahte evrak düzenleyen kişi muvakkaten kürek cezasına çarptırılacaktır. İki suç tipi doğrudan birbirisinin aynısı değildir. Ayrıca Osmanlı Ceza Kanununda sadece teşhir değil, hem teşhir hem kürek cezası verilecektir.

Osmanlı Ceza Kanununun 67'inci ve devamı maddelerinde yer alan rüşvet suçuna kalebent, para ve memuriyetten azil cezası öngörülmüştür; kürek cezası ve dolayısıyla teşhir cezası belirlenmemiştir. Ancak Fransız Ceza Kanununda bu suç teşhir ile cezalandırılmıştır.

Osmanlı Ceza Kanununun 112'inci maddesine göre hâkime kötü söz söyleyen kişiye hapis cezası verilecektir. Ancak Fransız Ceza Kanununda

hâkime yaralama sonucu doğurmayacak ve silah kullanmadan gerçekleştirilecek bir saldırı teşhir ile cezalandırılmaktadır.

Fransız Ceza Kanunu papazların dini vazifesini yerine getirirken kendilerine saldıran kişilerin de teşhir ile cezalandırılacağına amirken; Osmanlı Ceza Kanununda imamların veya herhangi bir dini liderin dini vazifesini yerine getirirken saldıranların teşhir edileceğine ilişkin bir düzenleme yoktur. Hatta kanunun bu şekilde düzenlenmiş bir suç tipi dahi yoktur.

Her iki kanunu teşhir yaptırımı açısından ele aldığımızda özetle şunları söyleyebiliriz. İki kanun hükmü de teşhir yaptırımını farklı şekillerde kullanmıştır. Fransızların teşhire daha çok başvurdukları, muafiyet konusunda daha katı oldukları ortadır. Uygulanacak suç tiplerinde de iki kanun arasında pek benzerlik mevcut değildir. Sonuç itibarıyla 1274/1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun teşhir yaptırımı açısından birebir tercümesi olmadığını, fakat Fransız Kanunundan etkilenildiğini ifade edebiliriz.

(4) 1274/1858 tarihli Ceza Kanunu'nun Yürürlükte Olduğu Dönemde Teşhir Yaptırımı Uygulamaları

Bilindiği gibi 1274/1858 tarihli Ceza Kanunu Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra 1926 tarihinde kabul edilen 765 sayılı Kanuna kadar uygulanabilmiştir. Tezimizin bu bölümde üst başlıklarda ayrıntılı bir şekilde normlarını tespit ettiğimiz teşhir yaptırımının 765 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girene dek uygulanıp uygulanmadığını uygulandı ise usul ve işleyişini araştırmaya çalışacağız.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde teşhir yaptırımına ilişkin en bol kaynak bu dönemde mevcuttur. Belirtildiği üzere Kanunda sadece teşhir yaptırımı yer almamakta idi. Kanun sadece kürek ve istisnai olmak kaydıyla hapis cezasına mahkûm olanların teşhir olunacağına amirdi.

08/M/1276(7 Ağustos 1859) tarihinde Kaymakamlık tevcihi için sahte evrak düzenleyen Ayıntablı Ali Efendi'nin teşhir edilerek on sene müddetle küreğe konulması evrakta sahtekarlık suçunun cezasının teşhir ve kürek

olduğu normuna uygun olduğunun göstergesidir. Olayda Antepli Ali ve kardeşi Abdülkadir, İzmir valisi Kamil Paşa tarafından kaleme alınmış gibi bir evrak düzenleyip bu evrakı, Bab-ı Aliye göndermiştir. Ali savunmasında evrakın sahte olamadığını, Beyazıd'ta bir arzuhalciye yazdığını mührü de bir Acemden alıp bastığını beyan etmiş iken, Abdulkadir ise bu evrakı kardeşinin tanzim ettiğini kendisinin işin içinde olmadığını beyan etmiştir. Ancak kanunda sadece sahte mühür imal etmek değil, bu mühür ile işlem yapmak da suç olarak kabul edilmiş ve mezkur kişilere teşhir ve kürek cezaları verilmiştir¹²⁵¹.

1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde Kalpazanlık suçu da teşhir ile cezalandırılmıştır. Örneğin 26/B/1282(1867) tarihinde Adana'da ikamet edip, pamuk ticaretiyle uğraşan Yahudi milletinden Halebli Cabire Şumaa'nın hizmetkarları Yakob ve Helife marifetleriyle atik çeyrek altına benzer altın sarf etmesi sebebiyle yakalanması üzerine teşhir olunduktan sonra on sene müddetle küreğe konulup, söz konusu altınlar kırılarak kendisine teslim olunmuştur¹²⁵². Örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁵³.

Adam öldürme suçuna diyet ödendikten sonra teşhir ile birlikte kürek cezası verildiği vakidir. Örneğin 12 Muharrem 1277/31 Temmuz 1860'da vezir çiftliği kethüdası olup İzmit'in Bağcecik köyünde ikamet eden Ali Ağa, tamiri mümkün olmayan bir süpürge sapı ile çiftlik hizmetkarını öldürmüştür. Yapılan yargılama neticesinde Ali Ağanın veresesine diyetini ödedikten sonra Ceza Kanunun 174'üncü maddesine göre teşhir edilip on beş sene kürek cezasını çekmek üzere Bursa'daki Tersane-i Âmireye gönderilmesine karar verilmiştir¹²⁵⁴. Benzer şekilde örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁵⁵.

¹²⁵¹ BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 109, Gömlek No: 33.

¹²⁵² BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 53.

¹²⁵³ Kalpazan Kosti'nin tevkif tarihinden itibaren ba'de't-teşhir on sene müddetle küreğe konulmasına ilişkin 06/Za/1282(23 Mart 1866) tarihli belge için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1029, Gömlek No: 85.

¹²⁵⁴ BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 67.

¹²⁵⁵ Akşehir'de Hevarzem Aşireti'nden Mustafa'nın katili İbrahim'in teşhirden sonra İçil sancağı Gelendire İskeleyesi'nden Kıbrıs'a gönderilmesi hakkında yazılan emirnameye cevaben Konya valisinin tahriratına ilişkin 30/N/1276(1860) tarihli yazı için BOA, MVL, Dosya No: 597, Gömlek No: 61. Bektaş köyünden Cuma ve Huriye'yi öldüren Kırmacıoğlu İbrahim'in, teşhirden sonra vaz'ı kürek olunmak üzere Kıbrıs'a gönderilmesine ilişkin 05/M/1277(24 Temmuz 1860) tarihli evrak için bk. BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 46. Arslan köyünden Havva'yı döverek öldüren Söndüoğlu Mahmud ile maktulun veresesı arasındaki diyet meselesi halledildikten ve

Adam öldürme gibi suçları işleyerek eşkıyalık eden kişilerin yardımcılarını teşhir ile birlikte kürek cezası verilmiştir. 09/Za/1276(29 Mayıs 1860)'de Meşahir-i eşkıyadan kısasen idam olunan Topal Yusuf'un rüfekasından Zeybek Mehmed'in mahallinde teşhir edilerek müddet-i malume ile Kıbrıs Ceziresi'nde vaz-ı kürek olunması istenmiştir¹²⁵⁶. 2 Safer 1278/9 Ağustos 1861 tarihinde kaleme alınmış olan bir başka vesikada da Bozok

teşhirden sonra kürek cezası için Tersane-i Amire'ye gönderilmesine ilişkin 05/M/1277(24 Temmuz 1860) tarihli BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 47. Tortum kazası Sütbihan köyünden Ahmed'i öldüren Mustafa'nın diyet hususu tesviyesiyle mahallinde teşhirden sonra 15 sene kürek cezasına çarptırıldığına ilişkin 12/M/1277(31 Temmuz 1860) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 66. İzmid'in Bahçecik köyü Hüseyinabad kazası Söğüdü köyünden Sıdkıoğlu Hüseyin'i öldüren Harabatioğlu İbrahim, diyet borcu usulünce tesviye olunduktan ve mahallinde teşhirden sonra 15 sene müddetle Sinop'da vaz-ı kürek olmasına ilişkin 12/M/1277(31 Temmuz 1860) tarihli kayıt için bk. BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 68. Aynı fon ve aynı tarihli Sömbeki Adası'ndan Vasil'i öldüren Petra, memleketinde teşhirden sonra 15 sene müddetle Rodos'ta vaz-ı kürek olunmasına ilişkin kayıt için fonun 69 nolu Gömlek Numarasına bakınız. Tuzla kasabasında Demirci Nebai'nin katili kayınpederi Heci Dimitri'nin teşhir olunarak 15 sene müddetle Kıbrıs'da vaz-ı kürek olunmasına ve maktül-i merkumun validesinin deyninden hissesi olan mebalığın tekasit-i selase ile katil-i merkumun eda eylemesine dair 26/S/127(13 Eylül 1860)7 tarihli kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 785, Gömlek No: 15.05/Ra/1278(1861) tarihli Arapgirli Ali Efendi'yi öldüren oğlu Atf'ın Arapgir'de teşhir edildikten sonra müebbeden Ergani Madeni'nde küreğe mahkûm edildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, A.}MKT.UM., Dosya No: 498, Gömlek No: 70. 12/R/1278(1861) tarihli Ahmed'in katili Mustafa, mahallinde teşhir edildikten sonra kürek cezası ile Sinop'a gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, A.}MKT.UM, Dosya No: 507, Gömlek No: 32. 12/Ş/1278(12 Şubat 1862) Tarihli Urfa'nın Harran nahiyesinde Ayadi Aşireti'nden Hamo el-Bero'nun katili Esved'in teşhir edildikten sonra kürek cezasını çekmek üzere Akka'ya gönderilmesine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 761, Gömlek No: 49. 05/Z/1278(1861) tarihli Beni Rikab Aşireti'nden Mendil'in katili Şermuh, diyeti tesviyesinden ve teşhirinden sonra küreğe konulmuşsa da, vefat ettiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 762, Gömlek No: 104.18/R/1281(1865) Tarihli Ayazmend kazasında Mustafa'nın katili Hasan'ın teşhirinin icrası hakkında Karesi Meclisi'nin mazbatası için bk. BOA, MVL, Dosya No: 687, Gömlek No: 2. 07/R/1282(1866) Tarihli Bursa'da At Pazarı mevkiinde Zeybek Hadice'nin fuhuş yaptırdığı evin önünde mecruhan vefat eden İran tebeasından Rıza'nın katili olup Zilkade'nin on sekizinde hapsolunan Seyid Ali'nin ahaliye teşhir olunduktan sonra zabtiyeye koşularak Bab-ı Zabtiye'ye gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 106. 04/Ca/1282(25 Ekim 1865) Tarihli Yenişehir-i Fenar kazasına tabi Göleler karyesi ahalisinden Mehmed'in katili olup teşhiri akabinde on sene müddetle küreğe konulan Ahmed'in hapsine dair kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1028, Gömlek No: 53. 25/C/1282(1865) Tarihli Kayapa karyesinden Anahorlu İbrahim'in katili aynı karyeden İmamoğlu İsmail'in teşhirden sonra on beş sene müddetle küreğe konulmak üzere Zabtiye Müşirliği'ne gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 10. 03/Z/1327(16 Aralık 1909) tarihli Cinayat-ı mükerre ve şekavet-i müstemirre ahashından Frizovikli Receb bin Bilal, Üsküblü Kör Hüseyin bin Mustafa ve Priştineli Malik bin Abdurrahman ve Üsküb'ün Nezir karyeli Receb bin Şemu'nun idamlarına ve Yakovalı Receb bin Salih'in bade't-teşhir onbeş sene müddetle küreğe konulmasına Çernovir karyeli Eşref bin Sadık'ın beraatine irade-i seniyye sadır olarak tasdir olunan emr-i alinin leffen gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, BOE, Dosya No: 3676, Gömlek No: 275674. 25/Ş/1276(18 Mart 1860) tarihinde Yanya'nın Berat kazasına bağlı Lomos karyesi sakinlerinden Yakub'un katili Necib'in diyet cezasının tesviyesi ile teşhir edildikten sora Selanik Kalesi'nde küreğe konulmuştur; BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 115, Gömlek No: 51.

¹²⁵⁶ BOA, MVL, Dosya No: 784, Gömlek No: 61.

sancağı Selmanlı kazasında Gök Halil oğlu Hacı Osman Ağa'yı katleden Ali Osman hakkında, vereselerin bir kısmının kısas isteyip bir kısmının kısas istememesi üzerine, kısasın düştüğü ayrıca katile yardım eden “*Köse Mustafa oğlu Halil ve oda başı oğlu Mehmed ve diğer Halil'in dahi kanun-u ceza ahkamına tevfiikan mahallinde bade't-teşhir...*” üç sene küreğe gönderilmesine karar verilmiştir¹²⁵⁷. Bu suç tipi için de örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁵⁸.

Irza geçme suçu da kürek ve teşhir ile cezalandırılmıştır. 11 Muharrem 1277/30 Temmuz 1860 tarihinde kaleme alınan bir vesikada Konya'nın Ilgın kazası Zinciri Mahallesi ahalisinden Ahmed ve Mehmed Emin adlı kişiler, aynı mahallede sakin olan Abdullah'ın kızı Emine'ye mahalle içinde rastlamış ve tecavüz etmişlerdir. Konya meclisinin göndermiş olduğu yazıdan bu kişilerin suçu işledikleri ispatlanmış ve kanunun 198 ve 200'üncü maddeleri gereği muvakkaten küreğe konulmalarına hükmedilmiştir. Kişiler mahallinde teşhir edildikten sonra Ahmed dört sene, Mehmed Emin de 3 sene müddetle Kıbrıs'a küreğe gönderilmiştir. Ayrıca Ahmed'ten mihr-i müeccel alınmasına da karar verilmiştir¹²⁵⁹. Bu yöndeki örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁶⁰.

¹²⁵⁷ BOA, MVL, Dosya No: 615, Gömlek No: 65.

¹²⁵⁸ 29/Ra/1282(1866) tarihli Bergama ve Ayazmend taraflarında eşkıyalık yapan Burunsuz'un refik ve hizmetkârı olan Mustafa'nın mahallinde teşhir olunup onbeş yıllığına küreğe konulmak üzere Dersaadet'e gönderildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 112. 07/R/1282(1866) Tarihli Eşkıya Çepni taifesinden olup Karesi'de mevkuf bulunan Karalbrahim oğlu Ali, Kara Mehmed, Musa oğlu Halil ve diğerlerinin teşhirlerinin ardından beş yıllığına küreğe konulduklarına ilişkin kayıt için bk. BOA, BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 105. 28/Ca/1282(18 Kasım 1865) tarihli idam olunan meşhur şaki İngiliz'in rufekasından Panayot'un teşhirden sonra on beş sene müddetle küreğe konulmasına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1028, Gömlek No: 28.

¹²⁵⁹ “*Konya Vâlîsine ve Kıbrıs Mutasarrıfına Ilgın kazâsına tabi' Zincirli mahalle ahâlisinden Ahmed ve Mehmed Emin nâm kimesneler yine mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Abdullah'ın bîkr-i bâliğa kızı Emine'yi derûn-ı mahallede tesâdüf edüb üzerine hücum ile tutarak orada bulunan handek derûnuna indirüp merkûm Ahmed'in mezburenin cebren bîkrini izâle ve merkûm Mehmed Emin'in dâhi muahharan icrâ-yı fiil-i şen'i eyledikleri ikrârlarıyla tebeyyün ettiği Konya Meclisinin bâ-tahrîrât vârid olan mazbatası mefâdından anlaşılmış ve kanûn-ı cezânın yüz doksan sekizinci ve ikiyüzüncü maddelerinde bir âdem bir kimseye cebren fiil-i şen'i icrâ eder ya'nî ırzına geçer ise ânın muvakkaten küreğe konulması ve eğer böyle fi'il-i şen'i henüz bir ere tezevvüc olunmamış kız hakkında vukû'bulur ise buna mütecâsir olan kimesnenin işbu kürek cezâsından başka tazmîn vermeğe dahi müstehâk olması muharrer bulunmuş olduğuna binâen bu hükümlere tatbikân ve tarîh-i habslerinden i'tibâren mahallinde ba'de't-teşhîr merkûmândan Ahmed'in dört ve Mehmed Emin'in üç sene müddetlerle Kıbrıs'da vaz'-ı kürek olunmak üzere oraya gönderilmesi ve mezbûrenin bîkriyle tezevvücünde ne mikdar mihr-i mu'accel takdîrine istihkâkı var ise ol mikdâr şeyin dahi tazmîn akçesi olarak merkûm Ahmed'den alınıp merkûmenin pederine verilmesi Meclis-i Vâlâdan bâ mazbata ifâde olunmuş ve*

Çocuk düşmesine neden olan kişiler de teşhir ile cezalandırılmıştır. 17/Ca/1278(20 Aralık 1861) tarihinde Çankırı sancağına bağlı Maruf köyünden Mehmed Sadık'ın eşi Meryem'e tecavüze yeltenmesi ile hamile olduğu çocuğun ölmesine sebebiyet veren Kolçak Ali mahallinde teşhir

keyfiyet Kıbrıs mutasarrıfı Sa'âdetlü Paşa hazretlerine bildirilmiş olmağla zıkr olunan tazmîn akçesinin ol vechile tesviyesiyle merkûmânın ba'de't-teşhîr Kıbrıs'a irsâlleri ve kayıtlarına işâret olunmak üzere târîh-i habslerinin dahi bu tarafa iş'ârî lâzım geleceği beyânıyla şukka Konya vâlisî devletlû Paşa hazretlerine bildirilmiş olmağla merkûmların oraya vürûdlarında zıkr olunan müddetlerle vaz'ı kürek olunmaları iktizâ edeceği beyânıyla şukka Fî 11 Muharrem sene 277[30 Temmuz 1860]" BOA, A.MKT.MVL. Dosya No: 118, Gömlek No: 60.

¹²⁶⁰07/C/1277(1860) tarihili Saçıkaralı Aşireti'nden Mustafa'nın kızı Emine'nin ırzana geçen Mustafa Ali'nin mahallinde teşhir olunup tazminat alındıktan sonra kürek cezası verilmesi ve bu konuda kendisine yardımcı olan arkadaşlarının da hapsedilmesine ilişkin evrak için bk. BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 123, Gömlek No: 48. 25/Ş/1277(8 Mart 1861) tarihli Isparta'nın İğneci Mahallesi sakinlerinden Tuğcuoğlu Mustafa'nın oğlu Abdulhalim'e fiil-i şeni eden Ağlasonluoğlu Mustafa'nın, teşhir edildikten sonra Kıbrıs'a küreğe konulmak üzere gönderildiğine ilişkin evrak için bk. BOA, MVL, Dosya No: 608, Gömlek No: 66. 25/Ş/1277(8 Mart 1861) tarihli Hacıkaraklı Aşireti'nden Hacı Mustafa'nın kızının bıkını izale eden Mustafa Ali'nin pranga mahkûmu olarak teşhirinden sonra Kıbrıs'a gönderildiği, arkadaşları Mahmud ve Halil'in de birer yıl hapse mahkûm edildiğine dair Konya tahrirâtı için bk. BOA, MVL, Dosya No: 608, Gömlek No: 67. 17/Ca/1278(20 Aralık 1861) tarihli Adana'nın Çanakçı köyü ahalisinden Mehmed'in kızı Emine'yi zorla kaçırıp tecavüz eden Harputlu Ahmed'in mahallinde teşhir edilerek üç sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilmesine ilişkin kayıt için bk. BOA, A.}MKT.MVL, Dosya No: 136, Gömlek No: 3. 23/C/1282(1865) Tarihli Araç kazası ahalisinden Hatib İbrahim'in kızı Ümmügülsüm'ün bıkını cebren parmağıyla izale eden Şaban'ın teşhirden sonra üç sene müddetle küreğe konularak bıkır tazminatının da kendisinden tahsil edilmesine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 6. 07/B/1282(1865) tarihli Külâhdıvanı ahalisinden olup Hatiboğlu Emin'in zevcesi Zeyneb'in cebren ırzına geçen Kaymakçıoğlu Emin isimli şahsın teşhirinden sonra üç sene müddetle küreğe konulduğuna ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 19. 26/B/1282(1865) tarihli Sivas eyaleti Tozanlı kazasına bağlı Elisle karyesi ahalisinden Receb'in aynı karyeden Ömer'in kızının bıkını cebren izale etmesinden dolayı teşhir edilip bıkır tazminatı kendisinden tahsil edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmasına dair mazbata i.in bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 15. 22/Ş/1282(10 Ocak 1866) tarihli Konya eyaletinin Isparta kazasında Karaağaç mahallesi sakinlerinden Tolacioğlu Eyyüb'ün zevcesi Nazik Hatun'u cebren iğfal eden Danacının oğlu Mehmed, Çoşdanoğlu Mehmed, İzmirlioğlu İbrahim, Susatlıoğlu Mehmed ve Taktakoğlu Mehmed isimli şahısların teşhirden sonra dörder sene müddetle Konya'da küreğe konulmalarına ve firarilerin yakalanmasına dair mazbata için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 39. 18/L/1282(1866) tarihli Bolu sancağının Mudurnu kazasına bağlı Tepe karyesi ahalisinden Sarioğlu Ali isimli şahsın, Mustafa Efendi oğlu Mehmed'in yetişkin kerimesi Meryem'i cebren iğfal etmesi sebebiyle bıkır tazminatı kendisinden tahsil edilip teşhirinden sonra üç sene müddetle küreğe konulmasına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 81. 11/N/1283(1867) tarihli Muğla'ya bağlı Kiranis kazası ahalisinden Çobanoğlu Hasan Hüseyin'in, Kasımoğlu Mustafa'nın yetişkin kerimesi Meryem'in cebren bıkını izale etmesi sebebiyle bıkır tazminatı tahsil edilip teşhiri yapıldıktan sonra üç sene müddetle küreğe konulması, kendisine yardımcı olanlar hakkında delil elde edilemediği cihetle serbest bırakılmalarına dair mazbata için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 77. Konya'da kısasa idam kılınan Yusuf'un rüfekasından Deli Mustafa'yı ağaca bağlayıp yakmaya teşebbüs ederek akçesini alan ve Mustafa'nın zevcesi Alime'yi cebren tenkih eden Mehmed'in, teşhirden sonra Kıbrıs'a gönderilmesi hakkında yazılan emirnameye cevaben Konya valisi şukkası için bk. BOA, MVL, Dosya No: 597, Gömlek No: 62. 14/M/1279(12 Temmuz 1862) Tarihli Şaki Kaptan Yorgi Karboloki'nin idam olduğu ve refikinin dahi teşhirden sonra onbeş sene müddetle vaz-ı kürek olunacağına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 951, Gömlek No: 74.

edilerek üç sene müddetle Sinop'ta küreğe konmuş ve ölen çocuk için belirlenen miktar gümrüğün Meryem'e teslim edilmiştir¹²⁶¹.

Hırsızlık suçu da teşhir ve kürek ile cezalandırılmıştır. 15 Cemaziyelevvel 1278(18 Kasım 1861) tarihli bir vesikada Karalum kazalı Kıbtî Hasan ve Mehmet ustaları Durak ile beraber Rusçuk kazasına bağlı Karalöm karyeli Soti'nin gece dükkanının duvarını delerek belli bir miktar malını çaldıklarını ikrar etmişlerdir. Ustaları Durak ise inkar etmiştir. Yapılan yargılamada Durak'ın suçu işlediği sübuta ermediği için tahliye edilirken diğer suçlular Ceza Kanunu'nun 220'inci maddesine göre teşhir edilerek 3'er sene Vidin'e kürek cezası çekmek üzere gönderilmiştir¹²⁶². Bir başka örnekte de Meclis-i Vala tarafından Aydın sancağı Tire kazasında dükkan kurup akçe çalmasından dolayı teşhir ve kürek cezasına çarptırılan Bergamalı Nazır Ahmed'in İzmir'de tevkif edilmesi için İzmir Valisine karar gönderilmiştir¹²⁶³. Hırsızlık suçuna teşhir ve kürek cezası verildiğine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁶⁴.

¹²⁶¹ BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 136, Gömlek No: 4.

¹²⁶² BOA, A.}MKT.MVL., Dosya No: 135, Gömlek No: 86.

¹²⁶³ BOA, A.}MKT.UM., Dosya No: 416, Gömlek No: 52.

¹²⁶⁴ BOA.19/M/1282(14 Haziran 1865) tarihli Akhisar kazasına bağlı Doluca karyesi sakinlerinden Kaye isimli kadının mağazasının geceleyin duvarını delerek eşyasını çalan Kıptî Mustafa'nın, çaldığı eşya kendisinden tahsil edilip, teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulduğu hakkında Bosna valisinin cevabı için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1015, Gömlek No: 81. 06/S/1282(1 Temmuz 1865) tarihli Gaspçı Kostandi, Kosta ve refiklerinin teşhir edildikten sonra vaz-ı kürek olunduklarına ve hapis tarihlerine dair Tırhala Mutasarrıflığı'nın şukkası için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1016, Gömlek No: 96. 25/S/1282(20 Temmuz 1865) tarihli Filibeli Raşid ve Çakıroğlu Ahmed isimli şahısların Edirne'deki taş mektebin kapısını açarak içeriden Kelam-ı Kadim ve mangal çalmaları sebebiyle sorgulamalarından sonra teşhir olunarak üçer sene müddetle Edirne'de küreğe konulmalarına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 1015, Gömlek No: 62. 23/C/1282(1866) tarihli Kastamonu ahalisinden Kitapçı İsmail Efendi'nin eşyasını gasp eden Hasan Koca oğlu Mustafa'nın teşhirden sonra dört sene müddetle mahallinde küreğe konulduğu, firari arkadaşının ise yakalandığında keyfiyetin bildirileceğine ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 7. 07/B/1282(1866) tarihli Maraşlı hırsız Veli ve Deli Mehmed'in teşhirden sonra mahallinde üç sene müddetle küreğe konulduğu, mezkur Mehmed'in nefsanियeti sebebiyle taht-ı kefaletten de ihrac olunduğuna ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 21. 07/N/1282(1866) tarihli Tütüncü esnafından Tavid'in geceleyin dükkanının kepengini kırarak içeriye girmişken yakalanan Eskicioğlu İranos'un teşhirinden sonra üç sene müddetle küreğe konulduğuna ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 133.16/L/1282(1866) tarihli Kastamonu sancağında Tepeler karyesi ahalisinden Neşiroğlu Mustafa'nın, yine aynı karyeden Yetimoğlu'nun geceleyin hanesine girip eşyalarını çalması sebebiyle teşhirinden sonra üç sene müddetle Sinob'da küreğe konulmasına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 108. 06/Za/1304(27 Temmuz 1887) Tarihli Selanik'in Timurhisar kasabasından Bekir b. Mustafa'nın soygun, gasb ve şekavetinden dolayı teşhir edildikten sonra, Selanik'te bulunan Beyazkule'de küreğe mahkûm edildiğine ilişkin kayıt için bk. BOA, DH.MKT. Dosya No: 1435, Gömlek No: 7.

Yalancı şahitlik suçuna teşhir yaptırımı verildiği de vakidir. 04/Ra/1277(16 Mart 1861) tarihinde Şahid-i zor töhmeti ile müttehim olup Ceza Kanunnamesi'ne tatbikan teşhir edilerek üç sene müddetle kürek cezasına çarptırılan İmamizade Arif Efendi, babası Hacı Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan af dilekçesine istinaden cinnet geçirdiği için tahliye edilmiştir¹²⁶⁵. Aslında 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde göre yalancı şahitliğin cezası kürek değil hapis cezasıdır. Fakat uygulamaya baktığımızda teşhir ile kürek cezasının yalancı şahitler için de uygulandığını görmüş oluyoruz. Kanun gereği yalancı şahitlere yafta takarak hapis edildiğine ilişkin örnekler de mevcuttur. Mesela, 26/Ş/1282 tarihinde İnebolulu Hacı Mehmed Ağa'nın hizmetinde iken dolabını kırıp akçesini çaldığı suçlamasıyla Yani isimli şahıs aleyhinde şahitlik yapan eşhasın yalancı şahit oldukları ve sabıkaları bulunduğu anlaşılmamasıyla boyunlarına yaftalar takılarak teşhirlerinden sonra hapsolünmüşlar ve mezkûr Yani de tahliye olmuştur¹²⁶⁶.

Bu dönemde müessir fiil de teşhir ile cezalandırılmıştır. 17/Ca/1278(20 Aralık 1861) tarihinde husumetten dolayı Üsküp Gümrük Kâtibi Molla Hasan'ın büyük yatağan bıçağı ile sağ elinin bileğinden damar ve sinirleri kesen, sol elinin ise serçe parmağını yaralayan Mısırlı Hasan Oğlu Saaddetti'nden yapılacak ameliyat masrafı ile belirlenecek diyetin tahsil edilerek teşhir edildikten sonra Selanik'te beş sene küreğe konulmasına hüküm verilmiştir¹²⁶⁷. Bu olayda mahkûm suçunu inkar etmiştir; ancak şahitlerin ifadeleri "*carih-i merkumun ol gece mecruh mumaleihin kırk elli adım arkasında gezmesi ve cerhin vukuunu müteakip carihin firar eder iken görülmesi ve hükümete hin-i celbinde parmaklarında kan müşahede olunması*" suçun sübut etmesi için kafi görülmüştür. Ceza Kanununun 177'inci maddesine göre de teşhir ve beş sene kürek cezasına çarptırılmıştır.

¹²⁶⁵ BOA, MVL, Dosya No: 785, Gömlek No: 8.

¹²⁶⁶ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 49.

¹²⁶⁷ BOA, A.}MKT.MVL. Dosya No: 136, Gömlek No: 7.

Müessir fiil suçu işlemiş olan kişilere de teşhir cezası verildiğine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁶⁸.

Yol kesme suçu da teşhir ile cezalandırılmıştır. Örneğin 20 Teşrin-i Sani 1307(2 Aralık 1891) tarihli belgede sürekli olarak eşkıyalık yapan kişilerden olup, tekrar eşkıyalık yapmak üzere Yunanistan'a kaçıp, devlet hududuna tecavüzde bulunmak üzere yakalanan Tanaş Balaço adlı kişi Ceza Kanunun 62'inci maddesine eklenen fıkraya göre teşhir edildikten sonra idam cezası ile cezalandırılmıştır. Harb mahkemesinin vermiş olduğu karar Padişah tarafından da onaylanmış ve icra edilmesi istenmiştir¹²⁶⁹.

Kanunun 62'inci maddesinin ek fıkrası şu şekildedir: *“Dağlarda ve kırlarda müsellağ oldukları halde gezerek rat geldikleri yolcuları tutup soymak fazihasını irtikap eden eşhas ki kutta-i tarık tesmiye olunurlar, bu makuleler hal ve sıfatlarına ve derece-i şekavetlerine göre muvakkat veyahut müebbet kürek cezası ile mücazat olunur. Fakat içlerinde bu cinayette sabıkalı ve şekavet-i müstemirre eshabından olanlar veyahut tuttukları eşhasa işkence ve gaddarane surette eziyet edenler veya kat'-ı tarık yolunda adam öldürmüş bulunanların idamlarına hüküm olunur.”* Kanun hükmü had suçlarından olan kat-ı tarık'ı düzenlemektedir. Hükmün bizi ilgilendiren kısmı yol kesme suçunu sürekli hale getiren kişilerin idam ile cezalandırılacağını belirten kısımdır. Yol kesme suçunu tekerrür ederek işlemesi veya bu konuda sabıkasının olması Tanaş Balaço'nun idam edilmesine sebep olmuştur.

Hadise ile dikkat edilecek bir diğer nokta, idam cezasına mahkûm olanların teşhir edilecekleri yönünde bahse konu kanun hükmünde bir ifade olmamasıdır. Gerçekten kanuna eklenen ilavede idam cezasına mahkûm olanların önce teşhir edilecekleri ardından idam edilecekleri yönünde bir açıklama mevcut değildir. Kanunun 16'ıncı maddesinde idam cezasının infaz edilmeden evvel idam olunacak yerde kararın alenen okunacağı yazılıdır. Bu hükümde doğrudan sanığın teşhirinden bahsetmemektedir. Ancak daha hafif

¹²⁶⁸ 08/B/1282(1866) tarihli Elbistan'ın Ketizman karyesinden Apo'nun gözünü çıkarmış olan Nergele karyeli Alo'nun teşhirden sonra üç sene müddetle Maraş'ta küreğe konulduğuna ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 22.

¹²⁶⁹ Belgenin orijinali ek 8'dedir; kayıt için bk. BOA, DH. MKT, Dosya No: 1896, Gömlek No: 75.

olan muvakkat kürek cezası veya müebbet kürek cezalarında, infazdan evvel teşhir edileceği daha önce belirtildiği gibi kanunidir. İdam cezasına mahkûm olmuş bir kişinin öncesinde kanunda hüküm olmamasına rağmen teşhir edilmesini cezanın kanuniliği ilkesiyle bağdaştırmak mümkün değildir. Burada uygulayıcı, daha az şiddetli bir cezada teşhire hükmedilebilirken daha çok şiddetli bir cezada teşhire hükmetmede sakınca olmadığını düşünmüş olabilir. Ayrıca bu cezanın daha hafif şekilde işlenmesi halinde verilecek cezalar kürek cezalarıdır. Kürek cezalarında teşhir usulünün uygulanacağı da kanunidir. Bu suç da suçun nitelikli hali olduğu için teşhir usulünün bu suçların devamı olan suçta da uygulanabileceği düşünülmüş olabilir.

Bir başka örnek vermek gerekirse; 23/C/1282(1866) tarihli kayda göre Ekrad taifesinden olup Darendeli Feyzullah ve Bayram'ın yolunu keserek emval ve eşyasını gasp eden Ömer, Mehmed, İsmail ve Halil teşhir edilerek onbeşer sene müddetle küreğe konulmuşlardır¹²⁷⁰. Bu suç tipine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁷¹.

Bahse konu dönemde suçun mağdurunun başka ülke vatandaşı olması, cezanın teşhir olmasını engellememiştir. Bir başka ifade ile kanunda kürek ve teşhir cezası verilmesi amir olan bir suçun mağdurunun yabancı ülke vatandaşı olması, cezanın değişikliğe uğrayacağı anlamı taşımamaktadır. Arşiv belgelerinde konuyla ilgili olarak bir dokümanı bu görüşümüzü doğrular niteliktedir:

“Ma'rûz-ı câker-i kemîneleridir ki,

Fî 19 Rabî'i'l-Evvel Sene 82 ve Fî 31 Temmûz Sene 81 [12 Ağustos 1865] Ta'rîhleri ve Yiğirmi dört Numerosı'yla Dâ'ire-i Ümûr-ı Dâhiliyye'den şeref-nazîr u tesyîr buyurılan Emr-nâme-i Sâmi-i Vekâlet-penâhîleri'nden Burûsa'da Atpâzârı nâm mahallede kâ'in Zeybek Hadîce'nin fevâhişe mahsûs hânesi önünde mecrûhan vefât iden Îrân Devleti Teb'ası'ndan Ramezân'ın kâtili bulunan Seyyid 'Alî'nin, maktûl-i merkûmun

¹²⁷⁰ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 4.

¹²⁷¹ 19/L/1282(1866) tarihli Ladik kazasına tabi Aktaş karyesinden Çöpbacak Mustafa ile Çerkes muhacirlerinden Şıralık isimli şahısların, Canik'e bağlı İbasa kazası ahalisinden Mehmed'in önüne çıkıp para ve eşyasını gasbetmeleri sebebiyle teşhirden sonra beşer sene müddetle Amasya'da küreğe konulmalarına ilişkin kayıt için bk. BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 113.

veresesinin ve yâhûd vekîllerinin zuhûrunda îcâb-ı Şer'îsi icrâ kılınmak ve on beş sene müddetle Tersâne-i Âmire'de vaz'-ı kürek olunmak üzere ta'rîh-i habsi gösterilerek Bâb-ı Zabtiyye'ye irsâl ü isrâ ve keyfiyyetin başkaca, Makâm-ı Âlî-i Vekâlet-penâhîleri'ne dahî 'arz u inbâsı irâde buyurulmuş ve merkûmun habsi, Seksen bir Senesi Zi'l-ka'desi'nin On sekizinci Günü'nde vâkı' olduğu Meclis-i Tahkîk'den ifâde olunub anın üzerine kendüsi bi't-teşhîr Zabtiyye'ye teslîmen, Bâb-ı Zabtiyye'ye tesyâr ve keyfiyyet, Zabtiyye Müşîri Devletlû Pâşâ Hazretleri'ne dahî beyân ü iş'âr kılınmış olmağla, ol bâbda Emr u Fermân, Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 4 Rabî'i'l-Evvel Sene [12]82 ve Fî 14 Ağustos Sene [12]81[28 Temmuz 1865]

Mutesarrıf-ı Eyâlet-i Hudâ-vend-gâr

[Mührü]: HAMDÎ¹²⁷²

Belgenin özü şu şekildedir. Bursa'nın Atpazarı mahallesinde Zeybek Hatice'nin fuhuş yaptırdığı evin önünde İran vatandaşı olan Ramazan adlı kişi, "mecruhen" öldürülmüştür. Katil Seyyid Ali adında birisidir. Katil, maktulün mirasçıları veya vekilleri huzurunda şeri hukuka göre yargılanmak ve on beş sene Tersane Müdüriyetinde kürek cezasına çarptırılmak üzere Zabtiye dairesine teslim edilmiştir. Konudan sadaret makamının da bilgilendirilmesi uygun görülmüştür. Meclis-i Tahkikattaki dosyadan Seyyid Ali'nin 18 Zilkaide 1281/14 Nisan 1865 senesinde hapsedildiğini anlaşılmıştır. Bunun üzerine katilin teşhir edilmesi için Zabtiyeye teslim edilmiş ve durumdan Zabtiye mareşali de haberdar edilmiştir.

Kaydı mühim kılan konu, mağdurun yabancı ülke vatandaşı olması halinde dahi suçluya verilecek cezanın değişmediğini göstermesidir. Olayda maktul İran tebaasından katil ise Osmanlı tebasındadır. Bu durumda dahi katil muadil örneklerde olduğu üzere kürek ve teşhir cezası ile cezalandırılmıştır.

¹²⁷² Belge BOA, MVL, Dosya No : 741, Gömlek No: 106'da bulunmaktadır. Orijinal hali ek 21'dedir.

4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Ceza Hukukunda Teşhir Yaptırımında Görev Alan Memurlar

Arşiv kayıtları Tanzimat sonrası teşhir yaptırımında görev alan değişik görevlilerin mevcut olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki Zabtiye müşiriyetidir. 14 Ağustos 1281/26 Ağustos 1865 tarihli belgede adam öldürme suçundan dolayı teşhir ve kürek cezasına mahkûm olmuş olan Seyyid Ali adlı mahkûm, "... *bi't-teşhir Zabtiyye'ye...*" (teşhir edilmek üzere Zabtiye Müşiriyetine) teslim edilmiştir¹²⁷³. Zabtiye Müşiriyeti, Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1840-1879 tarihleri arasında memleket içi güven ve emniyet işleriyle ilgilenen dairesidir¹²⁷⁴. Bu belge ile Zabtiye dairesinin teşhir cezasının infazında görevli makam olduğunu anlamış oluyoruz. 1861 tarihinde yürürlüğe giren "*Kuvve-i Zabtiyenin Vazife-i Mülkiye ve Askerîyesi*" adlı nizamnamenin ilk 6 maddesi zabtiyelerin görevlerinden bahsetmektedir. Bu hükümlere göre ahalinin emniyetin sağlamak üzere her türlü tedbiri alacak olan zabtiye askerleri, ayrıca mülkiye memurları tarafından kendilerine verilen emirleri yapmakla yükümlü tutulmuşlardır¹²⁷⁵. Zabtiye Müşiriyetinin teşhir yaptırımında görev alan temel kurum olduğuna ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür¹²⁷⁶.

Teşhir cezasının infazında görev alan diğer görevliler de jandarma, redif askerî teşkilatı¹²⁷⁷ ve belediye çavuşudur. Orijinali ek 12'de sunmuş olduğunuz bir kayda göre, bozuk emekleri narhtan fazla fiyata sattıkları için teşhir edilen fırıncıların teşhir cezası infaz edilirken, usule uygun hareket

¹²⁷³ "... Makâm-ı 'Âlî-i Vekâlet-penâhîleri'ne dahî 'arz u inbâsî irâde buyurulmuş ve merkûmun habsi, Seksen bir Senesi Zi'l-ka'desi'nin On sekizinci Günü'nde vâkı' olduğu Meclis-i Tahkîk'den ifâde olunub anın üzerine *kendüsi bi't-teşhîr Zabtiyye'ye teslimen*, Bâb-ı Zabtiyye'ye tesyâr ve keyfiyyet, Zabtiyye Müşiri Devletlü Pâşâ Hazretleri'ne dahî beyân ü iş'âr kılınmış olmağla, ol bâbda Emr u Fermân, Hazret-i men lehü'l-emrindir..." Belge BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 106'da yer almakta olup orijinal hali tezimiz ekinde mevcuttur.

¹²⁷⁴ Devellioğlu, s. 1163; Zabtiye teşkilatı ile ilgili teferruatlı bilgi için bk. Ali Sönmez, "*Zabtiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)*", *AÜDTÇF Tarih Bölümü Dergisi*, C.25, sayı 39, s. 200.

¹²⁷⁵ Sönmez, s. 215.

¹²⁷⁶ Örneğin belli tip suçluların fotoğraflarının dergilerde teşhir edileceğine ilişkin vesikadan anlaşıldığı üzere bu dergiler zabtiye teşkilatında bulunacaktır. Belge, BOA, MKT. MHM. Dosya No: 403, Gömlek no: 12 yer almaktadır, vesikanın orijinali ek 4'te sunulmuştur.

¹²⁷⁷ II. Mahmut döneminde 1834 Ağustosunda Meclis-i Şura'da kurulmasına karar verilen Redif askerî teşkilatı, 23-32 yaşlar arasında olup vücutlarında askerliğin gereklerini engelleyecek sakatlık bulunmayan gençlerden oluşan bu teşkilat, vergi almak, asayiş sağlamak gibi görevler yapmıştır. Redif askerî teşkilatının özellikle kuruluşu hakkında bilgi için bk. Musa Çadircı, "*Anadolu'da Redif Askerî Teşkilatının Kuruluşu*", *AÜDTÇF Dergisi*, Cilt 8, Sayı 14, Ankara 1963, s. 63 vd.

etmeyen Jandarma Mülazımı, Redif Mülazımı¹²⁷⁸, Jandarma eri ve Belediye çavuşu suçlu bulunup cezalandırılmıştır¹²⁷⁹. Bu belge bahsi geçen görevlilerin teşhir cezasının infazında yer aldıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Mutasarrıfların ve polis teşkilatının kurulmasında sonra polislerin teşhir cezasının infazında görev aldığını yine arşiv kayıtlarından anlamaktayız. 05.Z.1323/31 Ocak 1906 tarihli belgede bir Ruhani lider teşhir olduğu için şikayette bulunmaktadır. Zenhiye Kazası Kırılıova Karyesi Bulgar Cemaati Ruhani Lideri Papa Yovan İgo Nomro, kendisini ruhani elbiseleri yırtılarak, saçlı sakalı tıraş edilerek çarşı ve pazarlarda dolaştıranın Polis Komiserliği ve Mutasarrıflık olduğunu belirtmiştir¹²⁸⁰. Ruhani Lider Nomro, telgrafında

¹²⁷⁸ Redif mülazımı, redif askerleri arasında Başçavuşun üstünde Yüzbaşının altında yer alan bir rütbedir. Çadırcı, s. 65.

¹²⁷⁹ Kaydın orijinali ek 12'de olup BOA, DH, MTV, Dosya No: 22-1, Gömlek No: 45'de yer almaktadır.

¹²⁸⁰ “Pîş-gâh-ı Celîl-i Hazret-i Müfettiş-i A'zamî'ye,
Devletlü Efendim Hazretleri,

Drama Mutesarrıflığı'nın 'âdeten vazîfe-i nazîfe-i Hükûmet'e müdâhaleye mesâğ göstermek sûretinde bu kullarını hassa-i mensûb olduğum Drama Rum Metropolitliği'ne ilzâm (?) itmesi ve hükûmet içinde icrâ-yı hükûmet kabûlinden Metropolit-hânede habs ü tevkîfîle berâber bu sinn ü sâlimde me'mûr-ı Metropolitlik tarafından saç ve sakâlm tıraş idilerek ve kisvet-i rûhâniyyemin ahz ü nez'îyle üzerime hücum olunarak çârşû ve pâzârlarda dolaştırılıb Rûm haneleri (?) getirilmek sûretiyle erbâb-ı cinâyât misillü enzâr-ı 'âmmede teşhîr ü tahkîr idilmek gibi bi'l-vücûh merzî-i 'âlîye münâfî harekât ü keyfiyyâtın cümlesine Mutesarrıf-ı müşârun ileyh tarafından sebebiyyet virilmesi, Nezd-i Sâmî-i Hazret-i Müfettiş-i A'zamîleri'nde kat'an ve kâtubeten karîn-i cevâz olmadığı mühimmâtından ve binâ'en 'aleyh lâzîmme-i ma'deletin icrâsıyla bu misillü 'indî ve keyfî ve kânûn-şikestâne harekât ü sekenâtta bulunanlar hakklarında ahkâm-ı kânûniyyenin icrâ buyurulacağı bedîhiyyâtından olmağla, tazallüm-i hâl ve istid'â-yı 'adâlet bâbında takdîm-i Pîş-gâh-ı Celîl-i A'zamîleri kılınan 'arz-ı hâl-i ben-de-gânemden, tafsîl-i cereyân-ı keyfiyyet, muhât-ı (?) 'ilm-i Dâverâneleri buyurulmuş olmasına ve hâlbuki Mutesarrıf-ı müşârun ileyh, âvâze-i istimdâd-ı ahâlî ve ehl-i sem'-i 'âlî olmaz ve yapıldığından mes'ûl tutulamaz gibi kendüsünce ittihâz imiş olduğu fikr ü meslek-i tarîkin nezd-i 'adâlet-i vefâ-i 'azamîlerinde celb-i nazar-ı dikkat olmuş olduğunu görünce hemân esbâb-ı mes'ûliyyeti üzerinden ref' etmek maksadıyla harekât-ı vâkı'ayı Drama Polis Komiserliği'ne 'atf etmek ve anın tarafından dahî o yolda idâre-i maslahatla Mutesarrıf-ı müşârun ileyhin berâtı te'mîn idilmek tarîkı iltizâm olunduğı tahkîkât-ı dâ'imânemle anlaşılmış ve esâs-ı maksad-ı 'âlî ise, mücrim her kim ise anı te'dîbden 'ibâret idüğü bedîhî bulunmuş olmağla, harekât-ı vâkı'a ma'rûzât-ı dâ'iyânem vechile hasran Mutesarrıf tarafından vukû'bulmasına mebnî, kendisinin ve eğer müşârun ileyh ber-vech-i ma'rûz, kendi berâ'eti maksadıyla harekât-ı vâkı'anın Komiser tarafından vukû'a getirildiğini mûmâ ileyh Komiser'e kabûl itdirtecek olur ise ol hâlde Komiser-i mûmâ ileyhin te'dîbi ve şâyed Mutesarrıflık'dan emr virilmiş de Komiser dahî o emre binâ'en hakkımda mu'âmeleyi icrâ eylemiş ise, emrin isbâtını ve emrin vukû'ını isbât idemediği takdîrde bi-lâ emr işlenilmiş ef'âl-i cürmiyyenin fâ'il-i müstekilli mûmâ ileyh Komiser olduğu tehakkuk ideceğinden, ol sûrette Komiser-i mûmâ ileyhin te'dîbi, Ahkâm-ı 'Adliyye-i Kânûniyye muktezıyyâtından ve 'adâlet-i müselleme-i devletleri icâbâtından olmağla lütfen ve kemâl ü merhameten sûret-i vukû'-ı hâlin bi-temâmî-hâ tehakkuk u tezâhürî zımnında Komiser-i mûmâ ileyhden isti'lâm-ı keyfiyyet ve ol bâbda Mutesarrıflığın emri olub olmadığıнын meydân-ı 'alâniyyete ihrâcıyla hükm-i 'adâletin icrâ ve

kendisine böyle bir vakaya sebep olanların tespiti için bir araştırma yaptığını belirterek, Komiserliğin bu konuda Mutasarrıflık tarafından bir emir alıp alınmadığının tespit edilmesini istemektedir. Nomro, eğer Komiserlik bu konuda bir emir almadan bu vakayı gerçekleştirdiyse, komiserin cezalandırılmasını talep etmektedir. Ancak kendisi araştırmaları sonucunda Mutasarrıfın bu konuda komiserle bir berat verdiğini öğrendiğini ileri sürmekte ve bu nedenle hem mutasarrıfın hem de komiserin cezalandırılmasını istemektedir. Bu kayıttan anlaşılmaktadır ki Tanzimat'tan sonra teşhir yaptırımında mutasarrıf ve polislerin önemli bir yeri vardır.

F. Hukuka Aykırı Teşhir Uygulamaları

İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca adaletin sağlanması için muhtelif hukuk normlarını ortaya koymuştur. Ortaya konan bu normlar, kimi zaman uzunca bir süre kimi zaman ise çok kısa bir süre sonra ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti de yüzyıllar boyunca çeşitli kanunlar çıkarmışlar. Hangi dönem ve hangi devlet olursa olsun, yürürlüğe giren hukuk normları sonuç itibarıyla insanlar tarafından uygulanmaktadır. İnsanın bulunduğu yerde de hatanın mevcut olmaması pek olası değildir.

Arşiv kayıtlarının da gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nde zaman zaman hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilen teşhir uygulamaları görülmüştür. Bu tür uygulamalar genelde insan faktöründen kaynaklansa da bazı örneklerde çeşitli usul hataları da karşımıza çıkmaktadır.

1.Hâkim Kararı Olmadan Teşhir Yaptırımı Uygulamak

Hukuka aykırı teşhir uygulamaları konusunda vereceğimiz ilk örnek, Dâhiliye Nezaretinden Beyrut Vilayetine yazılan 1 Şubat 1307/13 Şubat 1892 tarihli kayıttır. Bu kaydı önemli kılan nokta, sancak mutasarrıfının, hâkim

bu kulları gibi bir makdûr u mazlûmun ni'met-i 'adâlet-i ziyâ-yı Pâd-şâhî'ye mazhar buyurulması tezarru' u istihâmına mücâseret olunmağın, ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde Emr u Fermân ve lutf u ihsân, Zât-ı Sâmi-i Cenâb-ı Müfettiş-i Efhamîleri'nindir. [Pâllar] Fî 18 Kânûn-i Sâni Sene 321[31 Ocak 1906] Zenhiye Kazâsı'nın Kırılıkova Karyesi Bulgâr Cemâ'at-i Rûhâniyye Re'îsi Kulları Pâpâ Yovan İgo Nomro" Belgenin orijinali ekte 13'tedir. Kayıt, BOA, TFR. I ŞKT, Dosya No: 78, Gömlek No: 7780'de yer almaktadır.

kararı olmadan, kendi başına, söz ve savunma hakkı tanımadan bir kişiyi teşhir etmesidir:

“*Beyrût Vilâyet-i ‘Aliyyesi’ne,*

Su’-i isti’mâl ve sâhte-kârlıkları iddi’â olunan Lâzkiye Sancâğı Bidâyet Mahkemesi A’zâ-yı Muvazzafası’ndan ‘Abdullâh Tavîl ve A’zâ Mülâzimi Muhammed-i Türk Efendiler hakkında mahallince icrâ kılınan tahkîkâtı hâvî olub Makâm-ı Vilâyet-i ‘Aliyyeleri’nden tevdi’ olunan evrâk ile müteferri’âtının leffiyle, Beyrût İstînâf Mahkemesi Müdde’î-i ‘Umûmîliği’nden vârid olan tahrîrâtı, mûmâ ileyhimâyâ isnâd olunan fi’le sâhte-kârlık nazarıyla bakılamayacağı esbâb-ı mücebesiyle berâber, beyân ü tafsîl olunduktan sonra Livâ-yı mezkûr Mutesarrıfı Se’âdetlü Ziyâ Beğefendi Hazretleri’nin mûmâ ileyhimâyı hûd-be-hûd ‘azl ü tebdîl ve şâhidlerden birini bi-lâ hükm merkebe bindirüb teşhîr itmiş ve mahall-i mezkûr Müdde’î-i ‘Umûmî Sâdik ‘Abdullâh Efendi, müşârun ileyhin mu’âmelât-ı müstebiddâne ve gayr-i meşrû’asından dolayı mevki’-i me’mûriyyetini terk eylemiş olduğu ve Mutesarrıf-ı müşârun ileyhin mâdde-i mebhûsün ‘an-hâ hakkında suver-i sâ’ire ile de müdâhale ve mu’âmele-i istibdâdiyyesi tezkâr ile berâber bu bâbda bir tedbîr-i serî’ ittihâzıyla bu gibi ahvâl ve mu’âmelâtın men’-i devâmı esbâbının istihzâli der-miyân olunmasına binâ’en, mûmâ ileyhimâ hakkında Müdde’î-i ‘Umûmî-i mûmâ ileyhin mütâle’ası be-câ idüğü ve şu kadar ki Mülâzim-i mûmâ ileyhin tevbihi iktizâ ideceği ifâde olunarak, îcâbı îfâ olduğu ve Mutesarrıf-ı müşârun ileyhin vukû’ı beyân idilen müdâhalât ü mu’âmelât-ı gayr-i merziyyesi câlib-i nazar-ı dikkat ü ehemmiyyet bulunduğu beyânıyla, icrâ-yı îcâbı ‘Adliyye Nezâret-i Celîlesi’nden bâ-Tezkire iş’âr olunmuş olmağın, bi’t-tahkîk, iktizâsının îfâ vü esbâbına himem-i ‘aliyyeleri der-kâr buyurulmak bâbında.”¹²⁸¹

Belgenin özü şu şekildedir: Lazkiye sancağı bidayet mahkemesi üyesi Abdullah Bey ve yardımcısı Muhammed Bey görevlerini suiistimal ettikleri ve görevlerinde sahtekarlık ettikleri gerekçesiyle adı geçen sancağın mutasarrıfı

¹²⁸¹ Kaydın tamamı ek 22’de verilmiştir. Belge BOA, DH. MKT, Dosya No: 1924, Gömlek No: 25’de yer almaktadır.

Ziya Bey tarafından “*’azl ü tebdil*” edilmişlerdir. Mutasarrıf, üye ve yardımcısına bu hükmü verirken, şahitlerin birisini de mahkeme kararı olmadan (*bila- hükm*) ve kendiliğinden (*hod be hod*) eşeğe bindirip teşhir etmiştir. Konuyla ilgili Beyrut İstinaf Mahkemesi Cumhuriyet Savcılığı tahkikat yapmıştır. Tahkikat sonucunda aza ve yardımcısının gerçekleştirdiği fiilin – ki belgeden hangi fiili icra ettikleri anlaşılmamaktadır- sahtekarlık olarak nitelendirilemeyeceği, mutasarrıfın ise savunma veya söz hakkı vermeden (*mu’âmelât-ı müstebiddâne*) ve yetkisini aşarak (*mevki-i memuriyetini terk eylemiş*), işlem yaptığı sonucuna varılmıştır. Savcı, üye yardımcısının yaptığı fiili azarlanma (*tevbih*) ile cezalandırmanın kafi olduğunu, bu cezanın da zaten uygulandığını, ancak mutasarrıfın yetkisini aşarak yapmış olduğu diğer fiillerin dikkatlice incelenmesi gereken fiiller olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple mutasarrıfın yapmış olduğu fiillerin değerlendirilmesi için Adliye Nezaretiyle görüşülmesi gerekmektedir.

Arz edildiği üzere, belge bir sancak yöneticisi olan mutasarrıfın, hâkim kararı olmadan ve söz, savunma hakkı tanımadan vermiş olduğu teşhir yaptırımından bahsetmektedir. Belge öncelikle hâkim kararı olmadan teşhir yaptırımının uygulanamayacağını göstermesi açısından önemlidir. İkinci olarak, belge mutasarrıfın böyle bir uygulama yapmasının hukukta yeri olmadığını ve bu fiilin yetki alanının sınırlarını aştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, belge, söz veya savunma hakkı vermeden böyle bir yaptırımın uygulanmamasını gerektiğini delillendirmektedir. Son olarak da Tanzimat sonrasında dahi eşeğe bindirilmek suretiyle teşhir yaptırımının uygulandığını belge ile anlaşılmaktadır.

2. Usule Aykırı Teşhir Yaptırımı Uygulamak

Teşhir yaptırımının uygulanmasında karşılaşılan bir diğer hukuksuzluk da, usule uygun bir şekilde cezanın infaz edilmemesidir. Bu konuda vereceğimiz örnek tezin muhtelif yerlerinde atıfta bulunduğumuz fırıncılar vakasıdır. Hadisenin özü şu şekildedir: Bozuk ekmek üretip, narhtan yüksek fiyata satan fırıncılar, işbu hukuksuzluklarından ötürü müteaddit defalar, para cezasıyla cezalandırılmışlardır. Fırıncıların kazançları, ödedikleri para

cezasından çok olduğu için bu ceza kendilerine tesir etmemiş ve bozuk ürünü yüksek fiyattan satmaya devam etmişlerdir¹²⁸². Bunun üzerine üretilen ekmeklerin sağlığa zararlı olduğu konusunda tabip kararı¹²⁸³ da alan Kilis kaymakamı, bozuk ekmekleri ekmekçilerin boyunlarına takarak, yüzlerine boya sürerek çarşı pazarda, önünde dellallerin nida etmesi suretiyle teşhir ettirmiştir¹²⁸⁴. Fırıncılar ma'ruz¹²⁸⁵ hazırlayarak da durumdan şikayetçi olmuşlardır¹²⁸⁶. Bidayet mahkemesi, cezayı infaz ile görevli olan “... *Jandarma Mülâzimi Muhsin Efendi'yle Kilîs Redîf Taburî Mülâzimi Râzî Efendi'nin de, Kânûn-ı mezkûrun ... Yüz altıncı Mâddelerine tevîkan birer mâh ve dört 'aded jandarma neferâtıyla iki şahs Belediye Çâvuşlarının da Kânûn-ı mezkûrun yine Yüz altıncı Mâddesi'ne tevîkan birer hafta...*” hapis cezası ile cezalandırmıştır. Yüz altıncı madde *Kuvve-i cebriye imaline memur olanlar ve zabtiye memurları ve ihzar memuru, emr-i memuriyetlerini icrada ve mafevkinde bulunan amirlerinin emrini infazda, kanun ve nizamın tayin ettiği usulden gayrı surette olarak bir kimse hakkında bir su-i muameleye yani kesr-i ırz ve namusa sebep olacak veyahut cismen eza verecek halete tasaddi eder ise, harekât-ı vakıasının derece-i şiddetine göre bir haftadan bir seneye kadar hapis ile mücazat olunur*” hükmüne amirdir. 106'ıncı maddede hükme bağlanan suçun maddi unsuru, amirin emrettiği vazifeyi icra ederken, kanun ve nizamın belirlediği usulden başka surette hareket etmesidir. Suçun faili ise infaz görevlileridir. Örnek verdiğimiz olayda emredilen ceza teşhirdir. Görevliler de refid ve jandarma mülazımları, jandarma erleri ve belediye çavuşlarıdır. Teşhir cezasının nasıl uygulanacağı 1858 tarihli Ceza Kanununun 19'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre kararın özeti, kalın harflerle bir levhaya yazılacaktır. Cezalandırılacak kişi, şehrin meydanında veya herkesin gelip geçtiği bir yere götürülecek ve burada boynuna üzerinde özeti barından levha asılı olduğu halde iki saat

¹²⁸² Vakanın tüm belgelerinin orijinal halleri ek 12'de sunulmuştur.

¹²⁸³ Bk. Dipnot 122.

¹²⁸⁴ Bk. Dipnot 123.

¹²⁸⁵ Ma'ruz toplu şikayet dilekçesi olarak belirtilmiştir. Başta ceza hukuku olmak üzere, daha ziyade kamu hukukuna ait hüküm ve zabıtları ifade eder; Tekin, s. 19.

¹²⁸⁶ Bk. Dipnot 124.

bekletilecektir. Eğer teşhir cezası 19'uncü maddede belirtilenin aksine bir şekilde icra edilmemiş olsaydı jandarma erleri ile yardımcıları 106'ıncı maddeden dolayı ceza almayacaklardı. Bu olay göstermiştir ki teşhir cezası usule aykırı bir şekilde infaz edilebilmiştir. Ancak devletin bu konuda göstermiş olduğu titizlik neticesinde usule aykırı hareket eden infaz memurları hapisle cezalandırılmıştır.

3. Kanuna Aykırı Teşhir Yaptırımı Uygulamak

Hukuka aykırı teşhir uygulamaları arasında ifade edebileceğimiz bir diğer nokta da teşhir yaptırımına kanuna aykırı bir şekilde karar vermek ve infaz etmektedir. Burada ifade etmek istediğimiz nokta, kanununun açık hükmüne aykırı şekilde teşhir kararı almak ve uygulamaktır. Bu iki şekilde meydana gelebilmektedir. Bunlardan ilki suçlunun işlemiş olduğu suçun cezasının kanunen teşhir olmamasına rağmen teşhir cezası vermek ve infaz etmek; İkincisi ise kanunda açıkça teşhir cezasından muaf olan kişilerin teşhir ile cezalandırılmasıdır.

Kanunda yazılı cezadan başka bir cezaya hükmetme bilindiği üzere kanunilik ilkesiyle çelişmektedir. Tezimizin değişik yerlerinde kullandığımız Fırıncılar ile ilgili dava bu duruma bir örnektir. Konuyla ilgili ayrıntılı açıklama kanunilik başlığı altında izah edildiği için burada tekrar etmek istemiyoruz.

İkinci başlığımız kanunda teşhir cezasından muaf olmasına rağmen, teşhir ile cezalandırılmakla ilgilidir. Elbette bu durum da kanunilik ilkesiyle doğrudan bağlantılıdır. Örneğin Bulgar Ruhani Lideri Papa Yovan İgo Nomro'nun teşhir edildiğini ifade ettiği 18 Kanun-i Sani 1321/31 Ocak 1906 tarihli telgraftan anlaşılmaktadır¹²⁸⁷. Ruhani Lider Nomro, çekmiş olduğu telgrafta kendisinin, üzerindeki dini elbiseler yırtılarak, saç sakalı kesilerek, çarşı ve pazarlarda teşhir edildiğini belirtmektedir. Telgraf "*Pişgâh-ı Celil-i Hazret-i Müfettiş-i A'zamî*"ye hitaben yazılmıştır. Bu kurumun, bugünkü anlamda başbakanlık müfettişlik kurumuna tekabül edecek bir makam olduğunu düşünüyoruz. Ruhani liderin telgrafından hadisenin ne zaman

¹²⁸⁷ Belgenin orijinali ek 13'tedir. Kayıtın aslı için bk. BOA, TFR. I. ŞKT, Dosya No: 78, Gömlek No: 7780.

gerçekleştiğini anlamak zordur. Esasında bu nokta önemlidir. Zira 1274/1858 tarihli Ceza Kanunun 19'uncu maddesinde teşhir uygulamasından muaf tutulacaklara ilişkin düzenleme 1278/1862 yılında yürürlüğe girmiştir. Ruhani lider Nomro'nun telgrafı bu düzenlemeden yaklaşık 43 sene sonradır. Bundan dolayı hadisenin düzenlemeden evvel gerçekleştiğini düşünmek pek olası değildir. Kaldı ki yine tezimizle ortaya çıkan bir belgede kürek cezasına mahkûm olanların 17 Zi'l-ka'de 1298 (11 Ekim 1881) tarihinden itibaren teşhir edilmeyeceği ortaya çıkmıştır.

Ruhani liderlerin teşhir edilemeyeceği belirtildiği üzere kanunun 19'uncu maddesine sonradan eklenen *“Ehl-i İslamdan ulema ve meşayih ve hutebâ ve eimme ile milel-i saireden sıfat-ı ruhaniyesi olanlar teşhir kaidelerinden muaf ve müstesna tutulur.”* hükmünden anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın kanuna aykırı olduğu muhakkaktır. Zira hükümde millet ve din ayırımı yapılmadan ruhani sığata sahip olan herkesin teşhir uygulamasından muaf olduğu açıkça yazılıdır. Teşhire maruz kalan kişinin ruhani lider olup olmadığı konusunda net bir bilgi olmasa da böyle bir iddianın yalan olacağını düşünmek pek de mümkün değildir. Ayrıca teşhir olunduğu iddiasının yalan olduğunu düşünmek de pek mümkün değildir. Zira kişi, saçının ve sakalının tıraş edildiğini, elbisesinin yırtıldığını daha da önemlisi halkın huzurunda çarşı ve pazarlarda dolaştırıldığını ileri sürmüştür. Hatta telgrafında teşhir olunurken Rum halkının özellikle getirildiğini ifade etmiştir. Elbiseyi kendisinin yırttığını, saçını sakalını kendisinin kestiğini düşünsek bile, o kadar insanın şehadet etmesi vakanın gerçek olduğunu göstermektedir. Zaten telgrafta olayın açığa çıkmasının ardından mezkur yerin mutasarrıfının, sorumluluğu üzerinden atmak için bazı girişimlerde bulunduğunu ifade edilmektedir. Bu durum hadisenin gerçekleştiğinin delili olarak değerlendirilebilir. Ancak belgede mutasarrıfın ve/veya komiserliğin neden böyle davrandığı konusunda hiçbir bilgiye yer verilmediği için mutasarrıfın bu şekilde davranmasının temelinde yatan sebepler hakkında fikir yürütmek mümkün değildir.

Ruhani lider Nomro, kendisine yapılan bu hareketin hem kanunun 19'uncu maddesine hem de Adliye ve Mezahip Nezareti İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddei Umumiliği'nin 17 Zilkaide 1298 (11 Ekim 1881) tarihli yazısına aykırı olduğunu bilmektedir. Zira telgrafta “...*lâzimme-i ma'deletin icrâsıyla bu misillû 'indî ve keyfî ve kânûn-şikestâne harekât ü sekenâtda bulunanlar hakklarında ahkâm-ı kânûniyyenin icrâ buyurılacağı bedîhiyyâtдан olmağla...*” denilerek, yapılması gerekenlerin yapılarak, bu gibi keyfi ve kanuna aykırı davranışlarda bulunanlar hakkında kanun hükümlerinin icra edilmesinin buyrulması konusunda delil veya ispata da gerek olmadığı beyan edilmektedir.

Olayda, ruhani liderin, saçının ve sakallının kesilmesi, çarşı pazarda dolaştırılması ve Rum halkının özellikle getirilmesi önem arz eden hususlardır. Zira o dönemde teşhir uygulanacak olsa bile usulü saç sakal keserek, elbiseler yırtılarak çarşı pazarda dolaştırmak değildir. Usul, daha önce de belirtildiği gibi hakkında verilmiş kararı büyük harflerle bir levhaya yazmak ve bu levhayı boynuna asarak, halkın çok gelip geçtiği yerde iki saat bekletmektir. Vakada gerçekleşen teşhir klasik dönemde sıklıkla karşımıza çıkan teşhir usulüdür. Ayrıca kendi cemaatinin özellikle toplanması da ayrıca dikkat çeken konudur. Bu sayede hem kendisi daha fazla rencide olmuş hem de o cemaate bir gözdağı verilmek istenmiştir. Ayrıca bilindiği gibi belli bir dönemden sonra Ortodoks Rum milleti içinde Rumlar ile Bulgarlar arasında Orotodoks kilisesi üzerinden bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Bu nedenle belgede geçen “Rum halkı” ifadesinden “Rum milleti” değil, Rumları anlayabiliriz. Dolayısıyla özellikle mücadele içinde olunan bir grubun önünde özellikle teşhir edilme olasılığı vardır.

G. Teşhir Yaptırımının Yürürlükten Kalkması

Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere teşhir yaptırımına ilişkin temel hukuki düzenleme 1274/1858 tarihli Ceza Kanununun 19'uncu maddesinde yer alan hükümdür. Bu hükme göre daha önce de bahsedildiği üzere kürek cezasına mahkûm olanların ayrıca teşhir olunacakları yazılıdır. Hükümde kimlerin bu uygulamadan muaf olduğu ve prosedürün nasıl gerçekleşeceği

de düzenlenmiştir. Arşiv kayıtlarına bakıldığında belirli bir dönemden itibaren kürek cezasına mahkûm olanların teşhir edilmediklerini anlıyoruz. Uygulamada kürek cezasına mahkûm olanların teşhir yaptırımına tabi tutulmadan doğrudan kürek cezasına gönderilmesi dikkatimizi çekmektedir. Zira konuyla ilgili olarak 1274/1858 tarihli Kanunun 19'uncu maddesine veya başka bir maddeye bir zeyl eklenmiş değildir. Araştırmalarımız sonucunda uygulamada teşhirden vazgeçilmiş olmasının, dönemin hukukçularının da dikkatini çektiğini öğreniyoruz.

17 ZilKiade 1298 (11 Ekim 1881) tarihli belge teşhirin nasıl yürürlükten kalktığını şu şekilde dile getirmektedir:

“Bİ-HÎ

‘ADLİYYE VE MEZÂHİB NEZÂRETİ
DER-SE’ÂDET MAHKEME-İ İSTÎNÂFÎ
MÜDDE’Î-İ ‘UMÛMÎLİĞİ

Kürek cezâsıyla mahkûm olan eşhâs haklarında On dokuzuncu Mâdde-i Kânûniyye Hükmi iktizâsından bulunan usûl-i teşhîrin icrâ olunmaması esbâbı, Zabtiyye Nezâret-i ‘Aliyyesi’nden ve sâ’ir-i îcâb idenlerden tahkîk olundukda, teşhîr usûlünün men’i resmî bir gûne İrâde-i Seniyye ve Emr-i Tahrîriyye’ye müstenid olmayub habs-hâne-i ‘umûmînin inşâsıyla mücrimînin oraya nakli sırada Sadr-ı Esbak ‘Âlî Pâşâ merhûm cânibinden bu misillû mücrimînin teşhîr idilmesinden sarf-ı nazar olunması hakkında ol vakt Zabtiyye Müşîri bulunan Hüsnî Pâşâ’ya şifâhen emr virilmesi üzerine Hüsnî Pâşâ tarafından dahî habs-hâne me’mûrlarına teblîgât-ı şifâhiyye îfâ kılınmış olmasından ‘ibâret idüğü anlaşılmıştır. Ol bâbda Emr ü Fermân, Hazret-i men lehü’l-emrindir.

Fî 17 Zî’l-ka’de Sene 298 ve Fî 29 Eylûl Sene 297[11 Ekim 1881]”¹²⁸⁸

Belge, Adliye ve Mezahib Nezareti, İstanbul İstinaf Mahkemesi, Cumhuriyet Savcılığı tarafından yazılmıştır. Belgede 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin 19'uncu maddesine göre kürek cezasına mahkûm olanların teşhir edilmesi gerekirken, uygulamada teşhir gerçekleştirilmeden doğrudan

¹²⁸⁸ BOA, Y.EE. Dosya No: 31, Gömlek No: 24. Evrakın orijinali ek 14’tedir.

kürek cezasının infaz edildiğinin farkına varıldığı; bu durumun Zabtiye Nezaretinden ve icap eden diğer yerlerden tahkik edildiği yazılıdır. Yapılan incelemeler neticesinde de bu konuda ne bir irade-i seniye ne de yeni bir emrin olmadığı anlaşılmıştır. Demek ki teşhir yaptırımı bir yasal düzenleme ile ortadan kalkmamıştır. O halde, teşhir nasıl ortadan kalkmıştır? Belge bu soruya da cevap vermektedir. Bu cevap, çok ilgi çekicidir. Buna göre Sadr-ı Esbak Ali Paşa, kürek cezasına mahkûm olanların teşhir olunmaması yönünde Zabtiye Müşirine şifahen emir vermiştir. Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa da bu emri hapishane memurlarına yine şifahen tebliğ etmiştir. Böylece teşhir uygulaması ortadan kalmıştır. Görüldüğü üzere teşhir usulünden vazgeçilme bir Paşanın şifahi emri ile gerçekleşmiştir.

Bu olay, maalesef hukuk düzeninin o dönemde hâlâ tam olarak oturmadığını göstermesi açısından çok önemlidir. Bir Paşanın şifahi emri ile bir kanun hükmü ortadan kalkmaktadır. Hukuk düzeninin içinde bulunduğu durumu ortaya koyması açısından çok önemli bulduğumuz bu hadisenin gereği kısmen de olsa yapılmıştır. Zira artık mahkûmlar, teşhir edilmeden doğrudan küreğe gönderilmeye başlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN ÇAĞDAŞI DEVLETLERDE VE ÇAĞIMIZDA YAPTIRIM TÜRÜ OLARAK UYGULANAN TEŞHİR

I. OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇAĞDAŞI DEVLETLERİNDE UYGULANAN TEŞHİR YAPTIRIMI

Osmanlı Devleti'nde teşhir yaptırımının nasıl düzenlendiğini ve uygulandığı açıkladıktan sonra, bahse konu devletin çağdaşı olan devletlerde yaptırımın nasıl görüldüğüne değinmek gerekir. Bu nedenle Batı hukuk tarihinde teşhir yaptırımının teorik boyutu açığa kavuşturulmalıdır. Batı'nın teşhir yaptırımına teorik açıdan bakışını izah ettikten sonra da koloniler dönemi Kuzey Amerika'da, İngiltere'de, özel bir örnek olarak Jamaika'da bu yaptırımın pratiğinin nasıl gerçekleştiğini belirlememiz gerekir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin çağdaşı diğer Türk Devletlerinde bu yaptırım incelenmelidir.

A. Batı Hukuk Tarihinde Teşhir Yaptırımının Teorik Boyutu

Çalışmamızın bu kısmında Batılı hukuk tarihçilerinin kendi tarihlerindeki teşhir yaptırımına bakışlarını izah etmeye çalışacağız. Böylece Batılı hukuk tarihçilerin teşhir yaptırımının cezalandırmanın neresinde yer aldığı, çerçevesinin ne olduğu konusundaki görüşleri gözden geçirilecektir.

Peter Spierenburg'a göre erken modern (early modern) ceza hukuklarına genel olarak bakıldığında İngiltere, Fransa, Almanya ve Hollanda Ceza Hukuku'ndanın, on yedinci ve on sekizinci yüzyılın başlarındaki para cezası olmayan hemen hemen bütün cezalar ya bedensel acıdır ya da kamu aşağılamasıdır (public humiliation)¹²⁸⁹. Michael Foucault gibi yazarlar, söz konusu dönemde uygulanan cezalarda acının sahip olduğu role ve acının beraberinde hapishanelerin doğuşunu belirlemedeki rolüne odaklanmışlardır. Spierenburg'e göre ise kamu aşağılaması, bahse konu dönem için Avrupa ceza hukukunun da işkence kadar ve hatta belki işkenceden daha fazla

¹²⁸⁹ Peter Spierenburg, "The Body and the State: Early Modern Europe," in **The Oxford History of the Prison, The Practice of Punishment in Western Society**, Edited by Norval Morris and David J. Rothman, Oxford University Press, 1995, 49–77.

uygulanmıştır. Yazar kamu aşağılamasının tiyatral bir gösteriye dönüşmesinden bahsetmektedir¹²⁹⁰. Yazara göre yine kendisinin ifadesiyle fiziksel olmayan cezalar, kamu aşağılamasının bir unsurlarıdır¹²⁹¹. Bu utandırma-aşağılama cezalarının başında da elbette teşhir etmek gelmektedir.

Söz konusu dönem için toplumun da konuya bakışı önemlidir. Greene'e göre toplum önceden tasarlanan içinde acı ve şiddet de barındıran teşhir yaptırımını, cezanın makul ve gerekli bir parçası olarak görür¹²⁹². Yazar, teşhir yaptırımını bedensel cezalarla birlikte bir bütün olarak değerlendirmektedir. Buradan hareketle de yazar, "Dönemin yöneticileri, teşhirin gerçek niteliğini, ne gibi sonuçlar doğurabileceğini ve belki de daha da önemlisi yöneticilerin ya da devletin, toplum tarafından teşhir edilen kişiye şiddet uygulanmasını hedeflediğini söylememekte ısrar etmişlerdir." sonucuna varmıştır.

Greene'nin bu yaklaşımı, teşhir yaptırımının bedensel bir ceza olup olmadığı konusundaki tartışmalarla ilgilidir. Esasında teşhir yaptırımının bedensel acı içeren cezalar kategorisinde olup olmadığı konusunda 18'inci ve 19'uncu yüzyıl Avrupası'nda hukuki bir zemin oluşturulmamıştır. Teşhir yaptırımıyla ilgili verilen hemen hemen birçok örnekte mahkûma gerek toplum gerekse devlet tarafından acı çektirilmiştir. Uygulamaya bakıldığında devlet, teşhirin doğal yapısını, şiddetin teşhirdeki yerini net bir biçimde ifade etmekten çekinmiştir¹²⁹³. Teşhirin şiddet ile olan bağlantısı noktasında, o dönemde çıkan ceza hukuku kitaplarında da net bilgilere ulaşmak mümkün olamamıştır. Örneğin 1769 tarihinde Blackstone'nun "*Commentaries on the Laws of England*" adlı kitabında ceza listesi mevcuttur ve bu listede kırbaç, açık ceza evinde çalışma,(hard labour in the house of correction), teşhir, ducking stool, stocks bir arada yer almıştır. Fakat yazar, bunların hangilerinin

¹²⁹⁰ Spierenburg, s. 52.

¹²⁹¹ Spierenburg, s. 52.

¹²⁹² Greene, s. 210.

¹²⁹³ Greene, s. 210.

bedensel acı içerip içermediği konusunda bir ayırım yapmamıştır¹²⁹⁴. İki yıl sonra William Eden'nin çıkarmış olduğu "*Principles of Penal Law*" adlı kitapta teşhir yaptırımının diğer aşağılama suçlarından¹²⁹⁵ bir nebze de olsa farklı olduğu ima edilmiştir¹²⁹⁶. Eden'e göre diğer aşağılama suçları onursal unvanında tenzil etme, medeni haklardan mahrumiyet, damgalama ve kamuya ifşa (public exhibition)dır. Bunların arasında görüldüğü üzere teşhir (pillory) doğrudan belirtilmemiştir. Fakat teşhir müeyyidesinin, kamu ifşasının içerisinde yer alacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu listede kamu ifşasının, açıkça acı vermeyen suçlardan ayrıldığını görebilmekteyiz. Fakat yine de teşhir cezasının damgalama gibi fiziksel boyutunun çok önemli olduğu ceza türlerinden net bir şekilde ayrıldığı sonucuna varabilmemiz mümkün gözükmemektedir.

Teşhir cezasının neleri içerebilip, içermeyeceği, unsurları başka bir ifadeyle temeli (esası) ile ilgili asıl problem, bu cezanın ne derece şiddetli veya sert olup olmayacağının kanun uygulayıcılarının takdirine bırakılmış olmasıdır. Nitekim kanun uygulayıcıları, kamu ifşası genel kategorisinin de içinde olduğu "ancak belirli sınırlar içinde davranma hareket etme özgürlüğü(leeway)" ile ilgili karar vermeye yetkili olabilmişlerdir¹²⁹⁷. Kanun uygulayıcısına bu konuda takdir yetkisinin verilmiş olması, kendisini teşhirin şiddeti konusunda da yetkilendirmiştir. Bu ise belirtildiği üzere teşhirin neler içerebileceği ya da neler içermeyeceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Örneğin bir mahkûma, çarşı-pazar günü (market days) merkezi bir yerde, çok az bir görevli eşliğinde, önceden duyurduktan sonra teşhir cezası verilmesi durumunda hâkimler rahatlıkla suçlunun önceden organize olmuş ve müthiş bir kinle (husumetle) beklemekte olan kalabalığın önüne çıkacağını tahmin

¹²⁹⁴ William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, intro. Thomas Green (Chicago and London, 1979), 4'üncü kitap, s. 370. Kitaba Yale Üniversitesinin http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/blackstone.asp e.t.: 08.03.2012 sitesinden ulaşmak mümkündür.

¹²⁹⁵ Bu cezalar, onursal ünvanında tenzil etme, medeni haklardan mahrumiyet, damgalamadır. Belirtmek gerekir ki biz damgalamanın da teşhir cezasının bir türü olduğunu düşünüyoruz.

¹²⁹⁶ William Eden, *Principles of Penal Law*, 2nd ed., London 1771, s. 58. Bu kitaba http://books.google.com.tr/books?id=PswiAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (e.t.: 09.03.2013) adresinden ulaşılabilir.

¹²⁹⁷ Greene, s. 210.

edebilirler. Hâlbuki hükmün herhangi bir boyutuna farklı bir yaklaşım getirmek, örneğin daha az merkezi olan bir yer seçmek, suçluyu daha fazla kamu görevlisinin eşlik etmesini sağlamak gibi bir usulde benimsenebilir¹²⁹⁸.

Görülmektedir ki Avrupa'da teşhir yaptırımında bir esnekliğin olduğu ifade edilmektedir. Ceza politikasının ateşli tartışmaların konusu olduğu bir dönemde, teşhir cezasının esnekliğinin, yetkilileri ve halkı ceza seçenekleri ile ilgili tatminsizliklerini açıklama konusunda yüreklendirdiği yine Batılı yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin J. S. Cockburn, 18'inci yüzyıl'da uygulanan cezaların şiddetinin standardını değiştirme üzerine yazmış olduğu makalesinde, bazı yerlerde toplum hareketlerinin Anglo Sakson hukuk sistemindeki eksiklikleri gidereceği konusunda güçlü bir his olduğundan bahsetmiştir¹²⁹⁹. Teşhir cezasının esnekliğinin, bu eksikliği nasıl tamamladığı konusu değerlidir. Nitekim söz konusu dönemde sadece teşhir edilmek üzere halkın huzuruna gönderilen birçok mahkûmun atılan taş ve benzeri eşyalar nedeniyle öldükleri vakidir. Bir mahkûm teşhir edilirken muhakkak ufak düzeyde de olsa bedensel acı hissedecektir. Esasında teşhirin ana amacı, Burke'nin ifadesiyle utandırma ve kınama (reproach) olmasına rağmen uygulamadaki esneklik dolayısıyla ceza utandırmadan ölüme uzanabilmektedir.

Devlete isyan gibi davalarda her ne kadar kanun uygulayıcı usul konusunda çok dikkatli davranmış olsa bile bazı durumlarda toplum mahkemenin vermiş olduğu karardan ziyade teşhir edilen kişiye sempati duymuştur. Örneğin Daniel Defeo 1703 yılında yazmış olduğu Mültezilelerle daha kısa yol (*The Shortest Way With the Dissenters*) adlı makalesi nedeniyle teşhir cezasına çarptırılmış fakat teşhir sehvasında bekletilirken çiçek yağmuruna tutulmuştur¹³⁰⁰. Söz konusu olayın farklılığından ötürü biraz

¹²⁹⁸ Greene, s. 210.

¹²⁹⁹ J. S. Cockburn, "Punishment and Brutalization in the English Enlightenment," *Law and History Review* 12 (Spring 1994), published by American Society for Legal History, s. 172; makaleye <http://www.jstor.org/stable/30042825> (e.t.: 09.03.2013) adresinden de ulaşmak mümkündür.

¹³⁰⁰ Daniel Defeo'nun yazısı için bk. <http://www.bartleby.com/27/12.html> e.t: 25.09.2011. Daniel Defeo'ya çektirilen teşhir cezası tarihçiler ve kriminolojistler tarafından 18'inci yüzyılda benzeri olaylara nazaran en yumuşak en hoşgörülü olanı idi; Frank McLynn, **Crime and Punishment in**

daha ayrıntılı bilgi vermek isteriz. Daniel Defoe, Londra’da doğup, büyüyen, evli, sekiz çocuğu olan hükümetin akıl hocası veya kanaat önderi (spin doctor)¹³⁰¹ olmasına imkan sağlayacak bir işle meşguldü¹³⁰². Toplumun nabzını iyi tutarak, hükümet politikaları hakkında övgü dolu yazılar yazması karşılığında ücret alırdı. Kendisini teşhir sehvasına götüren yukarıda ismini verdiğimiz yazı, o dönemde dissenter¹³⁰³ olarak adlandırılan Anglikan kilisesine karşı muhalefet eden grup hakkındadır.

Defoe, anonim olarak söz konusu broşürü yazmış, toplum içerisinde bu yazının dağıtılmasını sağlamıştır. Broşür, Anglikan kilisesinin fanatik bir taraftarı gibi gözükerek sanki bir vaaz veriyor şeklinde, mülteziller ile nasıl mücadele edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Adı geçen yazıda mültezillerle mücadele etmenin en iyi yolu onları sürgün etmek ve başkanları da asmaktır. Bu teklif şu şekilde izah edilmiştir: “İngiliz kilisesi, Hz. İsa gibi, iki bıçakla çarmıha gerilmiştir, bir tarafta Katolikler (Papists) diğer tarafta ise Anglikan Protestanları vardır. O zaman söz konusu grupları da çarmıha germek gerekir”. O dönemde söz konusu grupları özellikle mültezilleri sürgün etmek, tıbbi bir müdahale bulunmadan vebayı serbest bırakmak gibi algılanmaktaydı. Defoe burada hükümeti hafiften alaya alarak, mültezillere hoşgörü ile yaklaşmaya çalışmıştır.

Yazarın, fikirleri ne mültezileri ne de yönetimi memnun etmemiştir. Anonim olan yazının sahibi hemen tespit edilmiş ve yazar Defoe’nun tutuklanmasına yardımcı olana para ödülü verileceği söylenmiştir. Defoe bunun üzerine saklanıp ve “*A Brief Explanation of a Late Pamphlet*” adlı bir yazı yazarak kendisinin yanlış anlaşıldığı anlatmaya çalışmıştır. Fakat çabaları fayda vermemiş ve teşhir ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Hadiseyi mühim kılan nokta da teşhir sırasında Defoe’ya taş ve benzeri şeyler değil çiçeklerin atılmasıdır.

Eighteenth-Century England, London and New York, Routledge, Chapman & Hall, Incorporated, 1989, s. 282.

¹³⁰¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Spin_doctor e.t.: 1.11.2011.

¹³⁰² Richard Cavendish tarafından kaleme alınmış “Daniel Defoe put in the pillory: July 29th/31st 1703” adlı haber için bk. History Today; Jul 2003; 53, 7; Proquest Central, s. 55.

¹³⁰³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Dissenter> e.t.: 1.11.2011.

Görülmektedir ki, kanun uygulayıcıları, teşhire genel olarak toplumun sosyal ve ahlaki kurallar sistemiyle olan işbirliğine güvendikleri zaman başvurmalıdır. Başka bir ifade ile kanun uygulayıcıları toplum huzurunda utandırmayı bir cezanın infazı olarak uygulamak istiyorlarsa, toplumun bu ceza sisteminde kendisine düşen görevi yerine getireceğinden emin olmaları gerekir¹³⁰⁴.

Bu gerekçeyle de teşhir cezasında toplumun katılımı, teşhir cezasının belirgin özelliği olarak ifade edilmiştir. Bazı cezalarda toplumun varlığı infaza şahit olunması veya sadece seyir etmeleri için gerekebilir ki bu durumlarda toplumun varlığı sadece bütünleyici özellik arz eder. Bir de toplumun bizzat cezanın infazında yer aldığı teşhir uygulamaları vardır ki burada toplum olmazsa olmazdır. Sonuç olarak teşhir yaptırımında toplumun olmaması cezanın olmaması anlamına gelmektedir. Beattie de kamu cezalandırmalarında toplumun çok önemli bir rol aldığını ve bu tür cezaların en azından ahlaki aşığılama seromonisi olduğunu ifade eder. Beattie bir adım daha atarak suçluların işlemiş oldukları suç tiplerini tanıyarak ya da reddederek toplumun kendi değerlerini yenilediğini iddia etmiştir. Yazara göre suçlunun ifşa edilmesi ve cezalandırılmasındaki amaç kendisinin ve diğerlerinin başka suçlar işlemesini engellemektir. Bunun da ötesinde kamu cezalandırmaları toplumun ahlaki sınırlarını teyit etme konusunda geniş bir fonksiyona sahiptir¹³⁰⁵.

Beattie'nin de altını çizdiği gibi, teşhir yaptırımını eski ceza hukukunun en karakteristik cezası olarak tarif edilebilir ki ceza hukuku o dönemde henüz bütün suç tiplerine en uygun ceza türlerini belirlemiş(değerlendirmiş) değildi¹³⁰⁶. Modern Batı düşüncesi ise elbette kamu cezalandırmalarını fiziksel cezalandırmalardan bile daha fazla uzak durulması gereken bir ceza olarak algılamaktadır¹³⁰⁷. Erken modern dönemde ise kamu cezalandırmaları

¹³⁰⁴ Greene, s. 212.

¹³⁰⁵ Beattie, s. 469.

¹³⁰⁶ Greene, s. 212.

¹³⁰⁷ Modern toplumun bu cezalardan uzak durmak istemesinin altında yatan neden hukuki ve politik liberal geleneklerdir. Kaldı ki bu gelenekler suçlular için bile olsa mahremiyeti temel bir insan hakları olarak algılar ve bunu kutsal bir unsur gibi düşünür.

sadece suçluyu cezalandırmak için uygun olan bir araç olarak değil aynı zamanda toplumun hukuk kurallarına rıza gösterdiğini belirlemek için uygun bir yöntem olmuştur¹³⁰⁸. Bundan dolayı Greg Smith, teşhir yaptırımını popüler ve intikamcı adalet için ideal bir ceza türü olarak addeder¹³⁰⁹. Bu görüş sahipleri de temelde toplumun teşhir cezasında çok önemli role sahip olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Toplum eğer, verilen karardan memnun ise kendisinden beklenen rolü oynar, somutlaştırmak gerekirse teşhir olunan kişiye çiçek değil, taş atar. Bu ise toplumun mevcut hukuk kurallarını benimsediğini göstermektedir.

Batılı yazarlar teşhirin utandırma boyutunu da değerlendirmişlerdir. Teşhir cezasında var olan şiddet ve bu şiddetin 18'inci yüzyıl Avrupa'sında geniş bir alanda uygulanması, hem teşhirin doğasında var olan aşağılamaktan hem de cezaya bir şekilde eklenmiş olan zarar verme riskinden kaynaklanmaktadır. Hatta teşhir edilirken yaşamış olduğu fiziksel acı/şiddet er geç geçmekte, teşhir sehpasında bulunmak manevi acı /şiddetin başlangıcı olmakta ve mahkûmda var olan aşağılanma duygusu yaşadığı müddetçe kendisiyle beraber olacaktır.

Beattie teşhirin utandırma boyutunu, diğer tarihçilere göre daha net bir şekilde vurgulamıştır. Yazar teşhir ve teşhir sehpasıyla ilgili şu şekilde bilgi vermiştir: “kırbaqlama cezasına nazaran, daha fazla damgalayan, daha fazla onursuzlaştıran ya da bir suçluyu güvene veya saygıyla layık olmayan şeklinde ayıran bir ceza türü vardır ki buna teşhir cezası, teşhir sehpası denir. Teşhir sehpasıyla mahkûma bir çeşit kamu cezası çektirilmektedir ve suçlunun elleri ve kafası tahta bir alete sıkıştırılarak ifşa edilmektedir. Kamuya ifşa ederek bu şekilde cezalandırmanın gayesi sadece suçluyu cezalandırmak ve diğer potansiyel suçlulara gözdağı vermek değil, aynı

¹³⁰⁸ Greene, s. 212.

¹³⁰⁹ Greg T. Smith, “*Civilized People Don't Want to See That Sort of Thing: The Decline of Public Physical Punishment in London, 1760-1840*,” in Carolyn Stange, Ed. **Qualities of Mercy: Justice Punishment, and Discretion**, University of Briths Colombia Press, Vancouver 1996, s. 32.

zamanda suçludan potansiyel mağdurları uyarmak için bilinmesini sağlamaktır.”¹³¹⁰

Batılar, teşhirin esas amacının, hem cezaların infazı sırasında hem de gelecekte failin onurunu kırmak olarak ifade etmişlerdir¹³¹¹. Teşhire kamu huzurunda kırbaçlama veya damgalama gibi fiziksel acı içeren bir boyut eklenmezse, teşhir saf aşağılama özelliği ile ön plana çıkar ki böylece utanma sıra dışı bir ceza aracı olarak kullanılmış olur. Nitekim erken modern yargı sisteminde teşhirin temel rolü utandırma idi¹³¹². Bedensel cezalar eğer toplum huzurunda infaz edilirse daha da sert uygulanabilirken, teşhir cezası sertliğini Beattie'nin ifadesiyle esas itibarıyla kendi aleniliğinden almaktadır. Yani bedensel cezalarda uygulanan şiddet, toplum huzurunda yapıp yapılmamasına göre değişebilirken, teşhir de bu şekilde bir ayırım söz konusu olmamaktadır.

Avrupalı hukuk tarihçileri, teşhir cezası ile cezalandırılacak suçlar konusunda görüş belirtmişlerdir. Batılılara göre teşhir ile cezalandırılacak suçların çeşitliliği, suçluların aşağılanabilme kapasitesiyle yakından ilgilidir. Teşhir, işlenmiş olan herhangi bir suça ceza olarak uygulanabilirken, kendisinin özel suç tiplerine karşı kullanılması nadir olmuştur¹³¹³. Genelde bu ceza iki karışık kategorideki suç tipi için uygulanmıştır. Birinci kategoride, engellenmesi zor olan veya tekrar teşebbüs edilmesi(tended to be repeated) zor olan suç tipleri mevcuttur ki bunlara örnek olarak livata, zina, küçük çocuklara tecavüz suçları sayılabilir. Diğer kategoride ise –hemen ifade etmek gerekir ki bu iki kategori birbiriyle sıkı bir bağlantı içerisindedir– toplumun daha çok ahlak kurallarına(moral norms) karşı işlenmiş olan suçlar yer almaktadır. Bu kategoriye örnek olarak da Frank McLynn şu suçları saymıştır: bir malın stoklanması, bir ürün ile ilgili vurgunculuk yapılması, dürüst olmayan esnafçılık, sahte büyücülük, “cheating at cards”¹³¹⁴ ve her

¹³¹⁰ Beattie, s. 464.

¹³¹¹ Greene, s. 211.

¹³¹² Greene, s. 211.

¹³¹³ Greene, s. 211.

¹³¹⁴ Kumarda (kağıt oyununda) hile yapmak olarak yorumladığımız bu suç tipini net olarak belirleyemedik.

türlü dolandırıcılık yapmak¹³¹⁵. 18inci yüzyılın ilk çeyreğinde basılmış olan bir gazete haberinden ise şu bilgilere ulaşıyoruz:¹³¹⁶ “Teşhir, aldatma, yalan söyleme, isyan, homoseksüel ilişki gibi küçük suçlar için uygulanırdı. Teşhirdeki amaç, bu suçu işleyenleri toplum huzurunda utandırmaktı.”

Yaptığımız araştırmalar, Batı’da dini kökenli suçlara da teşhir yaptırımının uygulanmış olduğunu göstermiştir. Ortaçağ Hristiyan dünyasında kendi inançlarına göre Tanrı’ya karşı isyan suçu olarak ifade edilen küfür suçu (blasphemy) türlü yer ve zamanlarda çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır¹³¹⁷. Bazı Batı’lı yazarlar, Batı’daki bir kısım toplumların premodern dönemde utanma/utandırma kültürüne (shame culture) önem vermeye başladığını; ahlaki ve dini sapmalarda toplumun beklentisi dışında hareketleri ika edenlere bu yönde cezalar verildiğini ifade ettiklerini daha önce izah etmiştik¹³¹⁸. Bu çerçevede Tanrının onuruna yapılmış olan hakaretlerin cezası toplum önünde utanılacak kıyafetlerin giyilmesi ve teşhir edilmesi olarak düşünülmüştür. İşlenmiş olan dini bir suçun kefaretinin toplum içinde yerine getirilmesi şeklinde cezalandırmanın esas olduğu 16ıncı yüzyılda Alman kentleri Nuremberg ve Frankfurt’da teşhir yaptırımından yararlanılmıştır¹³¹⁹. Bu kentlerde teşhir yaptırımı tek başına uygulanmamıştır. Sürgün, “kilisenin önüne çıplak ayakla gitme”, dayak atarak götürölme, dilini oyma(tongue-boring)¹³²⁰ cezaları ile beraber teşhir cezasına hükmedilmiştir¹³²¹.

¹³¹⁵ McLynn, s. 282. Ayrıca daha fazla suç örnekleri için bak. Beattie,, 464–66, ve Smith, **Civilized People**, 31–33.

¹³¹⁶ Cavendish, “Daniel Defoe put in the pillory: July 29th/31st 1703”, s. 55.

¹³¹⁷ Küfür suçunun (Blasphemy) tanımı, sınırı, çeşitleri, geçirdiği değişiklikler için bk. David Nash, “Analyzing The History of Religious Crime. Models of “Passive” and “Active” Blasphemy Since The Medieval Period”, **Journal of Social History**, published by Thomson Gale, Oxfords Brookes University, Oxford 2007, s. 7 vd.

¹³¹⁸ Diarmud McCulloch, **Europe’s House Divided**, Oxford 2003, s. 591-607’den ve Jeffrey R Watt, “The Reception of the Reformation in Valangin, Switzerland, 1547–1588,” **Sixteenth Century Journal** 20, (Spring 1989) s. 89–104’den aktaran Nash, s. 23 dip. 23.

¹³¹⁹ Richard Van Dülmen, **Theatre of Horror: Crime and Punishment in Early Modern Germany**, translated by Elisabeth Neu, Oxford 1990, s. 52, 142-143 ve 156.

¹³²⁰ Bu ceza dilde bir boşluk veya delik açmak suretiyle gerçekleştirildi. <http://en.wiktionary.org/wiki/tongue-boring> e.t.:18.09.2011.

¹³²¹ Dülmen, s. 56.

Dini kökenli suçları Avrupa'nın diğer ülkelerinde de görmek mümkündür. 1440 yılında Hollanda'da Tanrının üstünde yeni bir Tanrının var olduğunu ifade etmekten mahkûm olan bir kişiye, cezası kaldırılana kadar 60 Felemenk para cezası, içinde utandırmayı da barından aforoz ve kutsal yolculuğa çıkma cezası verilmiştir. 1513 yılında sarhoşken küfür suçunu işlemiş olan bir Gerijt Jacopsz'a kırbaç cezasının yanı sıra kiliseye fıçının içinde girme cezası verilmiştir¹³²². Aynı dönemde bugün Hollanda sınırları içinde olan Leiden'de bahse konu suçu işlemiş olan mahkûma, üzerinde Hristiyan ayinlerinde kullanılan kadeh resminin bulunduğu kıyafet giydirilmiştir. Bu mahkûm hakkında daha sonra kadın eteği giydirilerek şehirde elinde bir mumla dolaştırılması cezası verilmiştir¹³²³. İspanyada mahkûmun ağzı bağlanarak eşeğe ters bindirmek, Amerika'da çarmla germek şeklinde utandırmak gayesiyle cezaların verildiği Batı'lı kaynaklarda mevcuttur¹³²⁴.

Kamu önünde gerçekleştirilen ve utandırma gayesi barındıran cezalardan (public penance) suçluların Tanrıyla olan sürtüşmelerini azaltması, hatta Tanrıyla barışılması beklenmiştir¹³²⁵. Dikkat edilirse suçluları utandırma fikrinden yola çıkarak, teşhir yaptırımdan yararlanılmış ve nihayetinde dini bir sonuç alınacağı zannedilmiştir. Burada gaye mahkûmu çeşitli şekillerde -örneğin eşeğe ters bindirme, kadın eteği giydirmeye- utandırmak olmuştur. Utandırmanın yolu ise onu toplum önünde ifşa etmekten geçmiştir. Bu tip suçlarda ve uygulanan teşhir cezasında utanma duygusunun ön plana çıktığını görüyoruz. Böylece utanma/utandırma duygusu teşhir cezasıyla bir araya getirilerek, dini bir nitelik kazanmıştır.

Dini kökenli olarak kabul edilecek suçlardan biri de zinadır. 17'inci yüzyılda, Pruten New England'da zina yapan kadın ve erkeğe genel olarak

¹³²² Nash, s. 8.

¹³²³ Nash, s. 8.

¹³²⁴ Bu örnekleri Nash, Flynn Maureen, "Blasphemy and the Play of Anger in sixteenth century Spain" *Past and Present* 149 (1995), s. 30'dan temin etmiştir; Nash, s. 8.

¹³²⁵ Dülmen, s. 56.

kırbaç ve para cezası uygulanmış ve halkın önünde boynunda bir iple bir saat bekletilerek cezalandırılmıştır¹³²⁶.

Cinsel suçlarda kamu utandırması cezalarının etkisi Batı'lı yazarlar tarafından ayrıca incelenmiştir. Michael Warner'e göre cinsel sapkınlıklar stigmadan (damgadan) ziyade utanmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi Warner şu şekilde ifade etmiştir: "Stigma, damga veya dövme veya kesilmiş kulak gibi beden üzerinde kişinin rezilliğini kalıcı bir şekilde belirten bir işarettir. Antik Yunan'da bu ceza devlete isyan suçunu işleyenlere veya efendisinden kaçan kölelere verilirdi. Burada lekelenen, yapılmış olan hareket değil, şahsın kendisidir. Alelade bir sebepten ötürü utandırılma geçici olabilirken cinsel sapkınlıktan dolayı gerçekleştirilen utandırma hemen geçmez."¹³²⁷ Yazara göre sapkın bir şey yapmış olan kişi, o hakir olan şeyi sürekli beraberinde taşır. Bu çeşit utanmalar, kişinin biyografik kimliğine etki etmektedir. Bu nedenle de cinsel sapkınlıklarda uygulanan kamu utandırma cezaları sıradan bir damgalamaya nazaran daha fazla etki göstermektedir¹³²⁸.

Nihayetinde 18'inci yüzyıl İngiltere'sinde cinsel suçlara özellikle *oğlancılık* suçunun toplum içerisinde yayılmaması için suçun kendisinden bahsedilmeden, mahkûmlar toplum huzurunda teşhir edilmelidir kanaati hâkimdir¹³²⁹. Bu şekilde bir yandan mahkûm utandırılmış oluyor bir yandan da toplumda iki sınıf oluşturulmuş oluyordu. Bu suçu işlemiş olmalarından ötürü teşhir edilenler ve edilmeyenler yapılan ayırımda söz konusu "rezilliğin" toplumda yayılmasının engellediği fikri baskındı. Ancak zaman zaman teşhir edilen kişiler bir kere teşhir edildikten ve toplum içinde ayrı bir sınıf

¹³²⁶ Özkorkut, *Zina*, s. 67.

¹³²⁷ Warner'ın bu görüşlerine Greene, yazarın *The Trouble with Normal*, 28; Birinci bölüm, "*The Ethics of Sexual Shame*", s. 28'den ulaşmıştır; Greene, s. 215.

¹³²⁸ Greene, s. 215.

¹³²⁹ Sadece İngiltere değil Avrupanın diğer devletleri bu yönde düşünüyordu. Fransa'da 1750 yılında Sodonomy (oğlancılık) suçu işlemiş olan iki kişi Paris'in meşhur sokağı Rue Montorgueil'de direğe bağlanarak yakılmıştır. Bahse konu olayda yetkililer mahkûmların hangi suçu işlediklerini ifade etmemişlerdir. İlginç olan husus şudur ki, kamu otoritesi, suçun toplum tarafından bilinmesini ya da suçun topluma duyurulmasını doğru bulmuyorken, bahse konu suçun toplum huzurunda cezalandırılmasını gerekli görmektedir. Greene bu örneğe, Michel Rey'in "*Police and Sodomy in Eighteenth-Century Paris: From Sin to Disorder*" s. 141'den ulaşmıştır; Greene, s. 221.

olarak algılandıktan sonra söz konusu suçu tekrar işlemekten çekinmez hale gelmişlerdi. Çünkü artık kaybedecekleri bir şeyleri kalmamıştır¹³³⁰.

İlerleyen dönemlerde Batı teşhir yaptırımının meşrutiyetini sorgulamaya başlamış ve yaptırıma yönelik eleştiri sesleri çoğalmıştır. Halk bu cezanın kullanımının kanun dışı olup olmadığını tartışmıştır¹³³¹. Yapılan eleştiriler üç ana noktada toplanmıştır. İlk olarak teşhir cezasının mahkeme tarafından onaylanmamış şiddete olmasıdır ki bu şiddetin içerisine bazı durumlarda ölüm dahi girebiliyordu. Hâkimin teşhir cezasına hükmederken daha az dikkat etmesi ya da titiz davranmaması, cezanın adalet sisteminin organize olmamış, dağınık bir sistem olarak görülmesini sağladığı düşünülmüştür. Bu durum da insanların, cezanın genel olarak mevcut olan belirsizliğinin daha tedirgin edici ve daha tehlikeli olduğu kanaatine ulaşmalarını sağlamıştır. Fakat bir başka açıdan bakılırsa bazı durumlarda – Defeo davasında olduğu gibi– toplum teşhir yaptırımından istifade ederek yargıyı kendi kontrolüne alabilmiştir. Yani bazen kamu cezalandırmalarında toplum kendisinden beklenin aksine mahkûmu utandırmaya biliyordu. Hatta bazı durumlara toplum, teşhir edilen mahkûmu utandırmak şöyle dursun, yargıya müdahale ederek mahkûmun özgürlüğünü bile sağlayabilmiştir¹³³².

Teşhir cezasına yönelik yapılan eleştirilerden sonuncusu özellikle cinsel suçlarda uygulanması ile ilgiliydi. Bu konudaki asıl problem, teşhir cezasının uygulanmasıyla söz konusu suçun –özellikle suçtaki eylem-, failin kişiliğiyle özdeşleşmesiyle ilgilidir. Beattie, bu özdeşleşmenin bir tesadüf olmadığını aksine teşhirin amaçlarından bir tanesinin de suçtaki eylemle suçu işleyen failin bir olmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Beattie bu noktada şu mevzuya da değinir: teşhir cezasının amacı suçluyu cezalandırmak ve kendisinin ve başkalarının gelecekte bir daha suç

¹³³⁰ Greene, s. 225.

¹³³¹ Greene, s. 213.

¹³³² McLynn, özellikle 1790'larda Jacobite upheavals (İngiltere Kralı 2. James'in yanlıların çıkarmış olduğu isyan) döneminde teşhir edilen mahkûmların teşhir sehpasında özgürlüklerine kavuştuklarını; bunun üzerine hâkimlerin teşhir cezasına daha az karar verdiklerini ve nihayetinde takip eden yüzyılın başında da teşhirin tamamıyla ortadan kaldırıldığını vurgulamıştır; McLynn, s. 282. Bu konuda ayrıca bak. Beattie, s. 466.

işlemesini önlemek ve ayrıca suçlunun kişiliğinin bilinmesini sağlamaktır¹³³³. Bu durumda Beattie'ye göre suçlunun geçmiş suç tarihi de toplumun aklından çıkartılmayarak, zamanla suçtaki eylem, suçlunun davranışına; suçlunun davranışı ise suçlunun kişiliğine dönüşmektedir. Kamu aşağılaması başlığı altında yer alan tüm yaptırımlar suçluyu toplum önünde sürekli olarak damgalamaktadır¹³³⁴.

1771 yılına gelindiğinde Eden para cezaları dışındaki suçlarla ilgili yeni bir sistem önerisinde bulunmuştur. Önerisinde mevcut olan birçok suça, yine mevcut olan birçok cezalardan hangilerinin uygulanması gerektiğini belirtmiş, suç ve ceza arasındaki ilişkide denge kurmaya çalışmıştır. Eden çalışmasında damgalama (branding) cezasıyla ilgili tereddütte kalmıştır. Eden'e göre bir suçluya sürekli kalacak ve görülebilecek şekilde stigma (iz, damga) yapmak hem insanlığa hem de güncel politikaya aykırıdır. Böyle bir durumda biçare suçlu, kendisini süreklilik arz eden bir aşağılamanın konusu olarak bulmaktadır, zira yapılan damga vücudundan hiç çıkmayacaktır ve sürekli gözükecektir. Bu durumda yazara göre suçlu kendi "rezaletine" alışmakta ve utanma duygusunu kaybetmektedir¹³³⁵. Yazar bir adım daha atarak, ceza hukukunda utandırma tekniğini sürekli olarak kullanmanın, arsızlığa ya da en azından utanmanın toplumsal gücündeki azalmaya neden olacağını ileri sürmüştür. Çünkü bu durumda toplum teşhir yaptırımına alışmış olacak, topluma, teşhir etme yaptırımı sıradan gelecektir. Johnsan'a göre de bu cezanın amacında, failde teşhir sehpasındayken var olan utanmasından daha uzun zamanlı bir etki bırakmak ve sürekli bir yüz kızartıcılığı hissi uyandırmak vardır. Başka bir ifadeyle bu cezadan beklenen nokta suçlu üzerinde sürekli bir iz bırakma hissi uyandırmaktır. Eden'e göre bu tarz cezalara her vakit başvurulmamalı, geniş bir etki bırakılmak veya önemli bir ihtar (uyarı) yapılmak istendiğinde kullanılmalıdır. Aksi takdirde toplumu etkileme hatta şok etme ve toplumun ilgisini çekme özelliği yitirilecektir. Bu durum teşhir edilen mahkûm açısından da etki gösterecektir.

¹³³³ Beattie, s. 464; Greene, s. 213.

¹³³⁴ Beattie, s. 464; Greene, s. 213.

¹³³⁵ Eden, s. 59.

Nitekim sürekli teşhir edilen kişi artık bu konuda “kaşarlanmış” olacaktır ve utandırma etkisini hissettirmeyecektir. Hal böyle olunca da yazara göre utandırma cezalarına sıklıkla başvurulursa gaddar bir mahkûm -yazarın ifadesiyle- canavara dönüşebilecektir¹³³⁶.

Greene'nin ulaşmış olduğu “Teşhir Cezası Üzerine Kısa Bir Gözlem” adlı anonim bir yazıda da, yazar teşhir cezasının ilga edilmesinin nedeni üzerinde durmaktadır. Yazara göre bu ceza suçluları sonsuza kadar kirli ve alçak bir konuma sokmaktadır¹³³⁷. Suçlunun hangi suçu işlemiş olduğunun, acısının derinliğinin, pişmanlığındaki samimiyetin, topluma nasıl faydalı bir insan olacağının önemi yoktur. Mühim olan suçlunun ilerleyen yaşamında kimle konuşursa konuşsun kendisine hor gözle bakılacağını ve kendisinin saygıdeğer bir insan konumuna gelemeyeceğini bilmesidir. Bu sebeple de suçlu bu yönde çaba sarf etmeyecektir ve insan doğasında var olan erdem dürtüsünü de ezmeye çalışacaktır. Böylece suçlu ilerde masumluluğu ortaya çıkmış olsa bile geri dönülemez bir şekilde lekelenmiş olacaktır¹³³⁸. Green'e göre kamu aşağılaması cezalarındaki tecrübeler, bu cezaların belki masum bir insanı işlemediği suçtan dolayı suçlu yapabilme yeteneği olmadığını, ama o kişiyi suça itebilme yeteneğinin olduğunu göstermiştir. Teşhir sehpasında bulunmak suçlunun saygı veya erdem kazanabilmesini zedelemektedir. Bu şekilde suçlu bazı durumlarda fiilen (örneğin damgalama cezası) bazı durumlarda ise fikren pillory örneğinde olduğu gibi lekelenmektedir. Hal böyle olunca toplumda teşhir edilenler ile edilmeyenler gibi bir sınıf farkı doğmaktadır. Yazar nihayetinde suçu ne olursa olsun bir mahkûmu teşhir ettikten sonra o kişinin geri dönüşümsüz bir üne sahip olan sınıfın içine bırakılmış olunduğu kanaatindedir.

Batı hukuk tarihi doktrinde teşhir yaptırımı konusundaki tartışmaları genel olarak değerlendirdiğimizde şu sonuçlara varabiliyoruz. Bazı yazarlar, bu cezanın erken dönem ceza hukukunda temel bir ceza olduğunu ve diğer

¹³³⁶ Eden, s. 59.

¹³³⁷ “Brief Observations on the Punishment of the Pillory,” *The Pamphleteer* 4 (1814): 536'den aktaran Greene, s. 214.

¹³³⁸ “Brief Observations on the Punishment of the Pillory,” *The Pamphleteer* 4 (1814): 537'den aktaran Greene, s. 214.

cezaların ise bu cezanın birebir unsuru olduğunu beyan etmişlerdir. Bu bakış açısı esasında bizim yapmaya çalıştığımız doğrudan teşhir, dolaylı teşhir ayırımı ile ilgilidir. Diğer cezaların bu cezanın bir unsuru olabilmesi için mutlaka bir başka ceza olması ve o cezanın da toplum huzurunda yerine getirilmesi gerekir. Ancak sadece toplumun bilgilendirilmesini sağlayacak şekilde verilen bir cezada, yani doğrudan teşhir yaptırımında başka bir ceza yoktur. Cezanın kendisi mahkum hakkında toplumu bilgilendirmektir.

Greene gibi yazarlar da toplumun teşhir yaptırımının makul ve gerekli bir parçası olduğu iddiasındadır. Bu yaklaşım teşhirin bedensel bir ceza olup olmadığı konusundaki tartışmalarla ilgilidir. Konuyla ilgili hukuki bir zemin yoktur denilebilir. O dönemde yazılan ceza hukuku kitaplarında dahi bu nokta çok tartışılmamıştır. Bizce böyle bir tartışmaya gidilmesinin nedeni de teşhirin sınıflandırılması ile ilgilidir. Teşhirin bedensel bir ceza olup olmadığını tartışabilmek için ortada bedensel bir cezanın mevcut olması ve o cezanın toplum huzurunda yerine getirilmesi gerekir. Ancak biraz önce de belirttiğimiz gibi sadece toplumun bilgisine sunmak da ceza olara uygulanabilmektedir ve burada bir bedensel ceza mevcut değildir. Dolayısıyla teşhir yaptırımı bedensel bir cezadır kanısına varmak doğru değildir.

Ancak Batı, teşhirin bedensel bir ceza olup olmadığını tartışmaya devam etmiştir. Hatta teşhir cezasının bedensel cezalarla olan irtibatının onun sınırını da belirlediği ileri sürülmüştür. Avrupa'da uygulanacak şiddet veya cezanın sertliği uygulayıcıya bırakıldığı için teşhir yaptırımının sınırlarını çizmek de zor olmuştur. Uygulayıcıya bırakılan bu takdir yetkisi, teşhir yaptırımında bir esneklik oluşturmuştur. Halkında cezaya dahil olması ile cezanın kendisinin değiştiği görülmektedir. Şöyle ki infaz görevlileri, teşhir olunan kişiye taş, odun atılmasına müsaade etme yetkilerine sahipler. Halk bu faaliyeti yerine getirirken biraz ileri giderse mahkum ölebilir ki bu durumda ceza teşhirden ölüme dönmüş olmaktadır. Bu husus aslında kanunilik ilkesinin ne denli önemli bir ilke olduğunu ortaya koymaktadır.

Batılılar, teşhirin utandırma boyutunu da değerlendirmişler ve bu yaptırımın esas amacının failin hem infaz sırasında hem de gelecekte

onurunu kırmak olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, kamu huzurunda fiziksel acı içermeyecek şekilde teşhirin saf aşağılama amacını güttüğünü belirtmişlerdir. Bu nokta bizim daha önce ifade ettiğimiz gibi doğrudan teşhir yaptırımı dediğimiz başlık ile rabitalidir.

Batı, teşhir yaptırım uygulanan suç tiplerini de tartışmıştır. Batıda bu ceza hemen hemen bütün suç tiplerine uygulanabilmiştir. Bununla beraber ulaştığımız bilgiler çerçevesinde cinsel suçlara ve toplumun güvenini sarsacak suçlara daha sıklıkla uygulandığını söyleyebiliriz.

Toplumun teşhir yaptırımındaki yeri üzerinde çok fazla tartışan Batılı hukuk tarihçileri, toplumun kabulünün bu yaptırımında çok önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Esasında bu tespit haksız da değildir. Zira Daniel Defoe vakasında da görüldüğü üzere toplum her zaman idarecilerin istediği gibi davranmamıştır. Mahkuma taş atılması beklenirken çiçeklerin atılması teşhir yaptırımının uygulanmasında toplumun onayının alınması gerektiğini göstermektedir. Böylece toplumun varlığı teşhirin ceza olma niteliğine sahip olması için gerekli bir unsur olarak karşımızda çıkmaktadır. Hatta bazı yazarlar, teşhir yaptırımında toplumun bu denli önemli role sahip olmasından ötürü, teşhir yaptırımının toplumun ahlaki sınırını belirlemede etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Esasında bu görüş de yanlış sayılmaz, zira belirtildiği üzere toplum, yeri geldiğinde taş değil çiçek atabilmektedir. Bu o kişinin ya da o suç tipinin suç olmasının toplum tarafından uygun görülmediği anlamına gelmektedir. Eğer toplum, verilen cezaya katılır, somutlaştırmak gerekirse taş atarsa, bu toplumun hukuk kurallarına rıza gösterdiği anlamına gelmektedir

İlerleyen dönemlerde teşhir Batı'da eleştirilere maruz kalmıştır. Yapılan ilk eleştiri, teşhir cezasının, mahkemenin onaylamadığı bir cezaya dönüşebilmesidir. Toplumun vereceği tepkinin önceden hesap edilmemesi nedeniyle bu cezadan vazgeçilmesi gerektiğini savunanlar vardır. Ayrıca kişinin damgalanması halinde kişi ömür boyunca teşhir olunacak, bu hali süreklilik arz edeceği için kişi kendi rezaletine alışacak ve utanma duygusunu kaybedebilecektir. Hatta zamanla aynı hissiyat topluma aksederek toplumun utanma duygusu azalacaktır. Mahkûmu sonsuza dek kirli, alçak bir varlık

statüsüne indirgemek, mahkûmun pişmanlığını göz ardı etmek anlamına gelecektir. Keza sürekli teşhir yaptırma başvurunun toplumda bu yaptırma karşı bir alışkanlık oluşturması ve artık teşhirin kendisinden beklenen vazifeyi yerine getirememesi anlamını taşıyacaktı. Bundan dolayı Eden gibi yazarlar, teşhir yaptırımına seyrek olarak başvurulmasını savunmuşlardır.

B. Koloniler Dönemi'nde Kuzey Amerika'da Teşhir Yaptırımı

Bu başlık altında Kuzey Amerika'nın koloniler döneminde geçerli olan ceza hukukunda teşhir yaptırımından söz edeceğiz.

Koloniler dönemi kuzey Amerika'da teşhir yaptırımına rastlamak mümkündür¹³³⁹. O dönemde her ne kadar mahkeme karar vermiş olsa bile, bazı davalarda hükmün bir anlam ifade edebilmesi için toplumun da o karar da etkisinin¹³⁴⁰ -katkısının- olması gerektiği söylenmektedir¹³⁴¹. Söz konusu dönemde kamu cezalandırması (public punishment) olarak tanımlanan cezalandırma türünün içerisine teşhir yaptırımı veya benzeri yaptırımlar da girmektedir. Bahse konu dönemde de teşhir, benzer usullerle ve benzer amaçlara hizmet etmiştir: Toplum önünde suçlu teşhir edilerek, kendisi utandırılmış ve kendisine manevi bir ızdırap verilmiştir. Bu şekilde kendisinin veya bir başka kişinin ileride suç işlemesinin engelleneceği düşünülmüştür. Suçlunun kafasının ve ellerinin bir tahtaya sıkıştırılmış bir şekilde toplum önünde ifşa edilmesi veya suçlunun bir araba ile şehirde dolaştırılması, teşhir edilen suçluya yumurta ve benzeri şeylerin atılması, suçlunun toplum önünde kamçılanması, Amerikan kolonilerinde rastlanılan teşhir uygulamalarından birkaçıdır¹³⁴². Hatta o dönemde suçluyu bu şekilde teşhir etmek bir zafer kazanılmışçasına gösterişli şekilde yapılmıştır¹³⁴³. Söz konusu dönemde, toplumu, verilmiş olan cezanın infazına dâhil ederek, cezanın sadece

¹³³⁹ Barbara Clark Smith, "Beyond the Vote The Limits of Deference in Colonial Politics", **Early American Studies**, University of Pennsylvania Press, Fall 2005, s. 354.

¹³⁴⁰ Yazar burada "public engagement" ifadesini kullanmıştır: Smith, **Beyond the Vote**, s. 354.

¹³⁴¹ Smith, **Beyond the Vote**, s. 354.

¹³⁴² Smith, **Beyond the Vote**, s. 354, 355.

¹³⁴³ "A Narrative of a New and Unusual American Imprisonment of Two Presbyterian Ministers" (1707) in Peter Force, ed. **Tracts and Other Papers Relating to the Origin, Settlement, and Progress of the Colonies in North America**, 4. Vols. (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1963), 4, s. 48.

kürsüde kalmaması, verilen cezanın toplum tarafından tamamlanması (to complete) umut edilmiştir¹³⁴⁴. Bu düşünceden yola çıkarak da teşhir yaptırımını uygulamada tereddüt edilmemiştir.

Amerikan koloniler döneminde teşhir yaptırımının farklı bir şekilde kullanıldığı ileri sürülmüştür. Barbara Clark Smith, teşhir cezasının dolaylı bir şekilde oy kullanmakta da uygulandığını iddia etmektedir¹³⁴⁵. Yazar verilmiş olan teşhir cezasının infazında toplumun söz sahibi olduğunu düşünmektedir. Verilmiş olan mahkeme kararına toplumdan da bir müdahale beklenmiştir. Yazara göre örneğin toplum kararın adaletli ve yerinde olduğunu düşünürse, suçluyu daha fazla utandırarak ona daha fazla manevi ızdırap verebilmektedir¹³⁴⁶. Yahut tam tersi olarak, toplum verilmiş olan teşhir cezasının adaletli olmadığını infaz sırasında belirtebilmektedir.

Koloniler dönemi Amerika'sında içinde teşhir cezasının da bulunduğu kamu cezalandırılması (public punishments) yönteminin toplum tarafından göz yumulması yada kabullenilmesi gerekmektedir. Çünkü bu tarz cezaların uygulanabilmesi için en azından bir marangoza, taşıyıcı arabaya, bu arabayı kullanacak kişiye ihtiyaç duyulmaktaydı¹³⁴⁷. Zamanla eyalet başkanları, yargı mercileriyle bu yönde yapmış oldukları işbirliğinden dolayı pişman olmuş, teşhir cezası infaz edilirken yardım edilecek adam bulamamışlardır¹³⁴⁸. Örneğin New York City'de 1762'de şerif, teşhir edilerek idam edilecek iki suçlunun infazını kendisine yardım edecek kişi (hangman) bulamadığı için ertelemiştir¹³⁴⁹.

Amerika Birleşik Devletleri tarihinde teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekilleriyle karşılaşmaktadır. 1723 tarihli bir kayıta göre Virginia'da yalancı şahitlik suçunu işlemiş olan bir köle, kulaklarından teşhir sehпасına asılmış

¹³⁴⁴ Smith, **Beyond the Vote**, s.354.

¹³⁴⁵ Smith, **Beyond the Vote**, s. 342.

¹³⁴⁶ Smith, **Beyond the Vote**, s. 355.

¹³⁴⁷ İnfaz sırasında halkın iradesine dikkat edilmemesi durumunda halkın, çok adaletsiz olarak gördükleri cezalandırmaların infazını zorla engellemeye çalıştıklarına ilişkin hatta bazı durumlarda teşhir cezası infaz edilirken kullanılan aletlere halk tarafından zarar verilmesine ilişkin örnekler için bk. Smith, **Beyond the Vote**, s. 355, 356.

¹³⁴⁸ Wesley Frank Craven, "An Introduction to the History of Bermuda: The Revised Plan of Settlement," WMQ, 2nd ser., 18 (1938): 32'den aktaran Smith, **Beyond the Vote**, s. 355 dipnot 34.

¹³⁴⁹ Smith, **Beyond the Vote**, s. 355.

ve kırbaçlandıktan sonra kulakları kesilmiştir¹³⁵⁰. Bu şekilde cezalara Güney Karolina ve Georgia'da da rastlanıldığı ifade edilmiştir¹³⁵¹. Mahkûmun sürekli kulaksız bir şekilde yaşamını sürdürmesi, kulakların teşhir sehpasında asılı kalması teşhir müeyyidesinin sınırları içerisinde girmektedir.

Sonuç olarak koloniler dönemi kuzey Amerika'da gerek doğrudan gerekse dolaylı teşhir yaptırımının mevcut olduğunu görüyoruz. Genelde hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımının uygulandığı bu dönemde toplumun rolü önem arz etmiştir. Zira toplum verilen cezayı veya o mahkuma o cezanın verilmesini kabul etmediği hallerde cezanın infazını engellemeye çalışmıştır. Araştırmalarımız göstermiştir ki halk bazen, teşhir sehpasını kırabilmiş, bazen gerekli malzemeleri temin etmemiştir. Bu dönemde de teşhir, utandırma ve caydırma amacıyla uygulanmak istenmiştir.

C. İngiltere'de Teşhir Yaptırımı

1. Genel Olarak

Osmanlı'nın çağdaşı olan bir diğer devlet de İngiltere'dir. Bu başlık altında söz konusu devlette teşhir yaptırımının mevcudiyetini tahlil etmeye çalışacağız.

Teşhir cezası İngiltere'de Orta Çağda uygulanmaya başlayan "kamu cezası" (public punishment) sisteminin bir parçasıdır. Bu ceza sistemi kırbaçlama, damgalama ve teşhiri içinde barındırır. Belirli bir kalabalığın önünde ceza infaz edilir ve utandırma ayıplama hissinden yola çıkarak hem bir ceza olarak hem de caydırıcı araç olarak kullanılmıştır¹³⁵². Böylece hem fail tekrar böyle bir hareket yapmaktan yıldırılmış olacak, hem de toplum kendi içinde barınan potansiyel suçlulardan dolayı uyarılacaktır¹³⁵³. Greene'e

¹³⁵⁰ Bu örneğe Paton, Thomas D. Morris, "Slaves and the Rules of Evidence in Criminal Trials," *Chicago-Kent Law Review* 68, no. 3 (1993): 1216'den ulaşılmıştır; Diana Paton, "Punishment, Crime, and the Bodies of Slaves in Eighteenth-Century Jamaica", *Journal of Social History* 34.4 (2001), s. 941.

¹³⁵¹ Alan D. Watson, "North Carolina Slave Courts, 1715--1785," *North Carolina Historical Review* 60, no. 1 (1983) s. 278 ve Betty Wood, "Until He Shall Be Dead, Dead, Dead: The Judicial Treatment of Slaves in Eighteenth-Century Georgia," *Georgia Historical Quarterly* 71, no. 3 (1987) s. 278'den aktaran Paton, s. 941.

¹³⁵² Greene, s. 207; Paton, s. 944.

¹³⁵³ Greene, s. 207.

göre bu ceza, hukukun ve devletin işlemesinde toplumun iştirakini sağlamıştır.¹³⁵⁴ Yazar teşhir etmek ve teşhir edileni taşlamak, çürümüş meyveler atmak veya alay etmek gibi yerel toplum tarafından yürütülen cezalara konu olmuş suçların bütün toplumun ahlakına zarar getirdiğine inanır.

Bahse konu devlette teşhir edilen mahkûma ölmüş kedi ve köpek, çürümüş meyveler de dâhil olmak üzere çeşitli nesneler atılırdı¹³⁵⁵.

John Beattie, “Crime and the Courts in England, 1660-1880” adlı kapsamlı çalışmasında teşhiri, “eski ceza hukukuna örnek olabilecek bir yaptırım” olarak tarif etmiştir¹³⁵⁶. Beattie, İngiltere’de erken modern dönemde uygulanan cezaların birbirlerine sıkı sıkı bağlı olan üç adet özelliği barındırdığı ifade edilmiştir¹³⁵⁷: Birincisi bu cezalar suçluyu tanıyan yerel izleyicilerin önünde infaz edilir, ikincisi bu cezalar umumdur¹³⁵⁸, üçüncüsü bu cezalar utanmayı temel bir teknik olarak kullanmaktadırlar. Böylece yazara göre, kamu cezalandırmalarıyla toplumun ahlaki sınırı yeniden onaylanmış olmaktadır.

Edmund Burke, teşhir edilen bir kişinin üzerine atılan eşyalardan dolayı çok aciz bir duruma düşmesi durumunda, kanun uygulayıcılarının meseleye müdahale etmesi gerektiğini, aksi takdirde kanun uygulayıcılarının sorumluluğuna gidilmesi gerektiğini iddia etmiştir¹³⁵⁹. Burke, parlamentoda yapmış olduğu konuşmada pillory cezasının kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir¹³⁶⁰. Burke, mahkûmlar, çok kötü aciz bir durumda iken görevlilerin

¹³⁵⁴ Greene, s. 207.

¹³⁵⁵ Greene, s. 204; Paton, s. 944.

¹³⁵⁶ Beattie, s. 614.

¹³⁵⁷ J.A. Sharpe, **Judicial Punishment in England**, London 1990 s. 19’den aktaran Greene, s. 227, dipnot 12.

¹³⁵⁸ Atf yaptığımız kaynak umumliği “overwhelmingly” kavramı ile nitelendirmektedir. Bu nitelik ezici ve karşı konulmaz şeklinde yorumlanabilir.

¹³⁵⁹ Burke’nin konuşmasına *Parliamentary History of England from the Earliest Period to the Year 1803* (London, 1814), 21: 388–90’dan ulaşılabilir, Greene, s. 204.

¹³⁶⁰ Greene, s. 206. Burke’nin bu teklifi üzerine kendisine dönemin gazetelerinden sert eleştiriler gelmiştir. Konuyla ilgili gazete haberi şu şekildedir: “İnsan doğasını şok eden suçu işlemiş olan mahkûmlar, yasama organının şefkatiyle utanmaları gayesiyle teşhir edilmiştir. Bahse konu mahkûmlara halk “adil yargılama gereği” (natural justice) cezanın icrai kısmında yer alarak bir şeyler fırlatmıştır. Teşhir süresince yapılanlar halk tarafından kabul görmüş ve alkışlanmıştır. Tüm bu hususlara rağmen vatansever Burke’nin işlenen suçun çok fazla nefreti hak etmediğini ima etmiş ve

mahkûmlara yardım etmesi gerektiğini düşünmektedir. Burke, konuşmasını bir gazetede okumuş olduğu bir olay üzerine yapmıştır. Livata yapmaya teşebbüs etmiş iki kişi, teşhir edilirken kalabalık tarafından üzerlerine birçok nesne fırlatılmıştır. Fakat parlamentere göre mahkûm her ne kadar çok iğrenç bir suç işlemiş ya da işlemeye teşebbüs etmiş olsa bile, ayakta duramayacak kadar aciz bir duruma düşmesi durumunda yardımı hak etmektedir.

Burke'nin bahsetmiş olduğu olayda gazete mahkûmların işlemiş oldukları suçla ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Bu durum Burke tarafından suçtan gizlice bahsedilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır¹³⁶¹. Bu noktada İngiliz yazar Greene şu soruları sormaktadır¹³⁶²: Eğer suçtan hiç bahsetmemek ya da gizlice bahsetmek gerekiyorsa neden söz konusu suçun cezası ifşa edilerek gerçekleştirilmektedir? Neden suçun cezasının infazında toplumun bireyleri kullanılmaktadır? Eğer livata suçunun sadece adını söylemek bile kaba ve tehlikeli ise, o zaman bu suça dikkatleri çekmek, toplumu hem suç hem de ceza hakkında eğitmek, bütün bu suç türlerinde toplumu cezalandırmaya dâhil etmek daha tehlikeli değil midir?

O döneme ait dikkat çeken bir başka örnekte ise yine aynı suçu işlemiş olan bir kişinin, teşhir edilmesinden sonra tekrar hapis haneye geldiğinde gardiyanın mahkûma “senin canlı olarak dönmen gerektiğin tasarlanmıyordu” demesidir¹³⁶³. Buradan şöyle bir kanaate ulaşabiliriz, belirli suç tipini işleyip teşhir edilen mahkûmları hazin bir son beklemektedir.

Sonuç olarak İngiltere’de teşhir yaptırımı, kamu cezası sisteminin bir parçası olarak karşımızda durmaktadır. Teşhir cezalandırmanın vazgeçilmez

alçakça ölümden ziyade daha hafif bir cezaya mahkûm edilmesi gerektiği yönünde konuşma yapmıştır. Bu durumda biz kendisini livata suçunu işleyen kişilerin avukatı olarak görüyoruz.”; 13 Nisan 1780 tarihli *The Morning Post* gazetesi. Aynı gazetenin 14 Nisan tarihli sayısında benzer şekilde yürürlükte olan hukuk kurallarını aşmamak şartıyla bu cezanın kaldırılmaması gerektiği, belki mahkûmun daha güvenli bir şekilde teşhir edilmesine özen gösterilebileceği vurgulanmıştır, 14 Nisan 1780 tarihli *The Morning Post* gazetesi.

¹³⁶¹ Greene, s. 207.

¹³⁶² Greene, s. 207.

¹³⁶³ Bu örneğe Greene, Gordon Rattray Taylor “*The Phoenix of Sodom, or, the Vere St. Coterie* (London, 1813)” in *The Angel Makers: A Study in the Psychological Origins of Historical Change, 1750–1850* (London, 1973), s. 98’den ulaşmıştır; Greene, s. 227 dipnot 6.

bir unsur olarak görülmektedir. Verilen hemen hemen her ceza toplum huzurunda infaz edilmektedir. Teşhir cezalarında bedensel müdahaleler ön plana çıkmaktadır, bu sebeple de toplumun önemi bir kat daha artmaktadır. Zira toplumun da o mahkûmu taş ve benzeri şeyler atarak cezalandırması beklenmektedir. Ancak o dönemde dahi teşhir edilen kişinin atılan taş ve benzeri maddelerden dolayı çok kötü bir hale düşmesinin tartışılması gereken bir şey olduğu ifade edilmiştir. Burke'nin atıfta bulunduğu olayda olduğu gibi, İngiltere'de bazı suçların adlarının dahi söylenmesi uygun değildir. Oğlancılık suçu bunlardan biridir. Fakat adının bile söylenmesinin tehlikeli olduğu iddia edilen bir suç aleni olarak cezalandırılmıştır. Bu husus İngilizlerin kendileri tarafından da tartışılmıştır.

2. İngiltere'de Teşhir Yaptırımının Farklı Uygulanış Şekilleri

İngiltere tarihinde teşhir yaptırımı konusunda genel bilgiler verdikten sonra, bahse konu devlette teşhir yaptırımının farklı uygulanış şekillerini incelemeye çalışacağız.

a. Ducking veya Cucking Stool cezası

Ortaçağdan 19'uncu yüzyıla kadar İngiliz mahkemelerinde teşhir yaptırımının uygulandığını hatta bu konuda kadın erkek ayrımı yapılmadan tüm suçlulara utandırmak (shaming punishments) gayesiyle bu yaptırım türünün icra edildiğini ifade etmiştik¹³⁶⁴. Söz konusu dönemde İngiltere'de teşhir yaptırımından da yararlanılarak genellikle kadınlara uygulanmış olan bir ceza türü vardır. Orijinal adı “ducking” veya “cucking stool punishment” olan bu cezada suçlu bulunmuş olan kadın, toplumun görebileceği bir şekilde tahterevalliye veya sandalyeye benzeyen bir alete bağlanarak suya batırılmaktadır¹³⁶⁵. Cezanın infazı şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Öncelikle suçlu kadın tahterevalliye benzeyen aletin bir ucuna oturtulur ve oraya sıkıca

¹³⁶⁴ Jennine Hurl-Eamon, “Female Criminality in the British Courts from the Middle Ages to the Nineteenth Century”, *Journal of Women's History*, Binghamton University, Vol. 21, No:3, s. 167.

¹³⁶⁵ http://www.ledburyportal.co.uk/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=2352%3Acommon-scold-a-goomstool&catid=207%3Ahistory&Itemid=128 söz konusu ceza koloniler dönemi Amerika'sında da uygulanmıştır. http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011.

bağlanır. Daha sonra kadının oturduğu kısım bir suyun üstüne getirilir, suçlu kadın bu sırada havadadır, -bazı durumlarda kadın saatlerce o şekilde bekletilir ki gururu iyice kırılsın- ardından tahterevallinin diğer tarafındaki ağırlık kaldırılır böylece suçlu kadın hızla suya batar¹³⁶⁶. Bu şekilde kaç sefer suya batacağı işlenmiş olan suçun ağırlığına göre değişmekle beraber genelde üç veya dört sefer suçlu kadın suya batırılır¹³⁶⁷. Dedikodu yapan (to nag), huysuzluk yapan (to scold) az rastlanmakla beraber gayrimeşru çocuk dünyaya getiren ve hayat kadınlığı yapan kadınlara bu cezanın uygulandığını söyleyebiliriz¹³⁶⁸.

Özellikle 16'ncı ve 17'inci yüzyıl¹³⁶⁹ İngiltere'sinde görülen bu ceza türünün sadece kadınlara uygulandığını, erkeklerin ise pillory denilen aletle teşhir edildiğini de vurgulamak isteriz¹³⁷⁰. Kadınlara ducking veya cucking stool cezasının verilmesi bazı yazarlar tarafından ataerkil bir toplumun gaddarlığının delili olarak yorumlanmıştır¹³⁷¹. Buna karşılık bazı yazarlarsa özellikle kaslar olmak üzere fiziksel dayanıklılığın önem kazandığı pillory cezasının kadınlara uygulanmadığını, ona alternatif olarak bu ceza türünün ortaya çıktığına dikkat çekmiştir¹³⁷². Her iki ceza türünün de esasında acı çektirme, utandırma, rezil etme ve teşhir etme gayesinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayırım kanaatimizce suçlunun cinsiyetine bağlı olarak değişmiştir.

Suçlu kadının hangi aletle (cooking stool veya ducking stool) suya batırılacağından ziyade bu cezanın toplum önünde yapılması önemsenmiştir¹³⁷³. Cezanın uygulanmasındaki amaç suçluyu utandırmak,

¹³⁶⁶ Ek 25'de temsili bir gösterim ve gerçek bir ducking stool fotoğrafı mevcuttur.

¹³⁶⁷ http://www.legendarydartmoor.co.uk/cucking_stool.htm e.t.: 19.09.2011.

¹³⁶⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011.

¹³⁶⁹ Bu cezanın en son 1809 senesinde Leominster'da uygulandığı ifade edilmiştir. <http://www.flickr.com/photos/44841559@N03/6441471943/> e.t.: 28.02.2013.

¹³⁷⁰ <http://www.worldwidewords.org/weirdwords/ww-cuc1.htm> e.t.:19.09.2011.

¹³⁷¹ Eamon, s. 167.

¹³⁷² Karen Jones, **Gender and Petty Crime in Late Medieval England: The Local Courts in Kent, 1460-1560**, The Boydell Press, Woodbrigde UK, 2006; E. J. Burford and Sandra Shulman, *Of Bridles and Burnings: The Punishment of Women*, New York: St. Martin's Press, 1992'den aktaran Eamon s. 167 dipnot 7.

¹³⁷³ Suçlu kadınlar bulundukları yerin yakınlarındaki akarsuya veya dereye, hatta bazı kaynaklara göre tuvalet kuyularına dahi batırılmışlardır. Bk.

ilerde işlenebilecek suçları engellemek ve suçluya acı vermektir¹³⁷⁴. Söz konusu ceza uygulanırken bazı kadınların daha fazla utanmasını sağlamak amacıyla soyulmuş bir şekilde cezanın tatbik edildiği veya ceza infaz edilmeden saatlerce çıplak olarak asılı bekletildiği görülmüştür¹³⁷⁵. Tüm bu konular İngiltere’de bahse konu dönemde kadınlara has bir teşhir mekanizmasının mevcut olduğunu göstermektedir. Teşhir cezasının genel önleme amacı burada kendini göstermektedir.

b.Esnaflara Uygulanan Teşhir Cezası

İngiltere’de 14’üncü yüzyılda özellikle 3’üncü Henry’nin saltanat sürdüğü zamanda kurallara uymayan esnaflara teşhir yaptırımı sıklıkla uygulanmıştır¹³⁷⁶. Söz konusu dönemde bozuk balık veya et satmak, insan sağlığına zararlı et ürünleri satmak, almış olduğu eti uzun süre muhafaza ederek bozulmasına neden olduktan sonra satmak veya Yahudilerden et alarak bu etleri Hristiyanlara satmak teşhir cezasını gerektiren suçlar olarak belirtilmiştir¹³⁷⁷.

14’üncü yüzyıla ait kaynaklar, kasabın hastalıklı domuz eti satması, salgın hastalıktan ölmüş hayvanın etini satması veya Yahudilerden et alıp Hristiyanlara satması durumunda ilk olarak ağır para cezasına çarptırılacağını; fakat ikinci kez bu suçlardan birini işlemesi durumunda teşhir edileceğini yazar. Kasabın söz konusu suçlardan birini üçüncü kez yapması durumunda hapsedileceği, dördüncü kez bu suçlardan birini işlemesi durumunda ise yeminli olarak inkâr edeceği belirtilmektedir¹³⁷⁸. Görüldüğü üzere teşhir yaptırımı sıralamada ikincidir. Cezanın şiddeti açısından bakıldığında teşhir yaptırımı para cezasından daha ağır ama hapis cezasından daha hafif bir ceza olarak düşünülmüştür.

¹³⁷⁴ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1333754/cucking-and-ducking-stools> e.t.: 19.11.2011.

¹³⁷⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool e.t.: 19.09.2011.

¹³⁷⁵ http://www.billcasselman.com/panopticon_of_rarities/five_cuckingstool.htm e.t. ve

http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011

¹³⁷⁶ Thomas Carney Forkin, ““Oure Citee”: Illegality and Criminality in Fourteenth-Century London” Lady Margaret Hall, Oxford Universty, *Essays in Medieval Studies* 24 2007, Illinois Medieval Association. Published electronically by Project Muse at <http://muse.jhu.edu>. s. 32.

¹³⁷⁷ Forkin, s. 32, 33.

¹³⁷⁸ Forkin, s. 33.

İngiliz arşiv belgeleri 14'üncü yüzyılda balık satıcılarının, tabakçıların, kümes hayvanı satıcılarının teşhir cezası ile cezalandırıldığına ışık tutmaktadır¹³⁷⁹. Bozuk şarap satılması, daha ağır çekmesi amacıyla ekmeğin hamuruna demir konması, bir çeşit İngiliz birası olan Ale'nin şişesinin dibini bir şekilde doldurup daha az miktarda bira satılması durumlarında da teşhir cezası uygulanmıştır¹³⁸⁰. Tüm bu mevzular bize bahse konu dönemde İngiltere'de esnaflara da birçok durumda teşhir cezasının verildiğini göstermektedir.

c. Alternatif Ceza Olarak Teşhir Cezası

İngiltere'de 17'inci yüzyılda bir takım suçlar açısından idam cezasının uygulanmasının gerekip gerekmediği konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Paranın değerini düşürme (clipping monetary) veya bozuk para basma (counterfeiting monetary) suçunu işlemekten mahkûm olmuş kişinin cezası o dönemde idam cezasıdır¹³⁸¹. Dönemin yazarları, bu suçlar için idam cezasının uygulanmasının uygun bir ceza olmadığını, birçok mahkûmun infaz için beklediğini, sorunun çözümünün dini hassasiyette yattığını belirtmişlerdir¹³⁸². Ayrıca mahkemedeki jüriler bu suçlar için idam cezasının çok ağır bir ceza olduğunu düşündükleri için mahkûmların beraat etmesi yönünde rey kullanmışlardır. Söz konusu suçlar için uygun olan ceza, mahkûmları bir daha böyle bir suç işlemekten vazgeçirecek şekilde olmalıydı.

Tüm bu arayışlar sonucunda zikredilen suçları işlemekten mahkûm olanlara idam cezası yerine mahkûmu öldürmeden çeşitli cezaların verilmesi kabul görmüştür. Bunun üzerine suçlu bir saat teşhir edilip, ardından burnunun bir kısmı kesilmesi ondan sonra da bir çiftlikte 7 yıl çalıştırılması

¹³⁷⁹ Forkin arşiv kayıtlarına, G.G. Coulton, **Chaucer and His England**, London 1963, s.114'den ulaşmıştır; Forkin, s. 35 dipnot 15.

¹³⁸⁰ Söz konusu örnek olayları Forkin, Riley, *Memorials of London and London Life*, s. 464 citing *London Letter-Book H*, fol. cxlv, aynı yazarın Book G fol. ccxxiv, cxxxvii'den temin etmiştir; Forkin, s. 36 ve dipnot 16.

¹³⁸¹ Carl Wennerlind, *"The Death Penalty as Monetary Policy: The Practice and Punishment of Monetary Crime, 1690–1830"*, **History of Political Economy** 36: 1 Duke University Press, 2004, s. 144.

¹³⁸² Samuel Pratt, **The Regulating Silver Coin, Made Practicable and Easie, to the Government and Subject**, London 1696, printed for Henry Bonwick, s. 14.

şeklinde bir ceza kabul edilmiştir¹³⁸³. Dikkat edilirse idam cezasına mahkûm olan suçluya çok ağır ceza alternatifleri sunulmakta ve ağır cezaların başını teşhir cezası çekmektedir.

Bu dönemde teşhir cezası alternatif bir cezanın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun bu cezaya başvurmaktan çekinmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca bahsettiğimiz şartlar açısından teşhir cezasının şiddetinin yüksek bir ceza olduğu sonucuna da varabiliriz. Nitekim teşhir (ve diğer cezalar) uygulanmayacaksa mahkuma idam cezası verilecektir¹³⁸⁴.

d.Hükmün Alenen infazı

Daha önce de zikredildiği üzere İngiltere’de cezaların birçoğu toplum huzurunda infaz edilmiştir. Hukuk tarihçilerin büyük kısmı kamu önünde gerçekleştirilen infazın amacının toplumun birliğini kanıtlamak olduğu yönünde görüş bildirmiştir¹³⁸⁵. Resmi açıdan bakıldığında en azından oradaki kalabalık ve otorite arasında bir bütünlüğün, birliğin olduğu ispatlanmış olmaktadır. Bu birlik ve bütünlük ile toplum kendisini suç işleyen kişilerden ayırmaktadır. Nitekim bu şekilde infaz edilen mahkûmlar toplumu bir arada tutan birliğin sınırlarını aşmışlardır. Toplum huzurunda infaz edilen cezalarda, mahkûma uygulanan bedensel acılar bütüncül bir cezalandırma sisteminin bir parçasıdır. Bu sistemin içerisinde geçit töreni, konuşma ve vaazlar da bulunmaktadır. İlgili uygulamaları ise genel olarak dini ayin olarak algılayabiliriz. Çünkü o dönemin şartları açısından bakıldığında, suç işlemiş olan kişi aynı zamanda bir günahkârdır; bu durumda kendisinin toplum

¹³⁸³ Böylece bir çok can kurtarılmış, birçok işçi kazanılmış ve mahkûmlar böyle bir suç işlemekten vazgeçmiş olacaktı; Pratt, s. 11.

¹³⁸⁴ Teşhir ve diğer cezaların karşılığının idam cezasının olduğun bilinmesi, alternatif cezaların şiddetinde sınır tanınmadığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Wennerlind’a göre zalimane cezaların destekçileri kampanyalarında başarılı olmuşlardır, Wennerlind, s. 144.

¹³⁸⁵ Louis P. Masur, **Rites of Execution: Capital Punishment and the Transformation of American Culture, 1776—1865**, (New York, 1989; Steven Wilf, "Imagining Justice: Aesthetics and Public Executions in Late Eighteenth-Century England" **Yale Journal of Law and the Humanities** 5, no. 1 (1993): 51--78; Randall McGowen, "The Body and Punishment in Eighteenth-Century England" **Journal of Modern History** 59, no. 4 (1987): 651--79; Thomas W. Laqueur, "Crowds, Carnivals, and the English State in English Executions, 1604--1868" in **The First Modern Society: Essays in English History in Honour of Lawrence Stone**, ed. A. L. Beier, David Cannadine, and James M. Rosenheim, Cambridge 1989, s. 305—355’den aktaran Paton, s. 941.

huzurunda tövbe etmesi veya tövbe etmekten imtina, toplum nazarında önem arz etmektedir.

Hukuk tarihçileri bu şekilde infaz edilmenin toplumda ne derece etki yarattığı konusunda hem fikir olamasalar da, uygulamanın, toplumu devlete karşı korkuyla karışık bir saygıya yönelttiği konusunda uzlaşmışlardır. Aynı zamanda hukuk tarihçiler bu uygulamanın toplumu söz konusu cezanın ve yargılama sürecinin onaylanmasına yönelttiği görüşünü paylaşmışlardır¹³⁸⁶.

D. Özel Bir Örnek Olarak Jamaika'da Teşhir Yaptırımı

Jamaika teşhir cezası ve uygulanması konusunda özel bir örnek teşkil etmektedir. Öncelikle teşhir cezası kölelere yoğun bir biçimde uygulanmıştır¹³⁸⁷. Jamaika'da köleler ile ilgili ilk kanun 1664 yılında çıkmıştır, ardından söz konusu kanunda 1696, 1717 ve 1788 yıllarında da değişiklikler yapılmıştır. Bahse konu kanunda köle sahiplerine kölelerin işlemiş oldukları kabahatlerden dolayı cezalandırma yetkisi verilmiştir. O kadar ki köle cezalandırılırken ölse dahi bundan kimse sorumlu tutulamayacaktır¹³⁸⁸. Ayrıca söz konusu kanunların mahkemeye çok geniş bir takdir yetkisi verdiğini ifade etmek gerekir, çünkü birçok suçun karşılığında “mahkemenin uygun göreceği herhangi bir ceza” verilebilmekteydi¹³⁸⁹. Söz konusu dönemde kölelere genelde kamçılama, sakatlama(kötürüm bırakma), sürgün etme ve ölüm cezası verilmiştir¹³⁹⁰. Köle sahiplerinin köleleri doğrudan teşhir yaptırımı ile cezalandırıp cezalandırmadığını bilemiyoruz, fakat kölelere verilen cezalardan bir kısmı aleni olarak infaz edilmiştir. Örneğin efendisinden

¹³⁸⁶ Paton, s. 943.

¹³⁸⁷ Paton, s. 923-954. Diana Paton, söz konusu makaleyi 202 adet savunmanın içinde bulunduğu toplam 162 adet karardan yola çıkarak yazmıştır. Paton'un bulmuş olduğu kararlar İngiliz Kuzey Amerikan Koloniler döneminde 1764'den 1782 yılına kadar olan zaman dilimini içermektedir. Söz konusu kayıtlar Jamaika'da Saint Andrew denilen bölgede geçmektedir. Yazar bu makalenin sadece Jamaika tarihi açısından değil, İngiliz ceza hukuku tarihi açısından da ehemmiyetli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim yazara göre İngiliz kayıtları bu kadar ayrıntılı bilgi vermezken, İngiliz kolonisi olan Jamaika kayıtlarında şahitler, iddianameler de dâhil olmak üzere teferruatlı bilgiler mevcuttur; Paton s. 923, 924 ve 925.

¹³⁸⁸ Paton, s. 926.

¹³⁸⁹ Paton, s. 936.

¹³⁹⁰ Paton, s. 936.

gümüş bir kupa ve başka şeyler çalan bir köle, pazar yerinde otoritenin kırbaççısı tarafından kırbaçlanmıştır¹³⁹¹.

Jamaika'da da sürgün edilme cezası dışındaki hemen hemen bütün cezalarda mahkûmun bedenine acı verecek şekilde kamu cezaları tatbik edilmiştir. Kölelerin kulaklarından birinin veya ikisinin, burun deliğinin yırtılmasının veya ayaklardan birinin kesilmesi, hem köle üzerinde sabit bir iz bırakmakta hem de cezanın kendisini topluma göstermektedir¹³⁹². Jamaika mahkeme kayıtlarından anlaşılacağı üzere kamu cezaları sadece sağ veya sol kulağın tam kafayla birleştiği yerden kesilmesi, kulağın sadece bir kısmının kesilmesi veya sağ veya sol ayağın yarısının kesilmesi örneklerden birkaçıdır¹³⁹³.

Benzer şekilde 1664 Jamaika Köle kanununda bir köle “bir Hristiyan’a saldırarak yahut başka bir şekilde şiddet uygularsa, suçun ilk kez işlenmesi halinde kırbaç cezasına; ikinci kez işlenmesi halinde kölenin burun deliğinin yırtılması ve kırbaç cezasına çarptırılırdı¹³⁹⁴. Bu konuda o döneme ait ilginç bir değişikliği hemen ifade etmek gerekir. Söz konusu suç kanunun ilk çıktığı zaman Hristiyanların mağdur olması durumunda bu cezaları verilebileceğinden bahsediyordu. Fakat 1674’de yapılan değişiklikler de suçun mağduru sadece “beyaz Hristiyanlar” olmuşlardır. Bu şekilde zenci Hristiyanlar ve diğer özgür insanlar suçun mağduru olmaktan çıkarılmıştır. Üç yıl sonra 1677’de yapılan değişiklik ise renk milliyetçiliğinin zirve yaptığını göstermektedir, zira artık söz konusu suçun mağduru dinine bakılmaksızın “sadece beyazlar” olmuştur¹³⁹⁵. Bu değişiklikler yapılırken bahsedildiği üzere

¹³⁹¹ Paton bu örneğe, Letter from a Merchant at Jamaica to a Member of Parliament in London touching the African Trade. To which is added, a speech made by a black of Gardaloupe [sic], at the Funeral of a Fellow-Negro (London, 1709)’den ulaşmıştır; Paton, s. 927, dipnot 20.

¹³⁹² Paton, s. 936. Yazara göre kölelere bu şekilde vahşice cezaların verilmesi, kölelerin insan olmadıkları yönündeki fikrin meşrulaşmasına katkı sağlamış, bu fikrin yayılmasını hızlandırmıştır; Paton, s. 941.

¹³⁹³ Paton, s. 940.

¹³⁹⁴ Paton, s. 930.

¹³⁹⁵ 1696’da suçun cezası ağırlaştırılarak değişmiştir. Ceza ölüm, sürgün, belli bir süre veya ömür boyu ağır işte çalışma veya mahkemenin vereceği başka bir ceza olarak kanunda yerini almıştır. Söz konusu uygulama 1816 yılına kadar devam etmiştir. Bahse konu yılda beyazlar ve özgür insanlar mağdur olabilmişlerdir. Paton bu durumu artan zenci nüfusuna bağlamaktadır. Jamaika kanun koyucusunun, bütün beyazların tüm zenciler üzerinde meşru bir otoritesinin olduğu fikrine dayanarak

sadece suçun mağdurunda farklılık oluşturulmaktadır. Burada amacın renk milliyetçiliği yapmaktan başka bir şey olmadığını ifade edebiliriz.

Jamaika mahkeme kayıtlarına göre 1767 yılında, zorla eve girme, çeşitli eşyaları çalma ve zenci bir kadını dövme suçlu bulunan iki köle, 78 adet kamçı cezasına çarptırılmış ve mahkeme söz konusu mahkûmların sağ kulaklarının kökünden kesilmesi ve kesilen parçanın pamuk ağacına¹³⁹⁶ çakılmasına hükmetmiştir¹³⁹⁷. Jamaika ceza hukuku tarihinde bu tarz cezalara sıklıkla rastlanmaktadır¹³⁹⁸. Kopan parçanın darağacına, pamuk ağacına, seyir evinin kapısına veya değirmenin karşısında olan ağaca asılarak daha fazla korku yaratmak istenildiği ifade edilmiştir¹³⁹⁹. Kopartılmış

bu şekilde kanun değişikliklere gittiğini; bu fikrin ise İngiltere’de mevcut olan başka bir teorinin uygulaması olduğunu ifade etmiştir. Paton, s. 931. İngiltere’deki teori ise “egemenlik altında olan bir kişinin –örneğin, kadın eş, çocuk veya kâhya- tabi olduğu kişiyi –erkek eş, baba ve ev sahibi- öldürmesi durumunda ev sahibine karşı isyan olarak algılanması fikri üzerine oturtulmuştur. Paton İngiltere’deki bu durumu şu eserlerden yola çıkarak tesbit etmiştir: Shelley A. M. Gavigan, "Petit Treason in Eighteenth Century England: Women's Inequality Before the Law," *Canadian Journal of Women and the Law* 3 (1989--1990): 335--374; Morris, *Southern Slavery and the Law*, s. 265; Robert J. Steinfeld, *The Invention of Free Labor: The Employment Relation in English and American Law and Culture, 1350--1870* (Chapel Hill, 1991), s. 57-59.

¹³⁹⁶ Kesilen parçanın pamuk ağacına mihlanması sadece Jamaika’da uygulanmıştır. İfade edelim ki bu ağaç şehir merkezine çok yakın bir yerdedir. Ayrıca söz konusu ağaç, Afro-Jamaikalılar için kozmolojik açıdan önemli bir yere sahiptir. Jamaika inancına göre her insanın iki ruhu vardır, ölünce bunlardan biri eski topraklarına gider diğeri ise yaşayan bir insana eşlik eder. Fakat bu ruh savunmasızdır ve yine Jamaika’da kötü niyetli din adamları diyebileceğimiz obeahlar tarafından yakalanıp pamuk ağacına esir konabilir. Bu yüzden dini ayinlerde bu ağacın altında yapılır. Görüldüğü üzere söz konusu ağaç, Afro-Jamaikalılar açısından dini bir öneme sahiptir. Paton ayrıntılı bilgi için şu kaynakları önermiştir: Richard D. E. Burton, *Afro-Creole: Power, Opposition, and Play in the Caribbean* (Ithaca, 1997), s. 99--100; Robert J. Stewart, *Religion and Society in Post-Emancipation Jamaica* (Knoxville, 1992), s. 140--142; Mary Turner, *Slaves and Missionaries: The Disintegration of Jamaican Slave Society, 1787--1834* (Urbana, 1982), s. 56; Paton, s. 940. Pamuk ağacının beyazlar açısından da bir anlamı vardır, koparılan parçanın oraya asılması ile beyazlar Afro-Jamaikalılar için sembolik bir değeri olan pamuk ağacı üzerinden kendilerinin “müthiş” gücünü göstermiş olmaktadır; Paton, s. 941. Şunu da ifade edelim pamuk ağacı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.flmnh.ufl.edu/caribarch/ceiba.htm> e.t.: 14.10.2011.

¹³⁹⁷ Paton, s. 932.

¹³⁹⁸ Paton’un elde etmiş olduğu mahkeme kayıtlarında hırsızlık suçunu işlemekten veya başkaca suçlardan dolayı, kölelerin bir ya da iki kulaklarının kesilmesine, burun deliklerinin yırtılmasına veya bir ayağının koparılmasına hükmedilebilmiştir. Ayrıca şunu ifade etmek gerekir ki kötürüm bırakma cezaları genelde kamçı cezasıyla beraber karara bağlanmıştır. Paton, s. 940. Ayrıca bk. William James Gardner, *A History of Jamaica from its Discovery by Christopher Columbus to the Year 1872; Including an Account of its Trade and Agriculture; Sketches of the Manners, Habits, and Customs of all Classes of its Inhabitants; and a Narrative of the Progress of Religion and Education in the Island*, Publisher Frank Cass, London, 1971 [1873], s. 177--179. Paton, bu cezaların hür insanlara uygulanmadığını Jonathan Dalby, *Crime and Punishment in Jamaica: A Quantitative Analysis of the Assize Court Records, 1756--1856* Mona, Jamaica 2000’e istinaden ifade etmektedir; Paton, s. 941.

¹³⁹⁹ Paton, s. 940.

olan parçanın bu şekilde toplumun göreceği bir yere asılması, cezanın toplum üzerinde etkisinin devam etmesi gayesine hizmet etmektedir¹⁴⁰⁰. Diğer türlü toplum üzerindeki etki sadece ceza infaz edilirken bıraktığı etki olarak kalırdı. Bu nedenle kesilen parçanın teşhir edilmesi yöntemine başvurulmuş ve söz konusu parçanın mümkün olduğunca herkesin geçeceği, daha rahat görebileceği yerlerde ifşa edilmesi tercih edilmiştir.

Batılı yazarlar kesilen uzvun teşhir edilmesini, devletin gücünün göstergesi olarak yorumlanmıştır¹⁴⁰¹. Tez konumuz olan teşhir ise bu amaca hizmet eden araçlardan biri olmuştur. Nitekim kesilen parçanın adı geçen yerlerde ifşa edilmesi, kötü şöhretin, rezilliğin veya utanç verici davranışın (infamy) daha çok hatırdta kalması gayesiyle icra edilmektedir¹⁴⁰².

Jamaika her ne kadar İngiliz sömürgesi olup, ülkede uygulanan kanunlar İngiltere'den iktibas edilmiş olsa da kırbaç, idam veya diğer cezaların toplumun gözü önünde infaz edilmesi noktasında kendisine has özelliklere sahip olmuştur. Paton'un ulaşmış olduğu kayıtlarda, köle mahkûmların infazında İngiltere'de görmüş olduğumuz törensel geçit, konuşma ve vaaz gibi dini ritüellere rastlanılmamıştır. Bunda 19'uncu yüzyıldan evvel Jamaika'da Hristiyan köle sayısının yok denecek kadar az olmasının muhakkak etkisi vardır. Yine Avrupa'nın aksine, Jamaika'da sahiplerin kölelerini infaz edilen başka köleleri göstermek için infaz mekanına götürdüklerine ilişkin bir kayda da rastlanılmamıştır¹⁴⁰³. Ayrıca Jamaika'da

¹⁴⁰⁰ Paton, s. 940.

¹⁴⁰¹ Paton, s. 941.

¹⁴⁰² Petrus Cornelis Spierenburg, **The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience**, Cambridge University Press, Cambridge 1984, s. 16-23.

¹⁴⁰³ Fakat o dönemde başka sömürge alanlarında aksine durumlarla karşılaşılabilirdi. Örneğin Georgia'da beyaz bir kadına tecavüze teşebbüs eden kölenin cezasının infazına özgür ve köle, zengin fakir demeden insan yığınlarının gittiğinden; köle sahiplerinin de kendi kölelerine ders olsun diye kölelerini oraya götürdüğünden bahsedilmektedir. Burada köleler tabii ki kendi rızalarıyla değil, efendilerinin istekleri doğrultusunda infaz yerine gitmektedirler; John C. Edwards, "Slave Justice in Four Middle Georgia Counties" **Georgia Historical Quarterly**, C. 57, no. 2, Athens Georgia 1973, s. 265—273. Makaleye <http://www.jstor.org/discover/10.2307/40579521?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&id=21101805776301> e.t:11.03.2013 adresinden de ulaşılabilir.

Bu durumda Viotti da Costa köle yargılamalarının adil olmadığını, gelişigüzel bir yargılama yapıldığını, ayrımcı bir tutum sergilendiğini çünkü bu yargılamalarda tek bir amacın bulunduğunu, onun da efendinin kölenin üzerindeki hâkimiyetini göstermek olduğu şeklinde yorumlamıştır. Yazarın

kamu huzurunda infaz edilen cezalarda utandırma amacının olmaması da çağdaşı devletlerle kıyaslandığında bir farklılık oluşturmaktadır. Çünkü burada kendilerinden utanma ve iğrenme hissi beklenmemektedir. Keza kölelerin, teşhir edilen kişiye herhangi bir eşya atmamaları, aşağılamamaları dikkate alınırsa, teşhirin amacının izleyici köleler açısından sadece göz korkutması olduğu ortaya çıkmaktadır.

Fakat yine de uygulamada sömürgeci devlette olan bir takım geleneklere rastlanılmaktadır. Örneğin Jamaika'da da sürekli bulunan bir darağacı mevcuttur. Paton'un belirttiğine göre kırbaç cezasının infazına ilişkin talimatta, izleyicilerle iletişim hissi duyulacak bir mekanın tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir¹⁴⁰⁴. Bir başka örnek vermek gerekirse, 18'inci yüzyıla ait bir günlükte yazar, firar eden bir kölenin, bir önceki gün asılarak idam edildiğinden ve kesilen başının kaçtığı evin bahçesinin bulunduğu bir yolun köşesinde bir direğe asıldığından bahsetmektedir¹⁴⁰⁵.

Jamaika'da hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhir yaptırımına sıkça başvurulmuştur. Genellikle kırbaç cezasıyla teşhir cezası beraber uygulanmıştır. Bu ise kırbaç cezasının infazının pazar yeri, şehir merkezi veya sömürgecilerin evinin önünde gerçekleşmesiyle sağlanmıştır. Örneğin bir beyaza bıçakla saldıran köle, boynuna urgan geçirilmiş bir şekilde darağacında belirli aralıklarla¹⁴⁰⁶ üç sefer 100'er kırbaç cezasına çarptırılmıştır. Cezalarının infazından sonra da başka bir yere sürgün edilmiştir¹⁴⁰⁷. Dikkat edilirse burada başka bir ceza toplum huzurunda infaz edilerek suçlu teşhir edilmektedir. Fakat suçlu aynı zamanda sürgün edilmektedir. Dolayısıyla burada teşhirden beklenen husus suçlunun şahsını topluma tanıtmaktan ziyade, ileride böyle bir suç işleme potansiyeli olan kişilerin gözünü korkutmak olmuştur. Ayrıca mahkûmda utandırma hissinin

bu görüşünü Paton, Emilia Viotti da Costa, *Crowns of Glory, Tears of Blood: The Demerara Slave Rebellion of 1823* (New York, 1994) s. 231'den temin etmiştir; Paton, s. 942.

¹⁴⁰⁴ Paton, s. 943.

¹⁴⁰⁵ Douglas Hall, *In Miserable Slavery: Thomas Thistlewood in Jamaica, 1750--86*, The Univesity of the West Indies Press, 1999, s. 30.

¹⁴⁰⁶ Her kırbaç cezasının arasında 2'şer gün bırakılmıştır.

¹⁴⁰⁷ Paton, s. 937, 938.

yaratılmak istenmediğini de söylemek gerekir, çünkü eğer utandırılmak istenseydi o mahkûm yine o toplumda yaşamaya devam ederdi.

İfade etmek gerekir ki, Jamaika'da kamçı cezasının infazında tez konumuz olan teşhir yaptırımından fazlasıyla yararlanılmıştır. Kamçı cezası genellikle mahkûmun bir at arasının arkasına bağlanarak ve sokak sokak dolaştırılarak infaz edilmiştir. Örneğin Yahudi olması muhtemel ve hür olan Ruben Hymans ipek hırsızlığından mahkûm olmuştur. Failin bir at arabasının arkasına bağlanmasına ve Kingston'da Port Royal sokağından Harbour sokağını izleyerek altı belirli noktada toplam otuz altı adet kamçı cezasına çarptırılmasına hüküm verilmiştir¹⁴⁰⁸. Kamçı cezası kamu evinde (public house), adliyede, darağacında ve pamuk ağacının altında infaz edilmiştir¹⁴⁰⁹. Bu durumda toplum huzurunda gerçekleştirilen cezalar teşhir kapsamında değerlendirilebilir.

Jamaika'da kamçı cezası her zaman bir seferde infaz edilip bitirilmemiştir. Bazen mahkûma belirli aralıklarla uygulanabilmiştir. Örneğin kaçak olmaktan dolayı yargılanan bir kadına, iki kulağının kesilmesi ve zincire bağlanarak bütün bir yıl boyunca her ayın ilk pazartesi 39'ar adet kırbaç cezası verilmiştir¹⁴¹⁰. Burada dikkat edilirse cezanın infazı bir yıla yayılmıştır, cezanın ne kadar ağır olduğu, mahkûmun ne kadar acı çekebileceği toplumun hafızasına iyice yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu ise teşhir yaptırımından yararlanılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Jamaika uygulamasında kırbaç cezasının utanç verici bir ceza olarak değerlendirildiğini söylemek gerekir. Söz konusu cezanın beyefendi ve hanımefendilere (!) (gentlemen ve gentlewomen) uygulanmaması gerekirdi. Çünkü onlara böyle bir cezanın verilmesi kanun koyucunun niyet ettiğinden daha ağır bir ceza olurdu¹⁴¹¹. Bunun gerekçesi ise bu cezanın genelde zencilere, kölelere uygulanmış olması idi¹⁴¹².

¹⁴⁰⁸ Paton, s. 937.

¹⁴⁰⁹ Paton, s. 937.

¹⁴¹⁰ Gardner, s. 178.

¹⁴¹¹ Beattie, s. 463.

¹⁴¹² 1795 yılında çıkan Maron Savaşının gerekçesi olarak da iki marona kırbaç cezasının verilmiş olması gerekçe gösterilmiştir; John Stewart, **A View of the Past and Present State of the Island of**

Teşhir sehпасı, Jamaika St. Andrew köle mahkemeleri tarafından sadece bir kere kullanılmıştır, onda da mahkûma çok hafif bir ceza verilmek istenmiştir. Söz konu olayda mahkûm bir sömürgeciyi dövmeye yeltenmiştir, ama karşılığında kendisi dayak yemiştir. Yine de köle cezalandırılmıştır. Ceza olarak da teşhir sehпасında 2 saat bekletilmiştir. Dikkat edilirse teşhir sehпасında bekletilmek, kölelere bir lütuf gibi görölmektedir. Çünkü teşhir sehпасı sadece hür insanlar için uygulanmaktaydı. Örneğın, bir halı tüccarı mallarında hile yaptığı için teşhir sehпасında 4 saat bekletilme cezasını çarptırılmıştır¹⁴¹³.

Jamaika'da idam cezaları da herkesin rahatlıkla görebileceğı, toplum huzurunda asılarak gerçekleştiriliyordu. Hatta bazen iki yıldan fazla bir süre kaçak olmak ya da bir beyazı öldürmek gibi ağır suçlar işleyen köleler, canlı olarak ateşe atılarak idam edilmekte ve infaz sonrasında kopan kafaları direğe asılmaydı¹⁴¹⁴. Burada yine toplumda var olması muhtemel suçluların gözü korkutulmaya çalışılmıştır. Yakarak idam etme ve idam sonrası kafanın direğe asılması, Jamaika'da 18'inci yüzyıla kadar uygulanmıştır.

Sonuç olarak Jamaika'da doğrudan teşhir yaptırımı hürler için öngörölen bir ceza iken hükmün alenen infazı şeklinde ve bedenın bir parçasının ifşa edilmesi şeklindeki teşhir yaptırımı köleler için uygun görölmüştür. Ülkede köleler ile ilgili olarak çok fazla hukuki düzenleme yapılmıştır. Cezada kanunilik ilkesi mevcut değildir. Zira suçlara karşılık olarak verilen ceza hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Jamaika'da köle sahiplerinin köleleri cezalandırma yetkileri mevcuttur. Kayıtlarda köle sahiplerinin, köleleri doğrudan teşhir edip etmedikleri anlaşılamamaktadır.

Jamaica; with Remarks on the Moral and Physical Condition of the Slaves, and on the Abolition of Slavery in the Colonies, published by Oliver & Boyd, Tweeddale-House and G. & W.B. Whittaker, London, Edinburgh 1823, s. 11.

¹⁴¹³ Paton, s. 944.

¹⁴¹⁴ Bu uygulamanın İngiliz sömürge mantığının farklı bir yansıması olduğı iddia edilmiştir, çünkü İngiliz ceza teamülünde 18inci yüzyıla kadar vatan hainliğı suçunun cezasında muhakkak vücut bütönlüğüne müdahale olması gerektiğı düşüncesi vardı. Nitekim kölelerin de genelde işlemiş oldukları herhangi bir suç kölelik sosyal kurallarına yani vatana karşı bir başkaldırı olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle de kölelere alelade bir idam cezasından ziyade kendilerinin vücut bütönlüğü bozularak bir idam cezası infaz edilmesi gerekiyordu; ayrıntılı bilgi için bk. Philip J. Schwarz, "Slaves and Capital Punishment in Virginia," in **Slave Laws in Virginia**, Athens Georgia, 1996, s. 72.

Ancak hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhire başvurdıkları bilinmektedir. Esasında belirtildiği gibi mahkemenin de köleleri doğrudan teşhir ile cezalandırması çok nadirdir. Konuyla ilgili sadece bir kayda rastlanılmıştır. Kölelerin kesilen uzuvlarının teşhir edilmesi de bu ülke de uygulanan yöntemlerden biridir. Kesilen parça, köleler için dini bir anlama sahip olan bir ağaçta, herkesin gelip geçtiği değirmen, darağacı gibi yerlerde teşhir edilmiştir. Bu uygulama kanaatimizce ilk olarak cezanın tesirinin uzun süre devam etmesi için tercih edilmiştir. Bizce uygulama aynı zamanda otorite kurmaya çalışan Batılıların varlıklarını hissettirebilmek başvurdıkları bir yöntemdir. Jamaika İngiliz sömürgesi olmuş olsa da hükmün alenen infazı şeklindeki teşhir yaptırımın İngiltere’den farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Jamaika’da uygulanan teşhir yaptırımlarında utandırma ve rezil etme gayesinin ön planda olmadığı görülmektedir. Hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımına bu ülkede de sık rastlanılmıştır.

E. Osmanlı’nın Çağdaşı Diğer Devletlerde Teşhir

Teşhir cezası, Osmanlı’nın çağdaşı birçok devlette uygulanmıştır. Tespit edebildiğimiz birkaç ülkeye ilişkin bilgileri de bu başlık altında zikretmeye çalışacağız.

Fransa hukukunda da teşhir yaptırımına rastlanmaktadır. 1385 yılında kral aleyhine muhbirlikle¹⁴¹⁵ suçlanıp yargılanan Jean Delstein idam edilerek dört parçaya bölünmüştür. Ardından da bu parçaları Paris’in kapılarında teşhir edilmiştir. Bu örnekte yine devlete ihanet suçuna rast gelmekteyiz. Teşhir cezası kişinin kendisinden ziyade bu yönde eğilimi olanlara gözdağı vermek gayesine yöneliktir. Ayrıca Fransa’da karşımıza çıkan uygulamada mahkûma uygulana teşhir, idam ve işkence cezalarıyla birleştirilmiştir. 13’üncü yüzyılda Fransa’da zina yapan kadın ve erkek sokaklarda çıplak bir şekilde yürütülmüştür¹⁴¹⁶. Bu olayda iki amaç gerçekleştirilmiştir. Bir yandan

¹⁴¹⁵ Bazı kaynaklar İngiliz asıllı, Navarre Krallığının ajanı olan Jean Delstein’in suikast girişiminde bulunduğunu ifade eder; Michael Alan Sizer, **Making Revolution Medieval: Revolt and Political Culture in Late Medieval Paris**, University of Minnesota, Dissertation (Doktora Tezi), Minnesota 2007, s. 360.

¹⁴¹⁶ Özkorkut, **Zina**, s. 67.

zina suçu, teşhir ile cezalandırılmakta öte yandan suçlular çıplak bir şekilde dolaştırılarak aşağılanmak istenmektedir.

1425 yılında Hollanda'da Ecuyer de Vlient hain olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir. Kesilmiş başı da bir mızrağın ucunda La Hayer şehrinin bir kapısında teşhir edilmiştir. Kesilen diğer vücut parçaları da Hollanda'nın dört önemli noktasında sergilenmiştir¹⁴¹⁷.

İşlenmiş olan dini bir suçun kefaretinin toplum içinde yerine getirilmesi şeklinde cezalandırmanın esas olduğu 16'ncı yüzyılda Alman kentleri Nuremberg ve Frankfurt'da teşhir yaptırımından yararlanılmıştır¹⁴¹⁸. Bu kentlerde teşhir yaptırımı tek başına uygulanmamış; sürgün, "kilisenin önüne çıplak ayakla gitme", dayak atarak götürülme, dilini oyma(tongue-boring)¹⁴¹⁹ cezaları ile beraber teşhir cezasına hükmedilmiştir¹⁴²⁰. Almanya'da hükmün alenen infazı şeklindeki teşhir yaptırımlarına ilişkin örnekleri çoğaltabiliriz. *Pranger* cezası da bunlardan biridir. Buna göre mahkum herkes tarafından görülebilmesi için şehrin merkezine dikilmiş olan bir direğe¹⁴²¹ bağlanırdı¹⁴²². Burada üzerinde durulması gereken nokta bu direğin bir işkence aleti olarak kullanılmamış olmasıdır; buradaki amaç mahkûmu toplum önünde küçük düşürme, utanç verme veya rezil etmedir.

F. Osmanlı'nın Çağdaşı Türk Devletlerinde Teşhir Yaptırımı

Osmanlı'nın çağdaşı Türk Devletlerinde de yaptırım türü olarak teşhir mekanizmasından yararlanıldığını görüyoruz. Türlü suçları işlemiş olan çeşitli kişilere bazen doğrudan bazen de dolaylı teşhir cezası verilebilmekteydi.

1. Timur İmparatorluğu'nda Yaptırım Türü Olarak Teşhir

Timur İmparatorluğu döneminde çeşitli suç ve cezalar infaz edilmiştir. Teşhir cezası da çok çeşitli suçlara yönelik olarak uygulanmıştır. İlk örnek olarak hanedan üyelerinin isyan etmelerini gösterebiliriz. Timur İmparatorluğu

¹⁴¹⁷ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 98.

¹⁴¹⁸ Dülmen, s. 52, 142-143 ve 156.

¹⁴¹⁹ <http://en.wiktionary.org/wiki/tongue-boring> e.t.:18.09.2011.

¹⁴²⁰ Dülmen, s. 56.

¹⁴²¹ Örnek bir Pranger direği ek 23'te sunulmuştur.

¹⁴²² <http://en.wikipedia.org/wiki/Pranger> e.t: 25.02.2009; Kılınç, **Teşhir**, s. 1015.

zamanında Timur'un torunu Sultan Hüseyin, dedesinin yaşamı süresince Timur'un koruması altında kalmış, yapmış olduğu hataların üstü kapanmıştır. Dedesi Timur'un ölmesine müteakip devlet başkanı Şahruh tarafından isyan ettiği gerekçesiyle idam ettirilmiş ve uzuvlarının her biri halka ibret olması amacıyla bir pazarın başına asılmıştır¹⁴²³.

Teşhir yaptırımı sadece isyan eden hanedan üyelerine değil, bu suçu işlemiş olan emirlere, devlet görevlilerine de tatbik edilmiştir. Yine Timur'un Lur-ı Kuçek Hâkimi Melik İzzettin asi olduğu için idam edilmiş ve daha sonra derisi yüzölüp içine saman doldurulduktan sonra teşhir edilmiştir¹⁴²⁴.

Timur'un 1387 yılında İsfahan'ı kuşatmasının ardından, Timur'un bazı vergi memurları ve bazı askerleri halk tarafından öldürülmüştür. Tarihçiler bu duruma çok şiddetlenen Timur'un 70.000 insanı öldürdüğünü, öldürülen insanların başlarından müteşekkil 28 adet kulenin olduğunu ve her kulede de yaklaşık 1500 kesilmiş başın olduğunu belirtmişlerdir¹⁴²⁵. Benzer bir vakada Timur'un Ankara Savaşını kazanmasının ardından gerçekleşmiştir. Ankara savaşında Timur'a destek veren Kara Tatarlar Timur tarafından Maverâünnehir'e göç ettirilmek istenmiştir. Bu duruma isyan eden ve yaklaşık 30.000 kişi olan bu topluluğun cezası yaklaşık üç binin başının kesilmesi olmuştur. Timur, diğerlerine ibret olması nedeniyle de kesik başlardan kuleler yaptırmıştır¹⁴²⁶. Timur'un kesik başlardan kuleler yapması yönündeki cezalandırmaların Bağdat halkı da nasibini 1401 yılında almıştır¹⁴²⁷.

Teşhir cezasının özelliklerinden biri olan aşağılama, küçük düşürme hususu Ortaçağ Türk Devletleri'nde bazı durumlarda özellikle vurgulanmıştır. Timur'un vefatından sonra saltanat için heveslenen Emir Hüseyin-i Şerbetdar bu cezaya muhatap olmuştur. Başarısız bir isyanın ardından Hüseyin, yakalanmış, sakal ve bıyıkları tıraş edilmiş, yüzüne allık sürülmüş, kadın gibi

¹⁴²³ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 69.

¹⁴²⁴ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 81

¹⁴²⁵ Fisher, W.B.; Jackson, P.; Lockhart, L.; Boyle, J.A. : **The Cambridge History of Iran**, s. 55; http://en.wikipedia.org/wiki/İsfahan#cite_note-3 e.t.: 14.02.12.

¹⁴²⁶ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 94.

¹⁴²⁷ Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları" **History Studies International Journal of History**, Middle East Special Issue, 2010, s. 22; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 112.

giydirilmiş, başına da iki parça börk (bere) takılmış halde sokaklarda dolaştırıldıktan sonra dövülerek  ld r lm şt r¹⁴²⁸.

Söz konusu dönemde teşhir cezası sadece cesedinin asılarak halkın görebileceği yerde bırakılmak suretiyle infaz edilmemiştir. Bazı durumlarda ceset ba  aşağı bir şekilde teşhir edilmiştir. Karamanoğlu Yah i Han'ın Konya'ya geldiğinde, Konya Ahilerinden Ahi Mustafa terbiyesizlik ettiği için önce öldürülmüş sonra cesedi soyularak Sultan Kapısında ba  aşağı teşhir edilmi tir¹⁴²⁹.

Teşhir, bazen öyle bir zamanda yapılmıştır ki sadece o anda orda olanlar değil, gelecek nesiller de etkilenmiştir. Timur, seferde iken Semerkand'a atamı  olduğu valisinin halka zulüm yaptığını, seferden döndükten 7 yıl sonra öğrenmiştir. Valisini yargılayıp, idam cezasıyla cezalandırmı tır. Fakat bu cezayı, yaklaşık iki ay süren Kanigil  enliğinde obanın en kalabalık yerinde infaz ettirmi tir¹⁴³⁰. Timur'un bu uygulamadaki gayesi muhtemelen çarpıcı bir etki yaratmak istemesidir.

Bahse konu devlette sopa cezası da aleni olarak infaz edilmiştir. Örneğin, Timur zamanında halkın huzurunda dayak atma cezasını infaz etmesi için “*Yasavul*” adında görevlilerin mevcut olduğu ortaya konmu tur¹⁴³¹.

Sonuc olarak Timur imparatorluğunda hanedan üyelerinin, devlet görevlilerin isyanı idam ile birlikte teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. Çok fazla kesik ba ın bir anda teşhir edildiğinden bahsedilmektedir. Bahse konu devlette teşhir yaptırımının amaçlarından biri de utandırmadır. Örneğin devlet başkanı olmak için girişimde bulunan kişinin başarısız bir ihtilal girişimi kadın kıyafeti ve makyaj yapılmak suretiyle teşhir edilmek olarak belirlenmiştir. Cesedin teşhiri de bu çerçevede değlendirilmesi gerekir.

¹⁴²⁸ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 82, 83.

¹⁴²⁹ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 171.

¹⁴³⁰ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 178.

¹⁴³¹ Wilhem Barthold, **Uluğ Beğ ve Zamanı**,  ev. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 152; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 40.

2. Memluk Devletinde Yaptırım Türü Olarak Teşhir

Osmanlı'nın çağdaşı olan bir başka Türk Devleti olan Memluklarda türlü cezaların uygulandığını görmekteyiz¹⁴³². Tevbihten, tırnağa şeker kamışı çakmağa varıncaya kadar uygulanan bu çeşitli cezalar arasında tez konumuz açısından ehemmiyet arz edenler şunlardır: *Ellerinden astırarak bekletmek*, *tecris* (klasik İslam Hukuku bölümde izah etmeye çalıştığımız, zil çalınarak ve bir eşek veya devenin üzerine oturtularak teşhir etme), *selh* (deri yüzmek), *havsak* (kazığa oturtmak), öldürülen insanların başlarının veya vücutlarının teşhiri, bir yere asılması.

Memluklu Devleti'nde teşhir yaptırımının uygulandığına dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. 1353 yılında Dulkadir Beyliğinin kurucusu Karaca Bey, başarısız isyan girişimine müteakip, idam edilmiştir. Cesedi de üç gün boyunca Zuveyle kapısında teşhir edilmiştir¹⁴³³. Bazı durumlarda Memluklarda yönetici kesime verilen teşhir cezası çok sert bir şekilde uygulanabilmiştir. Örneğin 1513 yılında Mısır'da Şarkıyye'den Kansuh el-Adili, Şeyh el Arab ibn el-Kartam evladından Salih isimdeki asiği yakalamıştır. Asi olmanın cezası olarak Salih'in diri diri derisi yüzülerek içi saman doldurulmuş, ortaya çıkan kukla gibi şey, atına bindirilip şehirde teşhir edilmiştir. Aynı cezaya Şarkıyye bölgesinin asilerinden Ahmed bin Sugur da Sultan Gavri zamanında mahkûm olmuştur¹⁴³⁴. Sultan Berkuk'a isyan eden eski Malatya valisi Emir Mintaş'ın da başı kesilmiş ve kesik baş Kahire sokaklarından dolaştırılmış, Zuveyle kapısına getirilerek orada asılmak suretiyle teşhir edilmiştir¹⁴³⁵.

Memluklulardan vereceğimiz aşağıdaki örnek, bu cezanın güç gösterisi amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Timur'un 1400'de Suriye seferi sırasında Halep'e geldiği sırada, öncü kuvvetlerle Trablus naibi Şeyh el-Mahmudi'nin askerleri arasında bazı küçük çatışmalar olmuştur. Trablus

¹⁴³² Diğer ceza türleri için bk. Altan Çetin, “*Memlûk Devleti'nde Cezalar ve İşkencelere Dair*”, **Belleken**, Sayı: 270, Cilt LXXIV, Ankara 2010, s. 354.

¹⁴³³ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 87.

¹⁴³⁴ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 90 ve 96.

¹⁴³⁵ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 230.

naibinin askerlerinin başarılı olması ile Timur'un askerlerinden bir kısmı Halep önlerinde toplanan halkın huzurunda idam edilmişlerdir¹⁴³⁶.

Memlukularda hanedan üyelerinin suikast sonucu öldürüldüğünün tespit edilmesi durumunda suçlular, idam ve teşhir edilmek suretiyle cezalandırılmıştır. Sultan Halil'in kamu görevlisi olan Baydara ve ekibi tarafından suikast sonucu öldürülmesinin sonraki hükümdar Muhammed en-Nasr¹⁴³⁷ tarafından tespit edilmesi ile suçluların elleri ve ayakları kesilmiş bir şekilde develerin üzerine çiviletmış (*tesmir*) ve Kahire'de teşhir edilmişlerdir¹⁴³⁸. Aynı zamanda tellallar tarafından, suçları halka duyurulmuştur. Ardından da idam edilmişlerdir¹⁴³⁹. Dikkat çekici olan nokta, teşhir ile yetinilmeyip, halka mahkûmların suçlarının duyurulmuş olmasıdır. *Meşâilîyye* denilen tellal "*Efendimizi öldürenin cezası budur*" şeklinde ilan yapmıştır. Tellal ile duyurarak halkın huzurunda idam etme cezasının, Memluklarda sıklıkla görüldüğünü ifade edelim. En-Nasır Muhammed döneminde, siyasi mücadele amacıyla başarısız olan bir başka suikast girişiminde de aynı şekilde ceza verilmiştir¹⁴⁴⁰. 1334 yılında Kale'de bulunan camide el-Maksure er-Sultaniyye'de elinde bıçak olduğu halde Sultan'a saldıran kişi, önce çeşitli işkencelere tabi tutulmuş, sonra *tavsit* (ortadan ikiye bölerek öldürme) cezasıyla öldürülmüş, ardından da cesedi Bab ez-Zuveyle'de asılmıştır¹⁴⁴¹.

Yol kesmek, Osmanlı'nın çağdaşı Türk devletlerinde de ağır bir suç olarak algılanmış ve şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. Yolların güvenliği, o dönemde çok önemsenmiş, hatta bazen devletlerarası siyasi ilişkiler bozalsa bile, bu durumdan ticaretin etkilenmemesi için, hükümdarlar yaptıkları

¹⁴³⁶ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 119.

¹⁴³⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Nas%C4%B1r_Muhammed_bin_Kalavun e.t.: 16.02.12.

¹⁴³⁸ Mustafa Kılıç, "*Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri*", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14/1, Sivas 2010, s. 167; Altan, s. 360.

¹⁴³⁹ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 141; Altan, s. 360.

¹⁴⁴⁰ Cüneyt Kanat, "*Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica Eden Uyratlar*", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 25, İzmir 2000, s. 119.

¹⁴⁴¹ Altan, s. 361. Belirtmek gerekir ki bu münhaldaki suç ve cezaya Timur İmparatorluğunda da rastlamak mümkündür. Babası Timur Hükümdarı Uluğbeğ'i öldürten oğul Abdullatif de idam edilmiş ve babasının kurmuş olduğu Medrese'de teşhir edilmiştir.

http://www.ideayayinevi.com/anasayfa/Bilimler/ulug_bey/Ulug_Bey.htm e.t.: 17.02.12; Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 194.

uzlaşmalarla yolların güvenliğini sürekliği konusunda bağlayıcı anlaşmalar yapmışlardır. Kanaatimizce o dönemde yolların güvenliği, devletin varlığının göstergesidir. Devletlerin belki de kontrol etmekte en çok zorlandıkları noktalar şehirlerarası yollar olmuştur. Bu bölgelerde işlenmiş suçlar, aynı zamanda devletin varlığına yönelik işlenmiş suçlar olarak algılanmıştır. Bu sebeple de devletin zayıf noktasından yararlanarak halka doğrudan zarar vermenin cezası ağır olmuştur. Toplumun, yol kesicilere karşı olan korkusunun azaltılması veya bastırılması ve aynı zamanda toplum nazarında sarsılan devlet kudretinin yeniden tesisi için bu suça verilecek en uygun ceza teşhir olarak algılanmıştır. Nitekim Memluklarda Sultan Kalavun zamanında el-Keridi diye bilinen bir şahıs, çeşitli zamanlarda yol keserek muhtelif mallar çalmıştır. Bu kişiye o dönemde uygun görülen ilk ceza, günlerce Kahire sokaklarında devenin üzerine çivilenerek teşhir etmek olmuştur. Tekrar teşhir etmek için hapisneden alınmak istendiğinde şahsın -açlık ve susuzluk veya kan kaybından olsa gerek- ölmüş olduğu anlaşılmıştır¹⁴⁴².

Hırsızlık suçu da Memluklarda teşhir yaptırımına konu olmuştur. 1468 yılında Sultan Kayıtbay, hırsızlık yaparken yakalanan bir şahsı önce teşhir ettirmiş ardında da elinin kesilmesini buyurmuştur¹⁴⁴³. Kaynağın aktardığı bu bilgiden yola çıkarak, bu şahsa İslam Ceza Hukukunda unsurları yerine geldiği üzere hırsızlık suçunu ilk kez işleyen bir kişiye verilen sağ elin kesilmesi cezasının verildiğini düşünebiliriz. Fakat Sultan bu ceza ile yetinmeyip, aynı zamanda kendi yetkisi dahilinde olan örfi bir cezaya da hükmetmiştir. Hükümdarın öngördüğü ceza da teşhir etmek olmuştur. Özetle, örfi bir ceza olan teşhir şeri bir ceza olan el kesme ile aynı anda kullanılmıştır.

İsyan etmenin cezası idam ile birlikte teşhir edilmek olmuştur. 1469 yılında Şahsuvar'ın kardeşi Mal-Bay'ın ve diğer iki emirin başı Kahire'ye getirildiğinde Kahire'de dolaştırılmış ve daha sonra başlar Zuveyle kapısında asılarak teşhir edilmişti¹⁴⁴⁴.

¹⁴⁴² Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 154; Altan, s. 359.

¹⁴⁴³ Altan, s. 364.

¹⁴⁴⁴ Altan, s. 364, 366.

Bir başka teşhir uygulaması ise adam öldürme suçunda karşımıza çıkmaktadır. Bu suçu işleyenlere verilen idam cezası halkın huzurunda asılmak suretiyle gerçekleştirilmiş ve cesetleri asılı olarak belli bir süre orada bırakılmıştır. Bir başka örnekte ise iki cariyenin efendilerini zehirleyerek öldürmesinin ardından cariyeler ve cariyeleri bu işe sevk eden kişiler yakalanarak efendilerini öldürdükleri yerde asılmak suretiyle idam edilmiştir. Cesetleri de ibret olması için iki gün boyunca asılı bırakılmıştır¹⁴⁴⁵. Bu örnekte infazın, suçun işlendiği yerde halkın huzurunda yerine getirilmesi ve cesetlerin iki gün boyunca asılı bırakılması dikkat çekici özelliklerdir.

Sahte para basmak Memlukularda devlet düzenini bozmak olarak algılanmış ve çeşitli cezalara sebep olmuştur. Bu suça genelde el kesme cezası verilmekle beraber bazı durumlarda hem el kesme hem de teşhir cezası uygulanmıştır. 1495 Cumade'l-Ulâ'sında Sultan Kayıtbay sahte para (*ed-derâhim ez-zağl*) darb eden sekiz kişinin *ellerinin kesilmesini* ve bu şekilde Kahire'de *teşhir* edilmesini emretmiştir. Aktarılan bilgiye göre suçlular arasında seksen yaşında olanlar da mevcuttur. Sultan el-Gavri devrinde de *zağl* işiyle uğraşanlar yakalandıklarında eşek üzerinde götürülürken *meşailiyye* denilen görevliler *durumu ilan* ediyorlardı. Yine 1509 yılında Cemal ed-Dîn ez-Zağlı adlı kişi yakalanmış ve Sultan bu kişinin asılmasını emretmiştir. Mahkûm eşeğin üzerinde çıplak olduğu halde teşhir edilirken, *meşailiyye* adlı görevliler durumu ilan ederken, Tümerbey'in evine getirilmiştir. Ardından da evin kapısında asılmıştır.¹⁴⁴⁶

Toplumsal ahlaka yönelik işlenmiş suçlar da teşhir müeyyidesi ile cezalandırılmıştır. Kaynakta nasıl yapabildiği belirtilmemiş olmakla beraber, bir kadının iki kocasının olduğunun tespit edilmesinin ardından kadın mahkûm, kırmızı bir külah giydirilerek 1380 yılında Kahire'de dolaştırılmış ve tellallar tarafından suçu ilan edilmiştir¹⁴⁴⁷. Bu suça sadece teşhir cezasının verilmiş olması da dikkat çeken başka bir noktadır.

¹⁴⁴⁵ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 238.

¹⁴⁴⁶ Altan, s. 366, 367; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 235.

¹⁴⁴⁷ Samira Kortantamer, "*Memluk Toplumunda Kadın*", **Türkler**, Cilt IV, Ankara 2002, s. 410, 411.

Cinsel suçlar da o dönemde çok sert bir şekilde cezalandırılmıştır. Çocuğu yönelik olan cinsel istismar, halkın önünde kazığa oturtulup, kamçılanarak ölüm ile cezalandırılmıştır¹⁴⁴⁸. Bu tip suçlarda verilen cezaların, diğer insanlara ibret olması ve onları caydırması için geniş halk kitleleri önünde uygulanmasına özellikle dikkat edilmiştir.

Zina suçunun cezası da teşhir olmuştur. Sultan Gavri zamanında Nureddin Mesali adlı kadı naibi zina yaparken suçüstü yakalandığında, adam kırbaçlanmak suretiyle dövülmüş, kadın da bir eşeğe ters bindirilerek Kahire sokaklarında dolaştırılmıştır. Kadın ayrıca yüz dinarlık para cezasına çarptırılmıştır. Tüm bunlardan sonra da bu kişilere dört mezhebin kadısı recim cezasının verilmesi yönünde karar almıştır. Fakat Sultan, kaynağın aktardığına göre, araya başkalarının girmesi ile kadın ile erkeğin aynı halata yüz yüze bağlanarak asılması suretiyle öldürülmesini emretmiştir¹⁴⁴⁹. Aktarılan bilgiye göre kadın, Hanifi naibin karısıdır.. Bu durumda kadının muhsan olduğunu anlamaktayız. Şeri hukuka göre muhsan olan bir kişiye diğer unsurlar da yerine geldiyse verilecek ceza recimdir. Olaydan anlaşıldığı kadarıyla en azından kadına recim cezası verilmesi gerekirken, sultanın emri ile infaz farklı bir şekilde yerine getirilmiştir. Dikkat çekici olan bir başka nokta da kadının teşhir yaptırma konu olmuş olması, erkeğe böyle bir cezanın verilmemesidir. Yine dikkat edilmesi gereken bir diğer şey, ölüm cezasının infazında birçok kişinin bulunmasıdır.

Hükmün alenen infaz edilmesi şeklindeki teşhir uygulamasına da Memlûklularda rastlanmaktadır. Bir kaynağın aktardığına göre 1469 yılında Sultan Kayıtbay döneminde Alâ ed-Dîn b. Es-Sâbunî herkesin gözü önünde dövülmüş ve bacaklarına çok sert bir şekilde vurulmuştur¹⁴⁵⁰. Aynı zamanda kendisine 100 bin Dinar da para cezası kesilmiş ve *Tabakat ez-Zimâm*'da hapsedilmiştir.

¹⁴⁴⁸ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 228.

¹⁴⁴⁹ Kanat, bu vaka ile ilgili olarak şu kaynağı göstermektedir: M. Esperonnier “*La Mort violente a l’époque mamlouke: Le crime et le chatiment*”, **Der Islam**, 74, s. 152, 153; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 228.

¹⁴⁵⁰ Altan, s. 364.

Memlukularda mürtet konumuna düşen bir kişinin ilginç bir şekilde sadece teşhir ile cezalandırıldığına şahit olmaktadır. Sultan el-Eşref Halil zamanında, çok önceleri din değiştirip İslamiyet'i seçtikten sonra başkadılığa kadar yükselen İbn Binti E'azz'ın hâlâ eski dini Hristiyanlığa tabi olduğu, elbisesinin altında bu dinin alameti olan zünnarı taktığı tespit edilmiştir. Bu şahsa ceza olarak bir eşeğe bindirilip şehrin sokaklarında gezdirilme ve müsadere cezası verilmiştir¹⁴⁵¹.

1302 yılında Feth ed-Din Ahmed adlı kişi, Ramazan ayı boyunca oruç tutmamış, tutanları azarlamış, Kuran-ı Kerim'i eline alıp istenilen bir şeye ulaşmak için dua etmenin saçma olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı bu kişiye verilen ceza da Zuveyle kapısında asılmak suretiyle idam olmuş ve ardından kesilen başı bir kılıcın ucunda tüm Kahire'de dolaştırılmıştır. Memluk Sultanı Kanseh el-Gavri döneminde de dini vecibelerden dolayı bir başka kişi cezalandırılmıştır. Kuzey Mısır'da bulunan Mehdi adlı kişinin, abdest ve tuvalette temizlenmek için süt kullandığı iddia edilmiştir. Bunun üzerine Mehdi'nin de küfür içinde olduğu düşünülmüş ve çıplak bir halde teşhir sehпасına çivilenmiş ve devenin üzerinde tüm Kahire'de dolaştırıldıktan sonra es-Salih Medresesinin penceresine asılmak suretiyle öldürülmüştür. Hz. Peygamber'e küfreden bir Hristiyan da teşhir tahtasına çivilenerek Kahire'de dolaştırılmış ve aynı medresede boynu vurulmuştur¹⁴⁵².

İnsanları öldürüp, derilerini yüzdükten sonra mumya yapan kişilerin de teşhir edildiğini kaynaklardan öğreniyoruz. 1424 yılında fiili yapanlardan ilki bir İranlıdır ve kendisi teşhir tahtasına çivilenmiş ve eli kesilip boynuna asılmış öylece şehirde dolaştırıldıktan sonra öldürülmüştür. Diğer suçlu ise 1512 yılında Timurtaş isminde bir Türk'tür. Bu şahıs da aynı suçtan dolayı cezalandırılmıştır. Timurtaş şehirde dolaştırıldıktan sonra evinin önünde asılmak suretiyle teşhir edilmiştir.

Memluk Devleti'nde teşhir yaptırımı ile ilgili işaret edilmesi gereken bir başka konu da bu cezaya ulemadan kişilerin de muhatap olabileceğidir.

¹⁴⁵¹ Altan, s. 359; Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 219.

¹⁴⁵² Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 221.

Dimaşk'ta Zahirreddin Acemi adında bir şeyh, kadınların bulunduğu bir ortamda başkadı Cemaleddin'in anlattığı bir hikayenin için yalan olduğunu söylemiştir. Başkadının davacı olması ile şeyhe iki yüz kamçı ve bir eşeğe bindirilip bütün Dimaşk'ta dolaştırılma cezası verilmiştir¹⁴⁵³. Bu örneği önemli kılan husus, ulemadan kimselere de teşhir cezasının verildiğinin ortaya konmuş olmasıdır.

Memluk Devlet'inde karşımıza çıkan teşhir yaptırımı ile ilgili örneklerde dikkat çeken noktalardan biri de bu cezanın bazen tek başına, bazen ise diğer cezalarla birlikte uygulanmasıdır. Teşhir kimi zaman işkence ile infaz edilmiştir. Çetin, şu anda işkence olarak ifade ettiğimiz bu örneklerin işkence etmek niyetiyle yapılmadığını, kimsenin o dönemde bu örnekleri uygularken işkence yaptığı düşüncesinde olmadığını savunmaktadır¹⁴⁵⁴. Yazar'a göre bu uygulamaların işkence olarak adlandırılabilmesi için sadizm ve mazoşizm gibi psikolojik sorun sonucu ortaya çıkması gerekmektedir, ancak bu örneklerde bu faktör yoktur. Bu şekilde ceza verilmesini, iktidarın ödül ve ceza gerektiren yönünün tecellisi olarak algılayan müellif, ilgili cezaları "*toplumsal bir asayiş güdüsünün tezahürü*" olarak düşünmektedir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerinde gösterdiği üzere Memluklularda da teşhir türlü şekillerde uygulanmıştır. Zil çalara, eşeğe bindirerek doğrudan teşhir uygulamaları olduğu gibi, sopa, idam, ceset teşhiri gibi hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhir uygulamaları da mevcut olmuştur. Devlet otoritesine isyan etmek mahkûmun derisinin yüzülmesi ve içine saman koyarak teşhir etmek şeklinde cezalandırılmıştır. Bu devlette de Osmanlılarda mevcut olan münadiler vardı; ancak bunlara meşailiyye denilmektedir. Bunlarda tıpkı müdaniler gibi teşhir olunan kişiyi topluma bağırarak duyurmakla vazifeli olan şahıslardır. Yol kesme, hırsızlık, adam öldürme, sahte para basma, zina, toplumsal ahlaka yönelik suçlar, dini nitelikli suçlar teşhir ile cezalandırılan suçlar olarak karşımızda durmaktadır. Memluklerde çok yaşlı kişiler teşhir ile cezalandırıldığı gibi ulema sınıfından da bu uygulamanın dışında tutulmadığı görülmektedir.

¹⁴⁵³ Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 242.

¹⁴⁵⁴ Altan, s. 367, 368.

3. Dulkadiroğulları Beyliği'nde Yaptırım Türü Olarak Teşhir

Dulkadiroğlu Beyliği de Osmanlı'nın çağdaşı olan bir diğer Türk Devletidir. Bu devlette de teşhir yaptırımına rastlamak mümkündür. Dulkadiroğulları beyliğinin sonndan bir önceki hükümdarı Alaüddevle(1480-1515) zamanında çıkan kanunname hükmünde teşhir cezasına rastlamak mümkündür. Yalan yere şahitlik etmek Alaüddevle Bey Kanunnamesi'nde tecris yöntemi ile cezalandırılmıştır. Söz konusu kanunnamenin 38'inci maddesinde yer alan “*Eğer yalan yere kasd ile tanukluğu zahir olsa veya and içse yüzine kara dürtüb beş altın cürm alına*”¹⁴⁵⁵ hükmü yalancı şahitlere uygulanacak yaptırımlardan birinin teşhir olduğunu göstermektedir. Bu konuda daha öncesinde şeyhülislam fetvalarının mevcut olduğunu zikretmiştik. Görülmektedir ki, Dulkadiroğullarında yalan yere yemin edenlerini yüzünü karartarak cezalandırılmaktadır. Suçluya verilecek olan tek ceza tecris olmayıp beraberinde para cezası da öngörülmüştür. Yalan yere şahitlik suçuna verilecek teşhir cezasının aynı dönemde iki farklı Türk devletinde de mevcut olması dikkat çekicidir. Kanaatimizce her iki Türk devletinin de temel olarak İslam Hukukunu esas alması bu uyumu sağlamıştır. Çünkü bu suça verilen teşhir cezasının kökenini, daha öncesinde izah edildiği gibi Hz. Ömer zamanına kadar gitmektedir. İlgili çekici bir diğer nokta Dulkadiroğullarına aid kanunnamede teşhir yaptırımının para cezasıyla birlikte uygulanmış olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde pezevenklik suçu işlemiş kişilere uygulanacak teşhir cezası, Dulkadiroğulları Beyliğinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 'Alâ üd-Devle Bey'e izafe edilen kanunnamede¹⁴⁵⁶ yer alan “*Bir kimesne dâyim pezevenklik itmek âdeti olsa yüzüne kara dürtüp rüsvâ-i âm ideler burnunu ve kulağını keseler eğer değül ise beş altın alına*” hükmünden yola çıkarak, pezevenklik suçunun tekerrürü halinde yüzün karartılması yönünde ceza verileceğini anlıyoruz. Ayrıca tecris yönteminin bu suçta da uygulandığı işaret edilmesi gereken bir diğer noktadır. Düzenlemede kavram olarak teşhir

¹⁴⁵⁵ Üçok, **Aykırı Hükümler**, s. 73. Kanunname için ayrıca bk. Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 156 vd.

¹⁴⁵⁶ Ömer Lütfi Barkan, **XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C.1, Kanunlar, İstanbul 1943, s. 119 ve devamı.

ifadesinin kullanılmamış onun yerine rüsvay-ı amm ifadesi tercih edilmiştir. Bu çerçevede o dönemde teşhirin, aleme rezil olmakla eş anlamlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Alaüddevle Kanunnamesi, beyliğin Osmanlı tarafından ilhak edilmesinin ardından da varlığını korumuştur. Kanuni bölgenin tahririni yaparken Alaüddevle Kanunnamesi'nin en küçük bir değişiklik söz konusu olmadan asıl nüshadan nakledildiğini şu şekilde dile getirmiştir: “*Sûret-i Kanunname-i Âlâ'üd-Devle Beğ nukile 'an' il-asli bilâ tagyirin velâ tebdilin*”¹⁴⁵⁷. Dolayısıyla kanunnamenin teşhir yaptırımı ile ilgili hükümlerinde de bir değişiklik yapılmamıştır. Bu durum teşhir yaptırımının, iki farklı İslam ülkesinde de uygulandığını göstermesi açısından önemlidir.

Söz konusu kanunnamenin aynen uygulanması bazı bölgelerde uzun süre devam etmemiş, Osmanlı Devleti kanunname hükümlerinde bir takım değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerin gerekçesi olarak da reayanın ve tüccar taifesinin, bahse konu kanunnamenin hükümleri içinde bazı bid'atler bulunduğunu ileri sürmeleri olarak gösterilmiştir. 971/1563 tarihli Kanunname-i Liva-i Maraş bu değişiklikleri gösteren Kanunnamelerden birisidir¹⁴⁵⁸. Değişiklikler arasında pezevenklik suçunun unsurları ve verilecek ceza da vardır. Eski kanunnamede bu suçu işleyenin cezası teşhir iken; yeni kanunnamede suçun kadınlar tarafından işlenmesi halinde cezanın sopa ve para cezası olacağı şu şekilde kaleme alınmıştır: “*Ve avret pezevenklik eylese, kadı ta'zir uede, ne mikdâr vech görürse, ağaç başına bir akçe cürm alına*”¹⁴⁵⁹. Pezevenklik suçunun kadınlar için ayrıca hükme bağlanması ve cezanın teşhir olmaktan çıkarılması bu hükmü önemli kılmaktadır.

Dulkadiroğlu Beyliğinde de yalancı şahitlik ve pezevenklik suçlarına teşhir yaptırımının verildiğini görmüş oluyoruz. Beyliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra da prensip itibarıyla bu uygulamalar devam etmiştir.

¹⁴⁵⁷ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 160.

¹⁴⁵⁸ Eski kanunnamenin neden değiştirildiği bu kanunnamenin girişinde izah edilmiştir. Belge için bk. Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 172. Aynı durum Kars-ı Maraş Sancağı Kanunnamesi için de geçerlidir. Bk. Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 180.

¹⁴⁵⁹ Akgündüz, **Kanunnameler 7. Cilt**, s. 174.

Zaten bahse konu suçlar Osmanlı Devleti'nde aynı şekilde teşhir ile cezalandırılmakta idi.

4. Moğol Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir

Osmanlı'nın bir diğer çağdaş devleti olan Moğollarda da teşhir yaptırımına rastlamak mümkündür. 1640 tarihli Oyrat-Moğol Kanununda *“Kabul edilir sebepler göstermeden çocuksuz bir dul kadının evinde kendisini misafir etmeğe zorlayan atlı bir ulak kadın elbiseleri giydirilerek ortalıkta dolaştırılır.”* Hükmü mevcuttur. Keza savaştaki komutanların, kaçmaları veya toplantıya geç gelmeleri halinde kadın elbisesi giyip ortalıkta dolaştırılacakları yazılıdır. Çok daha sonraları 1789'da Moğolistan için çıkarılan Çin Kanununda da teşhir yaptırımı görmek mümkündür. Buna göre mezkur tarihli kanunun soygunculuk ve hırsızlık başlığında *“Bir görevli veya başka bir kimse yalnız başına veya başkalarının yardımıyla bir kimseyi soyar veya öldürürse, fail ve yardımcıların kafaları kesilir ve bu kafalar alenen teşhir edilir”* şeklinde hüküm vardır. Yine aynı bölümde *“Kim deve, at, boynuzlu hayvan veya koyun çalarken bir adam öldürürse kafası derhal kesilir ve bu kafa alenen teşhir edilir.”* hükmü o dönemde kesik başın teşhiri şeklinde hükümlerin mevcut olduğunu kanıtlamaktadır¹⁴⁶⁰.

Kanunlarında kesik başın teşhirine çeşitli zamanlarda yer veren Moğol İmparatorluğunda uygulamada da teşhir yaptırımı görmek mümkün olmuştur. 1282 senesinde Kubilay Hanın iktidarlığı döneminde eski bir maliye bakanının kesik başı mezarından çıkarılarak teşhir edilmiştir. D'Ohsson vakayı şu şekilde belirtmektedir: *“Kubilay, iki büyük elmas aratmıştı. Bir tacir gelip, istediğiniz gibi bir elmas vardı, fakat birkaç gün evvel -size takdim edilmek üzere- bakan Ahmed'e vermiştik dedi. Kubilay bu elması, bakanın birinci eşinin evinde buldurttu. Bundan dolayı, ölen bakana kızdı. Oğlu Çing'in ve diğer memurlar da maliye bakanı Ahmed'in, milletin başına ne bela olduğunu Hakan'a anlattılar. Bakanının kötülüğünü anlamakta geç kalan*

¹⁴⁶⁰ Çoşkun Üçok, “Moğol Kanunları”, AÜHFD, C. 11, sayı1-2, Ankara 1954 Ekleri. Kanunlara ayrıca <http://m.friendfeed-media.com/e77a8caac64a601b7dbad3fa263e70ec4da8b265> e.t: 04.01.2013 sitesinden ulaşılabilir.

*Hakan, Ahmed'i mezarından çıkartıp kellesini, "Millele fenalık eden kötü adam kellesi" diye teşhir ettirdi ve cesedini köpeklerin önüne attırdı"*¹⁴⁶¹.

Verilen örneklerin ispatladığı üzere Moğollarda da teşhir, utandırma gayesi ile uygulanmıştır. Zira erkeklere kadın kıyafeti giydirilerek teşhir yaptırımına hükmedilmiştir. Ayrıca hükmün alenen infazı¹⁴⁶², kesik başın teşhiri de bahse konu dönem ve devlette görülen teşhir uygulamalarındandı. Toplumsal ahlaka yönelik suçlar, askerî vazifenin yerine getirilmemesi, hırsızlık, soygunculuk söz konu devlette teşhir ile cezalandırılan diğer suçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRKİYE'DE TEŞHİR YAPTIRIMI

Çalışmamızın bu başlığı altında Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra teşhir yaptırımı ile ilgili hukuki düzenlemeleri ve uygulamadan örnekleri inceleyeceğiz. Bu bağlamda yürürlükten kalkmış ola 765 sayılı Ceza Kanunu'nda ve şuan yürürlükte olan 5996 sayılı Kanun'da teşhir yaptırımının nasıl düzenlendiği belirleyeceğiz. Ülkemizde teşhir yaptırımını uygulayan çeşitli bakanlıklar mevcuttu. Bu başlık altında bu düzenlemelere de değineceğiz.

A. 765 Sayılı Türk Ceza Kanununda Teşhir Yaptırımı

Cumhuriyetin ilanından sonra 1926 yılında 765 sayılı Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir. İlk söylenmesi gereken nokta, söz konusu kanunda doğrudan teşhir yaptırımının düzenlenmediğidir¹⁴⁶³. Anılan kanun, bilindiği üzere İtalyan Ceza Kanunu'ndan iktibas yoluyla alınmıştır¹⁴⁶⁴. Dönemin

¹⁴⁶¹ A. Konstantin d'Ohsson, **Moğol Tarihi Denizler İmparatoru Cengiz**, Türkçesi Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s. 229.

¹⁴⁶² Diğer Türk devletlerinde de teşhir yaptırımının uygulandığını ifade edebiliriz. Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin arasında çıkan savaş neticesinde Kadı Burhaneddin yenik düşmüş ve esir edilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı, Sivas'ın teslim edilmesini istemiş olmasına rağmen, halk bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerinde Akkoyunlu hükümdarı, esir ettiği Kadı Burhaneddin'i halkın gözleri önünde idam ettirmiş ardında da cesedini sarığa geçirmiştir. Kanat, **Suç ve Ceza**, s. 126.

¹⁴⁶³ Uygulamada ise Heyd, Cumhuriyet sonrası dönemde de doğrudan teşhir yaptırımının uygulandığını iddia etmiştir. Heyd, Cumhuriyet gazetesinin 16.08.1959 tarihli haberine dayanarak halı ve kıyafet çalan birkaç kişinin çaldıkları şeyler kendilerine dolanarak Nazilli'nin sokaklarında teşhir edildiğinden bahsetmektedir. Heyd, **Ottoman Criminal**, s. 301.

¹⁴⁶⁴ Kılınç, **Teşhir**, s. 1021.

İtalyan Ceza Kanunun 43'ncü maddesine göre "Müebbet ağır hapse mahkûmiyet ilamının hülasası tab olunup hükmün tefhim olunduğu, cürümün işlendiği ve mahkumunaleyhin en son ikamet ettiği komünde ilan olunur"¹⁴⁶⁵. Maddeden yola çıkarak hükmün ilan edilmesi ile ilgili olarak şu tespitleri yapabiliriz:

- Sadece karar ilan edilecektir.
- Sadece müebbet ağır hapis cezasına hükmolunan karar ilan edilecektir.
- Kararın sadece sonuç kısmı (özü) ilan edilecektir.
- Karar, 1) kararın verildiği yerde 2) cürümün işlendiği yerde 3) mahkûmun en son ikamet ettiği yerde ilan olunacaktır.

1887 tarihli Zanderelli raporunda bu madde ile ilgili yapılan şu yorum konumuz açısından dikkat çekicidir: "Cürümün ve mücrimin meş'um şöhretine umumi tamirin malûmiyeti tekabül eylemelidir."¹⁴⁶⁶ Yani suç ve o suçu işlemiş olan kişinin kötü bir şöhrete sahip olması, bozulan kamu düzenin düzeltilmesinde rol oynayabilmektedir.

Majno, dönemin İtalyan Ceza Kanunu'nun özel hükümlerinden de yola çıkarak hükmün ilanının çeşitli amaçlara hizmet ettiğini ifade etmiştir¹⁴⁶⁷. Örneğin isim, marka, işaret, resim, edebi ve sınaî eserlerin modellerinin taklidi veya bu taklit edilmiş olan maddelerin kullanılması (İtalyan Ceza Kanunu md. 296) halinde hâkim tarafından belirlenecek bir gazetede hükmün ilanı emrolunabilir. Majno'ya göre bu şekilde hem cezanın tesiri artacaktır; hem de zarara uğrayanın hukuku daha iyi bir şekilde korunacaktır. Dikkat edilirse teşhir ile bir nebze de olsa mağdurun hakları korunmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde hakaret ve sövme suçlarında da (İtalyan Ceza Kanunu md. 399) hükmün ilanına karar verilebilir. Burada da haysiyeti zarara uğrayanın uğradığı manevi zararın *tamiri* amacıyla ilana karar verilebilmektedir. Devlet memuriyetinin suiistimal edilmesi veya hukuka aykırı olarak kullanılması

¹⁴⁶⁵ Majno, **Ceza Kanunu Şerhi Türk ve İtalyan Ceza Kanunları**, Yargıtay Yayınları no: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 155.

¹⁴⁶⁶ Majno, s. 155.

¹⁴⁶⁷ Majno, s. 156.

halinde (İtalyan Ceza Kanunu md. 185, 186) hâkim cezanın daha etkili ve ibret verici olması amacıyla hükmün ilanına karar verebilmektedir.

Temel alınan İtalyan Ceza Kanunu'nda düzenlemeler bu şekilde iken, 765 sayılı Türk Ceza Kanunun da dolaylı teşhir uygulamaları mevcuttur. Konuyla ilgili ilk düzenleme Kanunun 43'üncü maddesinde yer almaktadır. Madde hükmü bazı hükümlerin ilan edileceğinden bahsetmektedir. İlan için hükümlerde öngörülen cezanın ölüm veya müebbet ağır hapis cezası olması gerekir. Hükmün özeti, hükmün verildiği, suçun işlendiği ve mahkûmun en son ikamet ettiği yerin uygun mahallerine asılarak ilan olunur. Bu durumda şu tespitler yapılabilir:

- Sadece karar ilan edilecektir.
- Sadece müebbet ağır hapis ve idam cezaları ilan edilecektir.
- Hükmün sadece sonuç kısmı (özü) ilan edilecektir.
- Karar, 1) Kararın verildiği yerde 2) Cürümün işlendiği 3) Sanığın en son ikamet ettiği yerde ilan edilecektir.
- Karar asılarak ilan edilecektir.

765 sayılı Ceza Kanununda da İtalyan Ceza Kanunu gibi memuriyetin suiistimali veya hukuka aykırı olarak kullanılması durumunda hâkime bu durumu ilan edebilme yetkisi verilmiştir. Bu bağlamda 252'nci maddeye göre mülki ve askerî memuriyetlerden birini nizamsız olarak ifa ve ifaya teşebbüs eden kimse ile memuriyeti terk etmesi kendisine resmen bildirilmiş iken, yine memuriyete devam eden memurun hapis cezasına ilişkin kararın hûlasası suçun işlendiği veya hükümlünün ikamet ettiği vilayet gazetelerinden birinde ilan edilebilecektir. Dikkat edilirse burada esas itibarıyla tedbir amacı vardır. Memur olmadığı halde o görevi yapan kişi hakkında halkın dikkati çekilerek ikaz edilmesi amaçlanmıştır.

765 sayılı Kanununun 487'inci maddesi hükmün ilanından bahsetmektedir. Buna göre hakaret ve sövme suçlarında hükmün özeti, şikayetçi talep ederse, masrafı mahkumdan alınmak şartıyla mahkeme tarafından belirlenecek en çok üç gazetede bir veya iki kez yayınlanacaktır. Soyaslan, bu düzenlemenin mağdur için müspet, fail için menfi neticeler

doğurabileceğinden bahseder. Yazara göre hakaretlerde isnadın doğru olmadığından gazete ile ilan edilmesi mağdurun itibarını artırırken, failin saygınlığını azaltıcı bir sonuca sahiptir¹⁴⁶⁸.

Kamu sağlığı açısından önem taşıyan suçlarda da kanun koyucu hükmün ilan edilmesini istemiştir. Gerçekten kanunun 402'inci maddesinin 2'inci fıkrasına göre kamu sağlığına ve gıda maddelerine ilişkin suçlardan birine mahkumiyet halinde, hüküm özeti ilan edilir. Ancak ilan yapılabilmesi için verilen cezaya eşit olarak failin suçta araç olarak kullandığı meslek ve sanatın ve ticaretin tatiline ve fiilin işleniş biçim veya niteliğine göre işyerinin kapatılmasına da karar verilmiş olmalıdır. İlan, büyük harflerle yazılmak suretiyle ve kapatma süresi kadar kalmak üzere, kapatılan iş yerinin göze çarpan bir yerine yapıştırılır. Ayrıca, karar özeti mahkemece savcılığa bildirilir ve masrafı sonradan hükümlüden alınmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir'de yayınlanan ve tirajı yüz binin üzerinde bulunan bir veya iki gazetede, ayrıca suç yerinde yayınlanan yerel bir gazetede derhal ilan edilir. Verilen cezayı Soyaslan şu şekilde yorumlamıştır: *“Tüccarın hileli gıda maddeleri satışının ilanı tüccar için kötü reklam olacak, satış azalacaktır. Öte yandan hükmün ilanı ticarete hile karıştırmak isteyen muhtemel suçluları suç işlemekten vazgeçirecek, namuslu tüccar hilekarların cezalandırılmış olması ile avunacaktır”*¹⁴⁶⁹.

Dolaylı teşhir yaptırımlarından olan hükmün alenen infazı Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Bu çerçevede idam veya ölüm cezasının¹⁴⁷⁰ infazının aleni olarak yapıldığına şahit olmaktayız. Ölüm cezasının infazı, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 12'inci maddesinde hükme bağlanmıştır. Kanun hükmünün ne ilk¹⁴⁷¹ halinde ne de 6123 sayılı kanun¹⁴⁷² ile değiştirilmiş

¹⁴⁶⁸ Soyaslan, s. 634.

¹⁴⁶⁹ Soyaslan, s. 634.

¹⁴⁷⁰ Ölüm cezası hakkında yapılan fikri tartışmalar için bk. Hakkı Demirel, “Ölüm Cezası”, **AÜHFED**, Cilt:12, sayı:1, Ankara 1955, s. 152 vd.

¹⁴⁷¹ Yasanın ilk hali şu şekildedir: *“İdam cezası buna mahkûm olan kimsenin asılması suretile hayatının izalesidir. İdam cezası mahkûmun mensup olduğu din ve mezhebin hususî günlerinde icra olunmaz. Mahkûmlar bir kaç kişi olursa birbirinin karşısında aşılamazlar. Kadınların gebe olduğu anlaşılırsa ceza doğurduktan sonraya bırakılır. İdam cezası hükmolunan kimse hakkında mahkûmiyet ilâmı merciince tasvip edildikten sonra karar, icra mahallinde ve mahkûmun huzurunda memuru tarafından okunarak hüküm infaz olunur. idam cezasına mahkûm olan; ana ve baba katili ise icra*

halinde hükmün infazının aleni olarak yapılacağı yönünde bir düzenleme mevcut değildir. Fakat uygulamaya bakıldığında cezaların aleni olarak infaz edildiği anlaşılmaktadır. İnfaz yeri olarak İstanbul'da Sultanahmet Meydanı, Ankara'da Samanpazarı, İzmir'de Konak Meydanı tercih edilmiştir¹⁴⁷³. Dikkat edilirse infaz kalabalığının en çok olduğu yerlerde yerine getirilmeye çalışılmıştır¹⁴⁷⁴. İnfaz ne kadar çok insan tarafından görülürse, ibret olabilme derecesinin o kadar yüksek olacağı düşünülmüştür¹⁴⁷⁵.

647 sayılı “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun”da yapılan değişiklik ile ölüm cezasının infazını da öngören 12’inci madde yürürlükten kaldırılmış ve

mahalline yalın ayak, baş açık ve siyah bir gömlek giydirilerek götürülür ve hüküm bu suretle infaz olunur. Asılan kimsenin cenazesi merasim yapılmadan gömülmek üzere mirasçılarına verilir. Mirasçıları olmadığı veya kabul etmediği, takdirde belediye tarafından gömdürülür.” TBMM Kanunlar Dergisi cilt: 4, Resmi Gazete 13.03.1926 No: 320.

¹⁴⁷² Kanun hükmünün değişik hali şu şekildedir: “İdam cezası, buna mahkûm olan kimsenin asılması suretiyle hayatının izalesidir. İdam cezası mahkûmun mensup olduğu din ve mezhebin hususi günlerinde icra olunmaz. Mahkûmlar birkaç kişi olursa birbirinin karşısında asılmazlar. Gebe kadınlar doğurmadıkça, akıl hastalığına duçar olanlar iyileşmedikçe idam cezası infaz olunmaz. İdam cezası hükmolunan kimse hakkında mahkûmiyet ilâmı Temyiz Mahkemesince tasdik ve Türkiye Büyük Millet Meclisince tasvip edildikten sonra icra mahallinde, mahkeme heyetinden bir zat ile Cumhuriyet Savcısı, tabip ve zabıt kâtibi ve hapishaneler idaresi memurlarından biri hazır oldukları halde mahkûmun huzurunda hükmün okunması suretiyle infaz olunur. Mahkûmun mensup olduğu dinin ruhani sıfatını haiz bir zat ile mahkûmun müdafii dahi cezanın infazında hazır bulunabilir. İdam cezasına mahkûm olan, ana veya baba kaatili ise icra mahalline yalınayak, başı açıkve siyah bir gömlek giydirilerek götürülür ve hüküm bu suretle infaz olunur. Asılan kimsenin cenazesi merasim yapılmadan gömülmek üzere mirasçılarına verilir. Mirasçıları olmadığı veya kabul etmediği takdirde belediye tarafından gömdürülür. İdam cezasının infazı sureti hakkında bir zabıt varakası tutulur. Zabıt varakası orada memur olarak bulunan zatlar tarafından imza edilir.” Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 9.7.1953, Resmi Gazete ile ilanı 15.7.1953, sayı: 8458.

¹⁴⁷³ Yıldırım, s. 15.

¹⁴⁷⁴ 25 Aralık 1960 tarihli Milliyet Gazetesi’nin “Ali Ünver’i idam sehpasında dün 100.000 kişi seyretti” başlıklı haberinde bir infaz özetle şöyle anlatılmıştı: “Dün sabaha karşı Eminönü meydanında asılan Ali Ünver’in cesedi 5 saat 23 dakika üç ayaklı sehpa asılı kaldıktan sonra kaldırıldı. Saat 10’a kadar takriben 100 bin kişi Beşiktaş canavarı adı verilen Ali Ünver’in, darağacından döne döne sarkan beyaz gömleklili yaftalı cesedini seyretti. Meraklılar arasında, kadınların çokluğu dikkati çekiyordu. ... Ali Ünver, saat tam 4’de hüccresinden alındı. Ölümüne gidiyordu. Hırçınlaşmaya, ‘Af kanunu var’ diye bağırmağa başladı. Hele üzerine beyaz gömlek geçirilirken büsbütün çileden çıktı, kendisini yere attı. İmam dini telkinlerle kendisini yatıştırdı. (...) Saat 4.37’de ayaklarının altındaki sandalyenin çekilmesiyle Ali Ünver üç ayaklı sehpa sallanmaya başladı. Yedi dakika sonra tamamen can verdi.” <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Guncel/Turkiye-tarihinden-idam-notlari-193409.html> e.t.: 05.02.12.

¹⁴⁷⁵ Nitekim ölüm cezasını savunanlarının üzerinde durdukları noktalardan biri de bu cezanın şiddetinin çok büyük olduğu ve ölüm korkusu kadar insanlar üzerinde etki yaratacak bir hususun mevcut olmamasından dolayı müstakbel suçluları ürkütmek bakımından tesirinin büyük olduğu noktasıdır, Demirel, s. 169.

ölüm cezasının gizli bir şekilde yapılması hükme bağlanmıştır¹⁴⁷⁶. 647 sayılı kanunun atıfta bulunduğu Ceza İnfaz Kurumları İle Tevkifevlerinin Yönetimine Ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük¹⁴⁷⁷’ün 63’üncü maddesine göre ölüm cezası, sade vatandaşları bir tarafa bırakın, diğer hükümlü ve tutukluların görmeyecekleri şekilde, kapalı ceza evleri içinde ve özel bir yerde infaz edilecektir. Söz konusu tüzük’ün 65’inci maddesi ise “infazın gizliliği” başlığını taşımakta ve *“İnfaz yerinde, 66 ıncı maddede gösterilenlerden başka, herhangi bir kimse bulunamaz. İnfaz yapılacağı, diğer hükümlü ve tutuklulardan gizli tutulur. İnfaz sırasında diğer hükümlü ve tutukluların bulundukları yerden çıkmamaları ve infazdan haberdar olmamaları için gerekli tedbirler alınır.”* hükmüne amirdir. Anlaşıyor ki, kanun koyucu infazın gizliliği üzerinde titizlikle durmuştur. O kadar ki, tüzük’ün 69’uncu maddesine göre *“Hükümlünün ölümü tabip tarafından tespit edildikten sonra, ceset, teşhirine müsaade edilmeden, infaz araçları ile birlikte derhal kaldırılır”*. Sadece hükmün infazı gizlenmemekte, cesedin teşhir edilmemesi mevzuunda da gerekli önlemlerin alınması titizlikle düzenlenmektedir¹⁴⁷⁸.

Ölüm cezasının infazını içeren 12’inci maddenin değiştirilmesini öngören kanunun madde gerekçesinde böylesine büyük bir değişikliğe gidilmesinin açıklaması mevcut değildir. Fakat söz konusu kanun hükmünün genel gerekçesine bakıldığında değişikliğin nedeninin, cezanın ibret olma esasının eski ceza hukuku anlayışında yer aldığı, modern ceza hukuku

¹⁴⁷⁶ Bazı kaynaklarda ölüm cezasının infazının aleni olarak yapılmasını engelleyen yasa hükmünün 6123 sayılı yasa olduğu ve bu nedenle bu yöndeki uygulamanın 1953 yılına kadar devam ettiği ileri sürülmüştür. Fakat kanun hükümlerinden de anlaşılacağı üzere bu fikir doğru değildir. Karş. Yıldırım, s. 15.

¹⁴⁷⁷ Bakanlar Kurulu Karar Tarihi - No: 05/07/1967 - 6/8517 Dayandığı Kanun Tarihi - No: 13/07/1965 – 647, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi - No: 01/08/1967 – 12662.

¹⁴⁷⁸ İdam cezasının infazı Türkiye’de 1984 yılından itibaren fiilen uygulanmamaktaydı. Mahkemeler tarafından verilen cezalar, Meclis’te onaylanmadığı için beklenmekteydi. 1991 yılında çıkarılan bir afla 500 civarında idam cezası dosyası, 10 yıl ağır hapse dönüştürülmüş ve 2002 deki yasayla da fiilen uygulanmamış olan tüm idam kararları, ömür boyu hapse dönüştürülmüştür. İdam cezası, ilk önce 2002’de savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışındaki suçlar, 2006’da ise tüm suçlar için 5218 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Türkiye’de 1920’de Meclisin kuruluşundan, 1984’de idam cezalarının fiilen kaldırılmasına kadar geçen 64 yıllık dönemde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan ve infazı gerçekleştirilen idam cezası kararı sayısı 712’dir. Bunlardan 15’i kadın hükümlüdür. Ancak bu rakama İstiklal Mahkemeleri’nin, Meclis’in devre dışı bırakarak aldığı idam kararları dahil değildir. Semih Gemalmaz, **Türkiye’de Ölüm Cezası 1920-2000**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2001.

anlayışında bu amaçla cezanın verilmemesi gerektiği fikri olduğu ifade edilmiştir: “Cezaların infazında, toplumun intikam duygularını tatmin ve cezanın ibret olma esasını öngören eski Ceza Hukuku anlayışı bugün tamamen terk edilerek; yerine, suç işliyenleri kişiliğine uygun terbiye, eğitim ve çalışma yollarıyla ıslah edip, kendilerini topluma yararlı birer unsur haline getirme ilkelerine dayanan bir infaz sistemi, bütün Batı ülkeleri tarafından benimsenmiş bulunmaktadır”¹⁴⁷⁹. Kanun koyucu, terhibi (korkutucu) ceza sisteminin ıslah konusunda yararlı olmadığından uzun denemelerden sonra anlaşıldığını belirtmiştir. Böylece ölüm cezasının halkın huzurunda infaz edilerek, potansiyel suçluların bundan ibret alması veya bu durumdan korkmaları gayesinin eski ceza hukuku anlayışına dayanması gerekçesiyle ilgili değişiklik yapılmıştır.

Sonuç olarak 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda doğrudan teşhir yaptırımı düzenlemesi mevcut değildi. Ancak bahse konu kanunda dolaylı teşhir uygulamaları vardır. Kanunun 43’üncü maddesine göre ölüm cezası ve müebbet ağır hapis cezalarına hükmedilen davalardaki ilamlar ilan edilmekte idi. Kanun ayrıca iki ayrı suç tipi için de hükmün ilanından bahsetmektedir. Bunlardan biri hakaret ve sövme suçu diğeri de kamu sağlığı açısından önem taşıyan suçtur. Bahse konu dönemde idam cezası ilk başlarda alenen infaz edilmekte idi. Ancak daha sonra yapılan kanun değişikliği ile idam cezalarının alenen infaz edilmesi yasaklanmış, cezanın tam bir gizlilik ile yerine getirilmesi hükme bağlanmıştır.

B. 5996 Sayılı Kanun’da Teşhir Yaptırımı

5996 sayılı kanun gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak ve sağlamak amacıyla 11.6.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla bu kanun Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı’nın doğrudan uygulayacağı bir kanundur. Kanun gıda ile temas eden madde ve malzeme ile yemlerin üretim, işleme ve dağıtımının

¹⁴⁷⁹ TBMM sıra sayısı 982, Ceza ve İnfaz Kanunu tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/850), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi 18.05.1965 tarih ve 71-122/2128 sayılı yazısı.

tüm aşamalarını, bitki koruma ürünü ve veteriner tıbbî ürün kalıntıları ile diğer kalıntılar ve bulaşanların kontrollerini, salgın veya bulaşıcı hayvan hastalıkları, bitki ve bitkisel ürünlerdeki zararlı organizmalar ile mücadeleyi, çiftlik ve deney hayvanları ile ev ve süs hayvanlarının refahını, zootekni konularını, veteriner sağlık ve bitki koruma ürünlerini, veteriner ve bitki sağlığı hizmetlerini, canlı hayvan ve ürünlerin ülkeye giriş ve çıkış işlemlerini ve bu konulara ilişkin resmî kontrolleri ve yaptırımları kapsamaktadır.

Bakanlık ürettikleri ürünlerde taklit ve tağşişin mevcut olduğunu tespit etmesi halinde söz konu firmaları teşhir etmektedir. 5996 sayılı Kanun 3'üncü maddesi her iki kavramı da tanımlamıştır. Buna göre taklit, *“ürünlerin, şekil, bileşim ve nitelikleri itibarıyla yapısında bulunmayan özelliklere sahip gibi veya başka bir ürünün aynısıymış gibi gösterme”* olarak tanımlanmıştır. Tağşiş ise *“ürünlere temel özelliğini veren öğelerin ve besin değerlerinin tamamının veya bir bölümünün mevzuata aykırı olarak çıkarılmasını veya miktarının değiştirilmesini veya aynı değeri taşımayan başka bir maddenin, o madde yerine aynı maddeymiş gibi katılması”* olarak tanımlanmıştır. Kanunun 24'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasına göre gıda ve yemde taklit ve tağşiş yapılamayacağı yazılıdır. Kanununun 40'ıncı maddesi ise *“taklit ve tağşiş yapanlara onbin Türk Lirası idarî para cezası verilir, taklit ve tağşiş edilmiş ürünlere el konulur ve mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilir.”* hükmüne amirdir. Yani taklit ve tağşiş yapanlara para cezası ve müsadere cezası verilmesi ön görülmektedir.

Bahse konu kanunda firmaların teşhir olunacağına ilişkin düzenleme ise 31'inci maddenin 6'ıncı fıkrasına yer almaktadır. Buna göre *“Bakanlık, uygun gördüğü hâllerde yapılan kontroller sonucunda sahip olduğu bilgileri, kamuoyunun bilgisine sunabilir. Ancak, iç hukuk ve uluslararası hukuk ile güvence altına alınan, gizli soruşturma ve sürmekte olan adlî ve idarî işlemler, kişisel bilgiler, meslek sırları, gizli müzakereler, uluslararası ilişkiler ve ulusal savunma ile ilgili bilgiler kamuoyuna sunulamaz”*.

Uygulamada bakanlık belirtildiği üzere taklit ve tağşiş eden firmaları teşhir etmektedir. Her ne kadar kanunda firmaların teşhir edileceği net bir

şekilde ifade edilmemiş olsa da uygulama bu yönde gelişmiştir. 6'ncı fıkra kontrol sonucu bulunan bilgilerin kamuoyuna sunulacağından bahsetmektedir. Ancak firmanın adının da kamuoyuna duyurulacağından kanun metninde yazılı olmasının kanunilik ilkesine daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Firmanın adının kamuoyuna Bakanlık tarafından duyurulabileceğine ilişkin düzenleme yönetmelikle tesis edilmiştir. 17 Aralık 2011 tarihli Gıda ve Yemin Resmi Kontrolüne Dair Yönetmeliğin 8 inci maddesi gereğince laboratuvar sonucu ile taklit ve tağşiş yapıldığı kesinleşen gıda ve yemi üreten/ithal eden firmanın adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarasının Bakanlık resmi internet sitesinde Bakanlıkça kamuoyunun bilgisine sunabileceği hükmü yer almaktadır¹⁴⁸⁰. Kanaatimizce yaptırım olarak uygulanan bu müessesenin yönetmelik ile değil, kanun ile düzenlenmesi lazımdır.

Ayrıca kanun yapım tekniği açısından değerlendirildiğinde firmaların teşhirine müsaade eden metnin, Resmi Kontroller kısmı ve resmi kontroller, itiraz hakkı ve resmi sertifikalar başlığı altında düzenlenmesinin pek de doğru olmadığını zikretmeliyiz. Gerek bakanının muhtelif yerlerdeki demeçleri¹⁴⁸¹, gerekse kamuoyunun uygulamaya bakışı¹⁴⁸² bu uygulamanın bir yaptırım olduğu yönündedir. Eğer bu uygulama bir yaptırım ise kanaatimizce sekizinci kısımda yer alan cezai hükümler başlığı altında yer almalıdır.

¹⁴⁸⁰ Bakanlık bahse konu yönetmelik hükmüne göre resmî internet sitesinde duyurmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunar:

- 1) Onaylı ve kayıtlı işletmeler,
- 2) Onayı askıya alınan işletmeler,
- 3) Onayı iptal edilen işletmeler,
- 4) Bakanlıkça faaliyeti durdurulan kayıtlı işletmeler,
- 5) Laboratuvar sonucuyla taklit veya tağşiş yapıldığı kesinleşen gıda ve yemi üreten/ithal eden firmanın adı, ürün adı, markası,parti ve/veya seri numarası,
- 6) Kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde bozulmuş, değiştirilmiş gıdaları üreten ve/veya satan firmanın adı,ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarası.

¹⁴⁸¹ Bakanlığın uygulamayı bir yaptırım olarak gördüğüne ilişkin bilgi için bk. Hürriyet gazetesinin 9 Haziran 2012 tarihli sayısında “Gıdada teşhir sürecek, herkes kendine çekidüzen verecek” başlıklı haber.

¹⁴⁸² Konuyla ilgili bir haberin başlığı “ceza değil teşhir caydırdı”dır. Satış Noktası Aylık Perakende Piyasa Dergisi, 15 Mayıs 2012 tarihli haber.

Bozuk, sahte gıda üretim ve satımının, doğrudan kamu sağlığıyla ilgili olduğu aşîkârdır¹⁴⁸³. Kamu sağlığıyla doğrudan ilgili bir ihlalin, kamu tarafından doğrudan bilinmesinin sağlanması için de teşhir mekanizmasına ihtiyaç duyulduğunu düşünmekteyiz. Yani, gerçekleştirilmiş olan ihlalin etkisi, toplumda direk olarak bir etki doğruyorsa, bu ihlalin toplum tarafından doğrudan bilinmesi icap etmektedir. Ancak bunun hukuk kurallarına uygun bir şekilde yerine getirilmesi gerektiği de gözardı edilmemelidir.

Bozuk veya sahte bir gıda ürünü üreten veya satan bir firmaya verilecek cezalar mukayese edildiğinde, idari para cezasının mı yoksa o firmanın teşhir edilmesinin firma açısından daha caydırıcı olduğu sorusu akla gelebilir. Günümüz ekonomik şartlarında rekabetin arttığı göz önünde bulundurulduğunda firmanın teşhir edilmesinin firmaya olan etkisinin daha fazla olabileceği öngörülmektedir. İletişim araçlarının son derecede geliştiği çağımızda, bozuk ürün üreten veya satan bir firmanın ismine ulaşmanın çok kolay olduğu da düşünülürse, o firmanın piyasada tutunabilmesi için adının lekelenmemesi gerekmektedir. Firma mahkûm olduğu para cezasını ödemekle uğrayacağı zarar sadece ödediği ceza iken, teşhir edilmesi sonucunda uğrayabileceği zararın net olmayacağını ifade edebiliriz. Teşhir edilmesi, o firmanın müşterilerinde azalamaya neden olabileceği gibi, firmanın iflasını dahi getirebilir. Bu durumda teşhir mekanizmasının etkisinin net olarak bilinemeyeceği gerçeğiyle karşı karşıya geliriz.

Bu uygulamada teşhir mekanizmasının iki menfaat arasında kaldığını belirtebiliriz. Bir yanda kamu menfaati, diğer yanda firma menfaati vardır. Firmanın adının teşhir edilmesi ile kamu menfaati açısından olumlu bir adım atılırken, diğer yandan firmanın ismi lekelenerek firmayı sonu tam olarak belli olmayan bir zararla karşı karşıya getirilmek söz konusudur. Firmanın böyle bir müeyyide ile karşı karşıya gelme ihtimali, firmayı o sektörden

¹⁴⁸³ Tüketicuyu Koruma Derneği, kamu sağlığının her şeyin üzerinde olduğunu ve bunu tehdit edenlerin ve kamu sağlığıyla oynayanların teşhir edilmesinin şart olduğunu belirterek bu yönde bir mevzuat değişikliği yönünde faaliyetler yürütmüştür. <http://www.tukoder.org.tr/index.php?a=174> e.t.: 14.01.12.

uzaklaştırma neticesine itebilir. Nitekim bazı firmalar, kendi sektörlerinden çekilmek bazıları ise ürünlerinde değişiklik yapmak zorunda kalmıştır¹⁴⁸⁴.

Sonuç olarak 5996 sayılı kanunda firmaların doğrudan teşhir edileceğine ilişkin net bir hüküm mevcut değildir. 6'ncı madde kontrol sonuçlarının kamuoyuna duyurabileceğinden bahsetmektedir. Bununla beraber gerek bakanlığın demeçlerinin gerekse toplumun yaklaşım tarzı dikkate alınırsa uygulamanın bir yaptırım olarak algılandığı anlaşılar. O halde uygulamanın kanunda cezai hükümler başlığı altında ve daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi lazımdır. Konunun yönetmelikle düzenlenmesi kanaatimizce kanunilik ilkesi ile çelişmektedir. Ancak gerek toplum gerekse bakanlık bu yaptırımdan memnun gözükmemektedir.

C. Diğer Teşhir Yaptırımı Uygulamaları

Günümüzde teşhir yaptırımı uygulanan tek makam Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı değildir. Sağlık Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü de teşhir yaptırımından yararlanmaktadır.

İlk olarak sağlık bakanlığının uygulamasından bahsetmek gerekir. Sağlık Bakanlığına bağlı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu da 03.08.2012 tarihinde sağlıksız su üretimi yapan su firmalarını teşhir etmiştir. Bakanlık denetimleri sonucunda kullanımı uygunsuz olan su damaca firmalarını kamuoyuna duyurmuştur¹⁴⁸⁵. Firmaların bir kısmının ruhsatını da iptal eden bakanlık, içmeye uygun su üretimi yapan firmaların yeniden faaliyet göstermelerine müsaade etmiştir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı da teşhir yaptırımından yararlanmaktadır. 29/6/2001 tarihli ve 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanuna, 3/6/2011 tarihli ve 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 inci ve 11 inci maddesine, 13/11/2001 tarihli ve

¹⁴⁸⁴ Daha önce tağşiş yaptığı için teşhir edilen sucuk üreticisi Apikoğlu, karışım ürün üretiminden tamamen çekilerek sadece yüzde 100 dana etinden sucuk üreteceğini kamuoyuna duyurmuştur. Apikoğlu'nun açıklamasında, hindi, tavuk, dana hindi, dana tavuk karışımlı ürünlerin üretiminden çekilerek sadece yüzde yüz dana sucuk üretilceği görüşüne yer verilmiştir.

¹⁴⁸⁵ <http://www.thsk.gov.tr/tr/index.php/haberler/264-damacana-sulari-hakkinda-basin-aciklamasi> e.t.: 05.02.2013.

2001/3529 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Yönetmeliğe dayanılarak hazırlanan 19.07.2012 tarihli Resmi Gazete yayınlanan “Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı Piyasa Gözetimi Ve Denetimi Yönetmeliği” gereği bakanlık güvensiz olarak nitelendirilen ürünü üreten, piyasaya sunan firmaları teşhir edebilecektir. Bir ürünün güvensiz olduğunu belirlemek için yönetmeliğin 13’üncü maddesine göre Müdürlük bünyesinde Risk Değerlendirme Komisyonu oluşturmuştur.

Yönetmeliğin 15’inci maddesi güvensiz ürünleri piyasa arz eden firmaların teşhirini şu şekilde yapacaktır: *“Güvensiz ürünlere ilişkin verilen piyasaya arz yasağı, toplatma ve bertaraf kararlarının uygulanmasının ve risk altındaki kişilerin bilgilendirilmesinin sağlanması amacıyla;*

a) Üretici tarafından güvensiz ürünlere ilişkin hazırlanacak ilan metni, ulusal düzeyde yayın yapan iki televizyon kanalında okunabilir büyüklükte yazılı olarak ve ayrıca seslendirilmesi suretiyle ve ulusal düzeyde dağıtımı yapılan iki gazetede, okunabilir büyüklükte ilan edilmesi üreticiden istenir.

b) Bakanlık, güvensiz ürünlere ilişkin hazırlanacak veya yapılacak ilanlarda güvensiz üründe tespit edilen riskin derecesine göre ilanın şekli, zamanı ve ilanın yapılacağı televizyon ve gazetelere ilişkin ek hususlar belirleyebilir.

c) Risk altındaki kişilerin belirli bir yerleşim yerinde toplanması ve yerel yayın yapan gazete ile televizyon kanalları vasıtasıyla bilgilendirilmesinin mümkün olduğu durumlarda, bu duyuru yerel basın ve yayın organları yoluyla yapılır. Risk altındaki kişilerin bilindiği durumlarda ise bu kişiler doğrudan bilgilendirilir.

ç) Güvensiz ürünlere ilişkin ilan, üreticinin internet sitesinde de yayımlanır. Üreticiler ayrıca söz konusu ilanı Bakanlık internet sitesinde yayımlanmak üzere Bakanlığa bildirir.”

Aynı maddenin 4’üncü fıkrası ise güvensiz ürünlere ilişkin ilanın ne gibi özelliklere sahip olduğunu şu şekilde kaleme almıştır: *“Güvensiz ürünlere ilişkin ilanlar aşağıdaki özellikleri taşır;*

a) İlanlar, açık ve net olmak zorundadır.

b) Üreticinin adı ve adresine ilişkin bilgileri içerir.

c) Ürünün, adı, markası, fotoğrafı, seri ya da lot numarasını veya ürünü net şekilde tanıtan bilgileri içerir.

ç) Ürünün geri çağırılma nedeni ve güvensiz olduğu açık şekilde ifade edilir.

d) Bu ürünleri satın alan tüketicilerin ne yapması gerektiği açıkça ifade edilir.

e) Ürünün iadesi konusunda tüketicilere makul yollar sunulur.

f) İlgisiz veya ilanın amacını ortadan kaldıran ifadelerden kaçınılır.”

Görüldüğü üzere firmadan kendi kendi teşhir etmesi istenmektedir. Eğer firma bu yükümlülüğünü yerine getirmemezse aynı maddenin 5’inci maddesine “Üreticilerin güvensiz ürünlere ilişkin ilan, toplatma ve bertaraf gibi tüm yasal yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda, bu yükümlülükler Bakanlık tarafından yerine getirilir. Bu kapsamda Bakanlıkça yapılacak masraflar, üretici tarafından karşılanır.”

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bu yönetmelik hükümlerini uygulamakta gecikmemiştir¹⁴⁸⁶. Kamuoyu da uygulamayı yakından takip etmektedir¹⁴⁸⁷.

Teşhir yaptırımı uygulayan bir diğer kurum da Emniyet Genel Müdürlüğü’dür. 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanun’a 17.10.1996 yılında 4199 sayılı yasa ile eklenen hüküm ile kaza yapan firmaların teşhir edileceği hükme bağlanmıştır. Kanun hükmü şu şekildedir : “Karayollarında yolcu taşımacılığı yapan otobüs ve benzeri taşıtların karışmış olduğu ölümlü trafik kazası sonuçlarının; kusurlu araç veya araçları kullanan sürücü ve araca ait plaka numaraları ile birlikte otobüs işleticisi teşebbüsün unvanının, televizyon ve basın organları aracılığı ile kamuoyuna görüntülü ve yazılı olarak, kusur oranlarından söz edilmeksizin ilanı, sırrın ifşası ve ticari itibarın ihlali sayılmaz” . Kanun maddesinin başlığı da “Trafik Kazalarına Karışan Otobüs İşleticisi Teşebbüslerin Adlarının Teşhiri” başlığını taşımaktadır. Kanun hükmü,

¹⁴⁸⁶ <http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/703/2296/toplum-sagligini-tehdit-eden-urunleri-acikliyoruz.html> e.t.: 05.02.2013.

¹⁴⁸⁷ “Bakanlık İlanla Teşhir Etti” haberi için bk.

<http://www.ahaber.com.tr/Ekonomi/2012/12/17/bakanlik-ilanla-teshir-etti> e.t: 05.02.2013.

emniyet müdürlüğüne bu firmaların teşhir etme yükümlülüğü yüklememekde, eğer teşhir ederse bunun ticari itibarin ihlali olmayacağını hükme bağlamaktadır. Kanaatimizce doğrudan teşhir yaptırımı, dolaylı bir şekilde izah edilmiştir. Uygulamada da bu düzenlemenin kazaların azalmasına neden olduğu yönünde fikirler derç edilmiştir¹⁴⁸⁸.

Sosyal Güvenlik Kurumu da teşhir yaptırımı uygulayan kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. 22.05.2007 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “*Sosyal Güvenlik Kurumuna Prim Borcu Olan İşverenlerin Kamuoyuna Açıklanmasına Dair Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunun 10’uncu maddesinin birinci fıkrasının (g) bendine dayanılarak çıkarılmıştır. Buna göre ödeme tarihi altı aydan daha uzun süre gecikmiş ve Kurum Yönetim Kurulu tarafından her yıl için belirlenecek tutardan daha fazla prim borcu olan işverenlerin ve prim borçlarının kamuoyuna duyurulması öngörülmüştür. Yönetmeliğin 7’inci maddesine göre kamuoyuna açıklanacak liste, borç durumu büyükten küçüğe sıralama yapılmak suretiyle hazırlanır ve her sayfasına müteselsil sıra numarası verilir. Listede işverenin adı, soyadı veya unvanı, İşverenin Vergi Kimlik Numarası veya T.C. Kimlik Numarası, İşverenin bu Yönetmelik hükümlerine göre tespit edilen açıklanacak borç tutarı yer alır. Kamuoyuna açıklanacak borçlu işverenler listesi, her yılın Mart- Haziran döneminde Kurumun internet sitesinde ve/veya il müdürlüklerinde bir hafta süre ile kamuoyuna duyurulur. Kamuoyuna açıklanan listede kayıtlı işverenler hakkında, listede yer alan bilgiler dışında başka açıklama yapılmaz. 9’uncu madde işverenlere itiraz hakkı vermiştir. Buna göre işverenler ilan edilen bilgilere, ilanın yapıldığı tarihi takip eden üç iş günü içerisinde Kuruma itiraz edebilirler. Yapılan itirazlar Kurumca incelenir. Bu inceleme sonucunda itirazın haklı olduğunun tespiti halinde listelerde gerekli düzeltme yapılarak, borcun ilan edilme usulünde olduğu şekliyle kamuoyuna

¹⁴⁸⁸ Konuyla ilgili “Teşhir işe yarıyor” başlıklı haber için bk. Hürriyet Gazetesi, 9.11.2000.

duyurulur. Yönetmelik hükümleri uygulanmış, kurum 100 bin TL ve üzerinde prim asli borcu bulunan işverenleri kamuoyuna duyurmuştur¹⁴⁸⁹.

5176 sayılı kanun ile kurulan Kamu Etik Kurulu da teşhir yaptırımından yararlanmıştır. Mezkur Kanunun 5'inci maddesinin 3'üncü fıkrası kurula bu yetkiyi vermiştir. Hüküm şu şekildedir: *“Kurul, başvuruya konu işlem veya eylemi gerçekleştiren kamu görevlisinin, etik davranış ilkelerine aykırı işlem veya eylemi olduğunu tespit etmesi ve bu kararın kesinleşmesi halinde, bu durumu Başbakanlık, Kurul kararı olarak Resmi Gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurur. Ancak, Kurul kararlarının yargı tarafından iptali halinde Kurul, yargı kararını yerine getirir ve Resmi Gazete’de yayımlar.”* Bu hüküm uygulamada da yerini almıştır. 28.01.2010 tarihli Resmi Gazetede 08/01/2010 karar tarih ve 2010/3 karar numarası ile bir kaymakam etik davranmadığı için Resmi Gazetede teşhir edilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi 4.2.2010 tarihli 2007/98 Esas 2010/33 Karar sayılı kararı ile söz konusu fıkraı şu gerekçe ile iptal etmiştir: *“Yargısal kesinlik kazanmadan Resmi Gazete ile kamuoyuna duyurulması ilgilinin herkese teşhiri anlamına gelmekte; bu durum ise bütün temel hak ve özgürlükler için dokunulmaz ve her türlü değerler ölçütünün dışında kabul edilen insan onuru ile kişinin maddi ve manevi varlığının önemli ölçüde zedelenmesine yol açmaktadır”*. Ayrıca Mahkeme, verilen karar iptal edilse dahi bu iptal kararının da Resmi Gazete’de yayımlanmasının, daha önceki yayım nedeniyle yazılı ve görsel medyaya haber teşkil edip farklı sübjektif değerlendirmelere maruz kalarak onuru zedelenen ve toplum önünde teşhir edilen kişilerin, uğradıkları manevi zararlarını tümüyle gidermeyeceğine de dikkat çekmiştir. Mahkeme hükmü, suç niteliği taşımayan bir konuda kişinin teşhirine, dolayısıyla toplum içindeki konumunun, maddi ve manevi varlığının ağır bir şekilde etkilenmesine yol açması, kişi özgürlüğü ile kamu gücünün kullanılması arasındaki hassas dengenin özgürlük aleyhine bozulması demektir şeklinde yorumlamıştır.

¹⁴⁸⁹ Konuyla ilgili haber için bk. <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/414419-sgk-prim-yuzsuzu-sirketleri-teshir-etti> e.t.: 10.04.2013.

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında teşhirin bir ceza olup olmadığını dolaylı olarak tartışmıştır. Mahkemenin konumuzla ilgili olarak verdiği kararın özü esas itibarıyla şudur¹⁴⁹⁰: 213 sayılı VUK'nun 5. maddesinin sonuna eklenen fıkra ile VUK'nun bazı hükümlerine uymayan mükelleflerin Maliye ve Gümrük Bakanlığınca belirlenecek usul ve esaslara göre basın ve TRT yoluyla açıklanmasının vergi mahremiyeti ilkesinin ihlali sayılmayacağı hükmü getirilmiştir. Dava dilekçesinde “...Basın ve TRT yoluyla açıklama, teşhir etme, vergi mükellefinin veya sorumlusunun cezalandırılmasıdır” görüşü öne sürülerek, eklenen fıkranın; Anayasa'nın “Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.” diyen 38. maddesinin üçüncü fıkrasına aykırı olduğu iddia edilmiştir.

AYM söz konusu maddenin dilekçede öne sürüldüğü gibi Anayasa'nın; “ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.” diyen 38. maddesinin üçüncü fıkrasına aykırı olup olmadığını incelemek için, öncelikle “basın ve TRT yolu ile açıklama”nın bir ceza olup olmadığının aydınlığa kavuşturulması gerektiğine karar vermiştir. Mahkeme bunun üzerine şu şekilde bir yorum yapmıştır: “Bu konuda yapılacak ilk tespit, söz konusu fıkranın VUK'nun “ceza hükümleri” ile ilgili dördüncü kitabında değil “vergileendirme” adını taşıyan birinci kitabında yer almış olmasıdır. Yasanın bu düzenleme şekli, kanun koyucunun basın ve TRT yoluyla açıklama yapılmasını bir ceza niteliğinde görmediğini ortaya koyar. Bu sonucu doğrulayan ikinci tespit, söz konusu fıkra gerekçesinde “...yeni getirilmekte olan bu uygulamanın mükellefler ve vergi sorumluları üzerinde psikolojik etki yapacağı, dolayısıyla vergi kaçığının önlenmesi için etkin bir araç olacağından” söz edilmesidir. Bu iki konunun açıklıkla ortaya koyduğu; basın ve TRT yoluyla açıklamanın, kanun koyucu tarafından bir “ceza” niteliğinde ele alınmadığıdır. Kanun koyucu, böyle bir açıklamanın ilgililerde ve kamuoyunda yaratacağı psikolojik etki nedeniyle vergi kaçığının önlenmesi, hiç değilse azaltılması gibi, son derece önemli bir kamu yararının

¹⁴⁹⁰ Anayasa Mahkemesinin 1986/5 Esas, 1987/7 Karar ve 19.3.1987 günlü kararı için bk. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1987/K1987-07.htm> e.t.: 25.02.2009.

korunmasını amaçlamaktadır. Bundan dolayı söz konusu fıkranın dilekçede iddia edildiği şekilde, Anayasa'nın 38. maddesinin üçüncü fıkrasına aykırı bir yanı yoktur."

AYM kararın ilerleyen kısmında söz konusu fıkra ile getirilen düzenlemenin kişiler üzerinde yapacağı etki nedeniyle bir "ceza" niteliğinde olabileceğini kabul etmiş; fakat bu durumda da anılan fıkranın Anayasa'nın 38. maddesinin üçüncü fıkrası ile 7. ve 8. maddelerine aykırı bir yönü olmayacağına hükmetmiştir. Çünkü Mahkemeye göre öngörülen cezaya tabi tutulacak eylemlerden biri VUK'nun 153-257. maddeleri tarafından ayrıntılı biçimde belirlenen belge düzenine uymamak; diğeri de Vergi Kanunları hükümlerine aykırı hareket etmektedir. VUK'nun 331-376. maddelerinde vergi kaybına neden olan fiillerde vergi cezalarının açıkça belirlenmiş bulunduğunu belirten mahkeme, böyle bir düzenlemede hem suçun ve hem de cezanın kanuniliği ilkesinin gerçekleşmiş bulunduğunu savunmuştur. Sonuç olarak mahkeme bu düzenlemenin Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir¹⁴⁹¹.

Bizce AYM kendi içinde çelişen bir karar vermiştir. Öncelikle teşhirin bir ceza olmadığına hükmetmiştir. Bunu yaparken de madde metninin içeriğine bakmadan, metnin konduğu maddenin yasanın hangi bölümünde yer aldığını temel alarak karar vermiştir. Daha sonra da teşhirin bir ceza olarak nitelendirildiğini kabul etmiş, ama teşhiri ayrı bir ceza olarak algılamamış; diğer cezaları dikkate almıştır. Yani kişi teşhirine sebep olacak suçları işlediye bu kişinin teşhir edilip edilmemesi arasında fark görmemiştir. Daha net bir ifadeyle teşhiri yine bir ceza veya güvenlik tedbiri olarak görmemiştir¹⁴⁹².

Sonuç olarak Türk Hukukunda birçok kurumun teşhir yaptırımından yararlandığı ve zaman ilerledikçe yararlanan kurumların sayısında artış olduğunu ifade edebiliriz. Emniyet Genel Müdürlüğü ile başlayan düzenleme, Tarım, Gıda Hayvancılık Sağlık, Gümrük ve Ticaret Bakanlıkları ile devam etmiştir. Kanaatimiz yönetmelik ile böyle bir yaptırımın düzenlenmesinin

¹⁴⁹¹ 29.07.1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 4369 sayılı kanun ile Anayasaya aykırı bulunmayan işbu fıkra yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁴⁹² Kılınç, **Teşhir**, s. 1014.

kanunilik ilkesine aykırı olduğu yönündedir. Bunlardan sadece emniyet genel müdürlüğüne ilişkin düzenlemeler kanun ile net bir şekilde ortaya konmuştur. Diğer bakanlıklardaki uygulamaların teferruatları yönetmelikle düzenlenmiştir. Tabi burada şirketlerin teşhiri söz konusudur. Kamu Etik Kurulu'nun kuruluş kanununda kişilerin de teşhiri düzenlenmiş hatta uygulamaya yansımıştır. mıdır. Bu duruma ek olarak günümüzde de bu uygulamalar devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi ise kişilerin teşhirini insan haklarına aykırı bularak iptal etmiştir.

III. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE UYGULANAN TEŞHİR

Teşhir, yaptırımı günümüzde birkaç ülkede uygulanmaktadır. Bunlardan biri de Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'de 1994 yılından sonra yürürlüğe giren federal bir kanun çerçevesinde federe devletler, çıkardıkları yasalarla cinsel suçluları internet vasıtasıyla doğrudan teşhir yaptırımı ile cezalandırmaktadırlar. Anılan devlette belli cinsel suçları işlemiş olan mahkûmlar toplum için ciddi bir potansiyel tehdit olarak algılanmış ve bu tehlikeyi gidermek amacıyla mahkûmları tescil ve teşhir etmenin gerekli olduğu yasal olarak belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle ABD'de bazı cinsel suçları işlemiş olan mahkûmlar, toplumdaki tehlikeliliklerini gidermek gayesiyle teşhir edilmektedir.

Michigan eyaletinde yürürlükte olan *Cinsel Suçluları Kayıt Kanunun (Sex Offenders Registration Act) Meclis Deklarasyonu, Tanımlama ve Amaç* başlıklı 28.721a maddesine göre eyalet meclisi, anılan kanunda belirtilen cinsel suçlardan birini ika etmekten mahkûm olmuş birinin, başta eyalette yer alan çocuklar olmak üzere halkın sağlığı, güvenliği, refahı ve ahlâkı için ciddi bir tehlike ve tehdit olduğunu belirlemiştir¹⁴⁹³. Madde metninde de çok açık bir şekilde görüldüğü üzere belli bazı cinsel suçları işlemiş olan kişiler toplum için bir tehdit ve tehlike olarak algılanmıştır. Yerel kanun koyucu bu tehlikeli

¹⁴⁹³ Yasa için bk.

[http://www.legislature.mi.gov/\(S\(vsui0u45qwc1o245ukjl4xqi\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-28-721a](http://www.legislature.mi.gov/(S(vsui0u45qwc1o245ukjl4xqi))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-28-721a) e.t.: 23.02.2009. Anılan madde metninin orijinali şu şekildedir: "...The legislature has determined that a person who has been convicted of committing an offense covered by this act poses a potential serious menace and danger to the health, safety, morals, and welfare of the people, and particularly the children, of this state...".

durum hakkında bir takım önlemler almak istemiştir. Almış olduğu en önemli tedbir, bu kişilerin internet vasıtasıyla teşhir edilmesidir. Adı geçen kanunun 28.728 maddesinde kanunda belirtilen cinsel suçları işlemiş olan mahkûmun, resmi, fiziki özellikleri, doğum tarihi, hangi suçu işlemiş olduğu ve adresi internet vasıtasıyla ilan edilmektedir.

ABD’de hemen hemen tüm eyaletlerde benzeri kanunlar çıkmıştır. Kaliforniya Eyaletinde de *Megan Law* adı altında cinsel suçluların tescil ve teşhirine ilişkin bir kanun çıkarılmıştır. Buna göre Kaliforniya Adalet Bakanlığına bağlı olarak cinsel suçluları izleme programı kurulmuştur. Bu program kaydedilmiş cinsel suçluların veri tabanlarını temin etmek ve bu verileri www.meganslaw.ca.gov internet sitesinde sergilemekle görevlendirilmiştir¹⁴⁹⁴.

1996 yılında kanunlaşan Kaliforniya Megan Kanunu da yerel hukuk uygulayıcılarına (polis şeflerine) kayıtlı cinsel suç failleri hakkında, kamuya karşı bir risk oluşturdukları gerekçesiyle kamu oyunu bilgilendirme yetkisi vermiştir¹⁴⁹⁵. Fakat bunun için kanun öncelikle bu kişilerin tescil, başka bir ifadeyle kayıt altına alınmasını gerekli görmüştür. Anılan kanunun 290 (a)(1)(A) maddesine göre belirli cinsel suçları işlemiş kişiler, Kaliforniya’da ikamet ettikleri veya çalıştıkları ya da okula gittikleri süre zarfında hayatlarının geri kalanı için ikamet ettikleri yerin polis şefi tarafından, eğer ikamet ettikleri yerde polis karakolu yoksa eyalet şerifi tarafından, eğer Kaliforniya Üniversitesi, Kaliforniya Devlet Üniversitesi, kamu okulu veya herhangi bir fakültesinin üzerinde ikamet ediyorsa bu okullardaki polis şefleri tarafından kaydedilmeleri gerekir. Bu kişiler ayrıca il, eyalet ve yerleşke civarına taşınırlarsa veya geçici olarak yerleşirlerse ikamet ettikleri tarihten itibaren 5 iş günü içerisinde belirtilen polis şefleri tarafından kanuna uygun olarak

¹⁴⁹⁴ <http://www.meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009. ABD’de diğer eyaletlerde de benzer uygulamalar mevcuttur: <http://sexoffender.chicagopolice.org/> ve <http://www.mipsor.state.mi.us/> e.t.: 25.02.2009.

¹⁴⁹⁵ Kanununa Megan Kanunu denilmesinin nedeni, yedi yaşındaki *Megan Kanka* adında New Jersey’li kıza bilinen bir çocuk tecavüzcüsünün tecavüz etmesidir. Tecavüzcü suçu işledikten sonra kızın ailesinin gözleri önünde taşınıp gitmiştir. Trajedinin ardından Kanka ailesi, etraftaki cinsel suçlular konusunda yerel yetkilileri uyarmışlardır.

<http://www.meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009.

kaydedilmelidirler¹⁴⁹⁶. Ne tür cinsel suçların kayıt edilmesi gerektiği noktasında yaptığımız araştırmalar bize toplam 170 adet cinsel suçun kayıt altına alındığı sonucuna ulaştırdı¹⁴⁹⁷.

Anılan kanunun 290.46. (a) (1) maddesine göre bu şekilde tescil edilmiş kişilerin bilgileri, internet vasıtasıyla kamunun erişimine açılmıştır. İşbu madde uyarınca bu kişilerin fotoğrafları, en son bilinen adresleri, doğum tarihleri, boyu, kilosu, göz saç ve ten rengi, işlemiş olduğu suç, vücudunda yara veya benzeri herhangi bir izin olup olmadığı, vücudunun herhangi bir yerinde dövme olup olmadığı ve bilinen lakapları internet vasıtasıyla teşhir edilmektedir. Anılan sitede ayrıca bu suçluların oturdukları yerleri harita üzerinde gösteren bir uygulama da vardır. Kanun nelerin internet sitesinde yayınlanmaması gerektiğine de hükmetmiştir. Buna göre, isim, doğum tarihi, adres veya kaydedilen kişi ile olan ilişkisi gibi mağduru tanımlayan tüm bilgiler; kaydedilmesi gereken kişinin patronunun ismi ve adresi, bu kişinin suç geçmişini internet ortamına aktarılmamaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da internet ortamında yapılan teşhirin diğer yaptırımlara ek olarak uygulanabilmesidir. Zira anılan kanuna göre bu suçlular hapisshaneden, tutukevinden, akıl hastanesinden salıverilmeden önce veya şartlı tahliye döneminde, yazılı olarak kayıtlı ilgili yapmaları gerekli görevleri¹⁴⁹⁸ konusunda bilgilendirilir ve bilgilendirme formunun örneği Adalet Bakanlığına gönderilir. Bir cinsel suçlu topluma salıverildiğinde, kurum kayıt bilgilerini Adalet Bakanlığına gönderir.

¹⁴⁹⁶ California Penal Code, West Group, Kaliforniya, 2002, s. 121; Kanun için ayrıca bk. <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?code=pen&codebody=&hits=20> e.t.: 23.02.2009.

¹⁴⁹⁷ Kaydedilmesi gereken cinsel suçlar için bk.

<http://meganslaw.ca.gov/registration/offenses.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009.

¹⁴⁹⁸ Mahkûmlar serbest bırakıldıktan sonra bir takım sorumluluklar yüklenirler: Kaydedilmiş cinsel suçluların, her yıl doğum günlerinden itibaren 5 gün içerisinde kendi bilgilerini güncellemeleri gerekmektedir. Bazı suçlular daha sık zaman aralıklarında güncelleme işini yapmak zorundadır: evsiz kimseler (transients) her 30 günde; cinsel şiddetli yarıcılar (sexually violent predators) ise her 90 günde bilgilerini güncellemek zorundadırlar. Cinsel suçluları izleme programı, yapılması gereken güncelleme işlemini takip etmektedir ve eğer kayıtlı cinsel suçlu güncelleme işlemini ihlal etmişse, İnternet web sitesi kayıtlı kişinin ihlal durumunda olduğunu gösterir. Kayıtlı kişi, ikametini değiştirirse ya da evsiz hale gelirse; 5 gün içerisinde kayıt bilgilerini bir yerel kurumda güncellerler. Bu kurumda durumu hemen Kaliforniya Adalet Bakanlığına iletir. Kaliforniya Adalet Bakanlığı da yerel kurumlardan kendisine ulaşan bilgileri günlük olarak günceller.

Hukuki düzenlemelere göre bütün kayıtlı cinsel suçlular internet üzerinden görüntülenmeyecektir. Kanun gereği, kayıtlı cinsel suçluların yaklaşık olarak %25'i kamuya ifşa edilmekten hariç tutulmuştur¹⁴⁹⁹. Hangi faillerin kamuya ifşa edileceği işlemiş oldukları suç tipine göre değişmektedir. Yukarda bahsettiğimiz cinsel suçluları izleme programı, tescil edilen kişinin internet üzerinden ifşa edilmesinden hariç tutulması yönündeki müracaatı konusunda karar vermede yetkili kurumdur. Buna göre sadece aşağıda arz edilen cinsel suçları işlemiş olan tescilli kişiler hariç tutulmaları yönünde müracaatta bulunabilirler: (1)sınırlı cinsel müessir fiil(sexual battery by restraint) (Ceza Kanunu 243.4, fıkra "a"); (2) çocukları taciz cürümü (Ceza Kanunu 647.6 veya önceki bölümde 647a). Şartlı tahliyesini başarılı bir şekilde tamamlamak kaydıyla, fail, ağız veya cinsel organlar yoluyla ilişki (oral or penetration) içermeyen bir suç işlemiş ve bu suçta mağdur failin, çocuğu, üvey çocuğu, torunu veya kardeşi ise bu fail de internet vasıtasıyla teşhir edilmemeyi talep edebilir.

Kanaatimizce, ABD'de teşhir bizim anladığımız manada güvenlik tedbiri olarak uygulanmaktadır¹⁵⁰⁰. Ülke sadece belli bir tip suçu işlemiş olan kişilerin kamuya ifşa edilmesine müsaade etmiştir. Aynı zamanda bu kişilerin mutlaka bu suçtan dolayı hüküm giymiş olmaları da icap etmektedir. İnternet vasıtasıyla teşhir, verilen diğer cezalara ek olarak uygulanabilmektedir. Bundan maksadımız, cinsel suçu işlemiş olan kişiye yaptırım olarak sadece teşhir uygulanmamaktadır. Konunun güvenlik tedbiri ile olan ilişkisi ise o kişilerin toplum için bir tehlike arz etmesidir. Sistem kanunda belirtildiği üzere bu kişileri toplum için bir risk veya tehdit olarak görmekte, bu tehlikenin giderilmesi için bunların önce kayıt altına alınmasını, daha sonra da teşhir edilmesini gerekli kılmaktadır.

IV. DİĞER ÜLKELERDE UYGULANAN TEŞHİR YAPTIRIMI

Günümüzde birçok devlette teşhir yaptırımı çeşitli yöntemlerle uygulanmaya devam edilmektedir. Genelde hükmün ilanı şeklinde uygulanan

¹⁴⁹⁹ <http://meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009.

¹⁵⁰⁰ Kılınç, **Teşhir**, s. 1018 vd.

teşhir müessesesine birkaç örnek verelim. Hükmün ilanı bazı devletlerde örneğin İsviçre’de bir ceza olarak değil güvenlik tedbiri olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁰¹. İsviçre Ceza Kanunun 61’nci maddesine göre hükmün ilanı, gerek mahkûmiyet ve gerekse beraat hallerinde karar altına alınabilir. Hâkim ilanın yapılma tarzını belirler.

İngiltere’de uygulanan bir disiplin cezası da hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımı örneğidir. Bu uygulamaya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı ile ulaşıyoruz. 1972 yılında çocuk mahkemesi tarafından bir çocuğa ceza olarak üç adet sopa cezası verilmiş ve bu Ceza Kanun gereği polis denetiminde özel bir odada doktor ve çocuğun babası gözetiminde infaz edilmiştir. Mahkeme bu uygulamayı işkence yasağını düzenleyen 3’ncü madde çerçevesinde değerlendirmiştir. Mahkemeye göre bu ceza *onur kırıcı bir ceza* sayılmalıdır. Çünkü söz konusu ceza ile çocuk, *kendisini hiç tanımayan kişiler önünde çıplak kaba etlerine sopa vurulmak suretiyle aşağılanmıştır*. Anılan davada hüküm tüm toplum önünde infaz edilmemiştir; fakat çocuğun tanımadığı kişiler önünde infaz edilmiştir. Mahkemeye göre de bu durumda çocuğun aşağılanmasına, kendi gözünde utanca boğulmasına yetmiştir. Mahkeme ayrıca cezanın kısmen de olsa alenen infaz edilmesinden dolayı sağlanacak olan genel önleyici amacın – başka bir ifadeyle etkin bir caydırıcılık vasfının-, o cezanın aşağılayıcı olmasını ortadan kaldırmayacağına hükmetmiştir¹⁵⁰².

Belçika Ceza Kanunun 19’uncu maddesine göre müebbet hapis veya yirmi ile otuz yıl arası süreli hapis cezasına dair hüküm, suçunun işlendiği ve davanın görüldüğü yerde ilan edilir ve yazılı olarak basılır. Keza Hollanda

¹⁵⁰¹ Abdullah Pulat GÖZÜBÜYÜK, **Alman, Fransız, İsviçre ve İtalyan Ceza Kanunları ile Mukayeseli Türk Ceza Kanunu Açıklaması**, Cilt 1, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 161.

¹⁵⁰² Tyrer/Birleşik Krallık davasının özet Türkçe metni için bk. Erdem KILIÇ, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde İşkence Yasağı”, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2005, s. 84, dp. 237. Dava için bk. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=tyrer%20%7C%20%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=19598877&skin=hudoc-en> e.t.: 23.02.2009.

Ceza Kanununun 9'uncu maddesi de hükmolunan cezanın kamuoyuna açıklanmasını ek bir ceza olarak düzenlemiştir¹⁵⁰³.

Udeh, Mısır Ceza Kanun'unda gıda maddelerini karıştırma, hileli mal bulundurma, kanuni fiyattan fazlaya mal satmak gibi bazı suçlarda teşhir cezasının verileceğinden bahseder¹⁵⁰⁴.

¹⁵⁰³ Karakaş Doğan, s. 81.

¹⁵⁰⁴ Udeh, C. II, s. 269.

SONUÇ

Çalışmamız, teşhir müessesinin Türk Hukuk Tarihinde nasıl ve hangi ihtiyaç ve etkenlerle ortaya çıktığı, ne gibi değişikliklere uğradığı ve nasıl yürürlükten kalktığı konularını incelemeye odaklanmıştır. Bunun için öncelikle neyin teşhir olup olmadığının tespiti önem kazanmaktadır. Gerek umumi hukuk tarihi gerek Türk Hukuk Tarihi gerekse günümüzdeki olaylardan yola çıkarak teşhirin tanımını şu şekilde yapabiliriz: *Bir suçun karşılığı olarak, toplumun bilgilendirilmesi amacıyla/kastıyla, işlenmiş olan bir suçun ve suçu sabit görülmüş olan failin ve/veya bu faile verilmiş olan cezanın ve/veya bu faile verilmiş olan herhangi bir cezanın infazının topluma duyurulması amacıyla gerçekleştirilen ve mahkeme tarafından verilmiş olan yaptırıma teşhir denir.* Yaptığımız tanımın üç temel unsuru mevcuttur. Bunlardan ilki, teşhir bir yaptırımdır. İkincisi, teşhirin özünde toplumun bilgilendirilmesi vardır. Üçüncüsü, teşhir yaptırımında asgari olarak mahkûmun ve suçun ifşa edilmesi gereklidir.

Kaynaklarda bu anlamı içinde barından birçok kelimeye rastladık. Tecris, gezdürmek, memmer-i nas'da cezalandırmak, rüsvâ-i 'âmm etmek Türkçe eserlerde karşımıza çıkmakta iken, pillory, public humiliation, public exposure to scron, exposition to public ignominy, Ignominious parading, pranger ise yabancı dilde teşhiri anlatmaya çalışan kavramlardır.

Kanaatimizce duruşmaların kamuya açık olarak yapılması ve damgalama teorileri teşhir yaptırımı içerisinde değerlendirilecek olgular değildir. Duruşmada toplum huzuruna çıkan kişi, henüz hakkında hüküm verilmiş biri değildir. Duruşmadaki kişi hali hazırda bir sanıktır ancak mahkûm değildir. Teşhirden söz edebilmek için ise bir mahkûmun mevcut olması gerekir. Ayrıca bir olgunun teşhir olarak algılanabilmesi için o olgunun amacının toplumun bilgilendirilmesi olması gerekir. Belirtildiği gibi burada amaç adaletin hukuka uygun bir şekilde sağlamaya çalışıldığının topluma gösterilmesidir. Dolayısıyla uygulamadaki amaçsal fark, konunun teşhir kapsamı dışında olduğunu ortaya koyar. Teşhir, doğrudan bir damgalama teorisi argümanı da değildir. Zira teori, kişinin davranışlarını suç teşkil

etmeden evvelki aşamasından itibaren incelemektedir. Hâlbuki teşhir, suç teşkil etmiş bir davranışa uygulanan bir yaptırımdır. Belirtildiği gibi, teşhir, teorinin belirli bir noktadan sonraki aşamasında yer almaktadır. O da kişinin gerçekleştire geldiği davranış sapmalarının artık suç teşkil etmesi ve bu suçun cezasının teşhir olarak öngörülmesi halinde karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan itibaren teşhir, artık damgalama teorisine hizmet eden araç olmaktan öteye gitmemektedir.

Teşhir yaptırımı bizce iki kategoriye ayrılmalıdır: Doğrudan teşhir, dolaylı Teşhir. Kanaatimizce toplumun bilgilenmesi, ceza olarak uygulanıyorsa doğrudan teşhir; yapılan işlem ve/veya verilen hüküm, toplumun bilgilenmesi sonucunu doğrudan doğruya dolaylı teşhir söz konusudur. Doğrudan teşhirden bahsedebilmek için toplumun iki mevzudan bilgisinin olması gerekir. Bunlardan ilki, mahkûmdur; ikincisi de suçtur. Dolaylı teşhir ise, toplumun bilgilenmesi sonucunu doğuran yaptırımlardır. Burada yapılan işlemin kendisi toplumun bilmesi değildir. Mahkûma başkaca bir ceza verilmekte ancak icra edilen başka bir işlem nedeniyle toplumun mahkûmdan cezadan ve suçtan haberi olmaktadır. Bu kategorinin en güzel örneği hükmün alenen infazıdır.

İslam ve Osmanlı Hukuk doktrini de teşhirin bir yaptırım olduğu konusunda hem fikirdir. Gerek klasik dönemde gerekse Tanzimat sonrası dönemde teşhirin hukuki niteliğinin ceza olduğu konusunda çok fazla vesika mevcuttur. Teşhir, bir suçun karşılığı olduğu, olumsuz bir değer yargısı içerdiği, mahkûmda özellikle manevi anlamda elem, acı, ızdırap doğurduğu, bu sebeple korkutucu özelliğe sahip olduğu için hukuki niteliği itibariyle cezadır.

İslam Hukukçuları teşhirin şiddeti konusunda fikir ayrılıklarına düşmüşler. Bazı müellifler, teşhir yaptırımının mahkûma hapis cezasından veya kırbaç cezasından daha ağır bir ceza olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşe göre teşhir kırbaç ve hapis cezasından daha ağır bir cezadır. Bunun nedeni ise teşhir edilen kişinin teşhir sırasında ne ile karşılaşacağını belli olmamasıdır. Esasında bu tartışmanın temelinde teşhir yaptırımının

sınıflandırılmaması mevcuttur. Eğer doğrudan teşhir, dolaylı teşhir ayrımı yapılmış olsa idi bu tartışmaya gerek kalmayacaktı. Zira doğrudan teşhir yaptırıma mahkûm olan bir kişinin artık başına ne geleceği kaygısına düşmesine engel olacaktır. Bu ayrım Osmanlı uygulamasında net olarak yapılmadığı için teşhir yaptırımı hapis cezasından kimi zaman daha şiddetli kimi zaman ise daha hafif gözükebilmektedir. Ancak şunu ifade etmekte gerekir ki, hükmün alenen infazı şeklindeki teşhir yaptırımı, cezanın şiddetini artırıcı faktördür.

Gerek önceki gerekse çağdaş literatür, kaynaklar ve uygulama göstermektedir ki teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Teşhir yaptırımına konu olan suçlara bakıldığında da bu sonuca varmak mümkün olmaktadır. Örneğin yalan yere şahitlik etmek Şari tarafından yasaklanmış olmasına rağmen verilecek ceza belirlenmemiştir. Bu boşluk da idareciler tarafından teşhir yaptırımı ile doldurulmuştur.

Osmanlı uygulamasına bakıldığında zaman teşhir yaptırımının tekмили bir ceza olduğunu anlaşılmaktadır. Gerek doktrin gerek kanunname hükümleri ve gerekse uygulama bu fikri teyit eden örneklerle doludur. Kanaatimizce teşhir yaptırımı tebei ceza olarak da uygulanmıştır. Kanunname hükümlerinde bir suç için öngörülen cezadan sonra “*ve illa*” denilerek teşhir yaptırımına hükmedilmesi bizi bu fikre itmiştir. Normda geçen “*ve illa*” ifadesi hâkimin ayrıca karar vermeden suçlunun teşhir edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kaldı ki başkaca suçlarda teşhir yaptırımı için bu ifadenin tam tersi anlamına gelen “*lazum gelürse*” gibi ifadeler kullanılmıştır. Teşhir yaptırımının, nefsi veya psikolojik bir ceza türü olduğu da hem literatürde hem de uygulama kabul görmüş bir fikirdir.

Bizce teşhir yaptırımı yol kesme ve zina suçlarında da mevcuttur. Bu yaptırımın bu suçlarda ceza olarak uygulanması, kendisinin hukuki niteliğinin had olmasına neden olmaktadır. Gerçekten belli şartlarda işlenmiş olan yol kesme suçunda mahkumların cesetleri teşhir edilmektedir. Yine belli şartlarda ika edilmiş zina suçunda uygulanacak olan recim cezası, aleni olarak infaz edilmektedir. Her iki konu da teşhir yaptırımının sınırları içerisinde yer

almaktadır. Bundan dolayı teşhir yaptırımı, hukuki niteliği itibariyle had cezası olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Teşhir yaptırımı, Osmanlı Devleti'nde güvenlik tedbiri olarak da uygulanmıştır. Osmanlı kişinin toplum için tehdit teşkil etmesi durumundan veya başka nedenlerden dolayı toplumu korumak için türlü yöntemler uygulamıştır. Kanaatimizce teşhir de bu yöntemlerden biridir. Güvenlik tedbirini belirleyecek temel kıstas, suç işleyecek kişiden toplumun korunması amacının sağlanması ise, Osmanlı'da esnafın teşhir edilmesi, yankesicilerin fotoğraflarının mecmualarda teşhiri güvenlik tedbiridir.

Osmanlı teşhir yaptırımını sadece ceza ve güvenlik tedbiri olarak değil idari yaptırım türü olarak da kullanmıştır. Zira İngiliz sigorta şirketlerinin teşhir örneğinde olduğu gibi teşhir yaptırımı, yargı kararı olmadan, salt idarenin bir işlemi ile acı çektirme ve caydırma amacı ile değil de kamu yararında neden olunan eksikliği gidermek amacıyla kullanılmıştır.

Teşhir yaptırımı, Osmanlı'da defter düzenlemeyen memurlar örneğinde olduğu gibi memurun memuriyet vazifesini yerine getirmemesi nedeniyle kurumun iç düzeninin bozulması halinde, yargı kararı olmadan ve üst makamlar tarafından da uygulanmıştır. Bu nedenle disiplin cezası niteliğine de bürünmektedir.

Had suçlarında uygulanan teşhir yaptırımı, cezaların kanuniliği ilkesine uygun iken; tazir cezası olarak uygulanan teşhir yaptırımında kanunilik ilkesi biraz tartışmalıdır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda gördük ki birçok tazir suçunda teşhir yaptırımının uygulanabileceği kanunname hükümlerinde yer almaktadır. Tanzimat'tan sonra ise teşhir yaptırımının kanuniliğine daha fazla önem verilmiştir. Teşhir yaptırımının, kanunilik ilkesi ile bağlantılı olduğu bir diğer nokta da bu yaptırımın farklı şekillerinin kanunilik ilkesine katkı sağladığıdır. Hükmün alenen infazı ve hükmün ilanı şeklindeki teşhir yaptırımı, kanunilik ilkesi ile aynı yönde sonuç doğurmaktadır. Şöyle ki, hem hükmün alenen infazı ve hükmün ilanı hem de kanunilik ilkesi, pratikte işlenen suçun ve bu suça verilmiş ve verilecek olan cezanın toplum tarafından bilinmesini hedef almaktadır.

Teşhir yaptırımı kural olarak cezaların şahsiliği ilkesi ile de bağdaşmaktadır. Ancak özellikle Tanzimat'tan sonra toplumda oluşan hukuk bilincinin de etkisi ile yakını teşhir olan kişilerin bu durumdan rahatsız oldukları için şikâyetlerde bulunduklarına şahit oluyoruz. Bizce bu şikâyetler cezanın şahsiliğine engel değildir. Zira teşhir olunan kişi yakınlar değil mahkumun kendisidir. Cezaların şahsiliği bağlamında ifade edilebilecek bir başka nokta da Osmanlı'nın tüzel kişileri de teşhir ettiğidir.

Teşhir yaptırımı konusunda Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf reaya ayırımı yapılmamış, yönetici kesimden kişiler de teşhir yaptırımı tabi tutulmuştur. Yönetici kesime uygulanan teşhir yöntemi, genellikle kesik başın veya cesedin teşhiri şeklindedir. Rastladığımız belgelerde ulemadan kişilerin de cezalandırıldığına şahit olduk. Bunlar içerisine imamlar, fakihler yer almaktadır. Fakat bu kesimden kişilere teşhir yaptırımı uygulanırken devletin daha titiz davrandığını ifade etmek gerekir. Tanzimat'tan sonra hem Müslümanlar hem de diğer milletler için dini vazifesi olan kişilerin teşhir edilmeyeceği kanunda yerini almıştır. Kadınlar da teşhir yaptırımına konu olabilmişlerdir. Fakat kanunnamelerde bu konuda kadınlara pozitif bir ayrımcılık yapıldığını ifade edebiliriz. Zira erkeklere teşhir cezası verebilmek, kadınlara bu cezayı verebilmekten daha kolaydır. Bu nokta Batı ile Osmanlı'nın ayrıştığı bir nokta olarak da karşımızda durmaktadır. Zira Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde kadınları utandırmaya yönelik cezalar sıklıkla tercih edilmiştir. Teşhir yaptırımının uygulanması konusunda zimmi, Müslüman ayırımı yapılmamış; her iki kesime de bu yaptırım uygun görülmüştür.

Teşhir yaptırımı muhtelif amaçlara hizmet etmiştir. Bunlardan ilki ve belki de en bilineni bu yaptırımın potansiyel suçlulara ibret olması amacıyla kullanılmasıdır. Hakikaten tarihteki normlar, uygulama, doktrin bu yönde hem fikirdir. Osmanlı Ceza Hukukunda cezanın ibret olması gerektiği hususu bir ilke olarak kabul edilmiştir diyebiliriz. Bu sebeple de teşhir yaptırımına Osmanlı'da sıkça rastlıyoruz. Osmanlı teşhir yaptırımını, doğru bilgiyi halka duyurmak için de kullanmıştır. Burada toplum nazarında bilinen bir yanlışlık

aynı zamanda suç teşkil ediyorsa, teşhir yaptırımından yararlanılmaktadır. Osmanlı Devleti, teşhir yaptırımını kendi güç, meşrutiyyet hatta egemenliğini göstermek amacıyla da kullanmıştır. Toplumun merak hissinin giderilmesi ve toplumun tatmin edilmesi gayesiyle de teşhir yaptırımına başvurulmuştur. Teşhir yaptırımı, Osmanlı Devlet’inde mevcut olan otokontrol sistemine de hizmet etmektedir. Zira müttehemlik müessesesinin mevcut olduğu bir toplumda kimin suçlu olduğunun toplum tarafından bilinmesi, o kişinin toplum tarafından kontrol edilmesini kolaylaştıracaktır.

İslam Hukukçuları aleni şekilde işlenen suçların aleni bir şekilde cezalandırılabilceğini de ifade etmişlerdir. Bu halde aleni bir suça teşhir etmek gibi aleni cezanın verilmesi de makuldür ve Osmanlı da bu noktadan faydalanmıştır. Ancak cezaların aleniyeti bazı hallerde toplumu rahatsız etmiştir. Tezimizin içinde yer verdiğimiz örnekte olduğu gibi idam cezasının cami önünde ve esnaf önünde yapılması o caminin cemaatini ve esnafın müşterilerini azaltmıştır.

Teşhir infazda aşırılığın veya infazın hafifletilmesinin önüne geçilmesi amacıyla da kullanılmıştır. Bu konuda İzmirli Cellât Ali’nin anıları dikkat çekicidir. Biraz zorlama ile de olsa teşhir, suçlunun ıslahı amacıyla kullanılabilir. Ancak çalışmamızı yaparken ulaştığımız belgelerde Osmanlı’da ıslah amaçlı teşhir örneğine rastlamadık. Teşhir, Osmanlı’da İstanbul’u korumak, suçun tekerrürü engellemek gibi nedenlerle de kullanılmıştır.

Teşhirin insan hakları ile bağlantısı önemli başlıklardandır. Bizce teşhiri sadece manevi baskı aracı olarak değerlendirmek eksiklikler; zira teşhir yukarıda da kısaca izah edildiği gibi infazda aşırılığın önüne geçme, suçluyu ıslah etme gibi hukuki güvenceler de sağlamaktadır. Bununla beraber bu yaptırımın uygulandığı kişide hissettireceği duygunun önemli olduğu, hissedilen duyguya göre utanmanın veya şerefin zedeleneyeceği ve buna bağlı olarak bu yaptırımın insan haklarına aykırı olup olmadığının tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Kaldı ki İslam Osmanlı Hukukunda her insanının onurunun aynı olmadığı yönünde görüş ve düzenlemelerin mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Her ne kadar insanlarda onursal bir fark olduğu

belirtilmiş olsa da Osmanlı'nın klasik dönem ceza hukuku uygulamasında teşhirin toplum tüm katmanlarında uygulandığını görmek mümkün olmuştur. Tanzimat sonrası Osmanlı ceza uygulamasına bakıldığında ise teşhir yaptırımı artık günümüzde olduğu gibi insan haklarına aykırı bir yaptırım türü olarak görülmektedir.

Teşhir yaptırımı, Sümerler, Babiller, Hititler, Eski Mısır, Persler, Eski Hint ve Eski Çin gibi kadim toplumlarda da uygulanmıştır. Bu toplumlarda teşhir etmek veya damgalamak sadece ceza olarak değil, kölelerde olduğu gibi toplumsal sınıflar arasındaki farkı ortaya koymak için de kullanılmıştır. Bu toplumlarda mahkumu aşağılamak için çıplak olarak teşhir etme yöntemine de başvurulmuştur. Suç konusu nesne ile teşhir etmeye bu dönemde rastlanılan bir başka usüldür. Ayrıca ana babaya saygısızlık teşhir ile cezalandırılan farklı bir suç tipi olarak karşımızda durmaktadır.

Semavi dinlerden olan Yahudilikte prensip itibariyle suçluyu aşağılamak ve toplum içindeki itibarını düşürmek cezanın amacı değildir. Bu ilke teşhir yaptırımının uygulanmasına engel gibi gözükse de bahse konu dinde potansiyel suçluları uyarmak ve/veya korkutmak amacıyla cezaların aleni olarak infaz edilmesi öngörülmüştür. Yahudilikte teşhir, mahkum lehine kullanılabilmiştir. Mesela recime götürülen bir mahkum şehirde dolaştırılarak suçluya faydası olabilecek bir iddiası olanın gelip söylemesi ve cezayı engellemesi istenmektedir. Musevilikte "*tahmin*" olarak ifade edilen teşhir yöntemi İslam Hukukundaki "*tecris*" yöntemi ile bağdaşmaktadır. Zira her iki yöntemde de mahkumun yüzüne kara sürerek dolaştırmaktan bahsedilmektedir. Yahudilik ile İslamiyet'in teşhir yaptırımı konusundaki temel farkı ise Yahudilikte teşhirin amacının aşağılamak olmadığı net şekilde ifade edilmesidir. İslam Hukukunda teşhirin amacının aşağılamak olmadığı hakkında açık bir ifade yoktur. Kaldı ki uygulamaya bakıldığında da mahkumu aşağılamak için türlü yöntemlere başvurulduğunu görülmektedir. Hristiyanlık'a baktığımızda ise aforoz cezasının teşhir yaptırımı ile aynı sonuçları doğurduğunu görülmektedir. Zaten aforoza mahkum olan kişinin,

kilise tarafından bu cezası ilan edilmektedir. Yani hükmün ilanı şeklinde bir teşhir söz konusudur.

İslam Ceza Hukukunda cezanın amaçlarından olan suçun önlenmesi ilkesinin yerine getirilmesinde teşhir yaptırımı çok önemli bir yere sahiptir. Suçluyu ve ona verilen cezayı teşhir ederek diğer insanların o suçluyu, o cezayı öğrenmeleri, aynı duruma düşmekten korkmaları sağlanmaktadır; böylece yeni oluşabilecek suçların önüne geçilmektedir.

İslam Ceza Hukukunda teşhir yaptırımının delili olarak Nur Suresi'nin 2'inci ayeti ileri sürülmektedir. Ayette geçen *"Mü'minler bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun"* hükmü cezanın aleni olarak infaz edilmesini emretmektedir. Bu hüküm İslam Hukukçuları tarafından ayetin hem ibret olması hem de infazda aşırılığın önüne geçilmesi açısından indirilmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Kaç kişinin infazı izleyeceği konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Görüşler arasında en az 3 rakamı zikredilirken üst sınır net olarak belirlenmemiştir. Gerek Hadislerde gerekse Sünnet uygulamalarında dünyevi olarak teşhir yaptırımına delalet edecek bir hükme rastlanılmamıştır. Ancak İslam Hukukçuları uhrevi âlemde teşhir cezasının varlığına işaret eden Hz. Peygamber'in Hadisini, bu dünyadaki teşhir yaptırımının delili olarak kabul etmişlerdir

Dört hukuki mezhep de teşhir yaptırımı kabul etmiştir. Mezhepler arasındaki tek fark, İmam Şafii'nin teşhirin uygulanışı konusundaki farklı bakış açısıdır. Ona göre pazar yerinde bekletmek teşhir için kâfi olup, mahkûmu sokaklarda dolaştırmaya gerek yoktur. İmam Şafi ve Ahmed bin Hanbel'in hırsızın boynuna kesilen eli koyarak teşhir etmeyi önemseydiği zikredilmelidir. Hanefi hukukçular ise teşhir ile beraber ek bir cezanın verilebilip verilemeyeceğini tartışmışlardır. Kanaatimizce bu tartışmayı doğuran husus, doğrudan teşhir dolaylı teşhir ayrımının net olarak yapılmamasıdır. İslam Hukukçuları teşhir edilirken yüzün karartılmasını da çok tartışılmıştır. Belirtmek gerekir ki zaman ilerledikçe yüzün karartılması yönündeki görüşler çoğalmıştır. Bizce, doğrudan teşhir yaptırımını uygulanmak isteniyorsa, ayrıca mahkûmun yüzü karartılmamalıdır. Mükerrer suç işlemiş

kişinin tövbe etmemesi halinde teşhir ile cezalandırılacağı da İslam Hukuku kaynaklarında mevcuttur.

Klasik İslam Hukuku uygulamasına baktığımızda Hz. Ömer ve Hz. Ali de dahil olmak üzere Halifelerin teşhir yaptırımına karar verdiklerini; ayrıca mezbur halifeler döneminde kadılık yapmış Kadı Şureyh da dahil olmak üzere kadıların teşhir yaptırımına hükmetme yetkilerinin olduğunu ifade edebiliriz. Valilerin, muhtesiplerin de teşhir cezası verme yetkileri vardır. İslam Hukuk tarihinde teşhir yaptırımında karşımıza çıkan infaz görevlileri ise sahibü'l şurta, sahibü'l azab, sahibü'l istihraç'tır.

İslam Hukuk tarihinde teşhir, çeşitli yöntemlerle yerine getirilmiştir. Bunlardan en sık karşımıza çıkanı eşek, deve, öküz gibi hayvan sırtında dolaştırmadır. Sakala tüy takma, kadın elbisesi giydirme, kafes içerisinde teşhir etmede karşılaşılan diğer yöntemlerdir. Mahkûma zil takma da sık rastlanılan bir teşhir prosedürü olup, isminden kaynaklı olarak bu yaptırıma tecris denilmiştir. Suçluların yüzlerinin karartılmasından veya yüze kaynamış ve donmuş süt döküldükten veya saç ve sakalın kesildikten sonra da teşhir edildiği vakidir. Suç aletinın veya suça konu olmuş materyalin de teşhir olunan kişiye takıldığı olmuştur. Belirtmek gerekir ki Emeviler, Endülüs Emevileri, Abbasiler ve Fatimilerde teşhir yaptırımı uygulanmıştır.

İslamiyet öncesi Türk Devletlerine baktığımızda doktrinin eski Türklerde teşhir yaptırımını kabul ettiğini; mezkur yaptırıma hırsızlık, zina gibi türlü suçlarda, damgalama, alenen infaz, kadın elbisesi giydirerek dolaştırma, kesik başın teşhiri gibi çeşitli yöntemlerle başvurulduğunu ifade edebiliriz. Kaşgarlı Mahmut'un eserinden yola çıkarak eski Türklerde teşhire "*kızgu*" denildiğinin tespit edilmesi de kanaatimizce kayda değer bir bilgidir. Timur'un kendisinden önceki Türk Hakanının başından geçenleri anlatırken teşhir yaptırımdan örnek vermesi de eski Türklerde bu yaptırımın mevcut olduğunu ortaya koyan başka bir delildir.

Selçuklu Devletlerinde teşhir yaptırımının aşağılamak, gövde gösterisinde bulunmak ve diğerlerine ibret olması için kullanıldığını gerek Nizamülmülk'ün Siyasetnamesinden gerekse karşılaşılan diğer vakalardan

anıyoruz. Selçuklularda saltanat üyeleri, ordu komutanlarının dahi teşhir edildiği ortaya çıkmıştır. Sultanın, Kadû'lkudatın ve muhtesibin teşhir cezası vermeye yetkili olduğu Selçuklularda, teşhir cezasının infazı sırasında, mahkûmun yüzü karartılabilmiş, başına bürnüs, tartur denilen kıyafet takılabilmiş, saç ve sakalı kesilebilmiş zil çalınabilmiştir. Selçuklularda teşhir sırasında münadilerden de yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde teşhir çeşitli şekillerde uygulanmıştır. En sık rastlanılan yöntem mahkûmun şehirde dolaştırılmasıdır. Burada mahkûmun kafasına, zil geçirerek, görevliler yanında iken şehir merkezinde dolaştırma, bir hayvan üzerine bindirerek kalabalığın çok olduğu yerlerde dolaştırma, çarşı, pazar ve umumi yerlerde suçlu ve suçunun yüksek sesle çağırılması söz konusudur.

Osmanlı'da teşhir uygulamalarından bir diğeri de cesedin veya kesik başın teşhiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıda Kesilen başlar genelde Babıbümayunun önünde ve genelde üç gün süre ile teşhir edilmiştir. Ancak kesilen başların veya cesetlerin tamamının İstanbul'a gönderildiğini söylemek de doğru değildir. Genelde askerîlere uygulanan kesik başın teşhir uygulamasındaki amaç devletin kudretini gösterme ve diğer kişilere ibret olma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamada mühim olan bir diğer nokta, teşhir olunan başın önüne bir yafta konması ve bu yaftada mahkûmun hangi suçu işlediği ve hangi nedenlerle idam edildiğinin yazmasıdır. Yaftada yazılacak sühreler o kadar önemlidir ki padişahlar dahi burada zikredilecek sözlere bizzat müdahale etmişlerdir. Tanzimat sonrasında da bu uygulama devam etmiş, hatta üç dilde yafta yazılması istendiği olmuştur. Kural kesik başın teşhir edilmesi iken, her kesik başın teşhir edilmediğini de zikretmek gerekir. Toplumda infial uyandıracak kişilerin, yeniçerilerin ve kim olduğu net olarak belirlenemeyen kişilerin kesik başları ve cesetleri teşhir edilmemiştir.

Sakalın kesilmesi de Osmanlı'da uygulanan teşhir yöntemlerinden biridir. Burada sakalın çok kısa sürede uzamayacağı esas alınmakta ve dağınık bir şekilde kesilmiş sakal ile dolaşan kişinin kendi kendini teşhiri söz konusu olmaktadır. mahkûmunun alına dağlamak veya damgalamak

Osmanlı Devleti'nde uygulanan bir diğer teşhir usulü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer farklı teşhir uygulaması da sürgün giden kişinin, gittiği yerde ilan edilmesidir. Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde gelişen teknolojiye uygun olarak fotoğraflardan yararlanarak suçluların mecmua ve gazetelerde teşhiri gerçekleşmiştir. Vesikalardan bu uygulama ile memurların işlerinin kolaylaşacağını ve suçluların rahatlıkla yakalanabileceğinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Fakat bu yöntemde fotoğrafın yıpranması, binlerce fotoğrafın olması, kılık ve imaj değiştirme konusunda başarılı hırsızların olması sonucu suçluların yakalanmasını sağlamamıştır. Osmanlı hükmün ilanı ve idam, recim, sopa, kazığa oturtma gibi cezaları alenen infaz ederek hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımına da başvurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatında da teşhir yaptırımına sıklıkla başvurulmuştur. Bu teşkilatta teşhir yaptırıma kadı karar verirken muhtesip ve diğer görevliler, kadının vermiş olduğu teşhir kararını infaz etmekle görevlidirler. Esnafa şehirde dolaştırılmak suretiyle doğrudan teşhir yaptırımı uygulanabildiği gibi, verilen cezanın aleni olması sağlanarak dolaylı teşhir yaptırımı da uygulanmıştır. Teşhir yaptırımının, hem esnaf üzerinde psikolojik bir baskı yarattığını hem de bundan sonraki iş hayatında ekonomik açıdan zarara uğrayacağını söylemek gerekir. Şehirde dolaştırılan esnafın yüzü karartılabilmiş, boynuna külâh geçirebilmiştir. Muhtelif esnaf hilelerine karşı teşhir yaptırımı kararı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde eksik tartı tartan, stokçuluk yapan, pazar yerine riayet etmeyen, narha uymayan, pazar ekonomisine aykırı hareket eden, kötü mal üreten esnafın teşhir ile cezalandırıldığını görmüş oluyoruz. Malın imha edilmesi her ne kadar esnaf açısından manevi bir baskı yaratsa ve işlerinin azalmasını sağlasa dahi, bu uygulamanın bir teşhir yaptırımı olarak ifade etmek kanaatimizce doğru değildir.

Tespit ettiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti'nde on iki suç tipine teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Bunlar pezevenklik, yalancı şahitlik ve yalancılık, yan kesicilik veya yol kesme suçu, devlete isyan, toplumsal ahlaka yönelik suçlar, dini vecibelerin yerine getirilmemesi, hırsızlık, devlet tekeline müdahale ve

gümrük kurallarına uymama, müessir fiil, içki içme, askerî suçlar ve çevre temizliği ihlalidir. Bu suç tiplerinde özellikle yalancı şahitlik, pezevenklik, yol kesme ve dini vecibelerin yerine getirilmemesine teşhir yaptırımının daha sık bir şekilde uygulandığını ifade etmek gerekir. Suç tipleri ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus da bu suç tiplerinin hepsi sadece teşhir ile değil, başkaca cezalarla da cezalandırılabilmişlerdir.

Osmanlı'da teşhir yaptırımında Padişah, Divan-ı Hümayun, kadılar, naibler, bölgenin beyi, subaşı, muhtesipler gibi genel idari görevlileri vazife almıştır. Gerçekten bizzat padişahlar dahi bu yaptırıma karar verebilmiştir. Bu görevlilerden muhtesiplerin özellikle namaz kılmayanların ve esnaf teşhirinde söz sahibi olduğunu belirtmek gerekir. Genel idari görevliler dışında muhızlıların, münadilerin, mukataa sahiplerinin ve yasak-kullarının teşhir yaptırımında görevli olan diğer makamlar olduğunu ifade edelim. Burada kaydedilmesi gereken nokta *muhızlıların* özellikle yalancı şahitlik suçunun infazında vazife almasıdır. Münadiler ise teşhir olunan ile dolaşan ve suçunu topluma duyuran görevli olarak karşımızda durmaktadır.

Tezimizde Tanzimat'tan sonra yürürlüğe giren üç adet ceza kanununda teşhir yaptırımını incelemeye çalıştık. 1840 tarihli Ceza Kanunun yürürlükte olduğu 11 yıllık dönemde ne mevzuatta ne de uygulamada teşhir yaptırımının mevcut olduğuna ilişkin bir delile rastlayamadık. 1851 tarihli Ceza Kanununda ise hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımı düzenlenmiştir. Kanununda doğrudan teşhir yaptırımı düzenlenmemiş olsa bile uygulamada doğrudan teşhir yaptırımının mevcut olduğuna ilişkin bir vesikaya ortaya çıkardığımızı vurgulamak isteriz.

1858 tarihli Ceza Kanunun uygulandığı dönem teşhir yaptırımı ile ilgili en çok dokümanın olduğu dönemdir. Bu kanun diğer kanunları gibi yerli kabul edilmemiş, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilmiştir. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununda belirli bir usul ile gerçekleştirilen teşhir yaptırımı, yüz kızartıcı cezalardan sayılmakta, diğer bazı cezaların yanında verilebilmekte ve bu cezaya mahkûm olanların belirli meslekleri veya vazifeleri yapmaları yasaklanmaktadır. 1858 tarihli Ceza Kanununda teşhir

ayrı bir ceza olarak düzenlenmemiştir, ancak 3'üncü madde teşhir ile birlikte ömür boyu veya belirli süreliğine kürek ve kalebent cezasını korkutucu ceza olarak kabul etmiştir. Kanunun 19'uncu maddesi kürek cezasına mahkûm olanların nasıl teşhir olunacaklarını ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Buna göre teşhir büyük harflerle kararın özetini içeren mazbatanın mahkûmun boynuna asılarak, bir meydanda veya insanların sık gelip geçtiği bir yerde iki saat bekletilmesidir. Maddeye daha sonra eklenen hükümler ile gerek Müslüman gerekse diğer milletlerin dini liderleri teşhir yaptırımdan muaf tutulmuştur. Kanunun ilk halinde ise sadece on sekiz yaşından küçük ve yetmiş yaşından büyük olanların teşhirden muaf tutulduğu yazılıdır.

İktibas edildiği ifade edilen 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu ile 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu teşhir yaptırımı açısından değerlendirildiğinde ilk söylenmesi gereken husus, Fransız Ceza Kanununda teşhir tek başına ve ayrıca uygulanabilen bir yaptırım olarak düzenlenmiş iken, Osmanlı Ceza Kanununda teşhirin tek başına ve ayrıca ele alınmış bir yaptırım olarak belirlenmediğidir. Fransızların teşhire daha çok başvurdukları, muafiyet konusunda daha katı oldukları ortadır. Uygulanacak suç tiplerinde de iki kanun arasında pek benzerlik mevcut değildir. Sonuç itibarıyla 1274/1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunuun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun teşhir yaptırımı açısından birebir tercümesi olmadığını, fakat Fransız Kanunundan etkilenildiğini ifade edebiliriz.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde teşhir yaptırımına ilişkin en bol kaynak 1858 tarihli Ceza Kanunun uygulandığı dönemdir. Sahte evrak düzenleyen, kalpazanlık eden, adam öldüren, hırsızlık yapan, ırza geçen, yalancı şahitlik eden, çocuk düşürmesine neden olan, müessir fiil ika eden, yol kesen kişiler kürek ile beraber teşhir yaptırımına tabi tutulmuşlardır. Ayrıca bu dönemde mağdurun yabancı ülke vatandaşı olması teşhir cezasının verilmesine engel olmamıştır.

Tanzimat'tan sonra teşhir yaptırımının infazında görev alan makamlarda değişiklik olmuştur. Buna göre Zabtiye müşiriyeti, jandarma,

polis teşkilatı, mutasarrıf, belediye çavuşu, redif askerî teşkilatı teşhir yaptırımının infazında görev almış kurum ve kişilerdir.

Uygulamada teşhir hukuka aykırı şekillerde de uygulanmıştır. Hakim kararı olmadan teşhir yaptırımını uygulamak, usule uygun olmadan teşhir yaptırımı uygulamak, kanuna aykırı şekilde teşhir yaptırımı uygulamak karşılaşılan hukuksuzluklar olarak ortaya çıkmıştır.

Arşiv kayıtlarına bakıldığında belirli bir dönemden itibaren kürek cezasına mahkûm olanların teşhir edilmediklerini anlıyoruz. Uygulamada kürek cezasına mahkûm olanların teşhir yaptırımına tabi tutulmadan doğrudan kürek cezasına gönderilmesi dikkat çekicidir. Zira konuyla ilgili olarak 1274/1858 tarihli kanunun 19'uncu maddesine veya başka bir maddeye bir zeyl eklenmiş değildir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda ulaştığımız bir vesikada Sadr-ı Esbak Ali Paşa, kürek cezasına mahkûm olanların teşhir olunmaması yönünde Zabtiye Müşirine şifahen emir vermiştir. Zabtiye Müşiri de Hüsnü Paşa da bu emri hapishane memurlarına yine şifahen tebliğ etmiştir. Böylece teşhir uygulaması ortadan kalmıştır. Görüldüğü üzere teşhir usulünden vazgeçilmesi bir Paşanın şifahi emri ile gerçekleşmiştir. Bu olay, maalesef hukuk düzeninin o dönemde hâlâ tam olarak oturmadığını göstermesi açısından çok önemlidir.

Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde de teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Batılı hukuk tarihçileri, kendi tarihlerinde teşhir yaptırımı incelerken bu cezanın temel bir ceza olduğunu ifade etmekte çekinmemişlerdi. Teşhirde toplumun tepkisi hakkında çok fazla fikir ileri süren Batılılar, bu cezanın yürürlükte olan kanunların meşruiyetini ortaya koyması açısından önemli role sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Zira halk, Daniel Defeo vakasında olduğu gibi mahkuma taş değil, çiçek atabilmiştir. Batı'da da doğrudan teşhir, dolaylı teşhir ayrımı yapılmamıştır. Bu sebeple bu cezanın şiddeti ve bedensel bir ceza olup olmadığı çok tartışılmıştır. Batı'da bu cezanın amacı aşağılamak ve caydırıcı olmak olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma Osmanlı'nın teşhire yaklaşımının daha farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü İslam Osmanlı uygulamasında teşhir infazda aşırılığın önüne geçilmek üzere de

uygulanmıştır. Ayrıca Batı'da teşhir ile cezalandırılacak suç tiplerinin belirlenmesi çok zordur. Osmanlı uygulamasında teşhir cezası verilecek 12 ayrı suç tipi mevcut iken Batı Hukukunda böyle bir ayırım mümkün değildir. Bu nokta kanaatimizce Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde kanunilik ilkesinin henüz net olarak oturmamasından kaynaklanmaktadır. Zaten Batı da kendisini bu konuda eleştirmiştir. Teşhir yaptırımına yönelik eleştirilerin gelmeye başladığı dönemde bu cezanın mahkeme tarafından onaylanmamış şiddete neden olabileceğinden bahsedilmiştir. Batılı bazı yazarlar bizim de katıldığımız üzere sürekli teşhir yaptırımı uygulamanın toplumun dikkatini çekmeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu görüş sahiplerine göre bu cezaya çok nadir hallerde başvurulmalıdır. Bu sayede hem toplum hem potansiyel suçlular bu cezadan daha fazla etkilenirler.

Koloniler dönemi Kuzey Amerikasında gerek doğrudan gerekse dolaylı teşhir yaptırımının mevcut olduğunu görüyoruz. Genelde hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımının uygulandığı bu dönemde toplumun rolü önem arz etmiştir. Zira toplum verilen cezayı veya o mahkuma o cezanın verilmesini kabul etmediği hallerde cezanın infazını engellemeye çalışmıştır.

İngiltere'de özellikle kadınlara uygulanan ducking veya cucking stool cezası Osmanlı Devleti'nin çağdaşı devletlerinde teşhir yaptırımının tespiti açısından önemlidir. Yine hükmün alenen infazının da sık görüldüğü İngiltere'de esnafların teşhir ile cezalandırıldığına şahit olmaktadır. Bahse konu devlette belirli bir dönemden sonra idam cezasına alternatif olarak teşhir cezasının da içinde bulunduğu cezalar uygulanmaya başlamıştır.

Özel bir örnek olmasından dolayı Jamaika hukuk tarihinde de teşhir yaptırımını incelenmiştir. Jamaika'da doğrudan teşhir yaptırımı hürler için öngörülen bir ceza iken, hükmen alenen infazı ve bedenin bir parçasının ifşa edilmesi şeklindeki teşhir yaptırımı köleler için uygun görülmüştür. Kölelerin kesilen uzuvlarının teşhir edilmesi de bu ülke de uygulanan yöntemlerden birisidir. Kesilen parça, köleler için dini bir anlama sahip olan bir ağaçta, herkesin gelip geçtiği değirmen, darağacı gibi yerlerde teşhir edilmektedir. Bu uygulama kanaatimizce ilk olarak cezanın etkisinin uzun süreli olması için

tercih edilmiştir. Bizce uygulama aynı zamanda otorite kurmaya çalışan Batı'lıların varlıklarını hissettirebilmek başvurdıkları bir yöntemdir.

Fransa, Hollanda, Almanya ise teşhir yaptırımının uygulandığı Osmanlı'nın çağdaş diğer devletleridir. Özellikle Almanya'da pranger cezası, teşhir cezasının nitelikli hali olarak karşımızda durmaktadır.

Osmanlı'nın çağdaşı Türk Devletlerinde de teşhir yaptırımına rastlanılmıştır. Timur imparatorluğunda hanedan üyelerinin, devlet görevlilerinin isyanı idam ile birlikte teşhir yaptırımı ile cezalandırılmıştır. döneme ait tarihler çok fazla kesik başın bir anda teşhir edildiğinden bahsetmektedir. Bahse konu devlette teşhir yaptırımından utandırma gayesi de beklenmiştir.

Memluklularda da teşhir uygulanan bir cezadır. Zil çalarak, eşeğe bindirerek doğrudan teşhir uygulamaları olduğu gibi, sopa, idam, ceset teşhiri gibi hükmün alenen infazı şeklinde dolaylı teşhir uygulamaları da mevcut olmuştur. Devlet otoritesine isyan etmek mahkûmun derisinin yüzülmesi ve içine saman koyarak teşhir etmek şeklinde cezalandırılmıştır. Bu devlette de Osmanlılarda mevcut olan *münadiler* vardı; ancak bunlara *meşailiyye* denilmekte idi. Dulkadiroğlu beyliğinde de yalancı şahitlik ve pezevenklik suçlarına teşhir yaptırımının verildiğini görüyoruz. Beyliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra da prensip itibarıyla bu uygulamalar devam etmiştir. Zaten bahse konu suçlar Osmanlı Devleti'nde aynı şekilde teşhir ile cezalandırılmakta idi. Moğollarda da teşhir utandırma gayesi ile uygulanmıştır. Zira bazı örneklerde erkeklere kadın kıyafeti giydirilerek teşhir yaptırımına hükmedilmiştir. Hükmün alenen infazı, kesik başın teşhiri de bahse konu dönem ve devlette görülen teşhir uygulamalarındandır.

Tezimizde teşhir yaptırımının günümüzde nasıl düzenlendiğini de inceledik. Cumhuriyetin ilanından sonra ülkemizde teşhir yaptırımı hem mevzuatta hem de uygulamada yerini almıştır. Belirtmek gerekir ki 765 sayılı kanunda doğrudan teşhir yaptırımı düzenlemesi mevcut değildir. Ancak bahse konu kanunda dolaylı teşhir uygulamaları mevcuttur. Kanunun 43'üncü maddesine göre ölüm cezası ve müebbet ağır hapis cezalarına hükmedilen

davalardaki ilamlar ilan edilmekte idi. Kanun ayrıca iki suç tipi için de hükmün ilanından bahsetmektedir. Bunlardan biri hakaret ve sövme suçu diğeri de kamu sağlığı açısından önem taşıyan suçtur. Bahse konu dönemde idam cezası ilk başlarda alenen infaz edilmekte idi. Ancak daha sonra yapılan kanun değişikliği ile idam cezalarının alenen infaz edilmesi yasaklanmış, cezanın tam bir gizlilik ile yerine getirilmesi hükmüne bağlanmıştır.

Ülkemizde günümüzde bakanlıklar teşhir yaptırımına hükmedebilmektedir. Esasında bu konuda ilk düzenleme Karayolları Trafik Kanununa eklenen bir madde ile Emniyet Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Ancak pratikte en çok ses getiren Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığının uygulaması olmuştur. Bakanlıklar sadece firma teşhir etmektedirler. Esasında bu firmalara idari para cezası da verilmektedir. Firma teşhirleri genelde yönetmelikle düzenlenmiştir. Kanaatimizce bu kanunilik ilkesine uygun değildir. Bu düzenlemelerin kanun ile yapılması gerekir. Kişilerin teşhiri 2010 yılına kadar ülkemizde mevcuttu. Kamu Etik Kurulu'na kanunda belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde bir takım kamu görevlilerini Resmi Gazete'de teşhir yetkisi verilmiştir. Bu düzenleme uygulamada yerini almıştır. Ancak AYM bu uygulamanın insan haklarına aykırı olduğu iddiası ile bu hükmü iptal etmiştir. İlgili çekici olan husus ise daha öncesinde Resmi Gazete'de teşhir olunan kişiler hâlâ teşhir olmaktadır.

Günümüzde teşhir internet ortamı ile yapılmaktadır. ABD'de 1994 yılından sonra yürürlüğe giren federal bir kanun çerçevesinde federe devletler, çıkardıkları kanunlarla cinsel suçluları internet vasıtasıyla doğrudan teşhir yaptırımı ile cezalandırmaktadırlar. İngiltere, Belçika, Hollanda, Mısır ise teşhir yaptırımını günümüzde farklı usullerle de olsa uygulayan ülkeler olarak karşımızda durmaktadırlar.

KAYNAKÇA*

I. Klasik Kaynaklar

- ✓ AKBULUT İlhan, “*İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*”, **AÜHFD**, Cilt 52, Sayı 1, Ankara 2003.
- ✓ AKGÜNER Tayfun, **Kamu Personel Yönetimi**, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- ✓ AKGÜNDÜZ Ahmed, **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyat**, DÜHF Yayınları, Diyarbakır 1986.
- ✓ AKGÜNDÜZ Ahmed, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, OSAV yayınları, İstanbul 1996 (Yazarın bu eserindeki ciltlere atıf yaparken önce yazarın soyadı, daha sonra kaçınıcı cilt olduğu ve en son sayfan numarası yazılmıştır. Bu nedenle her cilt burada ayrı ayrı yazılmamıştır. Ör: Akgündüz, **Kanunnameler 4. Cilt**, s. 25.)
- ✓ AKGÜNDÜZ Ahmet, “*1274/1858 Tarihli Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men-i İrtikâb Kanunnamesi*”, **Belleten**, C. LI, sayı 199.
- ✓ AKILLI ACAR Tuğba, **3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi** Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.
- ✓ AKMAN Mehmet, **Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması**, Eren Yayınları, İstanbul 2004 (Ceza Yargılaması).
- ✓ AKŞİT Cevat, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Gaye Vakfı, İstanbul 2004.
- ✓ AKYILMAZ Gül, “*19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Kanunlaştırma Hareketlerinde Kadının Hukuki Durumuna İlişkin Düzenlemeler*”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2011/ 1-2**, İstanbul 2011.
- ✓ AKYILMAZ Gül, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü**, Göksu Matbaa, Konya 2000 (Kadın).
- ✓ AKYILMAZ Gül, “*Osmanlı Hukukunda Masuniyet-i Şahsiyye İlkesi*”, **1. Türk Hukuk Tarihi Kongresi**, İstanbul 2012(Masuniyet-i Şahsiyye İlkesi).
- ✓ AKYILMAZ Gül, “*İstanbul Kadısı*”, 7’inci Uluslar arası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler I, Atatürk Kültür Merkezi, 5-10 Ekim 2009, baskı yer ve tarihi Konya 2012 (İstanbul Kadısı).
- ✓ AKTAŞ Mehmet Nurullah, **Nuzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 2011.
- ✓ ALİNGE Curt (Çev. ÜÇÖK Çoşkun), “*Moğol Kanunları*”, **AÜHFD**, Cilt 13, sayı 1-3, Ankara 1956.
- ✓ ALTINDAL Meral, **Osmanlı’da Kadın**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1994.
- ✓ AND Metin, “*16’ıncı Yüzyıl Osmanlılarında Cezalar*”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı 3, 1969.

* Bir yazarın birden çok eserine atıf yapılması halinde, hangi esere atıf yapıldığı karıştırılmaması için o eser için kullandığımız kısaltma parantez içerisinde gösterilmiştir.

- ✓ ANHEGGER Robert, İNALCIK Halil, **Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i 'Örf-i Osmanî**, TTKY, Ankara 1956.
- ✓ ARIK Feda Şamil, “*Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar*”; AÜDTÇFD, Cilt 17, Sayı 28.
- ✓ ASHWORTH Andrew, **Sentencing and Criminal Justice**, Cambridge University Press, 2007.
- ✓ ATAR Fahrettin, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- ✓ AVCI Mustafa, **Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004 (Suçlar ve Cezalar)
- ✓ AVCI Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi**, Mimoza Yayınları, Konya 2012 (Türk Hukuk Tarihi).
- ✓ AVCI Mustafa, **Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş**, Mimoza Yayınları, Konya 2008 (Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş)
- ✓ AYDIN Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, 9. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2009.
- ✓ AYDIN Mehmet Akif, “Ceza”, *DİA*, c. VII (Ceza).
- ✓ AYDIN Mehmet Akif, “Batılılaşma”, *DİA*, C. V (Batılılaşma)
- ✓ AYDIN Bilgin, TAK Ekrem, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927 / M. 1513-1521)**, Haz. İSAM Yayınları, İstanbul 2008 (Üsküdar 1 Mahkemesi 1 Numaralı Sicil)
- ✓ BAHADIROĞLU Sahibkiran Emir Timur Muhammed Tarağay, **Timurun Günlüğü –Tüzükât-ı Timur-**, Hazırlayanlar Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- ✓ BARDAKOĞLU Ali, “*Eşkîya*”, Diyanet Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul 1995.
- ✓ BARDAKOĞLU Ali, “*Ceza*” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 7. Cilt, İstanbul 1993 (Ceza).
- ✓ BARDAKOĞLU Ali, “*Osmanlı Hukukunun Şeriliği Üzerine*”, Osmanlı, C. 6, Ankara 1999.
- ✓ BARKAN Ömer Lütfi, **XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C.1, Kanunlar, İstanbul 1943.
- ✓ BARTHOLD Wilhem, **Uluğ Beğ ve Zamanı**, Çev. AKA İsmail, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ✓ BAŞOĞLU Tuncay, “*Hristiyan Hukuku*” **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 9, Konya 2007.
- ✓ BAŞTÜRK Saadettin, “*Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları*” **History Studies International Journal of History**, Middle East Special Issue, 2010
- ✓ BAYRAKTAR Güler, **Osmanlı Devleti’nde Kal’a-bend Cezası** Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2003.
- ✓ BAYRAKTAR ONUR Yıldız, “*18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Suç ve Ceza Kavramı Üzerine bir Değerlendirme*”, Siyaset Bilimi Doktora Ödevi, 2011.
- ✓ BAYTİMUR Suha Oğuz, **25 Numaralı Kal’Abend Defteri**, Fırat Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- ✓ BEATTIE John, **Crime and the Courts in England, 1660–1800**, Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1986.

- ✓ BEHNESİ Ahmed Fethi, Çev. FİDAN Yılmaz, “İslam Hukukunda Şahitlerin Adalet Soruşturması: Tezkiye” **Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 11, Sayı 3, 2011
- ✓ BİLMEN Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Enes Sarmaşık Yayınları, İstanbul 1999, (C.III).
- ✓ BİNARK İsmet, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi’deki Beğeler Işığında Türkler’de Çevrecilik Anlayışı”, **Yeni Türkiye**, Yıl1, numara 5, 1995.
- ✓ BİNGÖL Sedat, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, **Bellekten**, Cilt LXXV, sayı 274, Ankara 2011.
- ✓ BOZKURT Gülnihal, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, **AÜHFD**, C. 38, Sayı 1-4 (Kölelik).
- ✓ BOZKURT Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTKY, Ankara 1996.
- ✓ **California Penal Code**, West Group, Kaliforniya, 2002
- ✓ CANATAR Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı”, **İlmi Araştırmalar**, S. 4
- ✓ CAVENDISH Richard, “Daniel Defoe put in the pillory: July 29th/31st 1703” adlı haber için bk. History Today; Jul 2003; 53, 7; Proquest Central.
- ✓ CENTEL Nur, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul 2002.
- ✓ CİN Halil, AKGÜNDÜZ Ahmed, **Türk-İslam Hukuk Tarihi I**, Timaş Yay., İstanbul 1990.
- ✓ CİN Halil, AKYILMAZ Gül, **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram Yayınları, Konya 2003 (Bu esere yapılan atıflarda kısaltma eserin kaçınıcı baskısı olduğuna göre düzenlenmiştir. Örneğin 4’üncü baskının 100’üncü sayfasına atıf yapılıyorsa Cin, Akyılmaz, **4. Baskı**, s. 100 yazılmıştır)
- ✓ COHN Haim Herman, “Punishment”, Encyclopaedia Judaica, C. XIII.
- ✓ CONGİ Dede, Kemalüddin İbrahim b. Bahşi/Yahşi, **Siyasetname**.
- ✓ ÇADIRCI Musa, “Anadolu’da Redif Askerî Teşkilatının Kuruluşu”, **AÜDTÇF Dergisi**, Cilt 8, Sayı 14, Ankara 1963.
- ✓ ÇAĞLAYAN Ramazan, **İdari Yaptırımlar Hukuku**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- ✓ ÇAĞLAYAN M. Muhtar, **Türk Ceza Kanunu**, Cilt 1, 3’üncü baskı, Yetkin yayınları, Ankara, 1986
- ✓ ÇAKIR İbrahim Etem, **10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (s. 179 – 356) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006 (10 Numaralı Mühimme Defteri).
- ✓ ÇALIŞKAN İbrahim, “İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası”, **AÜİFD**, C. 33, Ankara.
- ✓ ÇETİN Altan, “Memlûk Devleti’nde Cezalar ve İşkencelere Dair”, **BELLEKEN**, Sayı: 270, Cilt LXXIV, Ankara 2010.
- ✓ D’OHSSON A. Konstantin, **Moğol Tarihi Denizler İmparatoru Cengiz**, Türkçesi APAYDIN Bahadır, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

- ✓ DAĞCI Şamil, **İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- ✓ DALBY Jonathan, **Crime and Punishment in Jamaica: A Quantitative Analysis of the Assize Court Records, 1756--1856** Mona, Jamaica, 2000.
- ✓ DAŞCIOĞLU Kemal, **İskân, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- ✓ DEBBAĞZADE Numan, **Tuhfet's-sukûk**, Matbaa-i Amire 1248.
- ✓ DEMİR Aydoğan, "*Kanuni'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler*", **Tarih ve Toplum Dergisi**, S. 169, 1998.
- ✓ DEMİREL Hakkı, "*Ölüm Cezası*", **AÜHFD**, Cilt:12, sayı:1, Ankara 1955.
- ✓ DEMİRTAŞ Mehmet, **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**, Birleşik Yayınevi, İstanbul 2010.
- ✓ DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, teşhir kelimesi, Ankara, 2007.
- ✓ DİNÇKOL Belkıs, **Eski Önyasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza**, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayını, İstanbul 2003.
- ✓ DÖNMEZER Sulhi, **Cezai Mes'uliyetin Esası**, Akgün Matbaası, İstanbul 1949.
- ✓ DÖNMEZER Sulhi, ERMAN Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Akgün Matbaası, İstanbul 1959.
- ✓ DULMEN Richard Van, **Theatre of Horror: Crime and Punishment in Early Modern Germany**, translated by NEU Elisabeth, Oxford, 1990.
- ✓ DUMAN Fatih, **İslamiyet öncesi Arap Folklorunun Yeri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006.
- ✓ DURSUN Hasan, **Damgalama Teorisi ve Suç**, Barolar Birliği Dergisi, 1997/3-4.
- ✓ DÜZDAĞ M. Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- ✓ EDWARDS John C., "*Slave Justice in Four Middle Georgia Counties*," **Georgia Historical Quarterly** 57, no. 2, Athens Georgia 1973.
- ✓ EFE Mustafa Çeviren **Fetavayi Hindiye (Fetavayi Alemgiriyye)**, , Yayına Hazırlayan İsmail Karakaya, C. IV, Ankara.
- ✓ EKİN Ümit, "*Sakk Mecmualarının Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması Üzerine Bir Deneme*" **Bilig**, Bahar 2010, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sayı: 53.
- ✓ EKİNCİ Ekrem Buğra, **İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı**, İstanbul 2005(Değişmenin Sınırı).
- ✓ EKİNCİ Ekrem Buğra, **İslam Hukuku ve Önceki Şeriatlar, Eski Hukukumuzda Önceki İlahi Hukuk Sistemlerinin Yeri (Şerâyi-i Sâlife)**, 2'inci baskı, İstanbul 2010, (Şerâyi-i Sâlife).
- ✓ EL-AZMİMÂBÂDÎ Muhammed Shams al-Haqq, '**Awn al-ma'bûd**, Dâr-al-Kutub al-İlmiyya, Beyrut, 1995, cilt 12.
- ✓ EL-EVAMİRÜ'L İbn Bibi, -'**Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçukname)**, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, Cilt II.

- ✓ EL-MALİKÎ Abdurrahman, **İslam'da Ukubat Nizamı**, Çev. Ercan Tekinbaş, Köklüdeğişim Yayıncılık, Ankara, 2011.
- ✓ EL-MAVERDÎ İmam, **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Çev. Ali Şafak, Bedir Yay, İstanbul 1994
- ✓ EL-ŞALCÎ Ebud, **Mevzuat-el Azab**, al-Dar el-Arabiyya li-l-Mavzu'at, Beyrut 1980.
- ✓ EL-SHAYZARÎ 'Abd al-Rahmân b. Nasr, **Nihâyat al-rutba fî talab al-hisba**, Çeviren BUCKLEY Ronald, **The Book of the Islamic Market Inspector**, Oxford University Press, Oxford 1999.
- ✓ ERGENC Özer, "*Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*", **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul, 1984,
- ✓ ERGİN Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2003.
- ✓ ERİM Neşe, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Araştırmaları**, C. IV, 1984.
- ✓ ESEN Hüseyin, **İslam'da Suç ve Ceza "İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk"**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006.
- ✓ FORCE Peter, "*A Narrative of a New and Unusual American Imprisonment of Two Presbyterian Ministers*" (1707) in ed. **Tracts and Other Papers Relating to the Origin, Settlement, and Progress of the Colonies in North America**, 4. Vols. (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1963), 4, s. 48.
- ✓ GARDNER William James, **A History of Jamaica from its Discovery by Christopher Columbus to the Year 1872; Including an Account of its Trade and Agriculture; Sketches of the Manners, Habits, and Customs of all Classes of its Inhabitants; and a Narrative of the Progress of Religion and Education in the Island**, Publisher Frank Cass, London, 1971.
- ✓ GEDİKLİ Fethi, "*Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası*", **Osmanlı Hukuku –Makaleler-**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2012(Çevreyi Kirletme Suçu).
- ✓ GELİR ÇELEBİ Azize, **93 Numaralı Mühimme Defteri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008 (93 Numaralı Mühimme Defteri).
- ✓ GEMALMAZ Semih, **Türkiye'de Ölüm Cezası 1920-2000**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2001.
- ✓ GENÇ Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yay, İstanbul 2000
- ✓ GODWIN Katherine, **Pierre Ayrault v. The Society of Jesus: Gallican-robbin Constructions of Paternal Authority on Legal, Political, and Religious Grounds**, Bitirme tezi, University of Michigan, Department of History, Michigan 2008.
- ✓ GÖKBUNAR Bekir, **105 Numaralı Mühimme Defteri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1996 (105 Numaralı Mühimme Defteri)
- ✓ GÖKÇEN Ahmet, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Cezai Müeyyideler**, İstanbul 1989.

- ✓ GÖLCÜKLÜ Feyyaz, **Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar)**, Sevinç Matbaası, 1966.
- ✓ GÖZÜBÜYÜK Abdullah Pulat, **Alman, Fransız, İsviçre ve İtalyan Ceza Kanunları ile Mukayeseli Türk Ceza Kanunu Açıklaması**, C. 1, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.
- ✓ GREENE Jody, "*Public Secrets: Sodomy and the Pillory in the Eighteenth Century and Beyond*" **The Eighteenth Century**, Vol. 44, Texas Tech University; Summer/Fall 2003, No:2-3.
- ✓ GÜLLÜCE Hüseyin, "*Mesnevî'de Temsîlî Anlatım ve Hikâye ve Temsîllerle Kurân Âyetlerinin Açıklanması*", **Erdem**, sayı 50, 2008
- ✓ GÜNALAN Rifat, KEMAL Vildan - ALTINTOP Özlem, AYYILDIZ BAHADIR Hatice, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil**, Haz., İSAM Yayınları, İstanbul 2010 (Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil)
- ✓ GÜNAY Vehbi, "*Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancalı Velî*" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 2, İzmir 2006
- ✓ GÜNDAY Metin, **İdare Hukuku**, İmaj yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 1999.
- ✓ GÜNER Ahmet, "*Mâverdî'nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arka planına Bir Bakış (I)*", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, İzmir 2002.
- ✓ HAFIZOĞULLARI Zeki, **Ceza Normu**, Us-A Yayıncılık, Ankara 1996.
- ✓ HAFIZOĞULLARI Zeki, ÖZEN Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, US-A Yayıncılık, Ankara 2010.
- ✓ HALEBİ İbrahim, **Mültekâl-Ebhur, Mevkufât**, şerheden Mehmed Mevkufati, Sadeleştiren Ahmed Davudoğlu, Doyuran Matbaası, İstanbul 1980.
- ✓ HALL Douglas, **In Miserable Slavery: Thomas Thistlewood in Jamaica, 1750—86**, The Univesity of the West Indies Press, 1999.
- ✓ HASANOV Eldar, "*Yahudi Şeriatinde Recm Cezası*", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 12, 2008.
- ✓ HEYD Uriel, "*Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat*" **AÜİFD**, cilt 26, Ankara (Kanun ve Şeriat).
- ✓ HEYD Uriel, **Studies in Old Otoman Criminal Law**, Clarendon Press, Oxford 1973 (Ottoman Criminal).
- ✓ HURL-EAMON Jennine, "*Female Criminality in the British Courts from the Middle Ages to the Nineteenth Century*", **Journal of Women's History**, Binghamton University, Vol. 21, No:3.
- ✓ İPŞİRLİ Mehmet, "*XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezasıyla İlgili Hükümler*", **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 12, İstanbul 1982.
- ✓ İŞLER Emrullah, **Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- ✓ İZGİ Şuayip, **986 (1578) tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006 (32 Numaralı Mühimme Defteri).

- ✓ JENNİNGS Ronald, “*Kadı, court and Legal Procedure in 17th Century Ottoman Kayseri*”, **Studia Islamica**, sayı 48, 1978.
- ✓ KAFESOĞLU İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- ✓ KANAT Cüneyt, **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza**, Küre Yayınları, İstanbul 2010 (Suç ve Ceza).
- ✓ KANAT Cüneyt, “*Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti’ne İltica Eden Uyratlar*”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 25, İzmir 2000.
- ✓ KARACA Mevlüt, , **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Hisar Yayınevi, İstanbul, bila tarih.
- ✓ KARADENİZ-ÇELEBİCAN Özcan, **Roma Hukuku**, 6. basım AÜHF Yayınları, Ankara 1997.
- ✓ KARAKAŞ DOĞAN Fatma, **Cezanın Amacı ve Hapis Cezası**, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ✓ KARAMAN Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, Cilt1, İstanbul 1987.
- ✓ KARAMAN Hayrettin, **Günlük Hayatımızda Helaller Ve Haramlar**, İz yayıncılık, 10. Baskı, İstanbul 2000.
- ✓ KAYA Süleyman, “*Mahkeme Kayıtlarının Klavuzu: Sakk Mecmuası*”, **Türk Hukuk Tarihi** Sayısı, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, İstanbul 2005.
- ✓ KAYGUSUZ Zülfiye, **10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (1-179) tahlil Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.
- ✓ KAYTAZ Fatma, **88 No’lu Mühimme Defteri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006 (88 No’lu Mühimme Defteri).
- ✓ KESKİN Yusuf Ziya, **Recm Cezası**, Beyan Yayınları, İstanbul 2001.
- ✓ KESKİOĞLU Osman, **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Ankara 1988.
- ✓ KILIÇ Erdem, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde İşkence Yasağı**, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2005.
- ✓ KILIÇ Mustafa, “*Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 14/1, Sivas 2010.
- ✓ KILIÇ Ümit, “*Nişancı Feridun Ahmed Paşa Kanunnâmesi*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 28, Erzurum 2005 (Kanunname)
- ✓ KILINÇ Ahmet, **Kanun-i Esasi’nin İnsan Hakları Yönünden Analizi**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2005.
- ✓ KILINÇ Ahmet, “*Mukayeseli hukuk ve Hukuk Tarihi Açısından Yaptırım Türü Olarak Teşhir*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ongün’e Armağan, C. XI., S.1-2, Ankara 2007(Teşhir).

- ✓ KIZMAZ Zahir, **Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Çukurova Üniversitesi, SBE Dergisi, Aralık 2005, C. 29.
- ✓ KOCA Ferhat, **İslam'a Giriş (Anakonuları Yeni Yaklaşımlar)**, içinde *"İbadet: İnsani Varlığın Anlamı"*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.
- ✓ KOCAOĞLU A. Mehmet, **Anayasa Hukuku**, YÖK Matbaası, Ankara 1998.
- ✓ KOÇ Ümit, **"XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inde Çavuşluk Teşkilatı"**, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, Elazığ 2002.
- ✓ KOÇU Reşat Ekrem, *"Babihümayun"*, **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 4, İstanbul 1960
- ✓ KORTANTAMER Samira, *"Memluk Toplumunda Kadın"*, **TÜRKLER**, Cilt IV, Ankara 2002.
- ✓ KONTBAY Hafize, **İslam Hukukunda Cezalarda Gözetilen Amaçlar Işığında Suçla Mücadele ve Suçluların Islahı**, Ankara Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007
- ✓ KOZAK İbrahim Erol, **Kâdim Dönemler Genel Hukuk Tarihi**, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.
- ✓ KÖSE Aslıhan, **Sultan Tuğrul Bey Devri Hâkimiyet Mücadeleleri (1040–1063)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Ortaçağ bilim dalı Yüksek lisans tezi, Ankara, 2008.
- ✓ KURT Yılmaz, *"I. Ahmed (1603-17) Dönemine Ait Bir Osmanlı Kanunnamesi"*, **BELLETER**, Cilt: XXXI, Sayı: 35, Ankara 2010 (Kanunname).
- ✓ KURT Zeynep, **13 Numaralı ve 1727-1730 Tarihli Mühimme Zeyli Defteri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- ✓ LANGE Christian, **Justice, Punishment and Medieval Muslim Imagination**, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- ✓ LANGE Christian, *"Legal and Cultural Aspects of Ignominious Parading (Tashhir) in Islam"* in **Islamic Law and Society**, C. 14, sayı. 1, 2007.
- ✓ LAQUEUR Thomas W., *"Crowds, Carnivals, and the English State in English Executions, 1604--1868,"* in **The First Modern Society: Essays in English History in Honour of Lawrence Stone**, ed. BEIER A. L., CANNADINE David, and ROSENHEIM James M., Cambridge, 1989.
- ✓ MADEN Mehmet, **Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.
- ✓ MAJNO, **Ceza Kanunu Şerhi Türk ve İtalyan Ceza Kanunları**, Yargıtay Yayınları no: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.
- ✓ MANTRAN Robert, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, C. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, TTK Yayınları, IV. Dizi, Sayı 12, Ankara 1990.
- ✓ MASUR Louis P., **Rites of Execution: Capital Punishment and the Transformation of American Culture, 1776—1865**, New York, 1989.
- ✓ MCGOWEN Randall, *"The Body and Punishment in Eighteenth-Century England,"* **Journal of Modern History** 59, no. 4, 1987.

- ✓ MCLYNN Frank, **Crime and Punishment in Eighteenth-Century England**, London and New York, 1989.
- ✓ MENEKŞE Ömer, **XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998
- ✓ MENEKŞE Ömer, “*Osmanlı’da Zina Cezası Olarak Recm*”, **Marife**, Yıl:3, Sayı:3, 2003.
- ✓ MONTAGU Lady, **Şark Mektupları**.
- ✓ MUMCU Ahmet, **Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl**, Phoenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007(Siyaseten Katl).
- ✓ MUMCU Ahmet, **Divan-ı Hümayun**, Phoenix Yayınları, 3’üncü baskı, Ankara 2007 (Divan-ı Hümayun).
- ✓ MUTAF Abdülmecit, “*Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı’da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar*”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı ¾, Yaz 2008.
- ✓ NASH David, “*Analyzing The History of Religious Crime. Models of “Passive” and “Active” Blasphemy Since The Medieval Period*”, **Oxfords Brookes Universty, Journal of Social History**, published by Thomson Gale, 2007.
- ✓ NİZAMÜ’L-MÜLK, **Siyâset-nâme**, Haz. KÖYMEN Mehmet Altay, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTKY, Ankara 1999.
- ✓ OKANDAN Recai Galip, **Umumi Hukuk Tarihi Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1951.
- ✓ ONGAN Halit, **Ankara’nın İki Numaralı Şer’iye Sicili**, TTKY, Ankara 1974.
- ✓ ORTAYLI İlber, “*Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme*”, **Bülent Nuri Esen’e Armağan**, Ankara 1977(Mahkeme).
- ✓ ÖRSTEN Seda, **Osmanlı Hukukunda Fetva**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- ✓ ÖZAY İlhan, **İdari Yaptırımlar**, İstanbul 1985.
- ✓ ÖZCAN Arzu, **Memluk Devletinde Merkez Teşkilatı**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.
- ✓ ÖZDEMİR Mehmet Nadir, “*Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler*”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 24, Güz 2008.
- ✓ ÖZER Atilla, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- ✓ ÖZGENÇ İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007 Bu esere yapılan atıflarda kısaltma eserin kaçınıcı baskısı olduğuna göre düzenlenmiştir. Örneğin 4’üncü baskının 100’üncü sayfasına atıf yapılıyorsa Özgenç, **4. Baskı**, s. 100 yazılmıştır.)
- ✓ ÖZKORKUT Nevin Ünal, “*İslam Ceza Hukukunda Kadın*”, **AÜHFD**, C.: 56, Sayı: 2, Ankara 2007 (Kadın).

- ✓ ÖZKORKUT Nevin Ünal, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009.
- ✓ ÖZTÜRK Nejat, **Türk Ceza Kanunu Şerhi ve Tatbikatı**, Birinci Cilt, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1966.
- ✓ ÖZYETGİN A. Melek, “*Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar*”, **Belleten**, C. LXXV, sayı 22.
- ✓ ÖZTÜRK Bahri, ERDEM Mustafa R., ÖZBEK Veli Özer, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri**, 4. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998.
- ✓ PAŞAZADE Orhan, **9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570) Özet Transkripsiyon ve Değerlendirme**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul, 2006 (9 Numaralı Mühimme Defteri).
- ✓ PATON Diana, “*Punishment, Crime, and the Bodies of Slaves in Eighteenth-Century Jamaica*”, **Journal of Social History** 34.4 (2001).
- ✓ PEKCAN Ali, “*Son Dönem Hanedi Fakihlerinden İbn Nüceym’in (970/1563) Fıkhi Risalelerinin Tanıtımı Ve Rüşvet Risalesi’nin Çevirisi*”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 3, Konya 2004
- ✓ PETERS Rudolph, **Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to Twenty-First Century**, Cambridge University Press, 2007.
- ✓ PRATT Samuel, **The Regulating Silver Coin, Made Practicable and Easie, to the Government and Subject**, London 1696, printed for Henry Bonwick.
- ✓ PUHALA Selami, YÜCEL Yaşar, **I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları**, TTKY, Ankara 1988.
- ✓ RECEP Fuat, ATAY Sabri, KILIÇ Hüseyin, KARACA Yılmaz, EROL Rasim, KAHRİMAN Salih, **İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil**, İSAM Yayınları İstanbul 2010.
- ✓ REFİK Ahmet, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, Devlet Basımevi, 2’inci Baskı, İstanbul 1935.
- ✓ RİASANOWSKY A., “*Moğol Hukuku*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Çev. SERDENGECİ Edip, Cilt 5, İstanbul 1939.
- ✓ SAĞLIK Muzaffer, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşuna Dair Meseleler**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- ✓ SAK İzzet, **10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2003(10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili).
- ✓ SAKARYA İhsan, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Askerî Tarih Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.
- ✓ SAMİ Şemseddin, **Kamus-ı Türki Osmanlıca-Osmanlıca Sözlük**, İkdam Matbaası, “teşhir” kelimesi, Dersa’adet (İstanbul), 1317 (1901).
- ✓ SAYDAM Abdullah, “*Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usulü*”, Tarih ve Toplum, S. 164, 1997.

- ✓ SCHACHT Joseph, **An Introduction to Islamic Law**, Oxford University Press, Oxford 1982.
- ✓ SCHACHT Joseph, “İslam Hukukuna Sosyolojik Bakış”, Çeviren Bülent Uçar, Hakkı Arslan, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, Konya 2010.
- ✓ SERAHSİ Şemsü’l-elmme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed (1009-1090), **Mebsût**, Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008.
- ✓ SEVİĞ Vasfi Raşit, “Engisizyon Muhakeme Usulünün Tedvin Devri”, **AÜHFD**, Cilt 15, Sayı 1, Ankara 1958.
- ✓ SEVİM Ali, “Cimri Olayı Hakkında birkaç not”, **Belleten**, C. 25, sayı: 97, Ankara 1961.
- ✓ SİZER Michael Alan, **Making Revolution Medieval: Revolt and Politicak Culture in Late Medieval Paris**, University of Minnesota, Dissertation (Doktora Tezi), Minnesota 2007.
- ✓ SEYDÎŞEHRÎ Mahmud Es’ad b. Emîn, **Hukuk İlmi Tarihi**, Daru’l-Funûn Hukuk Fakültesi Müderrislerinden, Isparta Mebusu, İstanbul – Matbaa-i Amire, 1332.
- ✓ ŞAFAK Ali, **Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1977 (Mezheplerarası).
- ✓ ŞEN Murat, “Önceki Hukukumuzda Şahitliğin Tanımı Şartları ve Nisabı” Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, sayı 1 (Şahitlik Tanımı).
- ✓ ŞEN Murat, “Şahitliğin Geçerlilik Şartlarının Önceki Hukukumuzdaki Düzenleniş Biçimi” Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. III, sayı:1 (Şahitliğin Geçerlik Şartı)
- ✓ ŞENTOP Mustafa, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 2004 (Ceza Hukuku).
- ✓ ŞENTOP Mustafa, “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”, **Türk Hukuk Tarihi** Sayısı, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2005.
- ✓ SCHWARZ Philip J., “Slaves and Capital Punishment in Virginia,” in **Slave Laws in Virginia**, Athens, Georgia 1996.
- ✓ SMITH Barbara Clark, “Beyond the Vote The Limits of Deference in Colonial Politics”, **Early American Studies**, University of Pennsylvania Press, Fall 2005 (Beyond the Vote)
- ✓ SMITH Greg T., “Civilized People Don’t Want to See That Sort of Thing: The Decline of Public Physical Punishment in London, 1760-1840,” in Carolyn Stange, Ed. **Qualities of Mercy: Justice Punishment, and Discretion**, University of Briths Colombia Press, Vancouver 1996 (Civilized People)
- ✓ SOYASLAN Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara 1998.
- ✓ SÖNMEZ Ali, “Zabtiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, **AÜDTÇF Tarih Bölümü Dergisi**, C. 25, sayı 39.
- ✓ SPIERENBURG Petrus Cornelis, **The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial**

- Metropolis to the European Experience**, Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- ✓ SPIERENBURG Peter, "The Body and the State: Early Modern Europe," in **The Oxford History of the Prison, The Practice of Punishment in Western Society**, Edited by Norval Morris and David J. Rothman, Oxford University Press, 1995,
 - ✓ STEWART John, **A View of the Past and Present State of the Island of Jamaica; with Remarks on the Moral and Physical Condition of the Slaves, and on the Abolition of Slavery in the Colonies**, published by Oliver & Boyd, Tweeddale-House and G. & W.B. Whittaker, London, Edinburgh 1823.
 - ✓ STILLMAN Yedida Kalfon, **Arap Dress from the down of Islam to Modern Times: A short history**, Koninklijke Brill NV, 2003 Hollanda.
 - ✓ ŞAFAK Ali, **Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1977.
 - ✓ TANER Engin, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Grafik Tasarım, Ankara 2009.
 - ✓ TAYLOR Ian, WALTON Paul, YOUNG Jock, **The New Criminology For a social Theoriy of Deviance**, Routledge & Kegan Paul plc, 1973, Taylor & Francis e-Library, 2003.
 - ✓ TEKİN Yaşar, **Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları**, Marmara Üniversitesi, SBE, İslam Hukuku Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
 - ✓ TEZİÇ Erdoğan, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul 1998.
 - ✓ TOPÇUOĞLU Hâmide, "*Eski İsrail Hukukun menşei, hususiyetleri ve Hamurabi kanunu ile olan münasebetleri*" **AÜHFD**, cilt5, sayı 1, Ankara 1948.
 - ✓ TOROSLU Haluk, **Ceza Müeyyidesi**, Savaş Yayınları, Ankara 2010.
 - ✓ TOSUN Mebrure, YALVAÇ Kadriye, **Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı**, TTKY, Ankara 1975.
 - ✓ TURAN Ali, **7 Numaralı Kısas Defteri**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.
 - ✓ TURAN Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, 8'inci Baskı, İstanbul 2003(Selçuklular).
 - ✓ TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, Ankara 2004 (Türkiye Tarihi).
 - ✓ UDEH Abdulkadir, **Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk**, Tercüme Ali Şafak, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990 (Bu eserin kısaltmaları cilt sayısına göre yapılmıştır. Ör. C. II).
 - ✓ ULUÇAY M. Çağatay, "*Sürgünler*", **Bellekten**, C. XV, S. 60, TTKY, Ankara 1951
 - ✓ UYSAL Abdullah, **Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hıref)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
 - ✓ UYSAL Osman, "*XIX. Yüzyılda Osmanlı'da İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi*", Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Karesi Tarih Kulübü Bülteni, 2007/1.

- ✓ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTKY, Ankara 1988.
- ✓ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal**, 4. Baskı, Ankara 1988.
- ✓ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları**, Cilt I, TTKY, Ankara 1988.
- ✓ ÜÇÖK Coşkun, MUMCU Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.
- ✓ ÜÇÖK Coşkun, "*Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler*", **AÜHFD**, C.3, Sayı: 2, Ankara 1946 (Bu makalenin devamı aynı derginin bir sonraki cildindedir. Biz makaleyi bir bütün olarak değerlendirdiğimiz için şu şekilde bir kısaltma yaptık: Aykırı Hükümler).
- ✓ YAVUZ Yunus Vehbi, KARAGÖZ İsmail, **İslam'a Giriş(Gençliğin İslam Bilgisi)**, içinde "*Allah'a Karşı Görevler*", Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.
- ✓ YAZICI Seyfettin, **Temel Dini Bilgiler**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007.
- ✓ YEDİYILDIZ Asım, **Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat**, Arasta Yayınları, Bursa 2003.
- ✓ YEĞİN Abdullah, BADILLI Abdulkadir, HEKİMOĞLU İsmail, ÇALIM İlham, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat**, "teşhir" kelimesi, Türkiye Dayanışma ve Kalkınma Vakfı Basım ve Yayım, İstanbul 1985.
- ✓ YILDIRIM Ali, **Darağacında Kan Sesleri Bir Celladın Anıları**, Akyıldız Yayınları, 2'inci baskı, Ankara 2000.
- ✓ YILDIZ Kenan, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil**, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- ✓ YILDIZ Murat, **92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005 (92 Numaralı Mühimme Defteri)
- ✓ YILDIZ Kemal, Tayip Nacar, "*Mira'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları*", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya 2012.
- ✓ YILMAZ Metin, **İslâm Şurta Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2003.
- ✓ YILMAZ Metin, "*Hız. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Bekçilik/Özel Koruma*", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 17, Samsun 2004(Bekçilik)
- ✓ YILMAZ Metin, "*İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevi Örneği)*", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 8, sayı 4, 2008 (İşkence).
- ✓ YÜCE Oğuzhan, **59 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007 (59 Numaralı Mühimme Defteri).
- ✓ YÜCEL Mustafa Tören, **Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 126, 4'üncü baskı, Ankara 2007.

- ✓ YÜCEL Yaşar, **Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'âr Defteri (1640 Tarihli)**, TTK Basımevi, Ankara 1992.
- ✓ ZARİNEBAF Fariba, **Crime & Punishment in Istanbul 1700-1800**, University of California Press, Berkley, London, Los Angeles, 2010.
- ✓ ZİLFİ Madeline C., **Women and Slavery in the Late Ottoman Empire**, Cambridge Universty Press, USA 2010.
- ✓ WENNERLİND Carl, *"The Death Penalty as Monetary Policy: The Practice and Punishment of Monetary Crime, 1690-1830"*, **History of Political Economy** 36:1 Duke University Press, 2004.
- ✓ WILF Steven, *"Imagining Justice: Aesthetics and Public Executions in Late Eighteenth-Century England,"* **Yale Journal of Law and the Humanities** 5, no. 1 (1993).
- ✓ 09 Kasım 2000 tarihli Hürriyet gazetesi.
- ✓ 14 Nisan 1780 tarihli The Morning Post gazetesi.

II. İnternet Kaynakları

- ✓ AKAY Akif, **Büyük Fakih Şemsü'l-Eimme Serahsi Ve Fıkıhçılığı**, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/buyuk-fakih-semsul-eimme-serahsi-ve-fikihciligi> e.t.: 19/11/2012.
- ✓ AKŞİT Cevat, **Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed B. Ahmed Ebu Sehl es-Serahsi ve Kitabı'l-Mebhut'u Üzerine Notlar**, http://www.gayevakfi.org/MCA_Mebhut_Makale.pdf e.t.: 19.11.2012.
- ✓ ARİFOĞLU Murat, **Osmanlı'da Cellatlar**, http://www.sabah.com.tr/fotohaber/yasam/cellat_mezarlighi?tc=39&album_id=29211&page=1 e.t.: 30.01.12.
- ✓ ATTASH Abdul Malik Bin, <http://www.ismaili.net/hero/hero15.html> e.t.: 02.01.12.
- ✓ BAŞVEREN Ali Haydar, **Alevi Sunni Sürtüşmesinin İç yüzü**, <http://www.angelfire.com/al4/haydar/Alev3.buveyhi.html> e.t.: 02.01.12.
- ✓ BİLMEN Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, <http://www.tahavi.com/tefsir/024a.html> e.t.: 12.12.2012.
- ✓ ÇULUK Sinan, **"Yasakçı'dan Kavas'a"**, <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/yasakcidan-kavasa.html> e.t.: 06.07.2012.
- ✓ DEFEO Daniel, <http://www.bartleby.com/27/12.html> e.t.: 25.09.2011.
- ✓ EKİNCİ Ekrem Buğra, **İslam Hukuk Tarihi**, <http://www.ekrembuagraekinci.com/pdfs/İslamhukuktarihi.pdf> e.t.: 19.11.2012.
- ✓ www.ekrembuagraekinci.com e.t.: 09.01.12
- ✓ ESED Muhammed, **Türkçe Kuran-ı Kerim ve Tefsiri**, http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=31&sid=24 e.t.: 12.12.2012.
- ✓ EL-MUHEYMİD Ali b. Salih "el-Karahâniyyûn ve Cühûdühüm fî Neşri'l-İslâmî" Mecelletü Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyyi dergisi, Riyad Safer 1417, sayı: 16) 273-318 *"Karahânlılar Ve İslâm'ın Yayılmasındaki Katkıları"* Çeviri: AKSU Ali, **Cumhuriyet Üniversitesi**

- İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt5 Sayı1, Sivas 2001.
<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/298.pdf> e.t.: 04.01.12.
- ✓ EYİCİL Ahmet, “Zeytun Ermenilerinin Nakli ve Fındıcak İsyanı”,
Makaleler, Kahramanmaraş 2009,
<http://www.kahramanmaras.gov.tr/all/slides/makaleler/makaleler.pdf> e.t.:
 13.02.12.
 - ✓ FISHER, W.B.; JACKSON, P.; LOCKHART, L.; BOYLE, J.A. : **The Cambridge History of Iran**, p. 55’den aktaran
http://en.wikipedia.org/wiki/Isfahan#cite_note-3 e.t.: 14.02.12.
 - ✓ FORKIN Thomas Carney, “Oure Citee”: *Illegality and Criminality in Fourteenth-Century London* Lady Margaret Hall, Oxford Universty,
Essays in Medieval Studies 24 2007, Illinois Medieval Association.
 Published electronically by Project Muse at <http://muse.jhu.edu>
 - ✓ GAYRETLİ Mehmet, “1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir kısmıyla İlgili Değerlendirmeler”; e-akademi dergisi, Sayı 106, Aralık 2010,
<http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf> e.t.: 24.11.2012.
 - ✓ GREEK Cecil, E., <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/lemert.htm>
 e.t.: 15.06.2012.
 - ✓ GÖZLER Kemal, **Kanun-u Esasi**,
<http://www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm> e.t.: 23.01.2013.
 - ✓ HAFIZOĞULLARI Zeki, **Türk Ceza Hukuku Ders Notları**,
<http://www.zekihafizogullari.com/CezaHukuku%20Ders%20Notlari.pdf>
 e.t.: 21.06.2012 (Ders Notları)
 - ✓ HAZMA Feras Çev. Tafsir al-Jalalayn, ,
<http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=0&tTafsirNo=74&tSoraNo=24&tAyahNo=2&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=2> e.t.:
 12.12.2012
 - ✓ HOLMBERG Tom (Çev.), **The Penal Code of France**, Trasnlated into English, London, H. Butterwoth, 1819; http://www.napoleon-series.org/research/government/france/penalcode/c_penalcode.html
 - ✓ KARAMAN Hayrettin, **Günlük Hayatımızda Helaller Ve Haramlar**
<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0258.htm> e.t.: 18.01.12.
 - ✓ KARAMAN Hayrettin, ÇAĞIRICI Mustafa, DÖNMEZ İ. Kafi, GÜMÜŞ Sadrettin, **Kur’an Yolu Tefsiri**, <http://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir.html> e.t.:
 11.12.2012.
 - ✓ KELEŞ Ahmet, “Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği ‘Recm Cezası’ Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış ”,
http://www.ahmet-keles.com/akademik/makaleler/Recm_rivayetleri.pdf
 e.t.:22.02.12KUTUP Seyyid, **Fızılal’ıl Kur’an**, http://www.enfal.de/Kuran-Tevsiri/Kuran_Tefsiri.htm e.t.: 12.12.2012.
 - ✓ **Quran** Tafsir,
http://www.qtafsir.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2446&Itemid=79 e.t.: 12.12.2012.

- ✓ MAHMUT Kaşgarlı, **Divan-ı Lügati't Türk**, TDK, C. 1. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadqubiligmustafakacalin.pdf> e.t.: 04.01.2013.
- ✓ MAUDUDİ Sayyid Abul Ala, **Tafhim al-Qur'an**, <http://www.englishtafsir.com/Quran/24/index.html#sdfootnote4sym> e.t.: 12.12.12.
- ✓ MİHR İmam İskender Ali, http://www.kuranteftiri.com/kuran_tefsiri/nur/nur_suresi_tefsiri.aspx?ayet=2 e.t.: 12.12.2012.
- ✓ ÖZCAN Mustafa, "Otrar, New York ve Bağdat" <http://www.haberayna.com/haberdetay.asp?Newsid=85196> e.t.: 24.01.12.
- ✓ PIÇAKLAR Orhan, "Kilise Babaları", http://www.incilturk.com/Calvinizim/policarp_kilise_babalari_tarihi.htm e.t.: 26.03.2013
- ✓ SOLAK İbrahim, **XVI. Asırda Maraş Kazası'dan** aktaran <http://www.turktoresi.com/viewtopic.php?f=18&t=601> e.t.: 26.02.12.
- ✓ TANSU Hasan Aydın, **Cengizhan'ın Büyük Yasası**, http://www.inisiyatif.net/kultur/document/yasa_cengizhan.asp e.t.: 05.01.2013
- ✓ VOGEL Frank E., "Salb", **Encyclopedia of Islam 2**, C. VIII, Leyden 1995 http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/salb-SIM_6530?s.num=0&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islam-2&s.q=SALB e.t.: 04.01.2013.
- ✓ YAĞCI Cengiz, "Müsle" http://www.sevde.de/İslam_Ans/M/M3/60.htm e.t.: 04.01.2013.
- ✓ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kuran'ı Kerim Tefsiri**, <http://www.kuranikerim.com/telmalili/nur.htm> e.t.: 12.12.2012.
- ✓ YETİK Zübeyir, **Aforoz**, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/a/003.htm> e.t.: 10.01.12.
- ✓ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fdb2a167570f4.34798709 e.t.: 06.06.2012.
- ✓ <http://en.wiktionary.org/wiki/tongue-boring> e.t.: 18.09.2011.
- ✓ <http://en.wikipedia.org/wiki/Pranger> e.t.: 25.02.2009.
- ✓ <http://www.flmnh.ufl.edu/caribarch/ceiba.htm> e.t.: 14.10.2011.
- ✓ http://tr.wikipedia.org/wiki/Nas%C4%B1r_Muhammed_bin_Kalavun e.t.: 16.02.12.
- ✓ http://www.ideayayinevi.com/anasayfa_Bilimler/ulug_bey/Ulug_Bey.htm e.t.: 17.02.12.
- ✓ <http://m.friendfeed-media.com/e77a8caac64a601b7dbad3fa263e70ec4da8b265> e.t.: 04.01.2013
- ✓ <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Guncel/Turkiye-tarihinden-idam-notlari-193409.html> e.t.: 05.02.12.
- ✓ <http://www.tukoder.org.tr/index.php?a=174> e.t.: 14.01.12.
- ✓ <http://www.thsk.gov.tr/tr/index.php/haberler/264-damacana-sulari-hakkinda-basin-aciklamasi> e.t.: 05.02.2013.

- ✓ <http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/703/2296/toplum-sagligini-tehdit-eden-urunleri-acikliyoruz.html> e.t.: 05.02.2013.
- ✓ <http://www.ahaber.com.tr/Ekonomi/2012/12/17/bakanlik-ilanla-teshir-etti> e.t.: 05.02.2013.
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/Spin_doctor e.t.: 1.11.2011.
- ✓ <http://en.wikipedia.org/wiki/Dissenter> e.t.: 1.11.2011.
- ✓ <http://en.wiktionary.org/wiki/tongue-boring> e.t.: 18.09.2011
- ✓ http://www.ledburyportal.co.uk/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=2352%3Acommon-scold-a-goomstool&catid=207%3Ahistory&Itemid=128
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011.
- ✓ http://www.legendarydartmoor.co.uk/cucking_stool.htm e.t.: 19.09.2011
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011
- ✓ <http://www.worldwidewords.org/weirdwords/ww-cuc1.htm> e.t.: 19.09.2011.
- ✓ <http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/10215-sozluk-BURNUS-anlam.html> e.t.: 04.01.12.
- ✓ <http://www.textile-welten.de/textilien/details/burnus/> e.t.: 04.01.12.
- ✓ <http://www.halukakcam.com/Bayraklar/kafkasya.htm> e.t.: 25.01.12.
- ✓ http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCK_Sel%C3%A7uklu_Devleti e.t.: 01.01.12.
- ✓ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> e.t.: 31.07.2012.
- ✓ <http://www.thefreedictionary.com/cutpurses> e.t.: 03.08.2012.
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/French_Penal_Code_of_1791 e.t.: 24.11.2012
- ✓ <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=130446> 24.11.2012.
- ✓ <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=130446> 24.11.2012.
- ✓ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1333754/cucking-and-ducking-stools> e.t.: 19.11.2011.
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool e.t.: 19.09.2011.
- ✓ http://www.billcasselman.com/panopticon_of_rarities/five_cuckingstool.htm e.t. ve http://en.wikipedia.org/wiki/Cucking_stool#cite_note-0 e.t.: 19.09.2011
- ✓ <http://www.tarihimiz.net/v3/Haberler/Tarih/OTRAR-FACIASI.html> e.t.: 24.01.12.
- ✓ <http://www.haberler.com/akSaray-da-gupegunduz-gasp-4019012-haberi/> e.t.: 12.11.2012.
- ✓ Anayasa Mahkemesinin 1986/5 esas, 1987/7 karar ve 19.3.1987 günlü kararı;
<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1987/K1987-07.htm> e.t.: 25.02.2009.
- ✓ [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(vsui0u45gwc1o245ukjl4xqi\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-28-721a](http://www.legislature.mi.gov/(S(vsui0u45gwc1o245ukjl4xqi))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-28-721a) e.t.: 23.02.2009.
- ✓ <http://www.meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009.

- ✓ <http://sexoffender.chicagopolice.org/> ve <http://www.mipsor.state.mi.us/>
e.t.: 25.02.2009
- ✓ <http://www.meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.:
23.02.2009.
- ✓ California Penal Code <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?code=pen&codebody=&hits=20> e.t.: 23.02.2009.
- ✓ <http://meganslaw.ca.gov/registration/offenses.aspx?lang=ENGLISH> e.t.:
23.02.2009.
- ✓ <http://meganslaw.ca.gov/sexreg.aspx?lang=ENGLISH> e.t.: 23.02.2009.
- ✓ <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=tyrer%20%7C%20%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=19598877&skin=hudoc-en> e.t.: 23.02.2009.
- ✓ <http://www.tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=te%c5%9fhir> e.t.: 25.02.2009.
- ✓ <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=pillory> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=pillory> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://tureng.com/search/pillory> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ http://en.wikipedia.org/wiki/Public_humiliation e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://tureng.com/search/public> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://tureng.com/search/humiliation> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=humiliation> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=humiliation> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://tureng.com/search/ignominious>,
<http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=ignominious>,
<http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=ignominious> e.t.:
28.12.2011.
- ✓ <http://tureng.com/search/parade>,
<http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&word=parading>,
<http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=parade> e.t.: 28.12.2011.
- ✓ <http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/53548-sozluk-TAHMIM-anlam.html> e.t.: 10.01.12.
- ✓ <http://www.jewfaq.org/halakhah.htm> ve
<http://en.wikipedia.org/wiki/Halakha> e.t.: 07.01.12.
- ✓ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mi%C5%9Fna> e.t.: 07.01.12.
- ✓ http://hinduism.about.com/od/scripturesepics/a/laws_of_manu.htm e.t.:
11.02.12.
- ✓ <http://www.hindubooks.org/manusmriti.pdf> 11.02.12.
- ✓ <http://en.wikipedia.org/wiki/Nezikin> e.t.: 07.01.12.
- ✓ <http://bibleonline.ru/bible/tur/05/25/> e.t.: 07.01.12.
- ✓ <http://bibleonline.ru/bible/tur/05/21/> e.t.: 07.01.12.
- ✓ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kanon_hukuku e.t.: 09.01.12.
- ✓ <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/aforoz> e.t.: 10.01.12.
- ✓ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aforoz> e.t.: 10.01.12.
- ✓ <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dy/DiniBilgilerDetay.aspx?ID=698> e.t.:
10.01.12.
- ✓ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P4Z.HTM e.t.: 12.01.12.
- ✓ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P4U.HTM e.t.:12.01.12.

- ✓ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P4X.HTM#6.1.0.4.1.0.1331
e.t.: 12.01.12.
- ✓ <http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=22988.0>
- ✓ <http://isaacmmcphee.suite101.com/the-bertillonage-system-a52065> ve
- ✓ <http://www.nlm.nih.gov/visibleproofs/galleries/biographies/bertillon.html>
e.t.: 19.01.12.
- ✓ http://www.nlm.nih.gov/visibleproofs/education/measure/ii_c_102.pdf e.t.:
19.01.12.
- ✓ <http://www.flickr.com/photos/44841559@N03/6441471943/> e.t.:
28.02.2013.

III. Arşiv Kaynakları

A. Tamamından Yararlanılan Vesikalar

- ✓ BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 39, Gömlek No:3733.
- ✓ BOA, AE.III. AHMED, 3783.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 60.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 67.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 69.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 47.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 109, Gömlek No: 33.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 135, Gömlek No: 86.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 136, Gömlek No: 7.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 280, Gömlek No: 98.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 175, Gömlek No: 27.
- ✓ BOA, A.MKT.MHM. Dosya No: 403, Gömlek No: 12.
- ✓ BOA, BEO, Dosya No: 2215, Gömlek No: 166083
- ✓ BOA, C. DH. Dosya No:74, Gömlek No: 3655.
- ✓ BOA, C. MF. 436.
- ✓ BOA, C. ZBT, Dosya No: 4, Gömlek No: 184.
- ✓ BOA, C. ZBT, 170.
- ✓ BOA, DH.EUM.VRK, Dosya No: 21, Gömlek No: 48.
- ✓ BOA, DH. MTV, Dosya No: 22-1, Gömlek No: 45.
- ✓ BOA, DH. MKT, Dosya No: 1896, Gömlek No: 75.
- ✓ BOA, DH. H. Dosya No: 25-1, Gömlek No: 9.
- ✓ BOA, DH. MKT, Dosya No: 1979, Gömlek No: 8
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 184, Gömlek No: 8547.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 1450, Gömlek No: 12.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 1313, Gömlek No: 51139
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 500, Gömlek No: 24498.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 902, Gömlek No: 39626A.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 496, Gömlek No: 24325.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 1412, Gömlek No:57482.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 1558, Gömlek No:1
- ✓ BOA, HR. İM, Dosya No: 79, Gömlek No: 65.
- ✓ BOA, HR. HŞ.İŞO, Dosya No: 3, Gömlek No: 14
- ✓ BOA, MKT, Dosya No: 1924, Gömlek No: 25

- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 410, Gömlek No: 67.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 615, Gömlek No: 65.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 106.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 566, Gömlek No:59.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 596, Gömlek No:59.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 597, Gömlek No: 62.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 698, Gömlek No: 51.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 761, Gömlek No: 57.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 785, Gömlek No: 8.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 687, Gömlek No: 2.
- ✓ BOA, İ.DUİT, Dosya No: 78, Gömlek No: 41
- ✓ BOA, TFR.I. ŞKT, Dosya No: 78, Gömlek No: 7780.
- ✓ BOA, TFR.I. UM, Dosya No: 9, Gömlek No: 820
- ✓ BOA, Y.EE, Dosya No: 31, Gömlek No: 24.
- ✓ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri
- ✓ BOA, 71 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 85 Numaralı Mühimme Defteri.
- ✓ BOA, 89 Numaralı Mühime Defteri.
- ✓ Milli Kütüphane, Emniyet-i Umumiye Dairesi, Polis Mecmuası, 1. Cilt, 5. Sayı, 1962 SA 57.
- ✓ Milli Kütüphane, Emniyet-i Umumiye Dairesi, Polis Mecmuası, 1. Cilt, 1. Sayı, Yer Numarası: 1962 SA 57, Temmuz 1329.
- ✓ Milli Kütüphane, Emniyet-i Umumiye Dairesi, Polis Mecmuası, 1. Cilt, 25. Sayı, Yer Numarası 1962 SA 57.
- ✓ TBMM Kanunlar Dergisi cilt: 4, Resmi Gazete 13.03.1926 No: 320.
- ✓ TBMM sıra sayısı 982, Ceza ve İnfaz Kanunu tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/850), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi 18.05.1965 tarih ve 71-122/2128 sayılı yazısı.

B. Özetlerinden Yararlanılan Vesikalar

- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 123, Gömlek No: 48.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 136, Gömlek No: 3.
- ✓ BOA, A.MKT. MVL Fonu, Dosya No: 11, Gömlek No: 17.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 18, Gömlek No: 95.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 16, Gömlek No: 77.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 36, Gömlek No: 90.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 40, Gömlek No: 88.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 46, Gömlek No: 57.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 66
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 118, Gömlek No: 68.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 59, Gömlek No: 58
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 58, Gömlek No: 22.

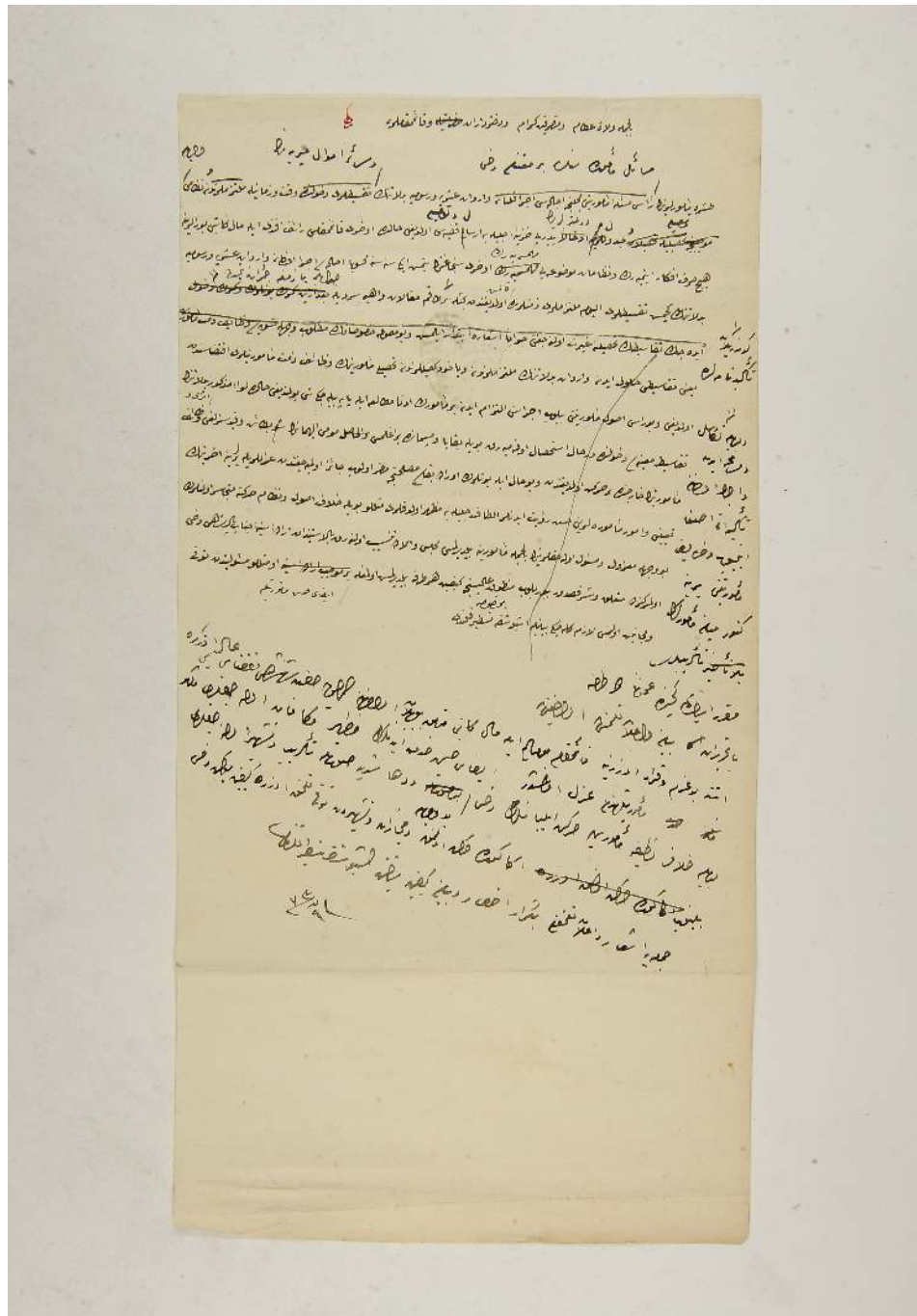
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 115, Gömlek No: 51.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 59, Gömlek No: 47.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 135, Gömlek No: 37.
- ✓ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 136, Gömlek No: 4.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 118, Gömlek No: 63.
- ✓ BOA, A.MKT. NZD, Gömlek No: 15, Dosya No: 22.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 36, Gömlek No: 89.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya no: 80, Gömlek no: 68.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 79, Gömlek No: 48.
- ✓ BOA, A.MKT.MHM, Dosya No: 403, Gömlek no: 12.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 535, Gömlek No: 55.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 498, Gömlek No: 70.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 507, Gömlek No: 32.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 529, Gömlek No: 20.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 290, Gömlek No: 49.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 281, Gömlek No: 49.
- ✓ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 36, Gömlek No: 89.
- ✓ BOA, A.MKT, Dosya No: 117, Gömlek No: 75.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 280, Gömlek No: 98'
- ✓ BOA, A.MKT, Dosya No: 140, Gömlek No: 21.
- ✓ BOA, A.MKT, Dosya No: 52, Gömlek No: 41.
- ✓ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 416, Gömlek No: 52.
- ✓ BOA, AE.SAMD.III, Dosya no: 211, Gömlek No: 20383.
- ✓ BOA, BEO, Dosya No: 3676, Gömlek No: 275674.
- ✓ BOA, BEO, Dosya No: 1233, Gömlek 92401.
- ✓ BOA, C.ADL, Dosya No: 22, Gömlek No: 1326.
- ✓ BOA, C.ASK, Dosya No: 843, Gömlek No: 36028.
- ✓ BOA, C. BLD, Dosya No: 129, Gömlek No: 6437,
- ✓ BOA, C.DH, Dosya No: 15, Gömlek No: 731.
- ✓ BOA, C.DH, Dosya No: 243, Gömlek No: 12116.
- ✓ BOA, C.DH, Dosya No: 167, Gömlek No: 8310.
- ✓ BOA, C.ZB, Dosya No: 48, Gömlek No: 2376.
- ✓ BOA, DH.EUM.PMC, Dosya no:8, Gömlek No: 2
- ✓ BOA, DH.EUM.AYŞ, Dosya No: 42, Gömlek No: 15.
- ✓ BOA, DH.EUM.AYŞ, Dosya No: 56, Gömlek No: 89.
- ✓ BOA, DH.EUM,4.ŞB, Dosya No: 49, Gömlek No: 41.
- ✓ BOA, DH.EUM.PMC, Dosya No: 4, Gömlek No: 22.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No: 1435, Gömlek No: 7.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No: 1896 Gömlek No: 75.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No: 1172, Gömlek No: 25.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No: 1548, Gömlek No: 48.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No: 2651, Gömlek No: 68.
- ✓ BOA, DH.MKT, Dosya No 1896, Gömlek No: 75.
- ✓ BOA, EV, Gömlek No: 17063
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 494, Gömlek No: 24279.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 1422, Gömlek No: 58139.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 268, Gömlek No: 15612.

- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 266, Gömlek No: 15434
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 200, Gömlek No:10151.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 15, Gömlek No: 647.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 256, Gömlek No: 14693.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 495, Gömlek No: 24288.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 507, Gömlek No: 24923.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No:507, Gömlek No: 24921.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No:1404, Gömlek No: 56837.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 272, Gömlek No: 15941
- ✓ BOA, HAT, Dosya No:183, Gömlek No: 8456.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No:1402, Gömlek no: 56606.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No:403, Gömlek No: 21139,
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 666, Gömlek No: 32388.
- ✓ BOA, HAT, Dosya No: 195, Gömlek No: 9720.
- ✓ BOA, HMŞ.İŞO, Dosya No: 2, Gömlek No: 14.
- ✓ BOA, HR.MKT, Dosya No: 167, Gömlek No: 58.
- ✓ BOA, İ.DH, Dosya No: 1115, Gömlek No: 87257.
- ✓ BOA, İE.DH, Dosya No: 32, Gömlek No: 2848.
- ✓ BOA, İ.MVL, Dosya No: 35, Gömlek No: 639.
- ✓ BOA, İ.MVL, Dosya No: 19, Gömlek No: 293.
- ✓ BOA, İ.MVL, Dosya No: 39, Gömlek No: 730.
- ✓ BOA, İ.MVL, Dosya No: 59, Gömlek No: 1119.
- ✓ BOA, İ.MSM, Dosya No: 6, Gömlek No: 104.
- ✓ BOA, İ.MVL, Dosya No:39, Gömlek No: 730.
- ✓ BOA, MKT.MHM, Dosya No: 403, Gömlek no: 12.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No:72, Gömlek No:55
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 57, Gömlek No: 22
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 608, Gömlek No: 66.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 608, Gömlek No: 67.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 6.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 19.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 15.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 39.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 81.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 22.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 4.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 113.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 77.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 785, Gömlek No: 8.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 49.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1015, Gömlek No: 81.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1016, Gömlek No: 96.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1015, Gömlek No: 62.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 7.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 21.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 133.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No:743, Gömlek No: 10

- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 108.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 951, Gömlek No: 74.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 157, Gömlek No: 24.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 32.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 12.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 36, Gömlek No: 13.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 37, Gömlek No: 20.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 31.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1029, Gömlek No: 85.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 71, Gömlek No: 17.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 36, Gömlek No: 13.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 761, Gömlek No: 49.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 762, Gömlek No: 104.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1028, Gömlek No: 53.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 784, Gömlek No: 61.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 112.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 741, Gömlek No: 105.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 743, Gömlek No: 53.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1029, Gömlek No: 85.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 1028, Gömlek No: 28.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 597, Gömlek No: 61.
- ✓ BOA, MVL, Dosya No: 566, Gömlek No: 116.

EKLER

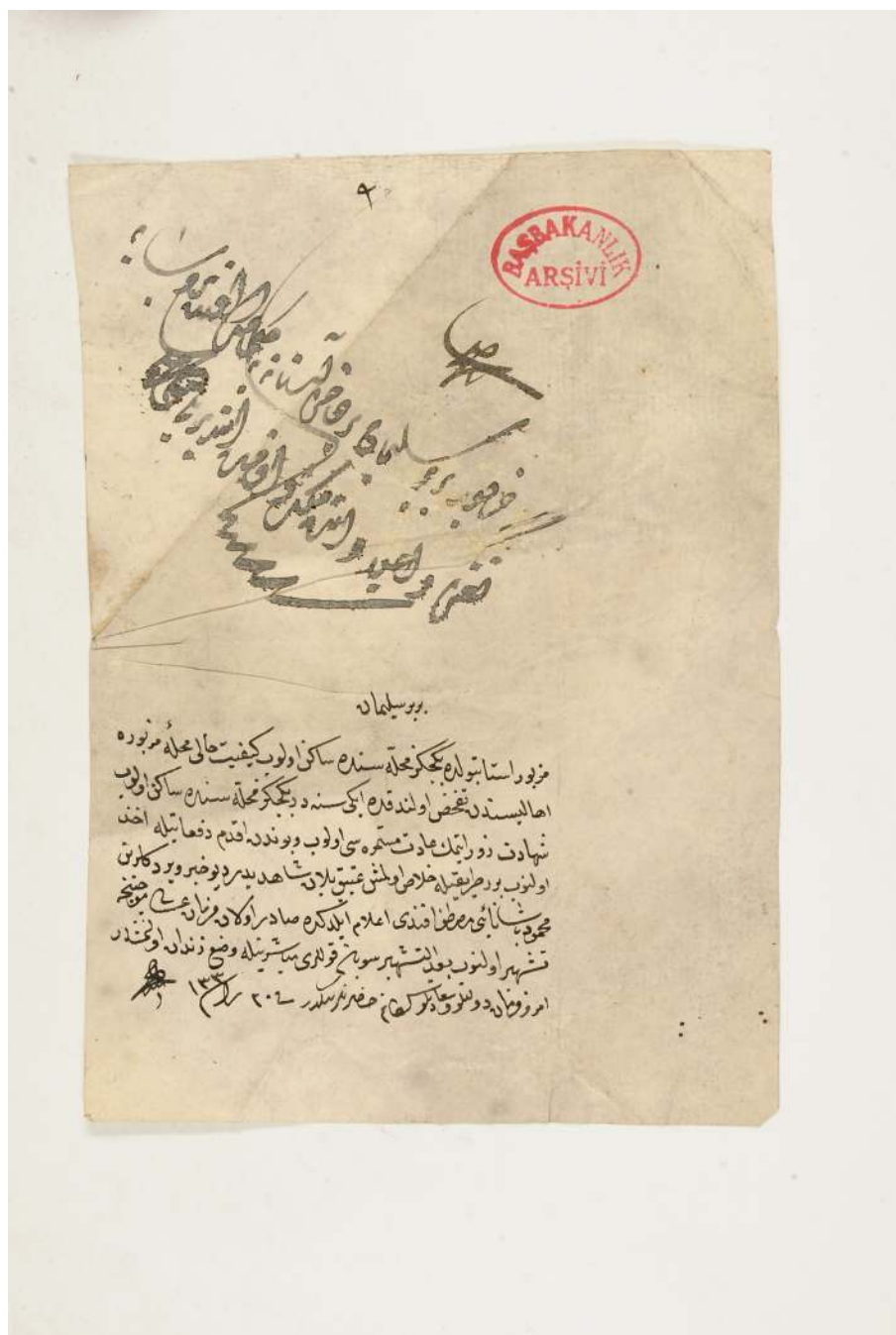
EK1. BOA, A.MKT. UM. Dosya No: 280, Gömlek No: 98

EK 2. BOA, DH.MKT, Dosya No: 1979, Gömlek No: 8

تاریخ	محل	موضوع	توضیحات	تاریخ	محل	موضوع	توضیحات
۱۳۰۸	۷۴۷	سیدیه و لایحه طلبیه		۱۳۰۸	۷۴۷	سیدیه و لایحه طلبیه	
مجلس قضائی قزوین طرفه نه زوجهی مومنه خانم سید محاسنه المدینه و اندک در موقوفه حکومه اوکته فایده دینیه اینک لایحه طلبیه محله اجرای معطلی و بعضی احادیثی حادی مایه اعتدال مدینه و لایحه طلبیه اولیای قزوین اینک لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه و لایحه طلبیه							

EK 5 BOA, AE. SAMDIII. Dosya No: 39, Gömlek No: 373

EK 6 BOA, HAT, Dosya No:184, Gömlek No: 8547.

بادشاه
 شکرلو کوانتو مایانو قندلو ولی نعمت افتم
 دوم ای جانندن عسکر جمعیله سفرهاونده ماسور اولندون بعضی کون عزیمت اینکون حادی بوشه
 بر طاق تحریک وخی وارد اولضاه خلاصه اینیریلون مجزو معلوم حالیدی بودیق ایچون عتیه عیدانزیه قدیم
 منظورهایونلری بودیق امروزان شکرلو کوانتو مایانو قندلو ولی نعمت افتم بادشاه
 ایفشد
 حقیقیدر

HAT. 184/8547

HAT. 0184

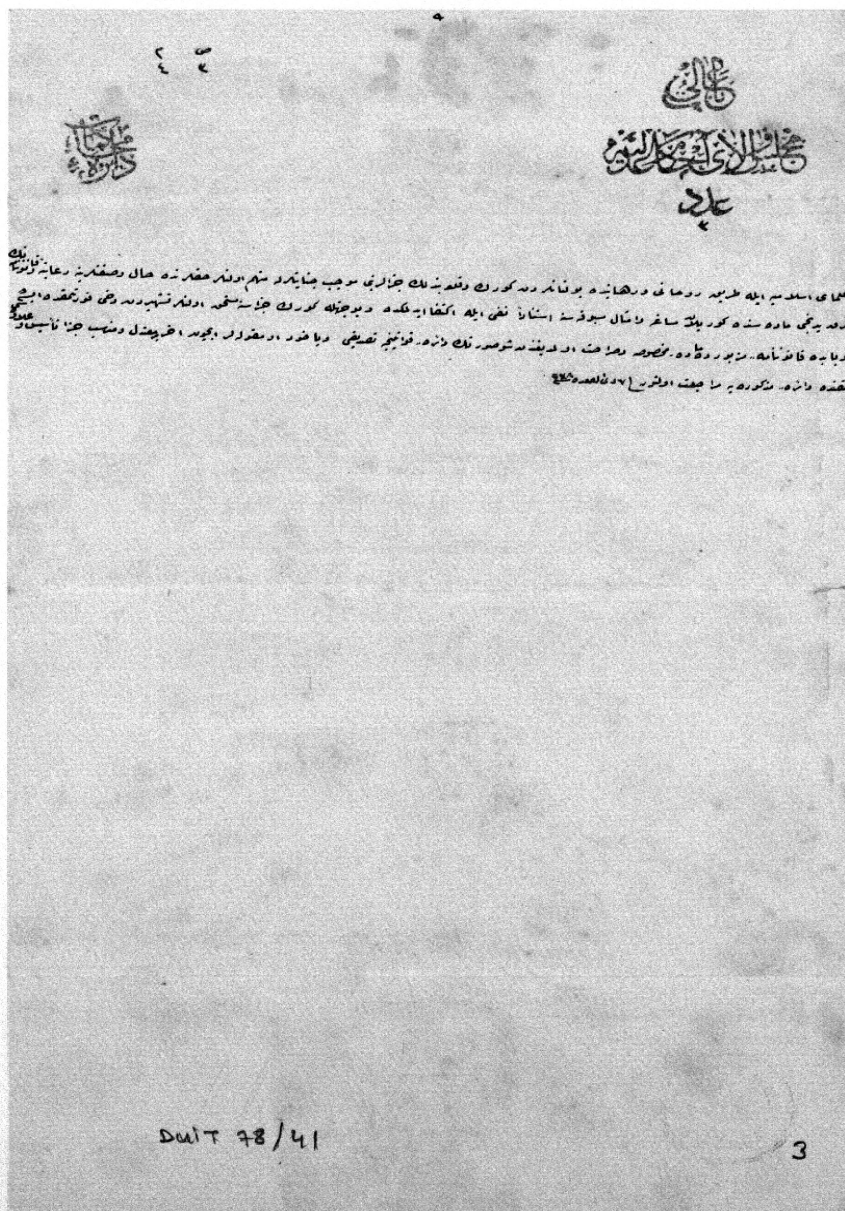
EK 8 BOA, DH. MKT. Dosya No: 1896, Gömlek No: 75

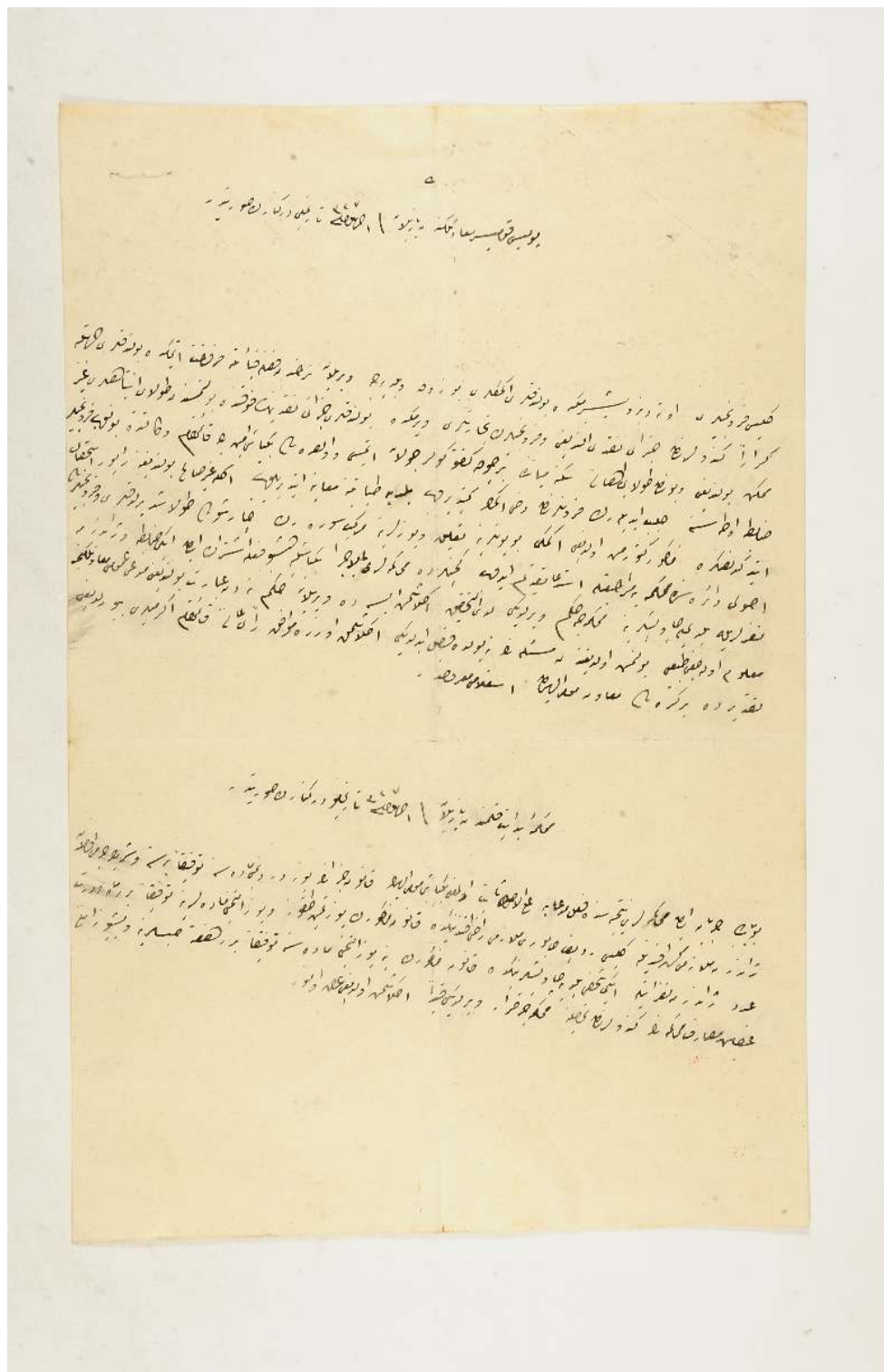
EK 9 BOA, C.ZB, Dosya No:4, Gömlek No: 184

[illegible]

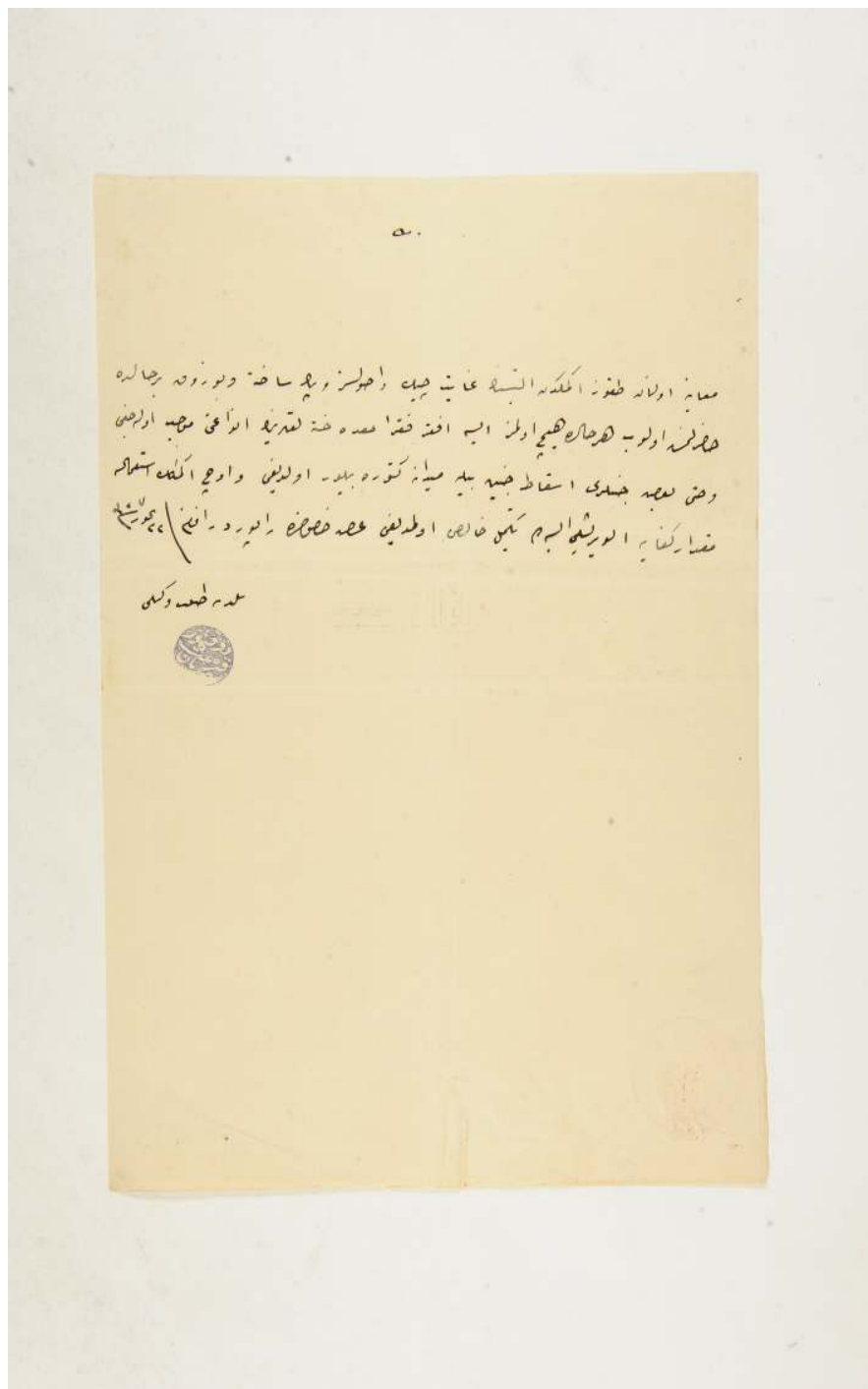
EK 11 BOA İ DÜİT. Dosya No: 78, Gömlek No: 41.

İ.DUİT.00078

EK 12 Devamı

EK 12 Devamı

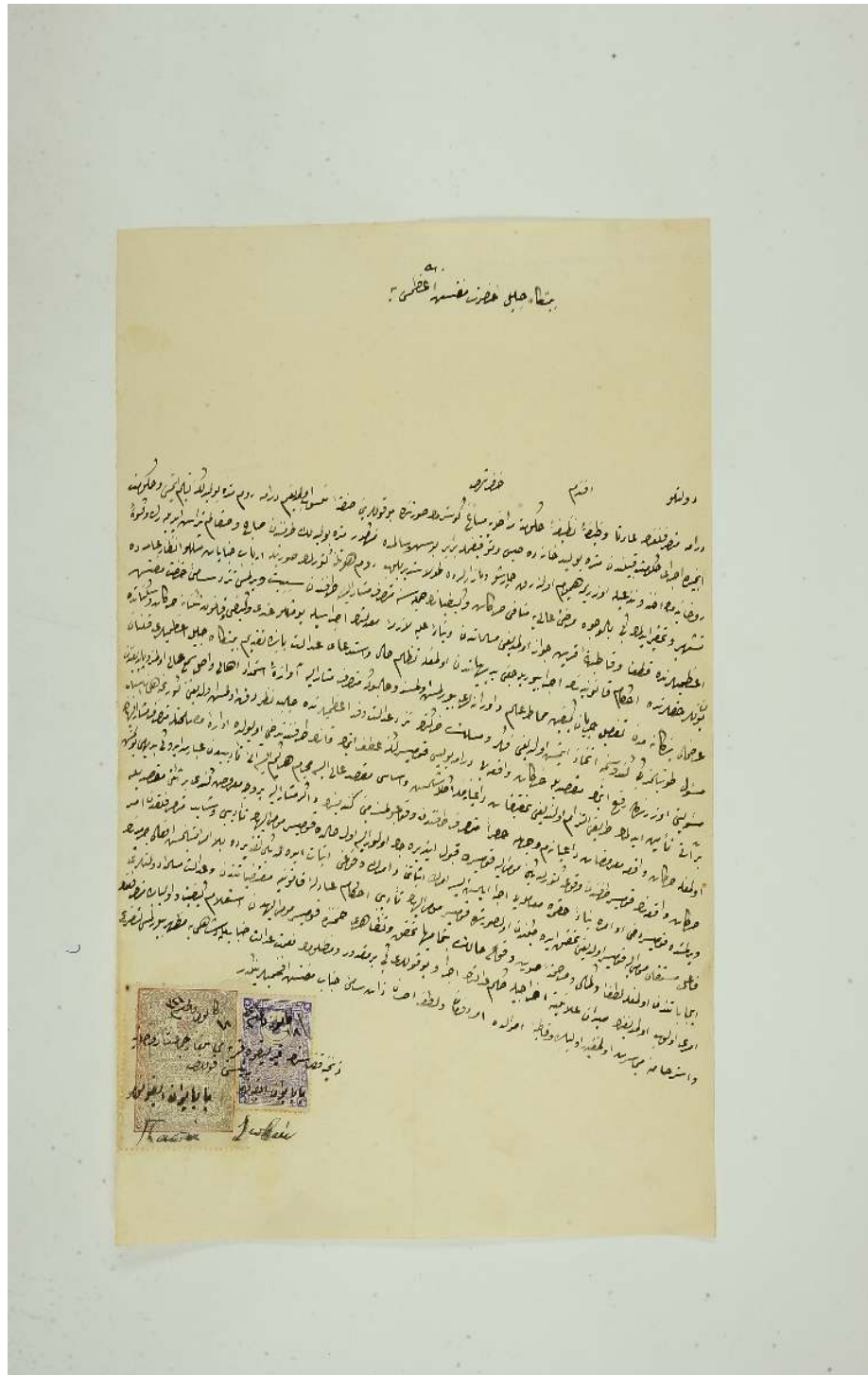
۴۱۸۰

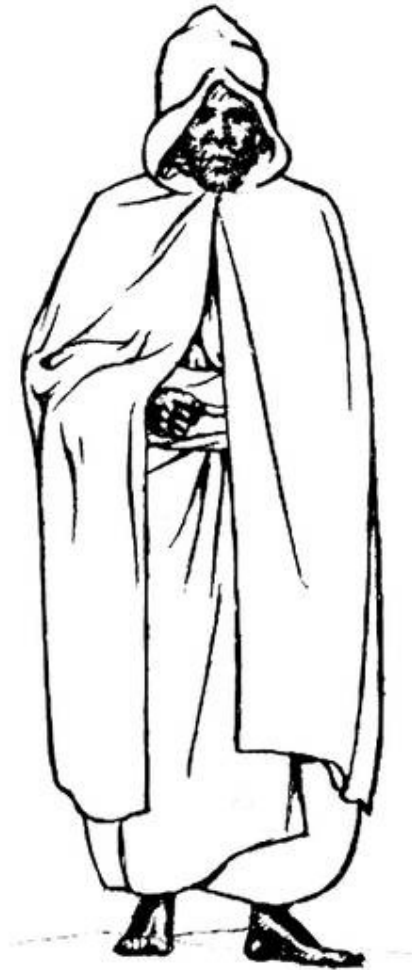
داخله نظارتی شایعات عمومی داریوسی شعبه

اوراق نومروسی	مسودی	میشی	لاجل التیسیں الله	مقابلہ ابدان	مقابلہ ابدان
۱۶۵	[Signature]		[Signature]	[Signature]	[Signature]
الله ووردی تارخ	تارخ تسوید	تارخ تیسیں			
۴۵	[Signature]	۴۶	[Signature]		

ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه ۴۶ ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه و معاشره عیسیه
 ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه ۴۶ ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه و معاشره عیسیه
 ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه ۴۶ ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه و معاشره عیسیه
 ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه ۴۶ ووردی تارخ و ردها معاشره عیسیه و معاشره عیسیه

EK 13 BOA, TFR.I.ŞKT. Dosya No:78, Gömlek No: 7780

EK 15 Burnus Resmi¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰⁵ <http://www.textile-welten.de/textilien/details/burnus/> e.t.: 28.02.2013.

عدد

پولیس مجموعه سی

صفحه ۱۲۰

بتون دنیا پولیس اشغال ایدن بین المللی بانکسجیلردن :

اولدیفندن بو ماده ده اوجهت
کوزدهدیش و دیوان مقرراتیه محاکم
عمومیه و اداره مقرراتی ارستنده
مباینت وقوعه کتیرنامسی ایچونده
دیوانه ایش صلاحیت و برشدر .

ماده ۷۲ :

پولیس مدیرایله مرکزمأمور
لری و مستقل لوار سر قومیسرلری
حققده مافوقلری معرقیله تعریفات
قانونیه دائرستنده پایله حق تحقیقات
اوزونیه اداره مقتضی مجازات
و معاملات امنیت عمومیه مدیریتجه
تعیین و پولیس مدیرلری حققرندکی
مجازات داخلیه نظارتلک تصویبیه
اجرا ایدیلور. امنیت عمومیه مدیریتجه
عائد اولان بوضاحت درسماعنده
پولیس مدیر عمومیه مودوع اولوب
انحق سجالانه درج ایچون امنیت
عمومیه مدیریتجه اعطای معلومات
اوله حقدر .

اسباب موجه :

پولیس مدیرایله مرکزمأمور
لری و مستقل لوار سر قومیسرلری
حققده تطبیق ایدیلجک مجازات
اداره لک دخی برصورت سالمه ده
اجرایسی لاید اولدیفندن بوماده ایله
اوجهتک تأمینجه چالشمدر .

ماده ۷۳ :

دیوانه عائد مقررات و معاملاتده
پولیس مدیرلریله دیوان هائی
طرفلردن بولسزاق وقوعه شکایت
طریقیه و یارأساً اطلاع حصولده
ولایتجه و یا داخلیه نظارتجه اوراق
طلب و جلب ایدیلورک بالتدقیق خلاف
اصول وقانون بر حرکت و قریع اکتلا
شلدنی تقدیرده مدیر و هیأت مذکوره
اعضالری حققرند مقتضی معامله
قانونیه اجرا اولتور .
(مابدی وار)

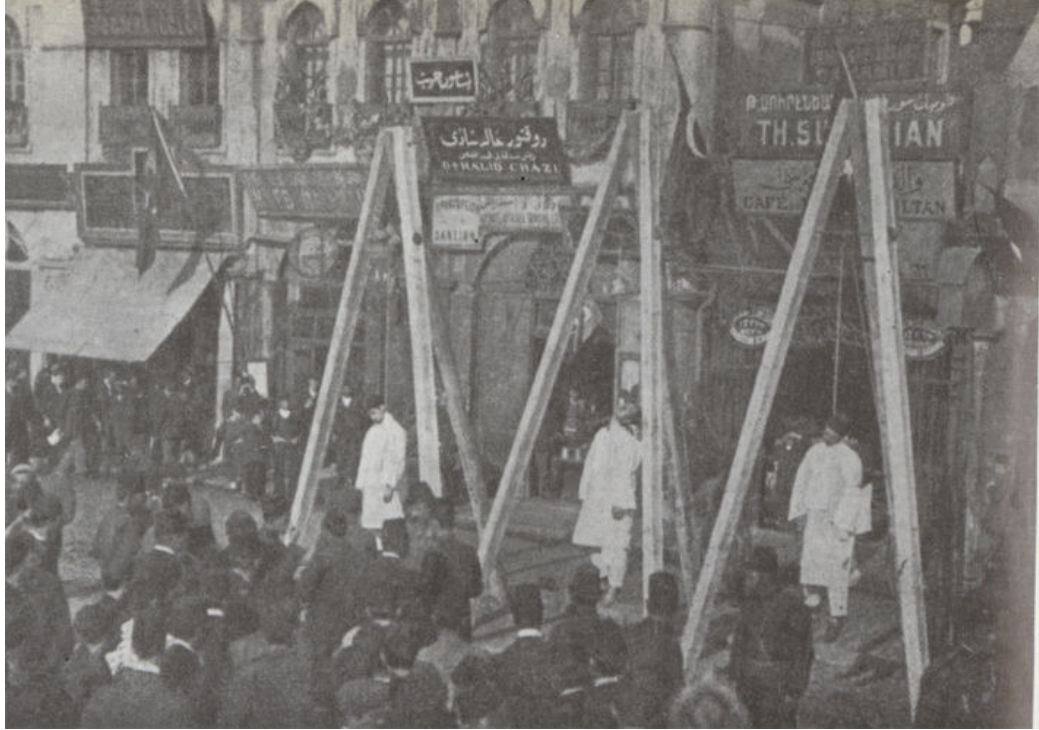

- ۱- برادن مایر ۲- بوهرلر ابراهام آدولف ۳- فله یوم آدولف ۴- هجمه لغارب اوژدن ایفاس
- ۵- فراونباخ موریس ۶- لایره رووچ ماندهل ۷- نوریلوب یانکال ۸- اوستروویچکی پتو
- ۹- بابلیسکی یاقوب ۱۰- پینالیسی وینزاس ۱۱- ریموله پیر (پنهان) ۱۲- شایراکه لیا
- ۱۳- شلام لازهر ۱۴- تاباقوف دهزوتوف فرستو ۱۵- تملر زرنات ۱۶- نویاس لازهر
- ۱۷- وایکرت اوروست ۱۸- زاکرت ژوزهف ۱۹- زهغلهز آدولف ۲۰- ساناوش لهوتیارد

مجموعه مدیر و کلی
معدی

مطبعة عثمانیه

EK 17¹⁵⁰⁶, 31 Mart Vakasının ardından alenen infaz edilenlere ilişkin fotoğraf

¹⁵⁰⁶ <http://resmitarihyalanlari.wordpress.com/2011/10/23/31-mart-vakasi/> e.t.: 28.02.2013.

زید سبک عمر و دمی ایلہ تعزیرہ معلقہ دعوائی و ایلہ دعوائی مذکورہ دن عمر و دمی ایلہ تعزیرہ نصفی ارا ایلہ اراء مر بور جازر اولور می الجواب اولور (بہجہ ملخصاً) والتعزیر حق العمد ای حق العمد قالب فید فیجوز الایراء والعقوبات بجلاف الحد الذی هو خالص حق اللہ نہالی حیث لم یجوز شیء من ذلک (صحة الفتاوی) زید معلوم الفسق اولان عمر و سن فاسق سن دیو اطلالہ لسان ایلسہ زیدہ تعزیر لازم اولور می الجواب اولمان (فیضیہ ملخصاً) وعزیر بقذف مسلم بنافاسق الا ان یكون معلوم الفسق فیہند لا یعزیر ذکرہ قاضی حسان (در فی باب التعزیر) زید عمر و دن رخصوصی دعوی وعمر وانکار ایدویزیدک مدعا سنہ بکرو بشر شہادت ایدکارندہ مرافعہ اولدقسلری قاضی مر بور لک شہادت لری قبول وموجبہ حکم ایتدکند صکرہ بکرو بشر شہادت لرنیدن رجوع ایلسہ لرحکم مر بور منتقص اولور می الجواب اولمان (علی افسدی) فان رجعا قبل الحکم لا یحکم وان بعده لا یقتضی وضماً ما التمس اذا قبض المدعی مدعاہ دینا کان اوغیا (من شہادۃ ملتی الابخر فی باب الرجوع)	(۲۸۷) لازم کلدیکی حضور عالیہ ایلہ اعلام اولندی (*) تعزیر دعوائیدن مجانا ابرا اعلامی صورتی (*) معروض داعی دوات علیہ لیدر کہ اولہ بی عثمان انا ابن فلان نام کسند یکی کوی محکمہ سندہ مجلس شرعہ قسطنطینی ولد فلان نام دمی مواجہہ سندہ تاریخ اعلامدن بر صکون مقدم مسفور قسطنطینی بفرحق بنی بومرق ایلہ ضرب ایشیدی دیو بضدی ایلدیکی دعوائیدن فارغ اولوب خصوص من بورہ متعلقہ دعوائدن مسفور قسطنطینی ذی بی عقوبات دمی ابرا ایلدیکی تسجیل و بالانقاس حضور عالیہ اعلام اولندی (*) معلوم الفسق اولان کسند نک تعزیر دعوائسنہ عدم الثقات اعلامی صورتی (*) معروض داعی دولت علیہ لیدر کہ قالقجی حسن انا ابن فلان نام کسند بلاطہ مجلس شرعہ حقاف محمد انا ابن فلان مواجہہ سندہ مر بور محمد انا یا کہ سرخوش و لوطی دیوشتم ایحکمہ موجب شرعسنی طلب ایلدیم دیو دعوی ایدوب لکن مرقوم حسن معلوم الفسق اولمعلہ دعوائسنہ شرعا الثقات اولمدیغنی حضور عالیہ ایلہ اعلام اولندی (*) بعد اداء الشہادۃ شہادت لرنیدن رجوع ایدن شہادۃ قضین ونعزیر بالاشہاد لان کلدیکی اعلامی صورتی (*) معروض داعی دوات علیہ لیدر کہ تاریخ اعلامدن بش کون مقدم برقطعہ اعلام شرعی ناطق اولدینی اوزرہ امینا نبولده والدہ خاتندہ ممکن صرف طائفہ سندن مرکز ولد اوخان نام دمی مجلس شرعہ ملترم طائفہ سندن عبد اللہ انا ابن مصطفی مواجہہ سندہ یک یوز طقسان الی سندہ سی محرم الحرامی غرہ سندہ مر بور عبد اللہ انا یہ ممکن اولدیغ اوطہ مدہ مالمدن یک ایکور غروش اقراض واسلیم اولدنی یدمدن اقراض وقبض ایدوب مر بور عبد اللہ انا مبلغ مذکور جہت مرقومہ دن ذمتہ با کہ دبی اولدینی

(۳۸۸)	زید و عمرو بن سکا شوخند افسوس قرض و بر مشتم دعوای و عمرو انکار ایدوب بکرویشتر زید که مدعا سینه شهادت آید بکارتد بکمره بکرویشتر قاضی حضور رنده شهادت نرند رجوع ایتلریله اوزلریته شمرعا مبلغ مزبور و عثمان ایله حکم اونده بکمره مزبوره تعزیر با شمر مدعی لازم اولور بی الجواب اولور (نهجه الفتاوی)
شهود محض رنده اقرار و اشهاد دخی ایچکله طلب ایدرم دیو دعوی و مدعای غیبه اولد قلمی اخبار اولان درون اعلام مدکورده اسملری مصطور علی بن فلان و محمد بن فلان ناکندل شهادت لریله اثبات و حکم اولمشکیکن شاهدان مزبوران اشبو تاریخ اعلام کونی مجلس شرعیه خصوص مذکوره اولان شهادت نرند رجوع ایتلریله موجبیه مبلغ محکومه به مذکور یک ابرکوز غروس مزبوران علی و محمد بن بطریق الضمان تخصیل و مزبونه تعزیر با شهادت لریله لازم کلسکی حضور عللریته اعلام اولندی	لا یصح الرجوع عنها الا عند فاس فلو ادعی المتهود علیه رجوعها عند غیره لا یقبلان ولا یقبل رها نه علیه (ملق الاثر)
(*) فصل فی حد القذف والشرب والزنا (*) (*) حد قذف اعلامی صورتی (*) معروض داعی دولت علیه لدر که استان بولنده داود پاشا جامعی قریب سده با زید جدید محله سنده ساکن زعمان احمد اما ابن عبد الباقی مجلس شرح شریفه احضار ایتدیریکی هم حواری سباهی حسن بن علی مواجیه سنده مرفوم حسن تاریخ اعلام مدین بر کیه مقدم قبیل حساده مزلی قبوس اوسکنده با که بالمواجهه کافر و قدر اجلاس وزانی دیوشتم ایدوب نکا عاز لاجق اولمغه موجب شرعیسی اجرا اولمق بطلو بیدردیو بعد اندعوی و الا نکا رعدی مزبور بوجه محرر مدعای لری انتر کیه عدل و مقبول الشهاده ایدو کیری اخبار اولان محله مزبوره اهل بسندن علی اما ابن مصطقی و محمد اما ابن موسی نام کندل شهادت لریله مواجیه سنده وجه شرعی اوزره بعد الاثبات محله مزبوره اهل بسندن امام حافظ سلیمان افندی و قصاص الباس جامعی واعطی الشیخ عثمان افندی وفلان وفلان وفلان وفلان نام اون بنقر ثبات مسلمین مجلس شرع شریفه حاضر و اولوب مزبور احمد اما ایچون محض و زنادن عقیف اولد یعنی علی طریق الشهاده خبر و بر لریله موجبیه مرفوم سباهی حسنه مدعی مزبور احمد اما طیبیه شرعا حد قذف	لا یصح الرجوع عنها الا عند فاس فلو ادعی المتهود علیه رجوعها عند غیره لا یقبلان ولا یقبل رها نه علیه (ملق الاثر) الحکم بالکفر بدیع المنع یقال حد حلیه ای اقام الحد وانما سمي حد الا لانه يمنع عن المعادة (اختاری) القذف بالفتح اتفق وسوکت یعنی قذف کلور (اختاری) الزنا و طم فی قبیل خال عن ذلك وشبهة (تعريفات السيد) زید و عمرو بن سکا شوخند افسوس قرض و بر مشتم دعوای و عمرو انکار ایدوب بکرویشتر زید که مدعا سینه شهادت آید بکارتد بکمره بکرویشتر قاضی حضور رنده شهادت نرند رجوع ایتلریله اوزلریته شمرعا مبلغ مزبور و عثمان ایله حکم اونده بکمره مزبوره تعزیر با شمر مدعی لازم اولور بی الجواب اولور (نهجه الفتاوی) لا یصح الرجوع عنها الا عند فاس فلو ادعی المتهود علیه رجوعها عند غیره لا یقبلان ولا یقبل رها نه علیه (ملق الاثر) الحکم بالکفر بدیع المنع یقال حد حلیه ای اقام الحد وانما سمي حد الا لانه يمنع عن المعادة (اختاری) القذف بالفتح اتفق وسوکت یعنی قذف کلور (اختاری) الزنا و طم فی قبیل خال عن ذلك وشبهة (تعريفات السيد) زید و عمرو بن سکا شوخند افسوس قرض و بر مشتم دعوای و عمرو انکار ایدوب بکرویشتر زید که مدعا سینه شهادت آید بکارتد بکمره بکرویشتر قاضی حضور رنده شهادت نرند رجوع ایتلریله اوزلریته شمرعا مبلغ مزبور و عثمان ایله حکم اونده بکمره مزبوره تعزیر با شمر مدعی لازم اولور بی الجواب اولور (نهجه الفتاوی) لا یصح الرجوع عنها الا عند فاس فلو ادعی المتهود علیه رجوعها عند غیره لا یقبلان ولا یقبل رها نه علیه (ملق الاثر) الحکم بالکفر بدیع المنع یقال حد حلیه ای اقام الحد وانما سمي حد الا لانه يمنع عن المعادة (اختاری) القذف بالفتح اتفق وسوکت یعنی قذف کلور (اختاری) الزنا و طم فی قبیل خال عن ذلك وشبهة (تعريفات السيد)

الاولیٰ حاکم شرعی
باب عالی حقوق مشاوره

شماره ۱۹۹۷

تاریخ	نوع مسوده	معاون	مدیر	مشاور	مشاور	بعضه اعظم
۱۳۹۷/۰۱/۰۱	رکاب					بعضه اعظم

ما در کم آنکه غرضه غرضه حکم را جسته بجهت جاده نایبیت اخلاق
یعنی تا بعدی بر نامه شکر ذوق اوسته تحقیقات احسانه اشاعه ایجو-
سیون در شکر ذوق حکم غایب ملک حلقه قبولی حکم در نقدی در شکر ذوق
حکامه علی شکر ذوق حلقه ایجو بوسیله تحقیقاتی نقدی در شکر ذوق
دو نفر است که ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
بولی در زبان شکر ذوق ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
مدیریت محترم است که ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
ایضا در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
راضی در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
حق در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
حکامه در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
ایضا در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
وجود در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
شکر ذوق در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو
ایضا در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو در شکر ذوق احسانه اشاعه ایجو

شماره ۱۹۹۷

۲

HR. HMS. 150 3/14

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'angl' avertissez vous en conséquence à l'effet de servir de la diligente

برای اطلاع شما در این مورد لطفاً اقدام فرمایید

RECEPTEUR ou Destinataire		مستلم و مقصد		RECEPTION		استقبال	
Nom du Destinataire	Adresse	Nom du Destinataire	Adresse	Nom du Destinataire	Adresse	Nom du Destinataire	Adresse
...	...	...	...	...	...	...	...

...

...

...

...

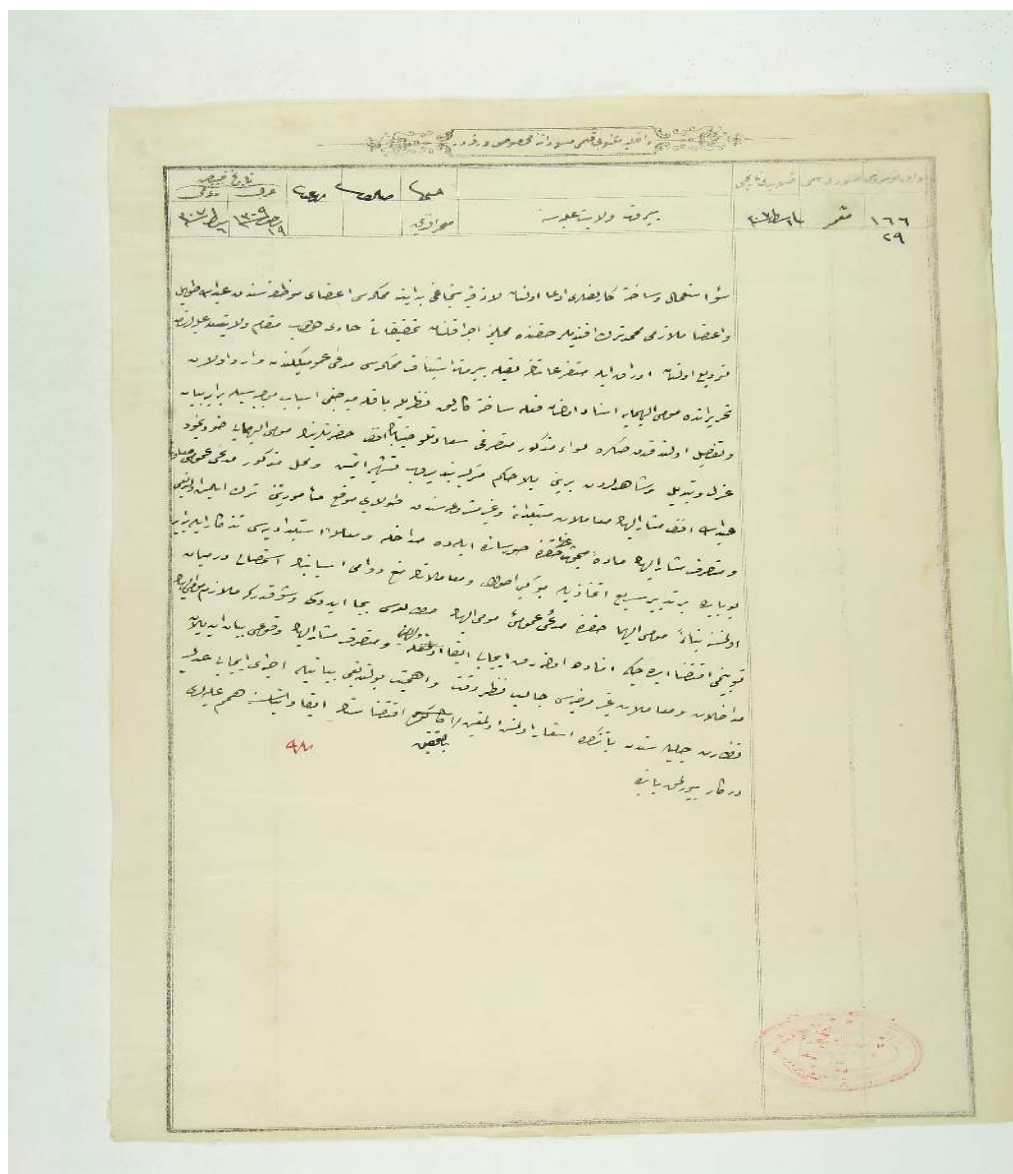
...

...

...

...

EK 22. BOA, DH. MKT. Dosya No: 1924, Gömlek No: 25

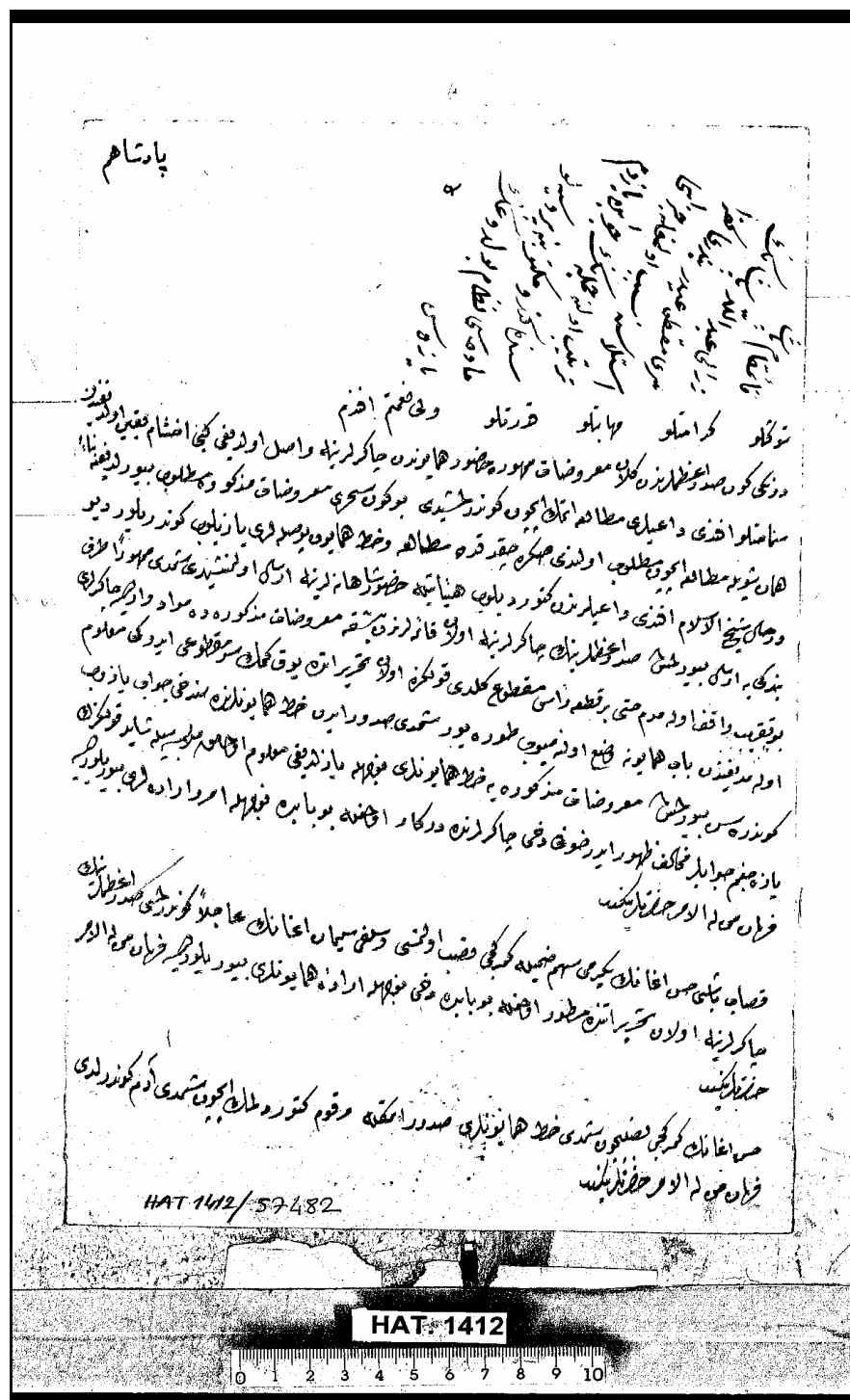

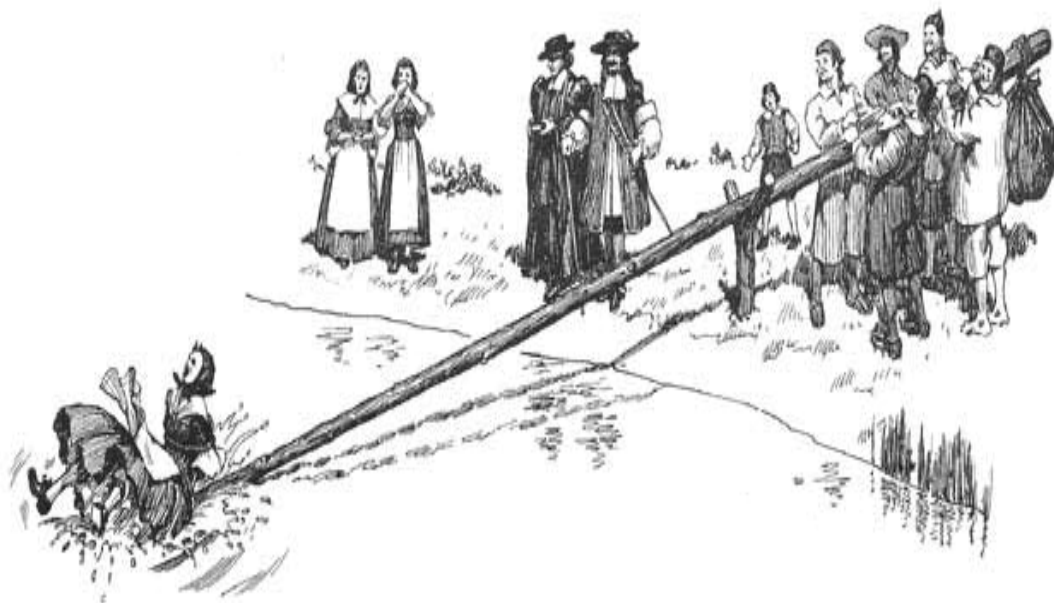
EK 23 Pranger*

* Resim <http://en.wikipedia.org/wiki/Pranger> sitesinden alınmıştır. e.t.: 23.02.2009.

EK 24 BOA, HAT Dosya No: 1412, Gömlek No: 57482

EK 25 Ducking Stool¹⁵⁰⁷

¹⁵⁰⁷ <http://spoki.tvnet.lv/foto-izlases/Viduslaiku-spidzinanas-iekartas/114437> e.t.: 28.02.2013.

ÖZET

KILINÇ, Ahmet, Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir, Doktora Tezi, Ankara 2013. Tezin amacı, Osmanlı Ceza Hukukunda uzun yıllar uygulanmış olan teşhir yaptırımının nasıl ortaya çıktığı, ne gibi usullerle uygulandığı, nasıl değişikliğe uğradığı ve nasıl yürürlükten kalktığını tespit etmektir. Kanaatimizce teşhir, *“bir suçun karşılığı olarak, toplumun bilgilendirilmesi amacıyla/kastıyla, işlenmiş olan bir suçun ve suçu sabit görülmüş olan failin ve/veya bu faile verilmiş olan cezanın ve/veya bu faile verilmiş olan herhangi bir cezanın infazının topluma duyurulması amacıyla gerçekleştirilen ve mahkeme tarafından verilmiş olan bir yaptırım”*dır. Teşhir yaptırımı bizce iki kategoriye ayrılmalıdır: Doğrudan teşhir, Dolaylı Teşhir. Toplumun bilgilenebilmesi, ceza olarak uygulanıyorsa doğrudan teşhir; yapılan işlem ve/veya verilen hüküm, toplumun bilgilenebilmesi sonucunu doğrudan dolaylı teşhir söz konusudur. Mahkumu bizzat dolaştırma, fotoğraf ve veya ismin basın organında yayınlanması, ser-i maktuunun veya cesedin teşhiri ve hükmün ilanı doğrudan teşhir iken; damgalama, hükmün alenen infazı, sakal kesme dolaylı teşhir çeşitleridir. Gerek klasik dönemde gerekse Tanzimat sonrası dönemde teşhirin hukuki niteliğinin ceza olduğu konusunda çok fazla vesika mevcuttur. İslam Hukukçuları teşhirin şiddeti konusunda fikir ayrılıklarına düşmüşler. Bizce bu tartışma doğrudan teşhir dolaylı teşhir ayırımı yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Ancak had cezası olarak uygulandığını da ifade etmek gerekir. Ayrıca bu ceza tekmili, tebei ve nefsi ceza olarak da uygulanmıştır. Teşhir, Osmanlı Devletinde güvenlik tedbiri, disiplin cezası ve idari yaptırım türü olarak uygulanmıştır. Kural olarak kanunilik ilkesi ile bağdaşır şekilde uygulanan teşhir yaptırımı, askerî, reaya, zimmi, Müslüman, kadın erkek ayırımı yapılmadan herkese uygulanmıştır. Bu konuda ifade edilebilecek tek istisna yeniçerilere teşhir yaptırımının uygulanmak istenmemesidir. Teşhir yaptırımı, caydırıcı olması, doğru bilginin halka sunulması, devletin egemenliğini göstermesi, toplumun merak hissinin giderilmesi, toplumsal otokontrole destek, infazda aşırılığın veya hafifletilmenin önüne geçmesi

amaçları ile uygulanmıştır. Kuranı Kerimde Nur Suresinin 2'inci ayeti bu yaptırımın delili olarak ifade edilmektedir. Bu hüküm bizce dolaylı teşhir için bir delildir. Dört mezhep de teşhir yaptırımını ufak farklılıklarla da olsa kabul etmiştir. İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde kızgıtı ifadesi teşhir yaptırımı için kullanılmıştır. Selçuklular da bu yaptırım diğer İslam devletlerinde olduğu gibi uygulanmıştır. Osmanlı'da bu yaptırım sokakta dolaştırma, kafasına zil geçirme, münadilerin nidaları ile çarşı pazarda gezdirme şeklinde olabildiği gibi cesedin kesik başın teşhiri şeklinde de olmuştur. Tespit ettiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti'nde on iki suç tipine teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Bunlar pezevenklik, yalancı şahitlik ve yalancılık, yan kesicilik veya yol kesme suçu, devlete isyan, toplumsal ahlaka yönelik suçlar, dini vecibelerin yerine getirilmemesi, hırsızlık, devlet tekeline müdahale ve gümrük kurallarına uymama, müessir fiil, içki içme, askerî suçlar ve çevre temizliği ihlalidir. 1840 tarihli Ceza Kanununda teşhir yaptırımı yoktur. 1851 tarihli Ceza Kanununda ise hükmün alenen infazı şeklinde teşhir yaptırımı vardır. 1858 tarihli Ceza Kanunun da bu yaptırımın mevzuattaki yerini almıştır. Kanunun 3 ve 19 'uncu maddeli bu açıdan önemlidir. Bu yaptırımının yürürlükten kalkması şifahi bir emir ile olmuştur. Osmanlı'nın çağdaşı devletlerinde bu yaptırım sıklıkla uygulanmıştır. İngiltere'de uygulanan ducking stool cezası dikkat çeken cezalardandır. Cumhuriyet döneminde de bu yaptırım uygulanmıştır. 765 sayılı yasa hükmün ilanı şeklinde teşhiri kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi 2010 yılında iptal edene kadar Kamu Etik Kurulunun da bu yetkisi mevcuttu. Günümüzde bu ceza emniyet genel müdürlüğü ve bazı bakanlıklar tarafından uygulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler

- 1. Teşhir**
- 2. Hükmün Alenen İnfazı**
- 3. Hükmün ilanı**
- 4. Gezdürmek**
- 5. Rüşva-ı amm etmek**

ABSTRACT

KILINÇ, Ahmet, Parading(Tashhir) As a Kind of Penalty in Ottoman Criminal Law, Dissertation, Ankara. The aim of this dissertation is to determine how the parading penalty that was carried out for many years emerged, how was its procedure, how it changed and how it was withdrawn. In my opinion, parading(tashhir) is a penalty that should be sentenced by a judge in reply to a crime, which is to declare or to expose a crime and/or punishment and/or perpetrator and/or execution of any execution of any punishment to the public. I assert that there are two kinds of parading penalty (tashhir). One of them is direct parading penalty, the other one is indirect parading penalty. If acquainting or giving knowledge to the public is applied as a penalty, that is called direct parading. If a verdict or sentence results in public knowledge, that is called indirect parading. In principle, parading penalty (tashhir) is a ta'zir punishment that means discretionary, corrective punishment. However, it was applied as a hadd punishment, which are fixed punishments for certain crimes mentioned in the Kuran and Hadiths. In addition this punishment was carried out as a complementary (tekmili) penalty, additional (tebei) penalty and psychological (nefsi) penalty. Parading(tashhir) was also carried out as a security measure, disciplinary punishment and administrative sanction. In principle, this punishment was legal and it was executed to everyone in public. Parading penalty that is also carried out in Islamic Criminal Law, is couched in *kızgut* in Turk States before their adoption to Islam. Showing a perpetrator around market place while a crier(münadi) is announcing him/her and declaring a sentence in a newspaper are some kinds of parading penalty. In Ottoman State, twelve crimes were punished with parading penalty. These are being false witness, being a pander, beating, behaving immorally, rebelling, making environmental pollution, waylaying, stealing, damaging national monopoly, not performing religious duties, drunkenness and not performing army duties. There was public execution which is a kind of parading penalty (tashhir) in Ottoman Criminal Code dated 1851. In addition there was direct parading penalty in

Ottoman Criminal Code dated 1858. Parading penalty(tashhir) falls into desuetude with a Pasha's verbal order. Ottoman's contemporary states also carried out parading penalty. After the Republic of Turkey was founded, one can see this punishment in this new State. According to Türk Criminal Code numbered 765 there is an announcement(declaring) of verdict that is a kind of parading penalty. Public Officer Ethics Committee had authority to punish some public officers with parading penalty till Constitution Court abolished its authority in 2010. Recently, General Police Department and some Government Departments have authority to punish legal persons (corporations) with parading penalty.

Key Words

- 1. Parading**
- 2. Publicly execution**
- 3. Announcement of Verdict**
- 4. Show around**
- 5. Pillory**